

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives

Universitat Pompeu Fabra

Tesi Doctoral

**EL SISTEMA POLÍTIC A LLEIDA DURANT ELS ANYS DE
CONSOLIDACIÓ DEL LIBERALISME CENSATARI (1843-1868)**

Josep Maria Pons i Altés

Director: Josep Termes i Ardèvol

Barcelona, 2001

Dipòsit legal: 23360-2002

ISBN: 84-699-8736-4

ÍNDEX

ABREVIATURES UTILITZADES.....	5
I.- INTRODUCCIÓ.....	7
II.- LA CONSOLIDACIÓ DEL SISTEMA POLÍTIC LIBERAL ESPANYOL.....	11
II.1.- La revolució liberal.....	11
II.2.- Valoracions sobre els anys 1844-1868: el predomini del moderantisme.....	20
II.2.1.- Una visió de conjunt.....	20
II.2.2.- Catalunya i Espanya.....	30
III.- LA CIUTAT DE LLEIDA AL SEGLE XIX.....	37
III.1.- La capital de la “Catalunya pobra”.....	37
III.2.- L’evolució política a Lleida entre la crisi de l’Antic Règim i el triomf del liberalisme.....	50
IV.- EL PRONUNCIAMENT DE 1843 I L’INICI DE L’HEGEMONIA MODERADA.....	57
IV.1.- El pronunciament de 1843 a Lleida.....	58
IV.1.1.- Un primer intent frustrat.....	58
IV.1.2.- El triomf del pronunciament.....	70
IV.1.3.- Posició davant el moviment centralista i dissolució de la Junta lleidatana.....	76
IV.2.- L’arribada dels moderats al poder polític.....	85
IV.2.1.- El canvi de governants.....	85
IV.2.2.- El nou Ajuntament moderat.....	98
IV.3.- Algunes conclusions.....	105
V.- LA DISPUTA PEL CONTROL DE L’AJUNTAMENT DE LLEIDA.....	109
V.1.- L’evolució legislativa del poder polític municipal.....	109
V.1.1.- Els ajuntaments del segle XVIII i les primeres legislacions liberals.....	109
V.1.2.- El model municipal moderat.....	114
V.1.3.- L’alternativa progressista.....	118
V.2.- Qui governava l’Ajuntament de Lleida?.....	120
V.2.1.- Les eleccions municipals.....	120
V.2.1.1.- La legislació.....	120
V.2.1.2.- Els resultats electorals.....	125
V.2.2.- Els grups dirigents lleidatans.....	164
V.2.2.1.- Algunes consideracions prèvies.....	164
V.2.2.2.- L’elit econòmica: moderats i liberals progressistes.....	175
V.3.- Conclusions.....	193
VI.- EL GOVERN MUNICIPAL DELS MODERATS.....	203
VI.1.- Introducció.....	203
VI.2.- La política d’ordre públic, clau del sistema polític.....	209
VI.2.1.- Presentació.....	209
VI.2.2.- L’ordre social: entra la por, l’adoctrinament i el control de la pobresa.....	210
VI.2.3.- Repressió i violència polítiques.....	227
VI.3.- Les obres públiques.....	237

VI.4.- Finances municipals i contribucions estatals.....	248
VI.4.1.- Ajuntaments, Hisenda estatal i impostos de consums.....	248
VI.4.2.- Les finances municipals.....	269
VI.5.- Associacions destacades de la ciutat: la Confraria de Llauradors i la Societat Econòmica d'Amics del País.....	275
VI.5.1.- La Confraria de Llauradors.....	275
VI.5.2.- La Societat Econòmica d'Amics del País.....	280
VI.6.- Conclusions.....	284
VII.- EL BIENNI PROGRESSISTA: L'INTENT D'IMPLANTAR UN PROJECTE POLÍTIC ALTERNATIU.....	293
VII.1.- El pronunciament de 1854.....	293
VII.1.1.- La revolta progressista.....	293
VII.1.2.- El final de la revolució.....	306
VII.2.- Els progressistes en el govern de la ciutat.....	316
VII.2.1.- Un canvi en la gestió municipal.....	316
VII.2.2.- La Milícia Nacional.....	327
VII.2.3.- Les relacions amb l'Església.....	341
VII.2.4.- La desamortització.....	345
VII.2.5.- El còlera.....	349
VII.3.- El retorn dels moderats al poder: 1856.....	353
VII.4.- Conclusions.....	364
VIII.- LA DIPUTACIÓ I EL CONSELL PROVINCIAL.....	369
VIII.1.- Funcions de les institucions provincials.....	369
VIII.1.1.- La Diputació.....	369
VIII.1.1.1.- El model moderat.....	369
VIII.1.1.2.- Un parèntesi: el Bienni progressista.....	380
VIII.1.2.- El Consell provincial.....	383
VIII.2.- Les eleccions a la Diputació.....	390
VIII.2.1.- La legislació.....	390
VIII.2.2.- Resultats electorals.....	396
VIII.3.- Algunes reflexions sobre la política provincial.....	411
IX.- LES ELECCIONS DE DIPUTATS A CORTS.....	421
IX.1.- Les eleccions de 1844 i 1845.....	421
IX.2.- La nova legislació moderada.....	431
IX.3.- Les eleccions de 1846, 1847 i 1849.....	438
IX.4.- Les eleccions de 1850.....	445
IX.5.- Les eleccions de 1851.....	450
IX.6.- Les eleccions de 1853.....	454
IX.7.- Les eleccions en el Bienni progressista.....	460
IX.8.- Les eleccions de 1857.....	463
IX.9.- Les eleccions de 1858, 1860 i 1861.....	466
IX.10.- Les eleccions de 1863 i 1864.....	472
IX.11.- Les eleccions de 1864 i 1865.....	479
IX.12.- Les eleccions i la nova llei de 1865.....	481
IX.13.- Les eleccions de 1867.....	486
IX.14.- Conclusions.....	487
X.- COM GUANYAR UNES ELECCIONS: ENTRE LA MOBILITZACIÓ I LA COACCIÓ.....	495
X.1.- Introducció.....	495

X.2.- La pressió sobre l'electorat.....	498
X.3.- Els districtes en les eleccions municipals.....	506
X.4.- La secció de Guixers: l'origen de l'expressió "tupinada".....	519
X.5.- La manipulació de les llistes electorals.....	521
X.6.- El control de les meses electorals.....	526
X.7.- Un balanç.....	532
XI.- ELS LÍMITS D'UN LIBERALISME RENOVADOR I EL FINAL DEL DOMINI MODERAT: 1859-1868.....	539
XI.1.- Un projecte transformador.....	539
XI.2.- La dinamització social i cultural.....	548
XI.3.- Un nou intent "civilitzador" de la població.....	558
XI.4.- La consolidació del partit demòcrata.....	565
XI.5.- El motí de 1865 i la dimissió de l'Ajuntament progressista.....	576
XI.6.- La crisi del sistema polític: 1865-1868.....	587
XI.7.- Conclusions.....	601
XII.- CONCLUSIONS.....	607
FONTS UTILITZADES.....	629
BIBLIOGRAFIA.....	633
ÍNDEX ONOMÀSTIC.....	717

ABREVIATURES UTILITZADES

APL:	Arxiu de la Paeria de Lleida
AHPL:	Arxiu Històric Provincial de Lleida
AHDL:	Arxiu Històric de la Diputació de Lleida
ACL:	Arxiu Capitular de Lleida
ADL:	Arxiu Diocesà de Lleida
AHDB:	Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona
ACA:	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACD:	Archivo del Congreso de los Diputados
AS:	Archivo del Senado
BOPL:	Boletín Oficial de la Provincia de Lérida
BOPB:	Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona
BEOL:	Boletín Eclesiástico del Obispado de Lérida
BOEDL:	Boletín Oficial Eclesiástico de la Diócesis de Lérida
DSC:	Diarios de las Sesiones de Cortes

I- INTRODUCCIÓ

Aquesta tesi doctoral té com a objectiu de fons contribuir a la construcció d'un model de funcionament del sistema polític liberal entre 1844 i 1868, en aquest cas centrat a la ciutat de Lleida i amb algunes reflexions sobre les comarques de Ponent, perquè la ciutat no es pot desvincular del seu territori més pròxim tant pel que fa a l'estructura productiva com a les principals divisions polítiques i ideològiques. Així, a partir d'un estudi local intentaré aportar nous elements a un problema històric complex com és la construcció de l'Estat liberal espanyol.

El treball que ara presento pretén ajudar al coneixement d'aquella estructura política i de les seves implicacions socials, tot i que encara han quedat pendents d'investigar amb més profunditat diversos aspectes, sobretot l'acció de les institucions estatals i la seva relació amb els poders locals (Govern civil, administració, Exèrcit o Església), l'ordre públic, i les dissidències socials i polítiques (especialment el carlisme durant la Guerra dels Matiners).

Sóc conscient de la dificultat de definir la noció de "poder" i que n'hi ha de diversos tipus més enllà del poder polític institucional, que cal relacionar-lo amb altres fonts de poder de caràcter econòmic, social i ideològic¹. I a aquestes problemàtiques s'hi ha d'afegir el repte d'abordar un treball que tingui en compte una perspectiva d'història social de la política.

A més a més, en iniciar la recerca vaig topar amb l'inconvenient de la desaparició de documentació (per exemple, moltes actes de la Diputació i els papers del

---

¹ Per exemple, vegeu SUAUI, J.: "Qui mana? Com? Per què? Estudi de les relacions de poder en les col·lectivitats rurals", *Plecs d'Història local* núm.39 (*L'Avenç* núm.160), Barcelona, 1992, pp.35-37; SUAUI, J.: "Metodología y fuentes para el estudio de las élites en España (1834-1936). Jornadas de Sedano (Burgos), 2, 3 y 4 de diciembre de 1991", *Noticario de Historia Agraria* núm.2, Múrcia, 1991, pp.211-216; TOSCAS, E.: "El estudio de las estructuras de poder local en el siglo XIX: aspectos metodológicos", *Hispania* núm.201, Madrid, 1999, pp.37-50; TOSCAS, E.: *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona, 1997; o DÍEZ CANO, L.S.: "Los estudios sobre el poder local: planteamientos y tendencias de la investigación reciente", *Hispania* núm.201, Madrid, 1999, pp.97-111.

Govern civil) i de la manca d'estudis sobre la Catalunya occidental en el segle XIX. El primer problema m'ha obligat a aprofitar al màxim les fonts existents i buscar-ne d'alternatives, i quant al segon cal celebrar l'aparició d'estudis i monografies que estan ampliant els nostres coneixements i que, com es podrà comprovar, han estat vitals per la meua recerca. Val la pena mencionar que quan estava a punt d'enllestir la redacció d'aquest treball em va arribar el llibre on es pot consultar una part important de la tesi d'en Quintí Casals², la qual cito sovint en la seva versió original no publicada.

Malgrat tot, les aportacions que presento són suficients per a detectar les característiques bàsiques d'un model amb uns elements generalitzables però també amb unes peculiaritats interessants, sobretot a causa de l'important suport que a Lleida i les comarques properes va tenir el liberalisme progressista en uns anys en què al govern espanyol hi van predominar els grups més conservadors. Per tant, és un cas ideal per observar el comportament de les autoritats moderades en un context advers (i les possibles limitacions de l'Estat espanyol), les reaccions d'adaptació o de resistència dels grups polítics locals, l'evolució dels enfrontaments polítics a partir de 1858 arran de l'accés al poder dels governs de la Unió liberal, els interessos socials i principis ideològics que en cada moment es defensaven des de les institucions, la dinàmica electoral, o el comportament de les classes populars oficialment marginades de la política. I encara cal afegir-hi el fet de tractar-se d'un territori predominantment agrari, ben diferent de ciutats catalanes en què la presència del progressisme i de grups radicals es podia interpretar com una conseqüència de la industrialització i del dinamisme econòmic. En definitiva, una part del Ponent català i en concret la ciutat de Lleida té interès pel fet de no poder-se incloure ni en l'esquema comú de la Catalunya urbana industrial ni en el de la Catalunya rural i carlina. I això dins un Estat espanyol en què

---

² CASALS, Q.: *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*, Lleida, 2000.

Catalunya en conjunt ja tenia una problemàtica particular per adaptar-se a una estructura centralista i amb voluntat homogeneïtzadora, però que oferia a canvi el compromís de mantenir l'ordre social i les conquestes de la revolució liberal.

Per a portar a terme alguns dels meus objectius, forçosament havia d'esbrinar quines persones van estar en cada moment a les institucions o van intervenir activament en la política, saber com s'agrupaven ideològicament i socialment, i buscar les seves trajectòries individuals: una feina molt complexa perquè de vegades és complicat poder identificar adequadament els individus en aquella època, però imprescindible si volia encarar els següents passos de la investigació. Per a presentar tota aquesta informació he preparat un índex onomàstic, i normalment he optat per exposar les dades biogràfiques en les notes a peu de pàgina.

Voldria mencionar que les revoltes de 1843 i 1854 i algunes eleccions de la Dècada moderada ja els havia tractat en el meu treball d'iniciació a la recerca, però era necessari tornar-los a exposar (amb algunes modificacions) per tal de mantenir el sentit lògic de la tesi. I he d'avisar que en el transcurs de la investigació va canviar l'ordenació de les caixes del segle XIX a l'Arxiu de la Paeria: quan hi faig referència, les caixes entre els números 1525 i 1544 corresponen a la catalogació antiga, mentre que les altres es refereixen a l'ordenació actual de l'arxiu.

He pogut confeccionar aquesta tesi gràcies a una beca de Formació d'Investigadors que em va concedir el Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya, i també he rebut un ajut de la Fundació Caixa de Sabadell. He d'agrair especialment els valuosos suggeriments i informacions que m'han ofert Josep Termes (director de la tesi), Josep Fontana, Manuel Lladonosa, Jesús Millan, Enric Vicedo, Àngels Solà, Josep Maria Ramon, Manuel Estrada Sánchez, Conxita Mir, Jacinto Bonales, Quintí Casals, Joan Yeguas i Francesc Closa; la paciència dels arxivers

i dels bibliotecaris, sobretot els de l'Arxiu de la Paeria i els de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives; l'amabilitat de Romà Sol i Maria del Carme Torres que em van deixar consultar el seu arxiu privat; els comentaris de companys i amics; i la col·laboració d'Antoni Fontanals a l'hora d'enllestir la presentació de la tesi. Però el meu principal agraïment va dirigit cap als meus pares i cap a la M.Carme que, a part d'ajudar-me en molts aspectes, m'han permès tirar endavant gràcies a la seva estimació.

II.- LA CONSOLIDACIÓ DEL SISTEMA POLÍTIC LIBERAL ESPANYOL

“[...] diremos que para los Doctrinarios españoles todas las revoluciones son insurrecciones merecedoras de esterminio á fuego y sangre. Lo uno: lo otro que la democracia es lo mismo que la demagogia. Y lo tercero, que toda idea liberal es una idea *socialista*”.¹

“[...] cuando el partido progresista se ha apellidado exclusivamente partido liberal, ha tenido hasta cierto punto una pretensión razonable, ya que él es quien conserva el legado del liberalismo primitivo, él es quien con obras y francas palabras continúa lo comenzado en 1812”.²

II.1.- LA REVOLUCIÓ LIBERAL

Per entendre la dinàmica política de l'Estat liberal espanyol durant el segle XIX és imprescindible tenir ben presents les experiències de la revolució liberal, identificable a través d'un conjunt de transformacions politicojurídiques delimitades cronològicament entre 1833 i 1845. Considerades globalment, aquestes innovacions construïren el marc en el qual es va poder desenvolupar el capitalisme: concentració estatal del poder polític, abolició del règim senyorial, desvinculació de la propietat de la terra, consolidació de la llibertat industrial i de comerç, desamortització de béns eclesiàstics, etc. Així, la revolució liberal va constituir l'etapa decisiva d'una sèrie de canvis econòmics i socials, produïts en un termini de temps relativament llarg en el context de la crisi de l'Antic Règim i de la consolidació de la nova societat burgesa. S'ha escrit molt sobre si el que es va produir a Espanya fou una veritable “revolució burgesa”, si la revolució liberal va fracassar o si es van produir canvis socials substancials: per tant valdrà la pena reflexionar-hi una mica³.

¹ BARALT, R.M. i FERNÁNDEZ CUESTA, N.: *Programas políticos. Primera parte: Cuestiones preliminares al examen histórico y científico de los prospectos ó programas políticos que han visto la luz en España desde enero de 1848 hasta principios de 1849*, Madrid, 1849, p.13.

² BALMES, J.: *Obras completas del Dr.D.Jaime Balmes. Tom 13, vol.XXV: Escritos políticos III: Campaña de gobierno (7 de febrero - 3 de mayo de 1844)*, Barcelona, 1926, pp.239-240.

³ Sobre la revolució liberal i/o revolució burgesa a Espanya hi ha hagut un llarg debat. Alguns articles que en sintetitzen diferents aspectes són BURDIEL, I: “Myths of Failure, Myths of Success: New Perspectives on Nineteenth-Century Spanish Liberalism”, *The Journal of Modern History* núm.70, The University of Chicago, desembre 1998, pp.892-912; BURDIEL, I.: “Morir de éxito: El péndulo liberal y la revolución española del siglo XIX”, *Historia y política* núm.1, Madrid, 1999, pp.181-203; CASTELLS, I.: “La rivoluzione liberale spagnola nel recente dibattito storiografico”, *Studi storici* núm.1, Roma, 1995, pp.127-161; RUIZ TORRES, P.: “Del Antiguo Régimen al Nuevo Régimen: carácter de la transformación”, dins BERNAL, A.M. et al.: *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*.

A la revolució liberal també se li ha atribuït la responsabilitat de les mancances del desenvolupament econòmic espanyol del segon terç del segle XIX. Encara que la reforma agrària liberal acabà amb restriccions que dificultaven algunes vies d'ascens social i va contribuir a l'augment significatiu de la producció agrària dels anys centrals del segle, tampoc no va servir per impulsar el desenvolupament industrial (i fins i tot fa anys va fer fortuna la tesi de Jordi Nadal que responsabilitzava al sector agrari de ser un fre bàsic a la industrialització). Si a això hi afegim els problemes financers de l'Estat, ens trobem amb un balanç problemàtic⁴.

Malgrat que no es pot negar la fragilitat de les institucions d'Antic Règim que van arribar a principi del segle XIX⁵, sempre hi ha el perill d'abusar dels arguments interessats dels liberals espanyols que volien oferir una imatge crítica del règim anterior com a mecanisme de legitimació dels canvis impulsats per ells mateixos. La societat de

---

Tom 1, Madrid, 1994, pp.159-192; RUIZ TORRES, P.: "Revolución, Estado y Nación en la España del siglo XIX: Historia de un problema", dins GAY ARMENTEROS, J.(ed.): *Italia-España. Viejos y nuevos problemas históricos*, Ayer núm.36, Madrid, 1999, pp.15-44; PIQUERAS, J.A.: "La revolución burguesa española. De la burguesía sin revolución a la revolución sin burguesía", *Historia Social* núm.24, València, 1996, pp.95-132; i PÉREZ GARZÓN, J.S.: "La revolución burguesa en España: los inicios de un debate científico, 1966-1979", dins TUÑÓN DE LARA, M. (ed.): *Historiografía española contemporánea. X Coloquio del Centro de Investigaciones Hispánicas de la Universidad de Pau. Balance y resumen*, Madrid, 1980, pp.91-138. En aquests articles es poden trobar moltes referències bibliogràfiques sobre el tema, però alguns dels llibres més citats han estat FONTANA, J.: *La Revolución liberal. Política y hacienda en 1833-1845*, Madrid, 1977; MALUQUER DE MOTES, J.: *El socialismo en España, 1833-1868*, Barcelona, 1977; CLAVERO, B., RUIZ TORRES, P. i HERNÁNDEZ MONTALBÁN, F.J.: *Estudios sobre la revolución burguesa en España*, Madrid, 1979; MARICHAL, C.: *La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España: 1834-1844*, Madrid, 1980; i GIL NOVALES, A. (ed.): *La revolución burguesa en España*, Madrid, 1985.

⁴ Algunes referències a GARCÍA SANZ, A. i GARRABOU, R. (eds.): *Historia agraria de la España contemporánea. Vol.1: Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Barcelona, 1985; GARRABOU, R. i SANZ FERNÁNDEZ, J. (eds.): *Historia agraria de la España contemporánea. Vol.2: Expansión y crisis (1850-1900)*, Barcelona, 1985; SIMPSON, J.: *La agricultura española (1765-1965): la larga siesta*, Madrid, 1997; RUEDA, G.: *La desamortización de Mendizábal y Espartero en España*, Madrid, 1986; KONDO, A.Y.: *La agricultura española del siglo XIX*, Madrid, 1990; i FONTANA, J.: *La Revolución liberal...*, pp.264-280. Les argumentacions de Jordi Nadal es poden consultar a NADAL, J.: *El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona, 1977; NADAL, J.: "El fracaso de la revolución industrial en España, 1830-1914", dins CIPOLLA, C.M. (ed.): *Historia económica de Europa. Vol.4*, Barcelona, 1982, pp.178-272; o NADAL, J.: "El fracaso de la revolución industrial en España. Un balance historiográfico", dins MATHIAS, P. et al.: *La revolución industrial*, Barcelona, 1988, pp.261-287. Confronteu-les amb PRADOS DE LA ESCOSURA, L.: *De imperio a nación. Crecimiento y atraso económico en España (1780-1930)*, Madrid, 1991; o amb SÁNCHEZ-ALBORNOZ, N.(dir.): *La modernización económica de España 1830-1930*, Madrid, 1985, pp.13-22.

⁵ Vegeu, per exemple, FONTANA, J.: *La quiebra de la monarquía absoluta 1814-1820*, Barcelona, 1978; FONTANA, J.: *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona, 1979; i ARTOLA, M.: *Los orígenes de la España contemporánea*, Madrid, 1959, pp.86-100.

l'Antic Règim també havia evolucionat, era relativament dinàmica, s'hi havia estès formes econòmiques que podem qualificar com a “capitalistes”, i alguns nous sectors socials havien sabut obtenir parcel·les d'influència i de riquesa. Segurament no van gens desencaminades les idees d'un suposat alumne sobre la revolució liberal, escrites per Bartolomé Clavero: “Una transformación como aquélla, de un sistema de poderes compartidos a otro de poder concentrado, atentaba contra el derecho constituido, contra el ordenamiento general y los derechos particulares establecidos. Tuvo que legitimarse negando su existencia, imaginándose el Antiguo Régimen como un tiempo sin derecho e identificándose el sistema propio con la conquista del mismo [...] Un producto de esta necesidad legitimadora fue la misma historiografía”⁶.

És important insistir en què, a més del paper decisiu de la guerra contra els carlistes, un altre element dinamitzador de la revolució liberal va ser el temor a les revoltes populars. Durant les primeres quatre dècades del segle XIX, una part important de les classes populars d'algunes ciutats va fer seu un liberalisme radical que els servia per expressar unes reivindicacions pròpies i que utilitzava mecanismes insurreccionals (sobretot en zones com Andalusia, Galícia, Catalunya o el País Valencià)⁷, però aquest radicalisme va acabar espantant a molts sectors burgesos que temien, com s'ha estudiat a Barcelona, unes organitzacions obreres que cada cop més utilitzaren un llenguatge de classe ben diferenciat⁸. Molts dirigents progressistes-radicals de les ciutats es van

---

⁶ CLAVERO, B.: “El cambio político a examen clásico: de la diarquía jurisdiccional a la monocracia constitucional”, dins BERNAL, A.M. et al.: *Antiguo Régimen y... Tom I*, p.134.

⁷ GARCIA ROVIRA, A.M.: *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*, Barcelona, 1989; i GARCIA ROVIRA, A.M.: “Radicalismo liberal, republicanismo y revolución (1835-1837)”, dins BURDIEL, I. (ed.): *La política en el reinado de Isabel II, Ayer* núm.29, Madrid, 1998, pp.63-90; també és útil l'article de ROMEO MATEO, M.C.: “Teoría política y agitación social en los orígenes del liberalismo “exaltado”: la oposición al gobierno Bardají-Feliu, 1821-1822”, dins *El Jacobinisme. Reacció i revolució a Catalunya i a Espanya 1789-1837. Col·loqui internacional 4-5-6 maig 1989*, Barcelona, 1990, pp.431-447. Vegeu altres punts de vista a SANTIRSO, M.: “De repente, el verano de 1835”, *Historia Social* núm.34, València, 1999, pp.3-26.

⁸ BARNOSELL, G.: *Orígens del sindicalisme català*, Vic, 1999. A diferència de Catalunya, sobre Madrid a penes existeixen investigacions sobre els moviments de protesta social durant la revolució liberal, la qual cosa ha estat denunciada a MARTÍNEZ TORRES, J.A.: “De lo económico a lo político sin pasar por

adonar que podien perdre el control sobre l'acció popular, decidiren que calia acabar amb l'època de les revolucions⁹, i ja el 1837 es van posar les bases d'un pacte entre els diversos "liberalismes respectables" per marginar els excessos radicals¹⁰. Tant a Espanya com en els altres països el discurs de demanda de "més llibertat" va ser utilitzat per objectius ben diferents, i el liberalisme mai no va ser un projecte homogeni¹¹.

I en l'àmbit rural es va produir ja abans de les reformes liberals una mena de revolta silenciosa que es manifestava en el no pagament dels delmes i en la degradació dels ingressos senyorials¹². Enric Tello ho ha explicat lúcidament: "La culminació del procés de reforma agrària liberal pot contemplar-se, des de Catalunya, com la reacció d'una "classe propietària" ja prèviament consolidada davant el desafiament creixent d'aquella insubmissió pagesa que, desballestant les peces essencials de la vella "propietat sobre rendes" de naturalesa feudal, també amenaçava silenciosament la "propietat" de qualsevol mena sobre els fruits del treball aliè. Veieren perillar la seva "propietat" emfitèutica sobre béns reals, i quan per fi sortiren en defensa de la sagrada

---

lo social: algunas consideraciones sobre la revolución liberal burguesa en Madrid", *Trienio* núm.34, Madrid, 1999, pp.137-154.

⁹ Un exemple d'escriptor progressista-radical temorós de les revoltes populars, però que alhora expressa la seva admiració pels sacrificis del poble barceloní, a CASTILLO Y MAYONE, Joaquín del: *Las Bullangas de Barcelona ó sacudimientos de un pueblo oprimido por el Despotismo Ilustrado*, edició facsímil (1837), Barcelona, 1994.

¹⁰ BURDIEL, I.: *La política de los notables (1834-1836)*, València, 1987; i BURDIEL, I.: "Dret, compromís i violència en la revolució burgesa: la revolució del 1836", *Recerques* núm.22, Barcelona, 1989, pp.63-81.

¹¹ A Llatinoamèrica també s'està reconsiderant el tòpic d'un únic liberalisme oligàrquic totalment aliè als interessos dels sectors populars sobre els quals s'imposà per la força: "La aristocracia criolla se apropió de un lenguaje radical, mitigó y morigeró sus efectos revolucionarios pero no pudo evitar que otros grupos eventualmente accedieran al mismo lenguaje, lo hicieran suyo y además potenciaron el carácter revolucionario de por sí implícito o asignable" (JOCELYN-HOLT LETELIER, A.: "Liberalismo y modernidad. Ideología y simbolismo en el Chile decimonónico: un marco teórico", dins KREBS, R. i GAZMURI, C. (eds.): *La revolución francesa y Chile*, Santiago de Xile, 1990, p.329).

¹² El 1835 Pascual Madoz va escriure que "Hace ya tiempo que la despreocupación va venciendo el fanatismo" en les tensions creades per la negativa de les classes populars a pagar el delme, i que fins i tot l'Església preferia que s'aprovesin les reformes legals necessàries perquè ja "no le era de agrado apelar a medios violentos para cobrar las rentas" (citat a ROBLEDO HERNÁNDEZ, R.: *Economistas y reformadores españoles: La cuestión agraria (1760-1935)*, Madrid, 1993, pp.43-44).

propietat privada ho feren a la vegada contra el feudalisme i contra la tossuda insubmissió dels de baix”¹³.

Per tant, hauríem de tenir molta precaució a l’hora de donar a la burgesia tot el protagonisme dels canvis que es van viure a l’Europa de la primera meitat del segle XIX. A diferència del que s’ha afirmat sovint des d’un marxisme massa esquemàtic, la burgesia no tenia cap missió històrica dins una única línia d’evolució simbolitzada per França o per Anglaterra: la qüestió fonamental per a la burgesia revolucionària era aconseguir les condicions necessàries que permetessin el seu propi desenvolupament i no l’anihilament de tot l’anterior en lluita heroica contra l’aristocràcia, com es demostra en el model de “revolució des de dalt” de països com Alemanya (més lligat a la forta presència de l’Estat que a una suposada “feudalització” de la burgesia, ja que a Alemanya que no es produí una fusió entre noblesa i alta burgesia comparable a la de França, Itàlia o Anglaterra)¹⁴. S’haurien d’abandonar determinats judicis de valor que han considerat que la revolució liberal, per a ser completa, havia de portar uns nivells de llibertats polítiques que probablement ni els seus impulsors es plantejaven¹⁵. Durant molt temps s’ha considerat el liberalisme polític com l’origen d’una evolució irreversible i predestinada cap a la democràcia, la qual cosa ha dificultat la percepció de

---

¹³ TELLO, E.: “El component actiu de la crisi de l’antic règim a Catalunya i la lluita per la renda entre senyors i pagesos”, dins III JORNADES D’ESTUDIS D’HISTÒRIA: *El món rural català a l’època de la revolució liberal. Vol.I: Ponències*, Lleida, 1995, p.79. El temor que un atac a les propietats senyorials pogués acabar afavorint el qüestionament de la legitimitat d’altres propietats fou el que impulsà a un diputat de 1837 a afirmar: “La propiedad, señores, que si la atacamos, se volverá a su vez para atacarnos, y entonces no tendremos más recursos que sucumbir en la palestra, porque para esta lucha no tenemos nosotros fuerzas [...] porque la propiedad de los señoríos legítimamente adquiridos deben respetar las leyes, como las otras propiedades del Estado, pues si impunemente se atacan, ¿qué seguridad daremos a los otros propietarios de que otro día no será violada la suya?” (HERNÁNDEZ MONTALBÁN, F.J.: *La abolición de los señoríos en España (1811-1837)*, Madrid, 1999, p.369).

¹⁴ ELEY, G.: “Alla ricerca della rivoluzione borghese: le particolarità della storia tedesca”, *Passato e Presente* núm.16, Florència, 1988, pp.55-80; KOCKA, J. (a cura de): *Borghesie europee dell’Ottocento*, Venècia, 1995; i FRADERA, J.M. i MILLAN, J.(eds.): *Las burguesías europeas del siglo XIX. Sociedad civil, política y cultura*, Madrid, 2000.

¹⁵ Miquel Izard fins i tot afirma que el resultat de la revolució burgesa a Espanya va ser el típic: “el poble restà tan frustrat com a tot arreu: l’aparell legislatiu és repressiu com tots i l’Estat serveix els interessos, és clar, de l’oligarquia. Insisteixo: la RB [revolució burgesa] a Espanya no va ser tan limitada, ni un fracàs, ni una traïció” (IZARD, M.: “Rifes i enganyifes sobre la revolució burgesa”, *L’Avenç* núm.116, Barcelona, 1988, p.29).

la seva lògica interna en ser considerat una mena de sistema “incomplet”¹⁶. Fins i tot en l'àmbit econòmic i social, és ben fàcil començar a buscar limitacions a la revolució espanyola si confonem la consolidació d'una societat burgesa en un context determinat amb un model ideal de societat industrialitzada, urbanitzada, secularitzada i sense terratinents procedents de l'Antic Règim¹⁷.

Segons Anna Maria Garcia Rovira, “el problema és que continuem partint del principi, inventat per la burgesia, de la *necessitat* del canvi burgès, i continuem privilegiant la classe directora d'aquest canvi, suposant-li una clarividència total respecte al procés i a la finalitat, tal com feia la historiografia liberal [...] Evidentment la revolució de 1835-1837 és burgesa, però ho és en el resultat, és a dir, és la burgesia la que s'emporta la victòria [...] són justament les classes populars les que desencadenen el procés revolucionari”¹⁸. I segurament no sols l'impulsaren, sinó que una part important s'encarregà de salvar-lo gràcies a la seva intervenció durant la guerra carlista¹⁹.

La nova legislació liberal va ser relativament favorable als interessos de part de l'aristocràcia terrinent, que va tenir la possibilitat d'acomodar-se a les noves formes de propietat (un exemple és l'abolició dels senyorijs, encara que s'ha d'admetre que també va comportar la pèrdua d'algunes rendes de caràcter jurisdiccional²⁰). Però la idea del “pacte” entre antiga aristocràcia i nous sectors burgesos²¹ ha pogut provocar

¹⁶ ANNINO, A. i ROMANELLI, R. (eds.): “Notabili, elettori, elezioni. Rappresentanza e controllo elettorale nell'800”, *Quaderni Storici* núm.69, 1988, pp.675-676.

¹⁷ Alguns exemples a TUÑÓN DE LARA, M.: “Sociedad señorial, revolución burguesa y sociedad capitalista 1834-1860”, dins TUÑÓN DE LARA, M.: *Estudios de Historia Contemporánea*, Barcelona, 1977, pp.93-110; ARTOLA, M.: *Antiguo Régimen y revolución liberal*, Barcelona, 1978, pp.42-49 i 305-307; i CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, Madrid, 1982, pp.249-253. José María Jover Zamora també parla d'una “revolución burguesa incompleta y ambigua” a JOVER ZAMORA, J.M.: *La civilización española a mediados del siglo XIX*, Madrid, 1991, p.35.

¹⁸ GARCIA ROVIRA, A.M.: *La revolució liberal...*, pp.251-252.

¹⁹ En aquest sentit, i amb unes valoracions que de vegades em semblen una mica exagerades, vegeu SANTIRSO, M.: *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya (1833-1840)*, Lleida, 1999.

²⁰ Tampoc no podem oblidar que els senyorijs constituïen unes institucions de poder polític que van desaparèixer definitivament, i aquest fet devia tenir una repercussió negativa per a una part important de la noblesa (RUIZ TORRES, P.: “Del Antiguo al Nuevo Régimen: carácter de la transformación”, dins BERNAL, A.M. et al.: *Antiguo Régimen y...*, p.179).

²¹ Vegeu FONTANA, J.: *La Revolución liberal...*, p.264; i FONTANA, J.: *La crisis del...*, pp.42-49.

una visió excessivament immobiliària del segon terç del segle XIX, fins al punt que Manfred Kossok va arribar a parlar d'una “contrarevolució a l'estil burgès”²². En remarcar la limitació dels canvis socials i econòmics, s'ha projectat una valoració continuista de la societat espanyola que ha fet oblidar les dificultats, malgrat tot, de bona part de les elits tradicionals per adaptar-se als nous temps²³.

A més a més, la noblesa era un grup massa heterogeni com per atribuir-li una sola línia d'evolució. Alguns nobles aconseguiren mantenir les seves terres gràcies a haver consolidat i adaptat els seus drets de propietat en les dècades anteriors, però hi ha indicis que una part important de la vella aristocràcia va perdre rendes i patrimoni durant la revolució: per exemple, al País Valencià sembla que la gran aristocràcia procedent de l'Antic Règim va patir una crisi important, mentre que hi hagué un relatiu manteniment de la influència de les famílies procedents de la petita noblesa local; en el cas d'Extremadura, malgrat que la noblesa va experimentar un procés de renovació que li va permetre mantenir-se com a gran propietària de la regió, algunes famílies tradicionals van desaparèixer en no saber-se reconvertir; i a Múrcia també es va produir un procés de selecció interna dins el grup dels grans propietaris nobles, que a pesar de patir una reducció important va romandre dins l'elit de poder local²⁴.

---

²² KOSSOK, M.: “El ciclo de las revoluciones burguesas españolas en el siglo XIX. Problemas de investigación e interpretación a la luz del método comparativo”, dins GIL NOVALES, A. (ed.): *La revolución burguesa...*, p.18.

²³ Confronteu amb els arguments molt discutibles de Gracia Gómez Urdáñez, que defensa que abans de la revolució liberal ja s'havia configurat una sola classe dominant que havia integrat els nous sectors emergents i els privilegiats, i que aconseguí “la perpetuación en el poder de las clases privilegiadas del Antiguo Régimen a través de la mutación de sus antiguos mecanismos de dominación” (“Reflexiones sobre la revolución burguesa en España. Una aproximación a los orígenes, ideario y práctica del pensamiento liberal”, *Brocar. Cuadernos de Investigación Histórica* núm.20, Logronyo, 1996, pp.327-345).

²⁴ RUIZ TORRES, P.: “Algunos aspectos de la Revolución burguesa en España”, dins *El Jacobinisme...*, pp.19-27; RUIZ TORRES, P.: “La aristocracia en el País Valenciano: la evolución dispar de un grupo privilegiado en la España del siglo XIX”, dins RÉMOND, R. et al.: *Les noblesses européennes au XIXe siècle*, Roma, 1988, pp.137-162; CALATAYUD, S., MILLAN, J., i ROMEO, M.C.: “El rentismo nobiliario en la agricultura valenciana del siglo XIX”, *Revista de Historia Económica* any XVIII núm.1, Madrid, 2000, pp.79-107; SÁNCHEZ MARROYO, F.: *El proceso de formación de una clase dirigente. La oligarquía agraria en Extremadura a mediados del siglo XIX*, Càceres, 1991; i PÉREZ PICAZO, M.T. i LEMEUNIER, G.: *El proceso de modernización de la región murciana (siglos XVI-XIX)*, Múrcia, 1984, pp.268-271.

Sols amb la incorporació de la dimensió social a l'estudi de les reformes liberals podrem entendre les seves característiques i fer-ne una interpretació que vagi més enllà de considerar-les el resultat d'unes simples lluites pel poder²⁵. Cada vegada hi ha més historiadors que a partir de les seves investigacions reivindiquen la importància de les transformacions socials provocades per la revolució liberal, valoren més la magnitud dels conflictes interns dins les elits dirigents, i mostren que a Espanya no va ser possible una reforma des del poder constituït com la d'altres països²⁶.

En els anys de la revolució liberal espanyola algunes antigues elits locals no es van integrar al nou règim (aquest va ser el cas de molts exregidors de l'Ajuntament de

---

²⁵ Confronteu amb l'article d'Álvarez Junco on, després d'argumentar que la nova societat del segle XIX no era burgesa sinó "oligàrquica de base agrària" i que sobreviuria fins al primer terç del segle XX, defensa les interpretacions estrictament polítiques de les revolucions contemporànies (ÁLVAREZ JUNCO, J.: "A vueltas con la Revolución Burguesa", *Zona Abierta* núms.36-37, Madrid, 1985, pp.81-106). Una conclusió semblant ha extret Jesús Cruz de l'anàlisi sociològica dels ministres liberals, ja que en la majoria dels casos tenien les seves arrels en famílies nobles locals de l'Antic Règim; i amb un estudi de l'elit política i econòmica de Madrid, ha reiterat que entre 1808 i 1853 es produí una revolució essencialment política dins d'una continuïtat social, tot i que en la versió en espanyol del llibre ha introduït matisacions importants (CRUZ, J.: "Nobility and Revolution: Social Origins of the Political Elite in Liberal Spain, 1800 to 1853", *Comparative studies in society and history. An international quarterly* vol.36 núm.1, Nova York - Cambridge, 1994, pp.97-121; CRUZ, J.: *Gentlemen, bourgeois, and revolutionaries. Political change and cultural persistence among the Spanish dominant groups, 1750-1850*, Cambridge, 1996; i CRUZ, J.: *Los notables de Madrid. Las bases sociales de la revolución liberal española*, Madrid, 2000); i a partir d'aquest treball, David R. Ringrose ha argumentat que les divisions polítiques enfrontaven subgrups d'una sola elit social amb valors comuns i que en els segles XVIII i XIX hi hagué una continuïtat en les elits locals i provincials (RINGROSE, D.R.: *España, 1700-1900: el mito del fracaso*, Madrid, 1996). En canvi, quan s'adopten altres perspectives d'estudi els resultats que s'obtenen són ben diferents i, per exemple, s'ha demostrat que a partir de la revolució liberal va disminuir dràsticament el nombre de nobles entre els diputats de la província de València i s'hi va formar una nova elit burgesa que va saber aprofitar els mecanismes de poder de l'Estat (BURDIEL, I. i ROMEO, M.C.: "Los sujetos en el proceso revolucionario español del siglo XIX: el papel de la prosopografía histórica", *Historia contemporánea* núms.13-14, Bilbao, 1996, pp.149-156). També a Alemanya, en anar-se més enllà de l'estudi del liberalisme en l'àmbit estatal i començar a estudiar algunes ciutats, s'ha demostrat que la idea assumida d'unes burgesies locals despolititzades i homogènies és molt difícil de mantenir, i que encara que unes elits locals comparteixin un nivell social similar això no impedeix els enfrontaments (PALMOWSKI, Jan: "The politics of the "unpolitical German": liberalism in German local government, 1860-1880", *The Historical Journal* volume 42/3, Cambridge University Press, 1999, pp.675-704).

²⁶ RUIZ TORRES, P.: "Algunos aspectos de la Revolución burguesa en España", dins *El Jacobinisme...*, pp.9-39; MILLAN, J.: "Burguesia i canvi social a l'Espanya del segle XIX, 1843-1875", *Recerques* núm.28, Barcelona, 1994, pp.73-80; MILLAN, J.: "Els inicis revolucionaris de la societat valenciana contemporània. Revolució, canvi social i transformacions econòmiques, 1780-1875", dins AZAGRA, J., MATEU, E. i VIDAL, J. (ed.): *De la sociedad tradicional a la economía moderna. Estudios de Historia Valenciana Contemporánea*, Alacant, 1996, pp.125-162; i ROMEO MATEO, M.Cruz: "Com situar el trencament? L'evolució de l'Antic Règim i el pes de la revolució en l'obra de Christian Windler", *Recerques* núm.38, Barcelona, 1999, pp.151-157.

Barcelona que van formar el nucli dirigent dels carlins catalans entre 1833 i 1840²⁷). Globalment es va produir un trencament evident i una mobilitat social de la qual els contemporanis n'eren perfectament conscients, com ho mostren textos de personatges com Alcalá Galiano: “Hánse confundido mas que antes las clases diversas de la sociedad, cobrando los inferiores mas osadia que poder, y mas falta de reverencia y de freno que autoridad permanente; y, de la clase media ascendida al predominio prevaleciendo la parte propiamente del estado llano ó rica, ó dotada de alguna mas ó menos superficial instruccion, sobre la inferior nobleza, medio siglo atrás poseedora de la mayor y mejor porcion de los cargos del Estado”²⁸.

La tesi d'una continuïtat de les elits europees de l'Antic Règim durant tot el segle XIX, que en el seu moment va difondre Arno Mayer²⁹, és difícil d'aplicar a tot Espanya: les reformes sovint ocasionaren la formació de noves elits hegemòniques i obriren a molts sectors econòmicament importants l'accés al poder polític de les seves ciutats, on podrien defensar directament els seus interessos³⁰. També a Catalunya, un treball de Ramon Arnabat ha aportat dades que confirmen la renovació intensa que van experimentar alguns ajuntaments a partir de 1833: per exemple, dels regidors de Mataró entre 1833 i 1854 només un 10% ho havien estat anteriorment, i a Lleida solament un 13%³¹.

---

²⁷ TOSCAS, E.: “Elements de continuïtat política local a la Barcelona del primer terç del segle XIX”, *Afers* núm.15 vol.VIII, Catarroja, 1993, pp.163-174.

²⁸ ALCALÁ GALIANO, A.: *Historia de España desde los tiempos primitivos hasta la mayoría de la Reina doña Isabel II, redactada y anotada con arreglo a la que escribió en inglés el doctor Dunham. Tom VII*, Madrid, 1846, p.586.

²⁹ MAYER, A.J.: *La persistencia del Antiguo Régimen. Europa hasta la gran guerra*, Madrid, 1984.

³⁰ Per exemple, vegeu APARICIO PÉREZ, C.: *Poder municipal, economía y sociedad en la ciudad de San Sebastián (1813-1855)*, Sant Sebastià, 1991; MARTÍ ARNÁNDIZ, O.: *Un liberalismo de clases medias. Revolución política y cambio social en Castelló de la Plana (1808-1858)*, Castelló, 1997; MILLAN, J.: *El poder de la tierra. La sociedad agraria del Bajo Segura en la época del liberalismo, 1830-1890*, Alacant, 1999; PONS, A. i SERNA, J.: *La ciudad extensa. La burguesía comercial-financiera y su dominación en la Valencia de mediados del siglo XIX*, València, 1992; i PONS, A. i SERNA, J.: “En buena compañía. Los burgueses Valencianos a mediados del siglo XIX”, dins AZAGRA, J., MATEU, E. i VIDAL, J. (ed.): *De la sociedad...*, pp.216-231.

³¹ ARNABAT, Ramon: “Èlits i control de les institucions polítiques locals durant el procés de la revolució liberal a Catalunya”, dins *Control social i quotidianitat. Terceres jornades sobre Sistemes*

II.2.- VALORACIONES SOBRE ELLOS ANYS 1844-1868: EL PREDOMINI DEL MODERANTISME

II.2.1.- Una visió de conjunt

Els anys compresos entre 1844 i 1868 deuen ser una de les èpoques menys estudiades de la nostra història política (amb l'excepció del Bienni progressista de 1854 a 1856), i freqüentment els treballs que existeixen s'han centrat en la vida política madrilenya i s'han oblidat dels mecanismes de funcionament d'unes estructures polítiques que tenien un abast estatal³². Fins i tot entorn d'Isabel II, sobre la qual s'ha escrit molt³³, encara és necessari realitzar-ne una anàlisi que no es limiti a les

---

agraris, organització social i poder local als Països Catalans, 4 a 6 de novembre del 1999, Alguaire (en premsa).

³² Per a la Dècada moderada disposem de diversos treballs, especialment el de CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, encara que de vegades ignora el que passa fora de Madrid; també s'han de mencionar COMELLAS, J.L.: *Los moderados en el poder, 1844-1854*, Madrid, 1970; TUÑÓN DE LARA, M.: "¿Qué fue la década moderada?", dins TUÑÓN DE LARA, M.: *Estudios sobre el siglo XIX español*, Madrid, 1976, pp.31-81; ROSENBLATT, N.A.K.: *The Moderado Party in Spain, 1820-1854*, University of California, Berkeley, Ph.D., 1965 (imprès per University Microfilms Inc., Ann Arbor-Michigan, 1996); i DÍEZ DEL CORRAL, L.: *El liberalismo doctrinario*, Madrid, 1984. Malgrat l'escassa atenció que ha rebut l'organització i el pensament polític progressista, la bibliografia sobre el Bienni progressista sí que és molt extensa, com per exemple KIERNAN, V.G.: *La revolución de 1854 en España*, Madrid, 1970; BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni Progressista (1854-1856)*, 2 vols., Barcelona, 1976; URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: *La Revolución de 1854 en Madrid*, Madrid, 1984; SEVILLA ANDRÉS, D.: *La Revolución de 1854*, València, 1960; BUIGUES, J.C.: *El Bienni Progressista a Tarragona (1854-1856)*, Tarragona, 1987; ZURITA, R.: *Revolución y burguesía: Alicante (1854-1856)*, Alacant, 1990; AZAGRA, J.: *El bienio progresista en Valencia. Análisis de una situación revolucionaria a mediados del siglo XIX (1854-1856)*, València, 1978; FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, F.: *Toledo en el Bienio Progresista (1854-1856)*, Toledo, 1987; i PINILLA, V.: *Conflictividad social y revuelta política en Zaragoza (1854-1856)*, Saragossa, 1985. En canvi, per al període entre 1856 i 1868 pràcticament sols disposem de DURÁN DE LA RUA, N.: *La Unión liberal y la modernización de la España isabelina. Una convivencia frustrada, 1854-1868*, Madrid, 1979. Balanços molt útils es troben a JOVER ZAMORA, J.M. (dir.): *La era isabelina y el sexenio democrático (1834-1874)*, tom XXXIV de la *Historia de España* fundada per Ramón Menéndez Pidal, Madrid, 1981, pp.197-500; ARTOLA, M.: *La burguesía revolucionaria (1808-1874)*, vol.V de la *Historia de España* dirigida per Miguel Artola, Madrid, 1990, pp.183-269; BAHAMONDE, Á. i MARTÍNEZ, J.A.: *Historia de España. Siglo XIX*, Madrid, 1994, pp.241-420; i FONTANA, J.: *La fi de l'Antic Règim i la industrialització: 1787-1868*, Barcelona, 1988, pp.295-353.

³³ Des del segle passat s'han publicat un gran nombre de biografies sobre la Reina, i en la segona meitat del segle XX hi ha hagut llibres -de vegades amb poques aportacions noves- com els de PUGA, M.T.: *El matrimonio de Isabel II*, Pamplona, 1964; LLORCA, C.: *Isabel II y su tiempo*, Madrid, 1986; LUZ, Pierre de: *Isabel II, Reina de España (1830-1904)*, Barcelona, 1962; i COMELLAS, J.L.: *Isabel II. Una reina y un reinado*, Barcelona, 1999.

xafarderies sobre la vida sexual o a exaltacions de les seves suposades virtuts, i que estudiï les implicacions que va tenir la deslegitimació simbòlica de la monarquia³⁴.

És possible que una de les causes d'aquesta situació hagi estat la tendència a desqualificar els anys de domini moderat (que ocupen la major part d'aquesta època) com una "larga noche de gobierno moderado"³⁵ o una "época gris"³⁶, una foscor causada bàsicament per la manca d'investigacions i per la tendència a utilitzar tòpics sobre allò que no coneixem. La majoria dels historiadors s'han entestat en estudiar les oposicions polítiques no integrades dins el sistema (carlins, republicans, etc.) quan sabem molt poc de l'acció del liberalisme moderat, fins al punt que de seguir aquest camí es podria arribar a la paradoxa de conèixer molt bé les oposicions però no saber res sobre allò a què s'oposaven (o sols conèixer-ne el mínim suficient per a justificar les raons del conflicte).

Per sort, aquesta situació està començant a canviar gràcies a alguns treballs publicats els últims anys³⁷, encara que hem de tenir en compte que la dificultat per a construir a Catalunya una història política del segle XIX està incrementada per la manera poc delicada (per dir-ho d'alguna manera) com els organismes estatals hi imposaren el seu poder³⁸.

En aquest sentit, crec que una perspectiva local pot ser especialment útil per entendre millor el funcionament de l'Estat liberal. Les següents paraules de Karl Marx, escrites el 1854, són significatives malgrat la seva exageració: "Acaso no hay país

---

³⁴ BURDIEL, I.: "Isabel II: un perfil inacabado", dins BURDIEL, I. (ed.): *La política en el reinado...*, pp.187-216.

³⁵ GIL NOVALES, A.: "El problema de la revolución en el liberalismo español (1808-1868)", *Estudios de historia social* núms.22-23, Madrid, 1982, p.22.

³⁶ VICENS I VIVES, J.: *Aproximación a la Historia de España*, Barcelona, 1981, p.139.

³⁷ BURDIEL, I. (ed.): *La política en el reinado...*; TOSCAS, E.: *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona, 1997; MARTÍ ARNÁNDIZ, O.: *Un liberalismo de clases...*; DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la revolución. Centralismo y burguesía en Alicante (1844-1854)*, Alacant, 1998; i PONS I ALTÉS, J.M.: *El poder polític...*

³⁸ Com ha escrit Josep Fontana, "l'exercici del poder de l'estat entre nosaltres -o potser seria millor dir "sobre" nosaltres- ha estat generalment tan brut i tan pragmàtic, tan allunyat de la lletra de la llei, que

alguno salvo Turquía que sea tan poco conocido y tan mal juzgado por Europa como España [...] La explicación de esta falacia reside en la sencilla razón de que los historiadores, en vez de descubrir los recursos y la fuerza de esos países en su organización provincial y local, se han limitado a tomar sus materiales de los almanaques de la corte. Los movimientos de aquello que solemos llamar estado han afectado tan escasamente al pueblo español que éste se ha desentendido muy gustosamente de este estanco dominio de alternas pasiones y mezquinas intrigas”³⁹.

Tot aquest desconeixement encara és més sorprenent si tenim en compte que foren uns anys decisius en la consolidació d’unes determinades estructures de domini polític i d’unes relacions socials i econòmiques que dominarien bona part de la resta del segle XIX a Espanya. Com va escriure Jover Zamora, “En el activo de los “moderados” hay que poner, gusten o no sus ideas y sus procedimientos, la creación del Estado español contemporáneo. Este estado será instrumento en manos de una oligarquía, cubrirá abusos, se desentenderá de intereses vitales para extensos sectores de la sociedad, tenderá a congelarse en cada instante de la forzada evolución que le imprime la dinámica social. Pero es el único Estado español real que, de hecho, vertebró nuestra historia política contemporánea. La gran creación de los “moderados” fue precisamente este Estado centralizador y doctrinario, que se manifiesta en unas constituciones, en unos Códigos, en unos cuadros administrativos y en un funcionamiento que permanecen, siglo XIX adelante, por encima de guerras civiles y de interrupciones”⁴⁰.

El partit moderat va tenir una especial influència a Castella i Andalusia, regions d’on van procedir més del 46% dels senadors de la dècada moderada (en contrast amb el

---

s’han fet esforços, reeixits, per a esborrar-ne fins i tot els rastres” (Presentació a RISQUES, M.: *El Govern Civil de Barcelona al segle XIX*, Barcelona, 1995, p.V).

³⁹ MARX, K. i ENGELS, F.: *Revolución en España*, Barcelona, 1976, p.26.

⁴⁰ Citat a MARTÍNEZ RUIZ, E.: “Las fuerzas de seguridad y el orden público en la primera mitad del siglo XIX”, *Cuadernos de historia. Anexos a la revista Hispania. Vol.IV: Estudios sobre la España liberal 1808-1848*, Madrid, 1973, pp.83-161. Ens falta tant per estudiar sobre l’Estat liberal, que

6'5% de senadors catalans⁴¹); Castella i Andalusia van aportar, entre 1833 i 1854, el 21'4% i el 33'7% respectivament dels ministres dels governs, mentre que l'antiga Corona d'Aragó solament el 16'3%⁴². Aquesta desigual representació també és perceptible en el conjunt de l'administració estatal, encara que en aquest cas hi ha una explicació ben lògica: igual que en altres països europeus amb grans diferències internes, la majoria del funcionariat venia de les zones més endarrerides, mentre que a les més desenvolupades existien moltes més alternatives d'ascens social⁴³. El partit moderat, a més a més, sovint es va superposar a l'estructura administrativa de l'Estat fins al punt de confondre's⁴⁴, i el seu grup dirigent va donar la impressió d'estar més preocupat pels interessos econòmics d'algunes minories ben situades que pel desenvolupament d'Espanya.

La imprecisa teoria política que hi havia al darrera del moderantisme es basava en un doctrinarisme liberal d'origen francès que defensava una via mitja entre la restauració de la monarquia absoluta i el liberalisme radical, i una actuació de govern pragmàtica i respectuosa amb les classes poderoses⁴⁵. Però comparat amb els liberalismes conservadors d'altres països europeus, la majoria del moderantisme

---

Francisco Tomás y Valiente va titular un article "Lo que no sabemos del Estado liberal (1808-1868)", dins BERNAL, A.M. et al.: *Antiguo Régimen y... Tom 1*, pp.137-146.

⁴¹ ENRILE ALEIX, J.A.: *El Senado en la Década Moderada (1845-1854)*, Madrid, 1980, p.310.

⁴² RINGROSE, D.R.: *España, 1700-1900...*, p.497.

⁴³ RIQUER, B. de i RISQUES, M.: "Participació administrativa, professional i política en l'Estat", dins PÉREZ PICAZO, M.T.; SEGURA I MAS, A.; i FERRER I ALÒS, L. (editors): *Els catalans a Espanya, 1760-1914. Actes del Congrés*, Barcelona, 1996, p.86. Si agafem un període de temps més extens, les dades també són contundents: entre 1814 i 1899, dels gairebé 850 ministres solament 22 van ser catalans, 10 dels quals van exercir durant el Sexenni democràtic.

⁴⁴ Vegeu especialment CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, pp.75-176; i ROSENBLATT, N.A.K.: *The Moderado Party...*, pp.91-134.

⁴⁵ Vegeu Díez del Corral, L.: *El liberalismo doctrinario*; GARRORENA, A.: *El Ateneo de Madrid y la teoría de la Monarquía Liberal, 1836-1847*, Madrid, 1974; CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, pp.297-344; i ANTÓN, J. i CAMINAL, M. (coord.): *Pensamiento político en la España contemporánea (1800-1950)*, Barcelona, 1992. Díez del Corral ha explicat que el terme "doctrinari" expressa justament el contrari del que lògicament hauria de significar: "Si se entiende por doctrina un conjunto de principios y reglas sólidamente establecidos y aceptados, resulta, pues, que los doctrinarios merecerían tal nombre justamente por no tener doctrina" (pp.156-157).

espanyol va destacar per l'autoritarisme i per l'oposició a aplicar reformes⁴⁶. No és estrany que un conservador com Jaume Balmes escrivís “no hay hombre que no pueda acreditarse de liberal sucediendo a Narváez, siquiera sean muy severos sus principios en materia de formas políticas [...] no rige en España ninguna de las formas de gobierno conocidas en los hechos ni en los libros. No hay ni monarquía absoluta, ni sistema representativo, ni previa censura, ni libertad de imprenta; no está abolida la votación de los presupuestos, pero los presupuestos no se votan; rige la Constitución de 1845, pero se la tiene sin observancia [...]”⁴⁷.

Segurament hem d'estar d'acord amb Miguel Artola en la seva definició del govern dels moderats a partir de tres característiques bàsiques: el centralisme, amb un control intens de la llibertat d'expressió, de les eleccions i de l'administració local; el confessionalisme, amb suport mutu entre l'Estat i l'Església; i el militarisme, ja que l'ordre públic estava sota la jurisdicció de l'Exèrcit⁴⁸. El centralisme es va reflectir especialment en una legislació sobre ajuntaments i diputacions que els impedia una acció política autònoma i els subordinava al poder executiu, i a la vegada feia possible “la complexa articulació entre aquells polítics mediocres, corruptes i autoritaris de Madrid i les clientele locals escampades per tots els racons de la monarquia”⁴⁹.

El Congrés dels diputats també va patir les conseqüències de l'autoritarisme dels governs moderats. Com va escriure Juan Rico y Amat, “hubo legislaturas de un dia, y tantas clausuras y suspensiones que inspiraron á un famoso orador progresista la exacta

---

⁴⁶ Per exemple, vegeu GÓMEZ OCHOA, F.: “El conservadurismo liberal español y el italiano durante la formación del Estado liberal, 1848-1876. Un análisis comparado del Partido Moderado y la Destra Storica”, dins CASMIRRI, S. i SUÁREZ CORTINA, M. (ed.): *La Europa del Sur en la época liberal. España, Italia y Portugal. Una perspectiva comparada*, Santander, 1998, pp.177-201.

⁴⁷ BALMES, J.: *Obras completas del Dr.D.Jaime Balmes. Tom 15, vol.XXX: Escritos políticos VIII: El matrimonio real. Campaña internacional (noviembre de 1845 - abril de 1846)*, Barcelona, 1926, pp.373-375.

⁴⁸ ARTOLA, M.: *La burguesía revolucionaria...*, p.184.

⁴⁹ FRADERA, J.M.: *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Barcelona, 1996, p.348.

y pintoresca frase, *en un abrir y cerrar de córtes*⁵⁰. Els governs sovint decidien suspendre les reunions de les Corts quan els venia de gust, i aquesta facultat va estar habitualment lligada a la voluntat de governar mitjançant decrets i sense controls parlamentaris⁵¹.

Però el que hi havia darrera d'aquestes característiques, l'element definidor i la prioritat del sistema polític, era el manteniment de l'ordre públic, en funció del qual es considerava qualsevol problema⁵². En paraules de Manuel Angelón, per als moderats “las convulsiones que agitaban al pueblo eran efecto del abuso de los mismos derechos que paulatinamente se iban estableciendo, y en la persuasion de que aquellos abusos serian tanto mas grandes, cuanto mas lo fueran los elementos de accion de que gozarian los descontentos, se pertrecharon detrás del sistema de represion”⁵³. I aquesta preocupació per l'ordre va influir en la tria d'un model estatal caracteritzat per la importància de l'aparell militar i de la pràctica repressiva: alguns càlculs han conclòs que l'any 1849 els ministeris de la guerra i la marina controlaven prop de la meitat del pressupost total de despeses de l'Estat⁵⁴, i segons un periòdic progressista entre el desembre de 1843 i el de 1844 es van produir 214 afusellaments per causes polítiques (el triple que en els disset anys de regnat absolut de Ferran VII) i milers d'exiliats⁵⁵. Fins i tot s'acostumava a acusar (amb bastant fonament) els moderats d'“absolutistes” i

---

⁵⁰ RICO Y AMAT, J.: *El libro de los diputados y senadores, tom III*, Madrid, 1865, p.7. El comportament dels diputats tampoc no era modèlic: una discussió al Parlament entre Ríos Rosas i González Bravo, el gener de 1850, es va resoldre en un duel amb pistoles en què sortí ferit González Bravo (TAXONERA, L. de: *González Bravo y su tiempo 1811-1871*, Barcelona, 1941, pp.156-159).

⁵¹ LAPUENTE ARAGÓ, R.: “La suspensión parlamentaria durante el reinado de Isabel II”, *Revista de Derecho Político*, núm.39, Madrid, 1994, pp.159-211.

⁵² Com ha escrit Josep Maria Fradera, “la qüestió de l'ordre públic era la peça clau, tant des del punt de vista del control social, com del de l'oferta política de l'Estat als grans interessos socials guanyadors del procés de la Revolució liberal i la guerra civil” (FRADERA, J.M.: “Entre progressistes i moderats: la Diputació de 1840 a 1868”, dins RIQUER, B. de (dir.): *Història de la Diputació de Barcelona. Vol.1*, Barcelona, 1987, p.112).

⁵³ ANGELÓN, M.: *Isabel II. Historia de la Reina de España*, Barcelona, 1862, p.341.

⁵⁴ LÓPEZ GARRIDO, D.: *La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista*, Barcelona, 1982, p.116.

⁵⁵ CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, p.47; i FRADERA, J.M.: *Jaume Balmes. Els fonaments...*, p.247.

de pactar amb antics carlins, units pel temor a la revolució i a una excessiva democratització, i escarmentats per les bullangues dels anys anteriors⁵⁶. Per tant, es fa difícil admetre certes interpretacions que han elogiat el moderantisme com si hagués estat el millor camí per a consolidar el règim representatiu i hagués tingut una voluntat pragmàtica d'aplicar reformes consensuades⁵⁷.

Manuel Martí té raó en proposar que aquest model socialment molt restringit del moderantisme seria millor comprès des de la perspectiva que la por a la mobilització popular provocava a les noves classes dominants, en lloc de la interpretació que la percebia com una conseqüència de la subordinació d'unes burgesies dèbils davant l'aristocràcia⁵⁸. El moderantisme no seria la conseqüència d'una continuïtat social en el

---

⁵⁶ Alguns demòcrates escrivien que “por este temor ha seguido la reaccion hasta donde la vemos en día; y este temor, si la revolucion cobra fuerzas, hará á los Moderados echarse, no ya solamente en brazos de los carlistas, sino en brazos del emperador de Rusia y de los cosacos” (BARALT, R.M. i FERNÁNDEZ CUESTA, N.: *Historia de las Cortes de 1848 á 1849*, Madrid, 1849, pp.14-15). Però també Andrés Borrego va admetre que després de la primera guerra carlista el partit moderat va créixer “con infinitos realistas, esto es, con hombres que no se habian mostrado constitucionales, que durante la guerra civil pasaron por indiferentes ó parciales de D.Cárlos y que ostigados por los progresistas ú opuestos á sus ideas tomaron parte activa en el pronunciamiento contra el Regente y se unian ahora á la bandera levantada por el gobierno” (BORREGO, A.: *Estudios políticos. De la organización de los partidos en España considerada como medio para adelantar la educación constitucional de la nación y de realizar las condiciones del Gobierno representativo*, Madrid, 1855, pp.84-85). I durant la guerra sembla que va circular entre els carlins la dita “Si vence don Cárlos seremos los amos; si vence Cristina seremos hermanos” (FERNÁNDEZ DE LOS RÍOS, Á.: *Estudio histórico de las luchas políticas de la España del siglo XIX. Vol.I*, Madrid, 1879, p.370).

⁵⁷ Una lloança a la sensatesa dels moderats portuguesos, que s'amplia a tots els règims conservadors europeus i especialment a l'espanyol, es troba a CANAVEIRA, M.F.C.: *Liberals Moderados e Constitucionalismo Moderado (1814-1852)*, Lisboa, 1988. Altres interpretacions semblants són les donades per Carlos Seco Serrano a la introducció del llibre PABÓN, J.: *Narváez y su época*, Madrid, 1983, pp.9-48; ell mateix ha considerat recentment la Dècada moderada com un intent “integrador”, sobretot del carlisme i dels grups més reaccionaris, però ha admès que després de 1856 el moderantisme esdevingué una opció d'ultradreta (SECO SERRANO, C.: *Historia del conservadurismo español. Una línea política integradora en el siglo XIX*, Madrid, 2000). I José Luis Prieto Benavent, en el seu estudi introductor sobre Nicomedes-Pastor Díaz, realitza afirmacions que contradiuen la realitat, en considerar que els moderats “enseñaron también al Poder cómo respetar la legalidad, cómo moralizarse. Su compromiso con la libertad no fue un “trágala”, sino una lucha heroica por imponer su difusión y consolidación frente a la anarquía y la intransigencia [...] Exigían la moralización de la vida política, señalando los límites legítimos de acción de los partidos y exigiendo responsabilidades sobre el cumplimiento de los compromisos electorales” (DÍAZ, N.-P.: *Obras políticas*, Barcelona, 1996, pp.X-XI); un dels objectius d'aquestes frases és reivindicar el liberalisme moderat com a precedent dels actuals partits conservadors i de les llibertats recuperades amb la Constitució del 1978, tal com s'observa en el pròleg del mateix llibre de Guillermo Cortázar, la qual cosa fa suposar que llur concepció de llibertat deu ser ben diferent a l'habitual.

⁵⁸ MARTÍ, M.: “La revolució liberal en perspectiva”, *Recerques* núm.28, Barcelona, 1994, p.102. Per contra, una defensa explícita de l'hegemonia de la noblesa per sobre dels altres grups burgesos es troba a TUÑÓN DE LARA, M.: “¿Qué fue la década moderada?”, dins TUÑÓN DE LARA, M.: *Estudios sobre*

poder, sinó la rèplica de sectors diversos als perills del liberalisme radical⁵⁹. Aquest fet explicaria el fracàs dels intents de persones com Andrés Borrego de formar un partit liberalconservador que acceptés les regles del joc constitucional i les llibertats polítiques⁶⁰.

Enfront d'aquest moderantisme hegemònic en el govern, els progressistes a penes van gaudir de dos anys de predomini (1854-1856) plens de conflictes i dificultats per a portar a terme canvis substancials en l'estructura política espanyola, malgrat que l'Assemblea constituent aprovés algunes lleis importants en l'economia espanyola (desamortització de Madoz, lleis bancàries i de ferrocarrils, etc.). Un dels principals obstacles per als progressistes s'originava en la confusa relació, barreja de por i paternalisme, dels seus líders amb els sectors populars que els podien donar suport. Fernando Garrido ho va expressar així: “Los progresistas de estos tiempos han sido siempre muy asustadizos, muy desconfiados de su propia fuerza [...] La libertad es para ellos un fantasma y un mito; quieren asustar á las clases privilegiadas, y les presentan las masas populares vengando, por el hacha del verdugo de Luis XVI, los ultrajes hechos á la humanidad durante muchos siglos. Y esa fábula del terror [...] les llega á asustar á ellos mismos que la han inventado y propagado”⁶¹. Però cal remarcar que els progressistes tenien un discurs transformador (amb idees com sobirania nacional,

---

el..., p.48; i Carlos Marichal també va argumentar fa uns anys que amb els moderats es va consolidar una “nobleza bastarda” fruit de la fusió d'aristòcrates i nous rics (MARICHAL, C.: *La revolución liberal...*, p.273).

⁵⁹ ARCHILÉS, F.; MARTÍ, O.; i MARTÍ, M.: *Trencament polític i canvi social. Elements per a un esquema de l'evolució política de l'Horta Sud (c.1860 - c.1905)*, Catarroja, 1995, p.32.

⁶⁰ Andrés Borrego va escriure: “Lo que importa es que las revoluciones dejen de ser el medio de escalar el poder, que las conspiraciones no sean el único arbitrio a que recurran los que se consideran con títulos para ejercerlo, que no continuemos por más tiempo con la falsa posición de tener un gobierno constitucional de nombre y a un despotismo de hecho, regularmente constituido, y tanto más repugnante cuanto que se defiende con las formas y los medios de la libertad” (BORREGO, A.: *El 48. Autocrítica del liberalismo*, Madrid, 1970, p.139). Vegeu també CASTRO, C.de: *Andrés Borrego. Romanticismo, periodismo y política*, Madrid, 1975; CASTRO, C.de (a cura de): *Andrés Borrego. Periodismo político liberal conservador (1830-1846)*, Madrid, 1972; OLIVA MARRA-LÓPEZ, A.: *Andrés Borrego y la política española del siglo XIX*, Madrid, 1959; BORREGO, A.: *Estudios políticos...*; i BORREGO, A.: *Lo que ha sido, lo que es y lo que puede ser el partido conservador*, Madrid, 1857.

⁶¹ GARRIDO, F.: *Historia del reinado del último Borbón de España, Tom III*, Barcelona, 1869, p.749.

descentralització, continuació de la desamortització, impuls a les obres públiques o protecció de les llibertats individuals) que, tot i defensar un ordre social no gaire diferent al dels moderats i no tenir un contingut democràtic, va ser creïble durant molt temps per a una part important de les classes populars⁶².

Una experiència peculiar, i de la qual en sabem massa poc, és la de la Unió liberal. Els seus anys de govern (sobretot entre 1858 i 1863) han merescut valoracions que els consideren una època de prosperitat i reformes profitoses gràcies a una política integradora, i que destaquen la seva voluntat de “modernitzar” el moderantisme per adaptar-lo a una societat més desenvolupada⁶³; però també s’ha defensat que els seus governs van impulsar la corrupció⁶⁴, no tenien cap ideologia definida i solament van dissimular millor una conducta ben semblant a la dels moderats⁶⁵. Així, si escollim dos treballs molt utilitzats, mentre que Cánovas Sánchez considera la Unió liberal com un partit reformista d’ideologia superficial i fragmentària, partidari d’impulsar el desenvolupament econòmic, i que representà el sector “modern” de la base social

---

⁶² ROMEO MATEO, M.C.: “Lenguaje y política del nuevo liberalismo: moderados y progresistas, 1834-1845”, dins BURDIEL, I. (ed.): *La política en...*, pp.61-62.

⁶³ Per exemple, CARR, R.: *España 1808-1975*, Barcelona, 1983, pp.255-257; i JOVER ZAMORA, J.M.: *La civilización española...*, p.22. En opinió de Juan Pablo Fusi i Jordi Palafox “la etapa unionista fue innegablemente un período de flexibilidad y tolerancia, de mesura en el uso del poder gubernamental, que creó por ello un clima de distensión y convivencia inusitados en la política española [...] única fórmula política que había sido capaz de lograr un mínimo consenso a todo lo largo del período isabelino” (FUSI, J.P. i PALAFOX, J.: *España: 1808-1996. El Desafío de la Modernidad*, Madrid, 1997, pp.71 i 73).

⁶⁴ Així, en almanacs de l’època es podien imprimir textos com aquest referir als polítics de la Unió liberal: “Dejad historias de ayer / Y recuerdos importunos, / Aquí todos somos unos / Tratándose de comer” (OPISSO, A.: *Semblanzas políticas del siglo XIX*, Barcelona, 1908, p.63).

⁶⁵ Segons Fernando Garrido, “la Union liberal entró en el poder en 1858, ofreciendo á los amigos del progreso lo que sabia que no habia de cumplir, para continuar bajo la careta de falso liberalismo y de tolerancia la reaccion que los neos no pudieron llevar á cabo de frente” (GARRIDO, F.: *Historia del reinado... Tom III*, p.390). Fernández de los Ríos és més contundent: “La Union liberal fué la máscara con que se encubrieron los enemigos de la libertad; fué el caballo de madera de la reaccion; el santo y seña de todos los conjurados contra la revolucion de Julio” (FERNÁNDEZ DE LOS RÍOS, Á.: *Estudio histórico de...Vol.II*, Madrid, 1880, p.447). Una altra opinió significativa: “No tenía la Unión liberal un credo, un programa fijo, ni principios fundamentales que mantener. Gozaba del poder por el poder mismo, sin finalidad concreta, sin orientación definida; bastábale tener por suyos el Senado y el Congreso, para sacar adelante sus proyectos y seguir disfrutando de los beneficios del presupuesto” (PI Y MARGALL, F. i PI Y ARSUAGA, F.: *Historia de España en el Siglo XIX. Tom IV*, Barcelona, 1902, p.190).

moderada⁶⁶; Durán de la Rúa elogia la Unió liberal en considerar-la el millor intent de modernitzar la vida política espanyola i d'impulsar l'economia, i un precedent de l'estabilitat aconseguida amb la Restauració⁶⁷. El que sí sembla clar és que aquells governs intentaren desenvolupar l'economia i reformar l'administració, en determinades localitats afavoriren canvis polítics molt importants, però no van tenir cap voluntat ni d'introduir modificacions profundes en l'estructuració de l'Estat ni d'enfrontar-se als interessos socials que se'n beneficiaven, i fins i tot els seus propis partidaris van admetre el predomini dels elements conservadors dins la Unió liberal⁶⁸.

Aquestes propostes reformistes no ens han d'amagar quina va ser la política dominant en el segon terç del segle XIX: les elits dirigents espanyoles es conformaren amb centralitzar i amb manar sense proposar projectes de progrés que aconseguissin integrar la població en el règim, i això impedí aconseguir un consens social prou ampli que legitimés el sistema liberal i que ajudés a crear la consciència nacional espanyola desitjada pels governants⁶⁹. Joaquín Francisco Pacheco va expressar amb aquestes paraules el seu desencís pel fracàs del projecte nacional espanyol: “Jamás había sido la nacion española un pueblo único y homogéneo; jamas se había procurado en él una

---

⁶⁶ CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: “Los partidos políticos”, dins JOVER ZAMORA, J.M. (dir.): *La era isabelina...*, pp.371-500.

⁶⁷ DURÁN DE LA RUA, N.: *La Unión Liberal...*, p.339.

⁶⁸ “En el primer período de la Union liberal, predominaron de tal manera los elementos conservadores, que no faltó un escritor distinguido que viese en ella la rehabilitacion del partido moderado [...] La Union liberal, que empezó siendo una transaccion, no podía ser llevada á buen término [...] más que por el partido conservador como más capaz de proponer términos prudentes y razonables de avenencia” (AUTRÁN Y GONZÁLEZ ESTÉFANI, I.: *La Unión Liberal de ayer. El Ministerio de hoy. El Partido Constitucional de mañana*, Madrid, 1864, p.49).

⁶⁹ Vegeu RIQUER, B.de: “La débil nacionalización española del siglo XIX”, *Historia Social* núm.20, València, 1994, pp.97-114; o RIQUER, B.de: “Nacionalidades y regiones. Problemas y líneas de investigación en torno a la débil nacionalización española del siglo XIX”, dins MORALES MOYA, A. i ESTEBAN DE VEGA, M. (eds.): *La Historia Contemporánea en España. Primer Congreso de Historia Contemporánea de España*, Salamanca, 1996, pp.73-89. Com ha escrit Josep Fontana, “Els dirigents de la societat espanyola s'acontentaran d'organitzar un Estat centralitzat amb uns mecanismes repressius eficaços i no tindran la preocupació de bastir “una nació” (FONTANA, J.: *La fi de...*, p.453). Confronteu amb la reivindicació de la “nació espanyola” que constitueix bona part del llibre CORTÁZAR, G. (ed.): *Nación y Estado en la España liberal*, Madrid, 1994; en aquesta obra es poden trobar afirmacions sorprenents, com l'elogi de Guillermo Cortázar als liberals del segle passat per haver contribuït a la formació d'unes institucions que segons ell van permetre “un siglo de constitucionalismo y libertad” (pp.11-12).

centralización fuerte y vigorosa [...] Doloroso era que se hubiese desaprovechado tanto elemento y tanto espacio [...] y que todavía en el siglo XIX hallásemos en España catalanes, aragoneses, castellanos, gallegos, andaluces, todo menos españoles”⁷⁰.

II.2.2.- Catalunya i Espanya

Dins el procés de conformació de l'Estat liberal espanyol, Catalunya va patir dificultats per integrar-s'hi. Molts catalans havien mantingut la consciència de constituir una comunitat diferenciada culturalment i històricament, a la qual cosa cal afegir unes especificitats socials i econòmiques en bona part conseqüència del procés industrialitzador (malgrat els desequilibris dins el propi territori català, dels quals Lleida n'és una bona prova)⁷¹. I per a la majoria de la població la llengua espanyola els continuava sent estranya, malgrat la seva penetració especialment entre les classes benestants i en la literatura⁷². Les autoritats eren conscients de tot això i, per exemple, en implantar la Guàrdia Civil a Catalunya van decidir que tots els seus capitans fossin catalans: “se tuvo muy presente para una fuerza que iba á prestar el servicio en un país donde el carácter especial de sus habitantes suele recibir mal toda innovacion estraña á

⁷⁰ Citat a FERNÁNDEZ DE LOS RÍOS, Á.: *Estudio histórico de... Vol.I*, p.404.

⁷¹ Josep Termes ha destacat el manteniment del sentiment de catalanitat entre la població i ha afirmat que en els moviments populars del segon terç del segle XIX ja estava ben prefigurada un particularisme català anticentralista, i Pere Anguera ha mostrat l'existència d'un cert independentisme a Catalunya que havia tingut el precedent en el sector més radical i popular del liberalisme de principis del segle XIX (TERMES, J.: *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*, Barcelona, 1984; TERMES, J.: *Història del catalanisme fins al 1923*, Barcelona, 2000; TERMES, J.: *Les arrels populars del catalanisme*, Barcelona, 1999; ANGUERA, P.: “Catalanitat i anticentralisme a mitjan segle XIX”, dins ANGUERA, P. et al.: *El catalanisme d'esquerres*, Girona, 1997, pp.7-29; ANGUERA, P.: “Des de quan [els] catalans no volen ser espanyols?”, *L'Avenç* núm.200, Barcelona, 1996, pp.80-83; i ANGUERA, P.: *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticentralisme: 1808-1868*, Barcelona, 2000). En un sentit ben diferent, sobre l'existència d'un “doble patriotisme” a Catalunya, la identificació política espanyola dels liberals catalans, les primeres formulacions particularistes al voltant de la burgesia i els inicis d'una cultura nacional vegeu FRADERA, J.M.: *Cultura nacional en una societat dividida. Patriotisme i cultura a Catalunya (1838-1868)*, Barcelona, 1992; FRADERA, J.M.: “La política liberal y el descubrimiento de una identidad distintiva de Cataluña (1835-1865)”, *Hispania* núm.205, Madrid, 2000, pp.673-702; i FRADERA, J.M.: “El proyecto liberal catalán y los imperativos del doble patriotismo”, dins GARCIA ROVIRA, A.M.(ed.): *España, ¿nación de naciones?*, *Ayer* núm.35, Madrid, 1999, pp.87-100. Una altra perspectiva dels orígens del catalanisme es pot trobar a CAMPS I GIRÓ, J.: *La guerra dels matiners i el catalanisme polític, 1846-1849*, Barcelona, 1978.

⁷² ANGUERA, P.: *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*, Barcelona, 1997.

sus costumbres, y practicada por hombres que no sean naturales de él”⁷³. Però també hi havia prejudicis per part castellana, com va mostrar l’informe de la famosa Sor Patrocínio sobre el Pare Claret, dirigit a Isabel II: “Sólo encuentro que siendo catalán no me parece haría muchos progresos con los castellanos, porque hay entre los dos países una cierta prevención, que yo misma he visto y experimentado y me he admirado de ello, y entre personas muy virtuosas, y quizás proporcionase a V.M. disgustos inesperados”⁷⁴.

Un conservador com Joan Mañé i Flaquer es queixava que Catalunya fos tractada com un país vençut o com una colònia (una comparació que s’utilitzaria moltes vegades en aquells anys), advertia “que entre las diferentes provincias de la monarquía española no existe aquella armonía, aquella afinidad, aquella comunidad de sentimientos y aspiraciones que debieran alentar pueblos hermanos [...] y es innegable tambien que esta repulsion se hace mas sensible del centro á la periferia y de la circunferencia al centro, y principalmente en provincias, que, como Cataluña, han gozado de una autonomía tan poderosa como las mas independientes nacionalidades”, i avisava dels perills de les propostes independentistes a Catalunya com la que es va difondre el 1856 i “que logró gozar favor entre la multitud”⁷⁵.

És cert que les experiències juntistes dels anys 30 van configurar una experiència descentralitzadora que convergia amb els efectes de la guerra carlista, amb una memòria històrica encara viva i amb un malestar generalitzat contra el govern

---

⁷³ *La Guardia Civil. Historia de esta institución y de todas las que se han conocido en España con destino á la persecucion de malhechores, desde los tiempos más remotos hasta nuestros días: obra dedicada al cuerpo de Guardias Civiles por un oficial del Ejército español*, Madrid, 1858, p.674.

⁷⁴ MARTÍ GILABERT, F.: *Iglesia y Estado en el reinado de Isabel II*, Pamplona, 1996, p.144.

⁷⁵ MOLAS, J.; JORBA, M.; i TAYADELLA, A. (selecció de): *La Renaixença. Fonts per al seu estudi 1815-1877*, Barcelona, 1984, pp.148-150; vegeu també RISQUES, M.: “La subordinació política de l’autoritat civil al capità general. Barcelona, 1844-1868”, dins CLARA, J. et al.: *Exèrcit i societat a la Catalunya contemporània*, Girona, 1995, pp.48-53. Però aquesta mena de rumors no solament succeïen a Catalunya: durant el Bienni progressista, a l’Aragó també van circular notícies que algunes persones volien declarar la independència i restaurar l’antiga Corona d’Aragó (PINILLA, V.: *Conflictividad social y...*, p.185), la qual cosa a Saragossa ja tenia precedents en els anys 30 (NIETO, A.: *Los primeros pasos*

central, la qual cosa impulsà projectes descentralitzadors i també que es plantegés la possibilitat d'una Catalunya desvinculada d'Espanya⁷⁶. Però les propostes d'independència per a Catalunya mai no van passar de fets episòdics, encara que sovint els mandataris van atribuir a les tendències particularistes dels catalans la causa de la inestabilitat política del país (bona mostra de la incapacitat per part de molts governants d'entendre els altres conflictes socials que sacsejaven Catalunya).

En realitat una part molt important de la burgesia conservadora catalana va acceptar a partir de 1844 que el govern s'encarregués de mantenir l'ordre social, però des de l'executiu es va abusar de la política repressiva. Paradoxalment, aquesta actitud dels governs va reforçar l'especificitat catalana, en dotar el país d'un peculiar poder autònom concentrat en mans del Capità general de Catalunya, que va esdevenir la màxima autoritat a Catalunya a causa de l'ús excessiu de l'estat d'excepció sobre les quatre províncies. I Estanislau Figueras va arribar a afirmar, amb força raó: “La autoridad militar de Cataluña ha sido más que un virrey, más que un procónsul; ha sido un bajá cuyas facultades no han tenido más limitación que su voluntad y capricho”⁷⁷. És significatiu que l'any 1850, ja acabada la Guerra dels Matiners, Catalunya concentrés gairebé el 27% dels efectius de l'Exèrcit, quan la població catalana sols representava el 10% del total espanyol⁷⁸.

---

del Estado constitucional. Historia administrativa de la Regencia de María Cristina de Borbón, Barcelona, 1996, p.109).

⁷⁶ GARCIA ROVIRA, A.M.: “Los proyectos de España en la revolución liberal. Federalistas y centralistas ante la inserción de Cataluña en España (1835-1837)”, *Hispania* núm.203, vol.LIX/3, Madrid, 1999, pp.1007-1031.

⁷⁷ BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.1*, p.307. Una persona com Joan Prim, en una intervenció de 1851 al Congrés dels diputats en protesta contra l'estat d'excepció, fins i tot va dir: “Los catalanes ¿son o no son españoles? ¿Son nuestros colonos, o son nuestros esclavos? [...] Pues devolvedles las garantías que les habéis arrebatado [...] igualadlos a los otros españoles; si no los queréis como españoles, levantad de allá vuestros reales, dejadlos, que para nada os necesitan [...]”; i Salvador Maluquer, diputat progressista per la Seu d'Urgell, es va preguntar “¿Somos acaso una raza de hombres maldita, vagabunda y turbulenta? Las provincias catalanas ¿son acaso unas provincias conquistadas?” (BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.1*, pp.305-313).

⁷⁸ BALCELLS, A. (coord.): *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*, Barcelona, 1980, p.270. El periòdic *La Opinión Pública* es va queixar així: “Pobre Cataluña! [...] Y luego se le pedirán fe y respeto a la autoridad civil, cuando a lo único que se la acostumbra es a la obediencia ciega a la autoridad militar

Sovint els diputats a Corts elegits a Catalunya actuaven de forma independent respecte a les divisions polítiques generals de l'àmbit estatal, demanaven conjuntament que s'apliqués una política d'ordre públic més raonable i defensaven els interessos industrials, interessos amb els quals moltes vegades els diputats lleidatans van ser solidaris malgrat que a penes hi havia indústries en els seus districtes (però alguns d'aquests diputats, com Pascual Madoz i Jaume Ceriola, tenien inversions importants en el sector industrial barceloní). Això provocà que en aquells anys es parlés de moderats, progressistes o unionistes “a la catalana”, a causa de les seves diferències amb els dirigents de Madrid⁷⁹; i Illas i Vidal va proposar el 1850 la unitat d'acció de tots els diputats catalans independentment de les divisions polítiques existents a Espanya⁸⁰.

Un fruit d'aquesta actitud de defensa dels interessos catalans (i també de la inquietud per l'evolució de la Guerra dels Matiners) va ser la constitució el 1848 de la Junta de carreteres de Catalunya amb representants de les quatre diputacions, primer organisme autònom respecte al poder central i que va tenir capacitat de recaptar i administrar diversos arbitris⁸¹.

Borja de Riquer ha explicat el procés pel qual als mateixos conservadors catalans els va ser difícil la integració dins el moderantisme oficial i no van acceptar cap disciplina de partit, la qual cosa no era tan estranya entre els diputats que tenien una base pròpia de suport social i no eren simples candidats imposats pel govern. Uns anys més tard aquesta anomenada escola conservadora catalana (o més aviat barcelonina) rebria elogis plens d'enyorança: “aquella escola [...] del segon terç del nostre segle, que

---

[...] Y luego se le acusará de espíritu de provincialismo, cuando se la habitúa a verse tratada de hecho como un pueblo aparte, como una segregación del resto del Reino, como una especie de colonia peninsular” (RISQUES, M.: *El Govern Civil...*, pp.507-508).

⁷⁹ GRAELL, G.: *D. Juan Mañé y Flaquer*, Barcelona, 1903, pp.24-25.

⁸⁰ RIQUER, B. de: “Manuel Duran i Bas i el conservadorisme català sota la Restauració”, dins BALCELLS, A. (a cura de): *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, 1988, p.92.

jo'm temo molt [...] que fou, si no'l darrer, un dels darrers anells de la independència política y moral de la nostra terra. Escola fou, en sos bons temps [...] més de despaig que de vida pública, de pensadors més que d'homes d'acció, d'universitat més que de parlament, irresoluta y doctrinaria, tot lo que vulgueu, però que professá principis, que tingué un sistema d'ideas”⁸².

Aquest grup va criticar la ineficàcia dels governs moderats i va reclamar reformes descentralitzadores de l'administració (fins i tot amb un cert discurs regionalista), i per això aquests grups es van veure atrets per la Unió liberal. Però les seves grans expectatives van quedar frustrades: així, els nous governants van mantenir el sistema centralista, les lleis del notariat i hipotecària van provocar protestes a Catalunya, i el 1863 van aprovar una nova llei d'aranzels en contra de l'opinió de la gran burgesia industrial⁸³. La desil·lusió dels conservadors catalans es va reflectir en l'opinió de Duran i Bas sobre els governs unionistes: “dotados de más fuerza de resistencia que de espíritu de iniciativa, faltos de audacia y sobrados de confianza, tímidos en las reformas y recelosos del libre desarrollo de la actividad individual, han acabado por esterilizar por inacción nuestras esperanzas”⁸⁴.

Finalment, la majoria de les classes dirigents catalanes, unides en la defensa del proteccionisme i en el temor a les revoltes populars, van fracassar en el seu intent

---

⁸¹ PASCUAL, P.: “La Diputació i la modernització de la xarxa viària catalana (1840-1868)”, dins RIQUER, B. de (dir.): *Història de la... Vol.1*, pp.142-195. Vegeu també OLIVERAS, J.: *La formació dels desequilibris territorials a Catalunya en el segle XIX*, Barcelona, 1994, pp.132-134.

⁸² SARDÀ, J.: *Piferrer*, Barcelona, 1884, p.41.

⁸³ Vegeu especialment RIQUER, B.de: “El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració”, *Recerques* núm.11, Barcelona, 1981, sobretot pp.29-39; RIQUER, B. de (a cura de): *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904*, Barcelona, 1990, pp.13-64; RIQUER, B. de: “La vida política catalana (1856-1898)”, dins FONTANA, J. et al.: *Catalunya i Espanya al segle XIX*, Barcelona, 1987, sobretot pp.19-29; i RIQUER, B. de: “Manuel Duran i Bas i el conservadorisme català sota la Restauració”, dins BALCELLS, A.: (a cura de): *El pensament polític...*, pp.87-96. També són interessants GHANIME, A.: *Joan Cortada: Catalunya i els catalans al segle XIX*, Barcelona, 1995; i ROURA, J.: *Ramon Martí d'Eixalà i la filosofia catalana del segle XIX*, Barcelona, 1980.

⁸⁴ RIQUER, B. de: “Manuel Duran i Bas i el conservadorisme català sota la Restauració”, dins BALCELLS, A. (a cura de): *El pensament polític...*, p.95.

d'influir decisivament en el govern espanyol⁸⁵. Com ha escrit Josep Fontana, “el drama no ha estat que a una Catalunya proteccionista s'hagi oposat un Estat dominat per un pensament lliurecanvista, sinó que enfront d'una proposta industrialista -entesa com a via cap a un capitalisme madur- hi havia uns interessos antiindustrialistes, defensats per les classes dirigents espanyoles, i pels seus portaveus polítics”⁸⁶. Però aquesta actitud va fer de Catalunya “als ulls de la majoria dels espanyols, el símbol de l'egoisme capitalista i d'un pretès perill per a la unitat del país”⁸⁷. N'és un exemple interessant un article del director de la *Revista Militar* publicat el 1849 en què, com ha observat Pierre Vilar, a partir del malestar causat per la Guerra dels Matiners i d'un atac al proteccionisme, es passava a una crítica visceral a tots els catalans i es proposava com a única solució “cortar por lo sano”: “los pastos y las aguas, o el clima, como vulgarmente se dice, hacen de los catalanes una raza insubordinada [...] allí no hay partidos, allí no hay radicalismo, allí no hay *statu quo*, allí no hay más que intereses provinciales y exclusivos”⁸⁸. La idea que Catalunya sempre demanava privilegis excessius també es podia sentir en discursos al Congrés, on alguns diputats d'altres territoris protestaven de

---

⁸⁵ “A partir de 1843 la burgesia catalana perdé definitivament el paper dirigent en el procés de construcció del sistema liberal espanyol. I cal destacar que això significarà, de fet, una triple desfeta per a les seves aspiracions més generals. Desfeta respecte al model econòmic que predominarà en el conjunt espanyol, en imposar-se la via del capitalisme agrari a les seves pretensions industrials. Segonament, la ja esmentada desfeta de caràcter polític, atès que la direcció política de l'estat pertocarà als grups més lligats a la gran propietat agrària i urbana, al gran comerç i finances i, molt especialment, als militars. I, finalment, desfeta respecte a l'opinió pública espanyola, ja que no s'aconseguirà que aquesta opinió faci seus els projectes i interessos industrials catalans” (RIQUER, B. de (a cura de): *Epistolari polític de...*, pp.26-27).

⁸⁶ FONTANA, J.: *La fi de...*, p.304. Sobre el paper de l'Institut Industrial de Catalunya en la representació de la burgesia industrial catalana i en la defensa a Madrid d'un projecte modernitzador, vegeu SOLÀ I MONTSERRAT, R.: *L'Institut Industrial de Catalunya i l'associacionisme industrial des de 1820 a 1854*, Barcelona, 1997.

⁸⁷ VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya moderna. Vol.1*, Barcelona, 1986, p.62.

⁸⁸ VILAR, P.: “Libéralisme politique et libéralisme économique dans l'Espagne du XIXe siècle”, dins HALPERIN PEREIRA, M. et al. (coord.): *O Liberalismo na Península Ibérica na Primeira Metade do Século XIX. Vol.2*, Lisboa, 1982, pp.14-16. L'any anterior un altre article publicat a la mateixa revista s'havia preguntat :”¿Pretenderán monopolizar eternamente la industria, aplazar indefinitivamente la contribucion de sangre y subsidios, y eludir en fin las principales cargas que hoy recaen en todo su peso sobre las provincias tranquilas y obedientes? Si tales hipótesis fuesen exactas, en lugar de decir que la rebelion en Cataluña es una costumbre, podría muy bien decirse que es un sistema”; article contra el qual es va publicar una resposta a Barcelona, que replicava “Ah! si, en las montañas de Cataluña ardia el volcan de la revolucion, es verdad; pero mal que les pese á muchos, el cráter estaba en Madrid!”

forma abrandada: “yo no creo que la calidad de catalan excluya del todo, ni sea incompatible con la de español, y no lo dudo [...] Sin embargo, las concesiones hechas á Cataluña son inmensas, son exorbitantes, son [...] durisimas de tolerar á las demás provincias de España [...] yo no exijo que mi provincia tenga más que Cataluña, pero no quiero tampoco que Andalucía tenga menos [...] quiero que gocen con nosotros, pero tambien hallo justo que participen de todas esas gabelas y trabas que tienen las demás provincias, de contribuciones, de quintas, etc.”⁸⁹.

(*Contestación á un artículo inserto en la Revista Militar bajo el título Sobre la guerra civil en Cataluña*, Barcelona, 1848, pp.7 i 12).

⁸⁹ DSC, sessió del 20 de gener de 1849, p.299.

III.- LA CIUTAT DE LLEIDA AL SEGLE XIX

“Lérida se desarrolla pero no se modifica; sus antiguas calles se encuentran hoy en el mismo estado que cuando los Celtas estendieron en ellas sus habitaciones, sus leyes y sus dominios.”¹

“pais agrícola el que ahora describimos, no presenta el movimiento industrial y comercial que Gerona, Tarragona y Barcelona ofrecen; pero en cambio el suelo da productos bastantes para satisfacer el consumo, y para verificar algunas esportaciones.”²

III.1. - LA CAPITAL DE LA “CATALUNYA POBRA”

La ciutat de Lleida constituïa el centre d'un conjunt de comarques del Ponent català que va tenir una posició secundària (en comparació al protagonisme de les zones més properes al litoral) en la dinàmica social, econòmica i política de Catalunya. Però no s'ha d'interpretar l'existència d'aquesta “Catalunya pobra” com la conseqüència d'un simple estancament econòmic³.

Enric Vicedo ha demostrat que aquest “endarreriment” no era el resultat de cap suposada immobilitat que s'hagués patit durant el segle XVIII a les terres de Lleida (comarques del Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, l'Urgell i part de la Noguera). Ben al contrari, s'hi va experimentar un important creixement demogràfic i de l'activitat agrària en què destacà la colonització de terres despoblades, i que va permetre que aquest territori pogués respondre a l'augment de la demanda de cereals de la resta de Catalunya. Aquesta especialització bladera de les terres de Lleida va beneficiar els propietaris i pagesos benestants, i sobretot va permetre la consolidació d'una burgesia comercial que invertí en terra i que participà en aquest tràfic de productes agraris, en

¹ MARLÉS DE CUSA, L.: *Estudio médico topográfico y estadístico de Lérida*, manuscrit, Barcelona, 1879, p.57.

² MADOZ, P.: *El Principat de Catalunya al “Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España” de Pascual Madoz. Vol.2*, Barcelona, 1985, p.56.

³ En el seu estudi sobre la Segarra, Enric Tello ha explicat: “Des d'una perspectiva històrica, el sorgiment a Catalunya de determinades àrees rurals de pobresa relativa no avala el concorregut expedient de l'“endarreriment secular” d'una Espanya fracassada en la industrialització i el capitalisme. Al contrari, en lloc de mostrar la “necessitat” d'una “modernització” pendent, la Catalunya pobra -com les altres zones empobrides en el marc peninsular- ensenyen, de fet, l'altra cara d'aquella “modernització”: una forma capitalista de creixement que no cerca la maximització del producte “per càpita”, sinó el benefici” (TELLO, E.: *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Lleida, 1995, p.275).

l'arrendament de drets senyorials i en el desenvolupament d'una petita indústria rural. També va anar augmentant el nombre de jornalers, fenomen lligat a la necessitat d'ingressos complementaris que tenien els petits propietaris pagesos (majoritaris en aquestes comarques), al procés de diferenciació social, i a la concentració de la propietat que es va produir especialment el darrer terç del segle XVIII⁴.

La desamortització eclesiàstica no va afectar substancialment l'estructura de la propietat, però va consolidar la penetració de capital comercial i industrial forà a les comarques de Ponent, que va compartir les compres de terres amb alguns membres de la burgesia lleidatana⁵.

L'agricultura del segle XIX a les terres de Lleida, amb el predomini de la producció de cereals destinats al mercat del litoral català⁶, en general va mantenir uns rendiments baixos, en part per la manca de capitals de la majoria de la petita pagesia i per les limitacions imposades pel medi ambient (difícils de superar sense una política d'obres de regadiu)⁷. Malgrat tot, l'agricultura lleidatana va demostrar la seva capacitat d'adaptació a les demandes del mercat, i a mitjan segle XIX Pascual Madoz va detectar

---

⁴ VICEDO, E.: *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*, Barcelona, 1991; i VICEDO, E.: "Propietat i renda senyorial a les terres de Lleida en el marc del procés de creixement agrari (segle XVIII)", dins GARRABOU, R. (a cura de): *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, 1986, pp.278-301. Vegeu també VILALTA, M.J.: *Balaguer a la Catalunya moderna. Creixement econòmic i estabilitat social (segles XVII i XVIII)*, Lleida, 1990.

⁵ SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica a la província de Lleida (1838-1851)*, tesi doctoral, Universitat de Lleida, Lleida, 1994; i VICEDO, E.: "Desamortització i reforma agrària liberal a les terres de Lleida", dins III JORNADES D'ESTUDIS D'HISTÒRIA: *El món rural... Vol.1*, pp.85-119.

⁶ El 1879 el 65'9% de les terres conreades a la província de Lleida estava dedicat als cereals (FONTANA, J.: *La fi de...*, p.378). Algunes estadístiques dels anys 1857-1859 mostren que al partit judicial de Lleida les principals produccions de cereals eren el blat i l'ordi, a molta distància del sègol, panís i civada (APL caixa núm.1492, carpeta de secretaria general-correspondència, 1862 correspondència del Govern civil a l'alcalde).

⁷ "Las ofertas tecnológicas para mejorar el ciclo de nutrientes, y en particular el del nitrógeno, eran muy escasas. El modelo de cambio técnico que había revolucionado la agricultura de la Europa húmeda en el siglo pasado era inaplicable en estas zonas [...] De todos modos, las restricciones que imponía el medio ambiente no eran insalvables. Una decidida política de irrigación hubiera podido ser un eficaz instrumento de transformación [...] Si no tuvo un alcance mayor, hay que atribuirlo a una ineficiente utilización de los recursos públicos y a una acción poco decidida de la propiedad territorial" (GARRABOU, R.; PASCUAL, P.; PUJOL, J.; i SAGUER, E.: "Potencialidad productiva y rendimientos cerealícolas en la agricultura catalana contemporánea (1820-1935)", *Noticario de Historia Agraria* núm.10, Múrcia, 1995, p.125). Explotacions cerealícoles amb molt baixos rendiments són estudiades a

síntomes de millors en les pràctiques agrícoles⁸ que alguns estudis han vist reflectides en progressos en la productivitat de determinades terres de regadiu⁹.

Aquesta evolució es va reflectir a la ciutat de Lleida en un augment sensible de la seva població, la qual cosa no va ser suficient per a desenvolupar una menestralia que sofria la competència de les àrees catalanes que s'estaven especialitzant en produccions industrials¹⁰. En definitiva, l'opció econòmica de les terres de Lleida va implicar un creixement econòmic sense industrialització: "Els ingressos que provenien de l'agricultura i del comerç [...] no es varen invertir en una activitat industrial que pogués beneficiar les activitats artesanals tradicionals o de tipus nou. La relació tan estreta entre capitals i agricultura i l'especialització corresponent al si d'una Catalunya deficitària en cereals que [...] havia de recórrer a importacions, explicaria que s'abandonessin activitats de rendiment immediat incert a favor de l'exportació de productes agraris que eren absorbits immediatament per les demandes de la Catalunya central i oriental"¹¹.

Paral·lelament, des de 1808 els nobles van patir l'erosió dels seus ingressos senyorials, mentre que sectors dels majors contribuents (alguns pagesos acomodats, comerciants, terratinents, arrendataris de drets senyorials i professionals liberals) començaren a entrar a l'Ajuntament de Lleida en perjudici de famílies tradicionals de la noblesa i dels doctors¹².

Les recerques d'en Quintí Casals han mostrat que en els anys de la revolució liberal es van produir a la ciutat variacions socials i econòmiques dignes de ser

SOPEÑA, A.: "Unes reflexions sobre la producció i els rendiments de dues finques agrícoles de la Baixa Noguera al segon terç del segle XIX", *Estudis d'història agrària* núm.1, Barcelona, 1978, pp.208-240.

⁸ "[...] si bien está atrasada la agricultura de esta prov., escaseando los conocimientos científicos en ella, ha entrado sin embargo en las vías de progreso, abandonando perjudiciales rutinas y alimentando un vivo deseo de mejora y perfeccion" (MADOZ, P.: *El Principat de... Vol.2*, p.39).

⁹ VICEDO, E.: "Producció, intercanvis i transformacions socials a les terres de Lleida (segles XVIII-XIX)", i JOVÉ, A.M.: "Propiedad de la tierra y crecimiento agrario de Lérida (1785-1944)", dins LÓPEZ PALOMEQUE, F. (a cura de): *La Regió Agrària de Lleida. Jornades d'Estudis Agraris*, Lleida, 1993, pp.39-70 i 117-138.

¹⁰ Vegeu sobretot PLA, L. i SERRANO, À.: *La societat de Lleida al Set-cents*, Lleida, 1995.

¹¹ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals a Lleida*, Lleida, 1993, p.67.

destacades. Quintí Casals argumenta que l'agricultura lleidatana va tenir dificultats per adaptar-se als canvis implantats: entre 1834 i 1853 els més beneficiats econòmicament a la ciutat van ser els comerciants i menestrals, i també en menor mesura els professionals liberals, mentre que els pagesos i propietaris es van estancar o van recular. Els grups que van guanyar entre 1834 i 1854 no es van desvincular de la principal activitat econòmica de la ciutat i van invertir part dels seus beneficis en la compra de terra, i d'entre aquests sectors més dinàmics van sortir els principals impulsors del liberalisme lleidatà i els líders del progressisme local¹³.

Per tant, igual que en altres ciutats, a Lleida la revolució liberal també va implicar durant els anys següents un alt grau de mobilitat social, la qual cosa va tenir repercussions polítiques importants: “Si bé és cert que els antics propietaris i nobles, provinents de l'absolutisme, pogueren mantenir-se en els primers llocs de l'edifici social, també ho és que hi hagué un autèntic assalt al poder per part dels grups socioprofessionals que fins llavors havien quedat al marge d'ell”¹⁴.

Però el procés revolucionari no impedí que, durant els dos primers terços del segle XIX, més de la meitat de la població activa de la ciutat continués dedicant-se a l'agricultura, amb predomini de la petita pagesia i dels jornalers¹⁵. Un informe de 1849 va afirmar que una cinquena part de les terres dels pobles propers a Lleida eren conreades per arrendataris o colons, mentre que dins el terme de la capital la meitat de les terres estaven arrendades; el mateix informe explicava que l'estat de les vies de comunicació era lamentable (“En las cuatro quintas partes de la provincia solo hay caminos de herradura intransitables y peligrosos, alrededor de la Capital hay algunos

---

¹² LLADONOSA, M.: “Carlisme i liberalisme a Lleida. Aproximació a un conflicte en una societat en transició”, dins MIR, C. (a cura de): *Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX*, Lleida, 1994, p.61.

¹³ CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, especialment pp.66-84 i 187-191.

¹⁴ CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.74.

¹⁵ L'estructura socioprofessional no patiria massa variacions a les següents dècades, i el 1879 de les 11.193 persones que formaven la població activa masculina de la ciutat 6.579 es dedicaven a l'agricultura (MARLÉS DE CUSA, L.: *Estudio médico topográfico...*, p.146).

que pueden transitar los carros, pero abandonados é inservibles en muchas partes”), i que gairebé la cinquena part dels pagesos havia de recórrer al préstec de diners (en unes condicions desfavorables que van ser denunciades durant tot el segle com un dels grans problemes de l’agricultura lleidatana)¹⁶.

Les terres que rodejaven la ciutat de Lleida eren fonamentalment de regadiu i experimentaren una creixent diversificació i intensificació dels conreus, amb predomini de l’olivera, la vinya, el blat i les hortalisses (encara que pel seu valor al mercat les produccions més destacades, amb molta diferència, eren les de blat i oli). Montse Moreno ha indicat com durant la primera meitat del segle XIX es va produir dins el terme de la ciutat un procés de fragmentació de la terra i d’augment del nombre de petits propietaris, mentre que simultàniament la majoria de la terra s’anava concentrant en poder de menys persones (la mitjana de les propietats va passar de 6’84 jornals el 1808 a 5’81 el 1840, i aquest últim any el 8% dels propietaris ja tenien entorn del 43% de la terra¹⁷). La tendència a la proletarització va provocar l’augment del nombre de jornalers o de petits pagesos que necessitaven el treball de jornalier per a sobreviure, fins al punt que cap a 1857 representaven més del 12% de la població total de la ciutat¹⁸.

Tal com ha escrit Enric Vicedo sobre el conjunt de les terres de Lleida, la supressió del règim senyorial “només beneficià la pagesia d’una manera limitada pel

---

¹⁶ MORAL RUIZ, J. del: *La agricultura española a mediados del s.XIX (1850-1870). Resultados de una encuesta agraria de la época*, Madrid, 1979, pp.201-205.

¹⁷ Aquesta concentració de la terra del municipi es reflecteix en anys posteriors, i segons les dades de l’amillament del 1886 gairebé el 60% del valor amillarat estava en mans de l’11% dels propietaris (JOVÉ, A.M.: *Estructura social i conjuntura econòmica a Lleida (1880-1892)*, tesi de llicenciatura, Lleida, 1987, p.297).

¹⁸ MORENO, M.: *La pagesia lleidatana*, tesi de llicenciatura, Universitat de Lleida, Lleida, 1991; MORENO, M.: “La terra a la ciutat de Lleida (1808-1840). Entre la fi de l’Antic Règim i el nou món liberal”, dins III JORNADES D’ESTUDIS D’HISTÒRIA: *El món rural català a l’època de la revolució liberal*. Vol.II: *Comunicacions*, Cervera, 1991, pp.123-141; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social en el pas de l’antic règim a l’estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, *Espai/Temps* núm.38, Lleida, 1999, pp.108-114 i 179-195; VICEDO, E.: “Notes sobre la integració de l’agricultura de les terres de Lleida en el procés de desenvolupament capitalista”, *Recerques* núm.24, Barcelona, 1991, pp.159-177; VICEDO, E.: *Pagesos i hortolans. El desenvolupament de l’horta de Lleida abans de la fruita (1716-1950)*, Lleida, 1997, pp.42-43; i VICEDO, E.: “El proletariat rural al Segrià”, *Pedralbes* núm.8: *Segon Congrés d’Història Moderna de Catalunya*. Vol.I, Barcelona, 1988, pp.581-591.

que fa als pagaments que havia de fer quan tenia un contracte agrari. La documentació administrativa de l'estat ens permet comprovar que s'augmentaren els terratges un cop suprimit el delme; que les terres de regadiu es microparcel·laren, generant rendes reals superiors a les del període 1780-1830, o que s'exigiren els censos i les pensions de censal endarrerits. Tot això, afegit a la liquidació dels contractes que no tinguessin escriptura formal, i en el marc d'una conjuntura difícil, es traduí en un empobriment d'amplis sectors pagesos”¹⁹.

En allò que sí destacava la ciutat era en el mercat de blat, on es comercialitzava la gran producció de les comarques més properes i que Pascual Madoz va descriure amb aquestes paraules: “Su mercado de granos es de tiempo antiquísimo el emporio de Cataluña y Aragon. Los cosecheros de la vecina prov. de Huesca importan increíbles cantidades de cereales, que unidos á los que produce el pais, nutren los mercados de Montblanch, Valls, Reus, Igualada y Cervera, desde donde se derraman por todo el interior y el litoral de Cataluña”²⁰. Però aquest mercat va entrar en decadència amb l'arribada del ferrocarril a Lleida, l'any 1860, i el 1862 ja es considerà que el tren havia “dejado reducido aquel gran centro de movimiento y especulacion á una sombra pálida de lo que fué”²¹.

Els menestrals eren el segon grup professional més important de la ciutat i es caracteritzaven per la modèstia dels seus negocis, que continuaren dedicats normalment a poca cosa més que cobrir algunes necessitats quotidianes de la població de la comarca. Però hem de tenir sempre ben present que les diferències professionals eren difícils d'establir en un municipi com Lleida, on al voltant d'un terç dels menestrals tenien

---

¹⁹ VICEDO, E.: “Emfiteutes, arrendataris, parcers i cultivadors amb llicència. La contractació agrària a les planes occidentals catalanes, 1760-1860”, *Estudis d'Història Agrària* núm.11, Barcelona, 1997, p.128.

²⁰ MADDOZ, P.: *El Principat de...* Vol.2, p.82.

²¹ Exposició del 14 d'agost de 1862 dirigida a l'Ajuntament, a l'Arxiu Sol-Torres, papers diversos.

alguna parcel·la de conreu²², i l'elit menestral gaudia de propietats importants i participava en les xarxes comercials²³.

No és estrany que Pascual Madoz, els anys 40 del segle XIX, fes el següent balanç contundent del comerç i la indústria provincial: “El comercio, propiamente dicho, es casi nulo en la prov. de Lérida, porque se limita á la importacion de ganado mular, de telas de algodón y de hilo, paños y tejidos de seda, vinos generosos y aguardientes refinados, ganado mular, frutos y productos coloniales, pesca salada, pescado fresco, quincallería y otros efectos manufacturados para el uso comun, esportándose trigo, aceite, cáñamo, seda, maderas, hierro, carnes saladas, ganado lanar, vacuno y cabrío, y tambien mular y machal [...] Pero si nulo es el comercio, mucho mas lo es la ind. de esta prov.: una máquina hidráulica de cardar algodón, 50 telares de lo mismo en San Lorenzo de Moruñs, y alguno que otro en las ciudades de Solsona y Cervera, la tenerías de Temps y Lérida, la fáb. de vidrio de esta última c., las ferrerías de Alins y Llavorsi, part. de Sort, las fáb. de batir cobre, establecidas una en Olius y otra en Gualter, part. de Solsona, y en el mismo part. y v. de Pons una fáb. de papel, 2 de jabon en Balaguer, varias de aguardiente y de serrar madera, molinos de aceite y harina, telares de lana y cáñamo bastos para el uso de labradores, construccion de horcas de trilla, y diferentes vasigerías y alfarerías, hé aqui en resúmen la ind. de la prov. de Lérida, en la cual por otra parte abundan los oficios mas necesarios, como zapateros, sastres y otros”²⁴. El 1867 es va fer un altre balanç que remarcava alguns progressos industrials de la província, i mencionava l'existència de 17 fàbriques serrar fusta, 60 d'aiguardent, 2 de midó, 15 de cardar llana, 5 de foneria, 82 de teules i totxos, 3 de paper, 2 de filatura, 1 de filferro, 2 de ferro, 2 batans de draps, 145 telers, 3 terrisseries, 415 molins fariners i 196 d'oli, diverses fàbriques de cotó i algunes adoberies i

---

²² CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.179.

²³ En una línia semblant als descrits a HUGUET, R.: *Els artesans de Lleida: 1680-1808*, Lleida, 1990.

ferrerries²⁵. La ciutat de Lleida tampoc no va ser un exemple d'expansió industrial, precisament, i una estadística de 1852 indicava que hi havia set calderes de fer sabó, tres fàbriques de tractament de pells, dues fàbriques de licor, quatre de teules, una de cervesa, una de paper d'estrassa, una premsa de raïm, catorze trulls per a fer vi, vint-i-set molins d'oli i sis molins de moldre cereals²⁶; però a mitjan anys 60 la ciutat sembla que havia prosperat²⁷. Com podem veure, moltes d'aquestes activitats depenien directament del sector agrari i el complementaven.

Així, la ciutat de Lleida és un cas bastant representatiu de les moltes ciutats petites o mitjanes espanyoles que depenien gairebé completament de les activitats agràries: per exemple, després de 1868 Pleyan de Porta explicaria la crisi econòmica de la ciutat per “la decadencia de la agricultura local, que, herida de muerte, lleva el contagio á la pequeña industria, oficios y comercio leridanos, que no podrán revivir mientras aquella no les preste su sávia”²⁸.

Quant a l'evolució demogràfica de la ciutat, el creixement del segle XVIII es va aturar amb el canvi de segle i la Guerra del Francès, i a continuació va a tornar a patir els efectes de la primera guerra carlista. Fou a partir de 1840 que Lleida experimentà una nova pujada, gràcies a la immigració, que la portà a vorejar els 20.000 habitants a

²⁴ MADOZ, P.: *El Principat de...* Vol.2, pp.39-40

²⁵ MERELO, J.: *Guía geográfica, administrativa, eclesiástica, militar y judicial de Lérida y su provincia para 1868*, Lleida, 1867, p.26.

²⁶ CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.53.

²⁷ Tot i que les dades són molt poc detallades, és interessant el llistat que va publicar un periòdic l'any 1865: “Si la industria y el comercio constituyen el barómetro que marca los grados de prosperidad de cada pueblo, nuestra capital puede considerarse orgullosa [...] porque segun datos auténticos [...] resulta que existen en Lérida 19 establecimientos de tejidos, 20 expeculadores en granos, 10 tiendas de quincalla y 20 de comestibles, 21 abacerías, 61 hornos y puestos de pan, 20 molinos y lonjas de chocolate, 10 paradores de carruajes y 14 mesoneros, 10 cafés, 19 tiendas de aguardiente, 26 sastres, 18 alpargateros, 38 zapateros, 5 imprentas, 3 armeros, 12 constructores de carros, 33 carpinteros, 28 herreros y cerrajeros. Existen tambien almacenistas de tejidos, de hierro y de madera, casas de préstamos, plateros, relojeros, fotógrafos, pintores, doradores y otra multitud de artes é industrias: empresas de diligencias y de coches de alquiler, casas de baños, tratantes en ganado mular, lanar y de cerda, y, por último, fábricas de tejidos, de harinas, de jabon, de curtidos, de aguardiente, gaseosas, cervezas, fósforos, pastas de sopa y otras muchas” (*El Ilerdense*, 7 de setembre de 1865, p.2).

²⁸ PLEYAN DE PORTA, J.: *Memoria acerca de las causas de la decadencia mercantil e industrial de Lérida*, manuscrit, Lleida, sense data.

finals dels anys 50, xifra en què restà estancada les dècades següents, igual que altres ciutats catalanes perjudicades per les inversions en noves vies de comunicació i pel progrés industrial de determinades comarques²⁹.

Però hem de tenir en compte que els recomptes de població del segle XIX no són gens de fiar, i els seus propis responsables així ho reconeixien: en la presentació del cens de la població espanyola de 1857 es va admetre clarament que la població real era superior a les xifres del mateix cens (“Al Censo le asiste el derecho de ser reputado verdad en el órden legal, aun cuando no lo sea en el estricto órden material”³⁰), i els responsables del cens de 1860 van afirmar que l’únic que havien aconseguit era apropar-se una mica més a la veritat³¹. En qualsevol cas, i amb la deguda prudència amb què ens hem de prendre aquestes xifres, per la seva població Lleida també era ben semblant a tantes altres ciutats mitges d’Espanya: el 1857 ocupava el vint-i-unè lloc entre les 49 capitals de província i era la quarta població de Catalunya³².

---

²⁹ Més dades sobre l’evolució de la població a la ciutat de Lleida al segle XVIII i la primera meitat del segle XIX a CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, pp.25-47.

³⁰ *Censo de la población de España según el recuento verificado en 21 de mayo de 1857 por la Comisión de Estadística General del Reino*, Imprenta Nacional, Madrid, 1858, p.VIII.

³¹ *Censo de la población de España según el recuento verificado en 25 de diciembre de 1860 por la Junta General de Estadística*, Imprenta Nacional, Madrid, 1863, p.IX.

³² *Censo de la población de España según el recuento verificado en 21 de mayo de 1857...*, p.863.

<u>ANY</u>	<u>POBLACIÓ DE LA CIUTAT DE LLEIDA</u>
1809	10.091 ³³
1829	11.093 ³⁴
1833	12.634 ³⁵
1844	13.293 ³⁶
1848	14.022 ³⁷
1855	18.298 ³⁸
1857	19.627 ³⁹
1860	19.557 ⁴⁰
1878	20.383 ⁴¹
1900	21.432 ⁴²

Malgrat que alguns estudiosos destaquessin que a Lleida s'hi veien pocs captaires⁴³, l'empobriment de la majoria dels pagesos de la ciutat es va reflectir en tots

³³ Càlcul del prefecte napoleònic A. de Villeneuve citat a LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.81.

³⁴ Recompte veïnal citat a LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.82.

³⁵ En un text de 1840, l'historiador lleidatà Marià Olives considerà exacta aquesta xifra oficial calculada el 1833 i va afirmar que els anys següents la població s'havia mantingut estable (OLIVES, M.: *Coleccion de noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquisima y nobilissima ciudad de Lérida*, manuscrit, Lleida, 1840, p.160).

³⁶ Dada declarada per l'Ajuntament l'agost de 1844 (APL, caixa núm.1619, carpeta d'eleccions-cens electoral 1844), molt més fiable que el cens de l'any següent que va reduir expressament la xifra a 10.070 habitants (suplement al BOPL núm.94, 9 d'agost de 1845), o que el padró de 1845 que situava la xifra d'habitants en 10.411 (APL caixa núm.1606, carpeta d'estadística-padró municipal d'habitants 1846, document del 21 de febrer de 1846).

³⁷ Cens de consums citat a CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.28.

³⁸ Població atribuïda pel Bisbat de Lleida, i que contradiu un altre cens fet el febrer de 1855 segons el qual la població de la ciutat i dels afores no arribava a 15.000 persones (informe de l'Ajuntament a l'APL caixa núm.1428, carpeta de secretaria general-expedients de secretari 1855). Dos anys abans, el 1853, l'Ajuntament encara declarava que la ciutat solament tenia 11.544 habitants (APL caixa núm.1609, carpeta d'estadística-estadístiques generals de la població 1853, document de l'Ajuntament del 8 de maig).

³⁹ *Censo de la población de España según el recuento verificado en 21 de mayo de 1857...*, pp.428-429.

⁴⁰ *Censo de la población de España según el recuento verificado en 25 de diciembre de 1860...*, pp.350-351.

⁴¹ Cens de l'1 de gener de 1878 citat a MARLÉS DE CUSA, L.: *Estudio médico topográfico...*, p.143.

⁴² CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.47.

⁴³ Enrique Blanch va escriure: "Entre estos naturales, á consecuencia de su laborioso carácter ó quizá por estar la propiedad muy distribuida, apenas se conoce el doloroso espectáculo que ofrece en otras partes la

els àmbits de la vida quotidiana i també en l'existència d'unes cases humils on cada vegada s'hi intentaven encabir més famílies. Segurament molts lleidatans a penes podien subsistir amb els seus escassos recursos, però la majoria havia evitat caure en la indigència.

Segons Marià Olives, el 1840 la ciutat tenia 2.230 cases per allotjar els 3.022 veïns caps de família, i aquest dèficit d'habitatges s'havia cobert amb l'augment del nombre d'habitacions de les cases perquè hi poguessin viure dues o més famílies⁴⁴. D'altra banda, el 1852 la Societat econòmica de Lleida va calcular que hi havia vora 600 jornalers que no tenien cap propietat “y por consiguiente quedan sin ocupación los días que no encuentran jornal”, sense comptar tots els altres que poguessin tenir una petita propietat insuficient per a sobreviure⁴⁵: aquest gran nombre de jornalers va causar a les autoritats un temor constant a un esclat de protesta social, i l'Ajuntament de Lleida sempre va estar disposat a contractar-los per a obres públiques en els mesos en què hi havia poca feina al camp.

La pobresa material de la ciutat ha estat destacada per Meritxell Botargues, fins al punt d'afirmar que les condicions de vida entre 1833 i 1874 eren més properes a l'Edat Moderna que al segle XIX europeu: en la majoria de les cases lleidatanes eren rars objectes ja difosos per Europa o les principals ciutats espanyoles com rellotges, miralls, cuines, etc.⁴⁶. I això repercutia en un precari consum de llibres i una alfabetització escassa ja que, segons el cens del 1860, a la ciutat prop del 64% dels

---

mendicidad, si bien esta circunstancia no es solamente particular de Lérida, pues se observa tambien en todas las demás provincias catalanas” (BLANCH, E.: *Crónica de la provincia de Lérida*, Madrid, 1868, p.63). I Marlés de Cusa va calcular que només el 3% de les famílies de la ciutat podien ser considerades veritablement pobres (MARLÉS DE CUSA, L.: *Estudio médico topográfico...*, p.117).

⁴⁴ OLIVES, M.: *Coleccion de noticias...*, p.158. El 1879 un article continuava criticant “el aglomeramiento de familias en habitaciones reducidas, la falta de comodidades que ofrecen todas las casas construidas” (GANAU, J.: *La idea de ciutat a Lleida*, Lleida, 1992, p.50).

⁴⁵ VICEDO, E.: “Desamortització i reforma agrària liberal a les terres de Lleida”, dins III JORNADES D'ESTUDIS D'HISTÒRIA: *El món rural... Vol.I*, p.96.

⁴⁶ BOTARGUES, M.: “Les condicions de vida a Lleida en els inicis del liberalisme”, dins *Control social i quotidianitat...* (en premsa).

barons i del 84% de les dones no sabien ni llegir ni escriure (proporcions molt semblants a la mitjana espanyola, encara que els percentatges a tota la província pujaven al 73% i 94%)⁴⁷. L'anàlisi de les escriptures notariales introdueix matisacions dins el grup estudiat: entre 1833 i el 1874 els que eren capaços de signar van passar del 30% al 55%, però hi havia grans variacions segons la situació socioprofessional (mentre que entre les persones definides com a pagesos la proporció va romandre al voltant del 23% o 25%, entre les vinculades al comerç va augmentar del 83% al 96%, i dins l'artesanat del 75% al 92%)⁴⁸.

L'aspecte extern de la ciutat era pobre i bastant brut, tal com denunciaren sovint autoritats i viatgers. A l'eix urbà principal estaven concentrats els negocis de menestrals i botiguers, i les residències de la majoria dels professionals liberals i dels majors contribuents; i a la resta de la ciutat hi predominaven les cases de pagesos. La desamortització havia servit per a canviar l'ús d'alguns edificis religiosos, on es van instal·lar l'Institut de Segon Ensenyament (al Roser), el Govern polític superior de la província (a Sant Francesc), el manicomí (als Caputxins) i la Casa de Misericòrdia (als Descalços)⁴⁹; però l'estructura urbana de Lleida no va experimentar el canvi contundent que tantes persones demanaven i solament a partir de la dècada de 1860 es van començar a portar a terme transformacions remarcables⁵⁰.

En balanç, hem vist que el model econòmic i social de Lleida implicava escassos capitals i un mercat propi massa dèbil per impulsar les activitats comercials i industrials, però cal remarcar que una part important de les classes dirigents no va tenir cap voluntat d'estimular un major desenvolupament econòmic o la industrialització (vista com

---

⁴⁷ *Censo de la población de España según el recuento verificado en 25 de diciembre de 1860...*, pp.350-351, 360-361 i 728-729.

⁴⁸ BOTARGUES, M.: *Consumo cultural en la ciudad de Lleida (1808-1874)*, tesi doctoral, Lleida, 1998, especialment pp.83-95. L'essencial de la tesi ha estat publicat recentment a BOTARGUES, M.: *Consumo cultural en la ciudad de Lleida (1808-1874)*, Lleida, 2000.

⁴⁹ LLADONOSA, J.: *La ciutat de Lleida. Vol.I*, Barcelona, 1955, pp.147-148.

possible font de problemes socials), i preferia mantenir una especialització agrària que els donava prou beneficis i els garantia la preeminència social. Per tant, amb una actitud ben similar a la de molts altres sectors dominants d'Espanya.

És significatiu que el 1848 no existís cap màquina de vapor a la província de Lleida⁵¹, que tres anys abans es defensés des d'un periòdic lleidatà que “España no debe pensar en rivalizar con las naciones que tanto la adelantan en el camino de las artes y de las industrias fabriles [...] la verdadera fuente de la riqueza pública, que en nuestra nacion, no nos cansaremos de repetirlo, es la agricultura”⁵², i que l'any 1859 es tornés a insistir en què la recuperació d'Espanya passava forçosament per l'especialització agrícola: “Entre los varios recursos de nuestra prosperidad y preponderancia, es sin duda el elemento agrícola el mas preferente [...] colocan á esta nacion en una situacion privilegiada para poder en medio de su abundante y variada produccion llegar al colmo de su riqueza, y recobrar el prestigio é importancia que algun dia ha tenido”⁵³.

I l'any 1867 un altre periòdic de Lleida, després de reconèixer que el poc desenvolupament de la província “nos hace seguir de lejos las progresivas huellas de nuestras hermanas las provincias de Cataluña”⁵⁴, va fer una proposta “industrialitzadora” ben peculiar: ja que creia lògica l'abolició del proteccionisme en un futur proper, per a sobreviure la indústria catalana hauria de traslladar-se a comarques amb menys conflictes socials i on fossin accessibles matèries primeres, és a dir, a la província de Lleida⁵⁵.

Aquestes diferències entre alguns interessos lleidatans i els industrials barcelonins, de vegades convertides en polèmica pública, podien ser aprofitades per a

---

⁵⁰ Sobre l'estructura urbana de Lleida durant la primera meitat del segle XIX, vegeu especialment CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, pp.13-23 i 162-177.

⁵¹ Segons un estudi de Laureà Figuerola citat a OLIVERAS, J.: *La formació dels...*, pp.66-67.

⁵² *El Pasatiempo* núm.3, 25 de maig del 1845, pp.36-37.

⁵³ *El Alba Leridana* núm.1, 3 d'octubre de 1859, pp.2-4.

⁵⁴ *El Catalan Occidental* núm.2, 5 d'octubre de 1867, p.2.

⁵⁵ *El Catalan Occidental* núm.3, 9 d'octubre de 1867, p.1.

deslegitimar les propostes dels diputats a Corts catalans o d'altres institucions importants del país (amb un vocabulari no gaire diferent al d'un anticatalanisme que ens és molt conegut). Així ho va fer l'any 1849 un diputat andalús, que enmig d'una polèmica amb Pascual Madoz sobre Catalunya, va deixar anar: “S.S. tiene un especial cuidado cuando habla de Cataluña de referirse á su provincia, porque es necesario tener en cuenta que si dentro de España hay catalanismo, dentro de Cataluña hay *leridismo*, permítaseme esta expresion [...] resulta, digo, que el Sr. Madoz se refiere siempre á Lérida, y quiere ó procura luego hacer causa comun con el resto de Cataluña”⁵⁶.

III.2.- L'EVOLUCIÓ POLÍTICA A LLEIDA ENTRE LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM I EL TRIOMF DEL LIBERALISME

Manuel Lladonosa ja fa uns anys va reflexionar sobre l'escassa implantació de les idees de la Il·lustració a la Lleida del segle XVIII, una població marcada per la influència eclesiàstica i amb inquietuds culturals molt limitades. Però existia una minoria de l'elit social amb idees renovadores, una part de la qual fins i tot va patir un procés de la Inquisició el 1768. I també des de sectors populars hi havia una pràctica de defensa dels comunals, d'oposició al delme i d'enfrontaments contra els dirigents de l'Ajuntament. Després de l'experiència de la Guerra del Francès, amb l'accés a càrrecs públics de persones que tradicionalment havien estat marginades del poder municipal, la restauració de les institucions de l'Antic Règim forçosament va ser molt més complicada i va haver de lluitar contra la difusió de les idees liberals⁵⁷.

La politització de la ciutat es va aprofundir sobretot entre 1820 i 1823, amb un clar enfrontament entre els liberals i els absolutistes (dirigits per una part del clergat i encapçalats pel bisbe Simón Antonio de Rentería, que igual que la majoria dels frares va

⁵⁶ DSC, sessió del 20 de gener de 1849, p.299.

⁵⁷ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.91-125.

acabar fugint de Lleida). Segons Josep Lladonosa, llavors fins i tot va funcionar una societat secreta anomenada el “Club dels Jacobins”⁵⁸. Ja estaven ben definits els termes de l’oposició entre una oligarquia tradicional, majoritàriament partidària de la conservació de les institucions d’Antic Règim, i un grup liberal cada vegada més influent. En aquells anys (malgrat la indiferència de la majoria dels pagesos i jornalers davant el nou règim) el liberalisme va arrelar especialment entre sectors de comerciants, petita burgesia i artesans; i va destacar un liberalisme radical amb participació popular, sobretot d’artesans, que estava present dins la Milícia i atemoria les autoritats. D’acord amb les conclusions de Mari Carme Capdevila, hi va haver un nivell d’implicació política remarcable, i si no va ser més gran la representació dels sectors populars liberals dins la Milícia voluntària fou per la manca de mitjans materials⁵⁹.

En canvi, la poca identificació de la pagesia amb el liberalisme, ja fos per pròpies conviccions o per les relacions de dependència respecte alguns destacats propietaris molt conservadors, queda reflectida en l’anàlisi de la composició de la Milícia Nacional dels anys 1820-1823 i dels Voluntaris Reialistes (1825-1827): en els primers els pagesos no arribaven al 20%, i en els segons eren pràcticament la meitat⁶⁰.

La restauració de l’absolutisme va comportar venjances i la persecució dels dirigents liberals, uns excessos que les mateixes autoritats van intentar controlar com van poder. El general Llauder, governador militar de Lleida el febrer de 1824, va explicar el que va veure a la ciutat: “Allí encontré los odios inveterados, pertinaces llevados hasta el último punto de exaltación, porque la guerra había sido cruel. Los liberales en corto número, vivían en la mayor zozobra, los insultos eran continuos, la

---

⁵⁸ LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, Tàrraga, 1974, p.695; i LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida contemporània*, Barcelona, 1969, pp.8-16.

⁵⁹ CAPDEVILA, M.C.: *La Milícia Nacional a Lleida durant el Trienni liberal (1820-1823)*, tesi de llicenciatura, Lleida, 1986.

⁶⁰ CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes (1840-1843)*, tesi doctoral, Lleida, 1997, pp.453-462; i CASALS, Q.: “Milicia Nacional, liberalismo y progresismo. El prototipo leridano en los primeros dos tercios del siglo XIX”, *Trienio* núm.35, Madrid, 2000, pp.117-154.

persecución no daba tregua ni descanso [...] Tuve que amenazar y tener a raya a los jefes del partido ultrarrealista, intolerante como todos los extremados, y conseguí poner un término a los progresos de una reacción que no tenía trazas de detenerse”⁶¹.

Va ser a partir de 1833 que s’encetà el procés que conduiria a la substitució de l’elit dirigent tradicional de l’Ajuntament de Lleida per un nou grup, en part representatiu d’uns majors contribuents que havien adoptat el llenguatge del liberalisme polític. Per a bastants propietaris, comerciants i professionals, al principi el liberalisme podia donar una legitimació ideològica a les crítiques habituals a l’Ajuntament absolutista: representava un instrument per accedir al govern municipal i una garantia de l’ordre.

Molts dels grans propietaris i comerciants no privilegiats (o sense determinades tradicions familiars) de la ciutat havien vist frustrades les seves aspiracions d’obtenir regidories a causa de les normes restrictives de l’Antic Règim. Alguns que solament havien pogut accedir als càrrecs de diputats del comú o síndics personers, a partir de 1833 sí aconseguiren ser regidors, però van veure novament limitades les seves aspiracions quan el 1837 van ser apartats de l’Ajuntament pels liberals progressistes⁶².

Manuel Lladonosa ha explicat que a principis dels anys 30 del segle XIX el liberalisme lleidatà encara era feble. Però també és important remarcar l’existència d’un moviment democràtic més radical, minoritari però que gaudia del suport de molts milicians, que va participar en moviments juntistes i sembla que tenia alguna connexió

---

⁶¹ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.127.

⁶² CASALS, Q.: “La formació de l’elit de poder del grup dominant del municipi de Lleida en la primera meitat del XIX i els seus orígens en l’Antic Règim”, dins *Control social i quotidianitat...* (en premsa).

amb republicans d'altres ciutats⁶³. I un memorialista carlí, Lichnowsky, va escriure que Lleida era una de les ciutats en què hi havia clubs jacobins i lògies maçòniques⁶⁴.

Els sectors populars provocaven malfiança als governants, fruit d'una barreja de menyspreu elitista i consciència de l'escàs suport de què gaudien els dirigents liberals. Quan el 1835 s'aprovà un decret que establia el sufragi censatari per a l'elecció dels regidors, l'Ajuntament de Lleida va sol·licitar que es tingués en compte que en totes les classes de la ciutat “el Partido Liberal, si no es insignificante, porque se compone de hombres decididos y que saben despreciar la muerte, nunca podrá negarse que comparativamente hablando es bien poco numeroso”, i que el poble era “de absoluta mayoría facciosa, o que abriga sentimientos de tal”⁶⁵. Finalment a les eleccions hi va haver una participació gairebé nul·la i els temors anteriors van semblar exagerats o malintencionats. I un any més tard, quan s'establí una elecció en dos graus en què podien participar tots els veïns en el primer grau, el que realment va succeir fou una renovació dels regidors favorable als liberals progressistes, molt ben representats dins l'Ajuntament a partir d'aleshores. Aquest grup progressista, que es considerava a si mateix l'únic veritablement liberal, en els anys següents va ser majoritari dins el poder polític municipal i va guanyar en la majoria de les votacions per a diputats a Corts i a la Diputació provincial⁶⁶.

Així podem establir que entre 1833 i 1837 l'Ajuntament va estar controlat pel grup més pragmàtic vinculat als ajuntament absolutistes junt amb alguns liberals “tradicionals”, encara que les alcaldies van romandre en mans dels primers. I a partir de 1837 es va produir una ruptura important, les alcaldies van passar a estar controlades

---

⁶³ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*; LLADONOSA, M.: “El carlisme a la zona liberal (Lleida)”, dins SOLÉ I SABATÉ, J.M. (dir.): *El carlisme i la seva base social*, Barcelona, 1992, pp.17-52; LLADONOSA, M.: “Carlisme i liberalisme a Lleida. Aproximació a un conflicte en una societat en transició”, dins MIR, C. (a cura de): *Carlins i integristes...*, pp.51-80.

⁶⁴ ANGUERA, P.: *Déu, Rei i Fam. El primer carlisme a Catalunya*, Barcelona, 1995, p.296.

⁶⁵ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.203.

directament pels liberals, i es va incorporar a l'Ajuntament un grup jove i més clarament progressista⁶⁷. Per contra, les famílies que havien estat presents als ajuntaments de l'Antic Règim van quedar marginades fins 1844, quan recuperaren el poder de la mà del moderantisme (amb la incorporació d'altres cases poderoses que havien estat excloses de les regidories durant l'absolutisme, que van col·laborar amb les reformes polítiques entre 1833 i 1836, i que després se'n van separar en considerar-les massa radicals).

Paral·lelament, la resposta carlina ha via conduït a una guerra civil que va afectar el nostre país fins 1840, una situació que durant molts anys faria que els liberals temessin una possible conjunció del malestar de les classes baixes amb revolta carlina (un temor augmentat per l'evolució desfavorable de la guerra durant alguns períodes, en què una part molt important de la província va estar sota el control carlí i les guerrilles es podien moure pel pla de Lleida amb molta facilitat, i fins i tot amenaçaven la mateixa ciutat⁶⁸). Hem de tenir en compte que segurament la majoria de la població a penes havia percebut cap benefici en la revolució liberal aplicada des dels poders polítics, i ja abans de les reformes legals els pagesos havien acabat per la via dels fets consumats amb el delme i altres drets senyorials⁶⁹.

Segons Manuel Lladonosa, a Lleida la insurrecció sembla tenir una composició interclassista amb predomini de participació popular (tot i estar encapçalada per clergues, alguns militars, professionals i propietaris, amb el destacable suport del bisbe Julián Alonso i els canonges de la Catedral), i es va presentar per a moltes persones com una forma de sortir de la pobresa amb escasses implicacions ideològiques: el carlisme “actuava en aquests casos com una “legió estrangera” per als desarrelats, no com una

---

⁶⁶ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.212-213 i 225-226; i LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.54.

⁶⁷ CASALS, Q.: “La formació de l'elit de poder del grup dominant del municipi de Lleida en la primera meitat del XIX i els seus orígens en l'Antic Règim”, dins *Control social i quotidianitat...* (en premsa); i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.432.

⁶⁸ LLADONOSA, J.: *La primera guerra carlina a les terres de Lleida*, Barcelona, 1965.

“protointernacional” mobilitzadora”⁷⁰. Fins i tot el 1839 alguns carlistes que romanien dins de Lleida es van decidir a organitzar una conspiració per entregar la ciutat a l'exèrcit carlí⁷¹. Les conseqüències negatives de la primera guerra carlina foren molt importants, tal com indiquen l'estancament de la població i la diferenciació dels preus dels cereals entre Lleida i Barcelona (possiblement provocada per les dificultats del transport i per les contribucions extraordinàries)⁷².

Com hem vist, el 1840 existia a la ciutat un grup dirigent liberal ben consolidat dins l'Ajuntament, temorós tant del carlisme com del liberalisme més popular i radical. El Trienni de 1840 a 1843 va suposar el reforçament en el poder d'aquest liberalisme progressista, del qual sorgiren alguns dels principals impulsors del republicanisme lleidatà, i la marginació dels sectors conservadors dominants fins la primera meitat dels anys 30. I així van poder entrar dins l'Ajuntament uns grups econòmicament més modestos i amb propostes renovadores per a la ciutat: inversions en educació, reformes urbanístiques, dinamització cultural, discursos higienistes, etc.⁷³. Aquest projecte progressista es va tallar de soca-rel el 1844 amb l'arribada al govern espanyol del partit moderat, que va tornar a col·locar al capdavant de les institucions lleidatanes uns dirigents extremament conservadors. La ciutat va pagar les conseqüències negatives d'aquesta reacció, i algunes de les reformes proposades durant el Trienni no es van poder reprendre fins quinze anys més tard, amb el retorn al poder municipal de molts d'aquells progressistes gràcies als governs de la Unió liberal.

---

⁶⁹ Per exemple, des de 1833 ningú del terme de Lleida no pagava ni els delmes ni altres drets al Gran Priorat (LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.179).

⁷⁰ LLADONOSA, M.: “El carlisme a la zona liberal (Lleida)”, dins SOLÉ I SABATÉ, J.M. (dir.): *El carlisme i...*, p.44.

⁷¹ CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.557-558.

⁷² VICEDO, E.: “Els preus dels cereals al mercat de Lleida durant la primera meitat del segle XIX”, *Recerques* núm.14, Barcelona, 1983, pp.167-176.

⁷³ CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*

PLÀNOL DE LLEIDA A MITJAN SEGLE XIX

IV.- EL PRONUNCIAMENT DE 1843 I L'INICI DE L'HEGEMONIA

MODERADA¹

“¡Ay, ay, ay, chirivít, / madurs a la paella / ¡Ay, ay, ay, chirivít, / en Prim será fregit! // Cristina, Prim, Narváez / y tots els moderats, / dintre de la paella / purgarán sos pecats // Mori la aristocràcia, / prou mal nos ha fet ja, / lo poble vol ser amo, / Viva Déu que ho serà! // Ja qu'expõem las vidas / per tenir llibertat, / los nostres vots que valguin / per fer los diputats. // May més vulguen los pobres / pagar contribuciones, / que'ls ríchs las pag(u)in totas / ab sos robats milions.”²

“Tras tantos días de engaño, / Aplica como cauterio / de Lopez el Ministerio, / Pero viendo que en su daño / Le fuera por desengaño, / Lo procura derribar / Requiem eternam, cantemos / Ayacuchos sin cesar // Se

¹ Sobre aquests esdeveniments a Lleida també es pot consultar CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.782-893. La bibliografia sobre el pronunciament de 1843 i el moviment “centralista” català és poc nombrosa, i per acabar-ho d'empitjorar no es conserven les actes de la Junta suprema de Barcelona constituïda el setembre de 1843. L'estudi que m'ha semblat més útil és el de MOLINER PRADA, A.: “El movimiento centralista catalán de 1843”, *Trienio* núm.11, 1988, pp.25-109. Del mateix autor també he consultat els llibres *Revolución burguesa y movimiento juntero en España*, Lleida, 1997, pp.229-263; *Joaquín María López y el partido progresista, 1834-1843*, Alacant, 1988, pp.105-120; i l'article “El movimiento juntero leonés durante la Regencia de Espartero”, *Trienio* núm.8, 1986, pp.87-125. Altres llibres que aporten informació són ALEGRÍA DE RIOJA, J.: *El tercer sitio de Zaragoza (La crisis esparterista de 1843)*, Saragossa, 1989; BENAVENT DE BARBERÀ I ABELLÓ, P.: *Macià Vila Mateu. Esbós biogràfic d'un pròcer industrial progressista del Reus de mitjan segle XIXe*, Reus, 1966, pp.39-53; CURET, F.: *La Jamància, 1842-1843*, Barcelona, 1961; COROLEU, J.: *Memorias de un menestral de Barcelona (1792-1854)*, Barcelona, 1946, pp.238-294; i CARRERA PUJAL, J.: *Historia política de Cataluña durante el siglo XIX. Tom III*, Barcelona, 1957, pp.321-348. Una descripció molt detallada de la rebel·lió a Catalunya, però que té l'inconvenient que poques vegades cita les seves fonts, és a SOLER VIDAL, J.: *Abdó Terrades primer apòstol de la democràcia catalana, 1812-1856*, Barcelona, 1983, pp.158-211. També he extret referències interessants de llibres coetanis a aquells fets, com el d'ÁLVAREZ, J.A. de: *Pronunciamento de Cataluña contra Espartero y su gobierno en junio de 1843*, Barcelona, 1844; TANSKI, J.: *L'Espagne en 1843 et 1844. Lettres sur les moeurs politiques et sur la dernière révolution de ce pays*, París, 1844; i C.C.M.M.: *Espartero su origen y elevación, o sea reseña histórica de los medios que empleó para elevarse, y de las causas de su caída por C.C.M.M.*, edició facsímil (1843), València, 1985, pp.348-364 (tots dos llibres es posicionen a favor de l'alçament contra Espartero). Pel que fa al moviment “centralista”, vegeu narracions crítiques amb aquell aixecament com GRASES, J.: *Breve reseña de las ocurrencias políticas, estragos é inundacion del rio Galligans y del sitio de Gerona en setiembre, octubre y noviembre de 1843*, Girona, 1843; [PUSALGAS, Ygnacio]: *Acontecimientos políticos e históricos de Barcelona desde el 2 de septiembre de 1843 hasta la entrada de las Tropas Nacionales; con las medidas oportunas que tomó el Gobierno Militar y municipal después de haber entrado en el goce de sus derechos, por unos literatos que permanecieron en ella durante aquella desgraciada temporada, D.Y.P. y D.M.G.*, Barcelona, 1843; i els anònims *Revolución de Barcelona, proclamando la Junta Central. Diario de los acontecimientos de que ha sido teatro esta Ciudad durante los meses de Setiembre, Octubre y Noviembre de 1843. Redactado por un testigo de vista*, Barcelona, 1844; i *Cuadro histórico y pintoresco de los sucesos de Barcelona durante los meses de Setiembre, Octubre y Noviembre de 1843.*, Barcelona, 1844. Una descripció menys tendenciosa és el *Diario de los sucesos de Barcelona en septiembre, octubre y noviembre de 1843 con un apéndice que contiene los documentos oficiales mas importantes, por unos testigos presenciales*, Barcelona, 1843.

² Fragment del cant del Chirivít. Es pot trobar, per exemple, a ROMEA CASTRO, C.: *Barcelona romántica y revolucionaria. Una imagen literaria de la ciudad, década de 1833 a 1843*, Barcelona, 1994, pp.141-142; i a CASTELLS, I. i MOLINER, A.: *Crisis del Antiguo Régimen y Revolución Liberal en España (1789-1845)*, Barcelona, 2000, pp.185-186.

encapota el firmamento; / Y cual negro nubarron / Aparece la nacion / Henchida de sufrimiento; / Y en
santo *Pronunciamento* / Le hace del puesto rodár. / Requeam eternam, cantemos / Ayacuchos sin cesar.³

IV.1.- EL PRONUNCIAMENT DE 1843 A LLEIDA

IV.1.1.- Un primer intent frustrat

Cal recordar que ja abans de 1843 el descontentament contra la regència d'Esparteros'havia estès pel país, i fins i tot l'any 1842 Barcelona havia estat bombardejada per a reprimir-hi una revolta⁴. Entre les causes d'aquest malestar destaquen una conjuntura econòmica desfavorable, la incapacitat d'Espartero per aconseguir el suport de l'esquerra liberal, l'enfortiment del partit moderat, la pressió tributària sobre les classes populars, les tensions amb l'Exèrcit i amb l'Església, l'abús de la repressió militar i els rumors sobre un nou tractat de comerç amb Anglaterra. L'espurna que va fer esclatar la revolta general contra els "ayacuchos"⁵ va ser la dimissió del govern de Joaquín María López el 17 de maig de 1843 (set dies després de ser nomenat), i en conseqüència la frustració d'un projecte reformista que havia obtingut un suport social important: àmplia amnistia, llibertat d'impremta, continuació de la desamortització, enfortiment de l'acció parlamentària, etc⁶.

³ *El requiem de los ayacuchos. Contemplando la tempestad politica que sobre su Gefe y demas pandilla, arroja la España Independiente*, Barcelona, sense data (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Departament de gràfics: romanços històrics).

⁴ Vegeu especialment RISQUES, M.: "La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social", *Recerques* núm.10, Barcelona, 1980, pp.93-112. Francesc Curet ha afirmat que "les bullangues del 1842 i del 1843, en substància són una mateixa bullanga dividida en dues parts" (CURET, F.: *La Jamància...*, p.7). En referència als fets de 1842, el periòdic *El Papagayo* avisà profèticament que "las consecuencias de Barcelona se harán sentir algun dia, y que si otra vez vuelve á estar algun pueblo en iguales circunstancias, no se detendrá el carro arrasador de la revolucion en sus primeros pasos" (*Diario de Barcelona* núm.122, 2 de maig de 1843, p.1657).

⁵ Així s'anomenava el partit esparterista pel fet que molts dels seus caps havien estat a la batalla d'Ayacucho, el desembre de 1824, en què es consumà la pèrdua espanyola del Perú (encara que Espartero no hi va participar).

⁶ MOLINER PRADA, A.: *Joaquín María López...*, pp.95-104. La causa de la dimissió va ser la pretensió del govern de cessar els generals Linage i Zurbano, frustrada per Espartero. Un exemple de les grans expectatives que havia provocat Joaquín María López és l'afirmació d'un informador del *Diario de Barcelona* que estava segur que si s'aplicaven les reformes "media España se vuelve loca de alegría y particularmente los de Barcelona" (*Diario de Barcelona* núm.131, 11 de maig de 1843, p.1789); i fins i tot l'Ajuntament de Barcelona va organitzar un tedèum per a celebrar la presa de possessió del nou govern (*Diario de Barcelona* núm.135, 15 de maig de 1843, p.1844).

La rebel·lió (en què es van unir els moderats, els republicans i la major part dels progressistes) va començar a Màlaga el 24 de maig, i tot seguit es va estendre a Granada i Almeria; però uns informes de la diplomàcia francesa també indiquen que el 26 de maig es van produir alguns incidents a Lleida, Saragossa, Tarragona i Osca⁷. A Catalunya, la primera ciutat on hi hagué un pronunciament va ser Reus el 30 de maig, amb Prim i Milans del Bosch, i s'hi constituí una Junta de govern amb representants de la burgesia local⁸. Des del moment en què arribaren a Lleida les primeres notícies sobre els aixecaments contra Espartero, la prioritat de les autoritats lleidatanes va ser mantenir l'ordre: en el *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida* es donaven notícies que treien importància a l'abast de la revolta i remarcaven l'obediència al govern de la majoria de les ciutats, mentre que el cap polític de la província (Juan Alix) feia crides a la població perquè mantingués la calma⁹.

El 5 de juny el cap polític i el comandant general de la província de Lleida es veieren obligats a anunciar, en contra dels rumors que circulaven, que era fals que volguessin desarmar la Milícia Nacional i que tampoc no era cert que la província de Barcelona estigués pronunciada¹⁰. Efectivament, aquelles informacions no eren totalment certes, però els esdeveniments dels següents dies demostraren fins a quin punt els podria haver estat útil a les autoritats fer més cas dels rumors. Així, el 6 de juny la ciutat de Barcelona s'afegí a la rebel·lió amb la formació d'una Junta suprema provincial (amb quatre vocals republicans, deu progressistes i quatre moderats). En el

---

⁷ MOLINER PRADA, A.: *Revolución burguesa y...*, p.259.

⁸ La població de Reus, encara que no va mostrar un excessiu entusiasme per aquells esdeveniments, igualment hagué de patir un bombardeig sobre la ciutat (ANGUERA, P.: *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868*, Reus, 1983, pp.100-102; BENAVENT DE BARBERÀ I ABELLÓ, P.: *Macià Vila Mateu...*, pp.39-53; i SANTASUSAGNA, J.: *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*, Reus, 1982, p.75).

⁹ Tanmateix, feia temps que hi havia informacions del retorn d'alguns "facciosos" carlins a la província de Lleida des del seu exili a França; el Cap polític autoritzà a la Milícia Nacional dels pobles a perseguir-los, encara que no se'n refiés massa de la col·laboració dels alcaldes (BOPL núm.52, 4 de maig de 1843, p.1).

¹⁰ BOPL sense número, 5 de juny de 1843, p.4.

programa de la Junta barcelonina hi constava la formació de juntes provincials arreu d'Espanya que desembocarien en la formació d'una Junta central on totes hi fossin representades, encara que el 28 de juny acceptà proclamar Joaquín María López com a cap d'un govern provisional en què el general Serrano era l'únic ministre¹¹.

A la vegada, a Lleida la mateixa nit del 6 de juny hi hagué una revolta encapçalada pel batalló de la Milícia Nacional que va formar per a pronunciar-se públicament¹², però la major part de la guarnició que manava el comandant general es refugià al castell i no s'hi va adherir¹³. El jutge de primera instància de la ciutat ho va explicar així: “como á las ocho de la tarde del dia 6 se advirtio algun movimiento en los habitantes de esta Ciudad, aunque sin actitud alarmante [...] Pocos momentos transcurrieron cuando sin preceder toque de cajas los Milicianos Nacionales se dirigian armados á su cuartel y habiendose situado un piquete como de cuarenta hombres de aquella fuerza en las casas consistoriales donde el Ayuntamiento se hallava reunido en sesion, se retiró la restante”¹⁴.

Al dia següent a les cinc de la tarda la Milícia es va concentrar en el seu quarter i, després de reunir-se una comissió seva amb representants de l'Ajuntament i el comandant general, els milicians es van dispersar sense provocar cap mena de disturbis. I a les nou del vespre es va constituir una junta amb el nom de “Comisión del pueblo”¹⁵.

Aquesta “comissió popular” estava formada per l'alcalde Joan Bergés (que la presidia), Manuel González Campos (intendent), Josep Vila (per la Diputació provincial), Ramon de Porqued i Antoni Sol (per l'Ajuntament), i Manuel Fuster

---

¹¹ Vegeu el text del pronunciament del general Francisco Serrano, del 28 de juny de 1843, a GARCÍA-NIETO, M.C. i YLLÁN, E.: *Historia de España 1808-1978. Vol.1: La revolución liberal, 1808-1868*, Barcelona, 1987, pp.76-80.

¹² *Libre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 8 d'agost de 1843.

¹³ BOPB núm.70, 13 de juny de 1843, p.1; i *Diario de Barcelona* núm.160, 9 de juny de 1843, p.2205.

¹⁴ ACA, secció Reial Audiència, sèrie expedients 1834-1868, expedient núm.310 de 1843, caixa 231, informe del 8 de juny de 1843.

¹⁵ ACA, secció Reial Audiència, sèrie expedients 1834-1868, expedient núm.310 de 1843, caixa 231, informe del 8 de juny de 1843.

Arnaldo, Josep Antoni Ribé, Josep Hostalrich, Miquel Ferrer i Ramon Vila (per la Milícia Nacional). Molts d'ells eren destacadíssims representants del liberalisme progressista lleidatà, sovint amb una experiència política important aconseguida els anys anteriors en les institucions locals i provincials¹⁶.

---

¹⁶ Sobre Joan Bergés -o Berges- es fa difícil saber si la documentació es refereix al pare o al fill, ja que tots dos tenien el mateix nom i la mateixa professió de metge, i el fill va heretar del pare algunes propietats; en tot cas, aquest Joan Bergés, gran propietari, fou un destacat membre del grup dels progressistes lleidatans i un dels vint majors contribuents de la ciutat el 1845; ja havia estat regidor durant els anys 30 i diputat provincial el 1836, i també llavors havia format part dels Voluntaris d'Isabel II i de la Milícia Nacional; va donar suport al pronunciament progressista de 1840 i va formar part de la Junta governativa provincial constituïda aquell mateix any; alcalde des del gener de 1843 fins al febrer de 1844, va morir l'octubre de 1846 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.IX; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.214-215 i 223; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.35; i BOPL núm.37, 28 de març de 1844). Ramon de Porqued, procurador i polític progressista, havia estat tinent de la Milícia Nacional i diputat provincial els últims anys de la primera guerra carlina, era regidor des del gener de 1842, i tornà a estar present a l'Ajuntament gràcies a les revoltes de 1854 i de 1868; durant els governs moderats va ser marginat dels càrrecs polítics, però això no li va impedir fer negocis i el desembre de 1850 va guanyar la subhasta de l'arrendament del dret de peatge sobre el pont de Lleida (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputació provincial de Lérida. Vol.I*, Lleida, 1974, p.230; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.423 i apèndix p.XLII; *Actes del Consell provincial 1851*, sessió de l'11 de març de 1851). Antoni Sol, cirurgià i també progressista, havia estat alcalde de barri els anys 1834 i 1835 -fins i tot el 1834 va demanar l'armament dels liberals de la ciutat-, sergent de la Milícia Nacional i regidor síndic de l'Ajuntament des de 1842 (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.194; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.166 i 196-197; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.LI). Manuel Fuster Arnaldo, advocat i propietari, era un dels màxims representants del progressisme local -igual que el seu pare Manuel Fuster i Vaquer-; va néixer a Lleida el 1808, estudià Dret a la Universitat de Cervera, havia estat milicià nacional a Lleida durant els anys 30 i alcalde el 1842; el veurem aparèixer més endavant amb altres responsabilitats públiques: el juliol de 1847 fou escollit diputat provincial, el 1852 primer director del Casino de Lleida, va ser degà del Col·legi d'advocats de 1855 a 1860, va donar suport activament al pronunciament de 1854, fou diputat a Corts durant el Bienni progressista, el 1858 va ser un dels progressistes que va donar suport públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal, i va destacar com alcalde entre gener de 1859 i desembre de 1862 en impulsar moltes reformes urbanístiques; va fer negocis com la compra d'algunes terres desamortitzades, l'arrendament del dret de pou de gel el 1843 i de l'almodí el 1844, i així aconseguí el 1845 estar entre els 75 majors contribuents de la ciutat; el novembre de 1866 ja era mort, i és possible que acabés amb greus problemes econòmics: l'octubre de 1864 hi ha constància d'una subhasta dels béns mobles embargats a Josefa Barber de Fuster pels deutes a Hisenda d'un individu anomenat Manuel Fuster (LLADONOSA, M. (dir.): *Biografies de lleidatans il·lustres*, Lleida, 1995, pp.111-115; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.165 i 194; APL caixa núm.1480, carpeta de secretaria general-correspondència 1852; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.663; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.417-418; APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'expedients eleccions 1867; i APL caixa núm.1495, secretaria general-correspondència, carpeta de secretaria general-correspondència 1864, comunicació de l'1 d'octubre). Josep Antoni Ribé, nascut el 1808, hisendat i comerciant, la diversificació dels seus negocis és un factor que afavorí que es mantingués entre els quinze majors contribuents de la ciutat entre 1834 i 1853; políticament era progressista, va ser milicià els anys 30, escollit regidor el 1835, també col·laborà amb els pronunciaments de 1840 i 1854, el 1855 va ser segon tinent d'una companyia de la Milícia Nacional i el gener de 1856 era jutge de pau a la ciutat, però el juny d'aquell mateix any va morir (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.420-421, i apèndix pp.XCVIII, CIII, CVIII, CXVIII, CCCIII; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, pp.688-689; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.145, 165, 206 i 214; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.35; AHDL signatura C644, registre 21.385; BOPL núm.9, 21 de gener de 1856, p.2; i AHPL secció protocols notariais, signatura CN270). Josep Hostalrich, advocat progressista que havia adquirit terres d'horta gràcies a la desamortització de Mendizábal, l'octubre de 1840 havia estat oficial de Milícies i membre de la Junta provisional governativa constituïda després del pronunciament, el 1842 fou alcalde segon, i

La comissió, formada segons ella mateixa “por el voto unánime de las autoridades y las corporaciones reunidas”, redactà un ban en què afirmava que s’havia mantingut la tranquil·litat a la ciutat després de dos dies de gran tensió gràcies al “valor y decision de la entusiasta milicia nacional y á las virtudes de un ejército modelo de patriotismo”¹⁷. Aquesta mena de consens institucional produït a Lleida no era gens estrany, ja que també arreu d’Espanya va ser habitual el predomini de milicians i autoritats dins les juntes¹⁸. Mentre, a Cervera esperaven l’arribada d’una comissió des de Lleida per a fer públic també el seu pronunciament¹⁹.

---

després durant la Dècada moderada patí algunes persecucions; el 1847 era el novè major contribuent de la ciutat (SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.667; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.35; informe del 16 de juny de 1844 a l’APL caixa núm.1529, carpeta de secretaria general-correspondència 1844; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXVII). Miquel Ferrer i Garcés, advocat i propietari nascut el 1816 i mort el 1896, el 1861 era el trenta-dosè major contribuent per propietat rural i pecuària de la província; es va quedar orfe de molt petit i la família de Marcel·lí Pérez se’n va fer càrrec d’ell; després de fer estudis de Dret i Jurisprudència a les Universitats de Cervera i de Barcelona, el 1844 va tornar a Lleida on el 1846 va prendre possessió de la càtedra de Geografia i Història a l’Institut de Segon Ensenyament, i més tard en va ser director; fou molt actiu en la vida cultural de la ciutat -degà del Col·legi d’Advocats diverses vegades entre 1874 i 1891, president de l’“Orfeón Leridano” el 1869, primer president de la “Sociedad Literaria y de Bellas Artes”, i president de la Societat Econòmica d’Amics del País-; va ser un dels republicans històrics de la ciutat, de jove ja va formar part del moviment popular d’agost de 1835, va participar en el pronunciament de 1840, fou escollit diputat provincial el febrer de 1854, després va participar en el pronunciament del mateix any i poc més tard fou diputat a les Corts constituents on va mostrar-se favorable a la República; va ser un dels principals impulsors de la revolució de 1868 a Lleida, governador civil de Lleida durant l’octubre i el novembre, va tornar a ser diputat a Corts entre 1869 i 1870, i es declarà partidari de la República democràtica federal; durant la I República va ser governador civil de Barcelona i després va exercir diverses direccions generals a Madrid; en el moment de la seva mort, el periòdic integrista *Diario de Lérida* li va dedicar aquest text: “Militó en el campo republicano, siendo amigo y admirador del Sr. Pi y Margall y su representacion mas genuina en esta provincia. Las corrientes irreligiosas que han dominado siempre, por desgracia, en el campo republicano le impelieron, sin duda más que la fuerza de la conviccion, hácia una secta en donde hubo de figurar en primera línea por sus personales condiciones, pero de la cual, gracias a Dios, supo apartarse hasta romper con ella toda ligadura y reconciliarse con la Verdad” (LLADONOSA, M.(dir.): *Biografies de lleidatans...*, pp.97-102; HERRERO MEDIAVILLA, V.(ed.): *Índice Biográfico de España, Portugal e Iberoamérica*, 10 vols., Munic, 2000; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.193-196; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; *Gaceta de Madrid*, 21 de setembre de 1846; *Los diputados pintados por sus hechos. Colección de estudios biográficos sobre los elegidos por el sufragio universal en las constituyentes de 1869 recopilados por distintos literatos. Tom 3*, Madrid, 1870, p.115; BOPL núm.118, 2 d’octubre de 1868, p.1; BOPL núm.145, 4 de desembre de 1868, p.3; *El País* núm.5262, Lleida, 29 de setembre de 1896; i *Diario de Lérida* núm.3353, 29 de setembre de 1896). Ramon Vila, comerciant i botiguer de draps i teixits, novè major contribuent de la classe de comerciants de la província el 1861, era milicià des dels anys 30, regidor el 1834 i ho va tornar a ser el 1863 (BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.334 i apèndix p.LVI).

¹⁷ Ban del 7 de juny de 1843 dins el *Diario de Barcelona* núm.161, 10 de juny de 1843, p.2218.

¹⁸ MOLINER PRADA, A.: *Revolución burguesa y...*, p.261.

¹⁹ *Diario de Barcelona* núm.161, 10 de juny de 1843, p.2219.

Les notícies que tenim d'aquells esdeveniments no són gaire precises i sovint estan tergiversades interessadament²⁰. L'Estat Major de l'Exèrcit de Catalunya negava que Lleida s'hagués pronunciat contra el govern, i explicava que la comissió popular solament s'havia format per a calmar els ànims²¹. Finalment l'arribada a Lleida de tropes fidels a Espartero de l'Exèrcit d'Aragó, el 9 de juny, va acabar amb la rebel·lió: la reacció d'una part dels milicians i de la Comissió popular fou marxar de la ciutat²². El *Boletín Oficial de la Provincia* del mateix dia ens ho descriu així: “La alarma ocurrida en esta capital la noche del 6 del corriente ha tenido en grande agitacion al pacífico vecindario por dos días sin que hubiesen podido entenderse los interesados en llevar adelante los planes fraguados [...] Las autoridades superiores militar y política unidas estrechamente entre sí y á las valientes y leales tropas del ejército se mantuvieron fieles á sus juramentos sin que un solo soldado haya tomado la menor parte con los malcontentos [...] A noche salieron en diferentes direcciones algunos de los que engañados por noticias falsas siguieron el movimiento de la noche del 6 y todo se acabó”²³.

Una comunicació del 10 de juny, signada pel brigadier en cap del districte de Lleida, dóna la seva pròpia versió que sembla confirmar una certa participació popular en la revolta: “A las cuatro de la madrugada de hoy se hallaba ya la brigada de mi mando dentro de los muros de esta plaza, que [...] habia sido abandonada por el escaso numero de ilusos tan pronto como supieron mi proximidad á ella [...] Las personas que alzaron aqui el grito de insurreccion, y que ofrecieron su cooperacion á la junta, no

---

²⁰ Per exemple, una comunicació del cap polític de Barcelona del 8 de juny de 1843 afirmava que les províncies de Lleida, Tarragona i Girona estaven en calma (BOPB núm.69, 10 de juny de 1843, p.1). També hi ha errors, com una exposició en suport a Espartero d'alguna ciutat extremenya -suposo que Mérida- que la *Gaceta de Madrid* atribuï a “Lérida” (*Gaceta de Madrid* núm.3194, 28 de juny de 1843, p.2).

²¹ *Diario de Barcelona* núm.161, 10 de juny de 1843, p.2214.

²² *Diario de Barcelona* núm.163, 12 de juny de 1843, p.2242; *Diario de Barcelona* núm.171, 20 de juny de 1843, pp.2360-2361; i ACA, secció Reial Audiència, sèrie expedients 1834-1868, expedient núm.310 de 1843, caixa 231, informe del 10 de juny de 1843.

llegan á 200, y de estas solo unas 10 ó 12 poseen algunos bienes de fortuna, siendo el resto miserables jornaleros fascinados, no por principios políticos que ellos no comprenden, sino por un estipendio algo mayor que el que les ofrecia su trabajo [...] Esto pues dará á V.E. una idea del simulado pronunciamiento de Lérida. Héle aquí reasumido en mi concepto con toda precision y veracidad. Cuatro jóvenes sin experiencia, ocho pillos que anhelan las revueltas para medrar y apropiarse y explotar en provecho propio los empleos publicos que no han merecido, y 16 incautos fascinados por algun dinero distribuido en el momento que obran. Basta pues decir á V.E. en comprobacion que ninguno entre ellos tenia prestigio”²⁴. Malgrat això, el matí del 8 de juny un militar va ordenar que es reunís la força ciutadana d’Algerri i que anés a Torrefarrera per a unir-se a la rebel·lió, proposta que sembla que va ser refusada per tots dos pobles²⁵.

A diferència del que succeí en una altra ciutat també tradicionalment progressista com Saragossa²⁶, a Lleida no sembla que cap sector significatiu dels liberals lleidatans o de les classes populars es mobilitzés activament en defensa d’Espartero (un veritable ídol fins poc temps abans, i que ara patia les conseqüències del seu desprestigi i del bombardeig de Barcelona), i va ser l’Exèrcit qui realment va frustrar l’èxit del pronunciament.

Els pronunciats a la ciutat de Lleida van fugir amb uns 120 milicians cap a Balaguer, on arribaren la matinada del dia 9. Segons l’Ajuntament de Balaguer, durant aquells dies no hi va haver ningú que s’adherís oficialment al pronunciament, però tot seguit fa unes consideracions ben sospitoses, com si també hi hagués hagut alguna mena d’acord amb els revoltats: “mas viendo la corporacion que suscribe que cundia la

---

²³ BOPL núm.67, 9 de juny de 1843, p.1.

²⁴ *Gaceta de Madrid* núm.3178, 15 de juny de 1843, p.2.

²⁵ BOPL núm. extraordinari, 10 de juny de 1843, p.4.

²⁶ ALEGRÍA DE RIOJA, J.: *El tercer sitio...*

zizaña, y que se empleaban toda clase de medios y sugerencias para comprometer á este vecindario [...] viendose este ayuntamiento en la mas crítica situacion, resolvió hablar al público con el language del patriotismo, sentando por base los principios sostenidos por V.S. y recomendados por el Gobierno á fin de que las exigencias de la junta quedasen calmadas con este paliativo”. Els pronunciats van decidir abandonar la població la tarda del dia 10, davant les notícies que forces militars havien sortit de Lleida amb la intenció de capturar-los. Lògicament, l’Ajuntament de Balaguer va voler destacar que cap veí havia fugit de la ciutat amb els pronunciats²⁷.

La junta pronunciada i els milicians nacionals, encapçalats pel comandant Rafael Primo de Rivera, van marxar cap a Camarasa i Cubells²⁸. El 12 de juny, dinou fugitius van ser empresonats a Agramunt; la resta s’havien dirigit cap a Guissona, on aquell mateix dia també van ser capturats Primo de Rivera i tretze persones més que l’acompanyaven²⁹. Segons el cap de les tropes perseguidores, els trenta-dos presoners eren “de todas clases y entre ellos algunos de la junta contra los que se procederá con arreglo á la ley”³⁰.

Poc després es va anunciar el nomenament com a general en cap dels exèrcits d’Aragó, Catalunya i València d’Antonio Seoane, que va arribar el dia 17 a Lleida, on es va trobar amb les forces del capità general interí de Catalunya, Martín Zurbano³¹. El mateix Zurbano va ser l’encarregat d’anar cap a Barcelona per enfrontar-se amb els revoltats, a la vegada que Lleida esdevenia una base a Catalunya de l’exèrcit fidel a Espartero, i punt de reunió de les tropes que venien d’Aragó, Navarra i Castella³². Com

²⁷ BOPL núm.68, 13 de juny de 1843, p.2.

²⁸ BOPL núm.69, 15 de juny de 1843, pp.1-2.

²⁹ *Gaceta extraordinaria de Madrid* núm.3179, 16 de juny de 1843.

³⁰ BOPL núm.69, 15 de juny de 1843, p.2.

³¹ BOPL núm.69, 15 de juny de 1843, p.3.

³² BOPL núm.71, 20 de juny de 1843, p.3. Sembla que les tropes de Zurbano no arribaren a Barcelona, ja que van reular sobtadament des d’Igualada cap a Lleida quan la situació d’Espartero a Madrid va començar a empitjorar (algunes informacions d’aquests moviments a CURET, F.: *La Jamància...*, p.41 i ÁLVAREZ, J.A. de: *Pronunciamiento de Cataluña...*, pp.133-152). Zurbano va acabar sent afusellat el

a conseqüència de tota aquella situació, els intercanvis comercials es van veure prou afectats com perquè l'arrendador dels drets del pont de Lleida demanés la rescissió del contracte amb el municipi, a causa del poc trànsit que hi havia i del fet que els pocs que hi passaven es negaven a pagar perquè afirmaven que aquells drets havien estat abolits³³.

Així, la concentració de tropes feia inviable qualsevol aixecament a la ciutat, mentre que al nord de la província de Lleida la situació política era molt més inestable³⁴: des del 10 de juny Gerri estava pronunciada, en un moviment encapçalat pel diputat provincial Jaume Viadera³⁵; i el 17 de juny es produí un pronunciament a la Seu d'Urgell, encara que la tropa del quarter no s'hi adherís³⁶. Aquell mateix dia els milicians que romanien a la ciutat de Lleida van ser desarmats i desposseïts dels seus uniformes³⁷.

La Junta provincial pronunciada contra Espartero es devia reconstituir a la Poble de Segur entorn del 24 de juny, i tot seguit es va traslladar a Gerri abans de poder-se instal·lar a Tremp. En formaven part Pascual Madoz (president de la Junta), Antoni Peraire (coronel graduat), Josep Antoni Ponsico, Jaume Viadera i Josep Forga (comandants de la Milícia Nacional). Un butlletí de la Junta ens explica aquells fets, en què destacà l'actuació decisiva de Pascual Madoz: "Comprimido el entusiasmo de los

---

gener de 1845, junt amb altres companys i dos dels seus fills, condemnat per encapçalar una conspiració contra el govern (OLLERO VALLÉS, J.L.: *El progresismo como proyecto político en el reinado de Isabel II: Práxedes Mateo-Sagasta, 1854-1868*, Logronyo, 1999, p.79).

³³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió de l'1 de juliol de 1843.

³⁴ A pesar que les autoritats ho volguessin negar i que Antonio Seoane comunicés el 20 de juny que "en ningún punto de esta provincia, y solo en las capitales de las de Barcelona, Gerona y Tarragona existe la revolucion contra el Gobierno legítimo, promovida por un corto numero de agitadores" (*Gaceta de Madrid*, 25 de juny de 1843, p.3).

³⁵ ACA secció Reial Audiència, sèrie expedients 1834-1868, expedient núm.310 de 1843, caixa 231, informe del jutge de Sort del 12 de juny de 1843.

³⁶ *Gaceta de Madrid* núm.3193, 27 de juny de 1843, p.1.

³⁷ En un ban del 30 de juliol, l'Ajuntament ho recordà amb aquestes paraules: "Por un acto dictado por viles agentes de un Gobierno déspota, fué arrebatada la insignia de vuestro Batallon, en la madrugada del 17 del mes pasado, arrancadas las armas de la Patria que empuñabais con honor; y hasta despojados de vuestros uniformes, solo porque fuisteis de los primeros en Cataluña que alzasteis el grito de Salvacion" (APL caixa núm.1525, alcaldia-bans, carpeta d'edictes crides 1843).

montañeses por la infausta nueva de la prision de la Junta de la Capital, ansiaban el momento de poder dar ensanche á sus deseos. Presentóse en Viella el dignísimo ex-diputado D. Pascual Madoz, con el bizarro Coronel graduado D. Andres María Saavedra, cuyos esfuerzos consiguieron el pronunciamiento de aquella capital de partido y de todo el Valle de Aran [...] Consideraciones bien sabidas obligaron á la Junta à estacionarse en Gerri por unos momentos; y aunque podia contarse con simpatías y tal vez con probabilidad de algunas ventajas, el deseo de no derramar sangre le hizo desatender las multiplicadas instancias que se le hacian para que se presentase en esta Villa [Tremp], guarnecida á la sazón por 4 compañías del Infante, poco dispuestas por cierto à proteger el pronunciamiento”; però finalment l’Exèrcit va abandonar Tremp i “el Ayuntamiento unido con la benemèrita M.N. [Milícia Nacional] acude á ofrecer sus servicios á la Junta proponiéndola su traslacion á Tremp. El 29 por la tarde hizo su entrada en esta Villa en medio de las aclamaciones de un gentío inmenso”³⁸.

Pascual Madoz se sentia cada vegada més segur, com mostra una carta de l’1 de juliol dirigida a Salvador Maluquer, cap de la revolta a Solsona: “Tengo cerca de 1.000 hombres de cuerpos francos: estoy de acuerdo con Prim, provocando el alzamiento de la provincia de Huesca, que creo que romperá mañana [...] no nos faltan recursos ni hombres”. Pocs dies més tard, i d’acord amb les ordres de Madoz, la Junta provincial es va instal·lar a Solsona mentre esperava poder-se traslladar a la capital de la província quan hi triomfés la rebel·lió³⁹.

Les autoritats dels revoltats estaven orgullosos de no haver imposat contribucions extraordinàries a les poblacions que controlaven, de la defensa dels interessos de Catalunya i de la col·laboració fraternal entre castellans i catalans. I es proclamaven defensores de la Constitució de 1837, de la Reina, de la independència

---

³⁸ *El Pronunciamiento* núm.1, 2 de juliol de 1843, p.4.

³⁹ LLORENS I SOLÉ, A.: *Solsona en les guerres del segle XIX a Catalunya*, Barcelona, 1981, p.178.

nacional i de la llibertat: “Los momentos son de prueba para los buenos patricios, que han observado por espacio de dos años el decidido empeño de rebajar la dignidad catalana [...] En la noble empresa acometida, no somos solos. Cataluña y Castilla obran de acuerdo, pudiendo decirse, que nunca se vieron tan unidos los lazos que estrechan y estrechar deben á los pueblos de la magnánima nacion española”⁴⁰.

L’optimisme de la Junta provincial a principis de juliol era comprensible, ja que els aixecaments s’estaven consolidant arreu d’Espanya i també dins la província: Cervera s’havia pronunciat i havia format una junta amb tots els regidors de l’Ajuntament, el general Prim ja havia sortit de Tàrraga en direcció cap a Lleida, i el general Seoane havia marxat de Lleida cap a Fraga amb 4.000 homes⁴¹. I a la Seu d’Urgell, els pronunciats esperaven l’arribada de reforços per acabar amb la resistència de les tropes concentrades al castell⁴².

Mentrestant, es patien moments molt conflictius entre l’Ajuntament de Lleida i unes autoritats militars fidels a Espartero que, sense cap mirament, menyspreaven les autoritats civils i exigien racions de menjar i beure per a les nombroses tropes allotjades a la ciutat. El 17 de juny l’Ajuntament va haver de pagar 10.000 duros a Martín Zurbano, que havia estat molt convincent en amenaçar d’actuar “por si y con mas estrepito” si no arribaven a cap acord, ja que el que demanava “prescindiendo de si era justo, lo apoyaban las bayonetas”⁴³. Aquesta mena de “negociacions” es van anar

---

⁴⁰ Ban signat a la Pobla de Segur el 24 de juny de 1843 (*El Pronunciamiento* núm.1, 2 de juliol de 1843, pp.1-2).

⁴¹ La situació de Seoane ja era ben precària, segons Fernández de Córdova: “En Lérida sufrió Seoane el primer descalabro de aquella campaña singular, pues en un solo día se le separaron 192 oficiales de los cuerpos, y su mismo jefe de Estado Mayor, don Luciano Campuzano [...] Ante esta situación, no quedaba a Seoane otro partido que el de reconcentrarse sobre Zaragoza y esperar los acontecimientos, o defender Madrid en unión de Espartero” (FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, F.: *Mis memorias íntimas. Vol.II*, Madrid, 1966, p.110).

⁴² En canvi, la *Gaceta de Madrid* publicava notícies falses, com una informació signada el 30 de juny segons la qual “ni en Tremp ni en los demas pueblos hay señales de alzamiento, á pesar de las intrigas del cabecilla Madoz y de la juntilla de Gerri, cuyas fuerzas apenas llegan á 200 hombres muy mal armados” (*Gaceta de Madrid* núm.3201, 5 de juliol de 1843, p.3).

⁴³ Còpia d’una acta de la reunió de Martín Zurbano amb representants de la ciutat, a l’APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843, subministraments 1843.

repetint els dies següents: el 6 i el 7 de juliol els militars van exigir a les autoritats locals una derrama general entre els veïns per a proveir els soldats, i amenaçaren en saquejar directament la ciutat; l'Ajuntament, incapaç d'obeir (teòricament a causa de la legislació i més possiblement pel temor a una resistència generalitzada al pagament), va decidir fer una reunió amb els ciutadans i “que los concurrentes se encargasen, si querían, de aprontar los viveres formandose comisiones para ello, pues era el unico medio de salvacion”⁴⁴, i així es va poder fer front a les demandes militars. Fins i tot sembla que Zurbano fa ordenar l'afusellament d'un “capitán de patulea” per haver intentat enverinar el seu menjar⁴⁵, la qual cosa indicaria l'existència d'una oposició activa dins la ciutat.

Pocs dies abans, l'alcalde de Lleida ja havia fugit de la ciutat i havia explicat a Francisco Serrano que els generals Seoane i Zurbano estaven a punt de marxar cap a Saragossa, a causa de la situació desesperada del govern de Madrid⁴⁶. El 8 de juliol, davant la proximitat de l'exèrcit de Francisco Serrano, l'Ajuntament hi va enviar una comissió per evitar que ataqués directament la ciutat, i també va convèncer la guarnició que quedava a Lleida perquè no oposés cap resistència bèl·lica⁴⁷. El dia següent s'acordà una treva i l'alcalde segon va assegurar “que nadie será molestado por ningun delito político anterior á esta fecha [...] prometiéndome que las familias que por temor se han ausentado de esta ciudad regresarán á sus hogares”⁴⁸.

---

⁴⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-1843*, sessió del 7 de juliol de 1843.

⁴⁵ *Diario de Barcelona* núm.188, 8 de juliol de 1843, p.2580.

⁴⁶ Comunicació de Francisco Serrano del 5 de juliol de 1843, al *Diario de Barcelona* núm.188, 8 de juliol de 1843, pp.2578-2579. Vegeu també GARRIDO, F.: *Historia del reinado del último Borbón de España. Tom II*, Barcelona, 1869, p.236.

⁴⁷ Comunicació de l'Ajuntament a Josep Cortat del 16 d'agost de 1843, a l'APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843, informes sobre bona conducta política 1843. Vegeu també el *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 8 de juliol de 1843.

IV.1.2.- El triomf del pronunciament

Va ser l'11 de juliol quan les tropes de Francisco Serrano van entrar a Lleida, on la guarnició que hi quedava va decidir al final adherir-se també a la rebel·lió⁴⁹. Aquell mateix dia l'Ajuntament publicà un ban dirigit a tota la població en què va explicar que sempre havia estat a favor del pronunciament: “Despues de largos dias de ansiedad [...] ha llegado ya el momento del desahogo con la presencia del Excmo. Sr. General y Ministro de la Guerra D. Francisco Serrano [...] Vuestro Ayuntamiento Constitucional os manifiesta con el mayor entusiasmo, que se ha estasiado tambien su corazon porque los sentimientos que le han animado han sido siempre los que en bonancibles días ha ido proclamando la Nacion Española”⁵⁰. La victòria de Narváez a Torrejón de Ardoz, entre el 22 i el 23 de juliol, va sentenciar la fi de la regència d'Espartero i també va servir perquè el partit moderat comencés a imposar-se en els cercles de poder de l'Exèrcit i de la Cort, malgrat que es mantingués el govern progressista de Joaquín María López⁵¹.

En arribar a Lleida, Francisco Serrano substituï el cap polític interí Manuel López de Grado per Aniceto Calvez, que va enviar als alcaldes un missatge en favor de la concòrdia entre les diferents opcions polítiques⁵². Tot seguit, el nou cap polític ordenà que l'Ajuntament, la Milícia Nacional i els majors contribuents de la ciutat nomenessin un comissionat cadascun perquè junt amb els altres comissionats dels pobles del partit

---

⁴⁸ Ban de Marià Olives del 9 de juliol de 1843 al *Diario de Barcelona* núm.191, 11 de juliol de 1844, p.2628.

⁴⁹ Comunicació de Francisco Serrano al *Diario de Barcelona* núm.193, 13 de juliol de 1843, p.2654.

⁵⁰ APL caixa núm.1525, carpeta d'alcaldia-bans, edictes, crides 1843.

⁵¹ Ángel Fernández de los Ríos va descriure aquell procés amb les següents paraules: “Triunfante la coalicion, verdadero caballo de Troya, que sirvió á los moderados para introducirse en la situacion nacida de la revolucion [...] la victoria fué inevitablemente suya, desde que sus generales más influyentes se apoderaron del ejército; pero reconociendo que en cambio les faltaba la opinion pública, juzgaron cuerdamente no les convenía romper con los progresistas, á cuya division y ceguedad debían el terreno conquistado” (FERNÁNDEZ DE LOS RÍOS, Á.: *Estudio histórico de... Vol.I*, p.369).

⁵² BOPL núm.79, 13 de juliol de 1843, p.1.

judicial de Lleida escollissin posteriorment un vocal a la Junta suprema provincial⁵³. Després de tot aquest procés, va ser escollit vocal del partit judicial Joaquim Berga, comissionat de la Milícia i progressista destacat de la ciutat de Lleida, que ja havia estat alcalde el 1840 i s'havia adherit al pronunciament progressista d'aquell any⁵⁴.

Així el 17 de juliol es va constituir la Junta superior de govern de la província, una altra vegada presidida per Pascual Madoz (vocal del partit judicial de Tremp), i amb Salvador Maluquer (secretari), Joaquim Berga, Bonifaci Mir, Francesc Sirat, Jaume Viadera, Valeri Arán i Pau Vidal. El 20 de juliol Pascual Madoz hagué de marxar, i Manuel Fuster Arnaldo va ser elegit per unanimitat vicepresident⁵⁵. Més endavant també s'incorporà a la Junta Francesc Pastoret. En la mesura que coneixem els membres de la Junta, sembla que ens trobem amb un predomini del personal polític progressista, encapçalat per dues persones de tan prestigi a Lleida com Pascual Madoz i Manuel Fuster Arnaldo (que aniran apareixent moltes més vegades durant tot aquest treball)⁵⁶.

---

⁵³ Els majors contribuents nomenaren Josep Antoni Morlius, l'Ajuntament Joan Bergés i la Milícia Joaquim Berga (*Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 14 de juliol de 1843). A la reunió dels representants del partit judicial assistiren els comissionats de Seròs (Miquel Puigblanqué), Borges Blanques (Francesc Benet), Aitona (Joan Roca) i Arbeca (Jaume Nabés), i no es presentaren els de Mollerussa i la Granja d'Escarp (Acta de la reunió del 15 de juliol de 1843 al *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*).

⁵⁴ Militar retirat i propietari, nascut el 1796, el seu pare Josep Xavier Berga també havia estat regidor de l'Ajuntament de 1816 a 1820 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.336 i 416-417; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.161; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.224).

⁵⁵ BOPL núm.93, 17 d'agost de 1843, p.2.

⁵⁶ També cal destacar el progressista Salvador Maluquer: advocat i propietari, veí de Balaguer i amb casa oberta a Oliana el 1851, amic de Pascual Madoz, el 1838 i 1839 havia estat diputat provincial pel districte de Solsona i el 1840 havia participat en la Junta pronunciada; arran de la revolta de 1843, que va encapçalar a Solsona, va tenir diversos càrrecs públics; després de ser empresonat el 1844 va patir tota mena de problemes durant la dècada moderada per a poder vèncer en algunes eleccions, tot i que el 1851 va ser escollit diputat a Corts per la Seu d'Urgell; més tard passà a residir a la ciutat de Barcelona, fou diputat provincial a Lleida durant el Bienni progressista, i elegit diputat a Corts pel districte de Tremp el 1861 (document del 27 de maig de 1851 a l'ACD sèrie de documentació electoral, expedient d'eleccions de 1851, lligall 31 núm.9; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.68, 137 i 239; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; LLORENS I SOLÉ, A.: *Solsona en les guerres...*, pp.177-179; *Actes de la Diputación provincial de Lleida 1855*, sessió del 14 de maig; i *Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España desde el 29 de setiembre de 1833, en que falleció el Rey Don Fernando VII, hasta el 24 de diciembre de 1879, en que se suspendieron las sesiones*, Madrid, 1880, p.391). Bonifaci Mir, de ben segur també progressista, havia estat diputat provincial per Tremp el 1838 i diputat a Corts el 1839, i durant la dècada moderada fou alcalde de Tremp (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.67; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.226; i BOPL núm.20, 16 de febrer de 1853). Jaume Viadera va ser diputat provincial per Sort durant el Bienni progressista (BOPL suplement, 20 de setembre de 1854). Valeri Arán era resident a Balaguer, el

En aquells dies, el paper de Pascual Madoz va tenir una importància especialment remarcable⁵⁷. Ell mateix explicà que els membres de la junta lleidatana pronunciada el juny li van demanar el seu suport, i que va entrar a la província des de França per ajudar els revoltats⁵⁸. Una comunicació de Madoz a Francisco Serrano descriu com el ministre li encarregà d'organitzar la junta de Lleida del juliol i quins van ser els seus passos en el compliment de les seves ordres: “primero á organizar la junta de Lérida; segundo, á preparar las expediciones sobre la Seo de Urgel y Zaragoza; y tercero, á facilitar á V.E. de 16 á 20.000 duros. Puesto en camino á la hora que V.E. emprendió su movimiento, á las 24 ya entraba en Lérida, donde al siguiente día se constituyó la junta [...] adoptando dos determinaciones importantes: la primera, que cada una de las autoridades debia obrar dentro del circulo de sus atribuciones con el lleno de las facultades que antes del movimiento tuvieran; y la segunda, que la junta bajo ningun concepto debia mezclarse en el manejo de los caudales públicos”⁵⁹.

Una de les prioritats de la nova junta va ser la restauració de la Milícia Nacional a Lleida, i va manar a l'Ajuntament que li proporcionés vestuari i armament. Que en tinguem notícia, l'única mesura repressiva va ser l'expulsió cap a Saragossa d'un empleat de l'hospital militar “contra el cual habia un clamor general”⁶⁰.

1843 aprofità la desamortització per aconseguir un solar a l'Albagès que havia pertangut al monestir de Poblet (SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.647). Francesc Pastoret, gran propietari i descendent d'una casa noble de la ciutat, el 1834 i el 1844 era el dissetè major propietari de la ciutat i durant els anys 50 es va mantenir entre els dotze majors contribuents; fins al moment de la seva mort, el 1856, va gaudir d'abundants propietats agràries i urbanes (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.106; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.CXXVIII i CXXX; BOTARGUES, M.: *Consumo cultural en...*, pp.123-124; APL caixa 1624, eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost de 1856; i APL caixa 1619, administració-eleccions, cens electoral 1857, comunicació al governador del 28 de febrer de 1857). I de Joaquim Berga ja hem presentat abans algunes informacions.

⁵⁷ Val la pena recordar que el pla organitzat per O'Donnell des d'Orleans es basava en l'activitat dels diputats, encarregats d'anar a les províncies per impulsar la revolta contra Espartero (ALONSO BAQUER, M.: *El modelo español de pronunciamiento*, Madrid, 1983, pp.116-118).

⁵⁸ BOPL núm.120, 21 d'octubre de 1843, p.2.

⁵⁹ Aquest text signat el 31 de juliol es va publicar a la *Gaceta de Madrid* núm.3239, 4 d'agost de 1843, p.1; i al BOPB núm.95, 17 d'agost de 1843, p.1.

⁶⁰ BOPL núm.93, 17 d'agost de 1843, p.4.

Algunes de les decisions més destacades de la Junta foren: l'abolició de la contribució del cadastre personal, perquè era un impost que s'aplicava solament a Catalunya, era d'"origen odioso" (un record significatiu a la Guerra de Successió) i n'estava exempta la noblesa; la no destitució dels càrrecs públics existents, excepte en casos puntuals; la concessió a la Diputació de l'edifici de l'antic convent de Sant Francesc per establir-hi les seves oficines i les del govern polític provincial, a excepció de l'església reservada per a l'Ajuntament de Lleida; la prohibició a les juntes de partit que realitzessin qualsevol acció de govern, ja que havien de tenir un caràcter únicament auxiliar; donar prioritat al pagament al clergat parroquial per sobre del de la Catedral, junt amb la proposta d'evitar gravar les classes populars amb contribucions especials; i la petició perquè es perdonessin les contribucions endarrerides i s'evitessin les mesures coactives⁶¹. També va aconseguir la supressió dels arbitris que carregaven sobre ponts, barques, fusta de construcció i consum de carn, i substituir-los per un repartiment equitatiu i general en la província⁶². La Junta tenia molt clar que les reformes tributàries eren imprescindibles per aconseguir la pau social, i així ho comunicà al govern: "las reformas que reclama el actual sistema de Hacienda son de tan notoria necesidad que está persuadida la Junta no se aquietará el descontento de los pueblos hasta verlas en práctica"⁶³.

En conjunt, la Junta de Lleida va ser un òrgan de poder en mans dels progressistes (els va servir per a mantenir el domini polític de què ja gaudien anteriorment, a diferència del que passava en altres indrets⁶⁴), i va intentar aplicar un

---

⁶¹ Publicació d'una llista d'acords datada el 23 de juliol de 1843 a l'APL caixa núm.1525, carpeta de secretaria general-correspondència 1843; i al BOPL núm.83, 25 de juliol de 1843. Vegeu també BOPL núm.91, 12 d'agost de 1843, p.1; i BOPL núm.93, 17 d'agost de 1843, p.1.

⁶² Llista dels acords adoptats per la Junta els dies 23, 24 i 26 de juliol, a l'Arxiu Sol-Torres (papers diversos).

⁶³ BOPL núm.93, 17 d'agost de 1843, p.1.

⁶⁴ En moltes altres localitats el protagonisme de la rebel·lió l'agafaren sectors políticament conservadors. Per exemple, a Terol, la Junta superior de la província justificà la insurrecció pel fet que Espartero havia trencat els lligams d'Espanya amb el Vaticà (PINILLA NAVARRO, V.: *Teruel (1833-1868): Revolución*

programa centrat en els aspectes econòmics que cercava una millor distribució de la càrrega fiscal en funció de la riquesa individual. Però el seu objectiu polític principal fou intentar ampliar el suport al règim liberal entre els lleidatans, en ser conscients que per a bona part de la població li era difícil detectar els suposats avantatges del liberalisme.

Semblava que poc a poc arribava una època de major tranquil·litat, i el 27 de juliol, a iniciativa de l'Ajuntament i amb la presència de totes les autoritats, se celebrà un tedèum a la Catedral per a celebrar el triomf definitiu sobre Espartero⁶⁵. La Diputació continuava reunint-se sota la presidència del cap polític Aniceto Calvez, encara que estava subordinada a la Junta i els municipis tampoc no feien massa cas de les seves ordres⁶⁶.

Però l'agost i el setembre van arribar a la província grups armats carlins procedents de França i, davant la por a un rebrot de la guerra carlina, les autoritats ordenaren que tothom que no fos milicià nacional presentés les seves armes a les autoritats, i l'alcalde de Lleida s'encarregà d'esbrinar si havien arribat a la ciutat persones sospitoses⁶⁷.

L'Ajuntament de Lleida va procurar el rearmament de la Milícia Nacional, perquè tornés a la mateixa situació que tenia abans del juny de 1843, i aquí també van aparèixer problemes. A mitjan agost solament una persona de tots els avisats per agafar les armes al servei de la Milícia havia obeït l'ordre, mentre que 55 no n'havien fet cas; i

---

burguesa y atraso económico, Terol, 1986, pp.84-85). A Sòria la Junta també va estar dominada pels moderats, i es va dedicar a desfer el que s'havia realitzat els tres anys anteriors: va expulsar alguns caps de la Milícia, va tornar les llicències de predicar a alguns sacerdots, etc. (CABALLERO, M.: *El sufragio censitario. Elecciones generales en Soria durante el reinado de Isabel II*, Àvila, 1994, pp.164-166). Les juntes de Valladolid i de Burgos volien constituir una Junta central castellana per a controlar millor els progressistes, i la junta valenciana ordenà la devolució al clergat dels béns desamortitzats (MOLINER PRADA, A.: *Revolución burguesa y...*, pp.233-234).

⁶⁵ Invitació del 26 de juliol de 1843, a l'APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843.

⁶⁶ Per exemple, el mandat als ajuntaments que es reunissin per estudiar la reforma de la distribució del servei de bagatges a l'Exèrcit a penes es va complir (BOPL núm.83, 25 de juliol de 1843, p.3).

en un llistat dels allistats voluntàriament des del 6 de juny hi consten 66 persones, de les quals sols 4 tenien més de 27 anys, i la gran majoria tenien entre 17 i 23 anys i un esperit aventurer que no era gens compartit pels seus progenitors (“debiendo advertir que los hijos de familia no quieren conste esta presentacion, por ser contra la voluntad de sus mayores, la que queda justificada en que habiendo sido avisados de orden de esa Municipalidad los han privado sin duda de presentarse por la falta de simpatias de aquellos en favor de la mas hermosa de las causas”⁶⁸).

Hi ha molts indicis sobre la resistència de moltes persones a complir les seves obligacions de milicians i a obeir els seus superiors jeràrquics: el juliol es va autoritzar l'alcalde segon a reduir “á la obediencia á aquellos sujetos que resistan el mandato de la autoridad”⁶⁹, molts milicians demanaven abandonar la institució amb tota mena d'excuses, durant el setembre el primer comandant Bonaventura Lamarca es va queixar de la manca de disciplina i de la desmoralització existents⁷⁰, i a l'octubre es va constituir una nova comissió per a expulsar-ne els indisciplinats⁷¹.

El malestar entre els milicians devia venir de lluny, i ja l'abril de 1843 les bandes de música s'havien negat a tocar en protesta per no haver cobrat des del mes de gener⁷². Quan a finals de juliol s'ordenà als músics de la Milícia que sortissin pels carrers de la ciutat per a celebrar la victòria de Narváez a Torrejón de Ardoz, ben pocs

---

⁶⁷ BOPL núm.90, 10 d'agost de 1843, p.1; i ofici reservat del 10 de setembre de 1843 a l'APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843, exèrcit 1843.

⁶⁸ Informe del 14 d'agost de 1843 dirigit a l'Ajuntament, a l'APL caixa núm.1527, carpeta de cossos de seguretat-policia local 1843.

⁶⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 28 de juliol de 1843.

⁷⁰ Ofici de Bonaventura Lamarca a l'Ajuntament del 12 de setembre de 1843, a l'APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843, Milícia nacional 1843.

⁷¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessions del 13 i 27 d'octubre de 1843.

⁷² Ofici dirigit a l'Ajuntament del 29 d'abril de 1843, a l'APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843, Milícia nacional 1843.

es reuniren a l'hora acordada⁷³. L'Ajuntament en va prendre bona nota, i l'agost va dissoldre la banda de música amb l'excusa del seu excessiu cost⁷⁴.

Més endavant, el setembre, el conflicte va sorgir arran de l'elecció del primer comandant del batalló de la Milícia Nacional, en què l'Ajuntament va decidir que un vot donat equivocadament a Vicent "Lachon" no es pogués sumar als obtinguts pel veritable Vicent Achón⁷⁵. Les protestes van ser abundants, i reflectien les tensions a l'interior del progressisme local: el regidor Ramon de Porqued va demanar que no s'actués "por espíritu de venganza sino por el decoro que se merece en cualquier negocio"⁷⁶, Jaume Nadal acusà la comissió de la Milícia de ser parcial i apassionada, i Francesc Benet va suposar que la comissió estava interessada "en el resultado de la eleccion a favor de determinada persona"⁷⁷. A causa d'aquesta decisió, Vicent Achón es quedà a un vot de ser elegit, i en la segona votació Bonaventura Lamarca el va vèncer per 17 vots a 15.

És raonable suposar que tots aquests problemes amb els milicians eren la conseqüència de la confluència de diversos factors: insatisfacció política dels sectors més radicals del liberalisme, conflictes de caire personal i laboral, oposició a les autoritats pels seus intents de dominar la Milícia, etc. El que sí sembla clar és l'existència d'una forta divisió dins els liberals lleidatans i la por d'alguns dirigents a una possible radicalització de les protestes.

IV.1.3.- Posició davant el moviment centralista i dissolució de la Junta lleidatana

De bon principi, la Junta superior de govern de la província de Lleida va ser favorable a la reunió d'una junta central a Espanya, d'acord amb els compromisos

⁷³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 25 de juliol de 1843.

⁷⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 18 d'agost de 1843.

⁷⁵ Vicent Achón, cirurgià i polític progressista, ja havia estat milicià els anys 20, capità de la Milícia a finals de 1836, i va ser regidor des del gener de 1843 fins al febrer de 1844 (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.194; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.IV; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.214).

⁷⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 27 de setembre de 1843.

⁷⁷ Acta de l'elecció del 24 de setembre de 1843, a l'APL caixa núm.1527, carpeta de cossos de seguretat-policia local 1843.

adquirits pel general Francisco Serrano. El 24 de juliol li va enviar a Serrano una comunicació en què li recordava que, en aquells moments, a part del govern hi havia un altre poder legítim conquerit per les províncies “que con sus propios recursos han reconquistado su Independencia, y con ella su Libertad [...] han creado el poder de las Juntas de Gobierno, que despues de la emancipacion del de Madrid, reunen un caracter de Soberanía y poder indisputable”, i en conseqüència reclamava que fos consultada prèviament a l’hora de nomenar empleats públics destinats a la província⁷⁸. Tres dies més tard, la Junta va tornar a recordar explícitament a Serrano la necessitat de reunir una junta central⁷⁹.

L’1 d’agost van arribar de Barcelona tres comissionats encarregats d’organitzar la junta central⁸⁰, que van informar que havien acordat traslladar-se a Calatayud i van demanar a la Junta lleidatana que nomenés dos representants per assistir-hi. La Junta va respondre que havia d’esperar que prenguessin possessió alguns dels seus vocals per a resoldre aquella decisió tan important, però va reafirmar el seu suport a la convocatòria⁸¹.

Davant l’ordre del ministeri d’organitzar les eleccions de diputats a Corts i de proposta de senadors, la Junta lleidatana va recordar que encara estava pendent de complir-se la promesa de reunir una junta central i per tant no es podien fer les eleccions: “teniendo en consideracion que la Junta [...] ha consignado sus principios de

---

⁷⁸ Manifest de la Junta superior de govern de la província de Lleida a l’Arxiu Sol-Torres (papers diversos).

⁷⁹ BOPL núm.91, 12 d’agost de 1843, p.1. La Junta de Lleida també va rebre una comunicació, datada el 29 de juliol, en què la junta de Zamora es manifestava partidària de reunir la Junta central (Arxiu Sol-Torres, papers diversos).

⁸⁰ En aquell moment sols hi tenien representació les províncies de Barcelona, Cadis, Burgos, Ceuta i Castelló de la Plana (Arxiu Sol-Torres, papers diversos, comunicació dels comissionats de la Junta central reunits a Barcelona dirigida a la Junta de la província de Lleida, del 30 de juliol de 1843; i *Diario de Barcelona* núm.213, 2 d’agost de 1843, p.2920).

⁸¹ BOPL núm.91, 12 d’agost de 1843, pp.2-3. Segons Antonio Moliner, a les juntes de Lleida, Girona, Tarragona, Castelló, Alacant, Terol, Conca i Burgos, tot i estar d’acord en formar una junta central, no hi havia un acord general sobre el nombre de representants que calia escollir i el lloc de reunió (MOLINER PRADA, A.: “El movimiento centralista catalán...”, p.36). Malgrat això, a Barcelona arribaren notícies

la manera mas explícita sobre la necesidad de reunirse cuanto antes una Junta central [...] ha acordado se conteste al Sr. Gefe político se suspenda por ahora circular á los pueblos de la provincia la referida órden, mientras que esta Junta de acuerdo con la mayoría de los vocales que la deben componer á quienes ha llamado con urgencia, resuelva sobre el particular”⁸². A la vegada, a Pascual Madoz se li encarregà que demanés personalment al govern la formació de la junta central, encara que finalment Madoz es va desdir d’aquest compromís⁸³.

Però la Junta lleidatana tampoc no va estar d’acord amb la proposta de la Junta de Barcelona de formar-ne una de suprema de Catalunya composta per 21 vocals i de deixar les altres juntes catalanes com a auxiliars. Per a la Junta lleidatana, aquesta alternativa política estrictament catalana era inacceptable i com a molt va admetre formar una comissió de les quatre províncies catalanes per a tractar solament de temes econòmics, ja que la junta central havia de tenir necessàriament un abast espanyol⁸⁴.

A principis d’agost de 1843 la Junta de Barcelona va enviar un qüestionari al govern i a les altres juntes, que intentava esbrinar la força de la seva posició arreu del territori⁸⁵. No he pogut trobar la resposta de la Junta de la província de Lleida, però sí un qüestionari propi dirigit a les juntes auxiliars i als ajuntaments de la província, en què demanava si estaven d’acord a exigir la reunió de la junta central i negar-se a

---

que finalment la Junta de Lleida havia nomenat dos comissionats per a la central (*Diario de Barcelona* núm.215, 4 d’agost de 1843, p.2948).

⁸² BOPL núm.91, 12 d’agost de 1843, p.3.

⁸³ PAREDES ALONSO, F.J.: *Pascual Madoz 1805-1870. Libertad y progreso en la monarquía isabelina*, Pamplona, 1982, pp.204-205.

⁸⁴ BOPL núm.91, 12 d’agost de 1843, p.3.

⁸⁵ Les preguntes eren: “1º) Si se considera que el Gobierno provisional se halla facultado para constituirse Ministerio-Regencia como de hecho se ha constituido. 2º) Si el propio Gobierno provisional puede o no prescindir de llamar la Junta Central, siendo esta la condición con que el señor ministro Serrano fue investido con el cargo de Ministro universal por esta Junta Suprema, condición que transmitió a todo el Ministerio cuando expidió el decreto de su nombramiento. 3º) Si el mismo Gobierno, que no puede haber dejado el carácter de provisional, ha tenido facultades para convocar las Cortes antes de reunir la Junta Central. 4º) Si resueltas las cuestiones que se proponen a favor de la Junta Central, cuya bandera levantó esta suprema en Sabadell, se halla en el caso de resistir las órdenes del Gobierno provisional que se aparten de este tema” (Citada a MOLINER PRADA, A.: “El movimiento centralista catalán...”, p.42).

complir la convocatòria d'eleccions⁸⁶. La Junta de Balaguer va acceptar el poder del govern, tot i admetre que fins llavors havia preferit la convocatòria de la junta central⁸⁷. En canvi l'Ajuntament de Lleida, dominat pels progressistes, va insistir en reclamar la reunió de la junta central abans de convocar Corts: a la sessió del 8 d'agost van votar a favor d'aquesta resolució els regidors Ramon de Porqued, Manuel Ballespí, Francesc Florensa, Camil Boix, Jaume Sala, Baptista Faidella i Anastasi Poch; es van reservar el vot per a la sessió següent⁸⁸ Joan Bergés (alcalde), Marià Olives (alcalde segon), Sebastià Gaspar i Joaquim Sanmartí; i no estaven presents a la reunió Marià Reixach, Baptista Capdevila, Josep Vicent Achón, i els síndics regidors Antoni Sol i Ramon Vicens⁸⁹.

---

⁸⁶ “Primera.- Si constituido el Ministerio Lopez en Madrid se ha de reconocer como Regencia provisional de la Nacion con todas las facultades que como tal corresponderán por la Constitucion; o si para legalizar y robustecer el poder y evitar disidencias y trastornos es de absoluta necesidad reunir una Junta Central. Segunda.- Si el decidir si las Cortes han de ser *ordinarias o constituyentes* corresponde al Ministerio conforme se halla constituido, ó á una Junta Central compuesta de los Comisionados nombrados por las de Provincia. Tercera.- Si á consecuencia de las contestaciones á las anteriores preguntas debe suspenderse el cumplimiento de la orden del Ministerio convocando las Cortes ordinarias para el 15 del próximo Octubre” (Comunicació del 4 d'agost de 1843, a l'APL caixa núm.1525, carpeta de secretaria general-correspondència 1843; també es troba al *Diario de Barcelona* núm.217, 6 d'agost de 1843, pp.2977-2978; i a l'Arxiu Sol-Torres, papers diversos).

⁸⁷ La Junta de Balaguer va escriure que “Aún concediendo el grado mayor de conveniencia al llamamiento de una junta central y á la convocacion de Córtes constituyentes, por la primera de cuyas medidas opinaba esta auxiliar, no cree sin embargo poder desobedecer al Gobierno de la nacion, porque entiende que estaba á su arbitrio el adoptarlas ó no, toda vez que fue llamado á gobernar simplemente y sin otras condiciones que su anterior programa” (*Gaceta de Madrid*, 13 d'agost de 1843, p.3).

⁸⁸ A les actes dels dies següents no he trobat cap referència a una nova votació.

⁸⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 8 d'agost de 1843. Bona part d'aquests regidors ja havien estat presents a la Diputació i a l'Ajuntament des de la revolució liberal, com hem vist abans en els casos de Ramon de Porqued, Joan Bergés, Josep Vicent Achón i Antoni Sol; i pel que en sabem, els podem classificar a tots ells com a progressistes. Manuel Ballespí havia estat regidor diverses vegades des de 1834, però durant la Dècada moderada desaparegué de tots els càrrecs i solament va tenir algunes feines relacionades amb l'administració durant el Bienni progressista i després de la revolució de 1868, i el 1873 fou diputat provincial per Torà; també era un comerciant dedicat a diversos negocis, com per exemple saboner i intermediari a subhastes de terres comunals de la Conca de Tremp (LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.144, 213, 223; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.459; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.192; i BONALES, J.: *La desamortización de tierras comunales en la Conca de Tremp (Lleida) 1855-1931*, tesi de llicenciatura, Lleida, 1997, p.457). Francesc Florensa havia estat milicià els anys 20 i a partir de 1836, i regidor el 1839 i el 1840 -quan va participar en el pronunciament progressista-; tornà a ser regidor el 1854 i el 1863; i es guanyà la vida com a cirurgià (LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.206 i 224; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.193; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XX). Camil Boix, milicià des de 1839, tingué diversos càrrecs a partir del pronunciament de 1854 en què va col·laborar: regidor i milicià durant el Bienni progressista, l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que va donar suport públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal, tornà a ser regidor a mitjan anys 60 i diputat provincial per Sort el 1866 i participà en

El 10 d'agost la Junta de govern de la província de Lleida es va dissoldre oficialment, en compliment de les ordres rebudes del govern de Madrid. No hi ha cap notícia que es produís alguna resistència important, però tot i això el cap polític va fer front després a uns rumors inquietants i va escriure un comunicat públic per a negar la possible col·laboració dels membres de l'antiga junta lleidatana amb la revolta que es produïa a Barcelona contra el govern⁹⁰. Aquesta sorprenent passivitat dels progressistes

---

la revolució de 1868; era procurador, terratinent i actiu agent de negocis, intermediari en la subhasta de moltes finques durant la desamortització de Mendizábal i representant de diversos comerciants en altres negocis -per exemple, de Jaume Safont- (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.423; BOPL extraordinari, 21 de juliol de 1854; *Diario de Barcelona* núm.286, 13 d'octubre de 1858, p.9201; *El Ilerdense* núm.23, 23 de novembre de 1865, p.1; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.757; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.649; i *Actes del Consell provincial 1867*, sessió del 7 d'agost). Jaume Sala havia estat regidor els anys 1839-1840 i 1842-1843, i abans també milicià; propietari, va adquirir diverses terres gràcies a la desamortització, i una compra la va fer en societat amb altres progressistes com Ramon Mestres, Manuel Tubau i Josep Antoni Morlius (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XLIX; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.692; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.196-197 i 224). Baptista Faidella havia estat regidor els anys 1837 i 1838, i el 1834 alcalde de barri -llavors va sol·licitar l'armament dels liberals de la ciutat-; era comerciant i propietari (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.193; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.335 i apèndix pp.XVII-XVIII; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.166). Anastasi Poch, nascut el 1805, era regidor des de 1842 i abans també havia estat milicià; era sastre, i Carme Solsona també l'ha localitzat com a resident a Sant Julià de Lòria que va adquirir terres i cases gràcies a la desamortització de Mendizábal (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.194; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.336 i 423-424; i SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.680). Marià Olives, propietari i historiador nascut el 1787, regidor diverses vegades entre 1835 i 1840 -any que col·laborà en el pronunciament- i també milicià, va morir el 1845 o el 1846 i segons el seu inventari sembla que tenia un nivell de vida bastant alt (OLIVES, M.: "Lérida en la primera mitad del siglo XIX", *Ilerda* núm.II - fascicle I, Lleida, 1944, p.35; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.193; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.145, 206, 213, 214 i 224; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; i BOTARGUES, M.: *Consumo cultural...*, p.137). Sebastià Gaspar, cirurgià, havia estat milicià els anys anteriors (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.194; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXIII). Joaquim Sanmartí era propietari, i sembla que el 1854 ja no tenia el seu domicili fixat a Lleida (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.194). Marià Reixach, milicià i integrant d'una família progressista amb una gran presència a la política lleidatana d'aquells anys, era regidor des de 1842, i ho tornaria el 1865 i el 1868; era botiguer de draps i teixits (*Actes del Consell provincial 1847*, sessió del 5 d'octubre; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.336 i apèndix p.XLVI; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.760). Baptista Capdevila era pagès i regidor des de 1842 (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.194). I Ramon Vicens, farmacèutic, havia estat regidor moltes vegades des de 1833 i es va adherir al pronunciament de 1840; el 1845 va heretar les propietats de l'historiador i polític progressista Marià Olives, va ser un dels majors contribuents de la ciutat i el 1856, poc abans de morir, constava com a jutge de pau (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.192; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.140-141, 205 i 213; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; AHPL secció de protocols notarials, signatura 1106, testament de Marià Olives; BOPL núm.9, 21 de gener de 1856, p.2; i comunicació al governador del 28 de febrer de 1857 a l'APL caixa núm.1619, administració-eleccions, carpeta de cens electoral 1857).

⁹⁰ Vegeu el següent fragment del manifest del cap polític: "me ha parecido conveniente reunir las autoridades, y llamar al seno de dicha Junta al que fué vice-presidente de la gubernativa, y al sub-inspector de la milicia nacional que tambien fué miembro de la misma, únicos vocales que existen de ella por ser de esta vecindad, pues los demas se han retirado á sus domicilios, los cuales han manifestado del modo mas franco y esplícito el ningun fundamento que deben tener dichas inculpaciones, pues quedan destruidas en el mero hecho de no existir la tal Junta, y sus vocales diseminados en diferentes direcciones;

lleidatans ens l'explica Fernando Garrido per la lentitud i l'excessiva prudència inicial de la Junta de Barcelona, que va provocar que ni Lleida ni Saragossa es poguessin afegir amb èxit a la revolta centralista (és a dir, la revolta que reclamà la formació de la junta central)⁹¹, ja que aquestes dues ciutats “perdieron en esos días las condiciones favorables en que se encontraban”⁹². Mentre, les autoritats governamentals sí que aprofitaren aquells dies per a desarticular qualsevol possible resposta violenta.

L'incompliment per part del govern encapçalat per Joaquín María López del compromís de convocar una junta central, afegit a un major protagonisme del proletariat en atur, provocà la radicalització de les protestes en altres ciutats catalanes. Així, a Barcelona la revolta va esclatar el 2 de setembre⁹³. Alhora, l'aixecament es va estendre ràpidament per bona part de Catalunya (Mataró, Girona, Olot, Sabadell, Figueres, Reus...), amb una evolució semblant a la de la capital catalana. Mentre, Barcelona patia diversos bombardejos, i la revolta adquiria noves característiques revolucionàries i passava a rebre el nom de “jamància”⁹⁴: el moviment esdevingué més popular i radical, els obrers sense feina es posaren en un primer plànol de la lluita, enfront de molts burgesos que a Barcelona es refugiaren al barri de Gràcia per a formar una junta contrarevolucionària.

En canvi, els informes oficials del cap polític insistiren en què en tota la província de Lleida hi havia una completa tranquil·litat, des del setembre fins acabar

---

habiendo manifestado tanto dichos Sres. como todas las autoridades, el buen celo que les anima en el sostenimiento del órden y tranquilidad, y su ninguna adquecencia á los movimientos de Barcelona” (BOPL núm.94, 19 d'agost de 1843, p.4; i BOPB núm.97, 22 d'agost de 1843, p.1).

⁹¹ Com veiem, la revolta “centralista” no significava cap proposta de govern unitari i centralitzat espanyol, com va creure Antonio Pirala, sinó més aviat tot el contrari (PIRALA, A.: *Historia contemporánea. Anales desde 1843 hasta la conclusión de la última Guerra civil. Tom I*, Madrid, 1875, p.28).

⁹² GARRIDO, F.: *Historia del reinado... Tom II*, p.278.

⁹³ El dia següent es va formar una nova Junta suprema provisional de la província de Barcelona, constituïda en bona part per les mateixes persones de la junta del juny anterior, sota el lema de “Constitución, Isabel II, Independencia nacional y Junta Central” (*Cuadro histórico y...*, p.38).

⁹⁴ “Jamància” significava “menjar” o “fam”. Pel que fa a la seva etimologia, vegeu ROMEA CASTRO, C.: *Barcelona romántica y...*, p.137.

l'any⁹⁵. Però la realitat era bastant més complicada, i les autoritats van témer l'extensió a Lleida de la revolta centralista quan es van insubordinar els militars Joan Martell i Narcís Ametller⁹⁶, que finalment anaren cap a Barcelona a principis de setembre per a donar suport a l'alçament: "Ametller y Martell se encontraban en Lérida con dos batallones de francos [...] cuando tuvo lugar el segundo pronunciamiento. La línea de conducta de Ametller era bastante misteriosa, pues al mismo tiempo que sostenia correspondencia con Lopez y Serrano, se hallaba tambien en relaciones con los defensores de Barcelona. Y tanto es esto así, que mientras el ministerio le nombraba comandante general de Lérida por decreto de 1º de setiembre, la Junta suprema anunciaba el 7 que aquel jefe se habia decidido á sostener el grito de los centralistas"⁹⁷. Fins i tot el 6 de setembre van repicar campanes a Barcelona per a celebrar que suposadament diverses ciutats, entre elles Lleida, havien donat suport al pronunciament a favor de la junta central⁹⁸. I a finals d'octubre el governador de Talarn va denunciar que un grup preparava una revolta a la comarca en suport de la Junta de Barcelona, encara que el perill va desaparèixer ràpidament amb l'arribada de vint soldats i la rendició de Saragossa⁹⁹.

Les comunicacions de les autoritats militars a l'alcalde de Lleida continuaren insistint en la necessitat d'extremar la vigilància de l'ordre públic i en la possible arribada de partides procedents d'altres indrets de Catalunya. I el cap polític li ordenà "procure desvirtuar el efecto de las noticias alarmantes que se hacen circular para

---

⁹⁵ Fins i tot l'octubre de 1843 el govern va atorgar a l'Ajuntament de Lleida la facultat d'usar el tractament d'"Excel·lència" en premi pels seus mèrits en defensa de la llibertat i de l'ordre (*Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 13 d'octubre de 1843).

⁹⁶ Narcís Ametller ja havia participat en el pronunciament de setembre de 1840 a Lleida, i llavors va ser l'autor del manifest de la Junta revolucionària i va ocupar el càrrec de cap polític de la província (LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, pp.33-35; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.716-717).

⁹⁷ GIMÉNEZ Y GUITED, F.: *Historia militar y política del general D.Juan Prim. Vol.I*, Barcelona, 1860, p.219. També es fa referència a aquests fets a PI Y MARGALL, F. i PI Y ARSUAGA, F.: *Historia de España... Vol.3*, p.291.

⁹⁸ *Revolución de Barcelona...*, p.27.

desconceputar al Gobierno, como la que se trata de restablecer el diezmo, y otras no menos absurdas propaladas por los enemigos de la publica tranquilidad [...] encargo á V. bajo su mas estrecha responsabilidad, que ecsija á todas las personas, sin escepcion, que por cualquiera motivo llegáren á este punto, el pasaporte ó documento que acredite su procedencia y demas circunstancias [...] de lo que haré a V. responsable, cargandole todo el peso de las leyes, á la menor omision que mostráse por su parte”¹⁰⁰.

Els sectors més radicals del liberalisme lleidatà no van tenir prou força o rapidesa de reacció per a protagonitzar una revolta, i es van haver de limitar a difondre crítiques o a exercir una oposició passiva a les autoritats. En canvi, les institucions locals i provincials van acceptar el poder del govern de Madrid i del seu representat a Lleida, el cap polític Aniceto Calvez, que va prendre la iniciativa de reunir les autoritats i de publicar un comunicat en què es lamentaven els esdeveniments de Barcelona¹⁰¹. Poca cosa més va poder fer Aniceto Calvez, que va ser reemplaçat en el seu càrrec per Salvador Maluquer el 7 de setembre.

El nou cap polític, advocat progressista que ja havia format part de la Junta suprema provincial del mes de juliol, es va presentar a la població amb un manifest en què expressà la seva voluntat de cercar la reconciliació: “Por ello cuento con todas las clases de la sociedad, con todos los hombres de bien, y muy particularmente con la benemérita Milicia Nacional cuyas virtudes me complazco en preconizar”¹⁰². Malgrat això, l’Ajuntament de Lleida va haver de sortir públicament en la seva defensa davant les acusacions que va rebre de simpatitzar amb el “partido anárquico”, acusacions que

---

⁹⁹ ACA secció Reial Audiència, sèrie expedients 1834-1868, expedient núm.334 de 1843, caixa 231, informe de l’1 de novembre de 1843.

¹⁰⁰ Comunicació del cap polític a l’alcalde, del 26 de setembre de 1846, a l’APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843, 1843 Govern superior polític de la província.

¹⁰¹ BOPL núm.102, 7 de setembre de 1843, pp.1-2.

¹⁰² APL caixa núm.1525, carpeta de secretaria general-correspondència 1843.

reflectien el malestar que hi havia entre els sectors més conservadors pel fet que els progressistes continuessin controlant les institucions de govern locals i provincials¹⁰³.

On sí hi havia veritables problemes era en altres ciutats catalanes, on la “jamància” es convertí en la plataforma en la qual les classes populars van poder reivindicar, més enllà d’unes propostes polítiques, també unes millores socials per als treballadors¹⁰⁴. És interessant la narració que fa de la insurrecció gironina J.Grases, molt crítica però que aporta opinions molt significatives en qualificar el cap dels revoltats com a “demócrata escaltado”, en fer referència a una “bandera negra y encarnada, símbolo de muerte y sangre” que es penjà a la ciutat, o en descriure els combatents com a “facciosos, hombres asquerosos, de aspecto feroz, bruscos agrestes y desnudos de piernas con alpargatas, manta de lana de colores, gorro encarnado, y blusa ó en manga de camisa, verdaderos sanculotes ó descamisados”¹⁰⁵. Les diverses ciutats revoltades no van poder resistir la contundència de l’Exèrcit: la Junta de Barcelona va capitular el 20 de novembre amb unes condicions relativament favorables als derrotats¹⁰⁶, i la darrera ciutat catalana en rendir-se va ser Figueres el 10 de gener de 1844.

En fer un balanç d’aquestes rebel·lions, hauríem d’arribar a la conclusió que constitueixen, com ha escrit Josep Fontana, “un sol combat per construir, amb Catalunya o a partir de Catalunya, una Espanya moderna, progressiva i més igualitària”¹⁰⁷. Tot plegat, s’afegia a unes experiències de lluites populars urbanes

---

¹⁰³ Carta als redactors d’*El Castellano*, sense data, a l’APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843, informes sobre bona conducta política 1843.

¹⁰⁴ Fora de Catalunya aquest moviment a penes va trobar ressò, excepte a Lleó, Saragossa, Vigo, i en menor mesura algunes ciutats andaluses com Cadis, Sevilla, Almeria, Almeria, Granada, etc.; en el cas de Lleó el moviment centralista solament va durar 14 dies i tingué un caràcter poc radical (Vegeu MOLINER PRADA, A.: *Revolución burguesa y...*, pp.250-254; MOLINER PRADA, A.: *Joaquín María López...*, pp.105-116; i MOLINER PRADA, A.: “El movimiento juntero leonés...”, pp.94-113).

¹⁰⁵ GRASES, J.: *Breve reseña de...*, pp.6, 42 i 49. Moltes altres persones es van dedicar a publicar desqualificacions contra la revolta, i aquest text de Tanski n’és un bon exemple: “Cette populace brutale s’est emparée des biens et des maisons des négociants et des armateurs, a pillé les magasins les mieux approvisionnés, et menace de tout dévaster. Voilà ce que l’on appelle liberté à Barcelone” (TANSKI, J.: *L’Espagne en 1843...*, p.164).

¹⁰⁶ Vegeu el conveni de la rendició de Barcelona a *Cuadro histórico y...*, pp.111-112.

¹⁰⁷ FONTANA, J.: *La fi de...*, p.291.

viscudes des dels anys 30, que Anna M. Garcia Rovira s'ha decidit a qualificar com a mostra de “lluïta de classes”¹⁰⁸. El manifest de la Junta de Figueres del 14 de setembre constitueix un exemple de programa dirigit a construir una societat més democràtica, en demanar la constitució d'una junta central formada per representants escollits lliurement en sufragi universal masculí, i la igualtat completa de drets polítics entre tots els ciutadans¹⁰⁹. Els projectes de llei que la Junta de Barcelona volia presentar a la central també són significatius d'aquests objectius transformadors: supressió dels caps polítics, llibertat religiosa i d'impremta, impostos sobre productes de luxe, etc.¹¹⁰

IV.2.- L'ARRIBADA DELS MODERATS AL PODER POLÍTIC

IV.2.1.- El canvi de governants

La vida política lleidatana es va anar “normalitzant” mentre bona part de Catalunya encara vivia la revolta centralista. Així, la Diputació provincial de Lleida va ordenar que se celebressin les eleccions de diputats a Corts i proposta de senadors a partir del 15 de setembre de 1843 (d'acord amb la llei electoral aleshores vigent del 20 de juliol de 1837): a la circumscripció provincial s'havien d'escollir tres diputats, dos senadors i dos diputats suplents.

---

¹⁰⁸ GARCIA ROVIRA, A.M.: “Les bullangues de Barcelona”, dins SALRACH, J.M. et al.: *Revoltes populars contra el poder de l'estat. Actes de les primeres jornades de debat*, Barcelona, 1992, pp.94-102.

¹⁰⁹ Reproduït a MOLINER PRADA, A.: “El movimiento centralista catalán...”, pp.86-87.

¹¹⁰ FONTANA, J.: *La fi de...*, p.290. La part conservada de [CASTANYNS, F.]: *La Junta Central. Proyectos de decreto de la provincial de Barcelona en 1843*, Barcelona, 1854, que he pogut consultar gràcies a l'amabilitat de Josep Fontana, mostra una voluntat de reformes i una lucidesa destacables; sobre l'autor d'aquell text, vegeu SOLÀ, À.: “Francisco Castanys y Solá (1810-1859), un liberal progresista radical”, *Trienio* núm.22, Madrid, 1993, pp.91-117. Per tant, són molt discutibles afirmacions com les d'en Jesús Mestre, que caracteritzen aquells esdeveniments com una “revolta pre-industrial” a causa de la suposada incapacitat dels polítics radicals i republicans per a construir un programa concret amb el qual s'identifiquessin les classes populars (MESTRE, J.: *Una ciutat emmurallada al temps de la revolució industrial. Barcelona: ciutat, societat, i política (1823-1859). Vol.I*, tesi doctoral, Barcelona, 1985, pp.414-418; i MESTRE, J.: “Les dues cares de la política liberal a Barcelona (1837-1843). Eleccions i revoltes populars”, *L'Avenç* núm.87, 1985, p.56).

Van votar 4.907 electors dels 8.078 inscrits a les llistes electorals, la qual cosa representà una participació del 60'7%. En el moment de fer el recompte¹¹¹ van aparèixer algunes irregularitats, la més important de les quals va ser que al districte de Balaguer el nombre de vots no corresponia al nombre de votants. L'acta de Balaguer va ser aprovada, malgrat les protestes de diversos comissionats, però no va ser inclosa dins l'escrutini general per evitar que pogués invalidar la totalitat de les eleccions (decisió lògica si tenim en compte que aquesta acta no canviava els resultats finals, molt clars i favorables als progressistes).

En haver obtingut més de la meitat dels vots, van ser escollits diputats a Corts els progressistes Pascual Madoz (amb 3.669 vots) i Jaume Ceriola (3.629 vots), la vida dels quals ja seria prou mereixedora per si mateixa de tota una investigació. Tots dos havien estat diputats per Lleida en la primera legislatura de 1843 dissolta el maig anterior, eren bons amics i coincidien en l'accionariat de moltes empreses¹¹².

---

¹¹¹ El dia 27 es realitzà l'escrutini general a la ciutat de Lleida, amb la presència dels comissionats dels diferents districtes de la província junt amb una còpia certificada de les respectives actes. Els districtes en què es dividí la província eren: Balaguer, Lleida, Aitona, Arbeca, Mollerussa, Linyola, Almenar, Agramunt, Tàrraga, Cervera, Guissona, Torà, Solsona, Oliana, Seu d'Urgell, Tuixén, Sant Llorenç de Morunys, Ciutadilla, Bellver de Cerdanya, Vilanova de Meià, Figuerola d'Orcau, Tremp, Pobla de Segur, Pont de Suert, Esterri d'Àneu, Viella i Bossost (Vegeu l'acta electoral al BOPL núm.113, 5 d'octubre de 1843, pp.1-4; i a l'ACD sèrie de documentació electoral, expedient d'eleccions de 1843, lligall 23 núm.41).

¹¹² Pascual Madoz és un personatge prou conegut de la política espanyola del segle XIX: advocat nascut el 1805 o el 1806 a Pamplona i mort el 1870, de jove havia participat en política, havia lluitat contra els francesos el 1823, i després s'havia exiliat a França; era la vuitena vegada que era elegit diputat a Corts per la província de Lleida -la primera vegada havia estat el 1836- on havia començat carrera política el 1835 quan va ser nomenat governador de la Vall d'Aran i allà va combatre amb èxit contra els carlistes, encara que la seva família ja havia viscut a la Vall d'Aran el 1824; els anys següents guanyà diverses eleccions a la província fins al Bienni progressista, a les eleccions de 1858 va tornar a vèncer al districte de Tremp però va acabar representant el de Sant Pau de Barcelona, i va ser diputat per Alcoi a les Corts constituents de 1869 a 1871; ja hem vist el seu protagonisme destacat en l'organització del pronunciament de 1843 a Lleida, i com veurem més endavant continuà incidint en la política lleidatana i representant els interessos provincials al Congrés dels diputats, igual que també va destacar pel prestigi que va aconseguir entre els fabricants catalans fins al punt que el 1850 va rebre un homenatge per la seva activitat a Madrid, encara que anys més tard es considerà menyspreat per ells; però a part d'algunes empreses industrials, tenia altres negocis com, per exemple, en pòlisses d'assegurances contra les quintes; també va ser governador civil de Barcelona el 1854 i ministre d'Hisenda el 1855, governador de Madrid després de la revolució de 1868 i va destacar per la publicació del *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*; el 1850 Sánchez Silva va escriure sobre Madoz aquestes paraules iròniques: "Hay, sin embargo, la dificultad de que no sabemos de positivo á qué provincia pertenece, pues suele decir: "los navarros somos leales;" "los catalanes somos industriales;" "los aragoneses somos hombres de corazon," de todo lo cual se infiere que su señoría es un hijo del Pirineo" (PAREDES ALONSO, F.J.: *Pascual Madoz 1805-*

El cas de Jaume Ceriola és veritablement espectacular per la seva habilitat en els negocis i la política (fins al punt que de vegades sembla que l'acta de diputat era un element més de l'activitat econòmica familiar), i és un exemple magnífic d'aquells personatges que van aprofitar la primera guerra carlina per enriquir-se gràcies a negocis amb l'Estat, i després ja no es van aturar. Els anys 30 pertanyia al cercle d'homes de negocis que més decididament donaven suport a la política de Mendizábal, tant des de la Milícia com amb préstecs i equipament de batallons sencers de soldats, i fins i tot el 1843 va ser regidor a Madrid. Amb l'arribada dels moderats al poder va aconseguir mantenir la vinculació amb les finances de l'Estat (el 1844 el ministre d'Hisenda li va encarregar que anés a Londres per a negociar un préstec de 1.000 milions de rals) i, a mesura que durant els anys 40 es va consolidar el domini moderat, es va anar apropant als interessos de l'exregent Maria Cristina i del seu marit el duc de Riansares, al grup del marquès de Salamanca (amb qui va participar en l'especulació amb títols de deute públic), i va esdevenir el nexa d'unió entre les empreses "La España Industrial" i "La Fabril Algodonera" (on hi havia altres inversors de tanta influència com Pascual Madoz i el cunyat de M.Cristina de Borbó, el comte de Retamoso). Havia aprofitat la desamortització de Mendizábal per adquirir a la província de Lleida una hisenda per 760.000 rals, i algunes de les companyies en què participava es dedicaven al comerç de productes agrícoles. Però a part dels interessos econòmics, políticament va continuar vinculat amb la província: l'any 1846 tornà a ser escollit diputat a Corts pel districte d'Agramunt, i el 1850 va fracassar en l'intent que el seu fill Josep hi obtingués l'acta de diputat. En definitiva, va saber sortir-se'n hàbilment sense renegar del tot del seu passat, com explicava el 1850 Sánchez Silva: "el señor Ceriola no ha comerciado con su

---

1870...; HERRERO MEDIIVILLA, V.(ed.): *Índice Biográfico de...; Estadística del personal y...*, p.1137; FEIJÓO, A.: *Quintas y protesta social en el siglo XIX*, Madrid, 1996, p.383; RISQUES, M.: *El Govern Civil...*, pp.533-536, 548-559 i 619; i RUIZ CORTÉS, F. i SÁNCHEZ COBOS, F.: *Diccionario biográfico de personajes históricos del siglo XIX español*, Madrid, 1998, pp.241-242).

opinion: está si muy relacionado con la corte, y aunque sin duda por esto tuvo la desgracia de que minasen algo su independencia, agraciándole el año 1846 con la gran cruz de Isabel la Católica, no se pliega á las exigencias de altos lugares [...] y deja á un lado los intereses para obrar como hombre de partido. Si en el Congreso se trata de alguna cuestion que afecte al Principado, no reniega de su pais, y solo abandona á los progresistas para votar con los catalanes”¹¹³. Malgrat aquestes paraules, també és cert que el 1854 era senador (càrrec de nomenament reial), i que els seus fills Jaume i Josep Ceriola i Flaquer van ser diputats a Corts per Montblanc i Molins de Rei entre 1851 i 1854, els dos escollits dins de candidatures moderades.

Jaume Ceriola fins i tot impressiona per l'hàbil política matrimonial que va dur a terme: la seva filla gran Raimunda primer va estar casada amb l'aristòcrata magistrat José Ramón Llorens y Gutiérrez (que havia estat fiscal de l'Audiència de Barcelona, era cavaller de l'Orde de Santiago i també prestador), i un cop mort aquest es va tornar a casar amb Nazario Carriquiri (navarrès de molt fortuna, membre de la Junta de govern del Banco Español de San Fernando, ramader, vinculat a les obres del port valencià d'El Grao i relacionat entre 1842 i 1847 amb la constitució de més d'una dotzena de societats a Madrid, en els consells d'administració de set de les quals va coincidir amb el seu sogre); i el seu fill Josep Ceriola es va casar amb María del Carmen Pérez-Seoane y Marín, de família aristòcrata, el pare de la qual també havia coincidit en alguns consells d'administració amb Jaume Ceriola¹¹⁴. En definitiva, família, política i economia formaven part d'una mateixa estratègia que cercava l'enriquiment i el prestigi social.

---

¹¹³ [SÁNCHEZ SILVA, U.]: *Semblanzas de los 340 diputados a Cortes que han figurado en la legislatura de 1849 a 1850*, Madrid, 1850, pp.46-47.

¹¹⁴ En aquesta nota volem afegir altres dades sobre Jaume Ceriola i Castellà. Va néixer a Agramunt el 1797, però aviat el seu pare Josep Ceriola es va establir primer a Reus (on es dedicà al préstec i a l'arrendament de drets senyorials), a continuació a Barcelona (on va obrir una casa de comerç i es va dedicar a diversos negocis) i poc després es va acabar instal·lant a Madrid (on va prosperar econòmicament i va obrir una banca). Jaume Ceriola de jove ja residia a Madrid i sembla que era un home clau dins el grup dels catalans residents a Madrid: comissionat permanent de la Comissió de Fàbriques a la capital, un dels promotors de l'Instituto Industrial de España creat a Madrid el 1841, i

Comparats amb Madoz i Ceriola, la resta de candidats amb més vots en aquelles eleccions de setembre de 1843 queden inevitablement empetitits, malgrat la seva importància en la política local i provincial. Així, els següents candidats que no obtingueren el suficient nombre de vots per a ser escollits diputats en la primera volta van ser Manuel Fuster Arnaldo (2.252 vots), Antoni Viadera (1.865) i Joaquim Basols (1.804), tots tres també progressistes¹¹⁵. En canvi, els moderats que dominarien les institucions lleidatanes a partir de 1844 a penes van obtenir vots.

Quant als senadors, la Constitució de 1837 reglamentava que era el Rei qui triava cada senador entre una terna elegida pels mateixos electors que en cada província

---

vinculat a moltes iniciatives econòmiques i industrials (és probable que durant la primera guerra carlina estigués relacionat amb contractes de subministraments a l'Exèrcit, el 1834 participà en empreses com la Companyia de Diligències i Postes Catalanes, estigué relacionat amb les subhastes de tabac, fou accionista de l'"Espanya Industrial", principal accionista de la societat "Matias Vila, Subirá i Cia." amb fàbriques a Reus i Igualada, un dels fundadors de la línia fèrria Barcelona-Martorell, promotor del Canal d'Urgell, accionista de moltíssimes altres societats com "S.A. Literaria-Tipogràfica", "La Auxiliar", "S.A. La Pecuaría", "La Peninsular Minera", "Sociedad Mercantil Española", "La Alianza y Seguros Generales", etc.). En moltes de les iniciatives econòmiques buscava bones companyies: a part de la seva amistat amb Pascual Madoz, figurava junt amb el duc de Riansares (marit de Maria Cristina de Borbó) o amb el seu germà en diverses societats (alguna amb objectius ben indefinits per afavorir l'especulació). Tenia afecció per la pintura i els llibres, la crisi de 1847-1848 va provocar-li alguns problemes financers que aconseguí superar, i va morir a Madrid abans de 1865. Totes aquestes informacions sobre Jaume Ceriola estan obtingudes d' OTAZU, A. de: *Los Rothschild y sus socios españoles (1820-1850)*, Madrid, 1987, pp.181, 196, 217, 231, 315, 327-328, 332-336, 405 i 438; SOLÀ, À.: *L'èlit barcelonina a mitjan segle XIX. Vol.2*, tesi doctoral, Barcelona, 1977, pp.357-359; SANTILLÁN, R.: *Memorias (1808-1856)*, Madrid, 1996, p.226; MADDOZ, P.: *El Principat de Catalunya...Vol.2*, p.36; *Estadística del personal y...*, p.1085; MESTRE, J. (dir.): *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, 1993, p.238; i SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.656.

¹¹⁵ Manuel Fuster Arnaldo ja l'he presentat anteriorment. Joaquim Basols havia estat diputat al Congrés per la província de Lleida entre 1841 i 1842, i membre de la Junta provisional de la província constituïda el setembre de 1840 quan era governador militar de la ciutat (MORATILLA, B. (cap de la redacció): *Estadística del personal y vicisitudes de las Córtes y de los Ministerios de España desde el 29 de setiembre de 1833 en que falleció el Rey D.Fernando VII, hasta el 11 de setiembre de 1858, en que se disolvió el Congreso de los Diputados*, Madrid, 1858, p.433; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.70). Antoni Viadera, advocat nascut a Gerri de la Sal el 1803, havia adquirit diverses propietats a la província gràcies a la desamortització de Mendizábal, havia estat diputat a Corts per Lleida des de 1836 a 1843 i també s'havia presentat en candidatures progressistes a Barcelona els anys 1837 i 1839, on va ser alcalde de la capital entre 1854 i 1855 (va morir en aquest darrer any); el setembre de 1840 la Junta de Lleida el va designar representant a la Junta Central i el 1844 va ser nomenat president de l'Audiència Territorial de Mallorca (MESTRE, J. (dir.): *Diccionari d'Història de...*, p.1110; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.701; *Estadística del personal y...*, pp.48, 69, 88, 107, 131 i 148; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.226; MOLINER PRADA, A.: *Revolución burguesa y...*, p.213; HERRERO MEDIIVILLA, V. (ed.): *Índice Biográfico de España...*; i SALVADOR, E. (coord.): *Les Eleccions Legislatives i Municipals a Barcelona, 1810-1986. Context polític i resultats electorals*, Barcelona, 1989, p.34).

votaven els diputats a Corts¹¹⁶. A la província de Lleida, van ser proposats a la primera volta Ramon Macia de Lleopart (3.469 vots), Domingo Santamaría (3.315) i Josep Castejón (3.170); i fou el primer, progressista, qui va ser triat per ocupar el càrrec de senador l'octubre de 1843¹¹⁷. També van passar a la segona volta Ramon de Siscar (2.382 vots), l'infant Francisco de Paula (2.245), Evaristo San Miguel (2.004), Joaquín Alcorisa (1.709), Francesc Pastoret (1.561), Ramon Tarragona (1.327), Manuel Coma (1.126), Ramon de Subies (1.058) i Pere Farrerons (980); per tant, encara que entre els candidats més votats van predominar els progressistes, hi van ser presents alguns moderats entre els quals cal destacar Ramon de Siscar¹¹⁸.

---

¹¹⁶ Segons Alcalá Galiano, el govern escollí els senadors entre les ternes proposades amb força imparcialitat, “si bien no pudo impedir, no obstante su deseo de equilibrar la fuerza de los partidos, que en los nombramientos saliesen ventajosos los moderados” (ALCALÁ GALIANO, A.: *Historia de España... Tom VII*, p.576).

¹¹⁷ VALLE DE JUAN, M.A. i PÉREZ SAMPERIO, A.: *Próceres y senadores 1834-1923*, Madrid, 1993, pp.443-444. Ramon Macia de Lleopart, ministre del Tribunal suprem de justícia, beneficiari de la desamortització de Mendizábal, havia rebut el títol d'alcalde major de Valladolid el 1805, ja havia estat escollit diputat a Corts per Lleida el 1841, s'havia presentat en candidatures progressistes per a senador a les altres províncies catalanes i havia estat senador per Barcelona entre 1838 i 1841 (AS sèrie d'expedients personals, lligall 259 núm.6, signatura HIS-0259-06; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.201; i SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.671). Domingo Santamaría era un propietari i comerciant de Torregrossa, i havia estat diputat suplent per Lleida a la Diputació de 1836 (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.63). Josep Castejón, progressista i primer republicà històric de la ciutat de Lleida, fill d'una família benestant liberal de Vilanova de Meià, germà d'un altre conegut republicà com Ramon Castejón, havia estat membre de la Diputació els anys 30, on tornaria a ser-hi present entre 1850 i 1851 (LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.22; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.115 i 230; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.655-656; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852 - AHDL-*).

¹¹⁸ Ramon de Siscar, noble, terratinent d'Agramunt, era advocat i resident a Barcelona; va ser batejat el 1792 a l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, i els seus pares segurament devien pertànyer a diferents branques de la família Siscar (Ramon de Siscar i de Rocabrúna, senyor del Castell Lloch i terme de la Buella i castlà de la vila d'Os, i Maria Antònia de Siscar y Fernández de Calderón); membre de la Diputació constituïda el 1822, havia estat diputat a Corts per Lleida entre 1834 i 1836 i aleshores va ser partidari del liberalisme del “justo medio” de Martínez de la Rosa; el 1836 va fugir a França perquè la Diputació l'havia declarat desafecte al règim; fou senador per Lleida entre 1838 i 1840; es presentà entre els moderats a les eleccions per a diputats a Corts del gener de 1840 per Barcelona i no fou elegit; el 1858, en presentar-se pel districte d'Agramunt, es va mostrar com a protector de l'agricultura, no hostil al govern i “propietario de grande arraigo en el país”; tornà a ser escollit diputat per la província a les eleccions d'octubre de 1863, i a les de desembre de 1865 dins la candidatura de la Unió liberal; el 1861 era el desè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (AS sèrie d'expedients personals, lligall 445 núm.2, signatura HIS-0445-02; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.697 i 724; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.66; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.225-227; *Estadística del personal...*, pp.13, 417, 463 i 207; SALVADOR, E. (coord.): *Les Eleccions Legislatives...*, pp.32 i 35; *El Ilerdense* núm.23, 23 de novembre de 1865, p.1; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; i HERRERO MEDIAVILLA, V. (ed.): *Índice Biográfico de España...*). Evaristo San Miguel és un prou conegut militar i polític progressista, protagonista en molts esdeveniments de la primera meitat del segle XIX, fou escollit diputat per Madrid el 1846, nomenat

Aquests resultats significaven, segons un manifest de Pascual Madoz¹¹⁹, la victòria del “partido parlamentario” creat el mes d’agost anterior a Madrid, fruit del consens entre els moderats i la majoria dels progressistes dins l’àmbit estatal¹²⁰. Segons els càlculs de Tanski, a l’octubre hi havia al Congrés al voltant de 80 diputats moderats, entre 70 i 80 de progressistes, i entre 30 i 35 de l’“oposició exaltada”¹²¹. Però a la província de Lleida el control de les eleccions va romandre bàsicament en mans progressistes, que ja dominaven la majoria de les institucions: l’Ajuntament de Balaguer i la comissió electoral de la mateixa ciutat havien pres la iniciativa de preparar la candidatura liberal, i de seguida van comptar amb el suport de l’Ajuntament de Lleida¹²². Per tant, hem comprovat que la preparació i la mobilització política a Lleida

---

senador vitalici el 1851 i diputat per Astúries a les Corts constituents de 1854 (Es pot consultar una breu nota biogràfica a RUIZ CORTÉS, R. i SÁNCHEZ COBOS, F.: *Diccionario biográfico de...*, pp.172-174). Joaquín Alcorisa ja havia estat nomenat senador per Lleida els anys 1837, 1838 i 1840, quan era magistrat cessant de l’Audiència de Saragossa i tenia 60 anys (encara que sembla que en aquest darrer any potser no va prendre possessió del càrrec); entre 1840 i 1845 va ser director de l’empresa Canales de Aragón; també havia estat diputat per Tarragona a les Corts constituents de 1836 a 1837, per Barcelona entre 1841 i 1842, i una altra vegada per Tarragona la primera legislatura de 1843; va morir el 1850 (LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.226; HERRERO MEDIAVILLA, V. (ed.): *Índice biográfico de España...*; AS sèrie d’expedients personals, signatura HIS-0014-03; i *Estadística del personal...*, p.1053). Ramon Tarragona, advocat que havia participat a la Junta d’armament i defensa de Lleida constituïda el 1836, el 1845 tenia 69 anys i era el novè contribuent de la ciutat de Lleida; seria nomenat pel cap polític per a constituir la Diputació del gener de 1844, i per tant podem suposar que simpatitzava amb els moderats (VIOLA GONZÁLEZ, R.: “Actividades de la Junta de Armamento y Defensa de Lérida (1836-1837) (primera parte)”, *Ilerda* núm.XXXV, Lleida, 1974, p.89; APL caixa 1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l’11 de juliol de 1844; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.CVIII; i BOPL núm.10, 25 de gener de 1844). Manuel Coma, veí de Guissona, havia estat elegit diputat a Corts per la província de Lleida per a la legislatura de 1840, però no va prendre possessió del càrrec; a finals de 1843 formà part de la Diputació provincial, on tornà a estar present a partir de 1852 en ser escollit pel partit de Cervera (*Diario de Barcelona* núm.74, 14 de març de 1852, p.1524; *Estadística del personal...*, p.107; i BOPL núm.132, 18 de novembre de 1845). I val la pena recordar que Francesc Pastoret ja ens ha sortit abans com a membre de la Junta provincial de l’agost de 1843.

¹¹⁹ BOPL núm.120, 21 d’octubre de 1843, p.2.

¹²⁰ El 13 d’agost s’havien reunit a Madrid prop de mil representants dels moderats i dels progressistes, entre ells el mateix Madoz, i acordaren formar un “Comité Central del Partido Parlamentario” per a preparar les eleccions conjuntament, i marginar les candidatures carlistes i republicanes (CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, pp.10-14). Dins la coalició, van ser els moderats els que van acabar obtenint més diputats a les Corts (COMELLAS, J.L.: *Los moderados en...*, p.28).

¹²¹ TANSKI, J.: *L’Espagne en 1843...*, p.148.

¹²² APL caixa núm.1526, carpeta de secretaria general-correspondència 1843, comunicació des de Balaguer del 26 d’agost de 1843; i *Llibre d’actes de l’Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 29 d’agost de 1843.

van ser destacables, a diferència del que passava en altres ciutats catalanes com Reus, on no es va presentar cap elector en aquestes votacions¹²³.

A Lleida encara calia realitzar unes segones eleccions per elegir els representants que no s'havien pogut decidir en la primera volta: un diputat, dos suplents i una altra terna de proposta de senadors. Les eleccions es van convocar per als dies 14-18 d'octubre¹²⁴, del total de 8.078 electors de la província van votar 4.607 (participació del 57%), i a l'acta electoral no es va presentar cap protesta¹²⁵.

I van tornar a vèncer els candidats progressistes a diputats: Antoni Viadera va guanyar amb 3.670 vots, i aconseguiren ser diputats suplents Joaquim Basols (3.037 vots) i Manuel Fuster Arnaldo (2.451)¹²⁶, però cap dels tres va prendre possessió de l'escó abans de la dissolució del Parlament el desembre de 1843. Per a senadors van ser proposats l'infant Francisco de Paula (3.491 vots), Ramon de Siscar (2.509) i Joaquín Alcorisa (2.254), entre els quals va ser el moderat Siscar qui va ser designat senador. Joaquín Alcorisa igualment va ser nomenat senador, però per la província de Tarragona¹²⁷.

Per tant, les eleccions van confirmar a Lleida l'hegemonia dels progressistes, que disposaven de persones de prestigi amb una experiència important en càrrecs públics adquirida els anys anteriors. Una situació que, com veurem més endavant,

---

¹²³ ANGUERA, P.: *Comportament polític i...*, p.108.

¹²⁴ Es va aprofitar que justament en aquelles dates se celebraven eleccions per a la Diputació provincial i que les llistes d'electors eren les mateixes a les dues eleccions (BOPL núm.111, 30 de setembre de 1843, p.2).

¹²⁵ Al llibre *Córtés abiertas en 15 de octubre de 1843. Diputados electos, sus vicisitudes* de l'ACD, l'espai dedicat a la segona volta de les eleccions a Lleida està en blanc; tampoc no hi ha cap notícia al Diari de sessions de les Corts, ni als expedients electorals de l'ACD, ni al BOPL, ni a *Estadística del personal y...*, p.166. L'acta electoral, del 26 d'octubre, sols l'he trobada dins l'expedient de Ramon de Siscar a l'AS sèrie d'expedients personals, lligall 445 núm.2, signatura HIS-0445-02.

¹²⁶ Els altres candidats amb més de 500 vots van ser Josep Vidal i Balaguer (1.694 vots), Evaristo San Miguel (896) i Manuel Coma (534). Segurament aquest Josep Vidal, pagès, havia estat milicià, regidor progressista a l'Ajuntament de Lleida diverses vegades entre 1836 i 1841, i havia participat en el pronunciament de 1840 (LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.213 i 224; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.335 i apèndix pp.LV-LVI; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.91).

¹²⁷ AS sèrie d'expedients personals, signatura HIS-0014-03.

acabaria xocant amb la progressiva major influència dels moderats en el govern espanyol.

D'altra banda, el 13 de novembre de 1843 es va constituir una nova Diputació, presidida pel cap polític Salvador Maluquer, i formada pels diputats Josep Vila de Berart, Rafael Traber i Carbonell, Manuel Coma, Pau Barra, Manuel Tubau, Carles Saura i Marquet, i Francesc Benet (secretari)¹²⁸. El poc que coneixem d'ells indica que també a la Diputació els progressistes hi van mantenir una representació molt remarcable¹²⁹. Una de les seves prioritats va ser que la Milícia Nacional recuperés el seu protagonisme i que aconseguís l'equipament necessari per al seu treball; però malgrat les peticions de la Diputació i de l'Ajuntament de Lleida, el comandant general i el cap polític no se'n fiaven gaire de la disciplina dels milicians i no es van preocupar excessivament de proveir la Milícia de les municions necessàries¹³⁰.

---

¹²⁸ BOPL núm.132, 18 de novembre de 1843, p.2. També es pot consultar un manifest del 13 de novembre a l'APL caixa núm.1525, carpeta de secretaria general-correspondència 1843.

¹²⁹ Josep Vila de Berart, advocat resident a Balaguer, havia participat en el pronunciament de 1840; va adquirir terres als termes de Balaguer, Algerri i Alguaire gràcies a la desamortització de Mendizábal (el polític progressista Leopold Bellmunt li va fer d'intermediari en subhastes i pagaments); tornà a ser diputat provincial durant el Bienni progressista, quan també era administrador subaltern de rendes del partit de Balaguer, i alcalde de Balaguer el 1880 (SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.701; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.72 i 232; i *Eco del Segre* núm.24, 28 d'agost de 1854). Manuel Coma ja ens ha aparegut abans entre els més votats a les eleccions per a propostes de senadors, i segurament devia ser proper als progressistes. Manuel Tubau, polític progressista i escrivà, havia participat al pronunciament de 1840 i havia estat milicià (ho tornà a ser durant el Bienni progressista); fou alcalde segon de l'Ajuntament de 1841; a més a més, era accionista del Canal d'Urgell, va adquirir diverses propietats durant la desamortització de Mendizábal (en societat amb altres progressistes com Jaume Sala i Ramon Mestres) i el 1861 era el quaranta-sisè major contribuent per propietat rural i pecuària de la província (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.193; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; AHDL signatura C644 registre 21.385; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.LIV-LV; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, pp.698-699; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). I Francesc Benet, advocat resident a Lleida, havia estat milicià i membre de la Junta pronunciada el 1840, l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que donà suport al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal; i fou vocal del Consell provincial entre 1859 i 1860; també era accionista del Canal d'Urgell i de l'empresa de ferrocarril Barcelona i Saragossa, i havia adquirit cases i 16 finques gràcies a la desamortització de Mendizábal a Llobera, Borges Blanques, les Avellanès i Lleida (a part de rematar en diverses subhastes en nom d'un altre progressista, Antoni Viadera); va ser el pare de Francesc Benet i Colom, diputat conservador de la Diputació de Barcelona destacat per la seva lluita contra la fil·loxera de 1879 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.VIII; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; *Diario de Barcelona* núm.286, 13 d'octubre de 1858, p.9201; i SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, pp.648 i 701).

¹³⁰ *Llibre d'Actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 12 de desembre de 1843.

Però la inestabilitat política continuava. A Madrid, grups del partit moderat van provocar la dimissió del govern progressista de Salustiano Olózaga, i el 4 de desembre van aconseguir que es formés un nou govern presidit per González Bravo que faria de pont al moderantisme per accedir al poder¹³¹. I també a partir de llavors els moderats lleidatans van començar l'assalt a les institucions locals i provincials.

Així, el 14 de desembre de 1843 José María López va prendre possessió del càrrec de cap polític de la província, en substitució d'en Salvador Maluquer¹³². Va ser aquest nou cap polític qui, el 22 de gener següent, va destituir tots els membres de la Diputació perquè s'havien oposat a la nova llei moderada d'ajuntaments (que havia entrat en vigor el 30 de desembre de 1843¹³³) i s'havien negat a reconèixer les noves competències atribuïdes al cap polític fins que no rebessin resposta a l'exposició que havien dirigit a la Reina a través d'en Pascual Madoz, en què acusaven al govern de transgredir la Constitució i justificaven la resistència passiva a la llei¹³⁴. Hem de recordar que la legislació municipal sempre havia estat una de les principals causes de confrontació entre els moderats i els progressistes, ja que aquests darrers s'oposaven a

---

¹³¹ Els dirigents del partit moderat van acusar Olózaga d'haver obligat violentament Isabel II a signar el decret de dissolució de les Corts. I gràcies a aquest escàndol van aconseguir que pugés al poder González Bravo, que s'encarregà d'avançar alguns aspectes de la política moderada: per exemple, va tornar a aplicar la Llei d'ajuntaments de 1840, va decretar l'estat d'excepció, va restringir la llibertat de premsa, va detenir alguns dirigents progressistes, etc. No va ser fins al 4 de maig de 1844 que es va constituir el primer govern declaradament moderat presidit per Narváez (ROMANONES, Conde de: *Un drama político. Isabel II y Olózaga*, Madrid, 1942, pp.101-127; GÓMEZ URDÁÑEZ, G.: "Progresismo y poder político en la España isabelina: el gobierno de Olózaga a finales de 1843", *Hispania* núm.205, vol.LX/2, Madrid, 2000, pp.623-672; GÓMEZ URDÁÑEZ, G.: *Salustiano de Olózaga. Élités políticas en el liberalismo español (1805-1843)*, Logronyo, 1999, pp.192-196; CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, pp.22-38; COMELLAS, J.L.: *Los moderados en...*, pp.30-45; i TAXONERA, L.de: *González Bravo y...*, pp.88-140).

¹³² Comunicat del 17 de desembre de 1843 al *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*.

¹³³ A pesar d'algunes modificacions, es tractava bàsicament de la mateixa llei centralista aprovada el 14 de juliol de 1840 que en el seu moment ja va ser una de les causes del pronunciament d'aquell mateix any; pràcticament l'únic canvi va afectar a l'alcalde i als tinentes, que segons la nova llei havien de ser els regidors que haguessin tingut un major nombre de vots (Vegeu la llei publicada a la *Gaceta de Madrid* núm.3395, 31 de desembre de 1843, pp.1-3).

¹³⁴ Vegeu el text d'aquesta exposició a PAREDES ALONSO, F.J.: *Pascual Madoz...*, pp.208-209. La Diputació de Logronyo i l'Ajuntament d'Haro també van ser dissolts per la mateixa causa, i els diputats provincials van ser substituïts per individus "ultramoderados" (*Diario de Barcelona* núm.34, 3 de febrer de 1844, p.515; i BERMEJO MARTÍN, F. i DELGADO IDARRETA, J.M.: *La administración provincial*

les intencions exageradament centralistes dels moderats que pretenien assegurar el control dels poders locals i provincials per part de l'executiu.

A conseqüència d'aquesta destitució, a Lleida hi va haver la possibilitat que esclatés una insurrecció: les tropes de l'Exèrcit es van retirar al castell i alguns mossos d'esquadra van anar a protegir la casa del cap polític, mentre esperaven l'arribada de més forces militars a la ciutat¹³⁵; i hi hagué alguns intents de motí i enfrontaments amb l'Exèrcit en què hi participaren milicians¹³⁶.

L'actitud dels membres de la Diputació destituïda, en redactar un manifest dirigit a la província, va provocar en les noves autoritats encara més temor. El cap polític va reaccionar i va ordenar als alcaldes que vigilessin els sospitosos d'intentar alterar la tranquil·litat pública: “como los enemigos de la paz anhelan la ocasion de trastornar el órden, y como impelidos por la proclama de los diputados suspendidos pudieran creer llegada la hora de entregarse á sus instintos de revolucion, harán VV. bajo su mas estrecha responsabilidad, que mi autoridad sea acatada en sus disposiciones”¹³⁷. La por a una possible extensió a Lleida de la revolta que ja es vivia a Alacant i Cartagena era ben real¹³⁸: el mateix cap polític reconeixia que “no se me ocultan tampoco los nombres de los agentes encargados de promover la sedicion en esta provincia”¹³⁹ i demanava la col·laboració dels lleidatans per a denunciar els conspiradors¹⁴⁰. També sol·licità a l'Ajuntament de Lleida que expulsés de la Milícia

---

española. *La Diputación Provincial de La Rioja*, Logronyo, 1989, pp.147-148). També es fa referència a aquests esdeveniments a TANSKI, J.: *L'Espagne en 1843...*, p.364.

¹³⁵ *Diario de Barcelona* núm.28, 28 de gener de 1844, p.424.

¹³⁶ NIDO Y SEGALERVA, J.del: *Antología de las Cortes desde 1840 á 1846*, Madrid, 1910, p.589.

¹³⁷ BOPL núm.12, 30 de gener de 1844, p.3.

¹³⁸ A Alacant i Cartagena la rebel·lió es va iniciar a principis de febrer i s'acabà a la primera ciutat el 6 de març i a la segona el dia 25, i després patiren una repressió molt dura amb afusellaments dels principals dirigents de la revolta. Com a conseqüència d'aquelles insurreccions, va ser detinguts diversos líders progressistes com Madoz i Cortina (Vegeu especialment DÍAZ MARÍN, P. i FERNÁNDEZ CABELLO, J.A.: *Los mártires de la libertad (La revolución de 1844 en Alicante)*, Alacant, 1992).

¹³⁹ Manifest del 3 de febrer de 1844, a l'AHDL (microfitxes dels BOPL de 1843).

¹⁴⁰ BOPL núm.18, 13 de febrer de 1844, p.2.

Nacional tots els individus que no fossin de confiança¹⁴¹. Mentrestant, des de Barcelona alguns diaris publicaven acusacions als antics diputats provincials de Lleida, i expressaven el que de ben segur pensaven molts moderats: “la resistencia de alguno que otro de los Ayuntamientos de aquella provincia al planteamiento de la ley, tema de las actuales provocaciones, y el afan de algunos miserables agentes recorriendo los pueblos para contrariar la accion del gobierno, le revelaban ya el apoyo de aquella Diputacion subordinada, segun dice, como los demas corifeos revolucionarios de aquel pais, al célebre é íntimo amigo, el apasionado apologista de Ametller”¹⁴².

La nova Diputació interina nomenada per José María López va estar formada per Joaquim Mensa (pel partit judicial de Lleida), Ramon Tarragona (pel de Balaguer), Vicent Subias (Cervera), Ramon Miquel (Solsona), Antoni de Moner (la Seu d’Urgell), Ramon Esteva (Tremp), Domènec Canut (Sort) i Joan Girona (Viella)¹⁴³. Cap d’aquests diputats havia participat en la rebel·lió contra Espartero de 1843, i globalment representaren un intent de consolidar un gir conservador i d’“ordre”; a més a més, alguns d’aquests diputats ocuparien diversos càrrecs polítics els anys següents, gràcies al domini moderat¹⁴⁴. De seguida publicaren un manifest en què van deixar clar que els

---

¹⁴¹ L’Ajuntament va respondre que aquesta feina ja l’havia feta pocs dies abans (*Llibre d’actes de l’Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 23 de gener de 1844).

¹⁴² Acusacions del periòdic *La Verdad* reproduïdes al *Diario de Barcelona* núm.35, 4 de febrer de 1844, p.519.

¹⁴³ BOPL núm.10, 25 de gener de 1844, p.6.

¹⁴⁴ Joaquim Mensa, gran terratinent i advocat nascut el 1778, membre d’una de les famílies lleidatanes més riques i de tradició catòlica, havia estat regidor de l’Ajuntament de Lleida els anys 20 tant en ajuntaments constitucionals com absolutistes, i també fundador de la Diputació de 1822; havia estat alcalde primer el 1836, i regidor els anys 1839 i 1840; tornà a ser regidor a partir de 1859, i formà part dels anomenats neocatòlics que protegiren l’aparició dels col·legis de religioses des de 1862; fou un dels dos majors contribuents de la ciutat entre 1834 i 1847, i el 1844 era el tercer major propietari de terres de la ciutat (LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.115 i 117; LLADONOSA, J.: *La primera guerra carlina...*, p.36; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.22; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.697, 703, 714, 721 i 743; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.334-335, 403-404 i apèndix pp.XXXIII-XXXIV, XCVIII, CIII, CVIII i CXIII; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...* Vol.I, pp.40, 357 i 373). Ramon Tarragona ja ens ha aparegut en pàgines anteriors. Vicent de Subias formava part d’una família noble, i tenia el títol de senyor de Puiggròs (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...* Vol.I, p.189). Ramon Miquel (que molt sovint també apareix amb el cognom “Miguel”), metge i gran terratinent, havia estat regidor a Lleida els anys 1839 i 1840, any en què va ser membre de la Junta pronunciada a la ciutat; tornà a formar part de la Diputació els anys 50, guanyà les eleccions de diputat a Corts per Lleida el febrer de 1853 com a candidat governamental, el 1858 va ser un

seus objectius eren donar suport al govern i a la monarquia en la recerca d'estabilitat i ordre¹⁴⁵.

Paral·lelament Ramon de Meer havia estat designat capità general del Principat de Catalunya, i el desembre de 1843 havia recordat que l'Exèrcit faria tot el que calgués per a mantenir l'ordre públic al país i garantir el domini conservador: “llegó ya el momento apetecido de gozar de las ventajas que las instituciones que nos rigen deben proporcionarnos. Para el efecto solo se necesita de órden y tranquilidad [...] y no se use ya mas de la palabra *partidos* sino para detestarla, y proscribirla de nuestra sociedad. Entonces [...] las costumbres públicas reemplazarán las malas inclinaciones que creáran los motines y las revueltas”¹⁴⁶.

En aquest mateix sentit, i en compliment d'una reial ordre, el cap polític de Lleida va dissoldre la Milícia Nacional el 8 de febrer de 1844 i va ordenar que els antics milicians lliuessin totes les armes, municions i vestuari¹⁴⁷. Tres dies més tard, es va declarar tota la província en estat excepcional mentre duressin les rebel·lions de Cartagena i Alacant; i per tant el comandant general de Lleida, Francisco Castellón, va

---

dels moderats que van donar suport activament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal, i el 1859 fou designat vicepresident del Consell provincial (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.1*, pp.189 i 237; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.224; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; *Diario de Barcelona* núm.291, 18 d'octubre de 1858, i *Diario de Barcelona* núm.29, 29 de gener de 1853, p.675). Antoni de Moner era un gran propietari a la Seu d'Urgell i a d'altres punts de la província; el 1858 era alcalde de la Seu d'Urgell i també va ser escollit diputat provincial pel mateix partit judicial, i el juliol de 1866 ja tornava a ser alcalde de la Seu d'Urgell; el 1861 era el setzè major contribuent de la província per indústria fabril i manufactura (*Gaceta de Madrid* núm.3628, 20 d'agost de 1844, p.4; *Actes del Consell Provincial 1857-1858*, sessió del 4 de juliol de 1858; BOPL núm.93, 1 d'agost de 1866, p.3; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Joan Girona era un gran terratinent, i el 1840 també consta com a proveïdor de pa i pinso a la ciutat de Lleida; el 1861 era el vuitè major contribuent de la província per indústria fabril i manufactura (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.1*, p.189; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.XXIV-XXV; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4).

¹⁴⁵ Manifest del 2 de febrer de 1844, a l'AHDL (microfitxes dels BOPL de 1843).

¹⁴⁶ Proclama del 19 de desembre de 1843, a l'APL caixa núm.1525, carpeta de secretaria general-correspondència 1843.

¹⁴⁷ Ban del cap polític José María López a l'APL caixa núm.1529, carpeta de secretaria general-correspondència 1844. Sembla que l'acte d'entrega d'armes dels milicians es va efectuar sense disturbis, tant a Lleida com a Cervera, Balaguer i altres pobles de la província (*Gaceta de Madrid* núm.3441, 16 de febrer de 1844, p.3).

esdevenir a partir de llavors l'autoritat superior provincial¹⁴⁸. Aquest estat excepcional també es patia a tot Catalunya i el capità general del Principat avisà, per si algú no ho tenia prou present, que tenia sobre totes les altres autoritats “la accion directa que considere necessaria”¹⁴⁹. D'altra banda, l'oposició lleidatana al nou poder moderat mai no va arribar a concretar-se en una rebel·lió, segurament a causa de l'estricta vigilància de les autoritats i del temor a les possibles conseqüències d'un enfrontament violent.

IV.2.2.- El nou Ajuntament moderat

Els integrants de l'Ajuntament de Lleida havien continuat exercint els seus càrrecs des del pronunciament¹⁵⁰, malgrat que a finals de gener va circular la notícia que els regidors també refusaven obeir la nova legislació municipal moderada i que dos batallons de l'Exèrcit havien marxat de Barcelona en direcció a Lleida¹⁵¹. En tot cas, era obvi que aquesta situació no podria allargar-se massa temps, i així el 21 de febrer de 1844 va arribar l'ordre del capità general de Catalunya per la qual s'havia de dissoldre l'Ajuntament, d'acord amb les competències que tenia gràcies a l'estat excepcional i amb la voluntat governamental de marginar els progressistes de les institucions¹⁵². L'encarregat de fer-ho saber a l'Ajuntament va ser el nou cap polític Antonio Benito Picolomini, fins llavors intendent de la província, que havia pres possessió del càrrec justament dos dies abans quan José María López va al·legar uns problemes de salut per

---

¹⁴⁸ Ban a l'APL caixa núm.1529, carpeta de secretaria general-correspondència 1844, expedient sobre estat excepcional; i al BOPL núm.18, 13 de febrer de 1844, p.1.

¹⁴⁹ Ban a l'APL caixa núm.1529, carpeta de secretaria general-correspondència 1844, impresos; i al BOPL núm.20, 17 de febrer de 1844, pp.1-2.

¹⁵⁰ S'havia ordenat la celebració d'eleccions municipals a partir del 3 de desembre de 1843, però van ser suspeses pel govern el 27 de novembre perquè les Corts estaven debatent una nova llei electoral d'ajuntaments (BOPL núm.135, 25 de novembre de 1843, p.1; ofici del cap polític del 30 de novembre de 1843 a l'APL caixa núm.1527, carpeta d'eleccions municipals 1843; i comunicació de l'alcalde del 2 de desembre de 1843 a l'APL caixa núm.1525, carpeta d'alcaldia-bans, edictes, crides 1843). Com ja hem vist, a finals d'aquell any s'aprovà la nova llei moderada sobre governs municipals.

¹⁵¹ TANSKI, J.: *L'Espagne en 1843...*, p.364.

¹⁵² *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessió del 21 de febrer de 1844. A Reus va ocórrer un esdeveniment semblant el següent 1 d'abril, quan per ordre del govern va ser nomenat un nou Ajuntament moderat (ANGUERA, P.: *Comportament polític i...*, p.108).

a dimitir¹⁵³; però en realitat en aquells dies existia un buit de poder civil al capdavant de la província, la qual cosa va obligar a la Diputació a demanar al govern el nomenament urgent d'un nou cap polític (un nomenament que es faria esperar fins al 3 d'abril)¹⁵⁴.

Els regidors cessats no sembla que oposessin cap resistència, i el nou Ajuntament nomenat per "ordre superior" va estar format per Antoni Benet de Queraltó (alcalde), Joaquim López i Josep Maria Canalda (tinents d'alcalde), Domènec de Gomar, Pere Garrell, Felip Hortet, Marià Gil, Pau Borràs, Josep Morera, Francesc Cercós, Josep Gili, Francesc Castells, Joan Llauradó i Antoni Novell¹⁵⁵.

Això no impedí que se celebressin les eleccions municipals previstes, ja d'acord amb la nova legislació moderada, per escollir els nous Ajuntaments que s'havien d'instal·lar en tots els municipis el 31 de març de 1844¹⁵⁶. Segons la llei, en els municipis que tinguessin entre 1.000 i 5.000 veïns (es consideraven veïns d'una població tots els caps de família amb casa oberta i amb més d'un any de residència), com era el cas de Lleida, calia que hi haguessin 413 electors més la quarta part del nombre de veïns que passés de 1.000. Els electors havien de ser els homes que paguessin més quotes de contribucions sempre que fossin majors de 25 anys, però a més a més s'hi havia de sumar els individus majors de 23 anys amb determinats títols o professions (el que s'anomenava capacitats), que també podien ser electors encara que no elegibles¹⁵⁷.

---

¹⁵³ BOPL núm.22, 22 de febrer de 1844, p.1.

¹⁵⁴ AHDL, fons segle XIX, signatura C649, registre 21.545, exposició de la Diputació del 23 de febrer de 1844.

¹⁵⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessió del 22 de febrer de 1844.

¹⁵⁶ BOPL núm.7, 18 de gener de 1844, pp.1-2.

¹⁵⁷ Segons aquesta llei, les capacitats eren els membres de les acadèmies Espanyola, de la Història i de les nobles arts; els doctors i llicenciats; els individus dels capítols eclesiàstics, els rectors de parròquia i els seus tinents; els magistrats i advocats amb dos anys d'estudi obert; els oficials de l'Exèrcit retirats i els oficials generals en actiu; els metges, cirurgians i farmacèutics amb dos anys d'exercici; els arquitectes, pintors i escultors amb títol d'acadèmics; i els professors que treballessin en qualsevol institució d'ensenyament costejada amb fons públics.

A Lleida els 1.005 veïns amb el dret al vot¹⁵⁸ representaren el 34% dels 2.941 veïns i el 7'5% dels 13.293 habitants de la ciutat¹⁵⁹. En aquestes eleccions del març de 1844 la ciutat es va dividir en tres districtes¹⁶⁰, però això no significava que cada districte escollís els seus propis regidors, ja que els resultats que decidien els guanyadors sols eren els de l'escrutini global de tot el municipi. L'alcalde i els tinent d'alcalde serien els regidors que haguessin obtingut més vots.

Poc abans que se celebressin les eleccions municipals, i amb unes expressions que reflectien el seu suport als moderats, el cap polític va demanar als electors que exercissin els seus drets electorals sense cap temor “para que el resultado de la eleccion, produzca ayuntamientos enteramente probos amantes del órden, paz y tranquilidad, y del bien de los pueblos, del trono, de la Reina (Q.D.G.) y de la libertad de los mismos”¹⁶¹.

El resultat electoral va ser completament favorable a l'ordre i la tranquil·litat explícitament demanats pel cap polític, ja que la major part dels escollits ja formaven part de l'Ajuntament anterior imposat a la força: repetiren com a tinent d'alcalde Joaquim López i Josep Maria Canalda, i com a regidors Domènec de Gomar, Francesc Castells, Josep Morera, Josep Gili, Pau Borràs, Francesc Cercós, Marià Gil, Pere Garrell, Joan Llauredó, Felip Hortet i Antoni Novell (síndic); les úniques novetats foren

---

¹⁵⁸ Consta la xifra total de 1.005 electors en un informe del 21 de maig de 1844 a l'APL caixa núm.1529, carpeta de secretaria general-correspondència 1844.

¹⁵⁹ Segons les dades del següent mes d'agost, a la ciutat li corresponien 898 electors majors contribuents, sense comptar les capacitats amb dret al vot però no elegibles (informe del 28 d'agost de 1844 a l'APL caixa núm.1619, carpeta d'eleccions-cens electoral 1844). En el meu treball d'iniciació a la recerca, massa confiadament, vaig suposar que aquesta dada devia ser la que es va utilitzar a les eleccions; però Quintí Casals, amb un recompte més detallat, ha trobat que el nombre d'electors per rendes inscrits era de 935, als quals suma 83 electors capacitats (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.369). En qualsevol cas, la proporció dels electors sobre la població i els veïns a penes canvia sigui quina sigui la xifra total que escollim.

¹⁶⁰ El primer a l'oratori de Sant Jaume, el segon a l'edifici de l'Ajuntament i el tercer a l'Institut de segon ensenyament (*Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessió del 6 de març de 1844).

¹⁶¹ BOPL núm.21, 20 de febrer de 1844, p.1.

l'alcalde Manuel de Oviedo i el regidor Joan Domingo¹⁶². La victòria del moderantisme governamental, amb el nom de partit monàrquico-constitucional, també va ser general arreu d'Espanya, solament amb l'excepció de mitja dotzena de capitals de província¹⁶³.

Aquestes eleccions tan favorables a les autoritats van patir diverses irregularitats que les posaren sota sospita¹⁶⁴. Els progressistes no van participar en les votacions fins a l'últim dia, però no van poder donar la volta als resultats i les protestes que van presentar contra les eleccions no foren acceptades¹⁶⁵. Inicialment previstes per al 25 de febrer, un dia abans el cap polític les va suspendre a causa de suposats errors en les llistes electorals, i es van celebrar finalment entre els dies 10 i 15 de març. Amb tots aquests canvis, les llistes dels electors solament es van exposar al públic durant 6 dies, i no es va complir el termini de 10 dies establert per la llei; a més a més, les llistes generals de la ciutat sols van romandre exposades els dos primers dies de les votacions. Quant a la confecció de les llistes definitives, es van produir acusacions contra els regidors de l'Ajuntament d'haver-hi influït de forma partidista¹⁶⁶. També hi hagué queixes d'alguns ciutadans que estaven inscrits a les llistes generals, però no van poder votar per no ser-hi presents a les parcials del seu districte. D'altres protestes van sorgir

---

¹⁶² Ramon Miquel i Joaquim Mensa, també escollits a les votacions, van ser exonerats perquè ja eren membres de la Diputació provincial de Lleida (Comunicació del Govern superior polític de la província del 30 de maig de 1844, a l'APL caixa núm.1529, carpeta de secretaria general-correspondència 1844). El 9 d'octubre del mateix any va cessar el regidor Domènec de Gomar a causa d'haver estat nomenat diputat a Corts, i el substituï Miquel Mascaró, que era el suplent que havia obtingut més vots a les eleccions (*Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessions del 2 i del 9 d'octubre de 1844). I el març de 1845 Manuel de Oviedo va deixar vacant l'alcaldia per a passar a ocupar el càrrec de diputat a Corts per la província (APL caixa núm.1533, carpeta d'eleccions de diputats provincials 1845).

¹⁶³ El partit progressista va retirar la major part de les seves candidatures, en considerar que no existia prou llibertat política per a tenir possibilitats de triomf (CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, p.36).

¹⁶⁴ A pesar que la *Gaceta de Madrid* publiqués que hi havia hagut més participació que mai i que "los electores todos han disfrutado de la mayor libertad, no ha habido amenazas de ninguna especie, ni los insultos y atropellos que años pasados solian preceder á tales actos, y que tenían amedrentada la gente de bien" (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 25 de març de 1844, p.2).

¹⁶⁵ *Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2. Malgrat les peticions d'anul·lar les votacions, tant la Diputació provincial com el cap polític les van donar per vàlides (*Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessió del 31 de març de 1844; i comunicació del cap polític del 30 de maig de 1844 a l'APL caixa núm.1529, carpeta de secretaria general-correspondència 1844).

per la presència d'un excessiu nombre d'electors clergues, però l'Ajuntament va negar que s'haguessin afegit a les llistes tots els eclesiàstics de la ciutat, sinó solament els que complien amb les exigències legals¹⁶⁷. El mateix alcalde, president d'una mesa electoral, va haver d'incloure en l'acta electoral del seu districte una reclamació “en la que se quiso atacar la pureza y legalidad de estas [elecciones] y aun mi comportamiento y delicadeza”. Però per a tothom era evident la importància del resultat d'aquelles eleccions, que significaven un canvi respecte al personal polític que havia controlat l'Ajuntament els anys anteriors, com l'alcalde va admetre en escriure que s'havia acabat amb “el monopolio y estanco que se hacia de los empleos municipales desde nuestra regeneracion politica”¹⁶⁸.

En l'acte de presa de possessió del nou Ajuntament, després de desqualificar les protestes electorals presentades pel que anomenaren “partido exclusivista”, l'alcalde Manuel de Oviedo va pronunciar un discurs en què va declarar que els seus tres principals objectius serien el foment de la prosperitat econòmica (“Aunque no he nacido entre vosotros me hallo tan identificado con vuestros intereses locales, que á su recta administracion dedicaré todos mis desvelos [...] removiendo cuantos obstáculos se opongan á su prosperidad y fomento. Es el primero de los deberes que me impongo, y el que mas de cerca ocupará mi atencion”), la vigilància dels bons costums i de la moral de

---

¹⁶⁶ L'Ajuntament es va defensar amb l'argument que tant la Diputació com el cap polític van donar-hi el vistiplau (això no devia significar gran cosa, ja que hem vist com aquestes dues institucions no estaven precisament en una posició d'imparcialitat política, sinó més aviat tot el contrari).

¹⁶⁷ Que, segons la interpretació de l'Ajuntament, eren els eclesiàstics contribuents, les dignitats i canonges del capítol de la Catedral, les comunitats parroquials de Sant Joan, Sant Llorenç i Santa Maria Magdalena, i la comunitat de clergat menor de Santa Maria (que reunia aquells clergues que solament havien rebut els ordes menors).

¹⁶⁸ Vegeu l'informe dirigit al cap polític del 21 de maig de 1844, a l'APL caixa núm.1529, carpeta de secretaria general-correspondència 1844. A d'altres pobles i ciutats també hi hagueren problemes en la celebració d'aquestes eleccions municipals: per exemple, a Sant Cugat del Vallès s'aplaçaren les eleccions, igual que a moltes altres poblacions de la província de Barcelona, a causa de l'arribada de Maria Cristina; i quan es van celebrar sols hi participaren 30 electors (el 15% del cens), i diverses reclamacions obligaren a repetir les votacions quatre mesos més tard (CASAS I ROCA, J.: *La configuració de la hisenda local liberal, una forma d'aproximar-se a la fi de l'Antic Règim. Sant Cugat del Vallès, 1808-1874*, treball de nou crèdits, Universitat Autònoma de Barcelona, curs 1990-1991, pp.95-96).

forma més estricta que els anys anteriors (“La moralidad de las costumbres, tan desatendida hasta aquí por causas que no debo recordaros [...] seré objeto de mi constante afan [...] pero no debo ocultaros la severidad de mis principios en esta parte”) i el manteniment de l’ordre públic (“El sostenimiento del órden público me está encomendado. Vivid tranquilos, y estad seguros de que el que de algun modo y bajo cualquier pretexto intentase turbarlo, será entregado á la ley [...] y no habrá consideracion humana que sea bastante á detenerme en el cumplimiento de tan sagrado deber”)¹⁶⁹. En balanç, un programa d’acció de govern més aviat pobre i ideològicament molt conservador en què la prioritat era garantir el compliment de la llei i ajudar a l’estabilització del nou règim moderat a través d’una política d’ordre públic contundent, amb la voluntat d’evitar canvis i tensions que poguessin afectar l’ordre social de la ciutat.

El poder polític local havia passat a mans d’un conjunt de persones que no havien participat en el pronunciament de 1843 i, malgrat això, havien aconseguit el control de l’Ajuntament gràcies a la intervenció governamental¹⁷⁰. Alguns tornarien a

¹⁶⁹ *Gaceta de Madrid* núm.3495, 9 d’abril de 1844, pp.2-3.

¹⁷⁰ Antoni Benet de Queraltó, alcalde de l’Ajuntament instaurat el 22 de febrer de 1844, era noble, advocat i hisendat; descendent d’una família present a l’Ajuntament des del segle XVII i que a mitjan segle XVIII posseïa una regidoria vitalícia, havia estat regidor de l’Ajuntament liberal constituït el 1820 i en el de 1821 i, malgrat que durant el trienni liberal va ser comandant de la Milícia Nacional, el 1830 tenia el mateix càrrec però aleshores dins dels Voluntaris Reialistes; entre 1829 i 1831 va ser membre de l’Ajuntament absolutista, i síndic procurador general el 1833; fou el primer president de la Societat Econòmica d’Amics del País organitzada el 1834, i primer degà del Col·legi d’Advocats de Lleida constituït el 1850; a partir de 1845 estigué present dins el Consell provincial com a vicepresident, i s’encarregà interinament del Govern polític de la província en molts moments; entre 1844 i 1853 es va mantenir entre els vint majors contribuents de la ciutat (LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.138-141, 150 i 165; TORRAS I RIBÉ, J.M.: *Els municipis catalans de l’Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona, 1983, p.286; PASSOLA, A.: *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria*, Lleida, 1997, p.299; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.XLV-XLVI, CIII, CVIII, CXVIII, i CXXIII; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i...*, p.105; i LLADONOSA, M. (dir.): *Biografies de lleidatans...*, p.120). Joaquim López, tinent d’alcalde, era comandant retirat i propietari (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2). Josep Maria Canalda, tinent d’alcalde, advocat i propietari, fill de Joaquim Canalda (que havia estat alcalde el 1835), el 1847 se l’acusà de col·laborar en la manipulació de les eleccions municipals, i el 1859 fou nomenat conseller supernumerari del Consell provincial; segons el cadastre de 1845 tenia 6 cases i 6’4 jornals al municipi de Lleida; i el 1861 era el trenta-novè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.334 i 400; protestes a l’APL caixa núm.1536, carpeta d’eleccions municipals 1847; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.237; i BOPL núm.143, 25 de novembre de

ser regidors durant els anys següents i tindrien una influència política molt important a la ciutat. Entre ells s'hi trobaven membres del sector més conservador de la política local que a penes havia col·laborat la dècada anterior en la instauració del règim liberal

---

1861, p.3). Domènec de Gomar, advocat, propietari i noble, era descendent d'un llinatge amb molta influència que ja estava present a la Paeria a l'època dels Àustria i també durant tot el segle XVIII, i que havia gaudit de regidores vitalícies a les èpoques absolutistes del segle XIX; tenia el títol de senyor de la Granadella, i tant ell com els seus germans Joaquim i Josep estigueren presents a les institucions lleidatanes durant bona part del segle XIX; Domènec havia nascut el 1811, el setembre de 1844 va ser escollit diputat a Corts i llavors es va integrar dins el grup reaccionari dels vilumistes; a partir de 1845 fou conseller provincial, i ho tornà a ser a partir de 1856; els anys 60 va ser present dins la Diputació provincial; més endavant esdevingué una figura de l'integrisme lleidatà i president de diverses associacions religioses; els anys 50 era un dels deu majors contribuents de la ciutat, el 1861 era el cinquè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària i el 1865 era el sisè (HERRERO MEDIAYLLA, V.(ed.): *Índice Biográfico de...*; PASSOLA, A.: *Oligarquia i poder...*, p.348; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...Vol.I*, pp.205 i 233-235; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida.Vol.II*, pp.742, 760 i 784; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i...*, pp.92, 105; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.427 i apèndix p.XXV; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; i BOPL núm.151, 1 de novembre de 1865, p.3). Francesc Castells era comerciant i havia format part de la Milícia Nacional; i a la matrícula de contribució industrial i de comerç de 1852 hi consta per una botiga de xocolata i una fàbrica de teules (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2). Josep Morera, propietari i comerciant tractant de bestiar, havia estat regidor entre 1838 i 1839 (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.191 i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.223-224). Josep Gili, propietari, el setembre de 1868 formà part de l'Ajuntament instaurat arran de la revolució (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.760). Pau Borràs, comerciant botiguer i propietari, milicià que havia estat condecorat pels progressistes el 1841, tornà a ser regidor a partir de 1852; i els anys següents prosperà econòmicament, amb negocis vinculats a la ferreteria, fins a formar part dels dotze majors contribuents de la ciutat el 1853 (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.XI i CXXIII). Francesc Cercós, propietari i comerciant saboner, tornà a ser regidor diverses vegades fins a 1868; el 1853 a part de fabricant de sabó també comerciava amb oli, i es va col·locar entre els deu majors contribuents de la ciutat i el vint-i-cinquè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària el 1861 (BOPL núm.37, 28 de març de 1844; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.437 i 753, i apèndix pp.XV, CIII, CVIII, CXIII i CXVIII; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.98; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Marià Gil, droguer i propietari, els anys 40 es va mantenir entre els quinze majors contribuents de la ciutat (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.CIII, CVIII i CXIII). Pere Garrell, propietari, i Joan Llauredócomerciant de draps i teixits i antic milicià nacional, acabarien enfrontant-se als moderats en reclamar contra les irregularitats produïdes en la divisió dels districtes de la ciutat per a les eleccions municipals (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXX; *Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2; APL caixa núm.1531, carpeta de secretaria general correspondència 1845; i APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1853). Felip Hortet, propietari, va ser de nou regidor a partir de 1859, i en aquell any també era el president de la Confraria de Llauradors de la ciutat; el 1861 era el trenta-unè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1861, p.2; carta del 23 de març de 1859 a l'APL caixa núm.1422, alcaldia-expedients de protocol, carpeta de protocol-relacions públiques organització actes públics 1859; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Antoni Novell, advocat i propietari, milicià nacional el 1839, a partir de 1856 tornà a l'Ajuntament; i el 1861 era el quaranta-novè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (BOPL núm.37, 28 de març de 1844; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXXIX; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Joan Domingo, comerciant i botiguer de draps i teixits, havia estat milicià el 1839, i tornà a ser regidor els anys 1850-1854, 1856-1858 i 1866-1868; el 1861 era el vint-i-cinquè major contribuent de la classe de comerciants de la província (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XVII; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Per acabar amb el repàs de tots els regidors de 1844, de Miquel Mascaró solament conec que era argenter (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXXIII).

(fins i tot alguns, amb el pas dels anys, acabarien donant suport a l'integrisme), i grans propietaris representants de famílies tradicionals de la noblesa lleidatana (com els Queraltó i els Gomar).

Però és molt destacable que obtingués l'alcaldia Manuel de Oviedo, una persona que feia poc que havia arribat a Lleida (abans n'havia estat governador militar), vinculada al negoci de la sal (la qual cosa l'obligaria a marxar de la ciutat a finals de 1844 per haver-se d'encarregar de l'administració de la renda de la sal a l'Aragó), a qui el govern també va haver de recórrer el 1845 per a vèncer les eleccions de diputats a Corts per Lleida (en contra d'uns candidats lleidatans considerats excessivament reaccionaris)¹⁷¹. La presència d'un alcalde forà, junt amb les irregularitats produïdes a les eleccions, és un bon indicatiu de la feblesa del suport social als moderats lleidatans i de la malfiança inicial del govern. El nou Ajuntament representava, segons paraules de la *Gaceta de Madrid*, el “triumfo de los mayores contribuyentes, amantes por lo mismo del órden”¹⁷², però solament en la seva fracció més conservadora.

IV.3.- ALGUNES CONCLUSIONS

Hem vist que el pronunciament contra Espartero va ser impulsat a Lleida per la Milícia Nacional i per alguns membres de les institucions polítiques lleidatanes, majoritàriament vinculats amb el liberalisme progressista, i que aquest moviment va tenir una certa coordinació amb les rebel·lions que es van produir en altres localitats.

---

¹⁷¹ Manuel de Oviedo, cavaller de l'orde espanyola de Carles III, propietari i representant de l'empresa de la sal a la província, era nou a la ciutat quan el 1844 va demanar ajuda al síndic per a fer uns informes “no permitiendo el tiempo que llevo de residencia en esta Capital que me halle en el caso de conocer á algunos de los individuos”; va ser escollit diputat a Corts per la província de Lleida el març de 1845 i intendent de la província el 1846 (a finals del mateix anys fou nomenat intendent de Castelló de la Plana), i tornà a ser diputat pel districte de Gergal (Almeria) entre 1850 i 1852; això sí, va aprofitar la seva estada a Lleida per a beneficiar-se de la desamortització i comprar entre 1842 i 1844 terres, un convent a Os de Balaguer, i un graner a Lleida, i el 1845 era el dinovè major contribuent de la ciutat (carta del 20 de novembre de 1844 a l'APL caixa núm.1530, carpeta d'armes i requises 1844; *Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.437 i apèndix p.CVIII; *Estadística del personal...*, p.1162; i SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.679).

Des del principi els revoltats intentaren evitar accions descontrolades per part de la població i enfrontaments violents amb l'Exèrcit que perjudiquessin la ciutat. Així, en un primer moment els regidors de l'Ajuntament intentaren mantenir la capacitat de negociació amb les autoritats militars, i la majoria va romandre a la ciutat mentre va estar sota el poder de les tropes fidels a Espartero. Tot i això, la seva col·laboració amb l'Exèrcit esparterista no va ser precisament modèlica i, més endavant, no se n'estarien d'aplicar qualificatius gloriosos al pronunciament de juny i d'insultar al "detestable partido ayacucho"¹⁷³.

És evident la força del liberalisme progressista lleidatà, amb uns líders definits (com Pascual Madoz i Manuel Fuster Arnaldo) i una destacada capacitat de mobilització. Però hauríem de tenir en compte l'existència d'unes tensions polítiques pròpies de la ciutat, en què factors personals difícils d'esbrinar hi devien estar ben presents. Les protestes i els actes d'indisciplina d'alguns milicians nacionals són significatius del malestar d'un sector del liberalisme radical que havia tingut un paper fonamental durant el pronunciament, en aportar bona part de la participació popular.

No es va viure cap enfrontament violent a Lleida, ni cap revolta massiva, però això no ha d'amagar la manca d'unanimitat a la ciutat, i el fet que cadascú pogués interpretar de formes diferents les raons per què es lluitava contra Espartero i es volia convocar una junta central. Tinc la impressió que la influència de les classes populars, especialment de sectors com els jornalers o els artesans, va ser important sobretot per la por que tenien les autoritats davant llur malestar i la possibilitat que es mobilitzessin autònomament.

Inicialment la junta lleidatana va promoure un programa reformista en els àmbits econòmic i polític, va ser favorable a la reunió de la Junta central, i en cap moment va

---

¹⁷² Sembla que aquests "amants de l'ordre" també triomfaren en la majoria dels pobles de la província (*Gaceta de Madrid* núm.3481, 26 de març de 1844, p.2).

expressar un programa polític que s'apropés mínimament a les idees democràtiques o republicanes que sorgien en altres llocs de Catalunya (encara que alguns dels futurs dirigents demòcrates lleidatans sorgiren d'entre aquells progressistes). És possible que una de les causes d'aquesta debilitat dels demòcrates fos l'existència de simpaties carlistes entre una part dels jornalers i petits propietaris de Lleida.

Però sobretot hauríem de buscar una explicació en el temor d'alguns dels governants a l'actuació del sector liberal més exaltat de la ciutat, segurament no gaire nombrós però que durant el trienni 1820-1823 ja havia protagonitzat la radicalització de la Milícia Nacional a través de l'acció dels menestrals, i fins i tot el 1821 havia organitzat un suposat intent de proclamar la república¹⁷⁴. Aquest grup segurament devia ser l'únic amb voluntat d'engegar una dinàmica de revolta democràtica, però es pot sospitar que li ho impedí la vigilància de les autoritats i la manca del suficient suport de la població.

En canvi, sí que hi hagué una resistència activa a la nova llei moderada d'ajuntaments, que reduí l'autonomia dels governs municipals i augmentà les competències dels caps polítics, i que per tant afectava directament la base del poder dels progressistes que havia fet possible la seva hegemonia a la ciutat de Lleida en els anys anteriors. Finalment els protagonistes del pronunciament no van obtenir els seus objectius i, a partir de l'arribada al poder del govern de González Bravo i de l'acció intervencionista del cap polític nomenat aleshores, van quedar fora del poder municipal i provincial.

La política local s'articulà entorn d'una confrontació entre progressistes i un grup conservador que a penes havia intervingut en la revolució liberal, i que arribà al poder gràcies a la influència governamental. Aquest nou grup de dirigents locals, amb

---

¹⁷³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 30 de juliol de 1843.

¹⁷⁴ CAPDEVILA, M.C.: *La Milícia Nacional...*

membres de famílies tradicionals de la noblesa amb grans propietats, era representatiu d'un conservadorisme extrem que podia garantir l'"ordre" demanat des de les institucions superiors, a pesar de no gaudir d'un suport social gaire ampli. Les posteriors eleccions municipals, junt amb la dissolució de la Milícia Nacional i la imposició de l'estat d'excepció, solament serviren per a consolidar aquest canvi. Alguns anys més tard, Pascual Madoz ho va explicar al Congrés dels diputats amb aquestes paraules: "En el año 1843 [...] El partido progresista en Cataluña, particularmente en la provincia de Lérida, era un partido fuerte, un partido poderoso; pues de este partido se prescindió absolutamente; á este partido se le persigió; [...] y al mismo tiempo se observaba, señores, que siempre cuando habia una eleccion para una municipalidad y se remitia la lista, sí habia carlistas, de estos se echaba mano para alcaldes"¹⁷⁵. Foren freqüents acusacions semblants que qualificaven els moderats lleidatans d'absolutistes o de connivència amb el carlisme, i significativament els afectats mai no es preocuparen gaire de desmentir-les.

---

¹⁷⁵ DSC, sessió del 20 de gener de 1849, p.288.

V.- LA DISPUTA PEL CONTROL DE L'AJUNTAMENT DE LLEIDA

“Los Ayuntamientos no son ni deben ser más que Corporaciones administrativas: no pueden ni deben tener nunca ningún poder político; no deben ocuparse de ninguna otra cosa que tenga relación con el Gobierno general del Estado [...] Los Ayuntamientos son, pues, puramente corporaciones administrativas que están llamadas a administrar los intereses de la comunidad, y esta administración la deben ejercer teniendo siempre en cuenta que son parte del gran todo nacional y que están en relación con el Estado y con la sociedad en que viven.”¹

“Siempre que ocurren elecciones de ayuntamiento se dice “nada de política”. Y sin embargo, la política danza en ellos y las dirige, y el mismo Gobierno, que proclama la exclusión de la política en las elecciones municipales, es el primer en desear que el resultado sea favorable a su política. // No puede menos de ser así. En todas partes, especialmente en los pueblos pequeños, el alcalde y el ayuntamiento es la primera influencia porque es la autoridad más en contacto con el vecino, y en elecciones para Diputados a Cortes y en todos los actos y sucesos políticos, el ayuntamiento es quien generalmente da el impulso y la tendencia.”²

V.1.- L'EVOLUCIÓ LEGISLATIVA DEL PODER POLÍTIC MUNICIPAL

V.1.1.- Els ajuntaments del segle XVIII i les primeres legislacions liberals

Mai no està de més recordar les conseqüències contundents sobre l'organització municipal catalana de la Guerra de Successió, quan foren abolides les institucions tradicionals d'autogovern municipal i reemplaçades per una nova estructura amb voluntat centralitzadora. Malgrat que una part important dels anteriors sectors dirigents poguessin adaptar-se eficaçment a la nova situació, el cert és que la capacitat representativa dels òrgans de govern municipals es va veure brusquement reduïda, en favor d'un nou model administratiu castellà amb més dificultats per a reflectir els interessos locals. La nova legislació va donar a la Monarquia el poder de nomenar tots els càrrecs municipals a les ciutats de jurisdicció reial, i va situar els ajuntaments baronials sota el control de la Reial Audiència (encara que cap a la tercera dècada del

---

¹ Intervenció de Pedro José Pidal al Congrés dels Diputats el maig de 1840, citat a NIETO, A.: *Los primeros pasos...*, p.299.

² GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Málaga como gobernador de ella desde 6 de diciembre de 1857 hasta el 15 de febrero de 1863*, Sevilla, 1995, p.1039.

segle XVIII es va generalitzar l'ús de les ternes als municipis catalans)³. Els ajuntaments van esdevenir unes institucions políticament dèbils que patien els efectes de la vinculació dels oficis municipals, a la qual cosa s'hi van afegir problemes econòmics per a realitzar les seves activitats bàsiques. L'aplicació del dret castellà en la inhabilitació per als càrrecs municipals dels executors d'oficis mecànics és una mostra “de la nova ideologia dominant, de signe marcadament aristocràtic, que s'anava imposant en el país d'una manera coactiva”⁴.

Però sí es va mantenir la complexitat i diversitat de l'administració de l'Antic Règim, i així a finals del segle XVIII prop d'un terç del territori català i de la meitat de l'espanyol estava sota jurisdiccions senyoriales, encara que solament hi fossin incloses 22 de les 148 ciutats⁵. A més a més, les autoritats locals tenien missions que barrejaven els aspectes judicials amb els polítics i administratius, i sofrien el control superior exercit pels corregidors i pels seus subordinats (alcaldes majors i batlles)⁶.

Les reformes durant el regnat de Carles III van reflectir els problemes de l'organització municipal, que s'intentaren solucionar amb la implantació de nous càrrecs electius dins els ajuntaments: els diputats del comú i els síndics personers. El seu objectiu era fiscalitzar els poders polítics locals i reduir el poder de determinats sectors dirigents, i constituïen una resposta a les denúncies contra els abusos dels regidors: totes les categories ciutadanes podien accedir als nous càrrecs, i la seva elecció

---

³ “Las ciudades importantes [...] se gobernarían por cierto número de regidores (de ocho a veinticuatro) de nombramiento real, escogidos únicamente entre los nobles. En los municipios pequeños, el sistema era más liberal; los pueblos tenían derecho a proponer sus regidores, que serían confirmados por la Audiencia [...] El municipio se convirtió en algo uniforme, burocrático, aristocrático y sometido a la voluntad real” (DOMÍNGUEZ ORTIZ, A.: *Sociedad y Estado en el siglo XVIII español*, Barcelona, 1986, p.89).

⁴ TORRAS I RIBÉ, J.M.: *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona, 1983, p.198.

⁵ CASTRO, C.de: *La revolución liberal y los municipios españoles (1812-1868)*, Madrid, 1979, pp.23-24 i 43-44.

⁶ Per al cas català, on la majoria dels corregidors i molts alcaldes majors eren castellans i van mantenir un caràcter militar (a diferència del que succeïa a Castella), vegeu TORRAS I RIBÉ, J.M.: *Els municipis catalans...*, pp.157-178.

era realitzada pels veïns contribuents amb domicili fix⁷. Però aquests nous càrrecs no es van poder consolidar en la seva missió controladora ni van aconseguir ser reconeguts per la població com a representants dels seus interessos, fins al punt que l'absentisme electoral va ser general⁸: era lògic que uns càrrecs d'elecció popular tinguessin grans dificultats en un marc on la representativitat política no existia gairebé per enlloc. Al final de l'Antic Règim les regidories també van atreure cada vegada menys i a Catalunya l'Audiència va anar rebaixant les exigències de categoria nobiliària per als candidats, mentre que la fortuna personal va adquirir una importància més rellevant (un procés que culminaria amb el règim liberal).

Per tant, la “via centralitzadora” no va resultar ni més eficaç ni era el resultat de cap suposada necessitat històrica, tot i que pogués afavorir determinats sectors socials⁹; el que sí aconseguí va ser el traspàs “d'un concepte del municipi com a expressió del poder polític d'una ciutat estat, al concepte de municipi convencional, amb funcions merament burocràtiques i administratives”¹⁰. Les institucions imposades a principis del segle XVIII van tenir molts problemes per adaptar-se a les necessitats del país i complir la seva missió de forma apropiada¹¹.

L'objectiu centralista seria reprès al segle XIX, encara que fos amb altres elements i en una conjuntura ben diferent¹². Amb la implantació del liberalisme es van

---

⁷ Es pot consultar, per exemple, GUILLAMÓN, J.: *Las reformas de la administración local durante el reinado de Carlos III*, Madrid, 1980; GONZÁLEZ ALONSO, B.: *Sobre el Estado y la Administración de la Corona de Castilla en el Antiguo Régimen*, Madrid, 1981, pp.216-234; DOMÍNGUEZ ORTIZ, A.: *Sociedad y Estado...*, pp.454-475; i GARCÍA FERNÁNDEZ, J.: *El origen del municipio constitucional. Autonomía y centralización en Francia y en España*, Madrid, 1983, pp.151-190.

⁸ TORRAS I RIBÉ, J.M.: *Els municipis catalans...*, p.355; i GUILLAMÓN, J.: *Las reformas de...*, pp.51-60.

⁹ Confronteu amb opinions com les de MARTÍN-RETORTILLO, S. i ARGULLOL, E.: “Aproximación histórica al tema de la descentralización, 1812-1931”, dins MARTÍN RETORTILLO, S. (ed.): *Descentralización administrativa y organización política. Tom I*, Madrid, 1973, p.30.

¹⁰ TORRAS I RIBÉ, J.M.: *Els municipis catalans...*, p.204.

¹¹ TORRAS I RIBÉ, J.M.: *Els municipis catalans...*, pp.357-370.

¹² En referència a França, Alexis de Tocqueville ja va escriure: “M'avinc que la centralització sigui una bella conquesta, consento que Europa ens l'envegi, però sostinc que no és de cap manera una conquesta de la Revolució. És, al contrari, un producte de l'Antic Règim; i afegiria que és l'única part de la constitució política de l'Antic Règim que ha sobreviscut a la Revolució, perquè és l'única que s'ha pogut

aplicar transformacions profundes sobre el poder municipal, però aquests canvis van desembocar un altre cop en una nova centralització i en l'impediment de la participació popular.

Una primera ruptura important es va produir amb la Guerra del Francès. A les Corts de Cadis es va acordar convertir els ajuntaments en entitats representatives amb algunes competències importants, però també es configurà un concepte uniformador de les institucions municipals, transformades en una eina político-administrativa al servei del govern: per exemple, s'introduí l'elecció popular dels alcaldes i dels regidors (encara que fos en sufragi indirecte en dos graus), es reglamentà que els ajuntaments estarien supervisats per les diputacions i pel cap polític, i que tindrien les finances estrictament controlades. El model gadità seria anul·lat dues vegades per les reaccions absolutistes de 1814 i 1823 (tot i que aquests nous ajuntaments absolutistes van perdre part del seu anterior caràcter aristocràtic¹³) i més tard transformat substancialment pels moderats, ja que una voluntat més centralitzadora acabaria predominant entre els grups dirigents del liberalisme espanyol. Un conegut discurs del Conde de Toreno a les Corts de Cadis és un bon exemple de les idees de molts liberals d'aquells anys, preocupats sobretot per la construcció d'una nova "nació política": "En la Nación no hay más representación que la del Congreso Nacional [...] Los Ayuntamientos no son más que unos agentes del poder ejecutivo para el gobierno económico de los pueblos [...] para alejar el que no se deslicen y propendan insensiblemente al federalismo, como es su natural tendencia, se hace necesario ponerles el freno del jefe político"¹⁴.

---

acomodar a l'estat social nou que la Revolució creà" (TOCQUEVILLE, A. de: *L'Antic Règim i la Revolució*, Barcelona, 1983, p.70).

¹³ ARNABAT, R.: "Èlits i control de les institucions polítiques locals durant el procés de la revolució liberal a Catalunya", dins *Control social i quotidianitat...*

¹⁴ NADAL, F.: *Burgueses, burócratas y territorio. La política territorial en la España del siglo XIX*, Madrid, 1987, p.24.

Els ajuntaments constitucionals es van restablir entre 1820 i 1823, i van permetre que els grups econòmics més importants hi tinguessin major presència¹⁵. En aquells anys les crítiques a la legislació gaditana portaren a l'intent descentralitzador de la Llei de 1823, que intentà reforçar els poders executius dels alcaldes i l'autonomia dels ajuntaments, ja convertits en una eina bàsica per accedir o mantenir el govern.

Després de la Dècada ominosa, l'evolució legislativa a partir de 1833 reflecteix clarament els enfrontaments entre el liberalisme més conservador i els liberals progressistes, més propers a la tradició gaditana i defensors que l'alcalde no fos designat directament pel govern. Però tant moderats com progressistes compartien la idea de la subordinació dels poders locals, i en el fons el que els diferenciava era una qüestió de graus¹⁶. Després de suprimir-se els oficis perpetus i establir-se l'elecció directa censatària de tot l'Ajuntament, les bullangues de 1836 van obligar a fer un pas més endavant amb la restauració de la legislació de Cadis i del Trienni liberal. Aleshores la discussió sobre els poders locals actuava com a condensador dels conflictes polítics, en què els progressistes volien aprofitar el seu control de moltes ciutats i de les seves milícies nacionals, mentre que per als moderats la prioritat era desactivar aquests nuclis de poder dels adversaris. A pesar de la retòrica moderada sobre els perills de desmembrament d'Espanya¹⁷ o d'anarquia descontrolada, el seu discurs estava imbuït d'un conservadorisme antidemocràtic i elitista, més preocupat per mantenir l'ordre que per l'eficàcia en la gestió dels assumptes públics.

---

¹⁵ ARNABAT, R.: "Èlits i control de les institucions polítiques locals durant el procés de la revolució liberal a Catalunya", dins *Control social i quotidianitat...*

¹⁶ CASTRO, C. de: *La revolución liberal...*, p.126.

¹⁷ Per exemple, es va afirmar: "Crear Ayuntamientos políticos sería crear un centro de vida, una nacionalidad, y la nacionalidad de Getafe, la de Vicálvaro, la de Huesca, la de Barbastro, acabarán bien pronto con la nacionalidad española y con todas sus glorias" (Citat a ÁLVAREZ DE MORALES, A.: *Historia de las instituciones españolas (siglos XVIII-XIX)*, Madrid, 1982, p.213).

Un moment decisiu es va produir amb l'aprovació de la Constitució de 1837, que va representar una actualització de la teoria progressista sobre els municipis¹⁸. Aquest model més participatiu i descentralitzador es veuria substituït per un altre de més conservador l'any 1844. A partir de llavors fins 1868 (amb l'excepció dels anys 1854-1856), el predomini moderat comportà uns ajuntaments subordinats i uns alcaldes que havien d'exercir de representants del govern. Tot plegat, d'acord amb la referència del doctrinarisme francès, fou decisiu en el manteniment dels moderats en el poder¹⁹.

V.1.2.- El model municipal moderat

Hem vist en el capítol anterior que, després del pronunciament de 1843, els moderats es van donar pressa a canviar la legislació municipal i a aprovar a finals del mateix any una nova llei que recuperava (amb escasses novetats) la de juliol de 1840, que una revolta progressista havia impedit aplicar. Per als moderats uns poders municipals excessivament autònoms eren una amenaça real, ja que els anys anteriors s'havia demostrat la capacitat d'insurrecció de què es disposava des de les ciutats. Però a més a més, consideraven que el nombre d'electors era excessiu i era un factor de radicalització política. L'exposició introductòria del Reial decret ho expressava amb aquestes paraules: "Sin una administracion fuerte, uniforme y bien entendida [...] no es posible que una nacion prospere [...] Mas, por desgracia, el desórden y la confusion se han introducido en nuestra administracion [...] principalmente por regir en la materia

---

¹⁸ Però és una absoluta exageració definir els anys compresos entre 1836 i 1843 com els de la "plena democràcia municipal en España" (GARCÍA FERNÁNDEZ, J.: *El origen del...*, p.315).

¹⁹ Per a resseguir la legislació municipal entre 1844 i 1868, vegeu CASTRO, C.: *La revolución liberal...*, pp.167-236; POSADA, A.: *Evolución legislativa del régimen local en España, 1812-1909*, Madrid, 1982, pp.191-269; MÁRQUEZ CRUZ, G.: "El sistema político local en España: de las Cortes de Cádiz a la Restauración (1810-1923)", dins FERNÁNDEZ PRIETO, L.; NÚÑEZ SEIXAS, X.M.; ARTIAGA REGO, A.; i BALBOA, X. (coord.): *Poder local, elites e cambio social na Galicia non urbana (1874-1936)*, Santiago de Compostel·la, 1997, pp.29-140; FERNÁNDEZ, T.R. i SANTAMARÍA, J.A.: *Legislación administrativa española del siglo XIX*, Madrid, 1977, pp.703-724 i 754-828; MARTÍNEZ MARÍN, A.: *La representatividad municipal española. Historia legislativa y régimen vigente*, Múrcia, 1989, pp.38-61; i SALORT, S.: *La Hacienda local en la España Contemporánea. La Hacienda municipal de Alacant (1800-1923)*, Alacant, 1998. Per a comprendre algunes claus de l'enfrontament entorn del model municipal i resseguir l'evolució legislativa entre 1833 i 1840, vegeu NIETO, A.: *Los primeros pasos...*, pp.295-353.

una ley que no está en armonía con la actual Constitución del Estado, y que hecha en circunstancias especiales, embaraza la acción del Gobierno en vez de coadyuvar á sus fines; siendo su tendencia desarrollar las resistencias locales contra el poder central, que poco puede hacer en beneficio de los pueblos, y muchas veces tiene que permanecer espectador pasivo de los males sin lograr remediarlos, por mas que quiera”²⁰.

A partir de 1844, amb la consolidació del règim moderat, es va preparar la imposició definitiva del model conservador que predominaria la major part de la nostra història contemporània. La llei del 8 de gener de 1845, junt amb la Constitució del mateix any, va exagerar els aspectes centralistes i autoritaris del règim, i disminuï radicalment els grups socials que podien participar en els ajuntaments.

La llei moderada va obligar que l'alcalde fos elegit pel govern a les capitals de província i a tots els caps de partit judicial de més de 2.000 veïns (això sí, l'alcalde havia de ser un dels regidors de l'ajuntament), i a la resta dels municipis era el governador civil qui nomenava els alcaldes. El govern no es va preocupar per la representativitat i suport electoral de l'alcalde, sinó per la seva fidelitat al govern²¹. La subordinació dels alcaldes es reflecteix en les seves competències, que a la llei estaven dividides en dos apartats: les encarregades com a delegat del govern, i les corresponents com a administrador del municipi (aquestes també sota la vigilància de l'administració superior).

Com si no n'hi hagués prou amb tot això, la mateixa llei va preveure un altre element de control que sempre es podria utilitzar en cas que cap regidor d'un municipi fos de la confiança de les autoritats superiors o en determinades circumstàncies conflictives, especialment per a preparar eleccions: la designació d'alcaldes corregidors. Aquest mecanisme donava via lliure al govern per intervenir directament en qualsevol

---

²⁰ FERNÁNDEZ, T.R. i SANTAMARÍA, J.A.: *Legislación administrativa española...*, pp.741-742.

ajuntament i imposar el seu criteri²². A més a més, el govern podia cessar alguns regidors o dissoldre un ajuntament si ho considerava necessari.

La duració del càrrec de regidor era de quatre anys, i la d'alcalde i tinent d'alcalde de dos (els altres dos anys continuaven com a regidors), i cada dos anys es renovava la meitat de l'Ajuntament. Es va permetre que els regidors i alcaldes poguessin repetir en els càrrecs, però mentre que a la primera elecció el càrrec era obligatori, si eren reelegits se'ls deixava l'opció de renunciar.

Així, legalment els ajuntaments patien una supeditació gairebé completa a les autoritats governamentals, la qual cosa els afectava políticament i financerament. Qualsevol exposició d'un ajuntament a les Corts o a la Reina havia de seguir obligatòriament el camí jeràrquic alcalde-governador, i estava prohibit tractar d'assumptes polítics. Sovint els ajuntaments restaven gairebé com un organisme consultiu de l'alcalde, que havia guanyat moltes funcions i podia suspendre l'execució dels acords municipals si considerava que provocarien perjudicis públics (encara que, en aquest cas, estava obligat a consultar immediatament amb el governador). Gràcies al paper decisiu que tenia l'alcalde en tot el procés electoral, si es garantia la seva fidelitat també es facilitava les victòries dels candidats del govern, encara que s'haguessin de cometre irregularitats i fraus. Un governador d'aquells anys ho va escriure clarament, en queixar-se de no poder nomenar alcaldes a les persones més preparades sinó haver de creure les indicacions del govern, amb els problemes que això provocava sobre els municipis: "yo hubiera deseado prescindir de miras políticas y entregar la autoridad municipal a las personas de más arraigo, honradez y conocimiento. Desgraciadamente

---

²¹ Es podia arribar a donar el cas que fos designat alcalde el regidor que havia obtingut menys vots (DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la revolución...*, p.155).

²² Inicialment no existia cap limitació als nomenaments, però l'abril de 1864 s'aconseguí que es restringís als municipis amb més de 40.000 habitants, i que s'impedís als alcaldes corregidors que presidissin les meses electorals (una de les seves principals funcions, per a garantir la victòria governamental). Un cop acabats els governs de la Unió liberal, i restaurat el domini moderat, l'octubre de 1866 el govern va

este deseo tuvo que subordinarse, en la mayor parte de los casos, a las exigencias de la política, pues sabiendo la influencia que tienen los alcaldes en las cuestiones electorales, no podía prescindir de esta circunstancia”²³.

Els ajuntaments posseïen un considerable nombre de competències pròpies (nomenament d’empleats municipals, administració de fons municipals i de comunals, conservació de camins i ponts, o algunes obres de poc pressupost) però qualsevol acord podia ser suspès pel governador si creia que infringia alguna llei o reglament. I en la majoria de les seves atribucions (ordenances municipals, urbanisme, recaptacions especials, aprofitament de boscos i muntanyes comunals, finances, fires i mercats, etc.) necessitaven l’aprovació del governador civil o del poder executiu. L’intervencionisme del governador podia arribar a extrems que actualment ens semblarien ridículs, i els alcaldes corrien el risc de ser multats si s’endarrerien en el compliment de les ordres superiors.

És cert que si ens limitem solament a l’estudi de la legislació oficial, obtenim una única imatge de centralització i de dependència que no reflecteix adequadament tota la realitat. Però també hem d’evitar l’extrem contrari de sobrevalorar l’autonomia municipal: com ha destacat Alejandro Nieto, malgrat que els ajuntaments realitzessin tasques que en principi corresponien a l’Estat, “cualquiera que fuera la competencia de cada organización, lo esencial no era quién actuaba sino quién controlaba a los que actuaban [...] A los jefes políticos les era indiferente que los Ayuntamientos ampliasen sus competencias con tal que estuviesen controlados por ellos”²⁴.

---

recuperar el dret a nomenar alcaldes corregidors on més li convingués sense cap limitació (POSADA, A.: *Evolución legislativa del...*, pp.264-269).

²³ GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Zamora como gobernador de ella desde 12 de agosto de 1853 hasta 17 de julio de 1854*, Zamora, 1985, p.93. Vegeu també GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Málaga...*, p.1045.

²⁴ NIETO, A.: *Los primeros pasos...*, p.298.

Després del parèntesi del Bienni progressista, el 1856 es va restaurar el model moderat que va estar vigent fins 1868 (encara que molts moderats fossin conscients que calia introduir-hi modificacions²⁵), sense que fos qüestionat substancialment pel reformisme dels governs de la Unió liberal: certs canvis (limitacions als alcaldes corregidors) es compensaven amb altres mesures centralitzadores (nomenament de nous delegats governamentals), i molts progressistes i demòcrates es van continuar considerant discriminats pel règim polític. Malgrat això, la reacció moderada de 1866 va tallar de soca-rel aquests tímids intents acusats de fomentar la revolució, i va retornar als grups més conservadors el control de molts municipis.

V.1.3.- L'alternativa progressista

Els progressistes pogueren tornar a aplicar les seves idees sobre l'organització municipal entre 1854 i 1856. Llavors també van canviar el mètode de designació de l'alcalde, una de les principals diferències amb els moderats: els progressistes creien que l'alcalde havia de ser d'elecció directa, la qual cosa li donava més legitimitat com a representant de la comunitat.

L'any 1854, i a falta d'alternatives, van haver de recórrer provisionalment a la Llei de 1823 ja adoptada unilateralment per moltes juntes i ajuntaments, i que el govern restablí oficialment el 7 d'agost amb una explicació preliminar que remarcà la seva voluntat de reformar-la: “El ardiente deseo que tenían los pueblos de verse libres de una centralizacion exagerada [...] aconsejan que V.M. dé su aprobacion á lo que de hecho se halla en observancia. Pero este restablecimiento no puede tener un carácter permanente [...] se propone el Gobierno de V.M. presentar un proyecto de ley en el que,

---

²⁵ El Reial decret de 16 d'octubre de 1856, signat per Narváez i que restablí les lleis de 1845, admetia en el preàmbul que aquestes lleis es podien reformar i millorar, i que “vuestros Ministros responsables están dispuestos á seguir este camino y á proponer á V.M. y á las Córtes las mejoras que en su caso puedan creerse convenientes”; però sempre serien millors que “la abolida y anárquica ley de 3 de Febrero de 1823, que bien pronto introdujo la desorganizacion y el desconcierto en todos los ramos de la Administracion” (FERNÁNDEZ, T.R. i SANTAMARÍA, J.A.: *Legislación administrativa española...*, pp.632-633).

conciliándose los intereses de los pueblos con los generales del Estado, se eviten los extremos igualmente perjudiciales de una centralizacion que esterilice el principio municipal, y de una descentralizacion que en último resultado vendria á hacer imposible en el Gobierno la alta mision que tiene de hacer ejecutar las leyes en toda la Monarquia”²⁶.

Tot i que poguessin reivindicar la llei de 1823 en moments d'exaltació revolucionària, els progressistes havien evolucionat i moderat els seus principis ideològics. Els seus projectes demostren que volien situar-se en un punt intermedi entre els principis de 1823 i el centralisme moderat. La llei progressista de juliol de 1856 reflecteix aquesta evolució però va arribar tard, perquè poc després vindria la reacció moderada i no va poder ser aplicada plenament fins 1868. La llei representava un canvi important respecte la legislació moderada, sobretot amb un augment molt considerable del nombre d'electors i el nomenament automàtic com a alcalde del regidor que hagués obtingut més vots; però, en comparació amb la llei de 1823, també reglamentava un major control dels ajuntaments als quals prohibia que participessin en discussions polítiques. Va ampliar els acords municipals que es podien aplicar immediatament sense necessitar l'aprovació de cap autoritat o institució superior (per exemple, augmentà significativament l'autonomia en la gestió patrimonial i financera), encara que va mantenir la subordinació a la diputació i el govern civil. Fins i tot va romandre la possibilitat de suspendre o dissoldre un ajuntament si cometia una desobediència greu, però s'afegiren una sèrie de condicions i de terminis que dificultaven que es pogués abusar d'aquesta possibilitat.

---

²⁶ FERNÁNDEZ, T.R. i SANTAMARÍA, J.A.: *Legislación administrativa española...*, p.769.

V.2.- QUI GOVERNAVA L'AJUNTAMENT DE LLEIDA?

V.2.1.- Les eleccions municipals

V.2.1.1.- La legislació

Ja hem comprovat que la Llei d'ajuntaments del 8 de gener de 1845 va reforçar el model municipal dels moderats, i això també es va reflectir en la forma com restringí radicalment la participació en les eleccions. És clar que de vegades, sobretot a les localitats més petites, les eleccions podien ser un formalisme a complir després que els anteriors regidors haguessin decidit els seus successors en una mena de procés de cooptació²⁷.

Els municipis on habitessin entre 1.001 i 2.500 veïns (es consideraven veïns d'una població tots els homes caps de família amb casa oberta i amb més d'un any de residència), havien de tenir 13 regidors, 2 tinentes d'alcalde i 1 alcalde; i els que tinguessin de 2.501 a 5.000 veïns, 16 regidors, 3 tinentes i 1 alcalde. La ciutat de Lleida va estar dins el primer cas fins 1859, quan va passar a tenir 20 representants dins l'Ajuntament.

S'havia de votar per a renovar la meitat dels regidors cada dos anys de l'1 al 3 de novembre. A les ciutats on corresponia nomenar dos o més tinentes d'alcalde, com Lleida, calia dividir el municipi en igual nombre de districtes electorals cadascun dels quals havia d'elegir la mateixa quantitat de regidors (excepte quan els regidors a escollir no es poguessin dividir exactament en els districtes, i en aquest cas havien de nomenar un regidor més els districtes escollits per sorteig). En el moment de posar en pràctica la nova llei municipal, l'alcalde s'encarregava de fer aquesta divisió tot procurant que el districte més nombrós no superés al menor en més de 50 electors. Aquesta divisió havia

---

²⁷ Sabem que a Alcover, el cap polític ordenava que es reunissin els regidors que havien de cessar perquè votessin una proposta de les persones que creien més recomanables per a succeir-los, i era l'Ajuntament qui de vegades s'encarregava de preparar les candidatures a les eleccions municipals (GRAU, M.D.: *La vida d'Alcover durant el regnat d'Isabel II (1833-1868)*, Alcover, 1994, p.127).

de romandre igual en totes les eleccions posteriors i solament es podia canviar per ordre del cap polític.

L'horari de votació començava a les nou del matí i acabava a les dues de la tarda. L'elector havia d'escriure (o fer escriure a un altre elector) en una papereta els noms dels candidats a qui donava suport, a la vista de la mesa electoral i dins del local de les votacions, per la qual cosa no sembla que el secret de la votació estigués gaire protegit per la llei. Després de cada dia de votació, el president i els secretaris de la mesa havien de fer l'escrutini dels vots i redactar l'acta corresponent, que s'havia d'exposar al públic, i a continuació es cremaven les paperetes.

Eren elegits regidors els candidats que haguessin obtingut una majoria relativa de vots en cada districte. El cap polític, després d'haver consultat al Consell provincial, era qui donava validesa o no a les actes definitives. Finalment, l'1 de gener prenién possessió dels càrrecs els candidats guanyadors. No s'havien de reemplaçar les vacants, però si faltaven més de la tercera part dels regidors era obligatori convocar eleccions parcials.

Es consideraven electors tots els veïns del municipi que tinguessin un mínim de 23 anys i paguessin les majors quotes de contribució fins a un nombre d'individus determinat en funció d'una escala²⁸, segons la qual a les localitats d'entre 1.001 i 5.000 veïns hi hauria 154 electors més l'onzena part dels veïns que excedissin de 1.000. A la llista d'electors també s'havien d'incloure tots els veïns que contribuïssin amb una quota igual a la més baixa que calia pagar per a ser elector d'acord amb l'escala anterior, així com els majors de 25 anys que demostrassin tenir determinats títols o

---

²⁸ Per a calcular la quota s'havia d'acumular el que paguessin els contribuents dins i fora de la localitat de residència per la contribució general directa, més els repartiments veïnals que es pagaven per a cobrir les despeses municipals o provincials. A part que això no sempre es complia, i sovint eren els electors els que havien de presentar els documents necessaris perquè se'ls sumés totes les contribucions pagades, el sistema fiscal espanyol també introduïa un factor de distorsió en gravar més la riquesa immobiliària que els beneficis mercantils o industrials, la qual cosa afectava molt en ciutats com Barcelona amb un

activitats que els permetessin votar com a capacitats²⁹. Però no tots els electors podien ser escollits per a formar part de l'Ajuntament: els únics elegibles, en les localitats de més de 1.000 veïns, eren la meitat dels electors contribuents que paguessin una major quantitat³⁰; i la reforma moderada de l'octubre de 1866 va reduir els elegibles a la tercera part dels electors contribuents.

Aquesta normativa, aplicada a la ciutat de Lleida a les eleccions municipals de 1845, va donar com a resultat que dels 10.070 habitants i 2.078 veïns comptabilitzats oficialment, sols podien votar 368 (252 electors majors contribuents, dels quals únicament 126 eren elegibles, i 116 capacitats)³¹: és a dir, eren electors el 3'6% de la població i el 17'7% dels veïns, i elegibles l'1'1% i el 6% respectivament.

Però els números oficials els hauríem de prendre amb precaució, ja que a la Diputació provincial hi havia una estadística més fiable que atribuïa a la ciutat 3.022 veïns³², i segons les dades reunides per l'Ajuntament l'agost de 1844 a Lleida hi havia realment un total de 13.293 habitants i 2.941 veïns³³; per tant, el percentatge real d'electors devia ser entorn del 2'5% de la població i del 12'5% dels veïns (uns percentatges que van anar baixant els anys següents davant d'una població creixent que no es reflectia en els censos). El que sí queda clara és la disminució radical en relació als poc més de 1.000 electors previstos el 1844 d'acord amb l'anterior llei moderada

---

important sector industrial i comercial (ARRANZ, M. et al.: *Barcelona: anàlisi històrica del règim municipal*, Barcelona, 1987, p.64).

²⁹ Segons la Llei d'ajuntaments de 1845, es tractava dels doctors i llicenciats; dels membres de les acadèmies Espanyola, de la Història i de San Fernando; dels individus dels capítols eclesiàstics, dels capellans rectors de parròquia i els seus tinents; els magistrats, jutges de primera instància i promotors fiscals; els empleats actius, cessants o jubilats que tinguessin un sou de més de 10.000 rals anuals; els oficials retirats de l'Exèrcit; els advocats amb dos anys d'estudi obert; els metges, cirurgians i farmacèutics amb dos anys d'exercici; els arquitectes, pintors i escultors amb títol d'acadèmics; i els professors de qualsevol establiment d'ensenyament costejat amb fons públics.

³⁰ Tampoc no podien ser escollits els eclesiàstics, els empleats públics en servei actiu, els que cobressin sou de fons municipals o provincials, els diputats provincials, i els arrendataris de propis, d'arbitris i de proveïment dels pobles.

³¹ Suplement al BOPL núm.94, 9 d'agost de 1845.

³² Informe de l'alcalde al cap polític del 21 de maig de 1844, a l'APL caixa núm.1529, secretaria general-correspondència 1844.

³³ APL caixa núm.1619, eleccions-cens electoral 1844.

d'ajuntaments, reduïts a gairebé un terç d'aquella xifra. I el nombre d'electors a la resta de la Dècada moderada no va variar substancialment, gràcies a mantenir aquesta població oficial fictícia inferior a la real que beneficiava els interessos electorals dels moderats en impedir la participació d'una part de les classes mitges de la ciutat³⁴.

A les eleccions municipals de novembre de 1858 l'Ajuntament ja no es va poder refugiar en censos falsos, a causa que el cens oficial de l'any anterior havia establert que la ciutat tenia 19.627 habitants. Així, la ciutat va constar amb 4.080 veïns, la qual cosa significà que el nombre d'electors augmentà espectacularment fins a 536 (434 eren electors majors contribuents, dels quals 217 eren elegibles, i 102 electors capacitats)³⁵, i això afavorí directament els liberals progressistes els anys següents. En percentatges, els electors van representar el 2'7% de la població i el 13'1% dels veïns, ja que s'ha de tenir en compte que la legislació provocava que la proporció d'electors disminuís a mesura que els veïns d'una població augmentaven. Els anys següents segurament aquestes xifres no van variar gaire: a les llistes provisionals de 1860 i 1862 van constar 4.070 veïns, 433 electors majors contribuents i 216 elegibles; i a les provisionals de 1864 i de 1866, 4.322 veïns, 456 electors contribuents i 228 elegibles³⁶. Però just abans de les eleccions municipals de 1866 es va produir una variació important perquè l'octubre d'aquell any el govern moderat va acordar reduir els elegibles a la tercera part

---

³⁴ A les llistes electorals de 1847 les dades van ser pràcticament les mateixes que les de 1845, amb l'únic canvi que les capacitats van passar de 116 a 119; a les llistes de 1849 hi ha 2.168 veïns i 260 electors majors contribuents; a les de 1851 hi ha 2.206 veïns, 263 electors majors contribuents i 130 capacitats; i a les de 1853, 11.544 habitants, 2.296 veïns, 271 electors majors contribuents i 106 capacitats -aquesta disminució de capacitats va ser causada per l'expulsió d'alguns eclesiàstics de les llistes, com veurem més endavant-. I per a preparar la llista per a les eleccions de febrer de 1857, es va recórrer com a xifres de referència a les mateixes de 1845 (APL caixa núm.1536, eleccions municipals 1847; BOPL núm.76, 13 de juny de 1849; APL caixa núm.1544, cens electoral 1851; APL caixa núm.1609, estadística-censos i enquestes, carpeta d'estadístiques generals de la població de 1853; APL caixa núm.1619, eleccions-cens electoral 1853; i BOPL núm.164, 12 de desembre de 1856, p.2).

³⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessió del 3 de novembre; i APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'eleccions municipals 1858, document del 3 de novembre.

³⁶ BOPL núm.68, 6 de juny de 1860, p.2; BOPL núm.68, 6 de juny de 1862, p.3; APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'eleccions municipals 1862; BOPL núm.228, 15 de juny de 1864, p.2; i BOPL núm.71, 11 de juny de 1866, p.2.

dels electors contribuents, i per tant el nombre de persones que podien ser escollides es devia reduir a 152.

En balanç, la legislació tenia la voluntat explícita de permetre solament l'accés al poder municipal a la minoria de la població amb major capacitat econòmica, que lògicament era més de fiar per al liberalisme conservador, però els moderats lleidatans van voler limitar més el dret de participació política i per aconseguir-ho van reduir el nombre oficial d'habitants de la ciutat, perquè d'aquesta manera encara fossin menys els ciutadans amb dret al vot (a part dels avantatges fiscals que també tenia aquesta opció, en permetre reduir les contribucions exigides al municipi). Per tant, ens trobem amb un índex de la limitació del suport que tenien els dirigents moderats del municipi, que van trobar fins i tot massa ampli el cos electoral previst per la legislació moderada, que per si sola ja havia exclòs bona part de la classe mitjana i havia convertit la política oficial en un assumpte d'una petita elit de ciutadans.

Els censos electorals ens permeten esbrinar les categories socioprofessionals dels electors. Així, en repassar els 371 electors inscrits al cens de 1847³⁷ s'observa que els grups amb més electors eren els propietaris (103 electors, el 27'8% del total) i les professions liberals (92 electors, el 24'8%); els seguien els comerciants (56, el 15'1%), els fabricants, menestrals i botiguers (també 56), els clergues (48, el 12'9%)³⁸ i els militars (16, el 4'3%). Com era de preveure en una ciutat de les característiques econòmiques i socials de Lleida, observem el predomini entre els electors dels propietaris i de les professions liberals; però hem de tenir en compte que era habitual que una mateixa persona pogués tenir diverses activitats econòmiques i al cens n'hi

---

³⁷ APL caixa núm.1624, eleccions-expedients.

³⁸ El clergat tenia més electors del que legalment li corresponia, irregularitat que les protestes dels progressistes van aconseguir corregir a partir de 1851.

constava solament una, fet que s'ha de tenir present a l'hora d'examinar les xifres anteriors i relativitzar-ne les conclusions que en poguéssim extreure³⁹.

Els encarregats de confeccionar les llistes electorals de cada municipi eren els alcaldes, juntament amb dos regidors i dos majors contribuents designats per l'Ajuntament. Les reclamacions s'havien de dirigir a l'alcalde i els que no es conformessin amb les seves resolucions podien reclamar al cap polític, que prenia la decisió definitiva després d'haver escoltat l'opinió del Consell provincial (una mena d'institució consultiva de les autoritats i tribunal administratiu en primera instància presidit pel cap polític, els membres del qual eren nomenats directament pel govern). En conseqüència, la netedat de la formació de les llistes es posava precisament en mans de càrrecs públics nomenats pel govern, els quals acostumaven a estar compromesos en favor dels candidats governamentals i disposaven d'instruments prou eficaços per afavorir-los.

V.2.1.2.- Els resultats electorals

El novembre de 1845 es van celebrar les primeres eleccions municipals d'acord amb la nova legislació moderada i es van renovar tots els membres de l'Ajuntament de Lleida. Just abans les autoritats superiors van mostrar indicis de la seva poca imparcialitat, en donar suport a les candidatures favorables al nou règim moderat i que oferissin una millor garantia per al manteniment de l'ordre social. Així, el capità general de Catalunya, Manuel Bretón, va redactar un manifest amb una sèrie de recomanacions respecte a les votacions que estaven a punt d'efectuar-se: després d'anunciar que suspendria durant el període electoral l'estat excepcional vigent a Catalunya, va demanar que els electors es comportessin “con el mayor aplomo, con mucho conocimiento y con toda la posible circunspeccion” ja que, encara que les competències

---

³⁹ Altres xifres ben diferents sobre els censos electorals municipals dels anys 1840-1853 es poden consultar a CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.376-389.

municipals haguessin disminuït molt, els ajuntaments encara tenien molta influència; i va recomanar que els escollits fossin homes de bona conducta, “amigos del orden y de la conciliacion de las opiniones y partidos” i, si era possible, “libres ó descargados en lo posible de ocupaciones particulares, á fin de poderse dedicar con mas desahogo á las tareas municipales”⁴⁰. José Matías Belmar, com a cap polític de Lleida, també va publicar un ban en què assegurava als electors el seu dret a exercir el vot en completa llibertat, i recomanava que votessin “personas honradas que cumplan las leyes con imparcialidad”⁴¹.

Finalment les eleccions es van celebrar però no sembla que es garantís la igualtat d'oportunitats per a tothom, i es van presentar diverses protestes⁴². Van ser escollits al primer districte de la ciutat (el de les cases consistorials) els vuit integrants de la candidatura moderada: Pere Mestre (tinent d'alcalde), Sebastià Ribelles, Pere Portabella, Antoni Lleopart, Ignasi Carreras, Ignasi Batiller, Ramon Niubó i Lluís Agulló (que va renunciar al càrrec)⁴³. Aquests vuit regidors van obtenir entre 86 i 90 vots, mentre que els candidats progressistes (Manuel Fuster Arnaldo, Joan Berges, Joaquim Berga, Joan Maza, Marià Gigó, Jaume Nadal, Josep Antoni Ribé i Manuel Olives i Puig)⁴⁴ sols en van aconseguir entre 24 i 31, malgrat ser molt coneguts i tenir

---

⁴⁰ BOPL núm.127, 25 d'octubre de 1845, pp.1-2; i *Gaceta de Madrid* núm.4062, 28 d'octubre de 1845, p.1.

⁴¹ BOPL núm.123, 16 d'octubre de 1845, p.1.

⁴² Comunicació al cap polític del 16 de novembre de 1845, a l'APL caixa núm.1531, secretaria general-correspondència 1845, antecedents sobre les llistes electorals d'ajuntaments 1845. No es conserven les actes de les eleccions.

⁴³ Lluís Agulló va al·legar que estava “físicamente impedido”, i se li va acceptar la renúncia (Llista de reclamacions electorals del 16 de novembre de 1845, a l'APL caixa núm.1623, carpeta d'eleccions municipals 1845).

⁴⁴ Ja he presentat abans Manuel Fuster Arnaldo, Joan Berges, Joaquim Berga i Josep Antoni Ribé. Jaume Nadal també era un dels capdavanters històrics del liberalisme progressista, i ja exposaré més endavant els molts elements destacats de la seva trajectòria vital. Joan Maza era advocat i propietari, i va aprofitar la desamortització de Mendizábal per adquirir propietats al Vilosell i al Pont de Suert (SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.672; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXXIII). Quant a Marià Gigó, es fa difícil de distingir si es tracta de la persona que va morir el 1848, o de qui posteriorment va ser regidor el 1854 -segurament el fill-: en tot cas, podem afirmar que era un gran propietari i advocat, i suposem que era la mateixa persona que havia estat regidor entre 1820-1823, el 1833, primer tinent d'alcalde el 1836 i alcalde el 1839, que també havia estat milicià des dels anys 20 i havia participat en les juntes auxiliars de 1835 i de 1840 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*,

una trajectòria política important. Van votar entorn de 118 del total de 198 inscrits a les llistes del districte (participació del 59'5%)⁴⁵.

Al segon districte, el de l'Institut de segon ensenyament, els vencedors també van ser els moderats Joaquim de Gomar (alcalde), Marià Arajol (tinent d'alcalde)⁴⁶, Ramon Coll, Josep Sureda, Francesc Roig, Ramon Puig, Francesc Montané i Joan Josep Morante (síndic regidor). D'aquest districte sols sabem que la candidatura moderada va rebre els set únics vots del primer dia de votacions, tot i que la presència del progressista Martí Castells a la mesa electoral ens fa suposar que s'hi devia haver presentat una candidatura progressista⁴⁷.

Pel que coneixem, sembla que a la resta de Catalunya les eleccions es van caracteritzar per una abstenció generalitzada⁴⁸, malgrat que a moltes ciutats espanyoles els progressistes van entrar a la confrontació electoral i van triomfar⁴⁹. En canvi, a Lleida els moderats van passar la prova de les eleccions municipals amb èxit i aconseguiren el control total del poder polític local. En aquest grup hi havia moltes persones d'un passat escassament liberal (o amb clares simpaties carlistes, com Josep Sureda), i alguns que tal vegada tinguessin alguna relació amb els progressistes, com Ignasi Carreras. També hem de tenir present que en les eleccions municipals, i sobretot

---

pp.334-335 i apèndix p.XXIV; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.115, 117, 140-141, 196, 211 i 224; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.35; i AHPL secció protocols notariaus, signatura 244). Manuel Olives, nascut el 1808, havia estat regidor els anys 1836, 1840 -any en què participà en la junta pronunciada- i 1841; era adroguer i propietari, però sembla que els anys següents va prosperar, adquirí un magatzem de bacallà, el 1853 era el quinzè major contribuent de la ciutat, el 1861 es va col·locar entre els cinquanta major contribuents de la província per propietat rural i pecuària, i el mateix any va ser dipositari de propis de l'Ajuntament (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.334, 420 i apèndix p.CXXIII; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.98; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.224; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; i APL caixa núm.1491, secretaria general-correspondència, carpeta de secretaria general-correspondència 1861, carta del 21 de juny de 1861).

⁴⁵ Resultats dels escrutinis diaris del districte a l'APL caixa núm.1623, eleccions municipals 1845.

⁴⁶ Més tard Marià Arajol va patir una malaltia, i el setembre de 1847 el cap polític va nomenar Ramon Niubó per a substituir-lo com a tinent segon d'alcaldia (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1847*, sessió del 18 de setembre).

⁴⁷ Resultat de l'escrutini de vots de l'1 de novembre de 1845 al districte de l'Institut a l'APL caixa núm.1623, eleccions municipals 1845.

⁴⁸ *Diario de Barcelona* núm.314, 10 de novembre de 1845, p.4338.

⁴⁹ PIRALA, A.: *Historia contemporánea. Anales... Tom I*, p.357.

al districte de les cases consistorials que era on més suport podia obtenir l'oposició, els moderats sovint intentaven incloure dins les seves llistes persones que fossin acceptables per alguns progressistes per tal d'aconseguir més vots. És destacable que cap dels elegits hagués format part de l'anterior Ajuntament i que en alguns casos fossin bastant joves, per la qual cosa sembla haver-se produït un cert relleu generacional en el moderantisme lleidatà (encara que de vegades continuaven tradicions familiars de representació municipal, algunes procedents de l'Antic Règim com els Gomar, i que havien estat interrompudes els anys anteriors)⁵⁰.

---

⁵⁰ Pere Mestre era un advocat i propietari de poc més de 30 anys; tal vegada sigui la mateixa persona Pere Mestre i Tudela, soci de l'Acadèmia Bibliogràfico-Mariana, mort l'octubre de 1865, i possiblement germà de Joan Mestre i Tudela -moderat que després evolucionaria cap al carlisme i a l'integrisme- (APL caixa núm.1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.436 i apèndix p.XXXIV; i *Anales de la Academia Bibliogràfico-Mariana* any 3r, 1864, p.428). De ben segur el regidor Sebastià Ribelles no és la mateixa persona que el demòcrata Sebastià Ribelles i Enrich, sinó una altra que llavors tenia més de 50 anys i que es pot suposar que era quincaller i comerciant en ferreteria (APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'eleccions-eleccions generals-Cort i Senat 1858, llista del 6 de setembre; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XLVII; i informacions que m'ha donat amablement en Jacinto Bonales). Pere Portabella era comerciant i botiguer de roba al detall, amb gairebé 60 anys, i havia estat regidor en els ajuntaments majoritàriament progressistes de 1838 i 1839; va ser el tretzè major contribuent de la ciutat el 1847 i el divuitè el 1853 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.335 i apèndix p.XLIII). Antoni Lleopart tenia 32 anys, era argenter i el 1841 havia estat condecorat pel progressisme (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.436 i apèndix p.XXX). Ignasi Carreras, que llavors tenia 37 anys, sembla que l'agost de 1851 presentà reclamacions contra les llistes electorals conjuntament amb progressistes com Manuel Fuster Arnaldo i Josep Hostalrich (a no ser que hi hagi una confusió amb un altre lleidatà de nom similar), i l'any 1856 va ser nomenat regidor tant pel governador militar com pel governador civil; les seves propietats i sobretot els seus negocis de botiguer i comerciant de draps i teixits li van permetre ser un dels majors contribuents de la ciutat: era el vintè contribuent de la ciutat el 1851, entre 1858 i 1860 es va beneficiar de les subhastes de béns civils, el 1860 era un dels quaranta majors contribuents de la ciutat per l'impost territorial, el 1861 era l'onzè major contribuent de la classe de comerciants de la província, i el 1865 el sisè de la ciutat per contribució industrial i de comerç (APL caixa núm.1619, cens electoral 1851; VICEDO, E.: "Notes sobre la integració...", pp.174-175; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.436 i XIII de l'apèndix; APL caixa núm.1489, secretaria general-correspondència, carpeta de secretaria general-correspondència 1860; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4; i APL caixa núm.1664, hisenda-finançament i fiscalitat, llistat del 21 d'octubre de 1865). Ignasi Batiller, procurador de més de 40 anys, tenia relacions de parentela amb altres moderats com Francesc Cercós, Pau Ferrer i Josep Gort; havia format part d'un batalló de voluntaris reialistes al principi dels anys 30, i el 1835 havia dimitit de porter de l'Ajuntament just quan estava vigent una junta auxiliar de govern liberal; el 1857, una vegada que els moderats havien recuperat el control de l'Ajuntament, ell consta com a secretari particular de l'alcaldia (LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.231; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 9 de maig de 1857; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió del 12 de gener; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.VII). Ramon Niubó, gran propietari de més de 50 anys, havia estat sotstinent dels Voluntaris Reialistes el 1825, però això no li impedí ser sotsinspector de la Milícia Nacional de 1836 a 1840; era un dels quatre majors contribuents de la ciutat des dels anys 30, i va morir el 22 de gener de 1848 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.XXXVIII-XXXIX, XCVIII, CIII, CVIII i CXIII; i AHPL secció protocols notariais, signatura 244). Lluís Agulló, de vora 45 anys, comerciant de teixits i roba, havia estat regidor els anys 1834 i 1837, i experimentà un fort progrés econòmic fins a la seva mort el 1852 (CASALS, Q.:

A l'Ajuntament que va prendre possessió l'1 de gener de 1848 hi havien de romandre vuit dels regidors anteriors, triats per sorteig, i els afavorits van ser Francesc Roig, Ramon Puig, Ramon Coll, Ramon Niubó (mort poques setmanes després), Sebastià Ribelles, Josep Sureda, Antoni Lleopart i Ignasi Batiller (nomenat nou síndic). L'altra meitat dels regidors van ser escollits a les eleccions de novembre de 1847, i al primer districte de la ciutat van vèncer els membres de la candidatura moderada: Joan Mascaró (amb 98 vots), Francesc Puig (amb 95, i nomenat tinent primer d'alcalde),

---

La Lleida dels progressistes..., pp.192, 335, 401 i apèndix pp.IV-V; i AHPL secció protocols notariais, signatura CN255). Joaquim de Gomar es va encarregar de continuar la tradicional presència de la seva família dins l'Ajuntament; advocat i propietari noble nascut el 1804, germà de Domènec i Josep de Gomar, i fill d'Ignasi, constava com a primer contribuent de la ciutat gràcies a les seves moltes terres en propietat, molins, cases, etc.; havia format part del cos dels Voluntaris Reialistes a partir de 1825, i el 1854 seria diputat provincial pel partit judicial de Lleida (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.426-428 i apèndix pp.CIII, CVIII, CXIII, CXVIII, CXXIII; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.105; BOPL núm.37, 28 de març de 1844; BOPL núm.37, 28 de març de 1844; i Cadastre de 1845). Marià Arajol, advocat de 31 anys, la seva família havia estat de les majors propietàries de la ciutat, ell es va mantenir entre els deu majors contribuents durant molts anys, i el 1861 era el vint-i-unè major contribuent per propietat rural i pecuària de la província; el seu pare havia estat regidor dels ajuntaments absolutistes de 1816 a 1820 i de 1823 a 1833; el 1848 va ser nomenat conseller supernumerari del Consell provincial (APL caixa núm.1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.428 i apèndix pp.VI, CIII, CVIII, CXIII i CXVIII; APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; i *Actes del Consell provincial 1849*, sessió del 14 de febrer). Ramon Coll, botiguer de draps i teixits, el 1861 estava entre els vint majors contribuents de la província de la classe de comerciants (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XVI; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Josep Sureda, propietari de gairebé 40 anys i situat dins els vint majors contribuents de la ciutat entre 1834 i 1844, havia estat tinent dels Voluntaris Reialistes el 1825, i un informe municipal de 1855 el va considerar carlista: "no goza de mala reputacion, si bien es acerrimo carlista [...] es propietario de algunas fincas rusticas que cultiva por si, asi como la casa que habita [...] es de su propia pertenencia"; tornaria a ser regidor a partir de 1857 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.LII-LIII, XCVIII i CIII; i APL caixa núm.1432, secretaria general-certificacions, carpeta de secretaria general-certificacions 1855). Francesc Roig, llaurador propietari, el 1837 els carlistes l'empresonaren quan era milicià; tornaria a ser regidor l'any 1867 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XLVIII; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.1*, p.164). Ramon Puig, tractant de bestiar i propietari de poc més de 30 anys, havia aprofitat la desamortització de Mendizábal per a comprar cases i terres, comerciava en fires d'arreu de les províncies de Lleida i d'Osca, i els anys cinquanta també va ser arrendatari d'alguns arbitris municipals; el 1839 havia estat tinent de fusellers de la Milícia Nacional, i el 1862 ja era mort (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XLIV; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.683; informacions que m'ha donat amablement en Jacinto Bonales; APL caixa núm.1479, secretaria general-correspondència, carpeta de secretaria general-correspondència 1851, llistat del 25 d'abril; APL caixa núm.1482, secretaria general-correspondència, carpeta de secretaria general-correspondència 1854, llistat del 26 d'abril; i APL caixa núm.1625). Francesc Montané, propietari que havia estat milicià el 1839 i condecorat el 1841, tornaria a ser regidor dins l'Ajuntament nomenat el novembre de 1856 pel governador civil, i també dins el nomenat per Reial ordre el setembre de 1866 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXXV). Joan Josep Morante, procurador de més de 40 anys, havia estat milicià nacional el 1839, i al llarg de la seva vida participaria en diversos negocis: el 1855, era procurador de la "Sociedad minera la leal catalana", el 1857 apoderat del Duc de Medinaceli, i el 1860 administrador del mercat de Lleida (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXXVI; *Actes de la*

Miquel Murillo (95) i Jaume Campmany (77)⁵¹. Els quatre candidats progressistes van perdre per una diferència petita de vots (Josep Soldevila amb 75 vots, Manuel Olives amb 73, Josep Antoni Ribé amb 68 i Ramon Mestres amb 67)⁵² derrota en què va ser clau l'existència d'un excessiu nombre de clergues electors i tots agrupats en aquell districte. Únicament aquesta il·legalitat va poder compensar una mobilització d'electors progressistes que va fer possible que la participació total arribés al 83'5%, en haver votat 173 dels 207 electors inscrits.

Al districte de l'Institut, amb una participació de 138 dels 164 electors (el 84'1%), van guanyar els moderats Domènec Tey (81 vots, escollit tinent segon), Josep de Gomar (78), Ramon de Casanoves (78, nou alcalde) i Magí Targa (72)⁵³. Però la

---

Diputació provincial de Lleida 1855, sessió del 16 de febrer; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 13 de maig; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 25 de gener).

⁵¹ Joan Mascaró era argenter, havia estat milicià l'any 1839 i condecorat el 1841 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.XXXII-XXXIII). Francesc Puig, de poc més de 50 anys d'edat, propietari i procurador, abans havia residit al Poal i a Balaguer, va estar dins els vint-i-un majors contribuents de la ciutat entre 1845 i 1853, el 1856 era l'onzè major contribuent de la ciutat, el 1861 era el catorzè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària, i també va realitzar compres de diversos béns gràcies a la desamortització i participà en l'arrendament de propis i arbitris de l'Ajuntament; entre 1825 i 1827 havia estat tinent dels Voluntaris Reialistes, i seria alcalde a partir del gener de 1850 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XLIII i LXIII; APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost de 1856; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; APL caixa núm.1485, carpeta de secretaria general-correspondència 1856, carta del 21 d'agost de 1856; i SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, pp.682-683). Miquel Murillo era adroguer confiter, i també havia superat els 50 anys d'edat (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.XXXVII-XXXVIII). I Jaume Campmany, botiguer de draps i teixits, els anys 60 constava entre els dotze majors contribuents de la província per la classe de comerciants; tornaria a ser nomenat regidor gràcies a la recuperació del poder municipal per part dels moderats, tant el 1856 com el 1866 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.XIII; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4; i BOPL núm.151, 1 de novembre de 1865, p.4).

⁵² Josep Soldevila, escrivà nascut el 1803, havia estat milicià nacional els anys 20 i 30, membre de la Junta provincial d'armaments i defensa de 1836, segon alcalde els anys 1836-1837 i 1840, i en aquest darrer any es va adherir al pronunciament; més endavant formà part de la comissió del partit liberal que va demanar a l'Ajuntament que s'adherís al pronunciament de 1854, participà a la Junta de govern creada el 1854, tornà a la Milícia i fou diputat provincial diverses vegades entre 1856 i 1866; el 1858 va ser un dels progressistes que va donar suport públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.335 i 416, i apèndix p.LII; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.63 i 234; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.213 i 224; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; BOPL extraordinari, 21 de juliol de 1854; *Diario de Barcelona* núm.286, 13 d'octubre de 1858, p.9201). Ramon Mestres era comerciant i propietari, passava dels 60 anys, havia estat milicià els anys 30 i regidor els anys 1834 i 1841, i tornaria a l'Ajuntament el 1856 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.334 i apèndix p.XXXIV; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.144 i 165). Manuel Olives i Josep Antoni Ribé eren dos molt destacats progressistes de la ciutat, que ja he presentat en notes anteriors.

⁵³ Quant a Domènec Tey, tinc la sospita que en alguns treballs se l'ha confós amb el polític progressista Miquel Tey, però com a mínim es pot assegurar que tornaria a ser nomenat regidor els anys 1856 i 1866,

candidatura progressista també va estar a punt d'aconseguir l'elecció d'alguns candidats, ja que Ramon Vicens va obtenir 69 vots, Joan Biguera 66, Josep Antoni Morlius 63, i Joaquim Garrell 60⁵⁴. La preocupació per la possible victòria progressista

---

en els dos casos per ordre superior i amb caràcter provisional, però el 1866 va renunciar al càrrec a causa de ser major de 60 anys; era botiguer de draps i teixits, i el 1861 era el dissetè major contribuent de la província dins la classe de comerciants (*Actes del Consell provincial 1860*, sessió del 2 d'octubre; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.LIV; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Josep de Gomar, nascut el 1814, germà de Domènec i Joaquim, tornaria a ser regidor a partir de 1857 i de 1866, i se'l consideraria proper al carlisme; era propietari, advocat i noble, des dels anys 40 consta com un dels quaranta majors contribuents per propietat territorial a la ciutat, i l'any següent era el quarantè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.105 i 427; APL caixa núm.1489, secretaria general-correspondència, carpeta de secretaria general-correspondència 1860, document sense data; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Ramon de Casanoves, nascut entre 1810 i 1812, propietari, advocat i membre d'una família noble, era fill de Joan Baptista Casanoves que fou regidor d'Ajuntaments absolutistes entre 1814 i 1832; seria diputat provincial pel partit de Solsona a partir de l'abril de 1850; el 1857 va avisar que tenia previst traslladar la seva residència a Tàrraga, però el 1859 tornà a ser regidor de Lleida, i el 1867 va ser escollit diputat a Corts per la província de Lleida; també va ser secretari i sotsdirector de la Societat econòmica d'amics del país; malgrat el seu conservadorisme, que el portà a enfrontar-se a l'Ajuntament l'abril de 1856 en considerar-se discriminat, també com a regidor es va desmarcar algunes vegades de les opinions majoritàries dels seus companys en temes relacionats amb l'Església, i sembla una de les poques persones partidària d'una certa separació de les administracions civil i eclesiàstica; entre 1845 i 1853 era un dels quaranta majors contribuents de la ciutat, i el 1861 era el trenta-quatrè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.426; APL caixa núm.1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol de 1844; MERELO, J.: *Guia geogràfica, administrativa...*, p.53; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 2 d'abril; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 14 de març; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.105; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Magí Targa, propietari de gairebé 40 anys, va formar part tant de l'Ajuntament absolutista de principis de 1820 com del constitucional de 1822, i durant la "Dècada ominosa" va ser capità d'una companyia dels Voluntaris Reialistes (LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.695; TORRES I GRAELL, M.C.: *El fet religiós a les Terres de Lleida durant el temps de Ferran VII*, Lleida, 1983, pp.122 i 133; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.LIII).

⁵⁴ La trajectòria política de Ramon Vicens ja l'hem tractada abans, però ara podem afegir noves dades sobre altres personatges. Joan Biguera, comerciant d'uns 50 anys, milicià nacional entre 1820 i 1823 i també els anys 30, membre de la Junta pronunciada el 1840 i regidor aquell mateix any i el 1841, tornà a ser regidor dins l'Ajuntament nomenat pel governador militar l'agost de 1856 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.X; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.224). Joaquim Garrell, advocat de 30 anys el 1848, va participar en la Junta directa que constituí el Casino de Lleida el 1852, tornà a ser nomenat regidor de l'Ajuntament provisional imposat pel governador militar l'agost de 1856, repetí com a regidor a partir del març de 1866 i l'abril del mateix any va ser alcalde; el 1861 era el quaranta-cinquè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (APL caixa núm.1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol de 1844; APL caixa núm.1480, carpeta de secretaria general-correspondència 1852; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Finalment, cal destacar la presència de Josep Antoni Morlius, regidor anteriorment entre 1841 i 1842, que el febrer de 1854 va ser escollit diputat provincial pel partit de Solsona, i sembla que va tenir algun enfrontament amb l'Ajuntament del Bienni progressista que provocà que el febrer de 1855 fos separat de la companyia de veterans de la Milícia Nacional de la ciutat; el 1856 tornaria a ser regidor dins els ajuntaments nomenats pels governadors civil i militar; però el que crida veritablement l'atenció és la seva diversa i reeixida activitat econòmica, de la qual n'explicaré alguns detalls més endavant: de moment, val la pena mencionar que com a comerciant, agent de negocis i prestador de diners, va anar prosperant fins a situar-se com a sisè major contribuent de la ciutat el 1851, segon el 1856, i el primer de la província de la classe de comerciants el 1861 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.XXXVII i CXVIII; APL caixa núm.1624, carpeta

va provocar que Josep Maria Canalda, antic tinent d'alcalde en l'Ajuntament moderat imposat el 1844 i secretari de la mesa del primer districte, deixés la mesa i utilitzés la seva influència per anar al districte de l'Institut "conduciendo electores para depositar sus sufragios en la urna electoral".

En balanç, els moderats van haver de recórrer a pressions sobre electors i a d'altres estratègies que anaven més enllà de la legalitat per aconseguir la victòria en unes eleccions en què la participació global va arribar fins al 83'8% dels electors (dels 371 lleidatans amb dret al vot hi van participar 311)⁵⁵. Tot plegat, reflecteix l'important grau de politització que existia dins la minoria de ciutadans amb dret al vot i la capacitat de presentar oposició que havien conservat els progressistes: l'alta participació electoral, en comparació al que succeïa en altres ciutats, n'és una bona prova⁵⁶.

En les següents eleccions municipals, el novembre de 1849, és possible que no hi hagués cap confrontació política important, ja que no es van presentar reclamacions a les actes electorals⁵⁷. Continuaren presents a l'Ajuntament els vuit regidors escollits el 1847, tal com reglamentava la llei, i fou nomenat alcalde Francesc Puig. Els nous regidors, fruit d'una nova victòria electoral dels moderats, van ser Francesc Pocerull (primer tinent d'alcalde), Francesc Cercós (segon tinent), Francesc Albereda (síndic)⁵⁸, Tomàs Mostany, Ramon Ignasi Gali, Simó de Llanes, Josep Sanmartín i Joan Domingo⁵⁹.

---

d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4).

⁵⁵ Vegeu les actes electorals del 4 de novembre de 1847, a l'APL caixa núm.1536, eleccions municipals.

⁵⁶ Per exemple, a Alacant la participació a les eleccions municipals de 1845 fou del 14'1%, i del 36'9% a les de 1849 (DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la revolución...*, pp.150-151).

⁵⁷ Comunicació al cap polític del 16 de novembre de 1849, a l'APL caixa núm.1540, carpeta de secretaria general-correspondència 1849.

⁵⁸ El juliol de 1850, a causa de l'absència de Francesc Albereda, Magí Targa el substituï temporalment com a síndic (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1850*, sessió del 6 de juliol).

⁵⁹ Francesc Pocerull -que de vegades també apareix com a "Pocorull"-, advocat, alcalde a partir de 1852, va ser regidor de l'Ajuntament provisional nomenat pel governador militar l'agost de 1856 però pocs mesos més tard va deixar el càrrec per ocupar la plaça de vocal del Consell provincial; el 1861 era el vint-i-setè major contribuent per propietat rural i pecuària de la província (APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència, carpeta de secretaria general-correspondència 1856; i BOPL núm.143, 25 de

A partir de l'1 de gener de 1852 van continuar els vuit regidors anteriors, entre els quals Francesc Pocurull va ser nomenat alcalde i Francesc Albareda síndic, fins que Albareda va morir i el 18 d'agost de 1852 va ser substituït per Simó de Llanes (però poc temps després Simó de Llanes va ser nomenat oficial primer de l'administració de correus de Lleida, i el seu lloc com a síndic va ser ocupat per Joan Gigó a partir del 5 de novembre de 1853⁶⁰). Per a completar l'Ajuntament, foren escollits nous regidors pel districte de les cases consistorials Dídac Joaquim Ballester, Francesc Felip (nomenat segon tinent d'alcalde), Pau Borrás i Antoni Pifarré, dels quals suposo que un dels dos primers (o tots dos) formava part de la candidatura progressista⁶¹; i pel districte de

---

novembre de 1861, p.3). Francesc Albareda, procurador que l'any 1848 va ser arrendatari del dret de consums, havia estat milicià i va morir l'agost de 1852 (APL caixa núm.1537, carpeta de secretaria general-correspondència 1848; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.V; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1852*). Tomàs Mostany es va dedicar a molts negocis, alguns relacionats amb les institucions municipals: entre 1838 i 1842 havia estat arrendatari d'una casa, i els anys 50 dedicava al comerç de la fusta i era arrendatari del magatzem municipal que hi havia al pont (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.753 i apèndix p.XXXVII; APL caixa núm.1479, secretaria general-correspondència, carpeta de secretaria general-correspondència 1851, llistat del 25 d'abril; i APL caixa núm.1520, carpeta de patrimoni-cessions i arrendaments de drets i béns del municipi 1853, llistat del 29 de gener). Ramon Ignasi Gali, farmacèutic de més de 45 anys, havia estat voluntari reialista el 1825, va ser nomenat regidor el 1857 però el governador civil li va acceptar la dimissió; no sabem quina relació pot tenir amb una persona que consta amb el nom d'Ignasi Galí que va estar vinculat al carlisme els anys 30, fins al punt que el 1836 es trobaren armes a casa seva i fou confinat fora de la ciutat (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXIII; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 5 d'agost; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.157-158). Simó de Llanes era propietari i membre d'una casa noble de Lleida, i el 1853 era el seixantè major contribuent de la ciutat (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.106). Josep Sanmartín era adroguer i havia estat milicià el 1839 (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.L). Francesc Cercós i Joan Domingo ja els hem vist aparèixer en el primer ajuntament moderat de 1844.

⁶⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1852*, sessió del 18 d'agost; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1853*, sessió del 5 de novembre.

⁶¹ Dídac Joaquim Ballester, nascut el 1824 i mort el 1865, era advocat, erudit i autor de diversos treballs d'història, de viatges i administratius; era fill del capità d'infanteria Diego Ballester que pertanyia a una família noble del Baix Aragó i que a causa de les seves conviccions liberals el 1824 va haver d'abandonar Lleida i va morir a París el 1826, mentre que la seva mare Maria Antònia Pallàs pertanyia a famílies lleidatanes prestigioses i benestants, la qual cosa li va permetre a Dídac Joaquim Ballester ser el segon contribuent de la ciutat entre 1851 i 1853, i el sisè de la província per propietat rural i pecuària el 1861; va estudiar a Madrid i Saragossa, el 1849 va ingressar com a catedràtic a l'Institut d'ensenyament secundari de Lleida, va ser membre de diverses acadèmies artístiques i literàries, fou promotor del periòdic *El Alba Leridana* el 1859, i el 1863 l'Ajuntament el nomenà cronista-arxiver de la ciutat; també val la pena destacar que el polític progressista Jaume Nadal es va casar amb la seva germana; havia estat nomenat secretari de la Diputació l'agost de 1845 i va ocupar de nou el mateix càrrec entre 1854 i 1856, l'octubre 1853 es va afegir als progressistes en la seva reclamació contra la divisió en districtes realitzada per les autoritats moderades, l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que va donar suport públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal, va tornar a l'Ajuntament a partir de 1859 com a primer tinent d'alcalde -i llavors va redactar una memòria sobre les millores que necessitava la ciutat-, va ser present a la Diputació com a representant del partit de Sort a partir de 1860, i també fou diputat provincial per la Seu d'Urgell des del maig de 1864 fins a la seva mort; el 1857 va fer un viatge per Itàlia,

l'Institut van vèncer els moderats Josep Mensa (primer tinent d'alcalde), Josep Claramunt, Joan Gigó i Francesc Martorell⁶². La presència moderada representava la continuïtat dins l'Ajuntament d'algunes famílies de llarga tradició en els òrgans de

---

Jerusalem, Egipte, Turquia, Grècia, Suïssa i França del qual en va sortir un diari que ha estat publicat no fa gaire temps (HERRERO MEDIAVILLA, V.(ed.): *Índice Biográfico de...*; BALLESTER, D.J.: *Viatge a Terra Santa, Egipte i Turquia (1857)*, Lleida, 1999; PLEYAN DE PORTA, J.: *Apuntes de historia de Lérida*, Lleida, 1873, pp.305-306; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.VII; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; APL caixa núm.1619, administració-eleccions, carpeta de cens rectificacions 1858, petició del 28 d'agost; *Diario de Barcelona* núm.286, 13 d'octubre de 1858, p.9201; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...Vol.I*, p.266; APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1853, reclamació del 24 d'octubre; BOPL núm.70, 12 de juny de 1865, p.1; i PELEGRÍ, B.: *Lleida en la Renaixença literària de Catalunya*, Lleida, 1935, pp.28-30). Francesc Felip, professor de medicina i cirurgia, havia estat sotstinent de la Milicià nacional el 1836 (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 30 de juny; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.206). Pau Borrás ja ens ha aparegut com a regidor del primer Ajuntament moderat nomenat pel governador l'any 1844. Antoni Pifarré havia estat milicià el 1839, el 1841 va ser condecorat, i tornaria a ser regidor a partir de 1857 i en l'Ajuntament interí establert per Reial ordre el setembre de 1866; el 1861 era el trenta-setè major contribuent de la província per la classe de comerciants (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XLI; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4).

⁶² Josep Mensa era germà del també destacat polític moderat Joaquim, per tant membre d'una família conservadora amb grans propietats, i va tornar a ser regidor a partir de 1856; va ser el tercer contribuent de la ciutat els anys 1851 i 1853, i el quart el 1856; el 1860 va informar que la seva família havia deixat de residir a Lleida i s'havia traslladat a un altre municipi; suposo que és la mateixa persona que l'intel·lectual catòlic Josep Mensa i Font, nascut el 1822 i mort el 1882, fundador de l'Acadèmia Bibliogràfico-Mariana el 1862, membre de la Joventut Catòlica els anys 70 (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió de l'1 d'octubre; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXXIV; APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 4 de gener; i ALTISENT JOVÉ, J.B.: *La Pontificia y Real Academia Bibliogràfico-Mariana de Lérida*, Lleida, 1953, pp.19-20). Josep Claramunt, llaurador, va tornar a ser regidor a partir de 1859, i també va formar part de l'Ajuntament nomenat el 1866 per una Reial ordre; els anys 1834 i 1844 havia arrendat a l'Ajuntament el servei de l'enllumenat (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix pp.XV-XVI). Joan Gigó, advocat nascut cap al 1816, segurament era el fill de Fermí Gigó -que havia estat un dels capdavanters del retorn del règim absolutista el 1823, i el 1835 va fugir de Lleida- i va seguir la mateixa tendència conservadora que el seu pare, possiblement ben proper al carlisme; després que el 1864 se li invalidés l'elecció com a diputat provincial per la Seu d'Urgell, el 1867 sí que aconseguí entrar a la Diputació com a representant del partit judicial de Lleida; en aquell mateix any era l'advocat en exercici més antic de la ciutat; el 1861 era el vint-i-tresè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (APL caixa núm.1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.161-162; MERELO, J.: *Guia geogràfica, administrativa...*, pp.41 i 98; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Francesc Martorell, advocat nascut entre 1818 i 1820, era fill de Joaquim Martorell -que havia estat voluntari reialista i regidor diverses vegades entre 1814 i 1833-; va ser alcalde a partir del gener de 1854, any en què també va ser nomenat vocal supernumerari del Consell provincial poc abans del pronunciament; a partir de 1856 va tornar a ser regidor, però el novembre del mateix any va deixar el càrrec per a tornar a ser conseller supernumerari del Consell provincial; a part del Consell provincial, també va estar present dins la Diputació en representació de la Seu d'Urgell entre 1862 i 1863, i el 1874; l'any 1861 era el quaranta-setè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (APL caixa núm.1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.428; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.120; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.687, 695 i 714; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.139; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...Vol.I*, pp.234, 237, 238 i 248; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3).

poder local anteriors a la revolució liberal, però cada vegada el seu predomini es veia més qüestionat⁶³.

L'avenç progressista a les eleccions estava relacionat amb el compliment d'unes ordres governamentals que obligaren a reduir dràsticament el nombre de clergues electors i prohibiren que se'ls pogués agrupar en un sol districte, com explicaré més detalladament en un proper capítol. Al districte de l'Institut els moderats van continuar vencent (per alguna raó a aquest districte se l'anomenava "Navarra"), i segons un informador anònim els nous regidors eren "jóvenes que no han participado todavía de sérios compromisos en la vida pública los que suelen fomentar el acaloramiento político": efectivament, hem vist que cap dels quatre havia ocupat càrrecs polítics anteriorment i per tant podien representar una certa renovació, però que solament servia per a consolidar el control del poder polític de determinades famílies conservadores. En canvi, al districte de les cases consistorials els moderats havien estat conscients que els seria difícil guanyar-hi i van decidir una estratègia electoral diferent que pogués aprofitar les xarxes familiars, de negocis o d'amistats existents: "ocurrióles la idea de formar una candidatura de sugetos aceptables en su mayor parte por los progresistas: estos tan solo combatieron la candidatura por no ser obra suya, y el resultado debió ser que la votasen algunos liberales siquiera de su parentela, y este fué el unico motivo de no haber vencido completamente los progresistas", ja que en el resultat final almenys un component de cada candidatura va ser elegit regidor⁶⁴.

L'any 1854, entre els vuit regidors escollits dos anys abans i que per tant continuaven a l'Ajuntament, fou triat Francesc Maria Martorell com a alcalde, Joan Gigó primer tinent d'alcalde, i Dídac Joaquim Ballester síndic. Els vencedors de les eleccions dels novembre de 1853 van ser Joaquim Mestre i Camps (segon tinent

---

⁶³ Resum del resultat electoral a l'APL caixa núm.1619, carpeta d'eleccions-cens electoral 1853.

⁶⁴ *Diario de Barcelona* núm.313, 9 de novembre de 1851, p.6608.

d'alcalde), Josep Pinós, Marià Gigó, Josep Sol, Marià Morera, Ignasi Casañes, Francesc Fontanals i Ramon Jou (qui no va poder prendre possessió de la regidoria en ser incompatible amb la seva condició d'escrivà públic⁶⁵). De l'anàlisi de les seves biografies és fàcil deduir que quatre (Josep Pinós, Marià Gigó, Josep Sol i Marià Morera) devien haver aconseguit la victòria dins de candidatures progressistes⁶⁶. En canvi, els altres segurament devien haver integrat una candidatura moderada, i fins i tot Ignasi Casañes presenta un passat polític clarament lligat al carlisme⁶⁷.

⁶⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió de l'1 de gener.

⁶⁶ Josep Pinós, advocat nascut el 1798, nét de Francesc Pinós -regidor i diputat del comú durant el segle XVIII- i fill d'Anastasi Pinós -liberal erudit-, havia estat alcalde segon el 1823 i alcalde primer el 1838; el 1853 va presentar, junt amb altres progressistes, una protesta contra la divisió irregular de la ciutat en districtes per a les eleccions municipals, i durant el Bienni progressista va continuar com a regidor; el 1861 era el trentè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (APL caixa núm.1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol de 1844; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.406; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.94, 117 i 223; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.667, 687 i 696; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Marià Gigó va ser regidor i milicià durant el Bienni progressista, va tornar a estar present a l'Ajuntament de 1861 a 1864 i el 1866, i la Junta revolucionària de 1868 el nomenà tercer tinent d'alcalde; el febrer de 1873 formava part de l'Ajuntament que es va adherir a la proclamació de la I República; i el 1856 era el catorzè major contribuent de la ciutat (APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost de 1856; i BARRULL, J. i MIR, C.: *Història Gràfica de Lleida*, Lleida, 1991, p.155). Josep Sol Bertran, nascut el 1815 i mort el 1889, iniciador d'una nissaga d'impressors i polítics, també era comerciant que es dedicava al negoci de la fusta; el 1851 havia protestat contra les irregularitats comeses per l'Ajuntament moderat en les llistes electorals, va continuar com a regidor després del pronunciament de 1854 i també va ser milicià; l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que va donar suport públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal, més tard va ser regidor a partir de 1861 i alcalde a partir del gener de 1863, i va participar en la Junta revolucionària de Lleida del setembre de 1868, que el nomenà membre de la Diputació provincial; el 1856 era el tretzè major contribuent de la ciutat, i el 1861 ja figurà com al primer major contribuent de la província per indústria fabril i manufactura (*Actes del Consell provincial 1851*, sessió del 10 d'octubre; BOPL núm.126, 21 d'octubre de 1868, p.2; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1851*, sessió del 31 de desembre; AHDL signatura C644, registre 21.385; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.200, 242 i 245; INSTITUTO DE ESTUDIOS ILERDENSES: *VI Exposición del libro leridano. Bibliografía de la Imprenta José Sol Bertrán, de Lérida (1841-1865)*, Lleida, 1946, pp.7-8; APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost de 1856; *Diario de Barcelona* núm.286, 13 d'octubre de 1858, p.9201; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Marià Morera havia participat en les reclamacions contra la divisió dels districtes de la ciutat de Lleida, va col·laborar en la Junta superior de govern creada l'estiu de 1854, va continuar com a regidor durant el Bienni i tornaria a ser regidor a partir de 1861; el 1866 va renunciar al mateix càrrec, però sí que l'acceptà a partir de la revolució de 1868; era botiguer de draps i teixits, i havia estat milicià els anys 30 (APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1853, comunicació del 24 d'octubre de 1853; BOPL extraordinari, 21 de juliol de 1854; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866*, sessió del 18 de març; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.XXXVI).

⁶⁷ Ignasi Casañes, propietari, havia estat exiliat a França fins l'any 1844, i el 1848 va rebre un certificat de bona conducta moral i política pel seu comportament des que havia tornat procedent de les files carlistes (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1848*, sessió del 6 de maig; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XIV). Joaquim Mestre i Camps era comerciant, l'any 1855 s'encarregava del subministrament de farines a la ciutat, i el 1865 era el segon major contribuent de la província per la classe de comerciants (APL caixa núm.1483, carpeta de secretaria general-correspondència 1855; i BOPL núm.151, 1 de novembre de 1865, p.4). Francesc Fontanals va tornar a ser regidor entre 1857 i 1862, i

En aquest èxit progressista hi va contribuir la nova divisió en districtes de la ciutat, imposada pel governador civil, que aquesta vegada sí que complí la llei i per tant va dificultar tots els intents d'impedir la victòria progressista en el primer districte; i en conseqüència podem sospitar alguna mena de pacte amb el governador civil per a disminuir la tensió política i la marginació dels progressistes, de forma semblant al que ocorria en altres ciutats com Alacant o Castelló (municipi amb una dinàmica política ben interessant, que comportà que durant la Dècada moderada els progressistes poguessin controlar l'Ajuntament)⁶⁸. Malgrat que el domini del poder municipal a Lleida continuà atorgant als moderats una gran capacitat per a pressionar determinats sectors de l'electorat, i que a més a més el reduït cens d'electors els beneficiava substancialment, l'oposició va ser present dins les institucions. Els progressistes van aconseguir al final de la Dècada moderada alguns èxits en les seves denúncies contra irregularitats electorals i això els va permetre obtenir un major nombre de regidors que, a pesar de tenir un poder real ben escàs, sí podien exercir directament una acció de control sobre l'Ajuntament i l'alcalde.

El triomf del pronunciament de 1854 va atorgar als progressistes el control de l'Ajuntament durant els dos anys següents. Al principi la Junta provincial va decidir reinstaurar l'Ajuntament existent l'any 1843, al qual se li donà la legitimitat que segons els progressistes no havien tingut els ajuntaments posteriors. Així, a partir del 26 de juliol de 1854 van formar l'Ajuntament Ramon de Porqued (que acabà sent nomenat

---

entre 1866 i 1868; el 1858 va ser un dels moderats que va manifestar el seu suport al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal; des de 1847, quan es casà amb la vídua Corominas, es dedicava al negoci de la impremta, i el 1861 era el catorzè major contribuent de la província per indústria fabril i manufactura; també va ser un dels socis de l'Acadèmia Bibliogràfico-Mariana des de la seva fundació l'any 1862; va morir el 1871 (*Diario de Barcelona* núm.291, 18 d'octubre de 1858, p.9355; SOL, R. i TORRES, C.: *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Lleida, 1996, p.111; *Anales de la Academia Bibliogràfico-Mariana* any 1r, p.14; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Ramon Jou havia estat regidor el 1822, l'any 1854 tenia prop de 70 anys, i el febrer de 1857 ja era mort (LLADONOSA, M. (dir.): *Biografies de lleidatans...*, p.121; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXVIII; i APL caixa núm.1619, administració-eleccions, carpeta de cens electoral de 1857, comunicació al governador del 28 de febrer de 1857).

alcalde segon), Camil Boix (síndic), Jaume Sala, Francesc Florensa, Marià Reixach, Ramon Vicens, Anastasi Poch i Baptista Faidella⁶⁹. El problema va ser que un dels regidors previstos, Manuel Ballespí, va dimitir; i també van quedar altres set llocs vacants: alguns antics regidors ja havien mort (Joan Berges, Marià Olives, Baptista Capdevila, Josep Vicent Achón i Sebastià Gaspar), i d'altres tenien l'excusa d'haver fixat el seu domicili fora de Lleida (Joaquim Sanmartí i Antoni Sol)⁷⁰.

La solució provisional va consistir en el nomenament per part de la Junta de set nous regidors que van prendre possessió dos dies més tard: Dídac Joaquim Ballester (com a alcalde primer), Josep Sol, Josep Pinós, Marià Gigó, Marià Morera, Antoni Reixach i Joan Baptista Romeu⁷¹. Tots ells van exercir els seus càrrecs excepte en Ballester, per la qual cosa el 17 d'agost la Junta de govern de la província el substituï pel nou alcalde Ramon Soldevila. Els nomenats per la Junta eren alguns dels liberals progressistes destacats de la ciutat en els anys anteriors (Ballester, Sol, Pinós, Gigó i Morera ja eren regidors de l'Ajuntament de 1854 vigent fins al pronunciament), amb la incorporació de tres persones noves⁷².

---

⁶⁸ DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la revolución...*, pp.156-157; i MARTÍ, O.: *Un liberalismo de...*

⁶⁹ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1854, comunicació del 26 de juliol.

⁷⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 26 de juliol.

⁷¹ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1854, comunicació del 28 de juliol.

⁷² Es fa difícil fer alguna afirmació sobre Antoni Reixach si es té en compte que a la ciutat hi havia diverses persones amb el mateix nom, però podem suposar que es tracta d'Antoni Reixach i Carles, elegit en les eleccions municipals anul·lades de 1855 i que el 1861 va renunciar a la regidoria. Joan Baptista Romeu havia estat milicià i havia participat en la lluita armada contra els carlins durant la primera guerra, va ser regidor i milicià durant el Bienni i tornà a entrar dins l'Ajuntament entre 1863 i 1866; a finals de 1865 formava part del comitè de Lleida del partit progressista, després va col·laborar amb la revolució de 1868 i va participar en la Junta revolucionària, i el 1874 va entrar dins la Diputació provincial com a representant de Solsona; però Romeu també va destacar durant el segon terç del segle XIX per les seves activitats econòmiques, sovint relacionades amb les institucions: era comerciant de diferents productes, arrendatari de molts drets i serveis municipals (proveïment de carns, teatre, pont, entrada de vi, almodí, enllumenat de la ciutat, etc.), hisendat i comprador de terres i cases gràcies a la desamortització de Mendizábal, el 1853 era el vint-i-cinquè contribuent de la ciutat, i el 1861 ocupava el cinquantè lloc dins la llista de majors contribuents de la província dins la classe de comerciants (VIOLA GONZÁLEZ, R.: "Actividades de la Junta de Armamento y Defensa de Lérida (1836-1837) (primera parte)", *Ilerda* núm.XXXV, Lleida, 1974, p.104; AHDL signatura C644 registre 21.385; *El Ilerdense* núm.26, 3 de desembre de 1865, p.1; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.249; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.752 i apèndix p.XLVIII; APL caixa núm.1483, carpeta de secretaria general-correspondència 1855, document del 2 de juliol de 1854; APL caixa núm.1429, carpeta de secretaria general-expedients de secretari 1862, carta del 13 de març; SOLSONA, C.: *La desamortització*

El triomf de la revolta progressista també va provocar canvis legals amb el restabliment de la llei d'ajuntaments de 1823 a partir de l'agost de 1854, que regulava que les eleccions municipals se celebressin en dos graus els primers dies festius de desembre: en el primer grau calia convocar tots els veïns perquè constituïssin les juntes parroquials (presidides per l'alcalde o algun regidor designat per l'Ajuntament), i aquests triaven els compromissaris que eren els encarregats de votar separatament cadascun dels càrrecs municipals. Aquestes eleccions no eren secretes, sinó que hi havia l'obligació de fer constar a l'acta què votava cada compromissari.

Un Reial decret obligà a celebrar eleccions parcials per a substituir els regidors nomenats per les juntes, encara que en algunes ciutats com Barcelona es van endarrerir a causa de l'epidèmia de còlera⁷³. A Lleida, i després d'haver estat nomenats per les juntes parroquials⁷⁴, l'1 d'octubre de 1854 els compromissaris van escollir les següents persones: Ramon Soldevila (alcalde primer), Manuel Tubau (alcalde segon, a qui poc després se li acceptà la dimissió i va ser substituït per Martí Castells⁷⁵), Domènec Bigorra (síndic), Joan Baptista Romeu, Marià Gigó, Leopold Bellmunt, Domènec Agulló i Joaquim Gort. Aquestes vuit persones, tres de les quals ja havien estat

---

eclesiàstica..., p.689; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Ramon Soldevila, nascut el 1828 i mort el 1908, gran propietari i advocat, germà d'un altre destacat progressista de mitjan segle XIX com Francesc Soldevila, l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que va donar suport públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal, els anys 60 va formar part del Consell provincial, va ser partidari de Prim i el 1868 va donar suport a la revolta i fou designat diputat provincial pel partit judicial de Lleida; però pocs anys després va fer un canvi espectacular fins esdevenir durant la Restauració el cap provincial del partit conservador i diputat a Corts entre 1876 i 1896 (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 19 de setembre; MIR, C.: *Lleida (1890-1936): Caciquisme polític i lluita electoral*, Barcelona, 1985, p.53; *Diario de Barcelona* núm.286, 13 d'octubre de 1858, p.9201; i MESTRE, J. (dir.): *Diccionari d'Història de...*, p.1.018)

⁷³ BUIGUES, J.C.: *El Bienni Progressista...*, p.59.

⁷⁴ Les juntes parroquials celebrades el 24 de setembre, en què solament votaren 227 persones, nomenaren compromissaris Baptista Pujades i Josep Prim (per la parròquia de Sant Andreu); Joan Llauredó, Joan Font, Albert Camps, Ramon Pedrol i Pere Mies major (per la de Sant Joan); Josep Arrufat i Sebastià Solanes (per la de Santa Magdalena); Marià Gigó, Francesc Tarragó, Josep Morera i Segalà, Gaspar Rubiol, Joan Baptista Romeu i Salvador Freixa (per la de Sant Llorenç). Vegeu les actes a l'APL caixa núm.1624, eleccions-expedients, carpeta d'expedient de juntes parroquials.

⁷⁵ A Manuel Tubau se li acceptà la dimissió "en rason á las justas razones", i el 15 d'octubre els electors compromissaris nomenats per les juntes parroquials van escollir per unanimitat Martí Castells com a alcalde segon (APL caixa núm.1482, carpeta de secretaria general-correspondència 1854, expedient elecció municipal).

nomenades per la Junta en l'anterior Ajuntament (Romeu, Gigó i Soldevila), es van afegir a les altres vuit ja pertanyents a l'Ajuntament de 1843 i que havien continuat exercint els seus càrrecs, però la majoria dels nous regidors no semblaven gaire il·lusionats i endarreriren la presa de possessió “a pesar de haberseles comunicado su nombramiento en dos distintas veces”, i finalment el president de la Diputació va ordenar a l'alcalde que els obligués a jurar el càrrec⁷⁶. En tot cas, malgrat aquesta escassa voluntat de participació (segurament llavors preocupava més el còlera que la política) es va consolidar el predomini dels liberals progressistes, amb la presència de demòcrates i republicans, mentre que els moderats havien desaparegut completament de l'activitat política i institucional⁷⁷.

---

⁷⁶ Els únics que juraren quan corresponia foren Domènec Bigorra i Leopold Bellmunt (APL caixa núm.1482, carpeta de secretaria general-correspondència 1854, expedient elecció municipal, documents del 4 i 6 d'octubre).

⁷⁷ Manuel Tubau ja ha estat presentat anteriorment. Martí Castells, metge i líder demòcrata, va néixer a Almenar el 1815, va anar a estudiar Medicina a Barcelona on el 1834 es va fer milicià, el 1842 va tornar a Lleida i fou comandant de la Milícia, el 1843 la Junta suprema de Barcelona el nomenà primer comandant dels cossos francs i amb diverses companyies de voluntaris va intentar revoltar les províncies de Lleida i Osca, un cop va tornar a Barcelona, allà defensà la Junta central, i vençuda la insurrecció barcelonina es va instal·lar a Lleida on segons Rodríguez-Solís “fue encarnizadamente perseguido”; durant la Dècada moderada va denunciar diverses vegades les irregularitats electorals produïdes durant les eleccions municipals; el 1855 va ser alcalde segon i capità d'una companyia de la Milícia; l'octubre de 1865 era metge director dels banys de Caldes de Bof i per tant funcionari públic, i aquesta va ser l'excusa utilitzada per a declarar que la llei li impedia representar el partit de Tremp a la Diputació provincial, malgrat que Martí Castells va explicar que no tenia sou fix i que solament exercia aquesta feina les poques setmanes en què l'establiment estava obert (PLEYAN DE PORTA, J.: *Guía-Cicerone de Lérida*, Lleida, 1877, p.175; RODRÍGUEZ-SOLÍS, E.: *Historia del partido republicano español. Vol.II*, Madrid, 1893, pp.445-446; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.736-737; APL caixa núm.1536, carpeta d'eleccions municipals 1847; APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1853; AHDL signatura C644 registre 21.385; *El Ilerdense*, 7 d'octubre de 1865, p.3; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.233 i 402; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1865*, sessió de l'11 d'octubre). Domènec Bigorra, advocat nascut el 1803, havia estat milicià i regidor diverses vegades entre 1834 i 1841, també formà part de l'Ajuntament nomenat pel governador militar l'agost de 1856, i va ser membre supernumerari del Consell provincial entre 1863 i 1868; així, malgrat ser un històric del “partit liberal” de Lleida, posteriorment va poder col·laborar amb els moderats en el si del Consell provincial, va signar la protesta moderada a les eleccions de 1863, i de ben segur que tenia uns principis prou conservadors com perquè en un informe de 1849 l'alcalde moderat Ramon de Casanoves destaqués “amor al orden y adhesion á las instituciones libres que nos rigen, siendo de notar no habersele conocido ideas disolventes, ni tendencias de ninguna especie á lo que pudiere combatir la estabilidad de la Monarquía Constitucional” (APL caixa núm.1608, carpeta de secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.334-335 i 409; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.144, 213, 214 i 223; i ACA secció Reial Audiència, expedient núm.359 de 1849, caixa 268). Leopold Bellmunt, agent de negocis de més de 60 anys, havia estat milicià i regidor entre 1841 i 1842, i durant el Bienni progressista va continuar dins l'Ajuntament i va ser tinent de la companyia de veterans de la Milícia Nacional; l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que es va oposar públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i*

El desembre de 1854 ja es van celebrar les eleccions previstes per la legislació per a escollir un nou Ajuntament que substituís definitivament l'anterior, establert de forma interina a partir de la revolta progressista. Però diverses irregularitats i modificacions legals van obligar a anul·lar les juntes parroquials del 17 de desembre que havien nomenat els compromissaris⁷⁸, i tots els escollits (personatges molt representatius del progressisme local) es van veure privats dels seus càrrecs⁷⁹.

Les juntes parroquials i la posterior votació dels compromissaris es van tornar a repetir el gener de 1855⁸⁰, i el dia 28 va poder prendre possessió el nou Ajuntament: Ramon Castejón (alcalde primer), Martí Castells (alcalde segon), Camil Boix, Francesc Sol i Saureu, Jaume Reñé, Sebastià Gaspar, Joan Baptista Romeu, Ramon Freixinet, Gaspar Grau, Pere Mies major, Leopold Bellmunt (que era procurador síndic i el mes de juny va ser substituït per Bonaventura Lamarca⁸¹), Josep Pinós, Francesc Soldevila, Antoni Araujo (a qui la Diputació li va admetre la renúncia i fou substituït en unes

---

social..., p.194; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.VIII; AHDL signatura C644 registre 21.385; i *Diario de Barcelona* núm.282, 9 d'octubre de 1858, p.9067). Domènec Agulló l'octubre de 1854 va intentar refusar el càrrec de regidor amb l'excusa que traslladava la seva residència a Saragossa, però igualment el van obligar a exercir de regidor mentre visqués a Lleida; i l'agost de 1863 formava part del comitè electoral democràtic de Lleida (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 4 d'octubre; i ACD sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864, Lleida lligall 48 n.2). I Joaquim Gort va ser tinent de la Milícia Nacional durant el Bienni, i fou de nou regidor dins l'Ajuntament provisional de l'agost de 1856 i a partir del gener de 1861 fins l'octubre de 1862, quan el governador li va admetre la dimissió perquè havia traslladat la seva residència al poble de Torrebesses; el novembre de 1866 era mort (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 9 de setembre; APL caixa núm.1492, secretaria general-correspondència 1862, comunicació del governador del 31 d'octubre; i APL caixa núm.1625, administració-eleccions, expedients eleccions 1867).

⁷⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 31 de desembre; BOPL núm.143, 29 de novembre de 1854, p.1; BOPL núm.146, 6 de desembre de 1854, p.1; i BOPL núm.152, 20 de desembre de 1854, pp.2-3.

⁷⁹ Els nomenats havien estat Manuel Fuster Arnaldo, alcalde primer; Ramon Soldevila, alcalde segon; Camil Boix, Martí Castells, Francesc Sol, Antoni Josa, Domènec Agulló, Ramon Canal, Antoni Reixach i Carles, Joan Baptista Romeu, Baptista Tarragó, Jaume Reñé, Gaspar Grau, Joaquim Cervera, Francesc Naves i Leopold Bellmunt, els dos últims síndics (APL caixa núm.1482, carpeta de secretaria general correspondència 1854 - expedient elecció municipal).

⁸⁰ Les juntes parroquials se celebraren el 14 de gener, i l'elecció dels regidors per part dels compromissaris el dia 21; no hi va haver cap protesta contra les actes (APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 28 de gener).

⁸¹ Leopold Bellmunt va ser escollit secretari de l'Ajuntament el 23 de maig i des de llavors va deixar de constar a les reunions com a regidor; i Bonaventura Lamarca va prendre possessió del nou càrrec el 6 de juny (*Llibre d'actes de l'Ajuntament de Lleida 1855*).

noves votacions per Marià Gigó⁸²), Baptista Tarragó i Ramon Canal. De tots aquests n'hi havia cinc que continuaven de l'anterior Ajuntament (Castells, Boix, Romeu, Bellmunt i Gigó), i la resta també formaven part del grup liberal progressista de la ciutat. Nou dels regidors ja havien estat escollits a les eleccions anul·lades del desembre de 1854, però això no ens hauria de donar una imatge excessivament homogènia del liberalisme lleidatà. Existien divisions internes prou importants, com es reflecteix en el fet que en les eleccions anul·lades els alcaldes fossin personatges gens radicals (Manuel Fuster i Arnaldo i Ramon Soldevila), mentre que a les segones eleccions molts regidors i els dos alcaldes van ser demòcrates, en part també gràcies a haver aprofitat que aquell mateix mes de gener Manuel Fuster fou escollit diputat a Corts⁸³. El republicanisme

---

⁸² Marià Gigó va prendre possessió del càrrec el 7 de març de 1855 (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 6 de febrer; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Lleida 1855*, sessió del 7 de març).

⁸³ Ramon Castejón, advocat, va néixer a Vilanova de Meià el 1827 o el 1830 en una família benestant, i era germà del també republicà Josep Castejón; la seva família es va traslladar a Lleida els anys 30, quan una partida carlina arrasà la seva casa pairal; va estudiar Dret i Jurisprudència a Cervera i Barcelona; va participar activament en el pronunciament de 1854 a Lleida, com a membre de la comissió del "partit liberal" de Lleida que demanà l'adhesió de l'Ajuntament a la revolta i com a integrant de la Junta de govern provincial, i a finals del mateix any també era representant de la Seu d'Urgell a la Diputació provincial; l'agost de 1863 formava part del comitè electoral democràtic de Lleida; entre 1864 i 1866 va ser de nou representant del partit de la Seu d'Urgell a la Diputació; entre 1866 i 1867 va participar en alguns intents insurreccionals, especialment el de 1867 quan des de França va entrar a la Vall d'Aran amb una columna d'homes, i després de fracassar es va haver d'exiliar; fou un dels capdavanters a Lleida de la revolució de 1868, vocal de la Junta revolucionària i escollit regidor el desembre del mateix any; va ser diputat a Corts pel districte de Lleida a les Corts constituents de 1869 a 1871 on defensà els principis republicans, i també fou governador civil de Pamplona durant uns mesos de 1869, un dels promotors de la revolta republicana de l'octubre d'aquell mateix any, membre de la Diputació provincial de 1871 escollida per sufragi universal, alcalde el 1872 fins que va ser nomenat president de la Diputació de Lleida el febrer de 1873, i posteriorment governador civil de València i de Barcelona; passada la I República, va intentar reorganitzar el partit republicà de Lleida i va ser elegit regidor el 1885 com a seguidor d'Emilio Castelar, però no va prendre possessió per problemes de salut i va morir el 1887 (HERRERO MEDIAVILLA, V.(ed.): *Índice Biográfico de...*; LLADONOSA, M.(dir.): *Biografies de lleidatans...*, pp.39-44; RODRÍGUEZ-SOLÍS, E.: *Historia del partido...Vol.II*, pp.641 i 677; *Los diputados pintados por...* Tom 3, p.60; MESTRE I CAMPI, J. (dir.): *Diccionari d'Història de...*, p.209; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 17 de juliol; BOPL extraordinari, 21 de juliol de 1854; BOPL suplement, 20 de setembre de 1854; ACD sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864, Lleida lligall 48 n.2; APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'expedients eleccions i referèndums 1868; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.246). Quant a Jaume Reñé, m'és impossible saber si es tracta de Jaume Reñé i Cau, regidor a partir de 1863, o de Jaume Reñé i Romeu, també regidor a partir de 1865 i dirigent demòcrata; i de Sebastià Gaspar no sé si tenia alguna relació familiar amb la persona del mateix nom que havia estat regidor el 1843 i que ja era mort. Ramon Freixinet segurament era llaurador i tenia més de 60 anys (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XXI). Pel que fa a Pere Mies o Mias, era republicà i havia format part de la comissió del "partit liberal" de Lleida que exigí a l'Ajuntament que s'adherís al pronunciament de 1854; el 1863 formava part del comitè electoral democràtic de Lleida; va participar en la revolució de 1868 i formà part de l'Ajuntament constituït el setembre d'aquell any, i de la Diputació entre 1869 i 1873; la seva activitat

anava guanyant seguidors a la ciutat i el seu pes en la política local era cada vegada més gran.

Amb el final del Bienni progressista també va acabar la marginació dels moderats a Lleida. Un primer pas en aquest sentit el donà el governador militar en nomenar un nou Ajuntament provisional a partir del 7 d'agost de 1856⁸⁴, en una temptativa d'aconseguir un equilibri entre moderats i progressistes d'acord amb les instruccions del govern d'O'Donnell que aleshores estava en el poder (que explícitament reclamaven que s'evités “la preponderancia de ningun partido político en el seno de las nuevas corporaciones”)⁸⁵. Es tractava d'evitar el que ells consideraven excessos radicals, per la qual cosa els nous regidors no es van estar de manifestar “los

---

econòmica també era important, i així el 1861 era l'arrendatari de l'arbitri municipal sobre el peatge del pont, i el 1865 era el vuitè major contribuent de la ciutat per contribució industrial i de comerç (*Llibre d'actes de l'Ajuntament*, sessió del 17 de juliol; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.736-737, 758, 760, 767 i 768; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.243 i 248; ACD, sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864 - Lleida, lligall 48 n.2; APL caixa núm.1609, estadística-censos i enquestes, carpeta de secretaria general-estadístiques i qüestionaris 1861, llistat del 14 de desembre; i APL caixa núm.1664, hisenda-finançament i fiscalitat, llistat del 21 d'octubre de 1865). Bonaventura Lamarca va tenir una trajectòria política poc clara: havia estat comandant de la Milícia el 1843, però quan tornà a la Milícia durant el Bienni progressista va ser acusat de permetre que fossin milicians persones amb antecedents polítics desfavorables, per la qual cosa va presentar la dimissió -que no li fou admesa-; l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que es va oposar públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal; va tornar a formar part dels Ajuntaments nomenats interinament l'agost de 1856 i el setembre de 1866 (aquest últim declaradament partidari del moderantisme); era propietari, havia aprofitat la desamortització de Mendizábal per a comprar terres, i el 1860 estava entre els quaranta majors contribuents per propietat territorial de la ciutat (APL caixa núm.1526, secretaria general-correspondència 1843, ofici de l'Ajuntament del 12 de setembre; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 4 de juliol; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, pp.670 i 681; *Diario de Barcelona* núm.282, 9 d'octubre de 1858, p.9067; i APL caixa núm.1489, secretaria general-correspondència 1860). Francesc Soldevila, germà de Ramon que llavors també era progressista, els anys 30 havia participat en la resistència de Tremp contra els atacs carlins i havia representat aquell partit judicial a la Diputació; els anys 1841 i 1854-1856 va ser de nou diputat provincial per Tremp i milicià a Lleida durant el Bienni progressista, i repetí com a representant de Tremp a la Diputació entre 1866 i 1868; era hisendat, comerciant i escrivà a partir de 1855, i el 1861 va ocupar el trenta-cinquè lloc en la llista de majors contribuents de la província per propietat rural i pecuària (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions del 17 de juliol i del 19 de setembre; LLADONOSA, J.: *La primera guerra carlina...*, p.26; AHDL signatura C644 registre 21.385; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.63, 64, 230, 233 i 234; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Baptista Tarragó va participar en la revolta de 1868, any en què fou vocal de la comissió revolucionària d'armament i defensa, i proclamat regidor a les eleccions (BOPL núm.120, 7 d'octubre de 1868, p.4; i APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'expedients eleccions i referèndums 1868). I Ramon Canal el 1861 era el vint-i-novè major contribuent de la província en la classe de comerciants (BOPL núm.143, 25 de novembre 1861, p.4) El progressista Josep Pinós ja l'havia presentat en pàgines anteriors.

⁸⁴ BOPL núm.107, 8 d'agost de 1856, pp.1-2; i APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, butlletí extraordinari del Govern militar del 7 d'agost.

sentimientos de sincera adhesion á la causa del orden”⁸⁶. El nou ajuntament va estar compost pels progressistes Francesc Benet (alcalde primer), Domènec Bigorra (alcalde segon), Ramon Mestres, Josep Sol, Josep Antoni Morlius, Joaquim Garrell, Joaquim Gort, Joan Biguera, Bonaventura Lamarca i Josep Pinós (els dos últims, síndics); i pels moderats Domènec de Gomar i Kesel, Josep Mensa, Domènec Tey, Francesc Pocurull i Felip, Francesc Maria Martorell i Salat, i Ignasi Carreras. Però, com era previsible, els problemes no van tardar a aparèixer: el governador militar va acceptar les raons donades per Francesc Benet per a renunciar a l’alcaldia, i ocupà el seu lloc Domènec Bigorra (la qual cosa provocà que Ramon Mestres passés a ser alcalde segon, i que ocupés la dotzena regidoria vacant el moderat Pere de Temple)⁸⁷. Les alcaldies continuaven ocupades per progressistes, però el governador decidí que pràcticament la meitat de les regidories fossin per a moderats⁸⁸.

A mesura que van anar passant els mesos, i després de la formació del nou govern de Narváez l’octubre de 1856, es va fer evident que el poder polític tornaria a estar en mans exclusives dels moderats. El cop definitiu el va marcar el Reial decret del 16 d’octubre de 1856 que va restablir les lleis moderades de 1845 sobre ajuntaments, diputacions i consells provincials. En tornar-se a constituir el Consell provincial les

---

⁸⁵ BOPL núm.111, 18 d’agost de 1856, p.6.

⁸⁶ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1856*, sessió del 7 d’agost.

⁸⁷ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del Govern militar de l’11 d’agost.

⁸⁸ L’únic de tots els regidors que encara no he presentat és el moderat Pere de Temple, fill d’Ignasi de Temple (que havia tingut diversos càrrecs en ajuntaments absolutistes del segle XIX i capità d’una companyia de Voluntaris Reialistes) i descendent d’una família que havia gaudit de regidories com a mínim des de finals del segle XVII. Pere de Temple, advocat nascut el 1817 o 1818, va ser de nou regidor el novembre de 1856 i el setembre de 1866, però en aquesta segona ocasió va renunciar i va preferir el càrrec de conseller provincial que ocupà des d’abril de 1865 a març de 1866, i d’octubre de 1866 a 1868; el 1861 era el trenta-sisè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària. La informació ha estat obtinguda a LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.517, 687 i 695; TORRES I GRAELL, M.C.: *El fet religiós...*, p.133; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.120; APL caixa núm.1608, secretaria general-estadístiques qüestionaris 1844, llistat de l’11 de juliol; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3.

autoritats van recórrer a tres regidors moderats (Domènec de Gomar, Francesc Pocerull, i Francesc Martorell), per la qual cosa van haver de deixar l'Ajuntament⁸⁹.

Pocs dies més tard el governador civil va aprofitar els poders extraordinaris atorgats pel govern i va imposar un nou Ajuntament⁹⁰, que va acabar fent la transició cap al restabliment complet de la legislació i de la dominació política moderada. Per això va recórrer a sis dels regidors nomenats l'agost anterior pel governador militar, i va completar les regidores bàsicament amb persones vinculades amb el moderantisme i que havien estat presents en els ajuntaments entre 1844 i 1854, la qual cosa suposà que es fessin fora diversos empleats nomenats durant el Bienni. Així, a partir del 22 de novembre l'Ajuntament va estar format per Joan Mestre i Tudela (alcalde), Antoni Novell (tinent primer), Joaquim Mestres (tinent segon), Josep Antoni Morlius, Pere de Temple (síndic), Josep Sol, Josep Mensa, Domènec Tey, Ignasi Carreras, Eugeni de Mier, Pere Fontseré, Josep Pifarré, Francesc Montané, Joan Domingo, Pau Ferrer i Josep Gort⁹¹. Encara que, com ja era habitual, també es van produir diverses baixes: a Joan Mestre i Tudela se li va admetre la dimissió de l'alcaldia i va ser substituït per Pere de Temple⁹²; a principis de desembre Pau Ferrer i Josep Gort van ser reemplaçats per Francesc Cercós i Jaume Campmany (i Josep Sol va ocupar el càrrec de procurador síndic)⁹³; i el gener de 1857 el governador va admetre la dimissió d'Eugeni de Mier⁹⁴. Gràcies al governador, els moderats havien aconseguit ocupar les alcaldies i gairebé totes les regidories: probablement els únics individus presents de trajectòria progressista eren Josep Antoni Morlius i Josep Sol, i ben segur també Pere Fontseré, i cap d'ells no

---

⁸⁹ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del Govern civil del 12 de novembre.

⁹⁰ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, circular del 20 de novembre.

⁹¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 22 de novembre.

⁹² APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del Govern civil del 27 de novembre.

⁹³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 3 de desembre.

⁹⁴ APL caixa núm.1486, secretaria general-correspondència 1857, comunicació a l'alcalde del 4 de gener.

era proper al sector més radical o als demòcrates (fins i tot l'any 1855 Morlius havia estat separat de la Companyia de Veterans de la Milícia Nacional)⁹⁵.

Les eleccions municipals del febrer de 1857 van significar la victòria dels candidats del govern a la majoria de les ciutats d'Espanya⁹⁶ i la “normalització” del domini moderat a Lleida, on el partit progressista va renunciar a participar-hi⁹⁷. Just abans de les eleccions es va modificar de forma molt sospitosa la divisió de la ciutat en districtes electorals, com havia estat habitual durant la Dècada moderada⁹⁸; i els nous regidors posteriorment es van dedicar a completar l'expulsió de bona part dels empleats municipals que havien obtingut la seva feina els tres anys anteriors. El 12 de març de 1857 va prendre possessió el nou Ajuntament amb Joan Mestre i Tudela (alcalde), Antoni Novell Cellés (primer tinent), Francesc Cercós (segon tinent), Antoni Pifarré,

---

⁹⁵ Joan Mestre i Tudela, advocat descendent d'una família de terratinents, era un destacat dirigent conservador de la ciutat que posteriorment va esdevenir president d'algunes associacions religioses; va tornar a ser alcalde el març de 1857, i continuà solament com a regidor a partir de 1859; va ser de nou alcalde a partir del setembre de 1866 fins que fou destituït a causa de la revolució de 1868; llavors s'apropà al carlisme, presidí la Junta provincial catòlico-monàrquica entre 1870 i 1872, el 1874 va ser vicepresident de la Diputació general carlista de Catalunya tot i que a la pràctica en fou el màxim responsable; va ser ferit i empresonat al setge de la Seu d'Urgell, però després de la guerra carlina es reincorporà a la feina d'advocat i posteriorment es va adherir a l'integrisme, fins que va morir el 1889; el 1861 era el quaranta-quatrè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.205; MERELO, J.: *Guía geográfica, administrativa...*, pp.51 i 98; MESTRE, J. (dir): *Diccionario d'Història de...*, p.682; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). És probable que Joaquim Mestres sigui la mateixa persona que el moderat Joaquim Mestre i Camps, comerciant i que ja ens havia aparegut abans com a segon tinent d'alcalde des del gener de 1854. Eugeni de Mierva morí poc temps després -consta que ja era mort el febrer de 1859-, i era un dels majors contribuents de la ciutat (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió del 16 de febrer; i BOPL núm.74, 4 de juny de 1852, p.2). Pere Fontseré va ser de nou regidor a partir del gener de 1865, i ocupà l'alcaldia des del febrer del mateix any, però a finals de 1865 se li acceptà la dimissió i passà a ser oficial de l'administració d'hisenda pública; també era professor de medicina i cirurgia *El Ilerdense* núm.27, 7 de desembre de 1865, p.2; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 30 de juny). En canvi, Josep Pifarré sí sembla clarament lligat al moderantisme lleidatà, ja que tornà a l'Ajuntament el setembre de 1866 fins la revolució de 1868; el 1867 consta com apotecari i tresorer de la Societat Econòmica d'Amics del País (MERELO, J.: *Guía geográfica, administrativa...*, pp.100-101). Pau Ferrer, cirurgià, havia estat milicià entre 1821 i 1823 i s'hi havia reincorporat el 1843, però de ben segur que va evolucionar cap a un major conservadorisme que li va permetre formar part de l'Ajuntament moderat del març de 1857 -igual que Josep Gort-; aquell mateix any participava en l'arrendament dels consums sobre vi i aiguardent (MERELO, J.: *Guía geográfica, administrativa...*, p.100; i APL caixa núm.1520, patrimoni, carpeta de patrimoni-cessions i arrendaments de drets i béns del municipi 1857, llistat del 16 d'abril). La resta dels regidors ja ens havien aparegut abans.

⁹⁶ PIRALA, A.: *Historia contemporánea. Anales... Tom II*, Madrid, 1876, p.315; i BOPL extraordinari, 7 de desembre de 1856.

⁹⁷ *Diario de Barcelona* núm.44, 13 de febrer de 1857, p.1254.

⁹⁸ APL caixa núm.1486, secretaria general-correspondència 1857, carta d'alguns electors a l'alcalde del 5 de febrer.

Pau Ferrer, Jaume de Bufalá, Ramon Ignasi Gali (que va deixar el càrrec el següent agost⁹⁹), Jaume Campmany, Josep Gort, Joan Domingo, Llorenç Gabaldá (mort pocs dies després¹⁰⁰), Ignasi Pintó, Francesc Fontanals, Josep de Gomar, Josep Sureda i Francesc Bellet. Tal com va informar la *Gaceta de Madrid*, les eleccions suposaren el triomf complet de “la candidatura que representaba los principios conservadores”¹⁰¹, amb uns regidors moderats la majoria dels quals ja tenien experiència en el càrrec. Set havien participat en un moment o altre en l’anterior Ajuntament nomenat pel governador civil i, el que és més significatiu, l’alcalde i el primer tinent eren les mateixes persones que havia designat inicialment el governador¹⁰².

A partir del juny de 1858 va prendre el poder a Espanya un nou govern de la Unió liberal¹⁰³, amb un projecte reformista i un discurs conciliador, i això va provocar una reestructuració de les divisions polítiques. El 31 d’octubre i l’1 de novembre d’aquell any, just abans de les eleccions municipals, es van celebrar unes eleccions de diputats a Corts que van tenir conseqüències importants: el candidat governamental Pedro Abades va obtenir el suport dels moderats (amb tots els regidors de l’Ajuntament

---

⁹⁹ S’informa que el governador havia acceptat la seva dimissió al *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1857*, sessió del 5 d’agost.

¹⁰⁰ Es menciona la seva mort al *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1857*, sessió del 4 d’abril.

¹⁰¹ *Gaceta de Madrid* núm.1501, 12 de febrer de 1857, p.2.

¹⁰² Pocs dels regidors encara no ens havien aparegut fins ara. Aquest és el cas de Jaume de Bufalá, descendent d’una família present dins l’Ajuntament a finals del segle XVIII, propietari i noble, que va ser de nou regidor des del setembre de 1866 fins a la revolució de 1868; va romandre entre els tretze majors contribuents de la ciutat entre 1834 i 1853, i el 1861 era el vint-i-dosè major contribuent de la província per propietat rural i pecuària; la casa pairal de la seva família va servir de seu als integristes lleidatans durant el primer terç del segle XX (CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.106; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.661 i 799; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). D’Ignasi Pintó sols puc informar que el 1861 era el trentè major contribuent de la província dins la classe de comerciants (BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). I Francesc Bellet tornà a ser regidor entre el setembre de 1866 i la revolució de 1868, era professor de medicina i cirurgia, i constava com un dels quaranta majors contribuents per territorial de la ciutat el 1860 (*Llibre d’actes de l’Ajuntament 1860*, sessió del 30 de juny; i APL caixa núm.1489, secretaria general-correspondència 1860, document sense data).

¹⁰³ La crisi del moderantisme va començar quan l’octubre de 1857 Narváez va haver dimitir perquè es negava a donar un ascens a l’oficial Puig Moltó, suposat pare del futur hereu Alfons de Borbó que naixeria uns mesos més tard (DOMÍNGUEZ ORTIZ, A. (dir): *Historia de España. Vol.9: La transición del Antiguo al Nuevo régimen (1789-1874)*, Barcelona, 1988, p.414).

de Lleida inclosos¹⁰⁴) i d'un sector dels liberals progressistes (els que argumentaven que calia estar al costat d'un nou govern que els podria garantir la seguretat i la llibertat que els anys anteriors no havien tingut); mentre que una altra part del que anomenaven “partit liberal”, contrària a aquest pacte amb el govern, va presentar com a candidat a Josep Santamaría i va ser derrotada¹⁰⁵.

En l'àmbit de la política local es produïren altres canvis, i per fi es va admetre que a la ciutat hi havia més de 2.501 veïns: en conseqüència, d'acord amb la legislació, l'Ajuntament de Lleida va passar a estar integrat per 20 individus, i a les eleccions municipals la ciutat es va dividir en tres districtes. Però el més important va ser, gràcies a l'actualització del cens, l'augment del nombre d'electors dels 377 de 1853 a la xifra de 536.

El grup aliat al govern fou el gran beneficiat de les eleccions municipals que començaren el 7 de novembre de 1858¹⁰⁶, en poder incorporar-se a l'Ajuntament dos dels progressistes que aprovaren l'aliança amb el diputat Pedro Abades (Manuel Fuster Arnaldo, alcalde, i Dídac Joaquim Ballester, primer tinent), i tres dels moderats que formaren la comissió de suport al candidat ministerial (Ignasi Cantarell, Francesc Fontanals i Antoni Novell i Cellés, a qui el governador li acceptà la dimissió¹⁰⁷). Els altres regidors que entraren a l'Ajuntament a partir de l'1 de gener de 1859 foren Ramon de Casanoves (segon tinent), Joaquim Mensa (tercer tinent), Felip Hortet, Josep Claramunt i Calsapeu, i Antoni Fortuny, dels quals es pot afirmar que com a mínim els

¹⁰⁴ Vegeu les cartes de felicitació de l'Ajuntament i d'agraïment de Pedro Abades a l'APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'eleccions-eleccions generals-Cort i Senat 1858.

¹⁰⁵ *Diario de Barcelona* núm.282, 9 d'octubre de 1858, p.9067; núm.286, 13 d'octubre de 1858, p.9201; i núm.291, 18 d'octubre de 1858, p.9355.

¹⁰⁶ Aquesta data va ser la fixada pel govern a tot Espanya, per evitar la coincidència amb les eleccions de diputats a Corts (BOPL núm.122, 8 d'octubre de 1858, p.1). Però en alguns municipis les eleccions encara es van endarrerir més, sovint per deixar més temps per a preparar les candidatures, en funció de les decisions dels governadors civils (*Diario de Barcelona* núm.317, 13 de novembre de 1858, pp.10203, 10206 i 10223).

¹⁰⁷ APL caixa núm.1487, secretaria general-correspondència 1858, comunicació del governador civil del 23 de desembre; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió de l'1 de gener.

quatre primers havien estat d'adscripció moderada¹⁰⁸. I els deu regidors que continuaren del bienni anterior, triats per sorteig, foren Joan Mestre i Tudela (nomenat síndic el gener de 1860), Francesc Cercós, Josep de Gomar, Jaume Campmany, Pau Ferrer (nomenat síndic el gener de 1859), Ignasi Pintó, Josep Sureda, Josep Gort, Antoni Pifarré i Jaume de Bufalá.

Podem sospitar que en aquestes eleccions municipals les autoritats governamentals van tenir alguna intervenció. Els discursos renovadors no van impedir que el govern continués amb el costum d'intentar influir en les eleccions municipals a través dels governadors civils i que el novembre de 1858 els enviés instruccions com aquesta: "El Gobierno considera ajena a la política la elección municipal [...] La probidad, el arraigo, la aptitud y la respetabilidad deben ser los dotes de los elegidos para concejales. Quiere el Gobierno que V.S. no descuide la dirección de las elecciones atendiéndose a estas indicaciones"; com bé va entendre un governador, això venia a significar "nada de política, pero dirija Vd. las elecciones"¹⁰⁹.

A Lleida no hem pogut saber exactament què va ocórrer, però sí podem afirmar que es van presentar diverses candidatures i que tal vegada el bon resultat d'alguns candidats moderats va ser possible gràcies a les irregularitats comeses per l'alcalde i pels guardes municipals. El governador civil va haver d'intervenir-hi i poc abans de les votacions va publicar una circular que, després de repetir els tòpics usuals sobre la necessitat de no polititzar la política local, també reflectí la seva intenció de buscar persones d'ordre: "Los Ayuntamientos por su indole y objeto son corporaciones esencialmente administrativas, sin que en su seno puedan abrigarse miras políticas [...]"

---

¹⁰⁸ Manuel Fuster, Dídac Joaquim Ballester i Joaquim Mensa van aconseguir l'elecció en el districte del local de la Trinitat, una zona que tradicionalment sempre havia estat més favorable als progressistes; Antoni Fortuny, Ignasi Cantarell i Felip Hortet al districte de la casa municipal; i Ramon de Casanoves, Francesc Fontanals, Josep Claramunt i Antoni Novell al de l'Institut (APL caixa núm.1625, administració-eleccions, eleccions municipals 1858, llistat dels regidors elegits del 16 de novembre).

¹⁰⁹ GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Málaga...*, p.1039.

Ha llegado ya el caso de inaugurar una nueva era para los Ayuntamientos, y de procurar que en su recinto no tenga entrada la voz del encono y del ciego espíritu de partido”¹¹⁰.

El mateix governador el 8 de novembre va enviar una comunicació en què informà que, davant del perill de disturbis, a la nit dues patrulles de l’Exèrcit recorrerien la ciutat; i a més a més, aprofità per a criticar severament l’actuació de l’alcalde: “á consecuencia de la votacion de ayer para la eleccion de Concejales en esta Capital, se han renovado rencillas de partidos [...] no han faltado ilusos que se dirijan mutuamente espresiones ofensivas alterando en algun tanto la tranquilidad y promoviendo escándalos, debo manifestar á V.S. no son estas las maximas vertidas en mi circular [...] ni mucho menos las instrucciones que verbalmente le he comunicado [...] sin permitir coaccion de ningun obgeto y mucho menos desmanes como el ocurrido, en el que me es muy sensible tener que deplorar el mal comportamiento de los municipales que procedieron con una ligereza [...] haciendo uso de las armas que les estan confiadas y dando lugar á escenas que pudieron y debieron evitarse”¹¹¹.

Molts moderats potser devien estar intranquils per l’augment del nombre d’electors, la qual cosa els perjudicava i els obligava a recórrer a tots els mitjans possibles per mantenir el poder. Els seus problemes van agreujar-se per la intervenció del governador que reclamà les llistes electorals per a poder-les revisar, i a última hora va modificar els districtes que havia traçat l’alcalde de forma ben sospitosa (amb electors inscrits fora del districte on vivien, i molts clergues concentrats en el districte del centre de la ciutat)¹¹².

El resultat de les eleccions va demostrar que la capacitat d’influència de l’alcalde i dels regidors sobre les votacions era molt important, però els enfrontaments

---

¹¹⁰ BOPL núm.128, 22 d’octubre de 1858, p.2.

¹¹¹ APL caixa núm.1487, secretaria general-correspondència 1858, comunicació del governador civil del 8 de novembre.

¹¹² APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d’eleccions municipals 1858.

que provocaren tingueren prou repercussió sobre la ciutat com per posar en perill l'ordre públic durant les setmanes següents¹¹³.

Finalment els moderats aconseguiren la majoria dels nous regidors¹¹⁴, però el que era veritablement important no era això: ja se sabia que els moderats continuarien sent la majoria de l'Ajuntament gràcies als deu regidors que seguien del bienni anterior. El que provocà un canvi important va ser l'actitud del govern, que nomenà per a l'alcaldia a un dels capdavanters del liberalisme local (Manuel Fuster Arnaldo) i per a primer tinent a una altra de les persones de prestigi que s'havien oposat als moderats (Dídac Joaquim Ballester); és a dir, aprofità la presència dels dos únics regidors d'orígens progressistes per a nomenar-los per als principals càrrecs. Tots dos estaven lluny de qualsevol radicalisme i sovint van tenir actituds força conservadores i crítiques amb les idees democràtiques, la qual cosa, afegida al prestigi adquirit al llarg de la seva vida, els feia persones adients per a defensar els interessos lleument reformistes que la Unió liberal representava a tot Espanya i per intentar conviure amb els moderats. Fins i tot les seves morts, el 1864 i el 1865 respectivament, gairebé coincideixen amb les últimes possibilitats de la Unió liberal per actuar des de dins el sistema.

La seva moderació no els va evitar algunes topades, com quan la majoria dels regidors va rebutjar la proposta de Ballester de cedir gratuïtament el terreny per a un monument funerari en honor als històrics progressistes lleidatans Francesc Jover i Josep Castell, tots dos morts el 1854 a causa del còlera¹¹⁵. Altres vegades els enfrontaments van pujar de to, sobretot quan l'alcalde Manuel Fuster va aprofitar les seves competències exclusives per a substituir alguns empleats per altres de progressistes, la

---

¹¹³ APL caixa núm.1487, secretaria general-correspondència 1858, comunicació del governador civil de l'1 de desembre.

¹¹⁴ Quant als regidors que no ens havien aparegut fins ara, l'única informació addicional que puc aportar és que Ignasi Cantarell el 1861 ocupava el trenta-vuitè lloc en la llista de majors contribuents de la província per la classe de comerciants (BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4).

qual cosa provocà la protesta enèrgica dels regidors moderats¹¹⁶. Fins i tot un periòdic de Madrid proper al carlisme va denunciar que a Lleida circulaven lliurement fulletons antireligiosos, però a la ciutat es publicà una resposta contundent que apuntà directament als moderats: “no hay mas incendio que la ardiente fiebre que trastorna la cabeza de ciertas gentes, cuando no son poder: no hay mas manejos ocultos que los no muy dignos, de cierta cofradia que se desvive por recuperarle [...] aquí afortunadamente no hay otros charcos, ó mejor dicho lodazales, que las miserias de unos pocos cristianísimos varones descontentos de no poder continuar en sus funciones de mandarines”¹¹⁷. Tots aquests inconvenients amb què xocà no impedeixen constatar que l'alcaldia de Manuel Fuster va significar una fita important per al liberalisme lleidatà.

Però el nou Ajuntament també va rebre crítiques d'una altra part important dels liberals progressistes de la ciutat, especialment dels més propers als progressistes “purs” (que tenien el suport d'una persona de tanta influència a Lleida com Pascual Madoz) o als demòcrates, refractaris a col·laborar amb el govern o amb els moderats, amb una actitud similar a l'adoptada en altres ciutats¹¹⁸. I això es va reflectir en l'enfrontament que es va produir a la premsa lleidatana els anys 1859 i 1860 entre el periòdic *El Alba Leridana* (impulsat per Dídac Joaquim Ballester, amb col·laboracions tant de progressistes com de moderats, que amb un cert paternalisme conservador es mostrà partidari de superar “antiguas disensiones en política”¹¹⁹) i *Aquí Estoy* (mitjà utilitzat pels joves demòcrates i republicans, encara pertanyents al que anomenaven “partido liberal” de la ciutat).

---

¹¹⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió del 20 d'agost. Durant el Bienni progressista l'Ajuntament ja va decidir el lloc del cementiri on s'havia de construir el monument, però el retorn del moderantisme va endarrerir l'execució del projecte fins 1861.

¹¹⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessions del mes de gener.

¹¹⁷ *Aquí Estoy* núm.80, 1 d'agost de 1860, pp.1-2.

¹¹⁸ PIRALA, A.: *Historia contemporánea. Anales... TomII*, Madrid, 1876, p.340.

¹¹⁹ *El Alba Leridana* núm.27, 1 de gener de 1860, p.1.

Així, amb la Unió liberal es va iniciar una redefinició de les divisions polítiques que, si bé al principi va permetre que la majoria dels regidors continuessin sent moderats, en els anys següents va acabar provocant la seva expulsió de l'Ajuntament (incapaços de continuar guanyant les eleccions o d'obtenir el suport del govern a causa del seu excessiu conservadorisme).

A partir del gener de 1861 els liberals progressistes aconseguiren un major domini de l'Ajuntament de Lleida, gràcies a haver obtingut les onze regidories que es van cobrir a les eleccions municipals (tant amb persones que havien donat suport a la candidatura al Congrés de la Unió liberal de 1858, com amb altres que s'hi havien oposat), i també els càrrecs d'alcalde i de tinents d'alcalde¹²⁰. Els escollits a les eleccions de novembre de 1860 foren Josep Sol (primer tinent), Camil Boix (segon tinent, al qual més tard se li va admetre la dimissió¹²¹), Marià Gigó (tercer tinent), Josep Figuerola, Ramon Canalda (que ocuparia més endavant el càrrec de segon tinent), Gregori Jover, Marià Morera, Josep Catá, Joaquim Gort i Gigó (rellevat del càrrec l'octubre de 1862 per haver demostrat que ja no residia a Lleida sinó a Torrebesses¹²²), Joan Reixach (o Reixachs), i Antoni Reixach i Carles (a qui se li van admetre les seves

---

¹²⁰ No puc donar massa informació sobre els pocs regidors que no ho havien estat en anys anteriors. Així, quant a Josep Figuerola sols puc afegir que va ser diputat suplent per Solsona a les eleccions a la Diputació provincial convocades a finals de 1869 (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.243). Ramon Canalda havia estat treballant a Fraga fins dos anys abans i, mentre fou segon tinent d'alcalde va patir un procés judicial que l'acusà d'haver exercit la professió de metge i cirurgia sense tenir el títol corresponent; però el Consell provincial el va protegir, va considerar que el cas no era competència del jutge, i el va acabar declarant innocent (*Actes del Consell provincial 1861-1862*, sessions del novembre de 1861 i del 15 de desembre de 1862; i BOPL núm.59, 16 de maig de 1862, pp.1-2). Gregori Jover el 1855 va ser sotstinent d'una companyia de la Milícia Nacional de Lleida (AHDL signatura C644, registre 21.385). Joan Reixach també fou sotstinent a la Milícia Nacional el 1855, l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que es va oposar públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal, i el 1861 era el trenta-novè major contribuent de la província dins la classe de comerciants (*Diario de Barcelona* núm.282, 9 d'octubre de 1858, p.9067; AHDL signatura C644 registre 21.385; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4).

¹²¹ El febrer de 1861 el Consell provincial va informar que Camil Boix cobrava un sou de 1.000 rals de fons provincials com a secretari comptador de la Casa de Misericòrdia, i per tant no podia continuar sent regidor (*Actes del Consell provincial 1861-1862*, sessió del 5 de febrer de 1861).

¹²² APL caixa núm.1492, secretaria general-correspondència 1862, comunicació del governador civil del 31 d'octubre.

justificacions per a no prendre possessió del càrrec¹²³). I les nou persones que continuaren del bienni anterior foren Manuel Fuster Arnaldo (també com a alcalde), Dídac Joaquim Ballester (nomenat síndic el gener de 1861), Ramon de Casanoves, Joaquim Mensa, Francesc Fontanals, Felip Hortet, Ignasi Cantarell, Josep Claramunt i Calsapeu, i Antoni Fortuny.

En aquest triomf a les eleccions segurament hi va tenir alguna influència que el governador civil donés la raó a les protestes dels liberals progressistes, i modifiqués els districtes electorals de la ciutat de forma que les capacitats votessin en el seu barri de residència¹²⁴. I de ben segur també va ser decisiu que l'alcalde hagués estat un històric membre del partit liberal com Manuel Fuster, que pel seu càrrec podia exercir una gran influència sobre les eleccions.

Però el més destacat de les eleccions municipals de 1860 va ser la decisió dels demòcrates de Lleida d'adoptar una estratègia pròpia. A la reunió dels electors del partit liberal de la ciutat, celebrada el 27 d'octubre de 1860, els representants dels demòcrates (mencionats com a “la juventud” o la “fraccion mas avanzada”) van anunciar que no participarien a les eleccions i van demanar no ser inclosos en cap candidatura¹²⁵. Això sí, van aclarir que en cas que es presentessin dues candidatures, “si una de ellas fuese de personas afectas al antiguo régimen [és a dir, dels moderats], irian á votar decididamente en contra de estas, puesto que [...] no pueden consentir en manera alguna que se sobrepongan á los que aun siendo de opiniones distintas á las suyas, se hallan dentro de un sistema menos antipático”¹²⁶. La resta dels liberals van formar una candidatura que el periòdic *Aquí Estoy* considerà que venceria “aun en el caso de que llegue á haber lucha, que lo dudamos mucho”. I, com hem vist, així va ser, malgrat que

---

¹²³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1861*, sessió de l'1 de gener.

¹²⁴ APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'eleccions municipals 1860, comunicació del 27 d'octubre.

¹²⁵ *Aquí Estoy* núm.156, 30 d'octubre de 1860, p.1.

es va presentar una candidatura “independent” alternativa que devia incorporar alguns moderats i que va fracassar rotundament¹²⁷.

A les següents eleccions de novembre de 1862, els preparatius previs no van portar gairebé cap problema, i ni tan sols ningú no es va molestar a presentar reclamacions contra les llistes electorals que s'exposaren al públic. El governador va publicar l'habitual ban en reclamació de candidatures de consens: “es indispensable que los electores, y especialmente aquellos que por su posicion y circunstancias son llamados á dirigir la opinion se hagan superiores á las mezquinas é intransigentes pasiones de bandería loca ó política [...] no permitiendo que se coarte su voluntad ni que se empleen otras armas en la lucha, si desgraciadamente la hubiere, que las de la persuacion”¹²⁸.

A partir de l'1 de gener de 1863 continuaren dins l'Ajuntament els vuit regidors del bienni anterior que encara exercien els seus càrrecs: Josep Sol (nomenat alcalde), Marià Morera (tercer tinent), Ramon Canalda, Marià Gigó, Josep Catá, Gregori Jover, Josep Figuerola i Joan Reixach. I els dotze elegits per a completar l'Ajuntament foren Camil Boix (primer tinent), Josep Vilanova, Francesc Florensa, i Jaume Reñé i Cau, pel districte de la Trinitat; Ramon Vila, Magí Casals (segon tinent), Ramon Pedrol, i Josep Tremulla, pel districte de les cases consistorials; i Salvador Freixa, Jaume Salazar, Joan Baptista Romeu i Francesc Vidal i Marrasé, pel districte de l'Institut¹²⁹. Per tant, els liberals lleidatans van consolidar el seu domini absolut de l'Ajuntament (amb la

---

¹²⁶ *Aquí Estoy* núm.150, 23 d'octubre de 1860, pp.1-2.

¹²⁷ Aquesta candidatura va ser molt improvisada, i el periòdic *Aquí Estoy* se'n va burlar tant en explicar la reunió preparatòria (amb “sermon, *ave-maria*, liberalismo en los no liberales, protestas, fracciones que se van, mayorias que se queda y todo revuelto”), com en una conversa inventada en què als independents sols els queda l'esperança de l'ajuda divina (“tengo confianza en la buena causa que ustedes sustentan, y en Dios que como Vd. sabe vela siempre por los buenos cristianos ¿y como no hemos de tenerle propicio los que hicimos tan buenas obras?”). Vegeu els números 158 de l'1 de novembre de 1860, i 160 del 3 de novembre.

¹²⁸ BOPL núm.127, 22 d'octubre de 1862, p.2.

destacada presència de persones segurament properes als demòcrates), i l'oposició moderada es va poder donar gairebé per desapareguda de la institució¹³⁰. Si tenim en compte que en la premsa va sortir publicat que a les eleccions havien competit “con bastante ahinco los partidos de todos matices políticos, siendo su resultado favorable al gobierno de S.M.”¹³¹, podem suposar que els moderats feia temps que havien abandonat qualsevol possibilitat de col·laboració amb la Unió liberal.

El poder municipal liberal progressista aviat es trobà amb els problemes causats per la fi del “govern llarg” de la Unió liberal de Leopoldo O'Donnell i per la formació d'un nou govern més conservador a Madrid, a partir del març de 1863. Les autoritats superiors fins i tot volgueren aprofitar justificacions legals per a fer fora Camil Boix del

---

¹²⁹ APL caixa núm.1625, administració-eleccions, eleccions municipals 1862, comunicació del 10 de novembre; i APL caixa núm.1493, secretaria general-correspondència 1863, comunicació del governador civil del 28 de desembre de 1862.

¹³⁰ A causa d'aquesta renovació, hi hagué diversos regidors nous sense experiència anterior dins l'Ajuntament. Magí Casals possiblement va néixer al voltant de 1820, havia estat sotstinent de la Milícia Nacional de Lleida el 1855, i l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que es va oposar públicament al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal; el 1861 era el vint-i-quatrè major contribuent de la província dins la classe de comerciants (APL caixa núm.1625, administració-eleccions, eleccions generals-Cort i Senat 1858, comunicació del governador civil del 29 de juliol; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 20 de maig; *Diario de Barcelona* núm.282, 9 d'octubre de 1858, p.9067; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Josep Vilanova també havia estat sotstinent de la Milícia el 1855, i el 1861 era el trenta-sisè major contribuent de la província dins la classe de comerciants (AHDL signatura C644, registre 21.385; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Ramon Pedrol, comerciant, havia estat tinent de la Milícia Nacional el 1855, va tornar a ser regidor arran de la revolució de 1868 i també gràcies a les posteriors eleccions de desembre del mateix any, i va representar a Esterri d'Àneu a la Diputació que substituï la dissolta el febrer de 1874 (AHDL signatura C644, registre 21.385; APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'expedients eleccions i referèndums 1868; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...Vol.I*, p.249; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.754). Josep Tremulla l'octubre de 1858 va ser un dels progressistes que es va oposar al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal, va formar part de la Junta revolucionària de Lleida del 30 de setembre de 1868, i sembla que llavors era declaradament republicà (BOPL extraordinari de l'1 de novembre de 1868 [encara que es tracta d'un error, i la data correcta hauria de ser l'1 d'octubre]; *Diario de Barcelona* núm.282, 9 d'octubre de 1858, p.9067; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.757). Salvador Freixa era agent de negocis, i també posseïa terres als termes de Lleida, Torrebesses, Sarroca de Lleida i Torre-serona (MERELO, J.: *Guia geogràfica, administrativa...*, p.99; i APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'eleccions municipals 1862, certificació del 20 d'agost). Jaume Salazar el 1855 s'havia encarregat de la Comissaria de vigilància i també havia estat tinent de la Milícia Nacional, i l'octubre de 1868 va ser vocal de la Comissió revolucionària d'armament i defensa de la província; a més a més, és molt possible que participés en una reunió del partit demòcrata de la província l'octubre de 1865 (APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, carta del Govern civil del 10 d'octubre de 1855; AHDL signatura C644, registre 21.385; BOPL núm.120, 7 d'octubre de 1868, p.4; i *El Ilerdense* núm.18, 5 de novembre de 1865, p.3). Francesc Vidal i Marrasé va ser regidor de l'Ajuntament que el febrer de 1873 va donar suport a la proclamació I República (BARRULL, J. i MIR, C.: *Història Gràfica de...*, p.155).

¹³¹ *Diario de Barcelona* núm.314, 10 de novembre de 1862, p.10033.

seu càrrec de primer tinent¹³². Tothom sabia que l'Ajuntament podia esdevenir una institució perillosa, capaç de perjudicar de forma greu els interessos ministerials en les eleccions a diputats a Corts. Però la mateixa legislació oferí la solució: el nomenament d'un alcalde corregidor que s'encarregués de controlar i supervisar tots els acords municipals, i també de presidir la mesa electoral en lloc de l'alcalde.

Aquesta decisió del govern va estar directament relacionada amb els problemes causats per l'elecció d'un diputat a Corts pel districte, que tornà a enfrontar amb molta duresa els moderats i els liberals de la ciutat. La primera elecció dels dies 11 i 12 d'octubre de 1863 havia estat anul·lada i, davant del perill ben real que el candidat ministerial moderat (Josep Soler i Espalter) pogués ser derrotat per Pedro Abades, el governador Miguel Rives va suspendre unilateralment la nova convocatòria i va tancar el col·legi electoral el mateix dia 18 d'octubre en què s'havien de començar les votacions. Aquest abús de poder i altres irregularitats i amenaces, i les protestes de l'alcalde Josep Sol (encarregat de presidir la mesa electoral i que no havia estat avisat de res) van fer decidir al govern d'atorgar al governador també el càrrec d'alcalde corregidor de la ciutat, perquè pogués actuar amb més llibertat.

Així, la plaça d'alcalde corregidor de la ciutat de Lleida es va crear per Reial ordre del 23 d'octubre de 1863, i el nomenat fou el governador civil Miguel Rives (qui va prendre possessió el dia 31). Rives va tenir els dos càrrecs alhora fins el gener de 1864, quan fou cessat solament de l'alcaldia, i el dia 26 del mateix mes va ser nomenat nou alcalde corregidor Pedro Elices. Però Elices no començà a exercir fins el 29 de gener, així que la seva influència en la preparació de les eleccions dels dies 31 de gener

---

¹³² El Consell provincial i el governador civil van argumentar que Camil Boix continuava exercint com a secretari comptador de la Casa de la Misericòrdia i per tant, igual que s'havia acordat el febrer de 1861, no podia ser regidor; i que encara que ara havia sol·licitat ser substituït en la seva feina de secretari comptador per a poder romandre com a regidor, el Consell considerà que havia presentat la seva petició massa tard. Finalment, una Reial ordre del 30 d'abril de 1864 ordenà que Camil Boix recuperés el càrrec de primer tinent d'alcalde i regidor de l'Ajuntament (*Actes del Consell provincial 1863*, sessió del 18 de

i 1 de febrer devia ser ben escassa. Segurament el principal mèrit de la victòria del candidat del govern va correspondre a l'anterior alcalde corregidor, que havia continuat sent governador de la província. En canvi, Elices no va poder fer gran cosa i va ser substituït el 12 de febrer per Juan Camps y Listran¹³³.

El nou govern d'Alejandro Mon va prendre consciència dels abusos comesos pels alcaldes corregidors, del malestar que acostumaven a causar pel seu intervencionisme, i de l'atac que suposaven a l'escassa autonomia que conservaven els ajuntaments. En conseqüència, la llei del 21 d'abril de 1864 va limitar l'existència d'alcaldes corregidors a les poblacions de més de 40.000 habitants, i això comportà que el dia 28 d'abril cessés Juan Camps y Listran¹³⁴. Per tant, la història dels alcaldes corregidors de Lleida va ser curta i poc exemplar, però significativa de l'actitud contundent que podien tenir les autoritats superiors amb els poders polítics locals¹³⁵. Els alcaldes corregidors foren persones amb experiència dins l'administració estatal, especialment en els governs civils, i per tant coneixedors de com calia portar les relacions amb els municipis i de com satisfer els desitjos governamentals¹³⁶.

---

setembre; i APL caixa núm.1496, secretaria general-correspondència 1864, comunicació del Govern civil del 9 de maig).

¹³³ APL caixa núm.1493, secretaria general-correspondència 1863; APL caixa núm.1495, secretaria general-correspondència 1864; BOPL núm.131, 2 de novembre de 1863, p.1; AHDL signatura A240 registre 6.516, comunicació del governador del 13 de febrer de 1864; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1864*.

¹³⁴ APL caixa núm.1493, secretaria general-correspondència 1863, comunicació del Govern civil del 28 d'abril de 1864.

¹³⁵ Confronteu amb una valoració més positiva de l'activitat d'alguns alcaldes corregidors de Barcelona a FUSTER SOBREPÈRE, J.: *L'Ajuntament de Barcelona a la dècada moderada (1844-1854)*, treball d'iniciació a la recerca, Barcelona, 2000, pp.63-78.

¹³⁶ Miguel Rives segurament havia estat diputat a Corts pel districte d'Alzira entre 1846 i 1849, i s'havia encarregat del govern de la província de Lleida el 8 de juny de 1863 (*Estadística del personal...*, p.1179; i BOPL núm.68, 8 de juny de 1863, p.1). Pedro Elices procedia dels graus inferiors del personal administratiu del Ministeri de la governació, posteriorment va ser secretari de diversos Governos civils (per exemple, va deixar Lleida perquè havia estat nomenat secretari del Govern civil d'Alacant), entre març i maig de 1858 havia estat alcalde corregidor dels municipis saragossans de Calatayud i Borja, era cavaller de l'Orde espanyola de Carles III, i també va ser governador civil de Guipúscoa (CAJAL VALERO, A.: *El Gobernador Civil y el Estado centralizado del siglo XIX*, Madrid, 1999, p.154; APL caixa núm.1493, secretaria general-correspondència 1863; i APL caixa núm.1419, carpeta d'alcaldia-bans edictes 1864, ban del 12 de febrer). I Juan Camps y Listran treballava dins l'administració com a secretari del Govern civil de Lleida quan va ser nomenat alcalde corregidor (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1864*, sessió del 12 de febrer).

A les eleccions municipals de novembre de 1864, i malgrat l'existència d'un govern moderat a Madrid presidit per Ramón María Narváez, els liberals progressistes i demòcrates de Lleida van confirmar el control de les regidories (tot i que en l'àmbit espanyol els dos grups cada vegada estaven més decidits a deixar de participar en el sistema polític i a conspirar contra la Monarquia, i que a tota la província de Lleida no van presentar cap candidat a les eleccions de diputats a Corts celebrades poques setmanes després). A més a més, es va comprovar especialment el progrés dels demòcrates a la ciutat, que a les eleccions a Corts de l'octubre de 1863 havien seguit una estratègia pròpia i separada dels liberals progressistes, i que en aquestes eleccions municipals van aconseguir l'elecció d'alguns dels seus principals dirigents. N'és una bona prova de tot l'anterior el fet que el febrer de 1865, en contra de les pressions del governador civil, la majoria dels regidors es negués a felicitar la Reina per haver cedit part del seu patrimoni a la Hisenda pública (i cal recordar que en aquells mateixos dies Emilio Castelar va publicar un article crític amb la Reina, i la reacció del govern va consistir en separar-lo de la Universitat i en reprimir brutalment una manifestació d'estudiants de l'abril següent)¹³⁷. Així, a les eleccions, els onze candidats vencedors foren Lluís Sanrama (nomenat alcalde, però pocs dies després li va ser acceptada la seva renúncia per problemes de salut i va continuar a l'Ajuntament com a regidor), Jaume Reñé i Romeu (primer tinent), Pere Tasquer (tercer tinent), Camil Boix, Sebastià Ribelles i Enrich, Francesc Navarro, Josep Borrás, Josep Vicens, Marià Reixach, Josep Pere Fontseré (alcalde a partir del 24 de febrer de 1865) i Joan Pedrol¹³⁸. L'Ajuntament

¹³⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1865*, sessions del 25 i 27 de febrer.

¹³⁸ En aquesta nota informaré sobre els nous regidors que encara no han aparegut en el treball. Jaume Reñé i Romeu havia format part del comitè electoral democràtic de Lleida l'agost de 1863, va ser escollit regidor una altra vegada a les eleccions de desembre de 1868, i també participà en l'Ajuntament que el febrer de 1873 es va adherir a la proclamació de la I República (ACD, sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864 - Lleida, lligall 48 n.2; APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'expedients eleccions i referèndums 1868; i BARRULL, J. i MIR, C.: *Història Gràfica de...*, p.155). Pere Tasquer era el 1856 el vintè major contribuent de la ciutat, i devia haver nascut cap a 1821 (APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost de 1856; i APL caixa

es completà amb les nou persones del bienni anterior a qui els corresponia continuar: Joan Baptista Romeu (segon tinent), Magí Casals, Josep Vilanova, Jaume Reñé i Cau, Francesc Vidal i Marrasé, Ramon Pedrol, Josep Tremulla, Jaume Salazar i Salvador Freixa.

Però l'Ajuntament no va poder exercir durant els dos anys que li corresponien. Conflictes socials com el motí del setembre de 1865 contra l'impost de consums, i les pressions de l'administració d'Hisenda per a cobrar els deutes pendents (fins i tot amb amenaces d'embargament contra els regidors), van portar a l'Ajuntament a una crisi irreversible i a presentar una dimissió col·lectiva que no va ser acceptada pel governador. Finalment set regidors, amb tota mena d'excuses, van poder deixar els seus càrrecs entre finals de 1865 i principis de 1866: Josep Pere Fontseré, Jaume Reñé i Romeu, Camil Boix, Salvador Freixa, Jaume Reñé i Cau, Magí Casals i Marià Reixach¹³⁹. A aquestes set baixes també calia afegir-hi la de Josep Borrás, que ja havia

---

núm.1625, carpeta d'administració-eleccions generals, Cort i Senat 1858, comunicació al governador civil del 29 de juliol). Sebastià Ribelles i Enrich havia format part del comitè electoral democràtic de Lleida l'agost de 1863, posteriorment va ser expulsat de la ciutat i va estar a Valladolid fins a la revolució de 1868, quan va poder tornar a Lleida i formà part de la Junta revolucionària; tot seguit va ser redactor del periòdic republicà *Aquí Estoy*, i el 1873 fou membre de la Diputació constituïda arran de la proclamació de la I República; el 1865 era el cinquè major contribuent de la província dins la classe de comerciants (ACD, sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864 - Lleida, lligall 48 n.2; BOPL núm.126, 21 d'octubre de 1868, p.2; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.743, 758 i 767; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...Vol.I*, pp.212, 214, 215 i 395; i BOPL núm.151, 1 de novembre de 1865, p.4). Josep Borrás era el divuitè major contribuent de la ciutat el 1856 (APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost de 1856). Josep Vicens, farmacèutic, havia format part del comitè electoral democràtic de Lleida l'agost de 1863 (MERELO, J.: *Guia geogràfica, administrativa...*, p.100; i ACD sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864 - Lleida, lligall 48 n.2).

¹³⁹ Josep Pere Fontseré va ser nomenat oficial de l'administració d'hisenda pública de la província, la qual cosa li va servir de pretext per a deixar l'alcaldia el 3 de gener de 1866 (*El Ilerdense* núm.27, 7 de desembre de 1865, p.2; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866*, sessió del 3 de gener). Jaume Reñé i Romeu va al·legar que havia traslladat la seva residència a Albatàrrec, i el governador li va admetre la dimissió el febrer de 1866 (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866*, sessions del 10 de gener i del 21 de febrer). Camil Boix va explicar el 3 de febrer de 1866 que deixava la regidoria perquè havia pres possessió del càrrec de diputat provincial pel partit judicial de Sort (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866*). En canvi, Salvador Freixa va ser ben poc original i va dimitir a causa de la seva mala salut, dimissió que li va ser acceptada pel governador el mateix mes de febrer (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866*, sessió del 24 de febrer). Jaume Reñé i Cau va presentar una certificació de ceguesa completa (*Actes del Consell provincial 1865*, sessió del 27 de desembre). Magí Casals va aportar un certificat de l'alcalde de Cardona que provava que havia passat a residir en aquell municipi (*Actes del Consell provincial 1866*, sessió del 3 de gener). I Marià Reixach era administrador de loteries, i va ser rellevat de la regidoria el desembre de 1865 (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1865*, sessió del 21 de desembre).

presentat la dimissió el novembre de 1864 i que poques setmanes més tard havia mort¹⁴⁰.

Es van haver de convocar eleccions per a substituir les vuit baixes, eleccions celebrades els dies 4, 5 i 6 de març de 1866 sense que es fes contar cap protesta a les actes, i en què van vèncer gairebé per unanimitat els candidats del partit liberal¹⁴¹. Els escollits que s'havien d'incorporar al nou Ajuntament constituït el 18 de març foren: Joaquim Garrell (alcalde), Marià Morera i Joan Bertran, pel districte de la Trinitat; Antoni Jover, Josep Rauret i Felip Ferrer, pel districte de la casa municipal; i Manuel Carreras i Camats (primer tinent) i Marià Gigó, pel de l'Institut. Però alguns dels nous regidors no van donar cap senyal d'interès per una responsabilitat problemàtica a causa de les circumstàncies adverses que patien: a Marià Morera se li acceptà la renúncia i no va prendre possessió de la regidoria, i les autoritats van haver de recordar a Marià Gigó i Joaquim Garrell que era obligatori que juressin els seus càrrecs i que no es podien endarrerir més¹⁴². Per tant, a pesar de tots els problemes, l'Ajuntament va romandre en mans progressistes i demòcrates, i les eleccions van confirmar l'exclusió dels moderats; però seria per poc temps¹⁴³.

El retorn del moderantisme al capdavant del govern espanyol, el juliol de 1866, va ser el cop definitiu. Des del motí del setembre de 1865 contra els consums, l'Ajuntament havia estat incapaç de pagar tots els deutes que li reclamava l'administració d'Hisenda; i quan l'1 d'agost de 1866 una comissió de l'Ajuntament es

¹⁴⁰ *Actes del Consell provincial 1866*, sessió del 10 de febrer.

¹⁴¹ *Diario de Barcelona* núm.67, 8 de març de 1866.

¹⁴² APL caixa núm.1625, administració-eleccions, expedients d'eleccions i referèndums 1866.

¹⁴³ Dels nous regidors sense experiència prèvia dins l'Ajuntament, puc mencionar que Joan Bertran va tornar a ser regidor de l'Ajuntament del 30 de setembre de 1868, per ordre de la Junta revolucionària, i va ser reelegit a les eleccions de desembre del mateix any (APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'expedients eleccions i referèndums 1868). Josep Rauret es dedicava al negoci de la impremta, el 1861 era el dotzè major contribuent de la província per indústria fabril i manufactura, i el 1863 havia format part del comitè electoral democràtic de Lleida (BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4; i ACD sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864 - Lleida, lligall 48 n.2). Felip Ferrer havia estat sotstinent d'una companyia de la Milícia Nacional el 1855 (AHDL signatura C644, registre 21.385).

va entrevistar amb el governador i va plantejar la possibilitat de dimitir, el missatge del governador va ser molt clar en demostrar que les autoritats superiors volien i podien aprofitar amb finalitats partidistes els problemes financers de l'Ajuntament: “de la entrevista se desprende que se desea la salida de las personas que actualmente componen esta Corporacion, todavez que el Sr. Gobernador indicó que era mas facil obtuviesen dispensa de los atrasos ó de parte de ellos otros hombres que no hubiesen administrado”¹⁴⁴. Tot i que alguns regidors ho van considerar com una rendició deshonrosa als responsables del motí i als moderats, la majoria opinà que dimitir era l'única solució.

Així ho van fer, i els moderats van ser els grans beneficiats d'una Reial ordre del 13 de setembre que nomenà el nou Ajuntament interí¹⁴⁵. La institució, a partir del dia 24, va estar integrada per Joan Mestre i Tudela (alcalde), Pere de Temple i Dalmases (primer tinent), Josep de Gomar i Kesel (segon tinent), Ramon Roca i Niubó (tercer tinent), Pau Brugulat i Esteve, Josep Claramunt, Josep Antoni Mostany i Roure, Antoni Pifarré, Joan Domingo i Farré, Jaume Campmany i Sandiumenge, Francesc Montané, Josep Pifarré i Capell, Jaume de Bufalá i Senespleda, Francesc Fontanals i Folguera, Francesc Bellet i Domingo, Josep Verdú, Miquel Soteres, Bonaventura Lamarca, Magí Llorens i Domènec Tey (els tres últims van demanar l'exempció del càrrec, i van rebre l'informe favorable del Consell provincial¹⁴⁶). Pel que ja en coneixem, i amb l'excepció d'alguna trajectòria individual estranya com la de Bonaventura Lamarca, tots ells semblen formar part del grup moderat lleidatà que a través de la intervenció

---

¹⁴⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866, sessió de l'1 d'agost.*

¹⁴⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866, sessió del 24 de setembre.*

¹⁴⁶ Bonaventura Lamarca va al·legar exempció física, Magí Llorens que era fiador d'un arrendatari de contribucions i Domènec Tey que tenia més de 60 anys (*Actes del Consell provincial 1866, sessió del 2 d'octubre*).

governamental recuperà el poder polític local¹⁴⁷. Significativament, la primera decisió que van prendre fou col·locar un crucifix que presidís la sala de reunions¹⁴⁸.

A més a més els reials decrets del 21 d'octubre de 1866 van reformar la llei d'ajuntaments en un sentit conservador, i van restringir els elegibles a la tercera part dels electors contribuents a les ciutats d'entre 1.001 i 5.000 veïns. El govern va aprofitar aquestes reformes legals per ordenar que en les eleccions del novembre següent els ajuntaments es renovessin totalment, amb la intenció evident d'acabar amb la presència de l'oposició, tal com expressava el preàmbul: “la revolucion se apoderó de muchos Municipios importantes [...] Habia, pues, un Estado movido por el génio de la insurreccion dentro del Estado legal que en vano predicaba y queria sostener la subordinacion á los poderes legitimos [...] es preciso que los actuales Ayuntamientos elegidos en una época de perturbacion moral y política, nombrados bajo el influjo de temores que cada dia se desvanecen mas, sean disueltos totalmente y reemplazados por municipalidades que obedeciendo á la inspiracion de pensamientos más serenos y más puros, se limiten á los fines de la ley que regula su organizacion”¹⁴⁹.

A Lleida les votacions sols serviren per a confirmar el control dels moderats sobre l'Ajuntament. A partir de l'1 de gener de 1867 van repetir a l'Ajuntament dotze persones: Joan Mestre i Tudela (alcalde), Ramon Roca i Niubó (tercer tinent), Josep de Gomar i de Kesel, Jaume Campmany i Sandiumenge, Jaume de Bufalá i Senespleda,

---

¹⁴⁷ Es fa difícil fer afirmacions sobre Ramon Roca i Niubó, si es té en compte que ell mateix va haver de rectificar l'acta de l'Ajuntament de l'1 de gener de 1867 (on el seu segon cognom era Ferrer) i la seva credencial (on hi constava com a segon cognom Giné); sí podem afirmar que era advocat, i que segurament és la mateixa persona que després del cop del febrer de 1874 va formar part de la Diputació en representació de Torrefarrera (MERELO, J.: *Guia geográfica, administrativa...*, p.51; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.248). Pau Brugulat i Esteve havia estat majoral de la Confraria de llauradors l'abril de 1862 (APL caixa núm.1493, secretaria general-correspondència 1862, carta a l'Ajuntament del 21 d'abril). Magí Llorens era un prestador que havia arribat a Lleida durant la primera guerra carlista procedent d'Igualada, va fer molta fortuna, el 1861 era el quart major contribuent de la província dins la classe de comerciants i el 1865 ocupava el tercer lloc (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.311; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4; i BOPL núm.151, 1 de novembre de 1865, p.4).

¹⁴⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866*, sessió del 24 de setembre.

Francesc Bellet i Domingo, Josep Antoni Mostany i Roure, Joan Domingo i Farré, Francesc Fontanals i Folguera, Pau Brugulat i Esteve, Josep Pifarré i Capell, i Pere Alcàntara de Temple i Dalmases (qui va renunciar a ser regidor i va preferir el càrrec de conseller provincial¹⁵⁰). I els vuit nous regidors foren Ramon Vilaplana i Pampols, Josep Antoni Toneu i Olomó, Manuel Vidal i Codina, Anastasi Curriá i Capdevila, Antoni Castells i Llevada, Francesc Roig i Mari, Josep Puig i Mensa (primer tinent), i Francesc Cercós i Andreu (segon tinent). D'aquests vuit, solament Roig i Cercós havien estat regidors abans (i dins de candidatures moderades), mentre que de la resta a penes en tinc notícies però crida l'atenció el cas d'Anastasi Curriá, que va continuar sent regidor en l'Ajuntament nomenat per la Junta revolucionària del setembre de 1868¹⁵¹.

L'hegemonia moderada dins l'Ajuntament va continuar fins la revolució de 1868, quan el 30 de setembre la Junta revolucionària el va destituir. A partir de llavors es van reestructurar els diferents grups polítics de Lleida, però aquesta ja és una altra història que s'escapa d'aquest capítol.

V.2.2.- Els grups dirigents lleidatans

V.2.2.1.- Algunes consideracions prèvies

Abans de presentar algunes reflexions sobre l'elit econòmica i política de la ciutat de Lleida, em sembla necessari fer uns aclariments previs per evitar determinats

---

¹⁴⁹ *Gaceta de Madrid* núm.295, 22 d'octubre de 1866, pp.1-2; i BOPL núm.130, 25 d'octubre de 1866, pp.1-2.

¹⁵⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1867*, sessió del 2 de gener.

¹⁵¹ Ramon Vilaplana el 1861 era el vint-i-sisè major contribuent de la província dins la classe de comerciants, i Manuel Vidal el vint-i-setè dins la classe d'indústria fabril i manufactura (BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4). Josep Antoni Toneu era procurador (MERELO, J.: *Guia geogràfica, administrativa...*, pp.51 i 99). Anastasi Curriá i Capdevila fou reelegit regidor a les eleccions de desembre de 1868, i el febrer de 1871 va renunciar a l'alcaldia perquè havia estat nomenat administrador de loteries de la província (APL caixa núm.1625, administració-eleccions, carpeta d'expedients eleccions i referèndums 1868; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.284). Antoni Castells era propietari i soci de l'Acadèmia Bibliogràfica-Mariana (*Anales de la Academia Bibliogràfica-Mariana* any 3, 1864, pp.22-27). Josep Puig i Mensa era advocat i també soci de l'Acadèmia Bibliogràfica-Mariana, el 1861 era el quaranta-unè major contribuent per propietat rural i pecuària de la província, i el febrer de 1871 fou proclamat diputat provincial electe per Lleida (*Anales de la Academia Bibliogràfica-Mariana* any 3, 1864, pp.22-27; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.245; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3).

prejudicis habituals. Per exemple, no està de més recordar que saber els orígens econòmics i socials d'alguns grups no justifica que suposem automàticament quines eren les seves actituds polítiques i quin interessos defensaven. No és suficient estudiar qui són els dirigents polítics si no analitzem detalladament què fan¹⁵², o dit en paraules d'Alberto Gil Novales, “no basta que un hombre posea esto y aquello para calificarlo: también hay que ver cómo piensa y cómo actúa. Lo demás es desbarrar”¹⁵³. De vegades ha estat temptador comparar els noms dels regidors en diferents èpoques polítiques, observar que alguns es repetien i que pertanyien al mateix grup social, i en conseqüència afirmar que sempre manaven els mateixos i que no existien conflictes: això suposa oblidar que la llei solament permetia ser regidor a poques persones, i ignorar una possibilitat tan lògica com que durant la Dècada moderada podien haver regidors progressistes escollits en llistes de l'oposició, o regidors moderats durant el Bienni progressista.

És convenient recordar que no descobrim res si verifiquem que els regidors d'una ciutat com Lleida formaven part de la seva elit econòmica i social. Això és com descobrir la Mediterrània, perquè ja hem vist que la mateixa llei moderada exigia als regidors un determinat grau de riquesa. El sorprenent seria que succeís el contrari, perquè significaria que no es complia la legislació electoral.

També hauríem d'evitar el tòpic de l'“oligarquia local”, que sovint indueix a pensar que en cada població hi havia una única oligarquia político-econòmica homogènia que utilitzava les institucions locals per a beneficiar-se'n directament i

---

¹⁵² Estic d'acord amb l'Eliseu Toscas quan ha escrit “À mon avis, la question “qui détient le pouvoir?” est tout à fait nécessaire mais elle est moins importante que la question “qu'est-ce qu'on fait avec le pouvoir?”. De cette façon, la portée de la continuité politique provenant de la seule considération du personnel qui contrôle les fonctions exécutives, reste limitée et doit être ultérieurement vérifiée dans le champ de la pratique politique, qui est le champ décisif” (TOSCAS, E.: “Les rapports entre l'État et les Pouvoirs locaux en Catalogne (1780-1850): bilan des recherches”, dins DUPUY, R.(dir.): *Pouvoir local et Révolution 1780-1850. La frontière intérieure*, Rennes, 1995, p.517).

¹⁵³ Pròleg dins MOLINER PRADA, A.: *Revolución burguesa y...*, p.19.

controlar una població passiva¹⁵⁴. Aquest tòpic s'enfonsa per si sol en estudiar detalladament la realitat dels municipis¹⁵⁵, i espero que aquesta investigació sobre Lleida també hi ajudi: si no tenim en compte els conflictes socials i els enfrontaments interns existents dins els sectors dominants, difícilment podrem entendre el funcionament de l'Estat liberal espanyol i la dinàmica dels poders locals¹⁵⁶.

A més a més, l'ús del terme “oligarquia” és arriscat si no es fa un esforç important de conceptualització, perquè normalment ha comportat unes connotacions negatives. Ha esdevingut el terme més usat quan es vol acusar de poc democràtic a qualsevol govern del món i aquest significat negatiu l'ha mantingut plenament en el llenguatge habitual (encara que dins la ciència política l'hagi anat perdent poc a poc)¹⁵⁷. D'altra banda, el diccionari de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans defineix oligarquia com “govern en què el poder és en mans d'un grup reduït de persones”, i em temo que això és aplicable a la gran majoria de les formes de govern que han existit o existeixen al món. Si volem fer judicis morals ho hauríem d'avisar explícitament i no refugiar-nos en conceptes com “oligarquia” que solament serveixen per a desqualificar un grup sense haver-ho de justificar (encara que no nego que una

---

¹⁵⁴ CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, pp.108-111.

¹⁵⁵ Per exemple, Isabel Burdiel ha evolucionat des d'unes primeres impressions que li feien afirmar l'existència d'una elit única i relativament homogènia a la província de València, fins a qüestionar-se posteriorment aquesta imatge de bloc de poder tancat (BURDIEL, I.: “La nueva aristocracia. Aproximación socio-política a la formación del bloque de poder moderado en Valencia: 1844-1854”, dins les JORNADES DE JOVES HISTORIADORS CATALANS: *La Història i els Joves Historiadors Catalans*, Barcelona, 1986, pp.345-359; i BURDIEL, I.: “Análisis prosopográfico y revolución liberal. Los parlamentarios valencianos (1834-1854)”, *Revista de Estudios Políticos* núm.93 (nova etapa), Madrid, 1996, p.137).

¹⁵⁶ Com ha escrit Jesús Millan, “La formación de un amplio bloque de consenso burgués no se produjo hasta muy tarde, en la España de la Restauración del último cuarto del siglo XIX. Es arriesgado privilegiar este *resultado final* como un estadio lógico, fruto del inmovilismo de la sociedad *tradicional* y del carácter continuista o conservador que habría tenido la revolución liberal. Lo importante hasta la Restauración fue la existencia de importantes fracturas y disidencias entre los sectores más influyentes” (MILLAN, J.: “Campesinado y cambio social en la politización de la sociedad contemporánea. Una discusión sobre el conservadurismo agrario valenciano”, dins FERNÁNDEZ PRIETO, L.; NÚÑEZ SEIXAS, X.M.; ARTIAGA REGO, A.; i BALBOA, X. (eds.): *Poder local, elites...*, p.170). Vegeu també MILLAN, J.: “Los poderes locales en la sociedad agraria: una propuesta de balance”, *Historia Agraria* núm.22, Múrcia, 2000, pp.97-110.

¹⁵⁷ BOBBIO, N. i MATEUCCI, N. (dir.): *Diccionario de política*, Madrid, 1982, pp.1118-1122.

part dels governants espanyols segurament es van guanyar prou bé algunes desqualificacions)¹⁵⁸.

Moltes persones tampoc no tenien cap interès en formar part d'un ajuntament, amb uns càrrecs obligatoris i gratuïts que podien arribar a ser una font important de problemes, una actitud que ja tenia una certa tradició a la Catalunya de finals del segle XVIII¹⁵⁹ i als ajuntaments liberals dels anys 30. Fins i tot una Reial ordre de gener de 1839 va admetre que “en muchos pueblos no se encuentra quien quiera encargarse de los estancos sin el aliciente de quedar exentos de servir los cargos municipales”¹⁶⁰. Abans hem vist exemples a Lleida de regidors que intentaven que se'ls acceptés la seva renúncia, per a la qual cosa els canvis de residència podien ser molt útils (encara que fos a pobles ben propers com Albatàrrec o Torrebesses), i també es presentaven moltes altres excuses com l'edat i els problemes de salut. En localitats amb poques persones elegibles de prestigi entre qui poder triar per a les candidatures, era normal que a alguns no els toqués més remei que ser regidors en algun moment o altre: recordem que durant la Dècada moderada a Lleida els setze regidors solament podien sortir entre vora 130 elegibles, la qual cosa representava una proporció important (més del 12% dels elegibles); i quan els anys 60 s'arribà al màxim nombre d'elegibles, aquests sols eren al voltant de 220 persones encarregades d'omplir les 20 regidories.

Però a la ciutat de Barcelona també ocorrien situacions similars, i hi havia individus sorpresos que enviaven cartes al *Diario de Barcelona* per aclarir que, malgrat el reconeixement que suposava haver estat inclosos dins de candidatures publicades al diari, no podien ni volien ser regidors i demanaven que se'ls busqués algun substitut. A

---

¹⁵⁸ En definitiva, caldria superar alguns tòpics heretats dels regeneracionistes; per exemple, són estimulants les reflexions exposades a MARTÍ, M.: “Contra el caciquisme”, dins *Control social i quotidianitat...* (en premsa).

¹⁵⁹ MOLAS I RIBALTA, P.: “El municipi català sota el règim borbònic”, dins RODÀ, I. et al.: *El Govern de les ciutats catalanes*, Barcelona, 1985, p.111.

¹⁶⁰ NIETO, A.: *Los primeros pasos...*, p.312.

la capital de Catalunya, el *Diario de Barcelona* acostumava a queixar-se: el 1864 demanà que els electors es mobilitzessin per a preparar candidatures i els criticà “esa indiferencia por los intereses del municipio”, i tot seguit va admetre que de vegades “en vez de ser cada individuo [regidor] la representacion de la mayoria de los electores, no representa mas que la voluntad de un corto número de amigos de su barrio”¹⁶¹.

Aquests exemples no són gens excepcionals: a les províncies de Barcelona (tant en pobles petits com en ciutats com Sabadell) i d’Albacete s’han detectat situacions ben semblants, fins al punt que alguns veïns abans de les eleccions municipals es donaven de baixa al padró del seu municipi per evitar el perill de ser elegits¹⁶²; i a la ciutat d’Alacant Pedro Díaz ha destacat “la renuencia manifestada por la oligarquía a la hora de asumir el poder municipal [...] a veces la actividad política era vista por la oligarquía como contraria a sus intereses”¹⁶³. I hi havia municipis on els problemes podien ser bastant pitjors, com es van queixar des de Vic el 1866 després que l’alcalde canviés el seu municipi de residència per a poder abandonar el càrrec: “Ni es este el primer ejemplo que se nos presenta [...] lo que mas debe sentirse es que el ejemplo de estos nobles patricios será imitado por cuantos, pudiendo vivir en la capital, querrán evitar las molestias de un cargo tan dificil como poco considerado”¹⁶⁴.

Tot plegat podia acabar sent bastant ridícul, com es va explicar des de Tremp el febrer de 1857: “Las elecciones de Ayuntamiento se han verificado en este pais con la mayor tranquilidad, sin embargo de haber habido en algunos pueblos bastante

---

¹⁶¹ *Diario de Barcelona* núm.301, 27 d’octubre de 1864, p.10262. Dos anys abans, un article de Joan Mañé i Flaquer havia demanat “quitar á la designacion de candidatos el carácter semiclandestino, de interés particular, que les dan esas candidaturas anónimas, ó poco menos. ¿Indicará ese quietismo que, como otras veces, los electores de Barcelona mirarán con indiferencia que salgan de las urnas nombres oscuros representando la voluntad de un reducidísimo número de personas que no la tienen?” (*Diario de Barcelona* núm.295, 22 d’octubre de 1862, p.9432).

¹⁶² CASAS, J.: “La Hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX”, dins *Actes del III Congrés Internacional d’Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances al llarg de la història*, Barcelona, 1996, pp.105-106; RANZATO, G.: *La aventura de una ciudad industrial. Sabadell entre el antiguo régimen y la modernidad*, Barcelona, 1987, pp.92-93 i 107; i REQUENA, M. (coord.): *Historia de la Diputación de Albacete*, Albacete, 1993, p.69.

animacion, pero con un objeto diametralmente opuesto al que acostumbra á suceder en tales casos. Sabedores los que se trataba de elegir que circulaba su candidatura, se han empeñado con sus amigos y conocidos para que la retirasen del palenque, nombrando á otros en su lugar, que así que llegaba á su noticia hacian lo mismo que los anteriores. El resultado de ello ha sido [...] que en algunas poblaciones han salido Ayuntamientos bien heterogéneos”¹⁶⁵.

Als petits municipis de la província de Lleida també he trobat moltíssims exemples d'alcaldes i regidors que sol·licitaven ser substituïts, com ho proven les actes del Consell provincial. Als pobles no devia ser gaire atractiva la perspectiva de formar part d'una institució sense a penes recursos propis i dedicada normalment a poc més que complir els tràmits burocràtics exigits pel governador (sense tenir en compte els perills de sortir-ne malparat, com quan l'administració d'Hisenda amenaçava amb multes o amb embargar els béns dels regidors a causa d'endarreriments del municipi en el pagament de contribucions). El 1853 el propi govern va reconèixer aquests problemes, ja que “restringidas con exceso las atribuciones de los funcionarios electivos de la administración provincial y municipal, no dan siempre estos cargos [...] la consideración necesaria para que los apetezcan las personas llamadas por su posición a desempeñarlos”¹⁶⁶.

De vegades aquest desinterès era molt exagerat, i es podia arribar a l'extrem de Solsona en què alguns anys ni tan sols es va poder constituir la mesa electoral i va haver de ser el governador civil qui s'encarregués de nomenar els nous regidors¹⁶⁷. Però en altres localitats succeïa tot el contrari i les eleccions eren molt disputades amb una

---

¹⁶³ DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la revolución...*, pp.405-406.

¹⁶⁴ *Diario de Barcelona* núm.58, 27 de febrer de 1866, p.2022.

¹⁶⁵ *Diario de Barcelona* núm.46, 15 de febrer de 1857, p.1318.

¹⁶⁶ CASTRO, C. de: *La revolución liberal y...*, p.208.

¹⁶⁷ *Diario de Barcelona* núm.307, 3 de novembre de 1862, p.9824; i núm.38, 7 de febrer de 1857, p.1090.

important participació d'electors¹⁶⁸, fins al punt de fer disminuir el nombre de visitants a algunes festes locals¹⁶⁹. Per tant, tot i que en ocasions es podia acordar una candidatura única, les eleccions municipals eren una bona oportunitat per expressar les tensions locals, però que sols es materialitzava si els electors s'organitzaven i si hi havia suficients elegibles amb voluntat d'assumir unes responsabilitats que podien ser poc gratificants.

Els governadors civils patien les conseqüències negatives d'aquesta resistència de moltes persones a ocupar regidories o del seu absentisme a l'Ajuntament, i un d'ells ho va explicar sincerament: “Otra de las cosas con que tuve que luchar fue con las excusas y excepciones de los que no querían ser concejales. Olvidábase generalmente que la ley hace este cargo obligatorio y que sólo por causas legales puede uno exceptuarse, y se pretendía por los que eran amigos míos que yo les excusase y relevara del cargo [...] me trajo algunos compromisos, porque la consecuencia inmediata de no admitir yo esas excusas era que los interesados no acudían al ayuntamiento. Entonces se entraba en otra clase de lucha para obligarlos a cumplir este deber”¹⁷⁰.

L'absentisme dels regidors ja elegits, segurament desmotivats per a una feina en què no es cobrava i demanava una certa dedicació, també es va patir freqüentment a la ciutat de Lleida. El 1848 l'alcalde va enviar una comunicació a tots els regidors en què es queixava que l'Ajuntament portava dos dies sense haver pogut celebrar reunió ordinària per falta d'assistència, i els recordava que estava obligat a informar al cap polític del seu comportament: “se me ha puesto en el duro caso de recordar á todos VV.SS. por escrito lo que varias veces he manifestado de palabra en cabildo pleno, que es una obligacion sagrada el asistir á las sesiones, y que es necesaria la mayor

---

¹⁶⁸ Per exemple, a les eleccions de 1864 a Balaguer i als principals municipis del partit judicial de Tremp (*Diario de Barcelona* núm.309, 4 de novembre de 1864, p.10569; i núm.314, 9 de novembre de 1864, p.10737).

¹⁶⁹ *Gaceta de Madrid* núm.323, 19 de novembre de 1858, p.3.

puntualidad [...] yo faltaré á mi deber si no cumplo con él, dejando de dar parte al Señor Gefe politico de los individuos que sin impedimento legitimo no asisten á las sesiones”¹⁷¹. Malgrat els avisos i les amenaces de sancions de les autoritats superiors, moments de baixa assistència van sovintejar els anys següents i van obligar a accions més dràstiques, que tampoc no sembla que a la llarga tinguessin massa resultat: per exemple, el 1861 s’acordà multar amb 10 rals els regidors que sense motiu no es presentessin als actes de l’Ajuntament ¹⁷².

També s’ha de tenir en compte que la llei d’ajuntaments havia donat algunes funcions al grup dels “majors contribuents”, que no estava compost únicament pels més grans contribuents sinó que de vegades també englobava les persones que tenien prou riquesa per a merèixer una consideració especial, i a qui l’Ajuntament podia recórrer per a formar una mena de juntes consultives o per a prendre determinades decisions. Així, dóna la sensació que aquests majors contribuents s’encarregaven de canalitzar una certa representativitat o pressió dels electors del municipi (inclosos els de l’oposició, com ho demostra a Lleida el protagonisme en moltes reunions de Jaume Nadal durant els anys d’hegemonia moderada).

En conseqüència, encara que molts d’aquests “majors contribuents” no haguessin volgut ser regidors, igualment conservaven una capacitat d’influència notable garantida per la pròpia llei moderada: dos majors contribuents participaven en la confecció de les llistes electorals municipals; els regidors s’havien de reunir amb un nombre igual de majors contribuents per aprovar vendes de patrimoni municipal o arbitris per a cobrir dèficits municipals ¹⁷³; a les capitals de província la meitat dels membres de les comissions avaluadores de la contribució territorial eren escollits per

---

¹⁷⁰ GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Málaga...*, p.1044.

¹⁷¹ APL caixa núm.1537, carpeta d’alcaldia-informes i notes de caràcter intern 1848, carta del 10 de març.

¹⁷² APL caixa núm.1491, secretaria general-correspondència 1861, document del 19 d’agost.

sorteig entre els quaranta majors contribuents; i per a tractar problemes d'especial importància, era habitual convocar els majors contribuents per a reforçar les peticions municipals a les autoritats superiors, com una forma d'aportar major legitimitat a un poder polític ja, per si mateix, intrínsecament lligat a discriminacions de caire econòmic¹⁷⁴. Aquest paper polític dels majors contribuents anava més enllà de les obligacions marcades per la llei, i de vegades era el governador qui sol·licitava la unió de majors contribuents als regidors per a debatre algun assumpte, com una forma d'obtenir el vistiplau dels electors abans de prendre una decisió definitiva. A ningú resultà estrany que a la ciutat de Lleida durant el Bienni progressista, quan la legislació ja no obligava a convocar els majors contribuents per aprovar els serveis de prestació personal per a obres públiques, l'Ajuntament considerés convenient convocar-los per a conèixer la seva opinió¹⁷⁵; de forma semblant al que havia fet l'Ajuntament progressista d'agost de 1843, quan va voler consultar-los sobre un projecte d'eixample de la ciutat per l'entrada de Sant Antoni¹⁷⁶. El 1851 l'Ajuntament va reclamar el vistiplau del major nombre possible de contribuents a l'encapçalament de consums acordat amb la Hisenda estatal; i anys més tard, per a demanar la reparació i propietat del pont de la ciutat,

---

¹⁷³ En les vendes de propis, els majors contribuents es designaven per ordre segons la quota que cadascú pagava al municipi començant per la quota més alta (BOPL núm.134, 10 d'octubre de 1849, p.1).

¹⁷⁴ La força dels majors contribuents podia ser molt important i, com en el cas de Sarrià, anar en contra del criteri de l'Ajuntament i aconseguir imposar una determinada gestió de l'impost dels consums (TOSCAS, E. i AYALA, F.: "Entorn dels poders i les hisendes locals de dos municipis de Catalunya a mitjan segle XIX: Sarrià i Masquefa (1847-1856). Una anàlisi comparativa", dins VI JORNADES D'ESTUDIS HISTÒRICS LOCALS: *Fiscalitat estatal i hisenda local (ss.XVI-XIX): funcionament i repercussions socials*, Palma de Mallorca, 1988, p.520).

¹⁷⁵ L'Ajuntament ho va justificar amb aquestes aclaridores paraules: "á pesar de estar dispensados los ayuntamientos desde la publicacion de la ley vigente de reunirse á los mayores contribuyentes para tratar de estos asuntos ha querido el de esta capital cumplir con esta formalidad para mayor satisfaccion del vecindario" *Actes de la Diputació provincial 1856*, sessió del 24 de gener; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 17 de gener).

¹⁷⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessions del 4, 6 i 7 d'agost de 1843.

l'Ajuntament va enviar al govern una exposició que fou signada pel "colegio electoral" del municipi per a destacar la unanimitat de l'opinió de la ciutat¹⁷⁷.

Aquesta participació dels majors contribuents o dels electors, considerats com a grup, tal vegada s'hauria de relacionar amb unes tradicions corporatives o comunitàries en els governs locals que no havien desaparegut completament (també reflectides en les reunions de tots els veïns que s'acostumaven a fer en alguns pobles). Els que s'encarregaren de negociar la forma de pagar l'impost del subsidi de comerç i indústria dels grups professionals foren els respectius gremis i col·legis, i aquests repartiren el pagament entre els seus associats sense cap intervenció superior¹⁷⁸; i també hi hagué el costum de distribuir part de la contribució de consums entre els gremis (de saboners, farines, etc.) perquè ells directament es responsabilitzessin de pagar el que els corresponia¹⁷⁹. Per tant, es mantenien unes corporacions professionals amb cert marge d'autonomia i de pressió sobre les institucions, però en els anys posteriors a penes van deixar cap mena de rastre en la documentació (potser amb l'única excepció de la Confraria de llauradors). En un futur caldrà reflexionar més sobre la importància de les estructures corporatives a les ciutats del segle XIX, però no per a considerar-les simples restes anacròniques d'uns temps anteriors, sinó per entendre la tensió entre aquelles estructures encara fonts de legitimitat i l'individualisme inherent en la noció liberal de representació política¹⁸⁰.

---

¹⁷⁷ APL caixa núm.1544, fiscalitat estatal delegada-contribució de consums 1851; i APL caixa núm.1571, administració-obres públiques, carpeta de pont-obres públiques 1866-1867, comunicació del 29 de setembre de 1866.

¹⁷⁸ CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.84; i COMÍN, F.: "Corrupción y fraude fiscal en la España contemporánea", dins GONZÁLEZ JIMÉNEZ, M. et al.: *Instituciones y corrupción en la historia*, Valladolid, 1998, pp.87-88.

¹⁷⁹ APL caixa núm.1664, hisenda, finançament i fiscalitat, carpeta de fiscalitat estatal delegada-contribució consums 1863.

¹⁸⁰ Com ha escrit Raffaele Romanelli, en la implantació de la legislació electoral liberal "il senso netto è quello di una sofferta sovrapposizione di schemi ordinatori del sociale di tipo individualistico su strutture di relazioni che tali non sono se non in minimo grado, e nelle quali prevalgono piuttosto identità collettive, asimmetrie fortissime, e forme di dipendenza personale" (ANNINO, A. i ROMANELLI, R. (eds.): "Notabili, elettori, elezioni...", p.692). Vegeu també ROMANELLI, R.: "Sistemas electorales y

Tampoc no ens podem resignar a repetir la idea que els regidors i alcaldes feien el que els venia de gust des dels seus càrrecs. En alguns casos sí que determinats sectors econòmics entraven en el poder polític local i es beneficiaven directament amb l'adjudicació d'obres i serveis públics, però en altres casos no els feia cap falta o el control del governador els ho impedia.

És cert que des dels ajuntaments es podia intentar obtenir beneficis materials particulars, com quan a Lleida el 1857 Pau Ferrer va compatibilitzar ser regidor amb la participació amb altres socis en l'arrendament dels consums dels contractes sobre el vi i l'aiguardent, per un total de 57.500 rals¹⁸¹; o el cas del progressista Joan Baptista Romeu, que durant aquells anys va arrendar diversos drets i serveis municipals, i que fou regidor durant el Bienni progressista i entre 1863 i 1866. I no sembla que s'apliqués massa estrictament l'article de la llei que impedia que fossin alcalde o regidor els arrendataris de propis, arbitris i proveïments¹⁸². Però si els implicats no vigilaven podien acabar amb un expedient a l'Audiència territorial. Les actes del Consell provincial de Lleida estan farcides de denúncies presentades contra regidors i alcaldes als quals els jutges volien processar per delictes de malversació o abús de poder, encara que en una part important dels casos el Consell provincial i el governador van evitar que els judicis es poguessin celebrar. Així va passar amb el regidor de Lleida Ramon Canalda, acusat d'exercir la medicina sense el títol necessari i que, malgrat que a Madrid no constava en cap registre i que solament va poder al·legar que havia perdut el títol, tant el governador com el Consell provincial van impedir que la justícia pogués

---

estructuras sociales. El siglo XIX europeo", dins FORNER, S. (coord.): *Democracia, elecciones y modernización en Europa. Siglos XIX y XX*, Madrid, 1997, pp.23-46.

¹⁸¹ APL caixa núm.1520, patrimoni, carpeta de patrimoni-cessions i arrendaments de drets i béns del municipi 1857, llistat del 16 d'abril.

¹⁸² El 1851 l'Ajuntament de Lleida reclamà, entre d'altres propostes de canvis de la llei, que es fes complir d'una vegada aquest article (APL caixa núm.1413, ple-expedients de govern, carpeta d'òrgans de govern-consell general, acords, ple 1851, informe del 16 d'agost).

continuar la investigació en considerar que era un assumpte administratiu (tot i les protestes del jutge), i poc temps més tard el Consell el declarà innocent¹⁸³.

En altres províncies de ben segur que l'actitud de les autoritats superiors devia ser ben semblant. Per exemple, a Alacant s'ha remarcat “la concesión de una especie de derecho de inmunidad sobre los representantes del poder ejecutivo -los alcaldes- en manos de los gobernadores que, casi sistemáticamente, se opusieron a las peticiones de los jueces para procesar a los cargos municipales, creando conflictos de competencias”¹⁸⁴. També existien altres mecanismes de defensa superiors, i de vegades era el mateix Ministeri de la Governació que protegia els càrrecs públics processats¹⁸⁵.

V.2.2.2.- L'elit econòmica: moderats i liberals progressistes

En Quintí Casals ha estudiat detalladament l'evolució dels 250 majors contribuents de la ciutat de Lleida durant la primera meitat del segle XIX, i ha defensat l'existència d'una mobilitat social important en els anys de la revolució liberal: segons ell, entre 1834 i 1853 es va reduir la presència del sector agrari, mentre que el grup més beneficiat va ser el dedicat a activitats comercials. Però també ha remarcat que la majoria dels grans propietaris i nobles procedents de l'Antic Règim no es van veure perjudicats, aconseguiren mantenir les seves propietats i romandre entre els més rics de la ciutat: el grup dels cinquanta majors contribuents fou el que presentà menys variacions, i els canvis socials veritablement importants sembla que es produïren en els grups de riquesa immediatament inferior¹⁸⁶.

La contribució d'en Quintí Casals és molt útil, igual que ho són les dades aportades per la documentació d'hisenda i pels llistats electorals sobre les contribucions

¹⁸³ *Actes del Consell provincial 1861-1862*, sessions del 3-10 de novembre de 1861, i del 15 de desembre de 1862; i BOPL núm.59, 16 de maig de 1862, pp.1-2.

¹⁸⁴ DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la revolución...*, pp.122-123.

¹⁸⁵ PRO RUIZ, J.: “La práctica política de los gobiernos antiparlamentarios del final de la Década Moderada (1851-1854)”, *Revista de las Cortes Generales* núm.12, Madrid, 1987, p.47.

¹⁸⁶ CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, pp.66-100.

que pagava cada individu, encara que en el futur caldrà aprofundir en l'estudi de l'elit econòmica lleidatana i aprofitar més els protocols notariais. Sobretot si tenim en compte la problemàtica de la documentació relacionada amb la fiscalitat, en uns anys en què el frau i l'ocultació eren prou habituals.

Alguns exemples ens serviran per adonar-nos que moltes persones tenien activitats econòmiques diverses i complementàries, com el comerç, la propietat de la terra, propietats urbanes i el crèdit, i per tant hem de tenir precaució amb les classificacions socioprofessionals massa rígides. També era comú tenir propietats en diversos municipis, per la qual cosa les dades sobre les contribucions pagades en una sola localitat sovint poden ser del tot insuficients. I a pesar que teòricament en les llistes d'electors s'hi havia de sumar el pagat en tots els municipis, sóc escèptic davant la possibilitat que l'Ajuntament es dediqués a la pràctica a demanar i recollir la informació necessària (i a tot això s'hi ha d'afegir que les llistes electorals acostumaven a estar manipulades irregularment en funció d'interessos polítics partidistes)¹⁸⁷. De vegades eren els propis electors que havien de reclamar ser afegits a les llistes electorals o tenir un lloc adequat a la seva riquesa i prestigi, i ells mateixos s'encarregaven d'informar del que pagaven en contribucions per les propietats que tenien fora del municipi (també en casos de persones molt conegudes a la ciutat¹⁸⁸).

Joaquim de Gomar i de Kesel, advocat i propietari nascut el 1804, és el millor exemple de dirigent moderat de la ciutat, i a la vegada va ser el cap d'una de les famílies nobles més influents i que havia estat present als ajuntaments de l'Antic Règim. Acostumava a constar com al major contribuent de la ciutat, i políticament sempre es va

---

¹⁸⁷ Vegeu algunes consideracions metodològiques a SOLÀ, À.: "Mentalitat i negocis de l'élite econòmica barcelonina de mitjan segle XIX", dins el volum VIII de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, 1990, pp.222-249.

¹⁸⁸ Per exemple, l'agost de 1858 els liberals i germans polítics Jaume Nadal i Dídac Joaquim Ballester van reclamar un lloc més avançat a les llistes en consideració a les propietats que tenien en altres municipis (APL, caixa núm.1619, eleccions, carpeta de cens-rectificacions 1858, sol·licitud del 28 d'agost).

arreglar amb els sectors més conservadors: havia estat voluntari reialista des de 1825, regidor en ajuntaments absolutistes del segle XIX, i en la resta del segle va tornar a ser regidor i alcalde de la mà dels moderats, i va formar part de la Diputació.

En el cadastre del municipi de Lleida de 1845 hi consta com a propietari de més de 108 jornals de terra (equivalents a 47 hectàrees¹⁸⁹), una teuleria, quatre cases, un molí d'oli, un de farina i un de paper. Però l'inventari que es va fer de tots els seus béns l'any de la seva mort, el 1857, ens aporta més informacions¹⁹⁰.

Joaquim de Gomar tenia dues cases a la plaça de Sant Joan, una de les quals tocava amb la del seu germà Domènec que també residia en la principal plaça de la ciutat (la qual cosa per si sola ja és una mostra de com la influència social de la família es reflectia de forma simbòlica en la seva presència en el lloc públic més important de Lleida). La seva riquesa es mostrava també a l'interior de la casa en les joies, llibres, roba, objectes artístics, un oratori particular, etc.

Com era previsible, el principal patrimoni de Joaquim de Gomar eren les terres, encara que crida l'atenció la seva disminució al municipi de Lleida en relació als 108 jornals del Cadastre de 1845: a l'inventari solament consta que dins el terme de Lleida posseïa 27 jornals 8 pórques de terra destinada a cereals amb vinya i oliveres, 3 jornals 9 pórques destinades exclusivament a cereals, i 8 pórques de terra sense conrear. Però les majors propietats les tenia a la Granadella (a l'actual comarca de les Garrigues), poble del qual el seu germà Domènec va tenir el títol de senyor¹⁹¹, i que sumaven més de 555 jornals. En aquest poble disposava d'explotacions molt extenses: una propietat de 100 jornals de terra campa (dels quals 8 estaven plantats amb oliveres) i amb 230 jornals més amb pastures; una altra propietat de 175 jornals en part plantada d'oliveres,

---

¹⁸⁹ Un jornal de Lleida equival a 0,4358 hectàrees (ALSINA, C.; FELIU, G.; i MARQUET, L.: *Diccionari de mesures catalanes*, Barcelona, 1996, p.165).

¹⁹⁰ AHPL secció de protocols notariaus, signatura CN271.

¹⁹¹ CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.427.

en part terra campa amb alguns ceps i ametllers, i en part destinada a pastures; una altra de 33 jornals plantada en part d'oliveres i en part terra campa; i altres explotacions més petites (4 jornals de pastures, 4 pórques de terra campa i 13 jornals del quals no consta a què estaven dedicats). A Tamarit també posseïa la tercera part d'una muntanya dedicada a conreus i pastures.

Quant a la resta de propietats, a Lleida tenia tres molins (fariner, de paper i d'oli), alguns corrals i un trull; a la Granadella un solar de la casa-castell, dos forns de pa (un en ruïna) i dos corrals per al bestiar; algunes parts de cases i un solar a la Pobla de la Granadella; i un magatzem en ruïna, un corral i un cens anual per un molí fariner i per terres (equivalent a una pensió de 420 rals) a Granyena de les Garrigues. El préstec no va ser una activitat important per a Joaquim de Gomar, i en el seu inventari solament hi consten nou crèdits; i els seus deutes i obligacions consistien en dots per a casaments, i censals de comunitats eclesiàstiques i institucions de beneficència.

Un altre exemple diferent ens el dona l'inventari de Francesc de Pastoret, mort el 1856¹⁹²: ell també era un terratinent que formava part de la noblesa lleidatana i estava entre els dotze majors contribuents de la ciutat, però políticament va tenir molt menys protagonisme i solament destacà per formar part de la Junta provincial progressista de l'agost de 1843.

La casa de tres pisos que Francesc de Pastoret tenia en una altra via cèntrica com el carrer de Cavallers, i els objectes del seu interior, són una mostra de la riquesa d'un terratinent que posseïa gairebé 840 jornals en plena propietat. Al terme de Lleida disposava de 62 jornals majoritàriament amb oliveres, però les grans propietats estaven en pobles propers: als Alamús tenia 274 jornals 6 pórques destinats la gran majoria a terra campa (l'excepció eren poc més de 45 jornals d'oliveres i vinya), una era, un molí d'oli i una casa amb corral, bodega i trull; a Barbens posseïa 400 jornals 4 pórques, la

majoria de terra campà, i dues cases; a Ivars d'Urgell 14 jornals 11 pòrques de terra campà i un hort d'una pòrca; a Anglesola 35 jornals i 11 pòrques de terra campà; i a Cervera poc més de 57 jornals (la majoria de vinya i oliveres, però també amb una part important de terra campà), una casa i un molí d'oli.

A part, disposava de més propietats adquirides a carta de gràcia (és a dir, en què els antics posseïdors tenien dret a recuperar-les), que semblen indicar una activitat creditícia profitosa d'ell o d'algun avantpassat: una casa a la ciutat de Lleida i un parell de peces de terra en el seu terme, a Barbens tres peces de terra i una sitja, 6 jornals als Alamús, i 20 jornals 8 pòrques a la Curullada.

Ramon Niubó i Pons també va ser un gran propietari, però a més a més es va significar com a polític moderat: va ser voluntari reialista el 1825, regidor des de l'1 de gener de 1846 fins a la seva mort el gener de 1848, i es va mantenir entre els quatre majors contribuents de la ciutat de Lleida. El 1840 tenia 40 jornals 5 pòrques i mitja de terres de regadiu a l'horta del terme de Lleida, per tant d'una productivitat alta, i aquestes propietats per si soles ja eren suficients per a qualificar-lo com una persona molt rica dins de la ciutat¹⁹³.

L'inventari format poc després de la seva mort ens aporta més dades que matisen aquesta imatge inicial¹⁹⁴. A la ciutat de Lleida era propietari de la casa on vivia al carrer de la Paeria, ben proper a l'Ajuntament, i d'una altra casa amb dos corrals; però dins el terme també apareixen uns 37 jornals a l'horta plantats de vinya i oliveres; més de 123 jornals de secà del mateix terme destinats a cereals i oliveres; i una explotació de 33 jornals d'oliveres, vinya, arbres fruiters i terra campà, amb una casa i un molí d'oli. I al

---

¹⁹² AHPL secció de protocols notariais, signatura CN185.

¹⁹³ Informació que m'ha donat Enric Vicedo. La font és l'Arxiu de la Junta de Sequiatge, *Llibre del cobrament del sequiatge de 1840*.

¹⁹⁴ AHPL secció de protocols notariais, signatura 244.

municipi d'Almacelles tenia una casa amb corral, una era, i 141 jornals 9 pórques (la majoria de terra campa, però també amb una part important plantada amb oliveres).

Al final de l'inventari hi apareixen diversos censals que l'encarregat de confeccionar l'inventari no estava segur de la seva veritable existència, i que Ramon Niubó pagava majoritàriament a diversos convents i comunitats eclesiàstiques, les pensions dels quals sumaven 319 lliures 11 sous 11 diners (equivalents a 3.408 rals¹⁹⁵).

Tenim alguns senyals de l'escassa diversificació de les fonts d'ingressos, la manca d'iniciatives econòmiques innovadores, i fins i tot una certa decadència d'algunes de les fortunes tradicionals de la ciutat lligades al moderantisme. Però en el cas de Ramon Niubó la decadència i l'endeutament són manifestos: a l'inventari hi consten diverses peces de terres (que superen els 25 jornals) venuts a carta de gràcia per 11.863 lliures (equivalents a 126.539 rals de billó), i un terç d'una casa també venuda a carta de gràcia per 468 lliures 15 sous. I el pitjor eren els deutes pendents i els deutoris que sumaven gairebé 243.000 rals, més un censal de pensió de 45 lliures i capital de 1.500 creat a favor de la capellania de Sant Josep. El més significatiu és que la majoria dels deutoris i vendes a carta de gràcia s'havien fet des de 1843, la qual cosa sembla indicar que ens els últims anys de la seva vida els problemes econòmics de Ramon Niubó es devien agreujar, tot i conservar una part important del patrimoni. En aquests casos, persones com Ramon Niubó sempre podien aconseguir ajudes i recursos abundants (alguns dels deutes i deutoris estaven a favor de persones també distingides per les seves tendències polítiques absolutistes o moderades, com Fermí Gigó¹⁹⁶, Francesc Puig i Ramon Coll), com mostra l'últim paràgraf de l'inventari on s'afegí que “las deudas, ó creditos que tiene contra la referida herencia se crehen de buena fé, sin

---

¹⁹⁵ Una lliura tenia el mateix valor que 10'666 rals de billó.

¹⁹⁶ Fermí Gigó, advocat i jurista, va ser catedràtic a la Universitat de Cervera, alcalde el 1822 que donà suport activament al retorn de l'absolutisme l'any següent, el 1835 va fugir de la ciutat i és probable que

que quiera dar mas derecho á los acrehedores, del que realmente tengan segun Leyes, por que no quiere perjudicar ni gravar á los menor_{es} en virtud de este Ynventario”.

Joan Besa ens dóna un altre exemple de propietaris endeutats i lligats a les ideologies més conservadores: Besa havia estat regidor el 1822 i voluntari reialista entre 1825 i 1827, durant la dècada de 1830 es va vincular al carlisme, l'octubre de 1843 estava acusat d'haver estat irrespectuós envers l'ajuntament progressista, i va ser apoderat dels capellans de Lleida i Alpicat, i escrivent al Capítol de la Catedral¹⁹⁷. Ja difunt, l'inventari dels seus béns de 1854 és relativament breu¹⁹⁸: quatre cases a la ciutat; i a l'horta de Lleida una altra casa i 9 jornals 10 pórques de terra amb vinya, oliveres, arbres fruiters i horts. En canvi, l'apartat de deutes és prou extens: sis censals que sumaven 2.645 lliures i unes pensions de 79 lliures 7 sous (la majoria a comunitats eclesiàstiques de la ciutat, i que de ben segur podia pagar en condicions avantatjoses si es tenen en compte les seves vinculacions amb l'Església), 4.775 lliures assenyalades en dots a germans, 1.000 lliures en rèdit que formaven una pensió de 30 lliures, 50 lliures per a una germana i 2.000 rals per a celebració de misses.

Però no ens hauríem de quedar amb la imatge que tots els regidors moderats de Lleida eren nobles grans terratinents que havien fet poca cosa més que conservar el patrimoni heretat de l'Antic Règim, sense cap interès en fer noves inversions. En un nivell social i polític inferior podem trobar persones com Lluís Agulló i Cererols, membre de la candidatura moderada vencedora a les eleccions municipals de novembre de 1845 (encara que va renunciar a la regidoria), que es guanyava la vida com a botiguer de roba i teixits, un negoci heretat del seu pare¹⁹⁹. Segurament havia prosperat

---

el seu conservadorisme el portés a col·laborar aleshores amb el carlisme (LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.667 i 682; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.126, 161 i 162).

¹⁹⁷ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.118, 158 i 162; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.LXIII; i ACL, *Llibre d'actes capitulars 1836-1849*, acta del 2 de gener de 1846.

¹⁹⁸ AHPL secció de protocols notariais, signatura CN182.

¹⁹⁹ AHPL secció de protocols notariais, signatura CN255.

molt al llarg de la seva vida²⁰⁰, i les grans existències de roba anotades al seu inventari semblen confirmar-ho. Posseïa una casa i 2 jornals 4 pórques de terra a l'horta de Lleida i, a part d'alguns deutes de clients, també tenia a favor seu dos deutoris de 16.000 rals i de 10.666 rals 22 maravedissos. I és un exemple de com es podia augmentar el patrimoni a través de l'ús del crèdit i dels deutes impagats: tenia comprades a carta de gràcia nou cases de la ciutat i nou jornals i mig de terra a l'horta de Lleida.

En vista de tot l'anterior, val la pena preguntar-se si les estratègies econòmiques i d'ascens social dels progressistes més destacats van ser diferents a les dels moderats. Tot i la diversitat de casos individuals, Quintí Casals ha detectat entre 1833 i 1844 que mentre els regidors moderats en general van mantenir les seves propietats agràries sense massa novetats (encara que alguns en perderen, i en general mostraren passivitat en els negocis), els liberals i progressistes aprofitaren especialment la desamortització per adquirir més propietats, diversificaren més les seves inversions i prosperaren en conjunt d'una forma important²⁰¹.

Segurament Josep Antoni Morlius és un dels casos més destacats de personatges inicialment vinculats al liberalisme progressista a Lleida (fou regidor i diputat provincial per Solsona) i que tingueren èxit en els seus negocis²⁰². Morlius havia estat arrendatari de drets senyorials a finals de l'Antic Règim, i gràcies al seu coneixement dels mecanismes de comercialització de la producció agrària es va beneficiar de les reformes liberals. Per exemple, el 1838 era administrador de les rendes de les comandes

---

²⁰⁰ Segons en Quintí Casals, va passar de pagar en contribucions 5 rals de billó el 1834 a 754 rals el 1847, que el situaren com a quaranta-setè major contribuent de la ciutat (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.401).

²⁰¹ CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, pp.191-195.

²⁰² SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.677; VICEDO, E.: "Notes sobre la integració...", pp.168-170; CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.753 i apèndix pp.XXXVII i CXVIII; CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.193; APL caixa núm.1624, carpeta d'eleccions municipals 1856, llista electoral de l'1 d'agost; APL caixa núm.1539, secretaria general-correspondència 1849; *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessió del 31 de març de 1851; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1849*, sessió del 26 de setembre; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 3 d'octubre; BOPL núm.157, 31 de desembre de 1855, p.2; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.4;

de Sant Joan de Jerusalem, i es va enfrontar amb els veïns de Torres de Segre i de Soses. També va aprofitar la desamortització per adquirir propietats (amb la col·laboració del progressista Jaume Nadal i del demòcrata Albert Camps), i segons Carme Solsona va adquirir 458 jornals de terra a la província entre 1838 i 1851.

Però aquestes compres sols eren un petit reflex de la seva activitat de comerciant i agent de negocis, arrendatari de serveis públics i prestador de diners. Al cadastre del municipi de Lleida de 1845 hi consta que dins el terme posseïa 2'74 jornals i 3 cases; però tot seguit veurem com prosperà els anys següents. Podem destacar la seva continuïtat com arrendatari del peatge del pont de Lleida (per 100.200 rals) i dels drets provincials sobre el mateix pont (per 160.000 rals), i que també fou accionista del Canal d'Urgell i del ferrocarril Barcelona-Saragossa.

En els anys 40 i 50 hi ha moltes més notícies de Josep Antoni Morlius: entre 1839 i 1841 sembla que va participar junt amb altres comerciants residents a Lleida (Ribelles, Borràs i Coll) en la compra de ferro i venda de productes tèxtils a la Pobla de Segur; el 1841 era arrendatari de l'aiguarent; el 1849 era colliter de vi i arrendatari dels termes de Grealo, Vinatesa, Almenarilla, Lasto i agregats; també el 1849 era comissionat del Banc de San Fernando i del bisbe de Lleida per a recaptar la contribució territorial pertanyent al clergat; el desembre de 1855 va guanyar la subhasta de l'arrendament del dret provincial sobre les fustes de construcció que baixaven pel riu; i a partir d'una tartana de quatre cavalls que tenia el 1852 acabà organitzant una societat de diligències de Lleida a Tarragona que disposava de set grups de vuit cavalls el 1857, i en què l'altre soci era el progressista Ramon Mestres i Segarra.

El progrés econòmic de Josep Antoni Morlius es va reflectir en les contribucions: el 1851 sembla ser el sisè major contribuent de la ciutat, el 1856 el

---

ACL, cartuari dels anys 1845-1850, carta del 7 de juliol de 1849; i dades que m'ha proporcionat en Jacinto Bonales.

segon, el 1857 pagava per contribució industrial i comercial 1.725 rals, i el 1861 pel mateix concepte 2.396 i havia esdevingut el primer major contribuent de la província dins la classe de comerciants. Un progrés fruit de la seva habilitat en els negocis, i de la col·laboració amb altres persones algunes de les quals eren destacats progressistes (com Jaume Nadal, Albert Camps, i Ramon Mestres i Segarra). I és prou significatiu que esdevingués el president de la secció de comerç de la Societat Econòmica d'Amics del País.

Igualment havia compartit inversions amb Josep Antoni Morlius un altre progressista com Josep Antoni Ribé, ja que tots dos participaren en una Societat de carreteres (segurament la mateixa societat que hem vist abans que s'encarregava del transport entre Lleida i Tarragona). Josep Antoni Ribé havia aprofitat la desamortització per adquirir per 1.600 rals un hort; al cadastre de 1845 del municipi de Lleida tributava per 34 jornals, 3 cases, 1 molí d'oli i 3 mules; i es va mantenir entre els quinze majors contribuents de la ciutat entre 1845 i 1853. També tenia una tartana de cinc cavalls i el 1849 constava com a colliter de vi.

Aquesta diversificació dels negocis sembla que li va ser prou favorable com per ampliar els béns que posseïa, d'acord amb les terres i cases inventariats el 1856 poc després de la seva mort²⁰³: tres cases i un corral a la ciutat de Lleida, 31 pórques de secà al terme de Lleida, un molí d'oli i 31 jornals 3 pórques a l'horta, el dret de lluir d'una explotació de 4 jornals 6 pórques també a l'horta cedida a carta de gràcia a l'advocat amb vinculacions progressistes Domènec Bigorra; i una explotació propera a Alcarràs de 80 jornals amb una casa i un molí d'oli. Dins del seu patrimoni també hi havia una acció de 40.000 rals en una societat dedicada al negoci de la fusta, i una participació segurament valorada en 100.000 rals en un molí fariner que s'estava construint al

---

²⁰³ AHPL secció de protocols notariais, signatura CN270.

municipi de Torrefarrera (de la qual en tenia parts cedides a Domènec Bigorra i al també progressista Ramon de Porqued).

L'altra cara de la moneda van ser els deutes que va contraure, tal vegada a causa de les seves inversions en nous projectes: 24.000 rals d'un deute, 32.000 rals pel dot del seu germà (pagava un rèdit del 6% anual, és a dir 1.920 rals), tres censals que sumaven 66.133 rals de capital i unes pensions anuals de 1.984 rals, i els interessos pendents de liquidació de la societat de carreteres que havia tingut amb Josep Antoni Morlius.

És clar que no tots els dirigents progressistes lleidatans es poden comparar a Josep Antoni Morlius ni amb Josep Antoni Ribé, i molts preferien la seguretat que podia donar la propietat urbana i agrària. Els exemples de Marià Gigó i de Joan Berges, progressistes o amb tradicions familiars progressistes, ens poden ser ben útils²⁰⁴.

Marià Gigó, advocat mort el 1848, tenia importants inversions, algunes de les quals aconseguides gràcies a la desamortització²⁰⁵: al terme de Lleida posseïa set cases (una amb forn de pa), una panera i un pati dins la ciutat; 35 jornals 3 pórques plantats de vinya, oliveres i arbres fruiters; i 8 jornals 3 pórques de terra campa. Però igual que moltes altres persones, les majors propietats no estaven a Lleida sinó en altres municipis propers: a Torrefarrera (un molí d'oli), a la Granja d'Escarp (un molí fariner), i principalment a Almacelles (dues cases amb corral i 334 jornals 4 pórques de terra, dels quals al voltant de dos terços eren de terra campa i la resta estaven plantats d'oliveres).

Joan Berges i Riba, metge mort l'octubre de 1846, havia estat un dels més destacats progressistes de la ciutat, i fins i tot alcalde del gener de 1843 al febrer de 1844. I també tenia una posició econòmica ben folgada gràcies a les seves propietats a

²⁰⁴ AHPL secció de protocols notariais, signatures 244 i 726.

²⁰⁵ Gràcies a la desamortització de Mendizábal, va adquirir 20 jornals 4 pórques al terme de Lleida per 300.500 rals en títols (SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.664). Ja a la desamortització de 1820-1823 havia comprat un molí fariner de la Granja d'Escarp per 136.873 rals (VICEDO, E.: "Desamortització i reforma agrària liberal a les terres de Lleida", dins III JORNADES D'ESTUDIS D'HISTÒRIA: *El món rural català a l'època de la revolució liberal. Vol.I...*, p.110).

Lleida, els Alamús i Tàrrega. Al terme de Lleida era propietari de quatre cases, al voltant de 71 jornals de secà (dels quals poc més d'un terç estaven plantats d'oliveres), i 12 jornals a l'horta (amb cereals, vinya i oliveres). Als Alamús tenia una casa, tres sitges per a posar gra, i vora 100 jornals de secà (la majoria de cereals i al voltant d'una quarta part amb oliveres). I a Tàrrega una casa, un hort de 15 pórques amb corral i una petita casa, i 21 jornals 8 pórques de terra amb vinya, oliveres i cereals.

És important remarcar el fet que les relacions econòmiques i polítiques freqüentment se superposaven, com hem comprovat en bastants casos. A més a més, alguns progressistes de Lleida defensaven interessos econòmics de personatges importants o amb ambició de ser diputats a Corts, i per tant es creaven unes xarxes de relacions que es podien aprofitar per a preparar les eleccions: serien els exemples de Francesc Benet com a representant d'Antoni Viadera, o de Camil Boix encarregat d'alguns assumptes de Jaume Safont (encara que es tractés de problemes tan impopulars com el que l'enfrontà als veïns de Maials, que es negaven a reconèixer el domini de senyoria territorial que reclamava en Safont²⁰⁶).

Com una possible línia d'investigació a seguir en el futur, valdria la pena estudiar amb més deteniment els protocols notarials de certes famílies importants de Lleida i esbrinar l'evolució del seu patrimoni. Podríem verificar la hipòtesi que molts liberals progressistes van començar a fer una veritable fortuna en els anys de la revolució liberal, i que van anar progressant amb activitats diversificades (encara que fos assumint més risc): comerç i especulació, arrendaments de serveis públics i compra de terres. Caldria comprovar si es tractava d'un col·lectiu social en alça que durant el segon terç del segle XIX va amenaçar la preponderància d'algunes famílies tradicionals, les quals tal vegada van trobar en l'oferta política del moderantisme un recurs necessari per a mantenir o recuperar les seves posicions de domini polític i social a la ciutat.

Així, el moderantisme lleidatà seria una opció ben propera a una reacció antiliberal, però prou pragmàtica com per adaptar-se a l'oferta d'ordre i de control social dels moderats espanyols, i acabar acceptant les institucions liberals censatàries de l'època. Ja hem vist abans que bona part dels moderats lleidatans havien participat en els últims ajuntaments absolutistes i havien estat voluntaris reialistes, sovint amb una actitud repressora i persecutòria que seria recordada pels liberals de la ciutat i que alguns tornarien a sofrir a partir de 1844. Solament cal repassar els regidors de l'ajuntament absolutista de 1816 o els principals comandaments dels Voluntaris Reialistes durant la dècada de 1823 a 1833 per a detectar la presència de molts dels principals dirigents moderats o dels seus avantpassats, com Antoni Benet de Queraltó, Joaquim Martorell, Ignasi de Temple, Antoni de Gomar, J. Antoni Bufalà o Magí Targa²⁰⁷.

Aquest extrem conservadorisme també es reflecteix en les simpaties o estretes relacions que van tenir molts dels moderats lleidatans amb el carlisme, la qual cosa no els va ser cap impediment per a renunciar a la via insurreccional i tenir càrrecs a les institucions. Segurament molts d'ells es podrien inscriure en el partit "monàrquic i absolutista" que Nicomedes-Pastor Díaz va descriure com a semblant al carlisme "en cuanto quiere el poder ejercido de la misma manera, diferenciase de él esencialmente, sin embargo, en cuanto admite los adelantos de la sociedad, y no desecha los progresos del siglo; en cuanto reconoce la legitimidad de la dinastía reinante, y en cuanto aspira a templar el ejercicio de la plena potestad monárquica con instituciones administrativas y religiosas, con grandes intereses corporativos, con bien organizadas jerarquías aristocráticas"²⁰⁸.

---

²⁰⁶ *Actes del Consell provincial 1867*, sessió del 7 d'agost.

²⁰⁷ TORRES, M.C.: *El fet religiós...*, p.133; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.687.

²⁰⁸ DÍAZ, N.-P.: *Obras políticas*, p.427.

Malgrat que aquesta integració d'una part del carlisme (o de persones que hi eren ben properes) també es produí en moltes altres localitats²⁰⁹, el grau a què arribaren els moderats lleidatans arribà a cridar l'atenció. Alguns d'ells havien fugit de la ciutat durant els anys 30, com Ramon de Siscar que va marxar cap a França després de ser declarat desafecte per la Diputació el 1836²¹⁰, o Ignasi Casañes, també exiliat a França a causa del seu suport als carlins, d'on sembla que no tornà fins 1844²¹¹. I a l'hora de fer un informe sobre Josep Sureda, que havia estat regidor moderat, l'Ajuntament de 1855 va explicar que diverses notícies el qualificaven d'"acerrimo carlista"²¹².

Hi ha molts altres indicis de les relacions de regidors amb el carlisme: el pare de Joan Gigó havia simpatitzat amb el carlisme en els anys 30; Ramon Ignasi Gali pot ser la mateixa persona que el 1836 va ser expulsada de la ciutat després d'haver-se trobat armes a casa seva i ser sospitós de carlista²¹³; i Pau Ferrer sembla ser familiar de Jaume Montes, que va haver de marxar de la ciutat el 1835 segurament acusat de carlí i que no va tornar de França fins el maig de 1857²¹⁴. També és ben revelador que, mentre va estar dominat pels moderats, l'Ajuntament de Lleida va fer nombrosos certificats de bona conducta moral i política a antics carlins sense posar-hi gairebé mai cap impediment. Més tard, alguns moderats van acabar donant suport a la rebel·lió durant la tercera guerra carlina (amb la voluntat d'utilitzar la capacitat mobilitzadora d'un

---

²⁰⁹ A part d'algunes afirmacions generals de l'època referides al conjunt d'Espanya, estudis locals també han detectat fenòmens similars de confluència o bones relacions entre el moderantisme i el carlisme. Per exemple, vegeu FULLANA, P.: *Mallorca durant el segle XIX (1808-1868)*, Palma de Mallorca, 1996, p.40; ESTRADA, M.: *La lucha por el poder: derecho de sufragio y fraude electoral (Liébana 1834-1868)*, Santander, 1999, pp.95-101; ESTRADA, M.: "La aventura electoral de José María de Pereda en 1871 y sus contradicciones políticas", dins *Libro homenaje in memoriam Carlos Díaz Rementería*, Huelva, 1998, pp.286-287; i MILLAN, J.: *El poder de la...*, pp.85-90 i 112. Tampoc no era estrany que anys més tard els moderats fossin qualificats com a neocatòlics i obscurantistes, com a la Terrassa de la Restauració (BENAU, J.M.: "Política i consums. La revolució del 1868 a Terrassa", *Recerques* núm.17, Barcelona, 1985, p.76).

²¹⁰ LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.66.

²¹¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1848*, sessió del 6 de maig; i CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, apèndix p.XIV.

²¹² APL caixa núm.1432, secretaria general-certificacions 1855, informe del 6 de juny.

²¹³ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.157-158.

²¹⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió de l'11 de juliol.

carlisme reforçat²¹⁵) o afegint-se a l'integrisme de finals del segle XIX; uns exemples d'aquestes actituds ens els donen Jaume de Bufalá o Joan Mestre i Tudela, qui després de ser destituït de l'alcaldia per la revolució de 1868, es va passar al carlisme i fou el màxim responsable de la Diputació general carlista de Catalunya.

Dins els moderats s'incorporaren els principals representants de la noblesa lleidatana i la majoria de les famílies presents en els ajuntaments absolutistes de finals del segle XVIII i principis del XIX, i també en els primers ajuntaments liberals fins 1837: segons en Quintí Casals, la meitat de les famílies que tenien regidories en els ajuntaments de 1814-1820 i 1823-1833 també les van tenir durant la Dècada moderada²¹⁶. Van poder recuperar la seva presència a l'Ajuntament gràcies al moderantisme i amb el suport d'altres grups conservadors, entre els quals hi havia algunes de les principals fortunes de la ciutat, i sectors de la classe mitja i dels professionals liberals.

Però cal recordar que en tots els grups socials podem trobar tendències polítiques ben diferents, i que a més a més dels principis ideològics existien altres factors decisius com les relacions familiars, econòmiques o d'amistat²¹⁷. La importància d'aquests factors és una constant que mai no podem menysprear, com mostra aquest text escrit pel governador civil de Zamora entre 1853 i 1854: “Verdad es que esas cuestiones [polítiques] se debaten con encarnizamiento en Zamora, Toro, Benavente y otras poblaciones grandes, pero aun allí pierden mucho del carácter esencialment político para tomar mucho de los intereses de personas o familias [...] Por esta razón se

²¹⁵ Vegeu un cas semblant a ARCHILÉS, F.; MARTÍ, O.; i MARTÍ, M.: *Trencament polític i...*, p.25.

²¹⁶ Més dades a CASALS, Q.: “La formació de l'elit de poder del grup dominant del municipi de Lleida en la primera meitat del XIX i els seus orígens en l'Antic Règim”, i ARNABAT, R.: “Èlits i control de les institucions polítiques locals durant el procés de la revolució liberal a Catalunya”, dins *Control social i quotidianitat...*; i CASALS, Q.: *Canvi econòmic i social...*, p.107

²¹⁷ En paraules de Xosé R. Veiga Alonso, “la familia aparece como un sumando de primer orden en el listado de las influencias sociales a considerar por su impacto en la vida política del siglo XIX” (VEIGA ALONSO, X.R.: “Los marcos sociales del clientelismo político”, *Historia Social* núm.34, València, 1999, pp.27-44). Sobre aquests aspectes, vegeu especialment TOSCAS, E.: *L'Estat i els...*, pp.113-164.

ven progresistas que votan candidatos moderados, y absolutistas que prescinden del conde de Montemolín [...] en épocas normales domina más en la provincia de Zamora la influencia de personas que la de los principios”²¹⁸.

Va ser important l’existència de tradicions polítiques familiars, i unes de les més destacades foren les de famílies nobles que havien controlat les institucions locals durant l’Antic Règim i que s’incorporaren al moderantisme: els Bufalá, Queraltó, Casanoves, Temple, i sobretot els Gomar (que tingueren l’habilitat d’anar-se rellevant en les regidories amb els tres germans Joaquim, Josep i Domènec, i així aconseguiren que la família estigués present de manera gairebé constant dins l’Ajuntament durant els anys de predomini moderat, tal com ells devien pensar que corresponia a la principal família de la ciutat i màxim representant dels grups conservadors). Aquestes famílies estaven capacitades per a fer una aportació de legitimitat i prestigi propis a unes institucions públiques que no n’anaven molt sobrades, i podien aconseguir per la via de la deferència tradicional la fidelitat de persones poc predisposades a reconèixer les formes liberals de representació²¹⁹.

Hi hagué altres nissagues de polítics moderats no nobles, com els Canalda, Mensa, Martorell, Arajol i Gigó, sovint amb pares que havien estat dins els ajuntaments absolutistes del segle XIX. Però les relacions de parentiu podien anar més enllà. Un cas ben destacat es produí amb els regidors Francesc Cercós, Pau Ferrer i Josep Gort, que havien entrat a l’Ajuntament el març de 1857 de la mà dels moderats, i que estaven emparentats entre ells i també amb el secretari particular de l’alcaldia Ignasi Batiller, la qual cosa probablement devia donar a les reunions un cert ambient familiar²²⁰.

²¹⁸ GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Zamora...*, p.123.

²¹⁹ Encara que el cas estudiat és molt diferent, hi ha aportacions útils a GARCÍA MONERRIS, E. i SERNA ALONSO, J.: “*Tertius gaudens*. El baró de Santa Bàrbara o la mediació com a professió”, *Afers* núm.16, Catarroja, 1993, pp.331-345.

²²⁰ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1857*, sessió del 9 de maig; i *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1859*, sessió del 12 de gener.

Entre els progressistes i republicans també hi hagué continuïtats familiars, algunes de pares a fills (Manuel Fuster i Vaquer i el seu fill Manuel Fuster i Arnaldo, Pere Reixach i els seus fills Joan i Marià, Josep Sol Bertran i Josep Sol Torrents), i d'altres entre germans (Ramon i Josep Castejón, Marià i Pere Pérez, Miquel i Ramon Ferrer i Garcés).

Però és necessari distingir entre els orígens socials dels dirigents moderats i progressistes, i el suport que podien obtenir entre la resta de la població. Diverses dades, com la participació en la Milícia Nacional o la divisió de la ciutat en districtes electorals, semblen indicar que els menestrals, comerciants i botiguers eren els més favorables als progressistes; els grans propietaris agraris, pagesos i clergues ho eren preferentment als moderats; i els professionals liberals estaven més dividits. Aquest és un tema del que ja tractaré més endavant, i cal matisar que aquestes solament són tendències que de cap manera signifiquen que els grups socioprofessionals de la ciutat actuessin políticament com a blocs homogenis.

Si analitzem els majors contribuents de la ciutat, comprovarem que entre els que més pagaven predominen els moderats sobre els progressistes, però aquests últims augmenten la seva presència a mesura que ens apropem a les classes mitges. Quintí Casals, en una prospecció dels censos electorals de 1845 i 1853, ha comprovat que entre els 125 majors contribuents la presència moderada era més del doble que la dels liberals progressistes; mentre que la majoria dels representants polítics progressistes de l'època se situaven entre el 125è i el 250è contribuent²²¹.

I si agafem els vint majors contribuents de la ciutat, tot i la poca fiabilitat de les fonts, ens trobem uns resultats semblants (amb tota la prudència que sempre hem d'agafar aquestes classificacions, que de ben segur forcen unes divisions polítiques que

---

²²¹ CASALS, Q.: "La formació de l'elit de poder del grup dominant del municipi de Lleida en la primera meitat del XIX i els seus orígens en l'Antic Règim", dins *Control social i quotidianitat...*

no sempre estaven tan clares): en el llistat d'eleccions municipals de 1844, ens trobem nou moderats i quatre liberals progressistes; en el llistat de 1847 deu moderats i sis progressistes; i en el de 1853, onze moderats i set progressistes. El 1861, entre els vint majors contribuents per propietat rural i pecuària que suposem que residien a la ciutat de Lleida, n'hi havia vuit de moderats i set de progressistes, i entre els contribuents per indústria i comerç nou moderats i cinc progressistes.

Que els grups tradicionalment més rics fossin els més conservadors no ens hauria d'estranyar gens, sinó més aviat entraria dins la lògica que podríem esperar. Però el relatiu ascens social i econòmic de certs liberals, encara que no arribés a qüestionar veritablement la importància de les grans fortunes anteriors, devia ser vist amb malfiança per bastants de moderats. I aquesta malfiança no es devia únicament a raons purament materials, sinó també al fet que els canvis a la ciutat reflectien el progressiu final de la preeminència social de determinades famílies, discutida en molts àmbits de la ciutat sobretot des dels anys de la revolució liberal. Freqüentment ha estat citat el text de Manuel Angelón en què explica que “al principio, las personas que por su posicion eran visibles en nuestra sociedad, aquellas de quienes vulgarmente se dice que tienen algo que perder, abrazaron en su mayor parte los principios del credo moderado”²²²; però el cas de Lleida mostraria que en molts llocs el que unia els dirigents moderats no era sols la riquesa (molts progressistes també havien aconseguit patrimonis importants), sinó el temor a les possibles amenaces del futur i a sortir malparats si no es reforçaven uns determinats valors conservadors d'ordre i de catolicisme, de control social i ideològic.

A molts d'ells els devia semblar que l'única manera de conservar i relegitimar el seu estatus tradicional era integrar-se dins les institucions polítiques a través del moderantisme, per a lluitar des de dins del sistema per conservar tot el possible de les anteriors relacions de privilegi i de subordinació social, la qual cosa demanava

neutralitzar les propostes renovadores que havien sorgit a Lleida els anys anteriors i mantenir el control de l'Ajuntament. Havien viscut directament l'experiència traumàtica de finals dels anys 30 i del trienni 1840-1843, quan havien patit l'hegemonia liberal progressista, i van intentar endebades que no es tornés a repetir aquella humiliació.

A Lleida els moderats ni tan sols pogueren beneficiar-se dels governs de la Unió liberal i en aquells anys van acabar sent expulsats en bloc de l'Ajuntament, a diferència d'altres localitats en què els moderats sí desitjaven reformes administratives i podien integrar persones de passat progressista atemorides per alguns excessos radicals. Per exemple, els conservadors barcelonins van donar suport inicialment a la Unió liberal, vista com una nova força capaç de superar la ineficàcia dels anteriors governs, aprovar reformes descentralitzadores, comprendre les necessitats d'una societat industrial i implantar una política d'ordre públic més lúcida²²³. La diferència era que mentre a Barcelona els conservadors tenien una representativitat social important i capacitat de proposar algunes iniciatives innovadores, a Lleida els moderats eren una minoria temerosa dels canvis i necessitada del suport de l'administració estatal.

V.3.- CONCLUSIONS

És cert que des d'una perspectiva general espanyola, bastants de moderats i progressistes compartien en part un mateix model social i polític, i de vegades és difícil veure en els seus enfrontaments alguna cosa més que lluites internes entre grups benestants, per desig de poder o per interessos econòmics. Per tant, no és estrany que s'hagi escrit que “las pruebas parecen indicar que las diferencias entre moderados y progresistas fueron puramente tácticas y la distancia entre los distintos discursos y sus ramificaciones tuvo un origen estratégico [...] la práctica política sirvió, por encima de

---

²²² ANGELÓN, M.: *Isabel II. Historia...*, p.341.

qualquier desacuerdo disciplinario, a la causa principal de defender los intereses de clase de una minoritaria élite social”²²⁴. O que sovint s’hagi afirmat que la divisió entre moderats i progressistes no era més que una excusa per a competir pel poder polític o una coberta ideològica de disputes familiars anteriors²²⁵.

Però aquestes interpretacions són insuficients, igual que ho són les anàlisis que es limiten a la riquesa i orígens socials dels diputats a Corts (com si amb això n’hi hagués prou per a conèixer la política dels seus respectius districtes), i ens impedeixen entendre moltes de les raons dels enfrontaments polítics²²⁶. També cal evitar simplificacions que menyspreen els efectes socials de la revolució liberal, i consideren que el moderantisme representava únicament l’aristocràcia terratinent tradicional de l’Antic Règim, adaptada a les noves formes de propietat i encara hegemònica a Espanya (la qual cosa suposa ignorar tot el que havia ocorregut durant la primera meitat del segle XIX). És cert que algunes velles rivalitats locals es podien articular sobre problemes estatals, però aquestes rivalitats acostumaven a mostrar dinàmiques socials nascudes o redefinides arran de la revolució liberal.

---

²²³ RIQUER, B.de (a cura de): *Epistolari polític de...*, pp.55-64 i RIQUER, B.de: “El conservadorisme polític...”, *Recerques* núm.11, Barcelona, 1981, pp.35-39.

²²⁴ GÓMEZ URDÁÑEZ, G.: *Salustiano de Olózaga...*, p.201.

²²⁵ En són un exemple alguns treballs de María Teresa Pérez Picazo sobre Múrcia, on defensa que en la majoria dels municipis les divisions entre moderats i progressistes semblen etiquetes útils per a recobrir faccions de famílies de notables que ja estaven enfrontades anteriorment: “prolongación de las viejas luchas por el poder local, imperfectamente disfrazadas de “partidos” políticos, por lo que hablando con propiedad deberíamos definirlos como bandos politizados” (PÉREZ PICAZO, M.T.: “La pequeña nobleza urbana en la transición del antiguo al nuevo régimen, 1750-1850. El caso de Murcia”, dins RÉMOND, R. et al.: *Les noblesses européennes...*, p.518; vegeu també PÉREZ PICAZO, M.T.: “Las transformaciones de la oligarquía murciana en el siglo XIX”, dins LAMBERT-GORGES, M. (coord.): *Les élites locales et l’État dans l’Espagne moderne. XVIe - XIXe siècle*, París, 1993, pp.327-341). Jesús Cruz també ha negat qualsevol relació entre identificació política i posició social, però s’ha basat únicament en l’estudi de l’ocupació socioprofessional dels ministres entre 1800 i 1853, i en conseqüència el més discutible del seu argument és el punt de vista escollit per arribar a unes conclusions suposadament generals (CRUZ, J.: *Gentlemen, bourgeois, and...*, pp.151-153).

²²⁶ En definitiva, no podem oblidar les implicacions socials dels enfrontaments polítics, error en què cau Juan Pro Ruiz en considerar les relacions personals com el principal factor d’estratificació social i afirmar tot seguit: “La organización de los partidos progresista y moderado en la España de Isabel II, por ejemplo, parece responder en gran medida a esta lógica de redes personales, una vez descartada la hipótesis de una adscripción socioprofessional distinta de las bases de ambos grupos” (PRO RUIZ, J.: “Las élites de la España liberal: clases y redes en la definición del espacio social (1808-1931)”, *Historia Social* núm.21, València, 1995, pp.63-64).

Les divisions polítiques poden reflectir interessos antagònics en l'interior d'una societat, i servir dins l'àmbit local per a canalitzar uns enfrontaments específics. D'aquests components en podem trobar indicis en l'estudi dels càrrecs polítics, com ja hem vist, però també és possible detectar-ne en les diferències socials entre els votants i seguidors dels moderats i dels progressistes (com podrem comprovar més endavant en l'estudi sobre la divisió de la ciutat en districtes electorals); perquè per a construir una història social de la política, moltes vegades ens hauria d'interessar més conèixer els electors que els elegits. En cap moment nego que molts progressistes també defensaven un projecte elitista, substancialment no gaire diferent del moderat en la mesura que marginava una part molt important de la població i defensava els grups benestants, però sovint les diferències de grau eren prou importants com perquè fossin percebudes per les persones amb dret al vot.

La importància dels factors socials i ideològics en els enfrontaments polítics locals s'ha constatat en moltes altres investigacions, que han mostrat com unes mateixes denominacions polítiques servien a interessos ben diferents segons cada municipi. A Oriola la burgesia progressista es caracteritzà per una presència relativament nova al municipi, l'escassa terra en propietat a finals de l'Antic Règim i la diversificació de les seves activitats econòmiques; mentre que els moderats que controlaren el poder local representaven sobretot el nucli més destacat dels nous rics amb la presència de títols de noblesa, un grup originat anteriorment en les activitats comercials i consolidat políticament després de la revolució liberal, aliè majoritàriament a les velles oligarquies locals d'abans de 1830 i ideològicament molt conservador²²⁷. En canvi, a la ciutat de València es va formar una elit moderada centrista i pragmàtica, formada sobretot per una nova burgesia de procedència diversa però majoritàriament comercial, amb uns

---

²²⁷ MILLAN, J.: *El poder de...*, pp.74-90.

orígens recents i fins i tot forans, i que aprofità el control del poder polític local per a beneficiar-se econòmicament de contractes municipals i de grans obres públiques²²⁸.

Un cas amb certes semblances amb Lleida per la significació i importància del progressisme és el de Castelló, on un nou grup progressista de “classes mitges” (hisendats, llauradors, comerciants, artesans, fabricants i professionals liberals), representatiu de l’elit econòmica posterior a la revolució liberal, ocupà el poder polític a partir de 1835, va tenir prou força per a mantenir-s’hi durant la Dècada moderada després de desplaçar les velles famílies i posteriorment s’uní a la Unió liberal, mentre que el moderantisme va restar com un corrent minoritari²²⁹.

La diversitat que ofereix la recerca existent ens indica com és de difícil construir explicacions úniques globals, i com és de perillós encarar un estudi local si sols es volen aplicar idees preconcebudes. Així, a Mallorca el moderantisme va tenir el suport de la majoria de l’aristocràcia terratinent, de la jerarquia eclesiàstica i de part de l’elit cultural local, unides en la protecció dels interessos agraris; però va ser incapaç de defensar les reivindicacions dels principals naviliers i armadors, que esdevingueren una nova generació que dinamitzà el progressisme local amb la col·laboració de nous professionals, especialment joves advocats²³⁰. A la localitat valenciana de Torrent s’ha demostrat que la majoria dels grans propietaris, concretament els que estaven a la llista del 5% de majors contribuents del municipi, eren moderats²³¹. A Valladolid sembla que els moderats tenien més simpatitzants entre l’alta burgesia, l’aristocràcia, els funcionaris i el clergat; i els progressistes entre la petita burgesia i els artesans, malgrat la presència

---

²²⁸ PONS, A. i SERNA, J.: *La ciudad extensa...*; i BURDIEL, I.: “Revolució liberal i moderantisme burgès: 1833-1866”, dins RUIZ TORRES, P. (coord.): *Història del País Valencià. Vol.V: Època contemporània*, Barcelona, 1990, pp.77-116.

²²⁹ MARTÍ, O.: *Un liberalismo de...*, pp.174-175 i 222-225.

²³⁰ FULLANA, P.: *Mallorca durant el...*

²³¹ ARCHILÉS, F.; MARTÍ, O.; i MARTÍ, M.: *Trencament polític i canvi...*, p.86.

de persones de gran pes econòmic²³². I Jesús Mestre en el seu treball sobre la ciutat de Barcelona ha diferenciat entre uns hisendats que constituïen el nucli central dels moderats i unes classes mitges progressistes; i entre uns barris amb un electorat més favorable als moderats (amb propietaris, comerciants i professions liberals) i uns altres més propers als progressistes (els formats principalment per petits propietaris, fabricants, botiguers i menestrals)²³³.

Però no sempre els moderats representaven les majors fortunes, sinó que en municipis més petits s'ha detectat el fenomen contrari. A Sarrià i a Masquefa, en els ajuntaments progressistes hi ha una major presència dels homes rics i una actitud desfavorable a les classes populars, mentre que entre els carlins i els moderats aquesta presència era menor (al contrari que al món urbà i en concret que a la ciutat de Barcelona) i aconseguiren major suport dels sectors econòmicament humils, però amb rivalitats familiars que pesaven més que les diferències polítiques a l'hora d'establir pactes i col·laboracions²³⁴.

La ciutat de Lleida constitueix un cas bastant peculiar. Els grups més destacats per la seva activitat política i econòmica no es van renovar substancialment després de la revolució liberal, però tampoc no podem qualificar-los com a grups estrictament tancats i endogàmics, i alguns havien aprofitat els seus estudis universitaris a Barcelona o a Saragossa per iniciar-se activament en la política d'aquelles ciutats. Com comprovarem en tractar de la revolta de 1854, en moments crítics els progressistes lleidatans podien coordinar-se amb relativa facilitat amb Saragossa, una altra ciutat amb una gran implantació progressista. I amb Barcelona hi havia relacions més importants, amb la presència destacada de persones provinents de la ciutat de Lleida i de pobles de

---

²³² BELLOGIN, Á.; HERRERO, S.; i LÓPEZ, B.: *La revolución liberal en Valladolid (1808-1874)*, Valladolid, 1993, p.13.

²³³ MESTRE, J.: *Una ciutat emmurallada...*; i MESTRE, J.: "Les dues cares..."

la província: Ramon Ferrer i Garcés, el germà del demòcrata Miquel Ferrer i Garcés, arribà a ser alcalde de Barcelona els anys 1841 i 1854²³⁵; Salvador Maluquer es traslladà a Barcelona i hi va intervenir en la vida política, la qual cosa no li impedí continuar estant present a la Diputació de Lleida i ser escollit diputat a Corts per Tremp; igual que també residiren a la capital de Catalunya el polític moderat i terratinent d'Agramunt Ramon de Siscar, o Ignasi Sostres, fill de Tremp i escollit diputat a Corts durant els anys 60. A més a més, alguns diputats a Corts per Lleida o d'origen lleidatà vivien a Barcelona i tenien grans interessos a les dues províncies, com Pascual Madoz, Jaume Ceriola, Manuel Girona o Joan Baptista Clavé.

A Lleida la separació bastant nítida entre el denominat “partit liberal” i els moderats, el fet que el liberalisme lleidatà s'agrupés globalment dins el progressisme, i que els governs moderats fossin incapaços d'arribar a pactes amb els grups més conservadors del liberalisme històric local, conforma un model polític municipal i de relacions amb el poder estatal que intentarem anar completant en els següents capítols.

Pel que hem observat, els canvis en el govern espanyol influïen en la política local i podien provocar la substitució del grup polític majoritari a l'Ajuntament o facilitar determinats resultats electorals. D'això no en podem treure la conclusió que les polítiques locals eren una simple reproducció del que succeïa a Madrid, com tampoc no és adequada l'afirmació que tots els poders polítics locals eren completament autònoms. Cal entendre la lògica pròpia de cada localitat i trobar explicacions per a cada cas, que incorporin les alternances polítiques de Madrid com un factor més a tenir en compte, i que intentin comprendre per què aquest factor provocava efectes diferents en funció de les circumstàncies particulars dels municipis (i això ens permetrà avançar en la

---

²³⁴ TOSCAS, E.: *L'Estat i els...*; i TOSCAS, E.: “Poderes locales y Estado en Catalunya. Una investigación en curso”, *Bollettino del diciannovesimo secolo* any II núm.3, Nàpols, 1994, pp.60-62.

²³⁵ MESTRE, J.(dir.): *Diccionari d'Història de...*, p.447.

comprensió de l'articulació entre poders locals i poder estatal a l'Espanya del segle XIX).

En l'exemple de Lleida, els grups que es disputaven el poder local reflectien unes tensions ideològiques i socials que s'expressaven en uns termes polítics relacionats amb la dinàmica general espanyola. Especialment per a alguns grups representatius de comerciants, menestrals, professionals liberals i persones que havien prosperat econòmicament amb activitats diversificades, el liberalisme progressista es devia presentar com un projecte polític útil per a mostrar la seva voluntat renovadora²³⁶. En canvi, el moderantisme sembla un bon refugi per aquells nobles, grans propietaris agraris, clergues, alguns professionals liberals i altres grups (també d'extracció popular, sobretot pagesos) que temien els possibles excessos liberals: enyoraven un model social més estable, que segurament identificaven amb els anys de l'Antic Règim en què molts d'ells o dels seus avantpassats havien controlat l'Ajuntament, i volien aprofitar uns valors tradicionals religiosos i de jerarquia social per tal d'assegurar unes posicions de domini seriosament qüestionades des de dins de la ciutat. Futures investigacions haurien d'estudiar els orígens diversos dels patrimonis dels propietaris agraris i com influïen en les seves opcions polítiques²³⁷, i de caracteritzar amb més precisió la noblesa lleidatana i esbrinar de quina manera la revolució liberal va transformar les seves fonts de renda.

L'extremisme conservador dels moderats lleidatans, en alguns casos ben proper al carlisme, els impedí ampliar els seus suports socials, però sí els permeté aconseguir l'ajuda dels governs moderats i dels seus representants en presentar-se com l'únic aliat possible en l'àmbit local. En canvi, els liberals progressistes (o simplement els liberals, que era el nom amb què eren coneguts) mostraren que tenien prou força per aconseguir

---

²³⁶ Vegeu alguns comentaris sobre la importància del valor del treball i del progrés individual en el discurs ideològic dels progressistes radicals a SOLÀ, À.: "Francisco Castanys y...", pp.91-117.

una representació important a les institucions per poc que disminuïssin la repressió i les amenaces, i que es respectessin les normes electorals o que la legislació augmentés el nombre d'electors pertanyents a les classes mitges; i quan les condicions els van ser favorables, aconseguiren expulsar els moderats dels càrrecs municipals. Alguns dels membres més conservadors del liberalisme van poder adherir-se a la Unió liberal però, a diferència d'altres ciutats, no van arribar a cap pacte estable amb el moderantisme o a integrar-s'hi: ells sols no devien tenir prou força com per deslligar-se del partit liberal tradicional i oferir garanties d'estabilitat als governs moderats (si és que mai se'ls va passar aquesta possibilitat pel cap), i amb els moderats lleidatans els devia ser molt complicat entendre-s'hi.

Un altre element destacable fou l'expansió dins el liberalisme lleidatà dels demòcrates i dels republicans, que van superar les limitacions del republicanisme local de la primera meitat del segle. Sobretot amb la incorporació de noves persones relativament joves, aconseguiren prou presència a la ciutat com per iniciar estratègies pròpies els anys 60 i allunyar-se progressivament de la resta dels progressistes.

Les implicacions socials de l'oposició moderats-progressistes no haurien de conduir-nos a la tòpica imatge de l'oposició aristòcrates-burgesos, Antic règim-liberalisme. Són conceptes extrems que s'han d'utilitzar amb precaució en un context en què predominaven situacions més complexes: descendents de famílies aristocràtiques que havien acceptat la revolució liberal com a un fet irreversible i n'havien sortit prou ben parats, propietaris contraris a qualsevol temptació revolucionària presents en tots dos bàndols, etc. No he presentat models socials ideals, però sí he volgut destacar que existien diferències substancials en les propostes de les dues agrupacions polítiques, en

---

²³⁷ MILLAN, J.: "El trasfondo social de los poderes locales en el Estado centralista. Liberalismo y sociedad local en el País Valenciano del siglo XIX", dins CARASA, P.(coord.): *Ayuntamiento, Estado y Sociedad. Los poderes municipales en la España contemporánea*, Valladolid, 2000, p.205.

part explicables pels diferents interessos socials que representaven i pels enfrontaments que havien protagonitzat durant les primeres quatre dècades del segle XIX.

Per tant, en estudiar les transformacions polítiques a l'Estat espanyol, no ens hauríem de conformar en explicar el que succeïa al govern de Madrid sinó que hauríem d'intentar cercar les seves conseqüències diverses al llarg del territori, quines oportunitats oferien als diferents interessos socials i polítics, i com aquests les podien aprofitar o no en funció del context particular en què actuaven i de l'acció de l'administració estatal. I tenir en compte que molts ciutadans percebien la política principalment per l'acció del seu ajuntament, i és en aquest terreny on millor podien detectar què separava els projectes polítics: tal vegada les eleccions de diputats a Corts puguin ser més espectaculars, però freqüentment les municipals ens poden ajudar a conèixer millor una determinada realitat política.

VI.- EL GOVERN MUNICIPAL DELS MODERATS

“El primer deber de esa Corporacion es sostener siempre y á toda costa, el órden público, y el segundo cobrar con religiosidad las contribuciones é impuestos que han de sostener las cargas del Estado”¹.

“La felicidad perfecta es inasequible en este mundo: los que con ella alucinan á los hombres, son infames embaidores; los que se la prometen, les dirijen un sarcasmo sangriento”².

VI.1.- INTRODUCCIÓ

Els moderats lleidatans van tenir com a principals prioritats el manteniment de l'ordre públic i la difusió als ciutadans d'uns determinats models de comportament que respectessin la propietat, la religió catòlica i els poders polítics conservadors establerts des de 1844. En conseqüència, van observar amb temor els conflictes socials desencadenats en les poblacions més industrialitzades de Catalunya, i consideraren necessari evitar que Lleida experimentés transformacions que fessin perillar certes relacions socials de subordinació i que reforcessin les protestes populars. Aquests principis es van reflectir en l'actuació dels moderats durant els anys que van estar al capdavant de l'Ajuntament, i en aquest capítol en veurem alguns exemples.

En estudiar l'activitat d'un ajuntament és molt important remarcar que, més enllà dels mecanismes de control sobre les decisions municipals que ja hem detectat en la legislació, sovint els propis governadors demanaven accions ben diverses (especialment a les capitals de província i ciutats més importants) i els ajuntaments feien poca cosa més que obeir. Freqüentment els governadors demostraven tenir més dinamisme que els alcaldes, i és difícil esbrinar si algunes accions del poder polític local van ser de pròpia iniciativa o imposades per l'autoritat superior: bastants de bans i decisions de l'alcalde que en principi podríem suposar una tasca normal del seu càrrec (per exemple, avisos contra defraudadors, control del mercat de grans, reparació de

---

¹ Carta del governador civil a l'Ajuntament de Lleida del 8 de febrer de 1850, a l'APL caixa núm.1543, secretaria general-correspondència 1850.

² MUNT, J.M.de: *La República democrática federal universal, ó sea la barbarie del siglo XIX*, Lleida, 1857.

carrers i de camins, plantació d'arbrat o millores d'alguns serveis públics), descobrim que havien estat proposades o exigències del governador, que gràcies a les competències de què disposava es convertia gairebé en una mena d'alcalde corregidor.

Els governadors acostumaven a demanar a l'Ajuntament de Lleida millores en la ciutat, fins i tot en aspectes ben puntuals com la neteja de les clavegueres “que producen una fetidez insoportable”³ o la millor distribució dels venedors ambulants⁴. Encara que no sempre es podien materialitzar els possibles avantatges d'aquestes iniciatives: com que normalment els governadors romanien en el seu càrrec uns pocs mesos, era difícil que poguessin fer un seguiment de les seves propostes o insistir en què es portessin a terme, de manera que molts expedients anaven passant de governador en governador a l'espera de la col·laboració municipal.

Així, poques setmanes després de l'accés dels moderats al govern municipal l'any 1844, va ser el cap polític qui va preparar un programa de les obres públiques més necessàries perquè se les estudiés l'Ajuntament: empedrar els carrers i construir voreres on no n'hi hagués, pintar o blanquejar les cases, anivellar els porxos del centre de la ciutat i ampliar el cementiri. L'Ajuntament es va comprometre a començar immediatament les obres sol·licitades excepte el blanqueig general de la ciutat, en considerar que moltes famílies no podrien pagar aquesta despesa i que caldria realitzar-lo més lentament⁵, i els següents quatre anys a penes es va limitar a intentar aplicar aquestes propostes. L'Ajuntament podia atorgar en comissió a cada regidor el seguiment de determinades activitats ciutadanes, béns municipals o serveis públics⁶, però les resolucions definitives solament es prenia a les reunions de tot el consistori,

---

³ APL caixa núm.1569, obres i urbanisme-expedients obres públiques, carpeta d'obres, infraestructura i clavegueram 1852, comunicació del 12 de juny.

⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessió del 23 de novembre de 1844.

⁵ APL caixa núm.1530, obres infraestructura-pavimentació i voreres 1844, comunicació del 4 de maig; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessió del 8 de maig de 1844.

⁶ Un exemple a l'APL, caixa núm.1413, ple-expedients de govern, carpeta d'òrgans de govern-comissions informatives 1852, document de l'1 de gener.

sempre que el quòrum ho permetés, i els regidors a penes disposaven de capacitat d'actuació autònoma.

Els moderats de Lleida rarament van exposar un discurs ideològic estructurat o van publicar les seves opinions polítiques, i de vegades ens hem de limitar a resseguir indicis⁷. Per això encara és més interessant l'informe que va preparar l'Ajuntament l'estiu de 1851, en resposta a un govern que estudiava reformes de la legislació local i que havia demanat informació als governadors civils⁸. La voluntat reformadora del govern i les respostes dels ajuntaments, encara que estiguessin governats pels grups més conservadors com succeïa a Lleida, són una bona prova que els mateixos moderats eren conscients dels efectes negatius d'un model excessivament centralista.

En aquest informe, l'Ajuntament de Lleida en cap moment va qüestionar la subordinació dels ajuntaments a l'executiu, però sí que reclamà diversos canvis en la legislació per a millorar el funcionament de les institucions. N'és un exemple l'argument utilitzat per a demanar la supressió de la figura de l'alcalde corregidor, ja que aquest càrrec “barrena el caracter representativo de la autoridad local”, encara que tot seguit destacà que el control dels ajuntaments continuaria assegurat i que en les capitals de província la presència del governador civil era suficient “para corregir los abusos y hacer las mejoras que descuyde la autoridad municipal”.

Criden l'atenció les reformes proposades en la legislació electoral. A part de la petició que tots els preveres adscrits a una església tinguessin dret a votar (la qual cosa ja s'aplicà a Lleida durant alguns anys de forma il·legal, en benefici dels moderats), la resta pretenia assegurar unes majors garanties electorals, en contradicció amb el

---

⁷ Per exemple, els noms que es posaven als carrers poden servir per identificar les referències simbòliques o ideològiques dels grups dirigents de cada ciutat. Quan l'any 1848 es van traçar nous carrers a Lleida, significativament els noms triats van ser “Prudencia”, “Justicia”, “Fortaleza”, “Templanza” i “Isabel II” per al més important; en definitiva, tota una declaració de principis (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1848*, sessió del 19 d'abril).

⁸ APL caixa núm.1413, ple-expedients de govern, carpeta d'òrgans de govern-consell general, acords, ple 1851, informe del 16 d'agost.

comportament irregular que havien tingut sovint les autoritats locals de la ciutat. Per exemple, reclamà un augment del cens electoral per a garantir que tots els electors de diputats a Corts també ho fossin del seu ajuntament, que els electors poguessin recórrer les decisions del governador al Consell reial, que es garantís que la divisió en districtes dels municipis es fes de forma imparcial, i que es concedís a qualsevol elector el dret de comprovar la lectura de les paperetes.

Molts dels altres canvis suggerits volien ampliar mínimament les atribucions dels poders polítics locals, i evitar que el govern o l'alcalde abusessin de les seves competències. En conseqüència, es proposà que quan el govern dissolgués un ajuntament o destituís un alcalde, obligatòriament els tribunals de justícia haguessin de confirmar la decisió governamental; que un alcalde acusat pel governador de desobediència també pogués apel·lar directament al govern; que els ajuntaments poguessin dirigir al govern qualsevol comunicació sense haver de passar per les oficines del govern civil; i que els bans relacionats amb l'administració municipal i determinats nomenaments d'empleats haguessin de tenir l'aprovació de la corporació municipal i no solament de l'alcalde.

D'altra banda, en el capítol anterior ja hem vist indicis de l'extrem conservadorisme d'alguns dels moderats lleidatans. Tots ells devien sentir-se molt alleujats quan s'acabà l'experiència del Bienni progressista i l'any 1857 Josep Maria de Munt, veí de Lleida, aprofità aquest canvi de conjuntura política per imprimir un parell de llibres prou significatius per la ideologia reaccionària que s'hi defensa. Això sí, la seva poca originalitat es demostra en el fet que el més voluminós, publicat amb un vistiplau elogiós del Bisbat de Lleida, és un plagi d'un llibre publicat 60 anys abans⁹ sense haver-se molestat a fer-hi massa canvis (substitució del terme "libertinos" per

---

⁹ P.D.S.H.P.: *Desengaños sobre las preocupaciones del dia: discursos polemicos entre un americano y un español sobre la libertad, gobiernos, revoluciones y religion; dispuestos P.D.S.H.P.*, 2 vols., Roma, 1796.

“demócratas”, afegit de la menció als carlins i altres detalls menors): s’hi assimila els americans als republicans i els espanyols als carlistes, vol demostrar la superioritat dels governs monàrquics sobre les repúbliques democràtiques, alerta sobre els perills de l’educació primària no controlada (“La pública instruccion no tiene ya otro objeto, que el de inspirar un horror íntimo á la Religion, un amor ciego á la independencia, y un egoismo bárbaro”), critica tant les revolucions liberals com els filòsofs de la Il·lustració (“Esta funesta catástrofe [...] debe todo su origen á la incredulidad, libertinage y perfidia de ciertos falsos filósofos [...] han traidoramente inoculado todo el veneno de su malicia, abismándolos en todas las calamidades y crímenes de la anarquía é irreligion”), i reivindica la necessitat de la religió catòlica per al manteniment de l’ordre social i per aconseguir “la resignacion en los pobres, la obediencia en los súbditos”¹⁰.

I l’altre llibre de Munt, molt més breu i segurament en aquest cas original, segueix una línia semblant amb crítiques als progressistes i els demòcrates, però significativament no dedica ni una sola paraula de censura al partit moderat. No s’està de res en fer comparacions (“La perversidad del demócrata es solo comparable á la de Satanás”), de condemnar la Revolució francesa i de reivindicar el llegat intel·lectual de Bossuet, de demanar la “rehabilitació” dels enemics de la religió amb mètodes ben brutals (“solo deseamos que por todos los medios que el gobierno tiene á su mano sujete á esos vagos de mala ley [...] que pretenden medrar con la propiedad agena santamente adquirida [...] y los condene al trabajo que tan pesado se les hace, custodiados por ejemplo en establecimientos de correccion donde hubiesen de dar cuenta semanal de sus labores”) i de felicitar-se perquè Espanya encara estava relativament apartada de la “infecció revolucionària” que s’escampava per Europa (“hoy que la perversidad republicana ha amortiguado el espíritu de la fé católica en ciertas clases

---

¹⁰ MUNT, J.M.de: *Desengaños sobre las preocupaciones del dia. Discursos polemicos entre un americano y un español ó sea un republicano y un carlista, sobre la libertad, gobierno, revoluciones y*

afortunadamente poco numerosas de la nacion, á saber, los que en París llaman obreros, y pocos puntos de España conocen con este distintivo oficial fuera de Reus y Barcelona”)¹¹.

Quan el setembre de 1866 els moderats lleidatans recuperaren l’Ajuntament, van tornar a mostrar la seva defensa d’uns valors conservadors i moralistes. Ràpidament “sin animo de censurar las administraciones anteriores” van col·locar un crucifix per a presidir la sala de reunions municipal (el 1850 ja havien aprovat comprar-ne un de més gran que l’anterior i amb més adornaments, però no sabem què se’n va fer)¹²; acordaren arreglar una petita capella que hi havia al saló de sessions¹³; i el primer tinent d’alcalde Josep Puig va demandar a Manuel Pereña, propietari d’un cafè, per uns quadres que segons el demandant “ofenden al pudor y las buenas costumbres”. El cafeter, militant del partit liberal de Lleida (la qual cosa també devia haver facilitat l’acusació)¹⁴, es va limitar a contestar que feia més de vint anys que tenia penjats aquells quadres que representaven aventures d’Hernán Cortés i Francisco Pizarro, que aquells dibuixos es podien veure en molts altres locals arreu d’Espanya, i que en anys anteriors

---

religion, Lleida, 1857; les cites són de les pàgines VI-VII i 292.

¹¹ MUNT, J.M.de: *La República democrática...*; les cites són de les pàgines 7-8, 15 i 49.

¹² *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1850*, sessió del 10 d’abril; i *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1866*, sessió del 24 de setembre.

¹³ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1867*, sessió del 3 d’agost.

¹⁴ Manuel Pereña era propietari del “Café de los Tres Reyes” a la ciutat de Lleida, i un informe de l’Ajuntament de l’abril de 1856 explicà que “ha militado siempre en las filas del partido liberal y lo ha defendido con las armas en la mano, batiendose contra sus encarnizados enemigos”; natural de Rialp, on hi tenia diverses propietats, també disposava d’algunes terres a Llavorsí, va ser l’arrendatari del dret de pas pel pont de la Pobla de Segur, i posteriorment fou un dels principals compradors de béns desamortitzats de la província entre 1858 i 1860; però va patir diversos problemes judicials i econòmics, ja que va ser multat per jocs il·legals en el seu cafè, l’agost de 1866 es van vendre en subhasta pública els seus béns mobles embargats per disposició del governador civil, i el següent octubre fou un dels acusats per una falsificació (APL caixa núm.1594, administració-milícies i quintes, cossos de seguretat-milícia nacional 1856, comunicació del 10 d’abril; BONALES, J.: *La desamortización de...*, pp.427-428; BONALES, J.: *Les muntanyes en...*, pp.116-117; VICEDO, E.: “Notes sobre la integració...”, pp.174-175; APL caixa núm.1498, secretaria general-correspondència 1866, esborrany d’un ban del 27 d’agost; i BOPL núm.131, 1 de novembre de 1867, p.3).

l'Ajuntament els havia demanat per adornar les sales de la casa consistorial en motiu d'algun ball públic i de la rebuda del capità general de Catalunya¹⁵.

VI.2.- LA POLÍTICA D'ORDRE PÚBLIC, CLAU DEL SISTEMA POLÍTIC

VI.2.1.- Presentació

En les èpoques de domini moderat les autoritats i alguns sectors conservadors tingueren com a autèntica obsessió la vigilància de les activitats polítiques que consideressin subversives, escarmentats per les experiències sofertes en els anys de la revolució liberal¹⁶. Bona part de la legitimació del règim provenia del seu compromís en acabar amb qualsevol possibilitat de trastorn social que amenacés l'ordre establert, i freqüentment les autoritats estatals consideraven Catalunya en conjunt com un dels principals perills i com un territori per naturalesa rebel (i per això sovint es limitaven a practicar-hi la simple repressió. És lògic que una estructura estatal tingui com a objectiu el manteniment de l'ordre vigent, però la qüestió a plantejar-se és per què el sistema polític moderat havia de fer un esforç especialment significatiu (i enutjós per a la població) en aquest sentit: potser la raó s'hauria de trobar tant en la por de les classes dirigents com en les resistències existents, i sobretot en la dificultat de les estructures de poder per aconseguir l'adhesió de sectors importants de la població.

La prioritat del règim a tot Espanya va ser l'ordre públic, però a més a més els poders polítics van voler difondre entre la població unes actituds més ben adaptades a les transformacions econòmiques imposades pel liberalisme i més respectuoses amb els valors morals defensats des de l'Església. Constituïa una complexa estratègia en què hi

---

¹⁵ APL caixa núm.1583, administració-seguretat ciutadana, carpeta de seguretat ciutadana 1867, document del 15 de febrer.

¹⁶ Per exemple, vegeu LÓPEZ GARRIDO, D.: *La Guardia Civil...*; CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, pp.317-324; i RISQUES, M.: *El Govern Civil...*, pp.445-524. Per a l'Espanya de la Restauració cal consultar GONZÁLEZ CALLEJA, E.: *La razón de la fuerza. Orden público, subversión y violencia política en la España de la Restauración (1875-1917)*, Madrid, 1998.

estaven implicades totes les institucions. I un objectiu que en gran part compartien els moderats i força liberals progressistes lleidatans, representatiu d'un discurs socialment excloent acceptat per un sector important dels grups dominants del país.

Però encara desconeixem molt sobre com es manifestava la conflictivitat a la Catalunya occidental. Per tant, la política d'ordre públic i les peculiaritats de la seva aplicació (amb unes característiques ben diferents de les comarques industrialitzades) mereixen un treball d'investigació amb entitat pròpia, que confio realitzar en el futur. Aleshores de ben segur es podran mostrar unes problemàtiques en què el paper de l'Estat era determinant i que configuraren un model específic quant a l'ordre públic dins Catalunya, i també es podrà reflectir el divers món de dissidències socials i polítiques existents durant el segon terç del segle XIX (amb un interès particular pel carlisme, les accions armades del qual mai no van acabar de desaparèixer després de la primera guerra i posaren en veritables problemes a les autoritats durant la Guerra dels Matiners). En les següents pàgines solament em limitaré a avançar alguns elements més directament vinculats a l'acció dels moderats al capdavant de l'Ajuntament, d'altres que mostrin les fortes tensions existents a la societat lleidatana, i certes perspectives d'estudi sobre aquest tema de la política d'ordre públic tan difícil de treballar, en la mesura que hi conflueixen diferents interessos en què hem de tenir present les relacions (sovint de subordinació) entre les institucions civils i un Exèrcit a qui l'estat d'excepció el convertia gairebé en un poder suprem.

VI.2.2.- L'ordre social: entre la por, l'adoctrinament i el control de la pobresa

Entre 1843 i 1868 es van publicar nombrosos bans dels alcaldes que no feien més que repetir el que havien escrit els seus antecessors, tant moderats com progressistes, amb escassa capacitat de convenciment sobre la població: prohibicions de treballar els dies festius, de pronunciar blasfèmies i paraules obscenes en públic, de

banyar-se nu prop de la ciutat, d'entrar a l'església amb la manta a l'espatlla o fent soroll, de divertir-se amb jocs al carrer, etc. Aquesta mena de bans d'ajuntaments i de governs civils que reclamaven un millor comportament cívic dels ciutadans foren habituals, pel que sabem, en molts altres indrets i sovint també topaven amb la incomprensió de la població¹⁷.

De vegades l'alcalde de Lleida se sincerava en l'inici del seu ban i admetia “la completa inobservancia en que estan la mayor parte de los artículos que componian el bando de policia y buen gobierno, que [...] acostumbraban á dictar las dignas Autoridades locales que me han precedido”¹⁸. Per exemple, en els dies d'hivern en què els carrers estaven massa plens de brutícia i de fang, els veïns tenien l'obligació d'escombrar un cop al dia davant les seves cases, però l'Ajuntament no aconseguí que la majoria en fes cas malgrat els seus reiterats avisos¹⁹.

Els discursos higienistes s'anaren escampant, però les queixes sobre l'estat de la ciutat (amb una barreja de cert elitisme i menyspreu per les activitats agràries, o fins i tot d'avergonyiment per oferir una imatge excessivament “pagesa”) es van mantenir la resta del segle²⁰. Moltes persones consideraven que el principal problema era que els pagesos de l'horta volien viure dins la ciutat en lloc de vora les seves propietats, la qual cosa a més a més facilitava la feina als lladres, dificultava la cria d'animals, i feia difondre els “vicis” de la ciutat; i fins i tot Joan Griñó va proposar que, si es constituïa un banc agrícola, solament se'n poguessin beneficiar les persones que s'instal·lessin al

---

¹⁷ Alguns exemples a RISQUES, M.: *El Govern Civil...*, pp.422-429; LÓPEZ CORDERO, J.A.: *Sociedad y economía...*, p.315; PÉREZ PICAZO, M.T. i LEMEUNIER, G.: *El proceso de...*, p.256; GRAU, M.D.: *La vida d'Alcover...*, pp.138-141; i FUSTER SOBREPÈRE, J.: *L'Ajuntament de Barcelona...*, pp.89-90.

¹⁸ APL caixa núm.1418, alcaldia-bans i edictes, carpeta d'alcaldia-bans, edictes i crides 1852, ban del 16 de març.

¹⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1846*, sessió del 17 de novembre; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1851*, ban del 6 de gener.

²⁰ GANAU, J.: *La idea de...*, pp.41-74.

camp²¹. Però a part dels beneficis que podia tenir habitar dins les muralles, com per exemple una major seguretat personal, hi havia un altre factor que Griñó no tingué prou en compte que era la militarització de la ciutat: tots els seus voltants estaven declarats zona militar i no s’hi podia construir cap edifici, tal com ho aclareix una sol·licitud de l’Ajuntament al govern en què afirmà que la fortificació de la ciutat era “el tormento de propietarios de tierras [...] Las puertas de la plaza abiertas ya alto el dia, y cerradas con el crepúsculo de la tarde, roban á los campos una buena parte del tiempo que debiera emplear el trabajador sobre sus labores [...] El unico remedio posible para salvar tanto quebranto es el establecimiento de la clase jornalera fuera de la ciudad, en la cual vive toda entera; pero [...] debe abandonarse á menos que V.N. se digne dictar una reforma [...] en el ramo militar”. Segons els regidors, si es permetia construir a la zona més propera a les muralles ràpidament “se esparciria por los alrededores de Lerida una inmensa colonia de braceros del campo con provecho infalible de los intereses del propietario”²², però no van tenir èxit en els seus propòsits i aquests desitjos de poblar l’horta no es començarien a complir fins ben entrat el segle XX.

Les tavernes també foren una preocupació per a les autoritats, que les consideraven un focus de vici i discussions, i les culpables que existissin “corros de hombres embozados que á horas intempestivas de la noche se encuentran esparcidos por las calles de la poblacion”²³. En conseqüència, s’aprovaren diverses normes que limitaven els seus horaris de funcionament i les activitats que s’hi podien realitzar.

Relacionada amb aquesta voluntat de canviar comportaments de la població es produí, com ha remarcat Josep Fontana i igual que en bona part d’Europa, la persecució d’hàbits tradicionals del món rural que topaven amb la consolidació de la propietat

---

²¹ Informe del 6 d’octubre de 1855 a l’APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, carpeta de venda de propis-correspondència 1855.

²² APL caixa núm.1559, planejament i gestió urbanística-pla general d’ordenació urbana 1854-1861.

burguesa²⁴. Una prova de les dificultats que hi hagué per imposar una determinada concepció de la propietat és que l'Ajuntament va haver d'anar repetint en els seus bans la prohibició “que toda clase de caballerias y de ganado [...] se introduzcan en ningun campo de los de secano ni de la huerta de esta Ciudad sin permiso de su dueño, quien en su caso deberá darlo por escrito ó acudir á la Alcaldia paraque se espida por la misma, sino supiese escribir”; i que també recordà que no estava permès “recoger caracoles en las heredades ajenas, espigar, rebuscar recoger leña, aceitunas y yerba sin permiso espreso por escrito del dueño”²⁵. Per a molts jornalers i petits pagesos aquesta mena d'activitats eren una font de recursos bàsica²⁶ i decidien incomplir igualment les normatives, i al municipi de Lleida foren freqüents les infraccions menors castigades amb multes²⁷. Però sempre hi havia el perill d'una condemna judicial, com li passà a un veí de Corbins sentenciat per haver robat vint-i-cinc feixos de llenya del comunal del mateix poble a cinc mesos d'arrest major²⁸.

En ocasions les conseqüències foren molt més dramàtiques, com la mort d'un habitant d'Alguaire el 1860 a causa del tret d'uns guardes forestals particulars. A partir d'aquest succés, en el periòdic *Aquí Estoy* es publicà un article amb prou sentit comú

---

²³ APL caixa núm.1530, carpeta de prevenció i repressió de la mendicitat i la vagància 1844, ban del 25 de desembre.

²⁴ FONTANA, J.: *La fi de...*, p.308. Josep Fontana ha escrit: “Esa interpretación de las clases dominantes incluía, por ejemplo, la criminalización de aquellas prácticas y aspiraciones que a la sociedad burguesa le convenía combatir, como las relacionadas con el libre uso de los bosques, los pastos y la caza. El estudio de la delincuencia campesina en el siglo XIX muestra que no se trata únicamente del desafío a las nuevas reglas impuestas desde fuera por parte de individuos aislados, sino de la contraposición de un proyecto social distinto y de otra concepción de lo que significa la libertad” (FONTANA, J.: “Los campesinos en la historia: reflexiones sobre un concepto y unos prejuicios”, *Historia Social* núm.28, València, 1997, p.10). Un territori amb semblances importants amb el Ponent català és estudiat a FRÍAS CORREDOR, C.: “Conflictividad, protesta y formas de resistencia en el mundo rural. Huesca, 1880-1914”, *Historia Social* núm.37, València, 2000, pp.97-118. Vegeu també BOSCH, M.; CONGOST, R.; I GIFRE, P.: “Los “bandos”. La lucha por el individualismo agrario en Cataluña. Primeras hipótesis (ss.XVII-XIX)”, *Noticario de Historia Agraria* núm.13, Múrcia, 1997, pp.65-88; i MIR MONTALT, V.R.: *Desposeer y custodiar. Transformación agraria y guardería rural en la provincia de Valencia, 1844-1874*, València, 1997.

²⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1852*, ban del 19 de març.

²⁶ VICEDO, E.: “Las condiciones de reproducción de la unidad familiar campesina en la Catalunya Nova: las “Terres de Lleida”, *Noticario de Historia Agraria* núm.5, Múrcia, 1995, pp.59-62.

²⁷ APL caixa núm.1585, administració-seguretat ciutadana.

²⁸ APL caixa núm.1486, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del 13 de desembre.

que explicà quines eren les circumstàncies que l'havien provocat i denuncià la precària situació que patien moltes persones per falta de combustible: “hemos visto aparecer una nueva tropa de guardas particulares cuyas funciones se concretan á la vigilancia de la propiedad forestal [...] Es muy sensible que no pase un año sin que tengamos que lamentar desgracias de los choques inmotivados que tienen lugar entre los guardas y espropiadores [...] La leña que este desdichado sustrajo del monte de Balmaña fué valorada en 4 reales. ¡Cuán caro le costó al infeliz el arrebatarse unos fajos de tomillos, por mas que sea un hecho punible á todas luces! [...] crece espantosamente cada dia la escasez de leñas por la continua destruccion del arbolado, el abandono de la plantacion, y la debilidad de los municipios”²⁹.

Per tant, sembla detectar-se una mena d'insubmissió des de baix davant les dificultats que devien tenir molts jornalers i petits pagesos per adaptar-se a les noves regles de joc econòmiques que poc a poc es consolidaven, davant d'un projecte polític que els marginava, i davant d'unes propostes de comportament amb què no s'identificaven. Això no suposa que aquests grups estiguessin perfectament organitzats i tinguessin un objectiu ben definit, però cal reivindicar la importància de la seva autonomia i capacitat d'influència sobre les estructures polítiques, i com sota l'aparença de passivitat el que de vegades existia era pragmatisme, adaptació a les circumstàncies i estratègies de resistència³⁰.

Els robatoris també van ser un problema molt important que afectà la pagesia de la ciutat. El 1845 hi havia pagesos que demanaven permís per a tenir una arma de foc i defensar-se dels “ladrones de que se halla infestada la huerta”, situació que va portar

---

²⁹ *Aquí Estoy* núm.106 - 2ª època, 31 d'agost de 1860, pp.1-2.

³⁰ Vegeu SCOTT, J.C.: *Weapons of the Weak. Everyday Form of Peasant Resistance*, New Haven i Londres, 1985. Quant a les insuficiències de la imatge de comunitats camperoles igualitàries i tancades, i la major importància de l'adaptació que de la resistència a les relacions mercantils, vegeu DOMÍNGUEZ MARTÍN, R.: “De l'aldea perduda a l'aldea recuperada: el mite de la decadència de la comunitat pagesa a Cantàbria (1750-1950)”, *Recerques* núm.36, Barcelona, 1998, pp.53-80.

l'Ajuntament a demanar al cap polític decisions enèrgiques³¹. A l'interior de les muralles també es patiren els efectes de la delinqüència, i a causa dels nombrosos assassinats comesos el 1844 l'Ajuntament reforçà les rondes de vigilància a l'espera de l'arribada dels primers guàrdies civils i de l'establiment de la comissaria de seguretat pública³². Però el febrer de 1847 les institucions van acceptar el seu fracàs, i el cap polític ordenà que “que las personas honradas [...] que tienen licencia para usar arma de fuego, cooperen á tan laudable objeto, patrullando por turno todas las noches desde las nueve hasta el amanecer”³³.

Les crítiques de les autoritats contra els desordres, els jocs al carrer i els comportaments poc cívics, contrastaven amb les celebracions relacionades amb la Reina que es preparaven des de l'Ajuntament, que allora servien com a mitjà perquè els poders enfortissin els seus referents simbòlics. Llavors s'oblidaven momentàniament els problemes financers i s'organitzaven activitats, tant per expressar la fidelitat a la monarquia com per oferir diversions als lleidatans: per a celebrar l'esperada maternitat d'Isabel II, el desembre de 1851 es preparà un repic general de campanes, canonades des del castell (quinze canonades si tenia un nen i sols deu si era nena), il·luminació de les façanes, tedèum a la catedral, focs artificials amb música, sorteig de dots de 500 rals per a quatre dones, i diversos jocs amb premis (la cucanya, curses de sacs, de dones amb gerros d'aigua al cap, etc.)³⁴. I quan el 1860 els reis van visitar Lleida, acompanyats de més de 130 persones, tota la ciutat es va mobilitzar per allotjar-los adequadament, donar una bona imatge i preparar celebracions que costaren més de 50.000 rals³⁵.

---

³¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1844-1845*, sessió del 21 de novembre de 1845.

³² APL caixa núm.1528, secretaria general-correspondència 1844, comunicació del govern polític del 18 de maig.

³³ APL caixa núm.1535, secretaria general-correspondència 1847, comunicació del govern polític a l'alcalde del 17 de febrer de 1847.

³⁴ APL caixa núm.1421, alcaldia-expedients de protocol, carpeta de protocol-relacions públiques, majordomia, organització actes públics 1851, comunicació de l'11 de desembre.

³⁵ APL caixa núm.1422, alcaldia-expedients de protocol, carpeta d'organització d'actes públics 1860.

Motius per a demostrar el suport a la monarquia amb celebracions no n'acostumaven a faltar: per exemple, pels aniversaris i embarassos d'Isabel II³⁶, l'abril de 1844 per l'aniversari de Maria Cristina i pel seu retorn a Espanya³⁷, el febrer de 1852 després d'un intent d'atemptat contra la Reina³⁸, o els actes públics organitzats l'octubre de 1846 pel seu casament que van costar més de 43.000 rals de billó (una quantitat molt important si tenim en compte que els pressupost total de despeses de l'Ajuntament d'aquell any fou de 243.912 rals)³⁹. Però algunes vegades aquests esforços no obtenien el reconeixement desitjat, com quan el juliol de 1845 la família reial va passar de llarg per la ciutat, i ni tan sols es va parar a saludar les autoritats que esperaven i a recollir els regals preparats⁴⁰.

El control de la pobresa va ser una de les prioritats de l'Ajuntament de Lleida que veritablement es reflectí en actuacions concretes: per a prevenir possibles disturbis, sempre considerà necessari evitar l'excessiva concentració de pobres a la ciutat i sobretot oferí treball als jornalers en els mesos en què hi havia poca feina al camp. Igual que en molts altres municipis de l'Estat⁴¹, a Lleida gairebé cada hivern s'aprovaven obres públiques on podien obtenir la seva subsistència els homes aturats. Aquest costum era una tradició del reformisme il·lustrat o potser fins i tot anterior⁴², si tenim en compte els comentaris del governador civil en un ban en què reclamà més obres, “costumbre

³⁶ *Gaceta de Madrid* núm.3688, 19 d'octubre de 1844, pp.1-2; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1850*, sessió del 20 de febrer.

³⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, ban del 26 d'abril de 1844; i *Gaceta de Madrid* núm.3523, 7 de maig de 1844, p.3.

³⁸ APL caixa núm.1421, alcaldia-expedients de protocol, carpeta de protocol-relacions públiques, majordomia, organització actes públics 1852.

³⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1846*.

⁴⁰ *Gaceta de Madrid* núm.3965, 23 de juliol de 1845, p.2; núm.3967, 25 de juliol de 1845, p.1; i núm.3972, 30 de juliol de 1845, p.2.

⁴¹ Vegeu altres referències a PINILLA, V.: *Conflictividad social y...*, p.119; DOMÍNGUEZ LEÓN, J.: “Cambio político y principales ámbitos de innovación material en la Sevilla isabelina. La actuación del Ayuntamiento (1833-1868)”, dins FERNÁNDEZ ALBALADEJO, P. i ORTEGA LÓPEZ, M. (eds.): *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola. Tom 3: Política y Cultura*, Madrid, 1995, p.95; ARNAVAT, A.: *Moviments socials a Reus 1808-1874. Dels motins populars al sindicalisme obrer*, Reus, 1992; i RAMOS SANTANA, A.: *La burguesía gaditana en la época isabelina*, Cadis, 1987, p.345.

inveterada en los pueblos de que los Ayuntamientos esperan el invierno para verificar obras de utilidad publica [...] entretienen las necesidades de los jornaleros, sustrayendoles de la miseria y separandoles del camino de la perdicion”⁴³. L’acció de les institucions era decisiva per a la subsistència de les famílies més pobres, ja que un jornalier de la província podia estar gairebé una quarta part de l’any sense treballar (inclosos els més de setanta dies festius, malalties, mal temps, etc.)⁴⁴.

Hi havia una mena de pacte perquè els jornaliers, si es quedaven sense feina, poguessin passar l’hivern treballant en la reparació de carrers i camins a càrrec de l’Ajuntament: de vegades els jornaliers fins i tot es passejaven per la ciutat amb l’aixada a la mà, per a demostrar la seva necessitat de feina i per a exigir una resposta de l’Ajuntament⁴⁵. Tothom sabia que el contingent de jornaliers en atur era un perill per a l’ordre públic i que, si no eren ateses les seves necessitats, podien cometre robatoris o encapçalar protestes contra les autoritats (la qual s’acabaria comprovant en el motí del setembre de 1865 contra un augment de l’impost de consums, com veurem en un capítol posterior). Però de vegades aquestes obres públiques també servien per a solucionar altres problemes: per exemple, el 1847 s’acordà que s’atorgarien preferentment les feines de peons als deutors de contribucions, als quals se’ls retindria una part dels escassos 4 rals de jornal que estaven convinguts⁴⁶.

Si l’alcalde no reaccionava a temps, era el governador civil qui demanava “que se abran inmediatamente trabajos públicos en que se ocupe el número posible de

---

⁴² NIETO, A.: *Los primeros pasos...*, pp.532-534. A la Lleida del segle XVIII el marquès de Blondel ja va idear plans per absorbir part de l’oferta de treball (VICEDO, E.: *Les terres de...*, p.295).

⁴³ APL caixa núm.1528, secretaria general-correspondència 1844, ban del 28 de desembre.

⁴⁴ MORAL RUIZ, J.del: *La agricultura española...*, p.202.

⁴⁵ En una comunicació de l’Ajuntament al governador civil, s’hi explicava: “La superior autoridad de V.S. habrá reparado como recorren las calles de esta Ciudad cuadrillas de peones pidiendo una limosna, con la azada en el hombro, para manifestar de esta manera que no es vagancia ni aplicacion lo que les obliga á implorar la compasion pública” (APL caixa núm.1542, secretaria general-correspondència 1850, carta del 7 de gener).

⁴⁶ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1847*, sessió del 6 de gener. A mitjan segle XIX es calculà que, a la província de Lleida, una família jornalera de quatre membres necessitava 3 rals diaris per a satisfer les

brazos”, ja que “la crudez de la estacion y la consiguiente falta de trabajo, han reducido á la miseria á una multitud de jornaleros de esta Capital [...] urge tomar una determinacion que salve de la necesidad de cometer el crimen á padres de familia honrados hasta aquí”⁴⁷. El governador també podia prendre iniciatives més contundents, com succeí l’hivern de 1848, i ordenar a tots els ajuntaments de la província que reparessin els seus camins i que solament contractessin persones que poguessin certificar la seva pobresa, a part d’altres obres a les carreteres estatals que ocuparien 800 persones⁴⁸.

El principal problema no eren tant els pobres marginats socialment, com els grups que vivien al límit de la pobresa i als quals la manca de feina o una mala collita els podia abocar a la mendicitat. Es considerava obligatori ajudar aquests petits pagesos i així, davant la iniciativa de crear un banc agrícola per a subministrar a baix interès els mitjans pecuniaris per a les feines de sembra i recol·lecció, l’Ajuntament de 1850 hi va voler col·laborar econòmicament amb els 4.000 rals que havien sobrat del pressupost d’imprevistos; però, igual que en altres ocasions, la legislació centralista va bloquejar-ho quan el governador recordà que era necessària l’autorització prèvia de l’executiu⁴⁹. El projecte del banc agrícola quedà paralitzat, però en moments crítics determinades persones podien substituir-lo en algunes de les seves funcions, tal vegada per evitar revoltes, per bona voluntat, o pressionats per una població que devia considerar injust que certs individus acaparessin grans en situacions d’escassetat: això va passar l’any 1847, en què la decisió de Josep Antoni Morlius i de Joan Mestre d’obrir els seus

---

seves necessitats bàsiques; i un informe de 1849 afirmà que el jornal mitjà era de 5 rals diaris (MORAL RUIZ, J.del: *La agricultura española...*, pp.112 i 202).

⁴⁷ APL caixa núm.1479, secretaria general-correspondència 1851, comunicació del governador del 15 de desembre.

⁴⁸ BOPL núm.12, 28 de gener de 1848, pp.1-2.

⁴⁹ APL caixa núm.1542, secretaria general-correspondència 1850, comunicació de l’Ajuntament del 19 de desembre; *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1850*, sessió del 14 de desembre; i *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1851*, sessió del 5 de febrer.

magatzems de grans i subministrar-ne sense interès als pagesos fins a la collita, els va comportar l'agraïment del cap polític i una condecoració del govern.

També existia una Junta municipal dedicada a administrar tota la beneficència pública fins 1849 (any en què s'aprovà la nova llei de beneficència que creà una estructura jeràrquica, i les juntes municipals van passar a estar controlades per les noves provincials i per una junta d'àmbit estatal)⁵⁰, a presentar propostes per acabar amb la presència de pidolaires a la ciutat, i a demanar l'ajuda de les juntes parroquials quan la Casa de caritat no donava l'abast. A iniciativa del governador civil, el 1851 va confeccionar un informe per a reorganitzar el servei d'ajuda als pobres i lluitar contra “tantos vagamundos, que hacen su oficio y patrimonio de la mendiguez con gravísima ofensa de la moral pública, y con notable menoscabo de los verdaderos necesitados”: segons la Junta, calia alliberar “al honrado y compasivo vecindario de Lérida de la aflicción, molestia y pesadez, á veces insoportables, con que le oprimen los mendigos, á quienes no se permitirá pedir limosna en ninguna parte de la ciudad, ni en sus afueras”, i la solució passava necessàriament per augmentar els recursos de la Junta municipal amb ajudes de l'Ajuntament i subscripcions voluntàries de ciutadans⁵¹.

Iniciatives semblants es van anar repetint el anys següents amb ben poc èxit. A la ciutat la misèria no estava gaire estesa, però sí existien jornalers i petits pagesos que podien passar per moments molt crítics, i també persones amb condicions molt precàries arribades de pobles propers i que no tenien més remei que demanar diners pel carrer. Una estadística de l'agost de 1863 comptabilitzà que a la ciutat hi havia setanta-una persones que es dedicaven a la mendicitat, la gran majoria nascudes a Lleida o a pobles

---

⁵⁰ SANAHUJA, P.: *Historia de la beneficencia de Lérida*, Lleida, 1944, pp.249-250; i COMÍN, F.: *Historia de la Hacienda pública. Vol.II: España (1808-1995)*, Barcelona, 1996, p.260.

⁵¹ APL caixa núm.1549, beneficència i assistència social-expedients i documents de beneficència, carpeta de juntes i comissions municipals 1851.

propers, i una part important d'elles majors de setanta anys⁵². El problema va persistir amb prou força com perquè el 1867 hi hagués a la província cinc agrupacions benèfiques: una associació de socors mutus (amb 222 socis), la de Sant Vicent de Paül (amb 140), una “Junta de Damas” (amb 45), “Caridad cristiana” (amb 639) i les “Hermanitas de los pobres” (5)⁵³.

El poder polític local també podia supervisar el funcionament del mercat de grans i els preus d'altres productes alimentaris, i d'aquesta forma protegir els interessos de les classes populars de la ciutat. Es presentaren denúncies contra els especuladors que compraven tot l'ordi en obrir el mercat de Lleida i després el revenien al mateix mercat a un preu més elevat, i l'Ajuntament i el governador civil van amenaçar de sancionar aquesta mena d'activitats⁵⁴. No van obtenir massa resultats perquè els problemes es van anar repetint, i per exemple el juliol de 1854 l'alcalde Francesc Maria Martorell va haver de tornar a actuar contra el monopoli “que en la mayor parte de los articulos de comer, beber y arder estan haciendo las muchas personas que en esta Capital se dedican á la industria de revender dichos articulos, saliendo fuera de las puertas para hacer las compras”⁵⁵. El maig de 1860 el governador va demanar a l'alcalde que fes alguna cosa per evitar uns comportaments especulatius que havien canviat el seu mètode: els especuladors a primera hora del matí i a la mateixa plaça compraven gran quantitats de cereals a pagar després del tancament del mercat, amb la condició de no moure el producte, i estaven en condicions d'imposar els preus de venda⁵⁶.

---

⁵² APL caixa núm.1610, secretaria-censos i enquestes, secretaria general-estadístiques-qüestionaris 1863, informe del 28 d'agost.

⁵³ APL caixa núm.1549, administració-beneficència i assistència social 1867.

⁵⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1846*, sessió del 9 de juliol.

⁵⁵ APL caixa núm.1418, alcaldia-bans edictes 1854, ban del 3 de juliol.

⁵⁶ APL caixa núm.1418, alcaldia-bans edictes 1860, comunicació del governador del 23 de maig.

L'oscil·lació del preu del pa tenia una gran repercussió sobre la població, i en moments excepcionals requerí la intervenció dels poders públics. En diversos anys l'Ajuntament va estudiar els mitjans que hi havia per a rebaixar-ne el preu malgrat que la llei li impedia l'opció més fàcil de taxar el producte; i el 1847, davant la pressió popular, la solució va consistir en acordar amb un contractista la venda d'un "pa de pobre" més barat i de més qualitat⁵⁷. Les transformacions implantades pel liberalisme havien acabat amb la capacitat municipal d'actuar directament sobre els preus dels mercats però, malgrat tots els impediments posats per la legislació, continuava existint la convicció que l'Ajuntament estava obligat a reaccionar quan els productes bàsics s'encarien més del compte si no es volia trobar amb un conflicte social a la ciutat⁵⁸.

A més a més, l'Ajuntament havia de fer front a les desgràcies naturals, que a Lleida acostumaven a estar relacionades amb les crescudes del riu. El maig de 1853 se'n va patir una de molt important, i l'Ajuntament es va dedicar a apuntalar els edificis més amenaçats, organitzar pregàries a les esglésies, i il·luminar els carrers durant la nit per evitar desordres i robatoris⁵⁹. Tot i que les conseqüències haguessin pogut ser bastant pitjors i l'alcalde afirmà que "solo la divina providencia ha salvado la poblacion por un milagro", es calculà que es va perdre al voltant de la quarta part de la collita de l'horta del terme⁶⁰, i les següents setmanes es reclamà una reacció dels regidors i l'aprovació de noves inversions: el juny de 1853, la Junta provincial d'agricultura els recordà que la recent inundació havia deixat "en la miseria á millares de labradores", i els sol·licità que

---

⁵⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessions del 25 de gener i del 8 de febrer; i APL caixa núm.1535, secretaria general-correspondència 1847, comunicació del 18 de març.

⁵⁸ Vegeu alguns comentaris interessants a RENOM, M.: "Afebliment de l'autonomia i el poder municipal amb la reordenació liberal. Unes reflexions a partir de l'estudi del control comunal del mercat local de Sabadell (segles XVIII-XIX)", dins *Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. El cor urbà dels conflictes: identitat local, consciència nacional i presència estatal*, Barcelona, 1999, pp.294-300.

⁵⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1853*, sessió del 24 de maig.

⁶⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1853*, sessió del 28 de maig; i APL caixa núm.1428, secretaria general-expedients del secretari 1853.

es reparessin urgentment els camins i les xarxes de reg del terme⁶¹. El perill de les inundacions sempre va estar present, un temor ben justificat com es tornà a comprovar amb les crescudes del Segre de finals de 1860 i de l'octubre de 1866 (especialment aquesta última, que el governador va qualificar com “la mayor conocida en el pais” i va calcular unes pèrdues de més de 2 milions de rals en tot el municipi)⁶².

D'altra banda, en la voluntat de modificar hàbits i costums populars, les escoles podien ocupar un lloc important. Els governants moderats lleidatans de vegades van fer un discurs favorable a l'educació de la població i sobretot dels nens, una educació que no era vista en termes de simple alfabetització sinó com aprenentatge de “bons costums” i de disciplina. A principis de la dècada de 1840 s'havien creat l'Escola Normal de Mestres i l'Institut de Segon Ensenyament, on es va saber superar la manca de recursos⁶³ i van donar classes alguns dels principals intel·lectuals i polítics progressistes de Lleida (com Josep Castel, Jaume Nadal o Miquel Ferrer i Garcés). Però la situació de l'ensenyament primari públic (finançat per l'Ajuntament) era bastant pitjor, ja que segurament hi havia més preocupació per la formació dels grups dirigents que per la de les classes populars. Els bons propòsits topaven amb la incomprensió d'una part dels pares⁶⁴ i sobretot amb la passivitat d'uns regidors moderats que l'any 1844 creien que no calia invertir en cap escola nova⁶⁵. Aquesta barreja d'optimisme i passivitat es reflectí en un document de 1848 que declarà que les necessitats de la ciutat estaven cobertes amb les tres escoles públiques de nens on assistien a classes prop de

---

⁶¹ APL caixa núm.1481, secretaria general-correspondència 1853, comunicació del 2 de juny.

⁶² Archivo Histórico Nacional, lligall 1142 (n.1).

⁶³ Per exemple, l'abril de 1847 els professors i els alumnes becats de l'Escola Normal portaven vuit mesos sense cobrar i després, encara que ja no es repetiren els retards en el cobrament dels sous, continuaren els problemes financers (MIÑAMBRES, A.: *L'Escola Normal de Lleida. Una crònica dels seus primers 100 anys 1841-1940*, Lleida, 1994).

⁶⁴ El 1844 el governador civil i la Junta provincial d'instrucció primària van reclamar que l'Ajuntament promogués l'assistència a les escoles “atendido que muchos padres permiten que sus hijos en vez de dedicarse al estudio, se entreguen a la vagancia” (APL caixa núm.1529, secretaria general-correspondència 1844, comunicació del 4 d'octubre). L'absentisme escolar i la necessitat que tenien

500 alumnes, una gratuïta de nenes on hi anaven 400, i una altra per als adults amb uns 170 alumnes⁶⁶; i això que encara no estava en funcionament la nova escola de pàrvuls a càrrec del municipi que s'inaugurà el 1851⁶⁷.

La llei Moyano d'ensenyament públic, de 1857, establí una cadena jeràrquica entre el ministre de Foment, els governadors civils i els alcaldes, assessorats per unes juntes provincials i municipals. Però els problemes no es podien resoldre únicament amb una nova llei: l'Estat dedicà la majoria dels seus esforços a l'ensenyament superior i els ajuntaments es van haver d'encarregar de més del 87% del finançament de l'ensenyament primari, amb la qual cosa van romandre les mancances en l'escolarització de la població a causa de la falta de recursos⁶⁸.

Els problemes encara s'agreujaven més si els poders polítics locals no reflectien a la pràctica les seves suposades preocupacions per l'educació. Així l'any 1858 la comissió d'instrucció primària provincial recomanà la creació de dues escoles de nenes a la ciutat, i l'Ajuntament es limità a contestar que l'escola de les monges de l'ensenyança cobria les necessitats de Lleida i a més a més s'hi donava “una basta Ynstruccion en todos los ramos propios del sexo, y particularmente en la parte religiosa que es la mas principal en la muger”⁶⁹. En canvi, quan un any més tard la mateixa comissió reclamà que s'organitzés una de les tres escoles de nenes que per llei li corresponia tenir a la ciutat, l'Ajuntament presidit per l'alcalde liberal Manuel Fuster es va mostrar bastant més receptiu que l'anterior⁷⁰ (encara que sempre es va mantenir la

---

algunes famílies del treball dels nens devien ser circumstàncies habituals en moltes ciutats espanyoles (Vegeu LÓPEZ CORDERO, J.A.: *Sociedad y economía del Jaén isabelino*, Granada, 1992, p.406).

⁶⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessió del 24 de juliol de 1844.

⁶⁶ APL caixa núm.1537, secretaria general-memòries i memorials 1848, informe del 30 de juliol.

⁶⁷ APL caixa núm.1544, escoles bressol 1851.

⁶⁸ BAHAMONDE, Á.: *España en democracia. El Sexenio 1868-1874*, Madrid, 1996, pp.21-22.

⁶⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessió del 10 de febrer.

⁷⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió del 7 de setembre.

perspectiva sexista habitual en aquells anys, que considerava que l'objectiu de l'ensenyament de les nenes consistia en preparar-les per a la futura funció de mare⁷¹).

El conformisme dels moderats també aparegué el desembre de 1850 davant la proposta d'establir escoles elementals d'agricultura i indústria, i l'Ajuntament va opinar que cap de les dues era convenient: d'una banda no tenia sentit organitzar una escola industrial en una ciutat sense indústria; i d'altra banda, era millor esperar uns anys abans que funcionés l'escola agrícola perquè si s'instal·lava immediatament no aconseguiria atreure suficient nombre d'alumnes en una pagesia que majoritàriament no sabia llegir ni coneixia cap de les darreres millores de les eines agrícoles. Segons l'Ajuntament, abans d'acceptar propostes massa ambicioses la prioritat havia de ser difondre “conocimientos generales de agricultura por medio de las cartillas agrarias para que se convenzan los labradores [...] que el cultivo es susceptible de mejora en todos conceptos [...] proporcionando á un precio bien módico á los labradores que concurren á la escuela de adultos la cartilla agraria del Sr. Oliván [...] insertando al fin de la misma la equivalencia de las voces propias castellanas de plantas, instrumentos y operaciones agrícolas, con las catalanas que usan los labradores”⁷². L'obra d'Alejandro Oliván es devia utilitzar amb un escàs profit, perquè set anys més tard un regidor va admetre que aquell text continuaria sent incomprensible tant per als alumnes com per als mestres fins que no es preparés la traducció al català de tots els termes tècnics. L'Ajuntament encarregà aquesta tasca a la Societat Econòmica d'Amics del País, que considerà que un diccionari com a apèndix seria insuficient perquè els pagesos poguessin entendre el llibre, però la seva proposta de traduir-lo tot va xocar amb una legislació centralista i

---

⁷¹ La llei ordenava que als plans d'estudi de les nenes se substituïssin les matèries d'agricultura, indústria i comerç; física i història natural; i geometria, dibuix lineal i agrimensura, per les assignatures considerades pròpies de l'educació femenina: “Labores propias de su sexo; elementos de dibujo aplicado a las mismas labores; y ligeras nociones de Higiene doméstica” (RUBIO, C.: *Revolución y tradición. El País Vasco ante la Revolución liberal y la construcción del Estado español, 1808-1868*, Madrid, 1996, p.348).

⁷² *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1850*, carta al governador del 14 de desembre.

amb l'excessiva rigidesa de l'Ajuntament: en ser un text obligatori per a les escoles d'instrucció primària, els regidors consideraren inútil traduir-lo perquè estava prohibida la lectura de llibres catalans a les escoles⁷³.

Els objectius castellanitzadors s'acabaren imposant en les autoritats locals sobre les necessitats de la societat, però cal remarcar que dins la ciutat també havien sorgit discursos alternatius que reivindicaven la llengua catalana. Així, l'any 1845 el setmanari *El Pasatiempo* publicà l'oda *La Pàtria* de Bonaventura Carles Aribau com a inici d'una sèrie d'articles que tenien un objectiu ben clar: “El completo descuido en que yace el estudio de la literatura Catalana ha dado lugar á que se fomente y generalice la equivocada opinion de que nuestra lengua no pasa de un dialecto insignificante [...] Nos consideramos con el deber de defender nustro idioma nativo”⁷⁴.

Malgrat els comentaris dels regidors moderats, en realitat les condicions de les escoles eren molt dolentes i els responsables no sembla que s'esforcessin gaire en millorar-les. Un informe de 1853 ens en dóna més detalls: en les tres escoles públiques (on hi assistien nens “de padres poco acomodados y que les destinan en verano á las faenas del campo”) es presentaren als exàmens públics menys de la meitat dels seus alumnes; i la situació de les cinc escoles privades encara era pitjor, “las mas de ellas situadas en casas particulares de poca capacidad presentan el aspecto mas triste que puede darse pues los niños repartidos en dos ó mas habitaciones sentados en el suelo y privados de aire [...] puede decirse que van allí á contraer enfermedades y vicios dificiles de precaver porque el maestro ni puede vigilarles” (a excepció de l'escola de Domènec Solé, on estudiaven els fills de les principals famílies de la ciutat)⁷⁵.

---

⁷³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 18 d'abril; i APL caixa núm.1486, secretaria general-correspondència 1857, carpeta de 1857-Societat Econòmica.

⁷⁴ *El Pasatiempo* núm.8, 29 de juny de 1845, p.122.

⁷⁵ APL caixa núm.1601, juntes i comissions d'instrucció pública 1853.

La precarietat dels edificis es comprovà en crear-se el 1852 una comissió especial davant la necessitat urgent de millorar els locals de les escoles⁷⁶, o l'estiu de 1854 quan les monges de l'ensenyança van haver de tancar diverses sales que amenaçaven ruïna⁷⁷. I pocs anys més tard, les crítiques es multiplicarien pel poc interès que havien tingut els ajuntaments en les escoles d'ensenyament gratuït, i el governador civil va escriure sobre “el estado lamentable á que han venido á quedar reducidos tales centros de enseñanza gratuita. Ynstruccion, decoro escolastico, menaje, limpieza, salubridad, higiene, todo falta”⁷⁸. Un informe de 1859 encara va ser més crític sobre les escoles públiques de la ciutat, en remarcar el “deplorable estado en que se hallan los locales que ocupan [...] carecen de luces, de ventilacion y del desahogo necesario”; i sobre l'escola de la Concepció va destacar que tenia “ademas de su poca ventilacion y desahogo un horno de pan de cocer debajo, y solo el tejado por cubierta en algunos puntos. Los niños [...] no caben en los reducidos chiribitiles donde les tienen hacinados todo el dia, ni se les dá enseñanza alguna, ni consiguen en la escuela otra cosa que criarse raquíticos y endebles á causa de su continúa inaccion y del calor sofocante que los abruma”⁷⁹.

Per tant, tot i la retòrica dels moderats en favor de l'educació, la seva administració del municipi transmet una impressió ben diferent. Per exemple, pocs dies després de recuperar l'hegemonia moderada a l'Ajuntament de 1857, els regidors van acordar una solució per als nens abandonats que voltaven pels carrers: no consistia en educar-los, sinó en “recogerles en un establecimiento municipal para dedicarlos á la limpieza de la Ciudad, recomposicion de caminos y toda suerte de faenas de peon

---

⁷⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1852*, sessió del 14 de gener.

⁷⁷ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, carta del 12 de març.

⁷⁸ APL caixa núm.1488, secretaria general-correspondència 1859, comunicació del 15 de setembre.

⁷⁹ BALLESTER, D.J.: *Reseña de algunas mejoras de que es susceptible la ciudad de Lérida*, Lleida, 1860, p.12.

bracero, mientras sus padres no los reclamasen”⁸⁰. Aquests mateixos regidors van rectificar lleument uns mesos més tard i decidiren que en l'alberg obert per als nens abandonats s'hi impartís ensenyament religiós “considerando que no tienen ningun conocimiento de moralidad ni educacion cristiana”⁸¹.

En balanç, a Lleida els ajuntaments moderats van reaccionar a les pressions populars i van oferir solucions en moments especialment crítics o quan hi havia el perill que s'organitzés alguna protesta important. Però, malgrat la relativa eficàcia dels ajuts als pobres, no van donar mostres de plantejar-se iniciatives locals de més abast que incidissin veritablement en les arrels dels problemes socials, o que permetessin millorar substancialment la formació educativa dels sectors més humils. Les seves prioritats eren ben diferents, i més relacionades amb el manteniment de l'ordre públic.

VI.2.3.- Repressió i violència polítiques

Com hem explicat anteriorment, en arribar al poder els moderats lleidatans van deixar ben clar que volien que comencés una nova època d'estabilitat política, labor en què comptaren amb la inestimable ajuda de les autoritats militars. El 1844, el nou alcalde de Lleida ho expressà amb una contundència ben aclaridora en afirmar que “el sostenimiento del órden público me está encomendado [...] no habrá consideracion humana que sea bastante á detenerme en el cumplimiento de tan sagrado deber”⁸². I en el seu primer ban va recordar algunes normes que teòricament ja estaven en vigor des de feia mesos: que a partir de les 10 de la nit a l'hivern i de les 11 a l'estiu “serán detenidos y arrestados como sospechosos hasta la competente averiguacion, todos los que se hallasen parados en grupos; ó cualquiera que por rondar calles pudiese infundir alguna sospecha”; o que “ningun sujeto ó habitante de esta Ciudad podrá admitir en su casa

⁸⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió de l'1 d'abril.

⁸¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 28 de novembre.

⁸² *Gaceta de Madrid* núm.3495, 9 d'abril de 1844, pp.2-3.

persona forastera que no lleve pasaporte ó carta de seguridad, teniendo que dar parte por escrito en la oficina de la Alcaldía y al alcalde de su respectivo barrio”⁸³.

És difícil d’escatir fins a quin punt va arribar a Lleida la repressió governamental, però alguns fets són significatius de la restricció de les llibertats polítiques i de la persecució que van patir alguns progressistes a l’inici de la Dècada moderada. Josep Hostalrich, alcalde segon de l’Ajuntament progressista de 1842, estava el juny de 1844 confinat fora de la ciutat per ordre del capità general⁸⁴; i Salvador Maluquer, advocat progressista i cap de l’alçament de 1843 a Solsona, va ser empresonat a Barcelona i quan fou deixat en llibertat, a principis de juliol de 1844, el cap polític de Lleida va advertir al governador militar de Solsona que el vigilés estrictament⁸⁵. Ramon Mazorra també va estar confinat uns mesos fora de Catalunya, i un informe posterior afirmà que havia estat “víctima del encono del partido reaccionario, llegando á verse despojado del retiro que por sus padecimientos en campaña, mereció á la conclusion de la Guerra civil”⁸⁶. No tenim informacions tan concretes d’altres casos però els indicis són prou suggeridors, com per exemple els d’un informe de 1856 sobre Vicent Sentís en què s’explicà que el seu suport al partit liberal de Lleida li havia provocat “en la decada pasada graves disgustos y persecuciones, como todo es tan publico y notorio que no hay persona en el pais que lo ignore”⁸⁷. Sí sabem que entre 1866 i 1868 la repressió de les autoritats s’endurí considerablement, a la vegada que s’estenien les conspiracions i els preparatius d’una revolta armada, però els esdeveniments d’aquella conjuntura particular seran tractats en un proper capítol.

---

⁸³ Ban del 14 d’abril de 1844 al *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1844-1845*.

⁸⁴ APL caixa núm.1529, secretaria general-correspondència 1844, comunicació a l’Ajuntament de Balaguer del 16 de juny.

⁸⁵ LLORENS I SOLÉ, A.: *Solsona en les...*, p.179.

⁸⁶ APL caixa núm.1432, secretaria general-certificacions 1855, informes del 20 i del 27 d’agost.

⁸⁷ APL caixa núm.1486, secretaria general-correspondència 1856, informe del 21 d’abril.

Les dificultats dels progressistes per organitzar-se i donar a conèixer la seva opinió van romandre, segurament en menor mesura, després de 1844: així, el periòdic *Eco del Segre* va deixar de publicar-se el novembre de 1850 “porque las circunstancias superiores á la energía del hombre nos impedian emitir nuestra opinion, publicar y analizar la agena”⁸⁸. En el cas de la premsa, la legislació va acostumar a posar exigències econòmiques difícils de complir si es volien tractar assumptes polítics⁸⁹ i també durant els governs de la Unió liberal els periòdics lleidatans van patir la censura de les autoritats superiors, fins i tot amb alguns números retirats de l'*Aquí Estoy* (redactat principalment per demòcrates i republicans).

D'altra banda, i sobretot per a qui es plantegés afegir-se a una revolta carlina, devien ser veritablement impactants les penes de mort executades, relativament freqüents a Lleida com a mínim al començament de la Dècada moderada i durant la Guerra dels Matiners. Solament l'última quinzena d'agost de 1844 es van afusellar tres militars per haver col·laborat en una fuga de presos, i dos civils que havien comès diversos assassinats com a membres de la guerrilla carlista⁹⁰. I entre setembre i novembre de 1844 van ser onze els empresonats a la ciutat de Lleida que van patir la pena de mort, dels quals com a mínim tres eren guerrillers carlins⁹¹. L'espectacle de l'execució aconseguia atreure moltes persones que volien presenciar-lo personalment, i el novembre de 1858 el corresponal de la *Gaceta de Madrid* explicà que més de 30.000 persones assistiren a la de dos germans condemnats per assassinat, i remarcà que en els darrers anys aquesta mena d'actes s'havien multiplicat quan anteriorment eren molts escassos⁹².

---

⁸⁸ *Eco del Segre*, full de presentació de la segona època del periòdic iniciada l'agost de 1854 (sense data).

⁸⁹ Vegeu MARCUELLO BENEDICTO, J.I.: “La libertad de imprenta y su marco legal en la España liberal”, dins FLAQUER MONTEQUI, R. (ed.): *Derechos y constitución, Ayer* núm.34, Madrid, 1999, pp.65-91.

⁹⁰ *Gaceta de Madrid* núm.3642, 3 de setembre de 1844, p.1.

⁹¹ *Gaceta de Madrid* núm.3729, 29 de novembre de 1844, p.1.

⁹² *Gaceta de Madrid* núm.325, 21 de novembre de 1858, p.3.

Cal tenir present que durant la Guerra dels Matiners algunes persones van marxar de la ciutat per incorporar-se als rebels i algunes partides actuaren als voltants de la ciutat. El temor dels governants encara augmentà més quan el març de 1848 en un ball públic al teatre es van formar grups sospitosos i es van sentir crits a favor de la llibertat, la constitució i la república, malgrat que s'hi havia enviat més guardes armats per a vigilar els reunits⁹³. I el següent mes de setembre es demostrà que el temor estava justificat, perquè es descobrí que en la conspiració republicana que es preparava a Barcelona estava previst apoderar-se de Lleida amb l'ajuda d'alguns integrants de la guarnició (encara que sembla que els implicats eren molt pocs i no tenien els mitjans indispensables per a triomfar); en resposta, el capità general de Catalunya ordenà que a Lleida es publicués la llei marcial, que es jutgessin en consell de guerra els conspiradors i s'expulssessin de la ciutat tots els sospitosos⁹⁴.

Les paraules pronunciades per Pascual Madoz al Congrés dels diputats, el 1849, ens aporten informació molt interessant sobre la política enfront els carlistes a la província de Lleida i sobre el desterrament de progressistes de la seva capital: “deber en que me encuentro de condenar la política seguida en aquel pais desde el año 43 al 49, que tiende como único resultado á dar influencia al partido carlista, enemigo del Gobierno, y quitar influencia á los hombres de legalidad del partido progresista [...] Todos los progresistas influyentes, los hombres templados y juiciosos y de garantías, ¿dónde están? Desterrados [...] fueron desterrados 10 progresistas y un carlista; de modo que si el capitán general designó los hombres de opiniones extremas, la autoridad encargada de la ejecucion no encontró más que un carlista para desterrarle [...] en Lérida se ha presentado á los comprometidos por el Trono como revolucionarios, y sufren los

⁹³ APL caixa núm.1537, secretaria general-correspondència 1848, carta de l'alcalde del 14 de maig.

⁹⁴ CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, S.: *Los sucesos de 1848 en España*, Madrid, 1981; i CASTRO ALFÍN, D.: “Orígenes y primeras etapas del republicanismo en España”, dins TOWNSON, N.(ed.): *El republicanismo en España (1830-1977)*, Madrid, 1994, pp.55-57.

mismo que hubieran padecido si hubieran triunfado los carlistas, y por los mismos hombres”⁹⁵.

També calia un cos municipal que pogués controlar la ciutat, una vegada dissolta la Milícia. Però un cop més, la iniciativa no va venir de l’Ajuntament sinó del cap polític, que proposà crear uns guardes municipals que substituïssin els que existien a l’horta, en considerar inacceptable que les propietats privades de l’horta continuessin vigilades a costa dels diners públics⁹⁶. I el 22 de març de 1846 es va constituir oficialment la guàrdia municipal, formada els primers anys per set o nou persones, una de les quals dedicada al manteniment del jardí i del passeig. La resta dels guardes s’encarregaven del trasllat de presos, conservació de l’arbrat, vigilància del compliment de les normes municipals, control de l’horta del terme sempre que algú els ho demanés, acompanyament dels ramats transhumants, neteja dels carrers, etc.⁹⁷

Els moderats de la ciutat de Lleida van atorgar la prioritat de la seva acció al manteniment de l’ordre públic, però el seu limitat suport social els feia dependre més de factors externs: necessitaven un cert grau de repressió de les llibertats (amb la participació de les autoritats civils i de l’Exèrcit) i un cens electoral restringit per a mantenir-se en el poder. De la mateixa forma, alguns candidats governamentals moderats requerien en districtes de la província del suport de l’Exèrcit i de determinats funcionaris per aconseguir la victòria. Per exemple, a les eleccions de diputats a Corts de 1853, la candidatura governamental a Lleida es va beneficiar de l’actuació d’un aparell militar que podia aprofitar l’estat d’excepció vigent, i de la resistència del governador civil a concedir permís als liberals progressistes perquè es reunissin per a

---

⁹⁵ DSC, sessió del 20 de gener de 1849, pp.287-292.

⁹⁶ *Llibre d’actes de l’Ajuntament, cartuari i escriptures 1846*, sessió del 4 de febrer.

⁹⁷ APL caixa núm.1533, òrgans de govern-consell general, acords, ple 1846; i secretaria general-correspondència 1846; APL caixa núm.1413, ple-expedients de govern, carpeta d’òrgans de govern-consell general, acords ple 1852; i APL caixa núm.1416, ple-ordenances i reglaments, carpeta de guàrdies municipals 1852; i carpeta bombers 1846.

preparar les eleccions. Els mecanismes de coacció podien ser prou eficaços, com va explicar Pascual Madoz al Congrés: “una candidatura acordada en el gobierno político [...] corría por todos los pueblos, llevada por el cabo de los mozos de escuadra y el comisario de vigilancia [...] Pues todavía no es nada en aquel país esta influencia comparada con la del cabo de los mozos de escuadra, á cuya presencia tiemblan hasta los mas leales; porque con frecuencia se ha visto mandar fusilar uno, tres ó cuatro ciudadanos [...] lo que sí censuro es ver á un comisario de vigilancia que se sitúa en un puente, y pregunta: “¿por quién va V. á votar?” Si es por el Gobierno, pasaban sin pedirles la carta; pero si era por la oposicion, se les exigia, y si no la tenian los enviaba á la comisaria, con lo que se retraian muchos de votar”⁹⁸.

Més endavant en veurem altres exemples, encara que ara val la pena aclarir que no sempre les autoritats arribaren a aquests extrems, i que els progressistes igualment aconseguiren algunes victòries electorals importants a la província de Lleida gràcies a saber organitzar-se, preparar candidatures, mobilitzar el seu electorat i aprofitar algunes garanties legals que oferia el règim a l'oposició.

Quan els moderats lleidatans es trobaven amb conflictes més importants, en la seva reacció la por constituïa un factor fonamental (potser per la seva pròpia consciència de la fragilitat de les bases del règim), i provocava que les solucions fossin ben primàries i que reclamessin l'expansió dels àmbits d'actuació d'un Estat centralista com l'espanyol, amb les seves limitacions i conseqüències negatives sobre el desenvolupament del país, però del qual ells eren els màxims beneficiats.

Diverses comunicacions de l'abril de 1858 entre l'Ajuntament de Lleida (encara controlat pels moderats) i les autoritats militars constitueixen un exemple perfecte de com, en creure-ho convenient, els sectors més conservadors de la ciutat no s'estigueren de reclamar una acció encara més decidida de l'Exèrcit (malgrat la relativa autonomia

---

⁹⁸ *Gaceta de Madrid* núm.83, 24 de març de 1853, p.3.

de què ja gaudia l'Exèrcit espanyol a l'hora d'aplicar els mecanismes repressius necessaris)⁹⁹.

La primera carta del 8 d'abril, dirigida al capità general de Catalunya, començava amb una imatge catastròfica de la inseguretat que es patia a la ciutat amb aquestes paraules: “La espantosa rapidez con que se suceden en esta Ciudad los asesinatos, robos y hurtos tiene sumidos a todos sus habitantes en la mayor consternacion y estupor, ni los vecinos se prestan á declarar temerosos de ser asesinados”. Tot seguit es mencionaven com a causes d'aquesta situació la “grande y trascendental relajacion de costumbres”, l'afició als jocs prohibits de les classes populars, l'arribada d'expresidians, i les limitacions del codi penal. Però l'última causa que s'indica és una mostra perfecta del temor a la difusió de models polítics i socials alternatius, ja que es culpà “las fatales semillas que han sembrado sobre transformacion de la propiedad y falta de respeto á la autoridad que si en algunas regiones se discuten teoricamente las clases infimas y rudas aplican del modo tan terrible y barbaro que nos manifiesta la experiencia”. La carta acabava plantejant la possibilitat que l'autoritat militar aprofités l'estat d'excepció vigent a Catalunya per a intervenir directament en la ciutat i “restituir la calma á la sociedad y desvanecer los inminentes peligros que la amenazan”.

Significativament, va haver de ser el capità general qui en la seva resposta explicà als regidors que “se piden aun nuevas leyes excepcionales de represion, y no se ha meditado que bastan las vigentes”. La solució consistia en què les autoritats i agents municipals fessin bé la seva feina i denunciessin a la justícia les persones que cometessin il·legalitats, ja que era en la responsabilitat municipal on es trobava “la

---

⁹⁹ APL caixa núm.1487, secretaria general-correspondència 1858, carpeta de correspondència de la comissió militar dirigida a l'alcalde. De ben segur que el cas de Lleida no fou excepcional: per exemple, a Alacant el 1849 també foren les “personas honradas” i les autoritats que van demanar que no s'aixequés

verdadera causa” dels problemes: “sus autoridades son poco celosas y enérgicas en lo que pertenece al importante ramo de seguridad pública [...] Si este juicio no es exacto, sera que todo el celo de las autoridades, su energia y las providencias que al efecto dictan, las desvirtua la incapacidad, ó la mala fé, de los agentes subalternos [...] de los atentados que tanto se lamentan son mortalmente responsables las autoridades que no aciertan á precaverlas”. Malgrat aquestes opinions, el capità igualment declarà que col·laboraria i que acceptaria que passessin a la jurisdicció militar les causes criminals que l'alcalde considerés convenient.

El més probable és que el capità general tingués bona part de raó en les crítiques als guardes municipals, perquè el novembre d'aquell mateix any a les eleccions a l'Ajuntament van ser acusats pel propi governador civil d'utilitzar les seves armes sense suficient motiu¹⁰⁰. Just després de les eleccions i abans de prendre possessió els nous regidors, encara s'incrementà més la tensió a la ciutat i el governador també assenyala com a màxim responsable l'Ajuntament moderat, a qui acusà implícitament de protegir certes persones (“La tolerancia con algunos individuos de la poblacion cuya vida y costumbres son relajadas, el espíritu de pandillage ó deferencia evidenciado de parte de determinados agentes subalternos, que tal vez no obran por inspiracion propia, y otras mil concausas, hacen que la poblacion se halle en un estado anómalo [...] Solo los individuos de vigilancia pública producen algun resultado, y parece que á propósito se les aisla por la autoridad local en el desempeño de su cometido”); i finalment el governador va trametre a l'alcalde unes ordres ben clares: “que se investigue la vida y costumbres de esas personas que promueben diariamente escandalos y perturbaciones de la tranquilidad pública, sin miramiento alguno á su calidad, matiz político ó vinculos de amistad [...] y por ultimo que cesen de una vez esos alardes de fuerza y de escandalo

---

l'estat d'excepció a causa de l'augment de delictes contra la propietat (DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, p.225).

indignos de un país culto y civilizado y donde debe existir una autoridad local, celosa, digna y desinteresada”¹⁰¹.

El nou Ajuntament que va prendre possessió el gener de 1859, l'alcalde del qual fou Manuel Fuster Arnaldo (d'antecedents progressistes però que es pogué adherir sense cap problema al projecte de la Unió liberal), va haver de fer front durant els primers mesos a la continuació dels actes violents. L'important és que fou aleshores en què s'explicaren millor quins orígens tenien alguns atacs i assassinats produïts a la ciutat¹⁰². Així, l'assassinat d'Antoni Prunera aquell gener va estar causat per una venjança política, relativament previsible: Prunera havia estat declaradament antiliberal i el cap d'un grup de persones de la mateixa opinió que, encara que sense proves, se'ls havia considerat culpables de l'assassinat de Josep Pujol el gener de 1847 (un crim que havia quedat impune); i el propi alcalde havia avisat els integrants d'aquell grup perquè es comportessin amb seny. Això sí, en un informe Manuel Fuster Arnaldo afirmà que la violència solament afectava un “circulo estrecho”, que en la seva feina de conservació de l'ordre públic havia estat ajudat “por los hombres de todas las opiniones”, i que el principal culpable era una part del “populacho de esta Ciudad” format per jornalers ignorants.

Un article anònim publicat el febrer de 1859 al *Diario de Barcelona* ens confirma la importància dels enfrontaments polítics, i expressa el temor dels sectors benestants que la violència els pogués acabar afectant si les autoritats no intervenien: “Tirios y Troyanos han vuelto á declararse una guerra mortal, llevándola á efecto de un modo que aterra; y si bien hasta el presente este furor homicida solo existe entre la clase proletaria, no por ello son menos deplorables las consecuencias. Dias atrás murió uno de

---

¹⁰⁰ APL caixa núm.1487, secretaria general-correspondència 1858, comunicació del 8 de novembre.

¹⁰¹ APL caixa núm.1487, secretaria general-correspondència 1858, comunicació de l'1 de desembre.

¹⁰² APL caixa núm.1488, secretaria general-correspondència 1859, comunicació de l'Ajuntament al governador militar del 18 de febrer.

resultas de un pistoletazo disparado á quema ropa [...] Anteayer domingo, al anochecer, uno del partido opuesto cayó exánime en medio de la plaza, atravesado por dos puñaladas. Ayer fué herido otro en medio del puente, y no sabemos si morirá. Por otra parte, se dice que unos y otros van armados”¹⁰³.

La carta d’un empresonat a Manuel Fuster, en què denunciava anteriors abusos i atacava a qui abans havia estat primer tinent d’alcalde (el moderat Antoni Novell), ofereix indicis de com s’havia aprofitat l’estat excepcional en anys anteriors: “estoy impaciente de aber de sufrir tantos dias de calabozo por una causa tan insignificante que dicha causa solo proviene de no haber querido sucumbir á ciertos tratos que me propuso el Sr. Alcalde Novell; pues viendo dicho Señor que no quise ceder á cosas que toda mi vida he detestado, para perderme tuvo á bien el balerse del estado escepcional de la provincia, para mandarme seis años á ultramar, pues ya sabe V. que en dichos tiempos no sirven defensas y pierden á uno inquisitorialmente”¹⁰⁴.

Per tant, tot i les dificultats que hi ha per a trobar referències d’aquesta mena de crims i amenaces, hem pogut deduir que en els anys de domini moderat algunes persones van poder actuar amb impunitat mentre d’altres es van veure seriosament amenaçades i perseguides per les seves opinions polítiques, i era lògic que en determinats moments esclatessin ressentiments acumulats. Sectors populars també estaven directament involucrats en els enfrontaments polítics de la ciutat de Lleida, encara que no poguessin votar, i en certs moments el grau de violència fou elevat. Una imatge ben llunyana a la de la tranquil·la ciutat predominantment pagesa que el tòpic indicava.

---

¹⁰³ *Diario de Barcelona* núm.48, 17 de febrer de 1859, p.1879.

¹⁰⁴ APL caixa núm.1488, secretaria general-correspondència 1859, carta del 13 de febrer.

VI.3.- LES OBRES PÚBLIQUES

A mitjan segle XIX la ciutat de Lleida ofería una imatge de desordre urbanístic i els seus edificis més importants acostumaven a tenir greus problemes de conservació, però els ajuntaments moderats a penes van aconseguir millorar de forma significativa aquesta situació, tant a causa d'una certa desídia com per la manca de recursos econòmics. N'és un bon exemple de fins a quin punt arribà la degradació arquitectònica d'algunes construccions el mateix edifici de l'Ajuntament: el 1848 una comissió municipal va opinar que, en lloc de reparar-lo, era millor proposar-ne una reconstrucció ja que era de “mala construcció, escasas comodidades, y poco gusto; pues examinado con detención, apenas se hallará en él una sola pieza que sea decente y proporcionada”¹⁰⁵.

Entre 1844 i 1848 les obres efectuades per l'Ajuntament foren les següents: construcció d'un nou cementiri i d'una conducció d'aigua, empedrat i voreres d'alguns carrers, millora de l'edifici del teatre i dels camins de l'horta, col·locació a la porta de Sant Antoni de la font que havia estat abans a la plaça de Sant Joan, enderrocament d'uns porxos, i edificació d'una nova escola per a les monges de l'ensenyança. Dóna la impressió que solament l'any 1844 es van efectuar obres importants per a la ciutat, a conseqüència de la pressió del cap polític, i que en la resta dels anys l'Ajuntament es va dedicar a poc més que fer front a les necessitats més urgents.

El 1848 l'alcalde va informar al cap polític dels projectes que es podrien realitzar en els següents deu anys: reparació de la presa de Pinyana; construcció d'un nou mercat i d'un clarificador d'aigua; millora de l'edifici de l'Ajuntament i dels locals de les escoles públiques; impuls a l'expedient per a una nova presó; reforma dels recs, carrers i camins; nova numeració dels carrers; i preparació d'uns pavellons que

---

¹⁰⁵ APL caixa núm.1537, òrgans de govern-comissions informatives 1848, informe del 16 de juny. El projecte de remodelació de l'edifici, amb una nova façana encarada al riu, s'acabà d'executar el 1868.

poguessin allotjar les tropes que estiguessin de pas, per evitar els inconvenients que creava que s'haguessin d'instal·lar a les cases de la ciutat. També plantejà altres propostes, com plantar arbres a la riba del riu o recuperar les moreres que havien existit al municipi fins 1810, però el més sorprenent d'aquell informe és l'autosatisfacció amb què acaba: “Las demas necesidades tanto rurales como urbanas se hallan regularmente satisfechas; pues tiene esta poblacion regular alumbrado, bien empedradas la mayor parte de sus calles, bonitas y abundantes fuentes, un jardin público, dos paseos que todos los años se van mejorando, bombas y demas utiles para incendios, un teatro muy regularmente decorado, suficiente numero de escuelas publicas de instruccion primaria, y tres establecimientos de Beneficencia que van mejorando cada dia”¹⁰⁶. Aquestes afirmacions criden l'atenció en una ciutat on durant el segle XIX foren constants les queixes contra els serveis públics, la brutícia dels carrers i dels edificis, i el mal estat de les escoles públiques¹⁰⁷; i contrasten amb l'opinió d'ajuntaments posteriors que admetien que tots els camins de l'horta estaven “en un estado deplorable” i que era necessari construir nous locals per a les escoles¹⁰⁸. A més a més hem de tenir en compte les característiques especials de Lleida, amb una població dedicada majoritàriament a activitats agràries, i un terme prou extens que exigia constantment reparacions de camins i de sèquies (i encara més a partir de 1849, quan absorbí els termes rurals de Sucs i Raïmat que abans pertanyien a Almacelles¹⁰⁹).

Alguns dels projectes es van poder realitzar però d'altres van tardar dècades, de vegades per culpa d'una suma d'impediments de l'administració estatal amb passivitat

---

¹⁰⁶ APL caixa núm.1537, secretaria general-memòries i memorials 1848, informe del 30 de juliol.

¹⁰⁷ Un estudi de 1879 va ser contundent: “basta una nariz medianamente educada para comprender que puede esperar la poblacion de un sistema tan anti-higiénico de cloacas como el que tiene Lérida, mal contruidas en primer termino, poco limpias en segundo lugar, mal distribuidas por otra parte y con un desagüe vicioso”, “cada vecino se considera con derecho para tirar á la calle la basura que sobra en el basurero de sus casas; y si examinamos la cuestion en tiempo de vendimia [...] apenas se puede transitar por las calles [...] despues de pensár á la vid, se pone en mitád de la calle la brisa resultante” (MARLÉS DE CUSA, L.: *Estudio médico topográfico...*, pp.60-61 i 88).

¹⁰⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessions del 27 de setembre i 25 d'octubre.

de l'Ajuntament: uns exemples foren la construcció de la nova presó, iniciada el 1849 i que no s'acabà fins el 1897¹¹⁰, i en relació a la qual el governador va comunicar el 1853 el seu disgust per “la indiferència con que este Ayuntamiento mira un servicio tan importante”¹¹¹; o els pavellons per allotjar les guarnicions militars, que encara es reivindicaven el 1868¹¹². Quant a les obres de les preses de Pinyana i de Fontanet, dels clarificadors d'aigua i del mercat, el seu cost total pujava a 640.000 rals i com que l'Ajuntament no hi podia fer front es va plantejar dues possibles solucions: la venda de patrimoni municipal (que es refusà perquè deixaria el municipi sense una font bàsica d'ingressos), o l'arrendament per dotze anys del pont i dels molins fariners amb la condició que l'arrendatari anticipés 600.000 rals els tres primers anys¹¹³. L'Ajuntament no aconseguí el seu objectiu i va haver de continuar patint limitacions financeres en els seus projectes: fins i tot va demanar permís per a celebrar rifes periòdiques, per a dedicar els seus beneficis a l'empedrat de carrers i a la construcció de clavegueres¹¹⁴.

Una altra opció a la qual va recórrer en ocasions per acabar obres fou la prestació personal obligatòria, que havia de ser aprovada pels regidors i pels majors contribuents. Aquesta prestació tenia els seus orígens a l'antiga Corona de Castella, i una Reial ordre de 1848 va recomanar la seva generalització en tots els ajuntaments de l'Estat per a la construcció i reparació de camins veïnals. El servei afectava tots els barons contribuents entre 18 i 60 anys durant un màxim de sis dies, encara que les persones benestants el podien redimir amb un pagament a l'Ajuntament (de forma similar al que succeïa amb les quintes, així que a penes era cap molèstia per a les famílies amb més recursos i refermava el caràcter socialment discriminatori del règim

---

¹⁰⁹ BOPL núm.41, 28 de març de 1849, p.1; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1849*, sessió del 24 de març.

¹¹⁰ GANAU, J.: *La idea de...*, p.55.

¹¹¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1853*, sessió del 16 d'abril.

¹¹² PLEYAN DE PORTA, J.: *Memoria para conseguir mejoras en la ciudad de Lérida*, manuscrit, Lleida, 1868, p.21.

¹¹³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1849*, sessió del 31 de gener.

liberal)¹¹⁵. A part dels perjudicis que causava a les persones que havien d'abandonar uns dies el seu treball i perdien el sou corresponent, podem suposar que tampoc no era eficaç si tenim en compte les queixes presentades a Alacant perquè “un sastre, un zapatero, un carpintero, u otro cualquier artesano o industrial [...] por no ser trabajo que les es propio, apenas ejecutan algún trabajo para cubrir su turno porque se les obliga, y de aquí la ineficacia de la prestación y la repugnancia con que se mira”¹¹⁶. El seu caràcter socialment injust era evident, però també era un mètode fàcil per a realitzar determinades obres i per a recaptar diners, o una solució d'emergència a què es va recórrer a Lleida el 1856 per a la reparació dels camins molt deteriorats “efecto de largo tiempo que ha estado abandonado este ramo de administracion municipal”¹¹⁷.

En els anys de predomini moderat a Lleida hi hagué altres decisions destacades, com la de preparar un plànol geomètric de la ciutat que permetés projectar la rectificació i alineació dels carrers, paral·lelament a la confecció d'un reglament d'edificació urbana, uns acords que es van anar materialitzant de forma visible en la ciutat a partir de 1858 amb la modificació del traçat de carrers¹¹⁸. L'any 1852 l'Ajuntament també va aprovar una exposició per a mostrar el seu suport a la construcció d'un túnel que creués els Pirineus per la província, però el projecte quedà encallat¹¹⁹.

Algunes de les millores previstes van patir molts retards i de vegades hom té la impressió que si es van acabar executant fou gràcies a la insistència dels governadors, però en certs casos les propostes moderades van ser recollides i realitzades posteriorment. Així, el nou escorxador va ser un projecte problemàtic que xocà amb el

---

¹¹⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1849*, sessió del 4 de juliol; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1851*, sessió del 8 de novembre.

¹¹⁵ Vegeu MARTÍNEZ GALLEGO, F.-A.: “La fuerza y la obligación: condenados, asilados y prestatarios en la obra pública española (1834-1900)”, dins CASTILLO, S. (coord.): *El trabajo a través de la historia. Actas del IIº Congreso de la Asociación de Historia Social*, Madrid, 1996, pp.313-320.

¹¹⁶ DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, p.348.

¹¹⁷ APL caixa núm.1569, administració-obres i urbanisme, carpeta d'obres infraestructura-camins, carreteres i ponts 1856, informe del 4 de novembre.

¹¹⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1853*, sessions del 19 i 29 de gener.

conformisme dels dirigents locals: el 1849 l'Ajuntament i els majors contribuents convocats van refusar declarar-lo d'utilitat pública en creure que el que hi havia ja era suficient, durant el Bienni progressista es va voler reprendre en considerar que l'existent era un "foco de infeccion perjudicial á la salud publica", i el 1857 va haver de ser el governador civil qui tornà a plantejar la construcció d'un nou edifici que complís les mínimes exigències higièniques i sanitàries, que no s'acabà fins 1875¹²⁰. En canvi, la substitució de l'enllumenat públic d'oli per un de gas va anar molt més ràpid, en ser proposada pel moderat Joan Mestre i Tudela l'agost de 1857 i subhastada dos anys més tard (encara que va sofrir diversos retards i no es va inaugurar fins el 1862, quan els moderats ja no controlaven l'Ajuntament)¹²¹.

D'altra banda, iniciatives foranes com la del ferrocarril procedent de Barcelona de seguida foren acollides favorablement. En resposta a una proposta de la Junta d'agricultura provincial, el 1852 l'Ajuntament convocà a majors contribuents per a discutir les mesures necessàries per assegurar que la línia passés per Lleida, i acordaren sol·licitar-ho a la Reina i demanar permís per a invertir en accions de l'empresa promotora el producte de la venda de la meitat dels béns de propis que no fossin d'aprofitament comú¹²². Tot plegat va tenir prou repercussió a la ciutat, i es constituí una comissió per a facilitar la compra d'accions amb la presència d'alguns dels principals dirigents moderats i progressistes. Per damunt de les divisions polítiques, el

---

¹¹⁹ APL caixa núm.1480, secretaria general-correspondència 1852, comunicació del 30 de novembre.

¹²⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1849*, sessió del 23 de maig; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 31 de març; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 26 de novembre; i GANAU, J.: *La idea de...*, p.54. L'any 1859, Dídac Joaquim Ballester va escriure aquestes paraules sobre l'escorxador que tenia la ciutat: "El hediondo é insalubre edificio que, á la entrada de Lérida, es un verdadero foco de enfermedades y de inmundicia, y al que se dá malamente el nombre de Matadero público, pues no cuenta con ninguna de las condiciones necesarias [...] clama á voz en grito por su traslacion á un sitio mas á propósito" (BALLESTER, D.J.: *Reseña de algunas...*, p.18).

¹²¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 26 d'agost; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió del 13 d'abril; i PLEYAN DE PORTA, J.: *Efemérides leridanas recogidas y ordenadas por José Pleyán de Porta*, Lleida, 1945, pp.64-65.

¹²² APL caixa núm.1410, ple-expedients de sessions, carpeta de sessions 1852, convocatòries del mes de juny; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1852*, sessions del 16 i 19 de juny. El novembre de 1852 el govern

ferrocarril inicialment va provocar grans expectatives: “La Provincia de Lérida ha visto desde el año 1847 terminada la carretera de Lérida á Tarragona; empezada y muy adelantada su continuacion á Huesca; y emprender tambien la gran via que va á unir los pueblos de la alta Montaña con la Capital [...] si simultáneamente se construye el camino de hierro con sus fondos propios y peculiares, vendrán á coincidir en una sola las épocas de la terminacion de tan prodigiosos trabajos, y nadie es capaz de preveer el vuelo que tomará un pais postrado y abatido ahora ó por la escasez de las cosechas ó por la abundancia misma, tan perjudicial aun al propietario como la esterilidad”¹²³. Els principals inversors en la línia Barcelona-Lleida-Saragossa eren els germans Girona i Clavé que, com veurem més endavant, tenien orígens familiars, grans propietats i intervenció política a la província de Lleida, i també havien obtingut la llicència de construcció del canal d’Urgell; per tant, eren grans projectes en què confluien les influències polítiques amb les demandes plantejades des de Barcelona de nous mitjans de comunicació i de productes alimentaris més barats.

Però aviat van sorgir a Lleida temors per les possibles conseqüències negatives del ferrocarril. Un ajuntament progressista va ser qui les va explicitar més clarament el juny de 1856: l’agricultura lleidatana podia acabar arruïnada quan, mitjançant el tren, els cereals d’Aragó i de Castella arribessin fàcilment als ports marítims catalans; i abans que això succeís, l’única solució era que els pagesos abandonessin “el rutinario cultivo de los cereales” i que els més joves estudiessin en escoles pràctiques¹²⁴. Aquell mateix any també es va rebre una comunicació en què l’Ajuntament de Tarragona informà que estaven a punt d’iniciar-se els estudis sobre una línia de ferrocarril entre Lleida i

---

va atorgar la concessió a l’empresa per a construir i explotar la línia (*Gaceta de Madrid* núm.6710, 5 de novembre de 1852, p.1; i núm.6737, 2 de desembre de 1852, p.1).

¹²³ Manifest del 2 de setembre de 1852 signat per Francesc Pocurull, Manuel Fuster Arnaldo, Jaume Nadal, Josep Sol, Ramon Miquel, Josep Ibars, Francesc Miquel, Ramon Coll, Camil Boix, Rafael Maria Soldevila, Josep Pinós i Joan Mestre (APL caixa núm.1480, secretaria general-correspondència 1852).

¹²⁴ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1856, informe del 7 de juny.

Tarragona, i la resposta des de la primera ciutat no va ser excessivament entusiasta i simplement va fer constar l'adhesió a la iniciativa; en canvi la Diputació donà un suport decidit, i de pas va mencionar que la línia a Barcelona encara podia tardar molt a acabar-se¹²⁵.

Tal vegada aquests temors expliquen que, quan les obres de la línia Barcelona-Saragossa van arribar a Lleida, es plantegessin nous problemes per la possibilitat que el nou pont del ferrocarril modifiqués la direcció del riu i amenacés el marge esquerre, la carretera de Barcelona i fins i tot el pont. L'Ajuntament aconseguí paraitzar les obres durant uns mesos de 1858 fins que el govern obligà l'empresa del ferrocarril a fer-se responsable de tots els danys que es poguessin provocar; però a finals del mateix any el governador va tornar a suspendre les obres perquè la companyia no havia entregat l'escriptura d'indemnització exigida, i aleshores el govern canvià d'opinió i donà la raó a l'empresa, en considerar que anteriorment ja havia assumit la responsabilitat dels possibles danys i no necessitava cap nova escriptura¹²⁶.

Malgrat aquests conflictes, les corporacions locals van continuar donant suport als projectes de nous ferrocarrils, però amb molta més cautela. Una comissió creada el desembre de 1858 per a estudiar la conveniència d'una línia des de Lleida a Montblanc i Reus va confeccionar un informe molt favorable, encara que proposà que la línia tingués estació pròpia i no s'unís amb la de Barcelona-Saragossa “porque de este modo se aseguraria en Lerida el almacenage de los generos transportables, y el mercado se haria mas concurrido”¹²⁷. La línia a Montblanc-Reus-Tarragona no enllaçà amb Lleida fins el

---

¹²⁵ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, sense data; i BOPL núm.47, 14 d'abril de 1856, p.3.

¹²⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessions del 21 de juliol, 4 d'agost, 30 d'octubre, 27 de novembre, 1 i 11 de desembre.

¹²⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió del 5 de gener. L'any 1876 encara hi havia persones que defensaven aquesta opció (GANAU, J.: *La idea de...*, p.62).

1889¹²⁸, i per tant el primer tren que arribà a Lleida va ser per la via de Barcelona i fou rebut el 1860 amb un gran celebració, a pesar que els temors no havien desaparegut. Fins i tot a Tarragona es va opinar que Lleida necessitava connectar-se per ferrocarril amb la província tarragonina, perquè si no ho feia “de un pueblo que servirá de depósito y mercado general para una gran parte de Aragon y Cataluña, vá á ver ahora pasar los trenes sin resultado positivo para ella. Será un segundo Albacete el dia que las locomotoras lleguen á Zaragoza”¹²⁹. Aquests mals auguris malauradament es van confirmar: una exposició ciutadana a l’Ajuntament de 1862 va explicar que molts magatzems i botigues s’havien vist privats “del numeroso concurso que les proporcionaba el gran mercado de esta plaza hasta que la esplotacion de la via ferrea, operando notable trastorno en las relaciones comerciales, ha dejado reducido aquel gran centro de movimiento y especulacion á una sombra pálida de lo que fué”¹³⁰; i el 1863 es va afirmar que la ciutat havia perdut definitivament el seu mercat de grans¹³¹.

Un altre dels grans projectes de la Catalunya de mitjan segle XIX i en què les comarques de Ponent hi estaven relacionades fou el Canal d’Urgell. El 1851 es reuní a Lleida una junta de propietaris de terres afectades pel canal que donà suport a la iniciativa i signà un conveni amb el representant de l’empresa promotora¹³², i el novembre de 1852 el govern va atorgar a la societat Girona, germans Clavé i companyia la concessió de l’obra¹³³. Ràpidament el governador civil va recomanar a tots els

---

¹²⁸ CAPDEVILA, J.: “La cultura camperola de la festa. Notes d’una substitució (El cas de les Terres de Ponent)”, dins CAPDEVILA, J. i GARCIA, A. (a cura de): *La festa a Catalunya. La festa com a vehicle de sociabilitat i d’expressió política*, Barcelona, 1997, pp.78-79.

¹²⁹ *Aquí Estoy* núm.37, 12 de juny de 1860, p.3.

¹³⁰ Exposició del 14 d’agost de 1862 dirigida a l’Ajuntament, a l’Arxiu Sol-Torres, papers diversos.

¹³¹ APL caixa núm.1429, secretaria general-expedients del secretari 1863, carta de Francesc Cercós del 23 d’abril.

¹³² APL caixa núm.1617, serveis agropecuaris-expedients i documents agricultura i ramaderia, carpeta d’aprofitament de les aigües, foment i millora del regatge 1851.

¹³³ *Gaceta de Madrid* núm.6711, 6 de novembre de 1852, p.1.

ajuntaments de la província que s'hi associessin, per tal d'estimular una obra en què tothom hi tenia grans esperances¹³⁴.

Però les reticències començaren el 1853, quan l'Ajuntament de Lleida va témer que el nou canal absorbís tota l'aigua del Segre en els estius i que el cabal del Noguera Pallaresa fos insuficient per abastar les necessitats agrícoles del terme. La resposta de l'empresa no va servir per aclarir els dubtes, ja que argumentà que les obres del canal estaven declarades d'utilitat pública, que qualsevol oposició a la construcció suposava desacatament a la llei, i que “pueden tomarse las aguas de que se *muestran en posesion tan recelosa*, indemnizando sus dueños en su caso y lugar con arreglo á las leyes”¹³⁵. Finalment aquests conflictes no impediren la construcció del canal, inaugurat l'any 1861, però la societat promotora va patir tota mena de problemes que provocaren la seva suspensió de pagaments el 1871.

També va ser important el projecte de l'eixample de la ciutat, compartit per moderats i progressistes, del qual ja se'n parlava des del segle XVIII i que s'havia tornat a plantejar a principis de la dècada de 1840¹³⁶. Després d'uns anys d'oblit, l'Ajuntament progressista de 1854 va reprendre la idea de l'eixample per la part de la plaça de Sant Antoni “tantas veces proyectado”, cada vegada més necessari a causa de l'augment de la població¹³⁷. Una Reial ordre del març de 1855 va concedir el permís i exigí que es projectessin les noves defenses de la ciutat, però els anys van anar passant sense que les obres comencessin. El febrer de 1857 moderats i progressistes van redactar una sol·licitud per a demanar que es comencessin les obres com més aviat millor, en creure amb un excés d'optimisme que l'eixample i l'arribada del tren farien possible el

¹³⁴ APL caixa núm.1480, secretaria general-correspondència 1852, comunicació del 30 de novembre.

¹³⁵ APL caixa núm.1617, serveis agropecuaris-expedients i documents agricultura i ramaderia, carpeta d'aprofitament d'aigües-foment i millora del regatge 1853.

¹³⁶ OLIVES Y ROCA, M.: *Coleccion de noticias...*, p.159. L'agost de 1843 l'Ajuntament va convocar els majors contribuents per a estudiar un eixample per la part del carrer de Sant Antoni, però s'acordà ajornar-lo fins que es disposés dels suficients recursos econòmics (*Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessions dels dies 4, 6 i 7 d'agost de 1843).

desenvolupament i la industrialització del municipi: “En atención á que por el Gobierno [...] está concedido el ensanche de esta Capital y mejora de su fortificación; y á que se hace cada día mas urgente y necesaria la realización de aquel proyecto tanto si se atiende al estado Sanitario de la población, como á la grandísima ventaja que ha de ofrecer á sus habitantes el poderse establecer un punto en que dentro de muy pocos años ha de fundarse un nuevo pueblo industrial por efecto de la confluencia de las líneas de ferro-carriles de Tarragona y Barcelona que han de cruzar esta Capital”, els signants van demanar “se lleve á efecto con urgencia el levantamiento de planos segun está dispuesto, concediendo amás [...] la competente autorización para construir una línea de casas paralela á la carretera y paseo que desde la Puerta de Boteros baja hasta el ángulo que forma la actual muralla [...] hasta que se adelante á la línea que se crea mas conveniente”¹³⁸. Però el Ministeri de la guerra va impedir que es poguessin anar construint aquestes cases fora de les muralles, amb l’argument que podien perjudicar la defensa militar de la ciutat¹³⁹; i mentrestant es decidí impulsar l’edificació dels patis abandonats que quedaven a la ciutat, uns patis dels quals sovint se n’ignorava el propietari¹⁴⁰.

Els ajuntaments de 1858 i de 1859 van tornar a insistir al govern en remarcar que l’exemple de la ciutat “es sin duda alguna la mas apremiante necesidad de todas en las que se encuentra este vecindario, no solo para proporcionar albergue á sus moradores, sino tambien para mejorar las condiciones higienicas [...] falta por completo la ventilacion necesaria para hacer saludable la localidad, ya de suyo muy reducida para contener el numero de habitantes con que cuenta, que se ha aumentado de un modo

---

¹³⁷ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 16 d’agost.

¹³⁸ APL caixa núm.1413, ple-expedients de govern, carpeta d’expedients de govern de 1857, document del 10 de febrer.

¹³⁹ APL caixa núm.1559, administració-obres i urbanisme, carpeta de planejament i gestió urbanística-pla general d’ordenació urbana 1854-1861, comunicació del 12 de desembre de 1857.

¹⁴⁰ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1857*, sessió del 18 de juliol.

escesivo, á causa de que los barrios que antiguamente se hallaban situados á la orilla izquierda del rio Segre fueron totalmente destruidos por sus grandes y continuas crecidas [...] Siendo al mismo tiempo la poblacion puramente agrícola, tiene aun mayor necesidad de ensancharse, para proporcionarse edificios espaciosos y ventilados para almacenar y conservar sus frutos, para encerrar los granos y demas usos indispensables”¹⁴¹. I com altres plans, van ser els ajuntaments no moderats els que avançaren més en la seva realització, de la mà de l'alcalde Manuel Fuster Arnaldo que finalment va aconseguir el que havia proposat, també com a alcalde, quasi vint anys enrera¹⁴²: una Reial ordre del 13 de gener de 1861 va permetre que l'Ajuntament comencés a enderrocar les muralles, vist com un primer pas que permetria l'edificació de l'eixample¹⁴³, encara que va caldre esperar fins 1873 perquè gairebé totes les muralles quedessin eliminades¹⁴⁴. En aquest projecte també és important mencionar que, a part de les expectatives de millora urbanística i higiènica de la ciutat, un altre factor devia ser la voluntat d'imitar el que succeïa en altres municipis i evitar oferir una imatge de població endarrerida¹⁴⁵.

---

¹⁴¹ APL caixa núm.1559, administració-obres i urbanisme, carpeta de planejament i gestió urbanística-pla general d'ordenació urbana 1854-1861, comunicació del 15 de març de 1859. Vegeu també *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessió del 6 d'octubre.

¹⁴² En una comunicació a la Diputació de 1842, Manuel Fuster ja havia escrit que “lo que nos falta es localidad para ensancharnos. Nuestros muros, nuestras almenas que provienen de los siglos más remotos, son sin embargo un obstáculo insuperable para desarrollar el germen de felicidad” (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, p.677).

¹⁴³ APL caixa núm.1559, administració-obres i urbanisme, carpeta de planejament i gestió urbanística-pla general d'ordenació urbana 1854-1861, comunicació del 23 de gener de 1861. Tot i això, i que el 1860 ja es dissenyà la urbanització del terreny que hi havia fins a l'estació de ferrocarril, l'agost de 1868 un grup de propietaris i veïns de Lleida encara van haver de demanar que l'Ajuntament sol·licités al govern l'aprovació de l'eixample (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1868*, sessió del 5 d'agost).

¹⁴⁴ LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.766.

¹⁴⁵ GANAU, J.: *La idea de...*, p.73.

VI.4.- FINANCES MUNICIPALS I CONTRIBUCIONS ESTATALS

VI.4.1.- Ajuntaments, Hisenda estatal i impostos de consums

Els ajuntaments estaven obligats a exercir de recaptadors per a la Hisenda estatal, mancada d'una administració pròpia i de les dades fiscals suficients per a cobrar directament els seus impostos (sobretot perquè els moderats mai no van mostrar interès en una gestió tributària adequada que hagués perjudicat les persones amb més patrimoni). Aquest sistema de delegació de la recaptació de les contribucions generals en els ajuntaments es consolidà definitivament amb la reforma tributària moderada de l'any 1845, que també provocà un augment d'una pressió fiscal que després va romandre estable durant la segona meitat del segle. Inicialment la reforma va ser molt impopular, i ajuntaments catalans denunciaren que el nou sistema causaria greus problemes econòmics (encara que no he trobat cap constància que el de Lleida, fidel al govern, s'afegís a les protestes)¹⁴⁶.

La principal aportació de la reforma tributària va ser l'establiment de la contribució territorial¹⁴⁷. El govern repartia la quantitat que s'havia de cobrar per aquest impost entre les províncies, que s'encarregaven de distribuir la quota entre els municipis, i ells al seu torn entre els propietaris (a les capitals de província es va anar imposant que el repartiment el fes una comissió d'avaluació presidida per l'intendent, i

---

¹⁴⁶ CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, p.368. Però el temor al nou sistema tributari sí es va reflectir en un setmanari de Lleida on, en comentar els debats al Congrés, es va escriure "que no podemos comprender el fundamento en que se apoyan los que en el curso de estas discusiones han pretendido demostrar que, aunque la contribucion se aumenta, el pueblo no saldrá perjudicado" (*El Pasatiempo* núm.2, 18 de maig de 1845, p.28). Pocs mesos més tard, el governador va publicar un manifest en què gairebé acusava de traïdors els que difonien crítiques als nous impostos: "los enemigos del reposo público [...] procuraban alucinar con ecsajeraciones y falsedades [...] el nuevo sistema tributario es todavía mas soportable en esta provincia que el anterior; que favorecia á las masas y á los pueblos [...] Hasta hoy han sido burladas en esta provincia las esperanzas de los demagogos, pues á pesar de sus conatos y trabajos subterranos, nada han conseguido, ningun suceso desagradable ha ocurrido" (BOPL núm.100, 23 d'agost de 1845, p.2).

¹⁴⁷ Sobre aquesta reforma, vegeu ESTAPÉ, F.: *La reforma tributaria de 1845*, Madrid, 1971; COMÍN, F.: *Hacienda y Economía en la España Contemporánea (1800-1936). Vol.I: El afianzamiento de la Hacienda liberal*, Madrid, 1988, pp.135-162; COMÍN, F.: *Historia de la Hacienda... Vol.II*; ARTOLA, M.: *La Hacienda del siglo XIX. Progresistas y moderados*, Madrid, 1986, pp.223-279; FONTANA, J.: *La Revolución liberal...*, pp.331-345; i FONTANA, J.: *La hacienda en...*, pp.43-52.

formada per quatre membres de l'ajuntament i quatre persones escollides per sorteig entre els quaranta majors contribuents).

Tot plegat assegurava al govern poder recaptar la quantitat total fixada, encara que fos distribuïda de forma injusta dins de cada localitat: el tracte de favor als contribuents més ben relacionats amb el poder era compensat pels que no gaudien d'aquest privilegi, i com que l'ocultació era general la majoria dels contribuents preferia no presentar protestes a l'administració d'Hisenda en considerar que tothom sortiria perjudicat amb una possible inspecció. Els governs moderats no van tenir cap intenció d'acabar amb aquesta situació escandalosa, que podia beneficiar els aliats locals que donaven estabilitat al règim, i obstaculitzaren els intents de preparar un cadastre general d'Espanya per les seves possibles conseqüències socials: així, no és estrany que l'any 1870 el Ministeri de finances calculés que en els amillaments de 1858-1865 existia una ocultació de prop del 40% de la superfície de les terres¹⁴⁸. Les autoritats espanyoles preferiren acceptar els costos per al país d'una fiscalitat regressiva i insuficient, i no van voler aplicar-hi reformes substancials malgrat els efectes negatius patits per la majoria de la societat.

Una queixa de 1848 presentada per un veí de Lleida és un bona mostra del funcionament del sistema fiscal. Argumentava que havia estat perjudicat pel repartiment de la contribució territorial, i no en culpava a la legislació sinó a la seva molt deficient aplicació que beneficiava els propietaris de finques urbanes enfront dels propietaris agraris i que utilitzava dades de 1751: “Este pueblo fué agrícola, y entonces las fincas rusticas tenian mucho aprecio: Los adelantos que en el curso de los años van haciendose, le han convertido, no totalmente, pero si mucho, en industrial y comercial;

---

¹⁴⁸ Quant als mecanismes aplicats en la recaptació de la contribució d'immobles, és molt útil i suggerent l'article de PRO RUIZ, J.: “Las élites locales y el poder fiscal del Estado en la España contemporánea”, dins LAMBERT-GORGES, M. (coord.): *Les élites locales...*, pp.283-294. Vegeu també PRO RUIZ, J.:

esto unido á que por haber sido declarado Capital de Provincia [...] ha sido causa del decaimiento de la agricultura, y de que hayan tomado valor las fincas urbanas. Los datos por que se verifican los repartos de contribucion territorial, proceden del año 1751; esto es, de cuando las fincas rusticas valian lo que valen hoy las urbanas y viceversa”. A causa dels privilegis que tenien els majors contribuents, el demandant havia perdut qualsevol esperança que les juntes pericials rectificuessin i reclamà la intervenció directa de l'intendent provincial: “Y no espere V.S. que las Juntas periciales del año actual y de los que seguirán enmienden este defecto como no lo han enmendado las anteriores, porque debiendo componerse de mayores contribuyentes, siempre, siempre dominará en ellas la aquiescencia que combato”. L'administració provincial de contribucions directes no donà la raó al demandant i opinà que les seves consideracions havien estat exagerades, com la suposada disminució de la importància de l'agricultura, però també reclamà a l'Ajuntament i a la Junta pericial que modifiquessin la forma de realitzar el repartiment¹⁴⁹.

La injustícia en la recaptació dels impostos va ser una constant durant tot el segle XIX, i el 1860 aquesta situació es va denunciar clarament a la premsa de Lleida com poques vegades s'havia fet gràcies als demòcrates: “en la generalidad de los pueblos, se reparte y se recauda a *vulto*, salvo siempre el tacto especial que tienen los mangoneadores y farautes para *encontrar el vulto* á sus convecinos y echar sobre ellos la mayor carga posible [...] La igualdad ante el impuesto es una de las cosas mas desiguales de que tenemos noticia [...] Los datos reunidos respecto de la capacidad tributaria del pais son un centon de papeles inservibles [...] los amillaramientos reunan en feliz conjunto todos los defectos, todas las inexactitudes, todas las monstruosidades

---

“Fraude, statistique et pouvoir dans l'Espagne libérale (1840-1868)”, *Revue d'histoire moderne et contemporaine* tom 41-2, París, 1994, pp.253-268.

¹⁴⁹ APL caixa núm.1662, hisenda-finançament i fiscalitat, carpeta de fiscalitat estatal delegada-contribució urbana 1848, documents del mes de març.

que pudiera discurrir el embrollon mas sùtil para cubrir el expediente”¹⁵⁰. En canvi, es tenia la impressió que Hisenda sempre estava preparada per augmentar les quotes locals o provincials tan aviat com pogués comprovar un augment de població o de riquesa, i aquesta malfiança era tan gran que molts pagesos no van gosar participar més activament en l’Exposició agrícola de Lleida de 1864 en creure que l’exposició “tiene por objeto el enterarse la Administracion de la riqueza agrícola del pais para aumentar las contribuciones sobre la produccion territorial”¹⁵¹.

Els ajuntaments d’una banda estaven obligats a complir els seus compromisos tributaris amb les institucions estatals, però d’altra banda també havien de suportar les pressions i protestes dels ciutadans que consideraven excessiva la pressió fiscal. I enmig d’aquests dos fronts, els regidors i sobretot l’alcalde prou feina tenien per evitar les recriminacions superiors, i a la vegada intentar que no augmentessin els impostos encara que haguessin de manipular dades demanades per l’administració d’Hisenda. Les autoritats governamentals sols estaven preocupades per cobrar el previst, i els alcaldes difícilment aconseguien cap benefici per als seus conciutadans si es limitaven a denunciar que algunes quotes eren injustes¹⁵². El que sí sovintejaven eren els endarreriments en el cobrament de les contribucions, amb uns poders polítics locals preocupats principalment en evitar qualsevol risc de revolta popular, sobretot quan l’administració començava a amenaçar amb embargaments contra els deutors. Com a conseqüència de tot plegat, els regidors podien veure perillar els seus patrimonis personals: per exemple, quan es van produir interpretacions confrontades de la legislació i l’administració estatal va considerar que l’Ajuntament de Lleida havia

---

¹⁵⁰ *Aquí Estoy* núm.25 (segona època), 29 de maig de 1860, p.1.

¹⁵¹ *Diario de Barcelona* núm.261, 17 de setembre de 1864, p.8986.

¹⁵² Per exemple, en plena crisi econòmica de la indústria cotonera, el 1854 l’alcalde de Sabadell va escriure al delegat d’hisenda: “queriendo la administración cobrar, ¿cómo es posible satisfacer su montante si es imposible e injusto cobrar de los interesados no egerciendo las industrias? Constitúyase V.S. en mi lugar y con la mano en el corazón pregúntese lo que haría. No dudo que se consideraría en una

d'haver transferit el 20% dels rendiments del pont (en contra de l'opinió de l'Ajuntament que classificà aquells rendiments com a arbitris), Hisenda va advertir que procediria “ejecutivamente contra los bienes propios” dels regidors responsables de 1856 a 1858; finalment les amenaces no es van portar a terme, i una Reial ordre de 1860 donà la raó als regidors afectats¹⁵³.

En el cas de la ciutat de Lleida, quan els moderats aconseguiren el poder l'any 1844 van haver de fer front a les dificultats financeres heretades: endarreriments en el pagament dels empleats municipals i deutes a l'administració estatal. Malgrat que les noves autoritats locals van fer progressos en aquest segon aspecte, i fins i tot van rebre l'agraïment de l'intendent per haver-lo ajudat a sortir de la seva “angustiada posicion”¹⁵⁴, els va costar molt posar-se al dia. L'eficàcia recaptadora de l'Ajuntament lleidatà no fou precisament exemplar, fins al punt que l'agost de 1845 la Intendència provincial protestà enèrgicament perquè cap ciutadà no havia pagat la contribució d'inquilinats a pesar que ja havien vençut tots els terminis i que a la resta de la província sí estaven complint el seu deure: després de recordar que aquesta actitud era “altamente criminal”, va exigir a les autoritats de la ciutat que enviessin d'una vegada un llistat dels deutors i que els deixessin de protegir¹⁵⁵.

Els edictes municipals no sembla que donessin gaire resultat. Així, el 8 de gener de 1846 un ban de l'alcalde amenaçà que “siendo muchos los atrasos de contribuciones, y viendose cada dia conminado el Escmo. Ayuntamiento con apremios por el Señor Yntendente de esta Provincia, prevengo [...] á todos los deudores morosos que el diez y ocho de los corrientes se procederá ejecutivamente contra los que no las hubiesen

---

posición muy afligida y que desearía que el Superior le sacase de ella” (RANZATO, G.: *La aventura de...*, p.102).

¹⁵³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessió del 17 de juliol; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 18 de juliol.

¹⁵⁴ APL caixa núm.1529, secretaria general-correspondència 1844, carta del 3 d'agost.

¹⁵⁵ Comunicació del 26 d'agost de 1845, a l'APL caixa núm.1532, carpeta de fiscalitat estatal delegada-contribució inquilinats 1845.

satisfecho”, i el 17 de gener va advertir els deutors “por segunda y ultima vez”; però l'alcalde no gosà posar en pràctica immediatament les seves amenaces, i el 22 de febrer preferí tornà a avisar que “no habiendo puesto todavía en planta las penas de ejecucion con que por diferentes bandos han sido conminados los deudores de toda clase de contribuciones, de acuerdo con el Escmo. Ayuntamiento les prevengo que dentro tercero dia se llevarán aquellas á efecto sin haber lugar á las consideraciones que hasta de ahora se han tenido por hallarse todavia pendiente la cosecha del aceite”¹⁵⁶.

De vegades sembla detectar-se una mena de boicot o indiferència que, si era prou general, a l'administració li costava molt de contrarestar. El 1847 l'intendent es queixà per la lentitud amb què els contribuents presentaven la relació de finques que posseïen però, abans d'iniciar accions contundents, preferí demanar que l'Ajuntament convoqués els majors contribuents de la ciutat per a convèncer-los i evitar que el seu mal exemple s'estengués per la província¹⁵⁷. I aquesta mena de problemes s'acostumaven a repetir, com quan el juny de 1851 el recaptador de contribucions directes de la ciutat es trobà que solament una tercera part dels contribuents havien pagat el segon trimestre de contribucions d'immobles vençut el 5 de maig, i la majoria dels deutes continuaven sense pagar a finals de juliol malgrat les amenaces d'embargament: en conseqüència, el recaptador de contribucions directes declarà que la seva benevolència a causa de la coincidència amb la collita de cereals s'havia acabat, i que a partir del 5 d'agost seria “inecortable con los que despreciaron las consideraciones que por mi parte se les guardaron”¹⁵⁸.

Eren habituals la repetició d'avisos de multes i embargaments als deutors, que perdien la seva credibilitat a mesura que les autoritats cada vegada afirmaven que era

---

¹⁵⁶ Bans de l'any 1846 al *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1846*.

¹⁵⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1847*, sessions del 22 i 26 de maig.

¹⁵⁸ APL caixa núm.1418, alcaldia-bans edictes 1851, ban de l'1 de juliol de 1851; i caixa núm.1479, secretaria general-correspondència 1851, comunicació del 29 de juliol.

l'última advertència, però també és cert que al final la paciència de l'administració s'esgotava i no quedava més remei que actuar executivament contra els morosos. A pesar que l'alcalde i els regidors sabien que podien ser acusats pels seus veïns de no defensar adequadament els interessos locals, també eren conscients que tard o d'hora havien de recaptar el que exigien les autoritats superiors.

En canvi, quan era l'Exèrcit qui reclamava diners de contribucions, no tenia tantes consideracions ni amb les autoritats locals ni amb les autoritats civil en general. Els ajuntaments catalans sempre van considerar injust haver de costejar les Esquadres de Valls amb recursos locals, i el de Lleida no va ser cap excepció i no va voler pagar fins rebre l'autorització del cap polític. Però quan el Capità general de Catalunya se'n cansà d'esperar, va avisar que arrestaria la tercera part del regidors lleidatans i els traslladaria a Barcelona si no cobrava abans de tres dies. Lògicament, aquestes amenaces foren prou convincents i el pagament es va fer ràpidament¹⁵⁹.

Advertències similars es van repetir a mitjan 1866 per part de l'administrador d'Hisenda contra l'Ajuntament progressista, amb l'avís que una "comision de apremio" actuaria contra els regidors en un termini de 48 hores, i en primer lloc contra Josep Tremulla i Sebastià Ribelles que havien estat escollits com els primers responsables. En aquest cas hi havia altres elements fonamentals: l'Ajuntament no havia cobrat cap indemnització anys després de perdre els principals propis, va haver d'utilitzar recàrrecs per a cobrir el dèficit i poder pagar els encapçalaments, i un d'aquests recàrrecs sobre els consums havia provocat un motí el setembre de 1865 que va suposar el cop definitiu a les finances municipals. El juny de 1866 l'Ajuntament de Lleida es va trobar amb una situació desesperada, ja que com va explicar "resultara que sin vererlo ni comerlo, segun suele decirse, nos veremos todos con los bienes vendidos despues de trabajar todo el año en favor de la Hacienda", i es va oposar a tornar a assumir l'encapçalament dels

consums “porque adiestrado ya con la esperiencia sabe que no se puede hacer efectivo con los recargos que forzosamente lleva consigo y no quiere ya arrostrar mas compromisos en beneficio pura y exclusivamente del Tesoro”¹⁶⁰. Finalment, aquesta situació que s’arrossegava de feia temps fou aprofitada pel govern moderat per a provocar la dimissió dels regidors i constituir un nou Ajuntament més favorable políticament.

Però la impopularitat de la reforma de 1845 es devia sobretot al fet que la pressió fiscal estava molt desigualment repartida perquè es basava excessivament sobre els impostos indirectes. I el que simbolitzà millor la injustícia social del sistema fiscal espanyol va ser l’impost de consums i el dret de portes que, malgrat unes breus supressions, van subsistir fins més enllà de 1868 i van aportar entre el 5% i el 12% dels ingressos no financers de l’Estat¹⁶¹. L’administració d’Hisenda cobrava l’impost per administració directa en algunes capitals quan les mercaderies passaven pels burots, encara que en la majoria dels casos volia estalviar-se les excessives despeses d’aquest sistema i preferia negociar una quota que el municipi es comprometia a pagar (la qual cosa de vegades aprofitava per a pressionar políticament determinades localitats)¹⁶².

Aquesta generalització del sistema d’encapçalaments¹⁶³ en la contribució de consums (l’any 1853, dels 10.126 municipis subjectes a l’impost 9.963 estaven encapçalats) va ser incentivada per la mateixa administració: se suposava que els

---

¹⁵⁹ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1848*, sessions del 6 i 8 d’abril.

¹⁶⁰ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1866*, sessions del 27 i 30 de juny; i APL caixa núm.1571, administració-obres i urbanisme, carpeta de pont-obres públiques 1866-1867, carta a Pedro Abades del 21 de juny de 1866.

¹⁶¹ COMÍN, F.: *Historia de la Hacienda... Vol.II*, p.77.

¹⁶² Un diputat a Corts va afirmar: “Lo que ha sucedido es que aquellos pueblos que han tenido un buen padrino, que aquellos pueblos que se han prestado dóciles a las exigencias del Gobierno, eligiendo Diputado al que aquél les designaba, han logrado en muchos casos encabezarse por una cantidad insignificante, al paso que otros menos dóciles a la voluntad del Gobierno han tenido que optar entre un encabezamiento crecido, o un arrendamiento funesto” (MARTÍN NIÑO, J.: “1854: Una fecha en la historia del impuesto de consumos”, *Hacienda pública española* núm.69, Madrid, 1981, p.224).

¹⁶³ Tal com es definia a la llei, “El encabezamiento es un contrato entre la administración y una asociación de contribuyentes, por medio del cual obligándose éstos al pago de una cantidad determinada

encapçalaments eren convenis voluntaris entre la Hisenda pública i els ajuntaments, però a la pràctica els municipis preferien fer front a la quota establerta per Hisenda abans de deixar que l'administració estatal recaptés directament l'impost o l'arrendés a un particular únicament preocupat per fer el màxim negoci possible, una opció sempre més perjudicial per als veïns. El que ocorria és que després molts municipis recarregaven pel seu compte l'impost de consums, i fins i tot Ramón de Santillán va remarcar “el uso indiscreto que en algunos pueblos se ha hecho de la facultad de imponer arbitrios ó recargos que aumentan el impuesto [...] es la prueba más evidente de la preferencia que en muchas localidades se da á los medios indirectos sobre los directos, preferencia fundada en la necesidad y en la conveniencia misma de los contribuyentes, más propensos siempre á rebelarse contra la exacción de una cuota de 20 reales en cada trimestre, que contra el duplo ó triplo de esta cantidad pagado diariamente”¹⁶⁴.

Els conflictes apareixien quan l'administració estatal pretenia recaptar més o algun funcionari volia fer mèrits davant del govern, com l'any 1851 en què l'administrador provincial de rendes indirectes va voler augmentar l'encapçalament de consums de la ciutat de Lleida de 180.000 rals a 360.000 (per al vi, oli, carn, aiguardents, vinagre i sabó). Davant d'aquesta mena de situacions, la millor solució era recórrer a alguna persona amb influències a Madrid, i en el cas de Lleida la persona adequada era el diputat per Tremp Pascual Madoz. L'Ajuntament continuava controlat pels moderats mentre que Pascual Madoz formava part del partit progressista, però això no era impediment perquè a la ciutat sempre es comptés amb Madoz per a resoldre assumptes d'aquesta mena. I se li va enviar una carta signada per “las personas mas

---

sustituyen a la primera en los derechos y acciones que son objeto de especulación” (ARTOLA, M.: *La Hacienda del...*, p.251).

¹⁶⁴ SANTILLÁN, R.: *Memoria histórica de las reformas hechas en el sistema general de impuestos de España y de su administración*, Madrid, 1997 (ed. facsímil); la cita és de la pàgina 183.

visibles de la Clase labradora y cosechera” que li feien saber la preocupació d’una població decidida a refusar “esa opresión progresiva que nos mata calculadamente”: temien “de una manera infalible la ruina de la cosecha de vinos de este término que es la mejor y mas sólida esperanza de la castigada clase agricultora”, i com a possible solució insinuaren que “la ambicion de aquel funcionario quedaria satisfecha con una traslacion en sentido favorable á sus intereses”¹⁶⁵.

La possibilitat de traslladar-lo no es va poder portar a terme i, a pesar de la mediació del governador provincial, a les reunions celebrades no es va arribar a cap acord i es deixà la decisió final en mans del govern. Tot seguit, la comissió mixta creada entre l’Ajuntament i els majors contribuents es va tornar a dirigir a Pascual Madoz per a demanar-li ajuda, i en el seu escrit es va afegir un nou factor decisiu com era el perill de desordres populars: “la clase mas lastimada será la jornalera del campo y labradora, cuyo desborde seria estrepitoso, reproduciendo escenas que aun se recuerdan con horror”¹⁶⁶. Finalment, gràcies a Madoz s’aconseguí arribar a l’acord de 230.000 rals anuals durant tres anys.

Per tant, el govern municipal constituïa un àmbit que donava possibilitats d’acció i d’influència sobre els responsables de la Hisenda estatal, sovint a través dels diputats a Corts, i podia aconseguir ser un representant eficaç dels interessos dels contribuents de la ciutat més enllà de les diferències ideològiques que existissin entre ells. Si sorgien els conflictes, hi havia una capacitat de negociació que no podem menysprear més del compte.

L’any 1852 un Reial decret va implantar l’impost del dret de portes a Lleida, del qual se n’havia lliurat els anys anteriors a diferència de moltes altres capitals de

---

¹⁶⁵ Carta de l’1 de setembre de 1851 a l’APL caixa núm.1544, carpeta de fiscalitat estatal delegada-contribució de consums 1851.

¹⁶⁶ Carta i acta de la reunió del 13 de setembre de 1851, a l’APL caixa núm.1544, carpeta de fiscalitat estatal delegada-contribució de consums 1851.

província. Malgrat les noves sol·licituds d'exempció de l'Ajuntament, que volia protegir els mercats de productes agraris que se celebraven a l'interior de la ciutat, els regidors van haver d'acceptar la decisió governamental i la solució adoptada per l'Ajuntament va ser també l'encapçalament, de forma que va passar de pagar 230.000 rals anuals pels consums a 290.000 pels consums i pel dret de portes. L'Ajuntament es va resistir a pagar més amb arguments ben convincents, ja que “no permitiendó el carácter del impuesto arrendarlo desde un principio por la exasperacion que producirian en los contribuyentes las odiosas investigaciones del arrendatario, no tenia mas recurso la Municipalidad que administrarlo por su cuenta [...] en el estado actual de ser nuevo el impuesto es imposible exigir el decreto de entrada á las frutas, ni a los demas productos agricolas que importan los jornaleros del campo y labradores al retirar cuando anochece, porque en las puertas se suscitarian peleas [...] hasta que los habitantes y la costumbre no hayan hecho desaparecer la prevencion con que se mira la contribucion de puertas para lo que debe transcurrir algun tiempo debe procederse con mucho miramiento”¹⁶⁷. Després del Bienni progressista, el 1856 es va aprofitar el restabliment de la contribució de consums per a fondre-la amb el dret de portes¹⁶⁸.

Els problemes es van agreujar posteriorment per culpa de l'augment de les quotes. Dels 280.000 rals dels anys 1859 i 1860 (convertits en 314.950 quan va acabar la franquícia de cereals), el 1860 el nou contracte obligà a aportar gairebé 438.700 rals, una quantitat que també es va haver de pagar els anys 1861 i 1862¹⁶⁹. Una nova pujada de l'encapçalament imposada a finals d'aquest últim any va provocar que a partir de llavors l'Ajuntament tingués grans dificultats per a complir el contracte i els recàrrecs provincials, situació agreujada pel motí de 1865, i el desembre de 1866 encara

¹⁶⁷ APL caixa núm.1662, hisenda-finançament i fiscalitat, carpeta de fiscalitat estatal delegada-contribució consums 1852.

¹⁶⁸ SANTILLÁN, R.: *Memoria histórica de...*, p.195.

s'arrossegaven deutes de 1863¹⁷⁰. Una raó d'aquests augments fou el creixement de la població oficialment reconeguda arran del cens de 1857, fins llavors molt menor a la real, que també afectà al subsidi comercial i industrial fins al punt que l'Ajuntament reclamà sense èxit el suport del diputat Pedro Abades per evitar que les quotes individuals augmentessin més del 66% en dos anys¹⁷¹.

L'administració municipal de l'impost de consums, en poder ser menys estricta, era el millor mètode per als ciutadans i es podia combinar amb l'arrendament dels consums de determinats productes o el seu repartiment entre alguns gremis (per exemple, el 1851 estaven arrendats els consums d'aiguarent, vi forà i oli al detall)¹⁷². L'Ajuntament de Lleida ho va argumentar amb aquestes paraules: “solo por medio del encabezamiento es posible dejar de cargar los derechos de las tarifas legales, estableciendo otros mas módicos y proporcionados al valor intrinseco de las especies sugetas al impuesto, de ínfima calidad en este pais [...] el Ayuntamiento [...] ha sostenido siempre el encabezamiento, á fin de evitar que llegara un dia en que la Administracion de Hacienda pública recaudara directamente el impuesto, y supliera con una fiscalizacion estricta y severísima, la tolerante y benigna que distingue á las Municipalidades, aun no separándose de la ley”¹⁷³. Unes comunicacions de 1863 a l'administrador d'Hisenda de la província mostraren amb més sinceritat què passava, en explicar que si continuava sent tan indulgent com en els anys anteriors l'Ajuntament no

---

¹⁶⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessió del 13 de novembre; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 14 de març; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 7 de novembre.

¹⁷⁰ APL caixa núm.1414, ple-expedients de govern 1866, informe de l'Ajuntament interí del mes de desembre.

¹⁷¹ APL caixa núm.1487, secretaria general-correspondència 1858, comunicació del 24 d'octubre; i APL caixa núm.1488, secretaria general-correspondència 1859, comunicació del 5 de gener de 1860.

¹⁷² L'arrendament acostumava a ser un procediment mal vist pels contribuents. Per exemple, el setembre de 1849 els colliters de vi de Lleida van proposar encarregar-se ells mateixos del pagament del dret de consums del vi forà, perquè “era sumamente perjudicial á los intereses agricolas de esta Ciudad el arriendo del derecho de consumos de la especie del vino forastero, por los grandes acopios que hace el arrendatario pues no tiene que pagar el derecho de entrada” (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1849*, sessió del 26 de setembre). Vegeu també BENAUL, J.M.: “Política i consums. La revolució del 1868 a Terrassa”, *Recerques* núm.17, Barcelona, 1985, pp.82-83.

¹⁷³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1865*, ban del 12 de desembre.

podria fer front a l'augment de l'encapçalament dels consums, i en admetre que el president de la comissió de consums havia encarregat més d'una vegada als empleats de les portes i dels burots “concilien los intereses del Ayuntamiento con los de los introductores de especies, causandoles los menores vejámenes que se puedan [...] Asi es, que se está observando la mayor tolerancia; tolerancia que no se tiene seguramente en ninguna Capital de la Península”¹⁷⁴.

Però com que de vegades el frau era excessiu, a finals de 1859 l'Ajuntament de Lleida ordenà la creació d'una ronda de vigilància expressament dedicada a controlar el cobrament dels consums¹⁷⁵. Això no va ser suficient, i el gener de 1861 l'Ajuntament es va reunir en sessió extraordinària en què aprovà contractar interventors, vigilants i un recaptador (amb un cost de 180 rals diaris)¹⁷⁶. El control fou més difícil a mesura que s'enderrocaren les muralles a partir de 1860 i s'obriren noves entrades a la ciutat, i les autoritats van haver d'avisar que els productes subjectes a l'impost solament podien introduir-se per determinats indrets¹⁷⁷. Els anys 60 aquesta vigilància una mica més rigorosa de l'Ajuntament també va comportar un perjudici per algun exregidor moderat, acusat d'haver rebut un tracte de favor anteriorment: aquest va ser el cas de Francesc Cercós, comerciant d'oli, a qui el juliol de 1863 l'Ajuntament va voler obligar a pesar totes les seves càrregues a l'oficina central dels burots perquè en una inspecció es descobrí que havia defraudat¹⁷⁸.

Els habitants més humils de Lleida eren els que patien més directament els registres dels vigilants de les portes, i la seva resistència a un pagament que consideraven gairebé com un robatori provocava situacions molt conflictives que

---

¹⁷⁴ APL caixa núm.1429, secretaria general-expedients del secretari 1863, comunicacions del 15 i 21 de maig.

¹⁷⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió del 14 de desembre.

¹⁷⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1861*, sessió del 4 de gener.

¹⁷⁷ APL caixa núm.1419, alcaldia-bans 1862, ban de l'11 de febrer.

¹⁷⁸ APL caixa núm.1429, secretaria general-expedients del secretari 1863, comunicacions de l'abril, maig i juliol.

fregaven el motí. Els informes dels incidents de l'any 1861 ens donen molts exemples d'intents d'evitar l'impost, com diversos casos de dones que amagaven al voltant d'una dotzena d'ous a les butxaques i a les quals, malgrat la seva negativa a ser registrades, finalment l'empleat de la porta els decomissà els ous; o temptatives de passar gallines o nous per una obertura de la muralla. Però de vegades algunes persones expressaven de forma més contundent la seva oposició al pagament de l'impost i la manca de consideració a uns guardes incapaços de fer-se respectar. Segons el vigilant de la porta de Boters, quan reclamà a Andreu Fontova que pagués per la farina que entrava a la ciutat “me respondió que le tocasse los cojones y le respondi que me pagase los derechos y que se fuera [...] pasando otra vez [...] le pedí los seis cuartos que me faltaban y me respondió que el no debía nada [...] este mismo Andres Fontova hera uno de los que se hallaban en la taberna sobre el dia ocho de Julio cuando ocurrieron algunas voces subversibas”. L'administrador del dret de consums va presenciar un altre incident quan a l'entrada del pont un pare i el seu fill es van negar a pagar per la palla que carregaven sobre cavalls i van intentar saltar-se la vigilància; no ho aconseguiren, però el pare va afirmar en públic que “no pagaré las judias de su cosecha aunque se lo mande Jesucristo”. Sovint l'empleat de l'oficina del burot no podia imposar-se, com tornà a explicar el vigilant de la porta de Boters quan una persona no va voler abonar els tres rals de billó corresponents a les figues que duia, i en no parar “lo segui hasta cierta distancia invitandole a que pagase a lo que estando en estas razones se reunieron algunos hombres á mi alrededor gritando unos y otros matarlo, matarlo, y á esto me fue preciso el retirarme mas estando adeudando dos cuarteras de harina le pedi su importe y me contesto que no queria tampoco pagarlas”. Aquesta tensió va arribar al màxim el mes d'octubre quan a la mateixa porta els empleats es van veure rodejats per “grupos de jentes que en voz alta decian matar hesos ladrones y no pagar, agolpandose con este

motivo apasar todos ha un tiempo sin poder atender ó reconocer los efectos que conducian”, i l’Ajuntament va decidir enviar guardes municipals per a vigilar aquella entrada de la ciutat¹⁷⁹. La possibilitat d’un motí era ben present, ja que la legislació impedia als màxims afectats d’utilitzar la via electoral per a defensar els seus interessos, i solament faltava una petita espurna perquè la reacció de molts pagesos fos incontrolable per les autoritats.

La documentació dels anys següents dóna moltes mostres d’aquestes actituds, com un noi de 14 o 15 anys descobert quan intentava passar una gallina amagada al pit sota la roba, un empleat incapaç d’imposar-se sobre un home que no va voler pagar pels dos sacs de farina que portava i que es va quedar ben tranquil en dir “que si le detenía que me hechava un bufeton”, o un altre pagès que “todos los dias cuando entra está ensultando del mismo modo sin quererse dejar registrar”¹⁸⁰.

El problema amb els consums es veia agreujat perquè els ajuntaments i diputacions van utilitzar aquest impost com una de les seves principals fonts de finançament (constituïa el 31’2% dels ingressos dels municipis espanyols el 1857, i el 25’3% el 1863) i, el que és més significatiu, aquests recàrrecs sobre la contribució de consums van significar, l’any 1858, el 77’8% del que va ingressar l’Estat per aquest impost¹⁸¹. Alguns consistoris municipals preferien gravar els consums abans que implantar més recàrrecs als impostos directes (territorial i industrial) o aprovar repartiments veïnals, però també és cert que en altres casos la raó d’aquesta actitud cal buscar-la en una legislació governamental que refermava el caràcter regressiu de la fiscalitat espanyola: el 1847 es van imposar com a tipus màxims de recàrrec el 25% per a la contribució territorial, el 20% per a la industrial i de comerç, i el 50% per als consums; i malgrat que hi va haver moltes modificacions legals (algunes de les quals

---

¹⁷⁹ APL caixa núm.1491, secretaria general-correspondència 1861, carpeta de 1861 consums.

¹⁸⁰ APL caixa núm.1493, secretaria general-correspondència 1862, carpeta de 1862 consums.

van limitar els recàrrecs sobre els productes considerats de primera necessitat), una Reial ordre de 1857 fixà com a màxims recàrrecs ordinaris el 10% per a la territorial, el 15% per a la industrial i de comerç, i el 50% per als consums, els quals es van mantenir ens uns marges similars els anys següents¹⁸². Encara que si un ajuntament abusava excessivament dels impostos indirectes, pressionat pels majors contribuents o senzillament amb la voluntat de beneficiar els grups socials que representava, podia acabar rebent amonestacions de l'administració d'Hisenda¹⁸³ o provocar una revolta popular.

Però segurament aquests comentaris anteriors no són generalitzables a tots els municipis. És possible que la preferència per cobrir els dèficits amb recàrrecs sobre els consums es donés sobretot a les ciutats de certa importància, mentre que potser els municipis més petits amb unes institucions locals més representatives de la voluntat popular preferien gravar la contribució territorial. En aquest sentit, les dades aportades per Jordi Casas semblen confirmar aquesta apreciació, i la comparació establerta per Eliseu Toscas entre Sarrià i Masquefa és prou il·lustrativa¹⁸⁴.

A la ciutat de Lleida tant els regidors moderats com els progressistes van intentar no abusar dels recàrrecs sobre els impostos directes i sobretot van evitar els repartiments veïnals ja que, malgrat les seves diferències, la majoria estava d'acord amb el caràcter censatari del sistema polític (encara que diferissin en el seu grau) i tots els implicats sabien que un augment de les contribucions directes provocaria el malestar dels votants. Així, l'Ajuntament progressista de 1843 va comunicar al govern que les contribucions directes eren “siempre sensibles y repugnantes”, i va fer saber que l'Ajuntament “está

---

¹⁸¹ COMÍN, F.: *Historia de la Hacienda... Vol.II*, p.212.

¹⁸² SALORT, S.: *La Hacienda local...*, pp.77-79; i CASAS, J.: “La Hisenda municipal...”, p.101.

¹⁸³ SALORT, S.: *La Hacienda local...*, p.232. Vegeu també DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, pp.369-371.

¹⁸⁴ TOSCAS, E. i AYALA, F.: “Entorn dels poders i les hisendes locals de dos municipis de Catalunya a mitjan segle XIX: Sarrià i Masquefa (1847-1856)”, dins VI JORNADES D'ESTUDIS HISTÒRICS

decidido á resistir toda contribucion directa que no esté votada por las Cortes”¹⁸⁵. El novembre de 1851 les autoritats locals moderades també van exposar una opinió similar, quan intentaren evitar una derrama general en considerar que els contribuents pagaven massa per contribucions directes, que les dades fiscals eren insuficients, i que qualsevol impost indirecte era “menos sensible”¹⁸⁶. I el juny de 1856 l'alcalde progressista-demòcrata Ramon Castejón va repetir una argumentació gairebé idèntica per a refusar els repartiments veïnals en afirmar que eren “generalmente poco equitativos por la dificultad que ofrece la apreciacion de la fortuna de cada particular en poblaciones de vecindario numeroso”¹⁸⁷.

A més a més, els mitjans per a cobrir els dèficits municipals es decidien en reunions del regidors amb majors contribuents que, lògicament, no tenien gaire interès en aprovar impostos directes: així, durant la Dècada moderada hi va haver alguns anys en què fins i tot no hi va haver cap recàrrec sobre les contribucions territorial i industrial. En canvi, a partir de 1856 es va consolidar un canvi de tendència, fins al punt que els recàrrecs sobre els impostos estatals directes van aportar més ingressos que els aprovats sobre productes de consum com carns, vi, porcs o aiguardent; i en anys següents els recàrrecs sobre les contribucions territorial i industrial van arribar al màxim permès per la legislació del 10% i 15% respectivament¹⁸⁸. Però els consums mai no van

---

LOCALS: *Fiscalitat estatal i...*, pp.511-514; i CASAS, J.: *La configuració de la hisenda municipal liberal a Catalunya 1833-1855*, tesi doctoral, Barcelona, 1994, pp.683-693.

¹⁸⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament, cartuari i escriptures 1842-43*, sessió del 16 d'agost de 1843.

¹⁸⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1851*, sessió del 30 de novembre; i APL caixa núm.1479, secretaria general-correspondència 1851, carpeta de correspondència del comandant general amb l'alcalde.

¹⁸⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 25 de juny.

¹⁸⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1848*, sessió del 30 de setembre. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1849*, sessió del 17 de març. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1850*, sessió del 13 d'abril. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1851*, sessió del 12 de març. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1852*, sessió del 24 de març. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1853*, sessions del 28 de maig i del 27 de juliol. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 5 d'abril. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessions del 6 i 17 de desembre; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió de l'1 d'agost; i APL caixa núm.1486, secretaria general-correspondència 1857, nota de l'1 d'agost. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessions del 26 i 27 de novembre. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessions del 18 i 19 de maig; i APL caixa núm.1488, secretaria general-correspondència 1859, informe a l'alcalde de Sevilla del 9 d'octubre. *Llibre*

deixar d'estar recarregats, i van patir especialment a partir de 1860 les conseqüències dels creixents dèficits municipals, causats per l'augment de despeses vinculades als projectes renovadors d'aquells anys i per una disminució d'ingressos per culpa de la desamortització i de la pèrdua de les rendes del peatge del pont. Per exemple, si ens fixem en els pressupostos municipals aprovats pels regidors (xifres que sovint experimentaven modificacions importants en la seva tramitació per obtenir l'aprovació governamental), ens trobem amb unes dades prou reveladores: dels 365.000 rals d'ingressos ordinaris i 392.000 de despeses pressupostats per a 1851, o 406.000 i 457.000 per a 1857, es va passar per a 1861 a 333.000 rals d'ingressos i 526.000 de despeses, i el pressupost per a l'any econòmic de 1864 a 1865 fou de 314.000 d'ingressos i 656.000 de despeses, augmentades a més de 700.000 rals l'any següent¹⁸⁹. Evidentment, davant la insuficiència dels impostos directes, aquests esforços financers forçosament els van haver de pagar les classes populars amb recàrrecs sobre els consums, que s'havien d'afegir a la quota exigida per l'Estat que havia crescut espectacularment.

A diferència dels moderats, els progressistes lleidatans en determinats moments es van mostrar sensibles a les queixes. A l'inici del Bienni progressista l'Ajuntament va demanar la supressió dels consums i dels drets de portes i buscà el suport dels ajuntaments de les altres tres províncies catalanes, ni que fos per a complir els compromisos adoptats durant el pronunciament de 1854 o per estalviar-se el nou encapçalament de 290.000 rals anuals per a 1855, 1856 i 1857¹⁹⁰. I quan ho aconseguí, no es va estar de proclamar "la satisfaccion estrema [...] con la supresion de la honerosa

---

d'actes de l'Ajuntament 1859, sessions de l'1 i 2 de juliol. *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 24 de juliol.

¹⁸⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1850*, sessió del 20 de febrer; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 3 de desembre; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1860*, sessió del 22 de juliol; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1864*, sessió del 12 de març.

¹⁹⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessions del 4 de novembre i del 2 de desembre.

é irritante contribucion”¹⁹¹. Aquells regidors sí van reconèixer com era de perjudicial l'impost de consums per a les classes baixes, i van ressaltar la injustícia afegida que es patia a Lleida perquè perjudicava més els productors que els propietaris de les terres: “mientras el propietario de tierras [...] está exento de la molesta investigacion del sistema fiscal vigente, los cosecheros de vino y aceite pagan doblada contribucion y sufren las tropelias y desafueros de los cobradores y arrendatarios sin que les sea posible reintegrarse con mucho de los anticipos que se ben forzados á hacer”¹⁹².

D'altres vegades sorgien propostes de forma autònoma entre la població, que tenia una capacitat d'organització i de mobilització destacables, i que demostrava que podia trobar alternatives a la seva marginació de les institucions polítiques. Així va succeir l'any 1862 quan l'Ajuntament estava negociant amb l'administració l'encapçalament de consums de l'any següent i, davant l'amenaça d'un gran augment de la quota, va començar a circular per la ciutat la idea que es pogués fer un repartiment veïnal. La proposta va tenir suficient èxit com perquè diversos propietaris, comerciants i industrials prepararessin una exposició, signada per més de 300 persones de diverses tendències ideològiques, en queixa pel que consideraven unes quotes excessives per a una ciutat en crisi que havia perdut el seu mercat de grans i amb el pla de passar al repartiment com a mecanisme de recaptació dels consums: “Sobre la preferencia de este al encabezamiento parcial, arriendo, ó administracion de las especies, los esponentes y con ellos la inmensa mayoría del vecindario tienen formada su firme opinion [...] proporcionaria á esta Capital el mayor bien que actualmente cabe esperar de las facultades que competen á la autoridad local”. I a continuació els arguments aportats per l'exposició foren contundents: “¿cabe dudar que dicho medio [el repartiment] ahorraria á la poblacion los 5, 6, 7, 8, ó acaso mas miles de duros que ha de hacer preciso invertir

---

¹⁹¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 31 de desembre.

la vigilancia destinada á evitar defraudaciones, aun para obtenerla muy imperfectamente atendidos los innumerables puntos que deja descubiertos el recientemente efectuado derribo de los muros que circuian la Ciudad? [...] ¿Nada significan las vejaciones que tienen que soportar no solo los cosecheros y traficantes, sino cuantas personas penetran en la poblacion, para tranquilizar la suspicacia fiscal? ¿Nada representan las invasiones en el hogar doméstico, en el santuario de la familia, que hace precisas la cobranza de los derechos por administracion ó arriendo? [...] Al lado de estos males [...] son de bien poca monta los inconvenientes del repartimiento, que por otra parte tiene á su favor la mayor justicia en la distribucion del tributo, evita la impiedad de hacer contribuir al pobre y al meramente jornalero, da lugar al desahogo consiguiente á no tener que satisfacer las cuotas mas que parcialmente en períodos trimestrales, y sobre todo pone otra vez al comercio de esta Capital en disposicion de competir con el de otras poblaciones”.

Una comissió encarregada d’estudiar l’assumpte no es va estar d’afirmar que el mètode per a recaptar els consums aplicat els anys anteriors era perjudicial, i que devia haver estat adoptat “por un lamentable culto á las opiniones admitidas, y acaso porque los vecinos injustamente gravados no sabian ó no se atrevian á esponer franca y publicamente sus quejas por respetos inmotivados, que perpetuaban el abuso”; i va afegir que “pasaron felizmente los tiempos en que era general la creencia que enaltecía por escelentes é inmejorables los impuestos indirectos”¹⁹³. Malgrat els seus arguments convincents i el suport d’una part molt important de la població, el procediment del repartiment no es va arribar a aplicar, probablement per l’oposició dels majors contribuents i pel temor d’algunes autoritats locals a aprovar un repartiment que de ben segur hagués provocat moltes protestes i hagués perjudicat els grups benestants.

---

¹⁹² APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1854, esborrany d’una petició a les Corts constituents.

Significativament en aquella comissió, malgrat pretendre ser representativa de tots els sectors socials de la ciutat, hi havia una presència important de progressistes i especialment de demòcrates que s'anaven desmarcant de l'elitisme d'alguns liberals històrics adherits a la Unió liberal.

L'impost de consums gravava productes de primera necessitat, i per això era el més odiat per la majoria de la població i els progressistes havien de prometre la seva supressió sempre que iniciaven alguna revolta. El malestar contra els consums va ser una de les causes més habituals de motins, i aquesta pressió popular junt amb l'augment dels encapçalaments expliquen que aquest impost fos cada vegada més difícil de cobrar durant els anys 60 tant a Lleida com a Barcelona, i que en aquesta darrera província la Diputació acabés autoritzant molts municipis a cobrir les seves quotes mitjançant repartiments veïnals i recàrrecs sobre les contribucions territorial i industrial¹⁹⁴.

En el cas de la ciutat de Lleida, quan a les queixes que s'arrossegaven de feia temps s'hi va afegir un nou augment de l'impost l'any 1865, moltes persones consideraren que s'havien sobrepassat els límits admissibles i va esclatar un motí. Perquè a Lleida es donaven altres circumstàncies que agreujaven l'impacte dels consums, com va explicar el governador "teniendo en cuenta el sistema de cultivo que se sigue en la huerta lo cual hace que la gran mayoría de los jornaleros lleven en arriendo alguna tierra de donde asi como del jornal sacan la subsistencia suya de la familia y que á estos les es sensible tener que pagar á la entrada en la Ciudad el derecho de consumos de los frutos que destinan a la venta con el fin de satisfacer sus mas perentorias necesidades"¹⁹⁵. Inicialment l'Ajuntament i els contribuents convocats després de la revolta acordaren rebaixes en els consums de determinats productes que

---

¹⁹³ Exposicions impreses de l'agost de 1862 a l'Arxiu Sol-Torres, papers diversos.

¹⁹⁴ FRADERA, J.M.: "Entre progressistes i moderats: la Diputació de 1840 a 1868", dins RIQUER, B.de (dir.): *Història de la Diputació... Vol.I*, pp.135-136.

¹⁹⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1865*, sessió del 9 de setembre.

serien compensades amb un repartiment veïnal, però els responsables es van veure incapaços d'organitzar el repartiment en un semestre de gairebé 500.000 rals i van acabar restablint les antigues tarifes. La Junta dels repartidors va declarar que ni tan sols podia preparar les bases d'un repartiment perquè, segons ells, “en una importante poblacion como es Lérida, que cuenta 20.000 almas, es de todo punto imposible descender á poder apreciar la posicion necesidades y consumo de cada familia”; i va afegir que el repartiment s'oposava a l'esperit de la llei, que el considerà com una darrera opció per a les petites poblacions “donde todos sus vecinos se conocen y pueden apreciar la posicion riqueza y necesidades de cada uno”¹⁹⁶.

El motí va acabar provocant una crisi política a l'Ajuntament i uns endarreriments en el pagament de la quota de consums que les autoritats locals es van veure incapaces de recaptar, uns problemes que els moderats lleidatans aprofitaren per a recuperar el poder.

VI.4.2.- Les finances municipals

Els ajuntaments van patir els efectes de l'estricta control de les hisendes locals per part dels governadors o del poder executiu: els pressupostos amb ingressos ordinaris menors de 200.000 rals havien de ser aprovats pel governador, i els de quantitat superior havien d'obtenir el vistiplau del govern. Els excessos centralistes sovint perjudicaven o endarrerien iniciatives locals, com quan l'Ajuntament de Lleida va haver d'esperar l'autorització del govern per a poder destinar els 4.000 rals sobrants del pressupost d'imprevistos per a constituir un banc agrícola¹⁹⁷. Les finances municipals també van estar condemnades a una escassetat d'ingressos que afectà negativament l'acció dels ajuntaments, una situació agreujada pel fet que els governs havien delegat en els poders

---

¹⁹⁶ APL caixa núm.1545, administració-proveïments i consums, carpeta de proveïments 1865, informe del 27 de novembre.

¹⁹⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1851*, sessió del 5 de febrer.

locals la gestió de diversos serveis públics sense els recursos econòmics necessaris¹⁹⁸. A més a més, s'experimentaren les conseqüències d'un sistema fiscal injust i de l'absència d'un aparell burocràtic capaç de reduir el frau.

Els ingressos ordinaris dels municipis eren els productes líquids dels propis, un cop deduït el 20% de l'impost estatal i altres contribucions; els arbitris establerts sobre articles de consum i altres productes; els ingressos de beneficència i d'instrucció pública; i altres recursos eventuais. Per a cobrir el dèficit municipal, la llei va reglamentar que els ajuntaments (amb intervenció dels veïns i majors contribuents, i prèvia autorització de les autoritats superiors) poguessin aprovar la recaptació d'alguns arbitris, repartiments veïnals i recàrrecs sobre contribucions estatals (territorial, industrial i de consums). Com ha escrit en Francisco Comín, aquests anomenats "recursos per a cobrir el dèficit" eren un artifici legal que reforçava la subordinació dels poders polítics locals a les autoritats estatals: "En la concepción actual este "déficit" previsto no era tal, sino que se trataba sencillamente de la diferencia entre los presupuestos de gastos y los ingresos permitidos por la ley. Como aquellos ingresos permanentes -ordinarios y extraordinarios- no podían bastar normalmente para financiar sus previsiones de gastos, los Ayuntamientos habían de solicitar a las Cortes, el gobierno o la Diputación, según las épocas y los montantes de sus presupuestos, el establecimiento de los recursos precisos para cubrir el déficit inicial. Era una forma de sujetar a las autoridades municipales al gobierno"¹⁹⁹.

En la majoria de les capitals de província espanyoles les rendes obtingudes dels béns propis acostumaven a ser del tot insuficients per a les necessitats municipals,

---

¹⁹⁸ Quant al funcionament de les finances municipals, vegeu SALORT, S.: *La Hacienda local...*, pp.65-99 i 231-288; CASAS, J.: *La configuración de la hisenda municipal liberal...*, especialment pp.665-689; MORAL RUIZ, J.del: *Hacienda central y haciendas locales en España (1845-1905)*, Madrid, 1984, pp.95-111; COMÍN, F.: *Historia de la Hacienda... Vol.II*, pp.201-214; DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la revolución...*, pp.365-383; i CASTRO, C. de: *La revolución liberal...*, pp.192-208.

¹⁹⁹ COMÍN, F.: *Historia de la Hacienda... Vol.II*, pp.207-213.

sobretot després de la desamortització de 1855, i l'any 1857 representaren únicament l'11'9% dels ingressos municipals totals. En conseqüència, moltes localitats es finançaven principalment amb recàrrecs sobre les contribucions estatals, mentre que els arbitris i els repartiments veïnals van tenir menys importància²⁰⁰. Fins i tot, per a principis dels anys 50 del segle XIX, s'ha comprovat que en la majoria dels municipis de la província de Barcelona els arrendaments dels propis solament aportaven entre el 5% i el 10% dels ingressos totals, i això ha induït a Jordi Casas a afirmar que a Catalunya la transformació de les hisendes municipals ja s'havia produït abans de la desamortització de 1855²⁰¹.

En canvi, la ciutat de Lleida presentava característiques peculiars i els propis aportaven ingressos molt importants, gràcies especialment al pont i als molins fariners. Els molins fariners estaven arrendats per entre 70.000 i 95.000 rals anuals durant els anys 50. I al pont es cobraven un peatge (que va passar de ser considerat propi a arbitri el 1856), i arbitris i recàrrecs municipals i provincial que pagava tothom excepte els veïns de Lleida i d'Almacelles²⁰² (i tal vegada els d'algun poble més), l'arrendament del qual va produir entre 1852 i 1862 una mitja anual de 105.000 rals²⁰³. Les rendes del pont van ser molt temptadores per a la Hisenda estatal, que intentà apropiar-se'l diverses vegades. D'altra banda, els ingressos dels arbitris (que aportaven 120.000 rals cap a

---

²⁰⁰ De les 28 capitals de província estudiades per Moral Ruiz entre 1843 i 1850, en 22 les principals fonts d'ingressos municipals foren els recàrrecs, arbitris i repartiments veïnals, i en la majoria dels casos amb molta diferència sobre els ingressos procedents de propis (MORAL RUIZ, J. del: *Hacienda central y...*, pp.109-111). Vegeu també COMÍN, F.: *Historia de la Hacienda... Vol.II*, p.209.

²⁰¹ CASAS, J.: *La configuració de la hisenda municipal liberal...*, i CASAS, J.: "La Hisenda municipal...". Vegeu també CASTRO, C. de: *La revolución liberal...*, p.196.

²⁰² *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1859*, sessió del 25 de juny. Informe del 12 de setembre de 1855 a l'APL caixa núm.1520, patrimoni, 1855-antecedents dels béns del comú subjectes a la desamortització.

²⁰³ APL caixa núm.1570, administració-obres i urbanisme, carpeta de pont-expedient obres públiques 1862, certificació del 2 de juliol; APL caixa núm.1520, patrimoni, carpeta de descripcions generals, inventaris de béns 1853; APL caixa núm.1520, patrimoni, carpeta de cessions i arrendaments de drets i béns del municipi 1857; i APL caixa núm.1488, secretaria general-correspondència 1859, informe del 9 d'octubre a l'alcaldia de Sevilla.

1848) van patir els efectes negatius dels decrets que van establir la llibertat de pesos i mesures i la lliure circulació d'alguns productes²⁰⁴.

L'any 1857 l'Ajuntament de Lleida encara conservava la part més important del seu patrimoni, i els arrendaments de propis i arbitris municipals van incloure el peatge del pont, l'almodí, el proveïment de carns amb les pastures incloses, els molins fariners, les cases carnisseries (inclòs el proveïment públic de carns), els corrals de l'escorxador, el magatzem del pont, unes petites cases de fusta i l'enllumenat públic²⁰⁵. La desamortització es va anar aplicant amb lentitud, però els problemes vingueren perquè l'Estat no complí els seus compromisos de compensar la pèrdua de propis amb títols de renda pública que haguessin assegurat ingressos regulars, i això arruïnà molts ajuntaments. Lleida n'és un bon exemple, ja que el 1858 l'Ajuntament va patir la venda dels molins fariners i el 1862 l'administració estatal li va prendre les rendes del pont; i l'any 1865 les autoritats locals encara esperaven rebre els documents per a poder cobrar les rendes corresponents als molins fariners i la indemnització pel pont, la qual cosa obligà des de llavors a establir molts recàrrecs extraordinaris per a cobrir els creixents dèficits dels pressupostos municipals (com ja hem comentat abans en tractar dels consums)²⁰⁶. En definitiva aquest comportament de l'administració estatal, al qual s'uniren els efectes de la crisi del mercat de grans provocada per l'arribada del ferrocarril, va arruïnar les finances locals, va paralitzar bona part dels projectes urbanístics, va ser un factor important en els endarreriments de la ciutat a les quotes dels encapçalaments, i va col·locar els regidors en una situació personal ben compromesa. Els efectes negatius d'una estructura centralista que menyspreava els interessos locals resultaren evidents.

---

²⁰⁴ APL caixa núm.1537, secretaria general-memòries i memorials 1848, memòria de l'alcalde del 30 de juliol.

²⁰⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1857*, sessió del 29 d'agost.

Quant a les despeses dels ajuntaments, la llei municipal moderada va distingir entre les voluntàries, com obres de nova construcció i despeses imprevistes; i les obligatòries, encarregades d'atendre les obligacions imposades pel poder central. Les despeses obligatòries de l'activitat municipal es dividien en els següents capítols: Ajuntament per al pagament dels empleats municipals, despeses administratives i altres quantitats menors (per exemple, per a la conservació de l'edifici del consistori); policia de seguretat per als premis per la captura de delinqüents i algunes necessitats urgents; policia urbana, sobretot per al manteniment i millora de l'enllumenat, de l'arbrat, neteja dels carrers i alguna despesa extraordinària com la compra de material contra els incendis; instrucció pública per a les escoles municipals; beneficència; obres públiques per a la conservació i reparació dels edificis del comú, dels camins i ponts veïnals, de les fonts, dels carrers i de les clavegueres; correcció pública per a pagar la manutenció dels presos pobres i altres despeses de la presó; "montes" per als salaris dels empleats i guardes encarregats de la seva vigilància, i la conservació del seu arbrat; i les càrregues per als deutes, censos i funcions eclesiàstiques.

Si observem alguns pressupostos municipals de Lleida²⁰⁷, amb la necessària precaució amb què s'han de prendre aquestes xifres, comprovem que les despeses obligatòries d'Ajuntament sembla que es van moure entorn del 20% del total els anys 40, i posteriorment entre el 10% i el 15%; i la policia urbana es va mantenir al voltant del 20%. També van destacar les despeses de beneficència, més del 25% del total en alguns anys, encara que percentualment van baixar la seva importància la dècada de 1860; d'instrucció pública mantingudes al voltant del 7%; i de correcció pública que van experimentar un gran augment els anys 60, segurament relacionat amb el projecte

---

²⁰⁶ APL caixa núm.1570, administració-obres i urbanisme, carpeta de pont-obres públiques 1861-1862, comunicacions al diputat Juan Gaya del 22 de març i del 26 de maig de 1865.

de la nova presó de la ciutat. Amb les obres públiques potser és on hi va haver més canvis: les despeses d'obres públiques obligatòries podien variar del 10% al 30%, però el pressupost de noves obres voluntàries en no passar sovint del 6% reflectí la poca empenta d'alguns ajuntaments moderats (fins a l'extrem que en el pressupost aprovat de 1846 no es va destinar ni un sol ral a noves obres), en contrast amb el més de 20% destinat pels progressistes per a 1856²⁰⁸. Però hem de tenir en compte que costa molt de treure l'entrellat de tots els números: l'Ajuntament primer aprovava una proposta de pressupost, en què habitualment el govern introduïa diversos canvis en aprovar-lo, i a més a més en la seva aplicació les quantitats efectivament cobrades i pagades podien ser bastant diferents de les previstes.

El cas de Lleida, malgrat la necessitat d'estudiar-ne les finances amb més profunditat, sembla tenir algunes semblances amb el que sabem de la ciutat d'Alacant, tant pel pes de cada capítol en les despeses municipals com per la poca predisposició dels moderats a endegar noves obres: Pedro Díaz ha assenyalat que en tota la Dècada moderada a Alacant solament es van pressupostar despeses voluntàries entre 1845 i 1848, i de vegades en quantitats mínimes²⁰⁹.

---

²⁰⁷ A partir del Reial decret del 31 d'octubre de 1862 els pressupostos municipals es van ajustar al període el pressupost general de l'Estat, i van computar les despeses i ingressos des de l'1 de juliol d'un any fins al 30 de juny de l'any següent (SALORT, S.: *La Hacienda local...*, p.69).

²⁰⁸ APL, secció d'intervenció-comptes.

²⁰⁹ DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, pp.375-379. Pel que fa a la ciutat d'Alacant, Salvador Salort també ha detectat diferències entre la gestió dels moderats (amb més tendència a aplicar una política d'austeritat que castigava partides com l'educació i les obres públiques), i la dels anys de la Unió liberal i del Bienni progressista (amb una expansió de la despesa, sobretot en obres públiques, beneficència i educació, encara que el seu excessiu voluntarisme topés amb problemes financers); i ha mostrat que entre 1846 i 1873 la mitja de les despeses de l'Ajuntament d'Alacant es va repartir de la següent manera: dins les despeses obligatòries l'Ajuntament s'emportà el 19'9%, la policia de seguretat el 4'2%, la policia urbana el 13'6%, la instrucció pública el 8'9%, la beneficència el 4'1%, les obres públiques el 10%, la correcció pública el 4'2%, i les càrregues el 14%; i dins les despeses voluntàries, les obres públiques de nova construcció el 4'6%, imprevistos el 4% i les resultes el 12'1% (SALORT, S.: *La Hacienda local...*, pp.254-256 i 264-272). Francisco Comín ha aportat les xifres del conjunt de les despeses municipals espanyoles entre 1857 i 1863, amb uns resultats que deuen ser més representatius dels petits municipis que de les capitals de província: les principals despeses eren les obligatòries d'Ajuntament, que representaven entre el 21% i el 25% de les despeses totals; la instrucció pública entre el 15% i el 20%; la policia urbana al voltant del 10%; beneficència i correcció pública entorn d'un 5% cadascun; la policia de seguretat i els monts vora el 2% cadascun; les obres públiques obligatòries entre el 7'5% i el 10%; les

A Lleida també és destacable el progressiu creixement del pressupost municipal des de 1846, com havíem comprovat anteriorment, en bona part degut al baix punt de partida inicial en què els ingressos ordinaris gairebé ja eren suficients per a cobrir totes les despeses (que reflectien una voluntat inversora molt escassa), i amb un cert paral·lelisme amb l'augment dels ingressos de la Hisenda estatal durant el mateix període²¹⁰. A més a més, cal remarcar que durant la Dècada moderada una part important d'aquest creixement va ser causat per la incorporació del capítol de beneficència, des del moment que va deixar de tenir un pressupost particular i se'l va incloure en el de l'Ajuntament²¹¹.

VI.5.- ASSOCIACIONS DESTACADES DE LA CIUTAT: LA CONFRARIA DE LLAURADORS I LA SOCIETAT ECONÒMICA D'AMICS DEL PAÍS

VI.5.1.- La Confraria de Llauradors

La Confraria va ser creada l'any 1395 amb un objectiu religiós però va esdevenir un instrument de representació de la pagesia lleidatana, i durant el segle XVIII va lluitar per l'accés a les terres comunals i per l'abolició del delme. A les actes en català constava amb la denominació de Confraria de Nostra Senyora dels Pagesos i segons un informe de l'Ajuntament de 1792, en aquell any estava integrada per 3.000 associats (sobre una població total a la ciutat de gairebé 11.000 persones) i tenia una composició bàsicament popular: els regidors no se'n van estar de redactar afirmacions crítiques com “la plebe de Lérida, y la Cofradía de Labradores, es una misma é idéntica cosa”, i afegir que “degeneró su piedad en miras temporales, suscitando pleytos y discordias [...]”

---

voluntàries de nova construcció entre el 4% i el 7%; i les càrregues normalment al voltant del 10% (COMÍN, F.: *Historia de la Hacienda... Vol.II*, pp.205-206).

²¹⁰ A partir d'un índex base 100 per als ingressos ordinaris entre 1791 i 1800, es va passar a 136'4 entre 1841 i 1850, i 211'2 entre 1851 i 1860 (CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.: *El partido moderado*, p.369).

²¹¹ És sorprenent que mentre a Lleida al principi de la Dècada moderada l'apartat de beneficència no estava inclòs al pressupost municipal, a Alacant va succeir just el contrari: hi va constar fins 1851, quan

Fermentaba en aquel tiempo en ella el espíritu de partido, de anarquía, y quizás de sedición, como no será difícil de comprender considerando con qué insolencia la plebe alistada en dicha Cofradía cometió los mayores atentados y desórdenes en esta ciudad”²¹².

Durant l’Antic Règim, els interessos de la noblesa i dels regidors sovint toparen amb les queixes d’una Confraria que aleshores encara tenia el suport de la majoria dels pagesos. I un document municipal de 1790 va culpar directament la Confraria de tots els conflictes: “Mientras subsista la Cofradía de Labradores reinará la discordia en este vecindario, siendo este cuerpo el instrumento de que se valdrán siempre los hombres díscolos y cavilosos para suscitar los pleitos y discusiones”²¹³.

És interessant la comparació de la Confraria amb el Gremi de llauradors de Castelló de la Plana que tenia l’objectiu d’ajudar els més necessitats, millorar els conreus i lluitar contra alguns abusos, i que també permetia la participació dels veïns de la ciutat en unes condicions força igualitàries. Tant a Castelló com a Lleida sembla que els dirigents de les respectives associacions es van implicar a principis del segle XIX en la defensa del liberalisme²¹⁴.

Però a Lleida la institució va experimentar una evolució conservadora i va desaparèixer qualsevol enfrontament amb terratinents i regidors, potser perquè les transformacions liberals ja havien satisfet suficientment les reivindicacions de participació política d’alguns propietaris, més preocupats per l’ordre social que pels problemes dels petits pagesos i dels jornalers. Paral·lelament l’activitat de la Confraria va disminuir, amb juntes generals en què participaven poc més de vint confreres, i

---

va passar a tenir un pressupost a part fins 1861 (DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, p.368; i SALORT, S.: *La Hacienda local...*, p.266).

²¹² VICEDO, E.: “Crisis de las solidaridades tradicionales y nuevas formas de asociación y resistencia campesina en la Cataluña occidental (1750-1920)”, *Historia Agraria* núm.18, Múrcia, 1999, pp.202-204; i VICEDO, E.: *Les terres de...*, p.252.

²¹³ LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.77.

dedicades bàsicament a escollir càrrecs interns i representants en la Junta de sequiatge. Els dirigents de la Confraria van reaccionar i l'any 1845 van voler actualitzar el llistat d'associats i cobrar les anualitats pendents; i també van intentar augmentar el nombre de confreres amb una estratègia amb implicacions socials prou clares, ja que solament van enviar impresos d'invitació “á las personas propietarias, y visibles por su clase y distincion”²¹⁵. Els anys 1849 i 1850 van significar un cert èxit en aquesta revitalització, amb una reunió amb més 70 confreres, i moltes més propostes referides a l'agricultura lleidatana, a l'organització dels comptabilitat, a la preparació d'una història de la Confraria, etc.; però durant tot el segle mai no va recuperar el seu protagonisme anterior.

Entre els majorals que la representaren des de 1844 fins 1868 hi hagué moderats o persones que podem sospitar que ho eren com Felip Hortet, Miquel Mallada, Francesc Montané, Francesc Cercós, Pau Brugulat o Josep Verdú; encara que també podem detectar alguna persona de trajectòria progressista com Josep Antoni Ribé, i altres casos en càrrecs subalterns o en certes comissions. El predomini dels moderats a la Confraria potser era previsible a causa de la proximitat als grups més conservadors de molts pagesos de la ciutat, que s'ha comprovat en comparar la seva participació als Voluntaris Reialistes i a la Milícia Nacional²¹⁶. I algunes dades ho confirmen, per exemple quan just abans d'una reunió de la Confraria, enmig de la crisi de l'Ajuntament progressista de 1866 a causa de problemes financers, diverses persones van acusar a l'Ajuntament d'ocultar part dels diners recaptats per consums²¹⁷.

---

²¹⁴ MARTÍ ARNÁNDIZ, O.: *Un liberalismo de...*, pp.93-102; i LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, p.319.

²¹⁵ *Junta de la Cofradía de Labradores de la ciudad de Lérida, 1753-1853*, registre 14 (APL), junta general del 14 de setembre de 1845.

²¹⁶ CASALS, Q.: “Milicia Nacional, liberalismo...”

²¹⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1866*, sessió del 19 de setembre.

Tal vegada la decadència de la Confraria es podria relacionar amb aquest conservadorisme dels seus dirigents, que reflectia la ideologia de molts propietaris agraris però que devia ser interpretada pels petits pagesos com la desactivació d'una eina reivindicativa que havia estat molt útil durant l'Antic Règim. Com ha explicat Enric Vicedo, la supressió del delme i la cessió de comunals a la ciutat havien acabat amb els factors aglutinadors de la pagesia lleidatana, i la posterior evolució de la Confraria de Llauradors és un reflex de la crisi de les solidaritats camperoles d'Antic Règim, substituïdes arran de la revolució liberal per unes relacions socials amb nous elements²¹⁸. Segurament la diferenciació social dins la pagesia lleidatana havia fet els seus efectes i impedia la unanimitat en les seves reivindicacions.

D'altra banda, el procés també podria ser percebut com l'intent per part de determinats propietaris de consolidar unes relacions de deferència mitjançant una retòrica protectora de tota la pagesia, amb l'objectiu de mantenir una certa cohesió del grup pagès perquè percebés la Confraria com l'única institució capaç de representar els seus interessos. L'estratègia potser va dificultar l'organització autònoma dels petits pagesos i jornalers, però finalment també va comportar la crisi de la pròpia Confraria.

Aquest declivi era evident, i de vegades es té la impressió que la seva activitat se centrava sobretot a demanar a l'Ajuntament i al Bisbat, en èpoques de sequera, que promoguessin pregàries públiques en demanda de pluja (celebrades a la Catedral i amb assistència de tots els regidors). I si les primeres pregàries no donaven resultat, el següent pas consistia en traslladar la imatge del Sant Crist Trobat des de l'església de Sant Llorenç a la Catedral, on les confraries, parròquies i pobles més propers demanaven la seva intervenció per aconseguir la pluja necessària; transcorreguts nou dies, la imatge es tornava en processó a la seva ubicació habitual.

---

²¹⁸ VICEDO, E.: "Crisis de las..."

La tradició del trasllat de la imatge per a demanar pluja no s'havia celebrat des de 1835 fins 1849²¹⁹, però a partir d'aquest últim any i a petició de la Confraria es va reprendre amb força, potser reflex de la seva major atenció pels assumptes divins que pels humans: he detectat referències de pregàries en favor de la pluja a les primaveres de gairebé tots els anys fins 1868. La Confraria es prenia l'assumpte prou seriosament i, una vegada que es van suspendre ràpidament les pregàries després d'unes petites pluges, va protestar perquè l'aigua caiguda havia estat insuficient i va remarcar “que acatando la disposicion antedicha, declina toda responsabilidad en este asunto”²²⁰. Tot plegat alguns cops semblava donar resultats en forma de pluja, com en les pregàries del maig de 1850 i del novembre de 1851; però de vegades els resultats eren excessius, i un mes després d'unes oracions es va produir la inundació del Segre del maig de 1853 que obligà a la Confraria a tornar a implorar l'ajuda divina, però en aquest cas perquè parés de ploure²²¹.

La Confraria va fer altres propostes en defensa dels interessos pagesos, i l'any 1850 presentà, a iniciativa de Pere de Temple, un projecte per a crear un banc agrícola on els pagesos poguessin obtenir mitjans pecuniaris a baix interès. Fins i tot es va plantejar que el banc també ajudés els associats pobres o malalts, però cap d'aquestes propostes es realitzà i no va ser fins 1856 que es creà una societat de socors mutus organitzada per diversos veïns de Lleida, independent de la Confraria (els dirigents de la qual van témer que molts confreres no podrien pagar noves despeses, la qual cosa és indicativa de la presència de petits pagesos)²²². I en conseqüència, es va continuar patint

---

²¹⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1849*, sessió del 14 d'abril.

²²⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessió del 8 de maig.

²²¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1850*, sessió del 18 de maig; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1851*, sessió del 15 de novembre; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1853*, sessió del 24 de maig.

²²² *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1850*, sessió del 14 de desembre; APL caixa núm.1542, secretaria general-correspondència 1850, carta del 19 de desembre; i VICEDO, E.: “Crisis de las...”, pp.210-211.

la manca de crèdit i la usura, i no va ser fins 1861 que les institucions van començar a impulsar seriosament els almodins a la província.

En moments com el juny de 1858 en què la falta de mà d'obra per a la sega va fer augmentar excessivament el preu del jornal, en part perquè propietaris forans havien contractat moltes quadrilles de segadors, la Confraria actuava i sol·licitava que el comandant general deixés sortir a treballar els soldats, tal com s'havia realitzat en altres ocasions²²³. I també va presentar protestes pels danys que causaven els ramats en els conreus, per la inoperància dels guardes de l'horta, pel mal estat de les sèquies, o per les deixalles que obstaculitzaven el trànsit en alguns camins de l'horta²²⁴. Però tot i voler representar tota la pagesia, sembla que la Confraria va tendir a donar prioritat a les preocupacions dels grans propietaris, la qual cosa unida a la seva poca activitat la portà a tenir únicament 250 socis l'any 1889.

VI.5.2.- La Societat Econòmica d'Amics del País

La Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida es va fundar l'any 1834, relativament tard en comparació amb moltes ciutats en què aquestes societats s'havien instaurat en el segle XVIII, encara que és cert que en altres localitats també se'n van crear passada la Guerra del Francès. Al segle XIX es van reforçar les seves funcions consultives al servei de les autoritats polítiques i institucions locals, i van perdre part de la seva capacitat d'actuació autònoma. Aquesta evolució les portà en determinats casos a la seva definitiva decadència i desaparició, mentre que en altres alguns grups van ser capaços de revitalitzar-les i adaptar-les al nou context social²²⁵.

²²³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessió del 5 de juny.

²²⁴ APL caixa núm.1540, secretaria general-correspondència 1849, carta del 15 de juny; APL caixa núm.1419, alcaldia-bans edictes, ban del 10 de març de 1868; APL caixa núm.1498, secretaria general-correspondència 1867, comunicació del 3 d'abril; i APL caixa núm.1499, secretaria general-correspondència 1868, carpeta de 1868 Confraria de Llauradors.

²²⁵ Per exemple, vegeu GONZÁLEZ MARTÍNEZ, R.M.: *La Real Sociedad Económica de Amigos del País de León*, Lleó, 1981; o SÁNCHEZ SALAZAR, F.: *La Real Sociedad Económica de Amigos del País de Jaén (1786-1861)*, Jaén, 1983.

En els seus inicis la Societat Econòmica de Lleida va ser relativament activa, igual que succeí durant aquells anys en algunes altres capitals provincials²²⁶: dels 55 socis residents inicials va arribar a 69 a la dècada de 1840, i Pascual Madoz li va reconèixer el mèrit d'haver creat i mantingut una escola de pàrvuls i una altra d'adults (fins que va passar a estar finançada per l'Ajuntament), les gestions per a l'establiment de l'Institut de Segon Ensenyament i la presentació d'altres projectes beneficiosos²²⁷.

Malgrat algunes crítiques que va rebre, la Societat plantejà iniciatives importants i en ocasions l'Ajuntament va demanar el seu assessorament. Per exemple, solament durant l'any 1844 donà suport al pla d'una associació agrícola per implantar en unes terres comunals un establiment rural model (que ajudés a acabar amb mals costums generalitzats com “proscribir el establecimiento de prados artificiales, y la cria de ganados, y santificar el ruinoso sistema de barbechos que se sigue, para mengua nuestra, hasta en las tierras mas fertiles de la huerta”) i repartir la resta dels jornals entre jornalers i petits pagesos, demanà dos jornals en usdefruit per a proves amb arbres fruiters, va proposar la creació d'una gran associació agrícola provincial que s'integrés en l'associació general espanyola de propietaris (encara que aquesta iniciativa va aconseguir molt poques adhesions, la qual cosa va ser explicada a la *Gaceta de Madrid* pel “carácter de los del país [...] fascinados con sus usos y con sus prácticas, dificilmente se les convence de las ventajas que reportaria á la agricultura la adopcion de máquinas y aperos de que con tanto provecho se estan valiendo en otros países”), va promoure una associació d'assegurances contra incendis, i presentà un projecte per a crear amb els beneficis del peatge del pont un “banco de labradores” que facilités el finançament de les explotacions pageses i acabés amb la usura (“Una porcion de hombres sin conciencia especula en la desgracia de los infelices y explota la pobreza [...]

---

²²⁶ SÁNCHEZ GARCÍA, J.L.: *La sociedad económica de amigos del país de Palencia. Las élites entre el crédito y el descrédito (ss.XVIII-XX)*, Palència, 1993, p.22.

prestando sus fondos á un interés exorbitante e ilícito [...] urge pues destruir este tráfico inmoral y escandaloso que es causa de la ruina de infinitas familias”²²⁸. I més tard va tornar a donar mostres de preocupació per l’agricultura lleidatana, en demanar la cessió de més jornals de terra o reclamar un millor aprofitament de la mitjana de Butsènit “dividiendolo en pequeñas porciones y concediendolo en enfiteusis ó bien mediante los pactos que mejores resultados pudiesen producir”²²⁹.

La Societat Econòmica lleidatana, segons els estatuts de 1855, depenia directament del Ministeri de Foment i el seu objectiu era promoure les millores públiques. Les seves principals atribucions eren publicar cartilles i escrits que ajudessin a la prosperitat del país, propagar els nous coneixements, distribuir llavors i plantes als pagesos, preparar els informes que demanessin les autoritats, oferir premis, i qualsevol altra activitat que pogués ser beneficiosa “y allí donde haya un bien que hacer, y un abuso que estirpar, tenderá su mano protectora”²³⁰. Es tractava d’una minoria “il·lustrada” que pretenia estimular el progrés econòmic i la formació cultural i professional dels ciutadans, i amb una certa preocupació pels sectors populars.

Volia ser representativa dels propietaris amb inquietuds, sense distincions polítiques i amb voluntat de promoure el desenvolupament de la província, i pels noms dels seus dirigents i membres de les comissions que presentaven peticions a l’Ajuntament, dóna la impressió que això sí ho aconseguí: hi foren presents liberals progressistes i demòcrates com Jaume Nadal (director en alguns anys com 1846, 1847,

---

²²⁷ MADOZ, P.: *El Principat de... Vol.II*, p.74.

²²⁸ *Llibre d’actes de l’Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessions del 18 de maig, 12 i 23 d’octubre, i 23 de novembre de 1844; APL caixa núm.1529, secretaria general-expedients 1844, documents del 10 i del 29 d’abril, i del 17 de novembre; *El Pasatiempo* núm.6, 15 de juny de 1845, pp.81-85; *Gaceta de Madrid* núm.3597, 20 de juliol de 1844, p.1; i BOPL núm.72, 18 de juny de 1844, pp.3-4.

²²⁹ *Llibre d’actes de l’Ajuntament, cartuari i escriptures 1844-45*, sessió del 19 de març de 1845; *Llibre d’actes de l’Ajuntament, cartuari i escriptures 1846*, sessió del 28 de gener; BOPL núm.108, 8 de setembre de 1846, p.2; *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1848*, sessió del 4 de novembre; i *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessió del 22 d’agost.

²³⁰ *Estatutos de la Sociedad económica de Amigos del País de Lérida*, Lleida, 1855.

1867 i 1868), Josep Castel (que segurament presidí la Societat com des del novembre de 1848 fins a la seva mort el 1854), Miquel Ferrer i Garcés (director l'any 1854), Josep Pinós (director el 1864), Agustí Maria Alió, Josep Cortat, Eusebi Freixa, Marià Pérez, Josep Sol, Josep Antoni Morlius o Joan Baptista Romeu; moderats com Antoni Benet de Queraltó (primer president de la Societat), Joaquim de Gomar, Ramon Miquel, Ramon de Casanoves, Pau Ferrer, Francesc Maria Martorell, Lluís Roca, Josep Pifarré o Francesc González; i altres persones sense gairebé cap activitat política destacada però amb prestigi personal, com Carles Josep Melcior (director de la Societat des del març de 1855 fins als anys 60), Francesc Bonet i Bonfill, Joan Calahorra o Felip Montull.

Cap a mitjan segle XIX devia entrar en una certa decadència reflectida en el nombre de socis, ja que el 1866 solament en tenia 37 dividits en quatre seccions (onze a la d'agricultura, nou a la d'instrucció pública, nou a la d'indústria, i vuit a la de comerç)²³¹. Aquest declivi sembla confirmar-se en les delegacions de la Societat en els municipis de la província, perquè en la *Guia de forasteros* de 1847 hi constaven les d'Agramunt, Balaguer, Cervera, Pobla de Segur, Seu d'Urgell, Sort i Tremp; mentre que en les guies dels anys 60 solament quedava la referència de la de Cervera²³². Fins i tot un periòdic va afirmar el 1860 que la Societat “por causas independientes de su constitucion no ha dado hasta el presente todos los resultados que eran de apetecer, mas dirémos que ha pasado años y años por esa senda de agitacion y de progreso que nos impele, sin dar casi señales de existencia”²³³.

Els anys 50 i 60 sembla com si la principal activitat de la Societat fos la plantació i foment de l'arbrat en les terres que se li havien concedit. Però no devia tenir prou recursos, perquè la Societat reclamà 2.000 rals anuals per a les despeses de conreu, ja que les quotes dels socis no eren suficients i era necessària l'ajuda de les autoritats “si

---

²³¹ APL caixa núm. 1610, secretaria-censos i enquestes, carpeta de censos i enquestes 1866.

²³² *Guia de forasteros*, Madrid, 1845-1868.

no quieren que esta benefica institucion sea un nombre sin significado, y se pierda por inanicion ó consumpcion la mas filantropica de las sociedades”²³⁴. I quan va voler ser més ambiciosa algunes de les seves propostes foren refusades pels regidors moderats, com va va succeir quan insistí en la distribució de terres de la mitjana entre jornalers.

A pesar de tot, cal reconèixer que la Societat Econòmica intentava suplir les mancances del funcionament de l’Ajuntament de Lleida i plantejava projectes que en principi haguessin hagut de sorgir dels regidors, per exemple en proposar la creació d’una nova escola de pàrvuls, estudiar el projecte d’un nou escorxador o organitzar una acadèmia gratuïta per les dones que volguessin aconseguir el títol de mestres²³⁵. En definitiva, i amb moltes insuficiències, tractava de compensar les limitacions de les institucions polítiques liberals i canalitzar algunes inquietuds ciutadanes.

VI.6.- CONCLUSIONS

Si ho analitzem amb una mica de perspectiva, el balanç dels moderats lleidatans al capdavant del govern municipal no pot ser gaire positiu. En canvi, com comprovarem més endavant, a partir de l’arribada a l’alcaldia el 1859 del liberal Manuel Fuster Arnaldo l’Ajuntament va agafar una nova empena i es projectaren transformacions importants de la ciutat. El nou primer tinent d’alcalde Dídac Joaquim Ballester, també vinculat al liberalisme lleidatà, va redactar un informe que reflectí el malestar d’alguns grups per l’administració moderada i per l’endarreriment sofert per la ciutat: “Todas las poblaciones de España, y en especial las capitales de provincia, han tomado de algunos años á esta parte un rápido vuelo en sus mejoras materiales [...] Lérida [...] es la única de Cataluña que sube muy lentamente esta escala de civilizacion: algunas mejoras

---

²³³ *El Alba Leridana* núm.94, 5 de juny de 1860, p.1.

²³⁴ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, carpeta d’expedient Societat Econòmica.

materiales ha obtenido, es cierto, pero cuasi todas se deben al interés particular ó á las disposiciones de las autoridades superiores. La municipalidad, reducida á un presupuesto exigüo y absorbido cuasi todo por los gastos obligatorios, ha podido á duras penas mejorar el alumbrado público, el empedrado de sus calles, y emprender la utilísima pero por muchos años interrumpida cárcel municipal. Hora es ya, en mi concepto, de que se piense sériamente en el porvenir de esta Ciudad”. Per a Ballester, el que calia era una organització adequada de l’administració municipal i una mica més d’ambició: “Nada hay que se oponga á que nuestra Ciudad se vea dotada en un breve plazo de todas estas cosas, mas que el carácter naturalmente indolente de sus habitantes, y la falta de un plan general de mejoras públicas que, abordado con resolucion y sostenido con insistencia, pueda en pocos años hacer variar de aspecto esta importante poblacion”²³⁶.

Els problemes financers de tots els ajuntaments espanyols eren un obstacle estructural important, però els moderats lleidatans tampoc no van demostrar gaire capacitat o interès per encarar la modernització urbana de la ciutat: surten bastant mal parats en qualsevol comparació amb els projectes i les realitzacions liberals dels anys 60, i també en algunes queixes dels governadors de l’època. A Lleida no hi havia grans capitals i els que hi havia tampoc no acostumaven a fer inversions de risc, però això no constitueix una justificació suficient d’algunes actituds dels sectors més conservadors de la ciutat. Després de deu anys d’alcaldes moderats, la situació era prou dolenta com perquè l’any 1854 el governador civil amonestés severament l’Ajuntament i exigís un canvi immediat d’actitud: “Por desgracia esta poblacion no solo no ha seguido el curso natural progresivo de todas las capitales y ciudades de España, sino que se halla muy atrasada y sin que en los años que la conozco puedan verse sus mejoras materiales [...]”

---

²³⁵ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1847*, sessió del 2 de setembre; *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessió del 31 de març; i *El Alba Leridana* núm.98, 15 de juny de 1860, pp.1-2.

Deber pues, es mio [...] que las continuas inmundicias que por todas partes se hallan desaparezcan, y de una vez entremos en la buena senda de la Administracion pública [...] Diferentes dependientes de la Autoridad de V.S. constan en el presupuesto municipal de esta Ciudad, mas sin embargo, raro es el que se encuentra para el servicio interior de la localidad, y no puede formarse muy buen concepto de los mismos [...] encarezco á V.S. con especial interes, procure se remedien inmediatamente los males de que hoy adolece la falta de policia urbana en esta poblacion [...] y ser inesorable con los infractores á los bandos de buen gobierno, que deben comprender, la construccion de edificios y el derribo de los que amenacen ruina; las obras de comodidad y ornato; la direccion de las calles; la espropiacion forzosa por causa de utilidad; la recomposicion del empedrado; el alumbrado público y por último con toda predileccion, el asco y limpieza en las calles y plazas [...] espero que su buen celo no dará á que por mi autoridad se adopten otras medidas que hagan realizable lo que por apatia ó indiferencia no se egecute”²³⁷. El governador no pogué posar a la pràctica les seves amenaces, perquè pocs dies més tard es produí un pronunciament a la ciutat i va haver de dimitir.

Però les crítiques dels governadors civils es van repetir passat el Bienni progressista. I el desembre de 1858 l'alcalde moderat Joan Mestre i Tudela va patir una severa reprovació del governador en què s'hi barrejaren dos factors: la crítica al govern municipal per la seva passivitat i per l'excessiva implicació en els conflictes polítics locals, i la difícil relació amb els moderats per part d'un alt càrrec designat pel govern de la Unió liberal. La cita torna a ser llarga, però crec que val la pena reproduir-la per la seva contundència: “Hay mil ramos de la Administracion municipal que deben ser objeto especial, único de la competencia de los Alcaldes en la capital y en los que deben obrar sin necesidad de recibir el impulso ó las instrucciones del Gobernador [...] La

---

²³⁶ BALLESTER, D.J.: *Reseña de algunas...*, pp.3 i 6.

²³⁷ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1854, comunicació del 12 de juliol.

policia urbana por ejemplo y la salubridad pública están desatendidas, digo poco, estan olvidadas en esta capital [...] me veo en la dura precision de lamentar el estado de las calles de la poblacion, su desaseo y la falta de acierto ó de cumplimiento de las medidas adoptadas por ese Municipio, arrancadas sin embargo á la frecuente y escitante voz de la autoridad superior de la provincia. Los caminos vecinales, las plantaciones, la mendicidad y la vagancia reclaman entre otras cosas en esta localidad un pronto y radical remedio, sin que la autoridad municipal se interese con la eficacia que debiera [...] Lejos de eso deploro y veo con disgusto las tendencias ilegítimas á que dán un pronunciado y fuerte colorido las cuestiones personales, siempre enojosas, y las politicas [...] efecto de una sistemática oposicion ó resistencia á los mandatos de la autoridad [...] si se dedicase V.S. y los Señores Tenientes un poquito mas al exacto cumplimiento de sus deberes, y olvidasen desde ahora para siempre la cuestion de personas y ese sabor político en que desgraciadamente se hallan envueltas, habriamos conseguido todos hacer un bien al vecindario”²³⁸.

El cert és que els ajuntaments de l'època moderada habitualment van demostrar poca capacitat per a donar respostes adequades als grans temes de la política local lleidatana (la pobresa, la millora urbanística, l'ordre públic, l'ajuda als petits pagesos, l'educació, la gestió financera, les relacions amb les institucions superiors, etc.), i tampoc no van formular programes coherents de desenvolupament econòmic.

En canvi, és necessari remarcar que la societat lleidatana disposà durant la Dècada moderada de mecanismes per a reclamar o proposar actuacions a l'Ajuntament (més enllà del paper que la legislació havia reservat als majors contribuents), mitjançant associacions tradicionalment reconegudes com la Confraria de Llauradors o la Societat Econòmica, algunes juntes provincials, o el governador civil. D'aquesta manera es

---

²³⁸ APL caixa núm.1487, secretaria general-correspondència 1858, comunicació del 4 de desembre.

podien canalitzar les propostes d'alguns grups locals que no controlaven directament la corporació municipal.

Però progressivament van entrar en crisi aquelles velles associacions la legitimitat de les quals cada cop va ser més qüestionada, i especialment a partir de 1860 sectors emergents i classes populars van anar estructurant nous espais de sociabilitat i de representació que estudiarem en un capítol posterior. El procés reflectí els canvis experimentats per una ciutat més dinàmica, en què les inquietuds existents havien modificat i augmentat la seva capacitat d'expressió, i en què l'alternativa democràtica s'havia consolidat.

Algunes actituds dels moderats quan dominaven l'Ajuntament demostren un temor a transformacions econòmiques que poguessin posar en perill la seva posició de poder, o provocar que la conflictivitat social augmentés i s'assemblés a la de ciutats industrialitzades de Catalunya. Per exemple, davant d'un projecte inspirat per Joaquim de Gomar, Josep Castel i Jaume Nadal i que la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida va fer seu l'abril de 1844, i que proposava distribuir entre jornalers i a preus assequibles prop de 800 jornals (348 hectàrees) de les terres abandonades de la mitjana de Rufeà, la reacció de l'Ajuntament va ser ben escèptica malgrat la col·laboració del moderat Joaquim de Gomar en el projecte i que els promotors havien deixat oberta la possibilitat de reservar part de les terres a pastures comunals “para no herir susceptibilidades”²³⁹.

La resposta del síndic Antoni Novell (a part d'alguns comentaris sobre la necessitat de conservar les pastures comunals i sobre els perjudicis als proveïdors de carn) constitueix un excel·lent exemple del pensament dels sectors més conservadors temerosos dels conflictes socials, i afavoridors del conformisme i de l'estancament.

---

²³⁹ APL caixa núm.1529, secretaria general-expedients 1844, carpeta de Societat Econòmica 1844, informe del 29 d'abril.

Després d'unes consideracions generals prou contundents (“la numerosa clase proletaria esta siempre en razon directa del incremento que toman la agricultura y la industria, es decir que está en razon directa de la riqueza del pais, veanse sino Ynglaterra y Francia, esas naciones mas adelantadas en cultura y riqueza, que tantos ensayos han hecho para desterrar la pobreza y la mendicidad ¿que es lo que han conseguido? [...] hacer mas evidente aquella sentencia del Señor que condenó a la humanidad á mantener á sus hermanos pobres”), va arribar a la conclusió que, com que la “clase proletaria” sempre estava directament relacionada amb el creixement de l’agricultura i de la indústria, un cop feta la distribució “á la vuelta de pocos años se vendria con otra peticion semejante y se encontrarian nuestros sucesores en la triste posicion de no poder remediar la miseria”. I per a completar-ho, Novell afegí les queixes que li havien arribat per part dels terratinents de Ruffa amb por de ser envaïts per pobres, i que havien manifestat “su repugnancia é indignacion creyendo ver sobre sus heredades una caterva de rateros que les quitarian la mayor parte de sus frutos”²⁴⁰.

La Societat Econòmica va respondre pocs mesos més tard amb un informe signat precisament per tres progressistes (Jaume Nadal, Josep Castel i Joaquim Berga) que defensava que “la clase proletaria no es mas numerosa porque prospere la agricultura é industria en un pais, sino por la acumulacion de la riqueza en pocas manos”, però no va aconseguir convèncer els regidors. El 1850 es va tornar a plantejar el projecte de repartiment, amb el suport del governador, però no sembla que tingués gaire més sort²⁴¹.

Encara que pugui suposar caure en un anacronisme, no resisteixo la temptació de comparar les actituds d’alguns moderats amb el refús als projectes industrialitzadors per part de les forces econòmiques lleidatanes dels anys 60 del segle XX. Com ha escrit Ramon Morell, “al darrere d’aquestes actituds hi havia tota una conducta voluntària dels

---

²⁴⁰ APL caixa núm.1529, secretaria general-expedients 1844, carpeta de Societat Econòmica 1844, informe del 13 d’octubre.

grups econòmics més importants interessats a mantenir uns determinats privilegis que podrien desaparèixer amb una transformació econòmica de tipus industrial que introduís noves relacions de producció i treball amb una mobilitat dels factors productius realment important²⁴². Preferien bloquejar possibilitats de creixement i de desenvolupament, i així evitar sortir malparats per unes transformacions que es veien incapaçes de controlar completament.

Aquesta actitud passiva dels moderats a l'hora d'encarar millores i obres (subordinats a les iniciatives de les autoritats superiors), en contrast amb la major ambició dels consistoris progressistes o de la Unió liberal, ha estat detectada en altres municipis i també en l'acció dels governs espanyols. Un bon exemple és el de Granada, província amb predomini moderat, on el governador es queixà de la passivitat de l'aristocràcia i de destacats polítics com Narváez amb vinculacions amb la província, que es mostraren indiferents a les necessitats locals malgrat el seu poder a Madrid²⁴³. I de l'anàlisi dels pressupostos de l'Estat se'n desprèn que els moderats van ser més propensos a afavorir les despeses destinades a la casa reial, administració, policia, ordre públic, defensa i institucions eclesiàstiques; els progressistes van destinar relativament més diners a l'administració de justícia, sanitat, beneficència, cultura, pensions i foment

---

²⁴¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1850*, sessió del 25 de maig.

²⁴² MORELL, R.: "Som només l'oasi de l'agroalimentària? Recursos econòmics, estalvi, classe dominant i classe dirigent", dins PUEYO, M. et al.: *Lleida, l'extrema. La societat de Ponent a les acaballes del segle XX*, Lleida, 1996, p.119. A Almenar, comarca del Segrià, s'explica que els hisendats impediren que hi passés la línia de tren Barcelona-Saragossa i s'oposaren a la instal·lació de fàbriques perquè els haguessin pres mà d'obra (FORNS, J.M.: *Economia, política, conflictivitat i elits locals a la Catalunya occidental: Almenar (Segrià) i la seva àrea, segles XV-XIX*, tesi doctoral, Universitat de Lleida, Lleida, 1997, p.1097).

²⁴³ GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Granada como gobernador de ella desde 27 de noviembre de 1863 hasta 25 de enero de 1864*, Sevilla, 1996. Vegeu altres exemples a ARCHILÉS, F.; MARTÍ, O.; i MARTÍ, M.: *Trencament polític i...*, pp.89-90; ZURITA, R.: *Revolución y burguesía...*, pp.18 i 25-26; i MARTÍNEZ GALLEGU, F.-A.: "Conflictividad social en el País Valenciano durante el quinquenio odonnellista. 1858-1863", *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià* núm.8, València, 1990, pp.177-178.

de l'economia; i els governs de la Unió liberal van ocupar una posició intermèdia, però també amb especial atenció per les infraestructures de comunicació²⁴⁴.

En allò en què els moderats sí acostumaven a estar més actius fou en el manteniment de l'ordre públic i la repressió de determinades oposicions socials i polítiques. Malgrat el marge d'acció que els deixava la legislació, a Lleida en certs moments alguns progressistes patiren directament l'acció de les autoritats i el grau de violència a què s'arribà a la ciutat és un bon indicador de la transcendència dels enfrontaments existents (que no afectaven solament el petit grup amb dret al vot, sinó que també hi estaven implicats sectors populars).

Per tant, tal vegada és hora de plantejar-nos com el projecte moderat espanyol va atreure uns sectors que reflectien el seu conservadorisme polític en uns governs municipals que afavorien més l'immobilisme social i econòmic que no les iniciatives mínimament renovadores. Les conseqüències negatives d'aquests comportaments no poden escapar a ningú i, en lloc d'atribuir responsabilitats exclusivament a estructures socials i econòmiques impersonals, també caldria donar-ne a determinats grups dirigents espanyols i als seus aliats locals. Perquè de forma semblant al que succeïa en certes ciutats, a Madrid polítics moderats tan destacats i prou raonables com Andrés Borrego podien afirmar tranquil·lament que potser més valia renunciar a industrialitzar Espanya per a no patir els problemes socials d'altres països europeus²⁴⁵.

---

²⁴⁴ BELTRÁN, M.: *Ideologías y gasto público en España (1814-1860)*, Madrid, 1977.

²⁴⁵ FONTANA, J.: *La fi de...*, p.304.

VII.- EL BIENNI PROGRESSISTA: L'INTENT D'IMPLANTAR UN PROJECTE POLÍTIC ALTERNATIU

“Lo que había podido ser una majestuosa revolución con tendencias claramente definidas con un objeto práctico, iba á convertirse en un pronunciamiento raquítrico, en una de las muchas insurrecciones militares que tan frecuentemente habíamos presenciado en España para levantar unas cuantas personalidades y agravar el desconcierto de la Hacienda y de la Administración”¹

“Cuando la revolución ha estallado sería temerario empeño tratar de contenerla: el trabajo útil, el gran servicio que pueden hacer a la santa causa del bien público los hombres ilustrados y los ciudadanos amantes sinceros de su patria es colocarse junto a la revolución, a fin de contribuir con sus leales y nobles esfuerzos a dirigirla por el buen camino”²

VII.1.- EL PRONUNCIAMENT DE 1854³

VII.1.1.- La revolta progressista

Les conspiracions contra el govern moderat presidit per Sartorius s'havien generalitzat arreu d'Espanya sobretot des del desembre de 1853, quan la majoria dels

¹ GARRIDO, F.: *Historia del reinado... Tom III*, p.233.

² Text publicat a *El Faro Nacional* el 31 d'octubre de 1854, citat a URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: “Las contradicciones políticas del Bienio Progresista”, *Hispania* vol.LVII/1, núm.195, Madrid, 1997, p.268.

³ Sobre la revolta de 1854 existeixen bastants de treballs, dels quals destacaria BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.1*; KIERNAN, V.G.: *La revolución de...*; URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: *La Revolución de...*; URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: “1854: Revolución y elecciones en Vizcaya”, *Hispania* núm.152, Madrid, 1982, pp.565-606; URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: “La revolución de 1854 en Zamora”, *Hispania* vol.LI núm.177, Madrid, 1991, pp.245-286; MOLINER PRADA, A.: *Revolución burguesa y...*, pp.267-295; LECUYER, M.C.: “Los pronunciamientos de 1854”, *Estudios de historia social* núms.18-19, Madrid, 1981, pp.167-191; LECUYER, M.C.: “La formación de las Juntas en la revolución de 1854”, *Estudios de historia social* núms.22-23, Madrid, 1982, pp.53-67; SEVILLA ANDRÉS, D.: *La Revolución de...*; BUIGUES, J.C.: *El Bienni Progressista...*, pp.35-47; AZAGRA, J.: *El bienio progresista...*, pp.39-80; GARCÍA MONERRIS, C. i PÉREZ GARZÓN, J.S.: “Las barricadas de julio de 1854. Análisis sociológico”, *Anales del Instituto de Estudios Madrileños* tom 12, Madrid, 1976, pp.213-237; PINILLA, V.: *Conflictividad social y...*, pp.11-109; ZURITA, R.: *Revolución y burguesía...*, pp.17-45; FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, F.: *Toledo en el...*; FERNÁNDEZ ALMAGRO, M.: *Cánovas, su vida y su política*, Madrid, 1951, pp.62-79; GARCÍA-NOBLEJAS, J.A.: *El Manifiesto de Manzanares entre el pronunciamiento de Vicálvaro y la revolución de julio*, Madrid, 1963; i TAXONERA, L.de: *La revolución de 1854 (Sartorius y su gobierno)*, Madrid, 1931. D'altra banda, ha estat molt útil la consulta de llibres escrits per persones que van viure directament la rebel·lió, com BORAJO, G.: *Historia del alzamiento de Zaragoza en 1854*, Saragossa, 1855, que té referències molt interessants sobre la junta de Lleida; DUPUY, S.L.: *Barcelona desde el 1º de julio hasta 20 de septiembre de 1854*, Barcelona, 1854; MARTOS, C.: *La revolución de julio en 1854*, Madrid, 1854, que inclou una segona part titulada *Las jornadas de julio. Reseña de los heroicos hechos del pueblo de Madrid desde la noche del 17 de julio hasta la entrada en la capital del ilustre Duque de la Victoria por un hijo del pueblo*, Madrid, 1855; RIBOT Y FONTSERÉ, A.: *La revolución de julio en Madrid*, Madrid, 1854; BORREGO, A.: *España y la Revolución, ó estudios sobre el carácter de las reformas que han cambiado el estado de la sociedad española. Origen, síntomas y pronóstico de la Revolución de 1854*, Madrid, 1856; FERNÁNDEZ DE LOS RÍOS, Á.: *Estudio histórico de... tom II*, pp.319-408; o PI Y MARGALL, F.: *La Reacción y la Revolución*, Barcelona, 1982.

senadors es va oposar a un projecte de llei de ferrocarrils que volia ratificar totes les concessions atorgades; llavors el govern va reaccionar amb la suspensió de les Corts, amb diverses destitucions i amb la persecució d'alguns periòdics. Hem de tenir en compte que ja abans entre els propis moderats s'havien estès les crítiques al govern per l'excessiva corrupció existent, per les represàlies que adoptava contra els que el criticaven, pel comportament de la camarilla que rodejava Maria Cristina, etc.⁴

Un primer intent de pronunciament es va preparar a Saragossa com a mínim des de principis del gener de 1854, encapçalat pel capità general d'Aragó Domingo Dulce amb el suport d'alguns liberals. De ben segur que els progressistes de Lleida també hi devien participar, ja que des de la ciutat Ramon Ferrer i Garcés⁵ va aprofitar la seva amistat amb Gerónimo Borao (que més endavant seria secretari de la Junta revolucionària de Saragossa) perquè Dulce es pogués comunicar amb el general José de la Concha, que havia estat desterrat pel govern i que en el seu viatge camí de França s'havia aturat a Lleida. Però aquests primers preparatius es van aturar quan Dulce va ser traslladat a Madrid com a director general de cavalleria⁶.

Malgrat la paralització de la primera conspiració, el 20 de febrer de 1854 es va revoltar a Saragossa el regiment que manava el brigadier Juan José de Hore. Sembla que

---

⁴ Com ha escrit Juan Ignacio Marcuello, "la actitud del Ministerio Sartorius parecía evidenciar que se abría una época en que los Gobiernos se apoyarían exclusivamente en la confianza regia, huyendo de la concurrencia de las Cortes, y sin sentir la necesidad de vincular su existencia a la posesión de mayoría parlamentaria [...] Ante esta eventualidad, la "oposición conservadora" se tuvo que trasladar, paradójicamente, al mismo terreno que hasta entonces había utilizado el progresismo [...] el terreno extraparlamentario del pronunciamiento militar y del movimiento juntista" (MARCUELLO, J.I.: *La práctica parlamentaria en el reinado de Isabel II*, Madrid, 1986, pp.365-366).

⁵ Nascut a Aitona el 1803 i mort el 1872, germà del demòcrata Miquel Ferrer i Garcés, catedràtic de medicina i resident a Barcelona, va ser president de l'Ateneu Barcelonès, vicepresident de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona, i membre de les juntes provincial i municipal de beneficència i sanitat, i de la Societat Econòmica d'Amics del País de Barcelona; havia estat elegit diputat a Corts per Lleida el 1836 després d'haver tornat de l'Havana a on havia estat deportat aquell any, i havia format part de la fracció més radical del progressisme de Barcelona per on també va ser elegit diputat el juliol de 1839 i d'on va ser alcalde els anys 1841 i 1854; l'any 1869 va ser diputat a les Corts constituents, i col·laborà amb els periòdics madrilenys *La República Federal* i *La República Ibérica* (HERRERO MEDIAVILLA, V. (ed.): *Índice Biográfico de...*; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.52; PLEYAN DE PORTA, J.: *Apuntes de historia...*, pp.307-309; LLADONOSA, M. (dir.): *Biografies de lleidatans...*, p.97; MESTRE, J. (dir.): *Diccionari d'Història de...*, p.447; i SALVADOR, E. (coord.): *Les Eleccions Legislatives...*, pp.28 i 34).

havien col·laborat en els preparatius els demòcrates de la zona, i també els regiments de Lleida, Osca i Jaca; però la insurrecció no va tenir el suport dels progressistes saragossans ni va aconseguir una mobilització popular prou important (segurament a causa de la indefinició ideològica de l'aixecament, i sobretot per la mort d'Hore que va desfer tota la planificació prevista), i va fracassar massa ràpidament com perquè es pogués estendre a d'altres ciutats⁷. Tot i això, les autoritats militars de Catalunya ordenaren que s'iniciés un ampli programa d'obres de carreteres amb l'objectiu de prevenir possibles desordres socials i d'oferir feina a jornalers i artesans⁸.

Tampoc a Lleida no hi hagué cap repercussió de la vaga que es va produir a bona part del Principat a partir del 23 de març, en tractar-se d'unes reivindicacions dels obrers de les fàbriques que afectaven ben poc una ciutat no industrialitzada⁹, i en canvi Lleida sí que va haver de suportar l'estat d'excepció i les extraordinàries mesures d'ordre públic imposades pel capità general de Catalunya Ramón de la Rocha¹⁰.

El govern va acabar d'augmentar la seva impopularitat el maig de 1854, en decretar un avançament forçós d'un semestre de les contribucions territorial i industrial i de comerç, en uns mesos en què els preus del blat havien experimentat un fort augment¹¹. Però a pesar de tot, el pronunciament efectuat el 28 de juny pels generals Leopoldo O'Donnell i Domingo Dulce als afores de Madrid a penes va trobar ressò enlloc d'Espanya, i provocà un enduriment de la repressió¹². Es tractava d'una revolta

---

⁶ BORAJO, G.: *Historia del alzamiento...*, pp.14-15.

⁷ Vegeu PINILLA, V.: *Conflictividad social y...*, pp.21-34; i MARTOS, C.: *La revolución de...*, pp.55-79.

⁸ BOPL núm.25, 27 de febrer de 1854, p.2.

⁹ Sobre la vaga, vegeu BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.1*, pp.238-241.

¹⁰ Entre aquestes mesures destaca la següent: "Toda resistencia á la fuerza militar, así como los que alteraren la tranquilidad pública por medio de gritos subversivos ó provocaciones tumultuarias, serán pasados por las armas, previo un proceso verbal sustanciado y fallado por el tribunal de la Comision Militar establecida en esta plaza, y en el término de 24 horas" (BOPL núm.40, 3 d'abril de 1854, pp.1-2; i *Gaceta de Madrid* núm.459, 4 d'abril de 1854, p.1).

¹¹ Vegeu el Reial decret a la *Gaceta de Madrid* núm.505, 20 de maig de 1854, pp.1-2.

¹² El capità general de Catalunya ordenà "que las comisiones militares juzguen sin levantar mano con arreglo á las instituciones que rigen sobre juicios berales, y apliquen prontamente las penas marcadas en las leyes, ó en mis bandos vigentes al crimen de rebelion [...] à los que secunden ó auxiliien esta insurreccion directa ó indirectamente, à los que en cualquiera manera atentaren contra el órden público y

de caràcter conservador, que va tenir el suport econòmic d'alguns banquers madrilenys i d'altres sectors de les classes dominants, i que en les seves proclames a penes oferia elements encoratjadors per a la resta dels ciutadans: no volia modificar el sistema institucional i sols reclamava que es respectés la legislació vigent i que es canviés el govern¹³. Fins i tot el general Dulce va admetre més tard, en una conversa amb el cònsol francès a Barcelona, que l'objectiu primordial del moviment va ser anticipar-se als perills d'una possible insurrecció popular¹⁴.

L'única sortida que els restà als pronunciats va ser intentar la integració de nous sectors en la revolta, i el resultat fou la redacció del conegut manifest de Manzanares del 7 de juliol que anuncià diverses concessions als progressistes, sobretot la reorganització de la Milícia Nacional¹⁵. Encara que de vegades s'hagi considerat que va ser aquesta proclama la que va desencadenar les revoltes arreu d'Espanya a partir del 14 de juliol, sembla clar que hi va tenir poc a veure i que aquelles revoltes van ser el fruit d'unes conspiracions anteriors que gairebé sempre van esclatar abans de conèixer el manifest¹⁶. Com ha demostrat Marie-Claude Lecuyer, les dades contradiuen la interpretació tradicional que atorgava a Madrid la iniciativa de la fase popular de la revolució de 1854: "En realidad la entrada de la capital en la insurrección debe ser considerada como

---

à los que hablasen mal, ó censurasen las disposiciones de las Autoridades" (BOPL suplement, 3 de juliol de 1854, pp.1-2).

¹³ En paraules de Marie-Claude Lecuyer, "Mediante la amenaza de una insurrección popular, quieren impresionar lo bastante a la reina como para que ceda a sus exigencias, que son las de una fracción de la élite nacional, muy decidida a expulsar a la camarilla real cuyas especulaciones se realizan a expensas de sus propios intereses" (LECUYER, M.C.: "Los pronunciamientos de...", p.172). Vegeu també URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: *La Revolución de...*, pp.107-109 i 115-116.

¹⁴ KIERNAN, V.G.: *La revolución de...*, p.46.

¹⁵ En aquest paràgraf del manifest, els seus signants van expressar breument tot el seu programa: "Nosotros queremos la conservación del trono, pero sin camarilla que lo deshonoré; queremos la práctica rigurosa de las leyes fundamentales mejorándolas, sobre todo la electoral y la imprenta; queremos la rebaja de los impuestos, fundada en una estricta economía; queremos que se respeten en los empleos militares y civiles la antigüedad y los merecimientos; queremos arrancar los pueblos a la centralización que los devora, dándoles la independencia local necesaria para que conserven y aumenten sus intereses propios; y como garantía de todo esto, queremos y plantearémos bajo sólidas bases la milicia nacional" (RODRÍGUEZ ALONSO, M.(ed.): *Los manifiestos políticos en el siglo XIX (1808-1874)*, Barcelona, 1998, pp.156-157).

¹⁶ AZAGRA, J.: *El bienio progresista...*, pp.39-41.

la repercusión del movimiento iniciado en Barcelona y Valladolid [...] la segunda fase de la revolución de 1854 se descompone en una serie de olas autónomas que van desarrollándose con un leve desfase cronológico entre sí a partir de varios centros”¹⁷.

A Barcelona la revolta va començar el 14 de juliol i la iniciativa la van portar progressistes i demòcrates, mentre que al principi el capità general de Catalunya va romandre en una actitud passiva. El moviment va triomfar aquell mateix dia sense que es produís cap enfrontament violent, i finalment el capità general s’hi adherí i el reconduí en una direcció conservadora: va continuar l’estat d’excepció, va impedir la formació de la Milícia Nacional, va mantenir la majoria dels càrrecs polítics, va dissoldre la primera junta popular constituïda i va formar una nova junta presidida per ell mateix. La Junta de Barcelona intentà convertir-se en la governativa del Principat, però el seu conservadorisme impedí que les juntes de les altres tres províncies s’hi volguessin integrar¹⁸. La inquietud creada a Barcelona per l’actitud del capità general va estar a punt de provocar una insurrecció popular, i la ciutat solament es començà a calmar a partir del 26 de juliol gràcies a l’arribada del general Manuel de la Concha, marquès del Duero.

A partir dels pronunciaments de Barcelona i Valladolid l’aixecament es va estendre per Espanya¹⁹. Tan aviat com hi van arribar notícies de Barcelona, Saragossa es va pronunciar el dia 17 i va formar una junta de govern progressista que ideològicament es va presentar com l’alternativa a les revoltes encapçalades pels militars moderats. Segurament aquest protagonisme de Saragossa va ser conseqüència d’una planificació del partit progressista, que va voler convertir aquesta ciutat en la seva

---

¹⁷ LECUYER, M.C.: “Los pronunciamientos de...”, p.180. Confronteu amb SEVILLA ANDRÉS, D.: *La Revolución de...*, p.118.

¹⁸ El capità general havia previst que la Junta de Catalunya estigués formada per vint vocals: quatre de cada província i quatre militars (BOPB núm.107, 24 de juliol de 1854, pp.1-2).

¹⁹ Vegeu la cronologia dels pronunciaments del juliol a les capitals de província a LECUYER, M.C.: “Los pronunciamientos de...”, p.176.

plataforma per accedir al poder²⁰: la Junta saragossana atorgà la presidència a Espartero (va ser sempre una de les localitats més fidels al militar progressista), va ordenar la renovació dels ajuntaments, va suprimir l'avançament forçós, va instaurar la Milícia Nacional, va reclamar la convocatòria de Corts constituents, etc. El mateix 17 de juliol va esclatar una revolta a Madrid, que reflectia el malestar de les classes populars per la crisi econòmica, i va ser pràcticament l'única ciutat on es va produir una lluita armada. Finalment, la Reina no va tenir més remei que cridar Espartero perquè s'encarregués d'un nou govern.

A la ciutat de Lleida, també el 17 de juliol les autoritats militars es van pronunciar²¹. L'inici de la revolta a Lleida es va limitar a poca cosa més que la disciplinada adhesió del governador militar de la província José Boadella al seu superior, el capità general de Catalunya, com es pot percebre en el manifest: “Secundando tanto yo, como la guarnicion de esta plaza y autoridades civiles, el pronunciamiento verificado en la capital del Principado, con el mismo entusiasmo que lo ha hecho el Excmo. Señor Capitan general y los cuerpos que la guarnecen, juntamente con todos los liberales de Cataluña, debo manifestar á este vecindario y demás pueblos de la Provincia, que mis deseos son los de cooperar eficazmente à quanto pueda tender á llevar á cabo el movimiento: à cuyo fin estarè en continua comunicacion con dicho Excmo. Sr. de quien recibiré las órdenes de que se sirva darme para llevar adelante el pronunciamiento”²². En canvi, el governador provincial Luis de Llano ràpidament va decidir dimitir i marxar de la ciutat.

Però a Lleida el pronunciament de seguida va adquirir un to progressista semblant al de la Junta de Saragossa. Així, quan l'Ajuntament començava la seva

---

²⁰ PINILLA, V.: *Conflictividad social y...*, p.230.

²¹ A la província de Lleida, Balaguer es va pronunciar el 18 de juliol, i Sort i el Pont de Suert el dia 20 (LECUYER, M.C.: “Los pronunciamientos de...”, p.178).

²² Manifest del 17 de juliol publicat al BOPL núm.86, 19 de juliol de 1854.

primera reunió després del pronunciament, se li va presentar una comissió del “partido liberal” (recordem que hi estaven integrats tots els liberals progressistes) formada per Joan Miquel Sánchez de la Campa, Salvador Fuster, Ramon Rogado, Ramon Castejón, Josep Soldevila i Pere Mies²³. Aquesta comissió, en la qual hi havia destacats personatges ben propers als republicans i demòcrates, va entregar a l'alcalde una còpia del manifest de Manzanares i va preguntar si s'acceptaven tots els seus principis: la decisió de l'Ajuntament va ser que constés oficialment el seu suport al manifest, però no es va comprometre a reproduir els principis exposats a Manzanares en la proclama que havia de dirigir a la ciutat. Finalment el ban que va redactar l'Ajuntament va estar ple de vaguetats, encara que sí recordava la necessitat de respectar l'autoritat i la propietat²⁴.

---

²³ Joan Miquel Sánchez de la Campa era catedràtic de matemàtiques a l'Institut de Lleida i membre de la Societat Econòmica, havia estat voluntari a la Milícia Nacional l'any 1843 i, com veurem més endavant, va ser el director del periòdic *Eco del Segre* que va donar suport a les protestes dels demòcrates i dels progressistes més radicals (*El Pasatiempo* núm.6, 15 de juny de 1845; CASALS, Q.: *La Lleida dels...*, apèndix p.L; BOPL de l'1 de setembre de 1846; i SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.693). Salvador Fuster, germà de Manuel Fuster Arnaldo, propietari que estava entre els cinc majors contribuents de la ciutat entre 1845 i 1853 (i el 1861 va aparèixer en el quinzè lloc en una llista dels majors contribuents per propietat rural i pecuària de la província), segons el cadastre de 1845 tenia 91 jornals de terra, tres cases i un molí d'oli al terme de Lleida, i també era propietari de terra a Balaguer i havia aprofitat la desamortització de Mendizábal per adquirir 32 jornals de terra a Alpicat; havia tingut càrrecs dins la Milícia entre 1839 i 1842, havia estat secretari de l'Ajuntament dissolt pels moderats el febrer de 1844 i aquell mateix any també va perdre la plaça d'escrivà (encara que més tard va recuperar la plaça i va obtenir el títol de notari), va col·laborar en diverses protestes que els progressistes presentaren sobre irregularitats electorals, el 1848 va estar relacionat amb els incidents produïts en un ball en què es van sentir crïts a favor de la república, durant el Bienni progressista va ser sotstinent de la Milícia Nacional, i també va participar en la comissió revolucionària de 1868 (APL caixa núm.1537, carpeta de secretaria general-correspondència 1848; CASALS, Q.: *La Lleida dels...*, apèndix pp.XXII, CIII, CVIII, CXIII, CXVIII i CXXIII; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.663; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; ACA, secció Reial Audiència, expedient núm.508 de 1843, caixa 234; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 2 de setembre; AHDL, signatura C644 registre 21.385; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.758). Ramon Castejón, Pere Mies i Josep Soldevila ja han estat presentats anteriorment, però val la pena recordar que els dos primers formaren part del grup que impulsà el republicanisme a Lleida.

²⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 17 de juliol. El text sencer del manifest municipal és el següent:

“Leridanos.- En medio de los grandes acontecimientos que hacen renacer la esperanza de mejores dias para esta desgraciada Nacion española, vuestro Ayuntamiento Constitucional cumple con un deber muy grato al hacer publica su plena adhesion a los salvadores principios que han proclamado los bizarros Generales O-Donell y Dulce y acaban de secundar Barcelona y toda Cataluña.

A procurar su rápido triunfo en todos los ángulos de la Monarquía, deben dirigirse todos nuestros esfuerzos. En el entusiasmo con que han sido acogidos tenemos la mejor garantia de ello, y muy pronto esperamos verlos aclamados en la Capital del Reino y en el seno de las Cortes, de donde han de salir las leyes regeneradoras que han de salvar al pais y hacer que sea una verdad la Constitucion y el sistema de Gobierno que se proclame.

Malgrat tanta tebiesa, a alguns regidors moderats encara els semblava que el seu comportament podia ser interpretat incorrectament, i de seguida Josep Mensa va voler justificar la seva adhesió al pronunciament i va remarcar que continuava “arraigado en su corazon el principio de Autoridad tan predilecto en él”, ja que si no ho mencionava “podria quedar rebajado á los ojos de las personas que le conocen, y desconocido para los demas”²⁵.

A dos quarts de dotze de la nit del dia 19 es va formar la Junta de govern de la província, que va prendre possessió oficialment el matí del dia següent, dominada pels progressistes (com es demostra en el fet que s’atorgués la presidència d’honor a Espartero); i l’exemple es va estendre per alguns pobles de la província com Belcaire, l’alcalde del qual proclamà el 20 de juliol “que un militar arrojado secundado por otros ha roto las doradas cadenas que tenian amarrado al pueblo Español”²⁶. En absència d’Espartero, el president de la Junta va ser el comandant general José Boadella: per tant, com en la majoria de les províncies, també a Lleida va ser l’autoritat militar qui va encapçalar des del primer moment la Junta per a tenir-la més controlada²⁷. El vicepresident va ser Francesc Jover d’Agramunt, la resta dels vocals foren Ricard Pieltein (comandant del regiment de Victòria), Pere Foncueva (comandant de carrabiners), Miquel Ferrer, Manuel Fuster i Arnaldo, Ramon Mazorra, Camil Boix, Ramon Castejón, Josep Antoni Ribé, Josep Soldevila, Ramon Mestres i Segarra, Marià Morera, i Matias Ballesté de Maials; i el secretari, Pere Pérez²⁸. La Junta fou una representació de les diferents tendències que convivia en el progressisme lleidatà, tant

---

Resta ahora á vuestro Ayuntamiento recomendaros muy eficazmente el respeto á los sagrados principios de Autoridad, propiedad y seguridad individual á los que siempre os habeis manifestado tan adictos. Casas Consistoriales de Lérida á 17 de Julio de 1854”.

²⁵ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 19 de juliol.

²⁶ BOPL núm.90, 28 de juliol de 1854, p.2.

²⁷ En vint-i-una juntes de capitals de província els presidents van ser militars (LECUYER, M.C.: “La formació de...”, p.61).

²⁸ *Eco del Segre* núm.1, 1 d’agost de 1854, p.3; i *Diario de Barcelona* núm.203, 22 de juliol de 1854, p.5242.

progressistes gens radicals com republicans i demòcrates, encara que és remarcable la importància d'aquests últims; també s'ha de mencionar la presència de militars, fet que reflecteix el protagonisme de l'Exèrcit en la revolta de 1854²⁹.

Des del primer dia la Junta va saber utilitzar el manifest de Manzanares com a instrument per impulsar una revolució que no volia limitar-se a canviar el nom dels governants, i per tant es va negar a acceptar l'autoritat del capità general de Catalunya i es posà a les ordres d'Espartero: “Si: es una REVOLUCION la que presenciamos: es el primer dia de una “regeneracion política”, en el cual se alzan proclamados y defendidos con mas fé y entusiasmo que nunca, los eternos y tutelares principios, en que se cifra nuestra dignidad de hombres libres y civilizados”³⁰. L'Ajuntament moderat no va tenir més opció que reconèixer la nova autoritat superior, però la Junta no se'n devia fiar

---

²⁹ En capítols anteriors ja havia exposat les dades més importants de bona part dels integrants de la Junta. Pel que fa als que encara no havien aparegut, destaca Francesc Jover, advocat i hisendat progressista d'Agramunt que havia estat diputat provincial entre 1836 i 1837, i director adjunt de la Junta del Canal d'Urgell l'any 1852, el 1854 va ser nomenat governador provincial però l'octubre d'aquell mateix any va morir a causa del còlera (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.57, 63 i 81; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.669; i BOPL extraordinari, 3 d'octubre de 1854). Ramon Mazorra, militar retirat, l'any 1842 havia fundat el Liceu Artístic i Literari de Lleida, el 1843 junt amb Ot Fonoll una escola d'ensenyament primari, i gratuïtament va donar classes de dibuix i de francès; durant la Dècada moderada havia signat junt amb altres progressistes reclamacions contra les llistes electorals; i l'estiu de 1855 l'Ajuntament va fer un informe sobre ell en què declarà que “Su entusiasmo por la causa popular, su ilustracion y caracter simpático le ha dado naturalmente gran ascendiente en la opinion, ascendiente que el Sr. Mazorra ha empleado siempre en pro de la causa popular ya en el terreno de las elecciones luchando por el triunfo de los candidatos liberales en la pasada epoca de los once años [...] Su conducta patriótica le valió la decidida animadversion de los farsantes del mal llamado moderantismo y el sufrir un confinamiento de algunos meses fuera de Cataluña” (CASALS, Q.: *La Lleida dels...*, apèndix p.XXXIII; i APL caixa núm.1432, secretaria general-certificacions 1855). Matias Ballesté va formar part del grup de progressistes que el 1858 donaren suport al candidat a diputat a Corts del govern de la Unió liberal. I Pere Pérez va ser milicià durant el Bienni progressista, amic de Miquel Ferrer i Garcés, i un dels impulsors del republicanisme a Lleida abans de 1868; el 1866 va ser deportat en direcció a Fernando Poo, el 1868 va tornar a Lleida, va participar activament en l'aixecament d'aquell any i va ser vocal de la junta revolucionària; i el 1873 ell i el seu germà Marià van ser els principals redactors del setmanari *El federal leridano*, i foren seguidors de Pi i Margall; en el moment de la seva mort el desembre de 1897, amb 79 anys, un periòdic de Lleida va escriure: “Habia figurado siempre el señor Perez en las filas de la democracia republicana, habiendole valido su perseverancia y fé [...] el ser con frecuencia víctima de las asechanzas y persecuciones de aquella situacion reaccionaria y clerical de los años 1.865 y siguientes [...] Triunfante la revolucion de Septiembre regresó á esta ciudad, en donde desempeñó el cargo de Jefe económico de esta provincia, cuyo cargo volvió á desempeñar durante la República de 1873” (AHDL, signatura C644, registre 21.385; Archivo General Militar de Segovia, secció 2ª-divisió 9ª, lligalls 26 i 27; BOPL extraordinari de l'1 de novembre de 1868, encara que la data és errònia i en realitat fou distribuït l'1 d'octubre; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.211-212; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.736-737 i 769; i *El País* núm.5346, 15 de desembre de 1897, p.2).

³⁰ BOPL extraordinari, 23 de juliol de 1854.

d'aquesta bona voluntat de l'alcalde i va ordenar que els guardes municipal lliuressin el seu armament (després se'ls va tornar als guardes rurals perquè poguessin continuar vigilant les propietats de l'horta del municipi)³¹.

Els progressistes i els demòcrates van tenir prou força per imposar la seva política, i segurament aprofitaren que feia temps que estaven preparant una revolta i que tenien relació amb els de Saragossa. Així, els integrants de la junta lleidatana van sol·licitar ràpidament que fos reemplaçat en el seu càrrec el comandant general José Boadella, en qui no podien confiar malgrat ser “persona digna sin duda y de excelentes circunstancias para tiempos normales y bonancibles”, segons escriurién més tard³². Espartero va fer cas d'aquesta petició i va nomenar nou comandant general de la província Casimiro Cañedo, que va arribar a Lleida el 30 de juliol.

En confirmar-se que la Reina havia admès la dimissió del govern i havia demanat a Baldomero Espartero que assumís el poder³³, és possible que els progressistes de la ciutat es decidissin a ser més contundents i adquirissin més confiança en el seu enfrontament amb les autoritats de Barcelona. En canvi, els dirigents municipals moderats van suposar que aviat perdrien els càrrecs, i van preveure encertadament que bastants d'empleats serien expulsats del seu lloc de treball: “Siendo probable que van á cesar gran numero de dependientes y empleados de este Ayuntamiento acuerda S.E. que se les paguen los haberes que devenguen hasta el dia del cese”³⁴.

Una de les prioritats dels revoltats lleidatans va ser organitzar ràpidament la Milícia Nacional, per a dotar la revolució d'una força armada pròpia i complir una de les exigències tradicionals dels progressistes. Ja el dia 21 es va nomenar una junta

---

³¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 22 de juliol; i APL caixa núm.1482, carpeta de secretaria general-correspondència 1854.

³² *Eco del Segre* núm.16, 18 d'agost de 1854, p.2.

³³ *Gaceta de Madrid* núm.565, 20 de juliol de 1854, p.1.

auxiliar d'armament i defensa encarregada de formar la Milícia Nacional, i Salvador Fuster va anar a recollir la bandera de la Milícia que feia més de deu anys que estava guardada a l'Ajuntament³⁵. A la ciutat la Milícia va tornar a estar en servei a partir del 26 de juliol, i segons les notícies publicades per la premsa va aconseguir un total de 485 voluntaris (una altra mostra de la capacitat de mobilització dels progressistes i dels demòcrates lleidatans, encara que sovint el que hi havia darrera d'aquests voluntaris era la intenció d'optar a treballs en les institucions o de no voler enemistar-se amb les noves autoritats)³⁶. A més a més es produí un relleu generacional, i un grup de persones demanaren que els seus fills poguessin integrar-se a la Milícia i pagar-se ells mateixos l'equipament “para satisfacer el veemente entusiasmo de que están poseidos en medio de la extraordinaria alegría que ha causado el renacimiento de las libertades pàtrias”³⁷. Altres poblacions de la província també formaren les seves pròpies milícies voluntàries, de vegades abans que la capital: el 16 de juliol a Balaguer es van allistar 76 homes; i el 10 d'agost constaven 78 milicians voluntaris a Maials, 35 a Torrebesses i 9 a Llardecans³⁸.

Decisions destacades de la Junta governativa van ser l'aboliment de l'avançament de les contribucions decretat pel govern de Sartorius, la supressió del Consell provincial (“considerando que la institucion de los Consejos provinciales fué ideada para arrancar su influencia á las Diputaciones y reducirlas á la nulidad”), i el restabliment de la Llei municipal progressista de 1823, que en alguns casos es va

---

³⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 22 de juliol.

³⁵ La Junta estava presidida per Josep Gasset, i formada per Joan Miquel Sánchez de la Campa, Rafael Nogueras, Salvador Fuster, Domènec Carbonell, Fèlix Uruñuela, Tomàs Carrera i Mateu del Peral (comunicació de la Junta d'armament de la província a l'Ajuntament, del 24 de juliol de 1854, a l'APL caixa núm.1482, carpeta de secretaria general-correspondència 1854).

³⁶ *Eco del Segre* núm.1, 1 d'agost de 1854, p.4; i BOPL extraordinari, 23 de juliol de 1854.

³⁷ Signaren l'exposició Pere Miró, Pere Aixalá, Josep Sol, Albert Camps, Francesc Felip, Pau Batlle, Leopold Bellmunt, Joan Bertran, Josep Baixet, Marià Gigó, Emili Beamurgía, Marcel·lí Pérez i Josep Antoni Ribé (BOPL núm.91, 31 de juliol de 1854, p.2).

³⁸ AHDL, fons segle XIX, signatura C644, registres 21.376 i 21.386.

aprofitar per a canviar els regidors de certs ajuntaments³⁹. La Junta també va suprimir els drets de portes i consums, igual que en moltes altres províncies, sobretot perquè des del primer moment del pronunciament la majoria de la població ja havia decidit pel seu propi compte no pagar-los⁴⁰. I per acord de la Junta, el càrrec de governador civil va ser exercit a partir del 26 de juliol per una comissió formada per Miquel Ferrer, Manuel Fuster i Francesc Jover⁴¹.

El 25 de juliol la Junta de govern de la província va ordenar que assumissin el poder municipal de la ciutat de Lleida els integrants de l'Ajuntament de 1843, i l'Ajuntament moderat es va dissoldre disciplinadament sense presentar cap protesta⁴². Però cinc dels regidors de 1843 havien mort i altres dos ja no vivien a la ciutat, i per tant la Junta va nomenar set substituïts provisionals. Tots els regidors van ser progressistes, encara que la Junta va reservar l'alcaldia a persones del sector menys radical com Dídac Joaquim Ballester i Ramon Soldevila⁴³.

---

³⁹ BOPL extraordinari, 21 de juliol de 1854; BOPL núm.89, 26 de juliol de 1854, p.1; i BOPL núm.91, 31 de juliol de 1854, p.1.

⁴⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessions del 19 i 22 de juliol; comunicació de l'alcalde a l'administrador d'Hisenda pública del 22 de juliol, a l'APL caixa núm.1482, carpeta de secretaria general-correspondència, 1854 assumptes exclusius de l'alcalde; BOPL núm.89, 26 de juliol de 1854, pp.1-3; i BOPL núm.92, 2 d'agost de 1854, pp.1-2. La comunicació del 22 de juliol de l'Ajuntament a la Junta és aclaridora: "En los primeros momentos de las gloriosas circunstancias que atravesamos hubiera sido imprudente proceder contra los muchos sujetos que al entrar por las puertas de esta Ciudad se negaron á satisfacer los derechos de puertas y consumos. Por esto se limitó el Alcalde á disponer que los recaudadores tomasen nota de los nombres de los introductores para resolver en su día lo conveniente. Pero el abuso se ha hecho tan general que en las puertas nada se paga [...] La municipalidad tiene contraída el compromiso de pagar mensualmente 24.166 rls. [...] este Ayuntamiento ha acordado dirigirse á esa Exma. Junta [...] rogandole se sirva dictar las aclaraciones que estime convenientes paraque conste al publico si esta o no en vigor la contribucion de puertas y consumos, ó en caso contrario se halla libre esta municipalidad del contrato de encabezamiento" (APL caixa núm.1558, administració-sanitat, medi ambient i cementiri, carpeta d'epidèmiques i contagis-prevencions i quarentenes 1856).

⁴¹ BOPL núm.90, 28 de juliol de 1854, p.2.

⁴² *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 25 de juliol. La ciutat de Lleida es va anticipar a moltes altres capitals de província, ja que sembla que la restitució dels regidors de 1843 en la majoria dels casos es va començar a aplicar a partir de l'1 d'agost (BAHAMONDE, Á. i MARTÍNEZ, J.: *Historia de España...*, p.316). En canvi, la Junta de salvació i defensa de Madrid ja havia restablert l'Ajuntament de 1843 el 21 de juliol (*Gaceta de Madrid* núm.568, 23 de juliol de 1854, p.1).

⁴³ Havien mort Joan Bergés, Marià Olives, Baptista Capdevila, Josep Vicent Achón i Sebastià Gaspar; i ja no vivien a Lleida Joaquim Sanmartí i Antoni Sol menor. Per tant, sols van poder retornar a l'Ajuntament Ramon de Porqued (nomenat alcalde segon), Camil Boix (síndic), Jaume Sala, Francesc Florensa, Marià Reixach, Ramon Vicens, Anastasi Poch i Baptista Faidella (Manuel Ballespí va dimitir de la regidoria). I van ser designats nous regidors per la Junta Dídac Joaquim Ballester (nomenat nou alcalde, encara que no

El nou Ajuntament, que es va mantenir en el poder fins a l'1 d'octubre, de seguida es va posar a la feina de cessar empleats municipals; però hem de tenir en compte que aquest comportament significava correspondre a unes expectatives que aleshores es consideraven lògiques, com reflecteix un full que circulava a Barcelona: “jo crech que habiát veurém / que lo nou Ministeri / ab son tino y bon criteri / sols als lliberals progresistas / (y no polacs ni carlistas) / solament empleará, / pues si aixis nou fá / tornarém á las andadas / y á fé ja van masas vegadas”⁴⁴. Des del mateix dia 26 de juliol van començar a arribar peticions de ciutadans que demanaven feina i gairebé sempre hi feien constar els seus antecedents polítics liberals (encara que fos per a treballs com els de jardiner, porter o fuster), i de vegades també es mencionava la pobresa del sol·licitant. Les xarxes d'amistat, familiars o d'altres relacions devien funcionar a ple rendiment, i tothom donava per suposat que “todo cambio de principios politicos suele envolver el de personas”, com va escriure un dels aspirant a un treball. En les més de 50 demandes oficials de feina que es conserven a l'Arxiu de la Paeria, molt sovint el principal argument que s'hi exposa era ser o haver estat membre de la Milícia, o simplement haver estat lleial als “principios liberals” i favorable “al glorioso pronunciamiento por la Constitucion y regeneracion de los derechos del Pueblo”. Però també es troben bastants de casos de persones que demanaven específicament que s'expulsés un determinat empleat per ocupar el seu lloc: per exemple, Antoni Archs després de recordar que havia fet “suficientes servicios á la causa de la libertad”, va demanar substituir Josep Vidal a qui acusava de ser “desafecto en todos conceptos al actual orden de cosas [...] jamas ha pertenecido ni pertenece á la benemerita Milicia

---

va assistir a cap reunió i va ser substituït per Ramon Soldevila a partir del 17 d'agost), Josep Sol, Josep Pinós, Marià Gigó, Marià Morera, Antoni Reixach i Joan Baptista Romeu.

⁴⁴ *Fruit del pronunciamient de 1854. Segon Dialogo entre Geroni i Bernat tingút despues de haber dinat*, Imp. de C.Miró, Barcelona, 1854 (Biblioteca de Catalunya, secció Fulls Bonsoms, referència 1953).

Nacional Voluntaria”⁴⁵. Els empleats de l’Ajuntament havien de formar part de la Milícia Nacional i si per qualsevol raó no complien aquesta condició perdien la feina⁴⁶, la qual cosa provocà acusacions contra alguna persona que s’havia allistat “solo con el objeto de conservar el destino”⁴⁷.

A les actes de les reunions de l’Ajuntament de la primera quinzena d’agost consten 18 canvis d’empleats municipals, alguns dels quals ja havien dimitit abans que els fessin fora. De vegades es va tractar de retornar determinades persones a la responsabilitat que havien ocupat fins 1844 quan foren expulsats per l’Ajuntament moderat, o de donar el lloc del treball a algun dels seus familiars. D’altres cops es va voler premiar la fidelitat d’alguns personatges i alhora ajudar-los a superar dificultats econòmiques, com va passar amb Manuel Ballespí a qui se li va atorgar la plaça de porter “en premio y recompensa á sus muchos y señalados servicios á la causa Constitucional” després que hagués renunciat a la regidoria que li corresponia per haver pertangut a l’Ajuntament de 1843. Els regidors també van acordar fer fora tots els alcaldes de barri, i per a reemplaçar-los van preferir les persones que havien estat cessades d’aquells càrrecs l’any 1844, amb la condició que des d’aleshores haguessin conservat “sus opiniones liberales”⁴⁸. La depuració no acabà aleshores, sinó que encara es prolongà uns quants mesos.

VII.1.2.- El final de la revolució

Bona part dels integrants de la Junta lleidatana tenia l’objectiu d’impulsar un moviment que aconseguís canvis importants en el sistema polític espanyol, i segurament li hagués agradat publicar un programa demòcrata com el de la veïna Junta d’Osca⁴⁹.

---

⁴⁵ Vegeu totes aquestes peticions a l’APL caixa núm.1482, carpeta de secretaria general-correspondència 1854.

⁴⁶ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessions del 3, 4 i 12 d’agost.

⁴⁷ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, carta del 6 de febrer.

⁴⁸ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 27 de juliol.

⁴⁹ PI Y MARGALL, F.: *La Reacción y...*, p.451.

Una prova de les esperances d'alguns d'ells és el text escrit a finals de juliol per Joan Miquel Sánchez de la Campa en el full de presentació del periòdic *Eco del Segre*: “El dia de hoy es el dia en que principia una revolucion: no es un pronunciamiento como otros varios que tuvieron lugar en España [...] lo que hoy comienza es una revolucion cuyo principio es *antes que ser reo de lesa nacion, lo soy de lesa magestad*”⁵⁰.

En conseqüència, la Junta de Lleida es va resistir a obeir el conservador capità general de Catalunya i es posà sota la protecció de la Junta de Saragossa, que estava dominada pels progressistes i havia demanat la intervenció d'Espartero. Com va escriure Gerónimo Borao, “Lérida se enclavó durante la revolucion en la provincia de Zaragoza, à cuyas autoridades obedeció y de quienes recibió instrucciones [...] ostigada para ponerse bajo la natural dependencia del Capitan general del Principado, se puso en rebeldia pasiva y aun desairò en este punto comunicaciones de muy elevadas personas, sin consentir en separarse del programa y de la marcha de Zaragoza”⁵¹. Els progressistes lleidatans van aprofitar els contactes amb els aragonesos que ja hem vist que venien com a mínim de principis d'any, i gràcies a l'arribada de tropes des d'Osca van aconseguir una certa seguretat davant possibles atacs de forces fidels al capità general de Catalunya Ramón de la Rocha⁵².

Els revoltats denunciaven l'actitud de La Rocha amb paraules com aquestes, que intentaven convèncer els soldats de la resta de Catalunya: “El Capitan general de Cataluña rey absoluto del antiguo principado [...] nunca aspiró á otra cosa mas que á cambio de gabinete pero no de sistema político [...] Porque el Capitan general de Cataluña y los hombres que lo rodean aspiran á una contra-revolucion, la que hubieran

---

⁵⁰ *Eco del Segre*, full de presentació sense data, 1854.

⁵¹ BORAO, G.: *Historia del alzamiento...*, p.70.

⁵² El temor dels progressistes a una possible intervenció del capità general de Catalunya era ben present: “La actitud que ha tomado el Capitán general de Cataluña y el general Marqués del Duero han decidido a la Junta de armamento y defensa de esta provincia à tomar cuantas disposiciones sean necesarias para asegurar la tranquilidad y poner á salvo de un golpe de mano sea de la clase que quiera la capital y

efectuado, si tuvieran valor suficiente, para presentar el pecho ante el fusil de los hombres libres”⁵³. Fins i tot la Junta de Lleida va fer una crida a la rebel·lió general de Catalunya: “Alzate pueblo catalan: imita á tus hermanos de la provincia de Lérida. Aqui se respira la fresca brisa de la libertad. Aqui no hay tiranos que destruir ni desórdenes que lamentar [...] Soldados del egército de La-Rocha: sois hijos del pueblo y al pueblo habeis de volver: contamos con vosotros. Venid pues”⁵⁴. I Joan Miquel Sánchez de la Campa va proposar a la Junta lleidatana que es proclamés Junta suprema de Catalunya i que demanés a les altres províncies que enviessin diputats, ja que “de este modo se combatiría en buen terreno la reaccion que prepara Barcelona”⁵⁵.

Però el nou govern presidit per Espartero de seguida va voler assumir tot el poder i acabar amb les revoltes. L’1 d’agost va convertir les juntes provincials en consultives i va suspendre totes les decisions de les juntes relacionades amb la Hisenda pública⁵⁶; pocs dies més tard va restablir les diputacions de l’abril de 1843 i la Llei d’impresca de 1837, i va convocar eleccions de diputats per a les Corts constituents⁵⁷.

Aquestes decisions van rebre les crítiques d’aquells que volien una revolució ambiciosa, i encara que la majoria de les juntes acceptaren passar a ser consultives, algunes van resistir-se (sobretot a Madrid, Màlaga, Osca i Lleida)⁵⁸. La Junta de Lleida inicialment va ignorar l’ordre d’esdevenir consultiva, i des del diari *Eco del Segre* van

---

provincia” (*Eco del Segre* núm.1, 1 d’agost de 1854, p.4). Vegeu també *Diario de Barcelona* núm.216, 4 d’agost de 1854, p.5596.

⁵³ *Eco del Segre* núm.1, 1 d’agost de 1854, pp.2-3.

⁵⁴ *Eco del Segre* núm.2, 2 d’agost de 1854, pp.2-3; i BOPL núm.93, 4 d’agost de 1854, pp.1-2.

⁵⁵ *Eco del Segre* núm.4, 4 d’agost de 1854, p.4.

⁵⁶ En el Reial decret es justificava que “Las Juntas no pueden continuar gobernando, pero pueden todavía prestar grandes servicios, así al poder ejecutivo como á la Nacion. Que no embaracen ni imposibiliten, Señora, la accion del poder; pero que subsistan á su lado, ilustrándole con sus consejos en tanto que se reunen las Córtes que se han de convocar en un brevisimo plazo” (*Gaceta de Madrid* núm.578, 2 d’agost de 1854, p.1).

⁵⁷ BOPL núm.99, 18 d’agost de 1854; *Gaceta de Madrid* núm.578, 2 d’agost de 1854; i *Gaceta de Madrid* núm.584, 8 d’agost de 1854, p.1.

⁵⁸ LECUYER, M.C.: “La formación de...”, p.53; i *Diario de Barcelona* núm.228, 16 d’agost de 1854, p.5909. La Junta de Saragossa va acordar una solució de compromís, ja que no va acceptar la seva dissolució però va decidir la suspensió de les reunions fins al 8 de novembre, quan es va dissoldre

atribuir la decisió governamental a las “influencias fatídicas” que devia haver-hi entorn d’Espartero i van demanar valentia a les juntes governatives provincials⁵⁹. Com més tard es va admetre, en aquells moments la província de Lleida era una de les que més inquietaven el govern⁶⁰. Un informe de la Nunciatura de Madrid dirigit al Vaticà, del 12 d’agost, va afirmar que “Solo in Barcelona ed in Lérida regna una grande agitazione che sembra voglia prorompere in nuovi e deplorevoli disordini”⁶¹, i Karl Marx també ho mencionà en un article⁶².

Però poc després es va anar recuperant una certa normalitat política al Principat, gràcies al nomenament de Domingo Dulce com a nou capità general el 10 d’agost, i a l’acabament de l’estat de setge del país el següent 17 d’agost⁶³. Dulce oferia més garanties que els seus predecessors ja que, a part d’haver participat activament en la revolta contra el govern moderat, coneixia Catalunya anteriorment en haver-hi intervingut durant la Guerra dels Matiners i haver estat governador militar de Lleida i de Barcelona⁶⁴. Dulce va arribar a Lleida el 13 d’agost i segons l’*Eco del Segre* “el entusiasmo era general [...] despues que manifestamos que el general Dulce era el único Capitan general posible en el Principado y que su popularidad, si á alguien cedía era únicamente á la del Duque de la Victoria”⁶⁵.

---

oficialment en saber que s’havien iniciat les Corts constituents (BORAO, G.: *Historia del alzamiento...*, pp.101 i 150-153).

⁵⁹ *Eco del Segre* núm.6, 7 d’agost de 1854, p.1; i núm.8, 9 d’agost de 1854, p.1. Els demòcrates madrilenys també van evitar les crítiques directes a Espartero i van exposar la seva preocupació pel manteniment de molts moderats en llocs de poder: “Nosotros decimos hoy ¡Alerta! a la Milicia Nacional de Madrid, a la de toda España; y lanzamos este grito para que no se duerma. Porque no queremos que arrullada por los cantos de triunfo que el pueblo entona después de la victoria, adormecida con los pérfidos halagos que de todas partes se la hacen con las adulaciones de todo género de que es objeto, pierda de vista que existe un foco de conspiración permanente” (URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: *La Revolución de...*, p.236).

⁶⁰ DSC, sessió del 18 de desembre de 1855, p.9209.

⁶¹ NÚÑEZ MUÑOZ, M.F. i DÍAZ DE CERIO, F.: *El Bienio Progresista (1854-1856) y la ruptura de relaciones de Roma con España según los documentos vaticanos*, Madrid, 1993, p.253.

⁶² MARX, K. i ENGELS, F.: *Revolución en España*, p.54.

⁶³ BOPL núm.101, 23 d’agost de 1854; i *Gaceta de Madrid* núm.599, 23 d’agost de 1854, p.4.

⁶⁴ BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.I*, p.466.

⁶⁵ *Eco del Segre* núm.12, 14 d’agost de 1854, p.1.

Solament llavors la Junta governativa provincial de Lleida va acatar l'autoritat del capità general i del govern, i va passar a ser consultiva a partir del dia 14 (encara que a la pràctica es va dissoldre)⁶⁶. Probablement els membres de la Junta foren conscients que no tenien possibilitats de radicalitzar la revolució, i que a partir d'aleshores el lloc del debat polític hauria de ser les Corts constituents. Les darreres decisions de la Junta van ser canviar el nom de la plaça de Sant Francesc pel de plaça de la Llibertat, convertir l'església de la mateixa plaça en quarter de la Milícia Nacional (encara que tot seguit s'acordà dividir l'església amb un pis, per encabir-hi les oficines de la Diputació), i designar governador civil interí al comandant general Casimiro Cañedo⁶⁷.

El següent pas en la “normalització” política es va produir el 16 d'agost amb el nomenament com a nou governador civil de Francesc Jover, qui va prometre la “libertad mas omnímoda para el ejercicio de los derechos políticos dentro del círculo de la ley, justicia para todos, moralidad y proteccion decidida à los legítimos intereses del pais, correccion de los abusos y reparacion de los agravios”⁶⁸. Francesc Jover era una persona de consens dintre dels progressistes, home de confiança per a Pascual Madoz (que va ser qui el proposà per al càrrec⁶⁹), i havia estat el vicepresident de la Junta provincial. Aquest nomenament va ser ben rebut fins i tot entre els liberals més radicals, i l'*Eco del*

---

⁶⁶ “La Junta que fué de gobierno de la provincia y que se redujo á consultiva, no ha desplegado sus labios, en ningun terreno, pues ni siquiera se ha organizado como consultiva” (*Eco del Segre* núm.26, 30 d'agost de 1854, p.1). La dissolució oficial de les juntes consultives es va portar a terme amb un Reial decret del 15 de novembre de 1854 (BOPL núm.140, 20 de novembre de 1854, p.2).

⁶⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessions del 16 i 18 d'agost; BOPL núm.98, 16 d'agost de 1854, p.1; i APL caixa núm.1482, secretaria general-correspondència 1854, comunicació de la Diputació del 26 d'agost.

⁶⁸ BOPL núm.102, 25 d'agost de 1854, p.1.

⁶⁹ L'any 1855 Pascual Madoz va explicar a les Corts que personalment va comprometre Francesc Jover “para ver si podía vencer la situacion que el Congreso conoce existia por la pugna que habia entre las capitales de Barcelona y Lérida, entregada á la marcha de la Junta de Zaragoza [...] para que se salvara sin efusion de sangre aquella delicadísima situacion [...] á quien el Sr. Santa Cruz destinó á ese punto considerándole como el único hombre que por sus circunstancias especialísimas podia dar fuerza y vigor á aquella situacion” (DSC, sessió del 18 de desembre de 1855, p.9208).

Segre va afirmar que “este nombramiento es una de las pocas cosas buenas que hasta ahora ha hecho el Ministerio”⁷⁰.

Les opinions que es publicaven en aquest diari són especialment interessants perquè reflecteixen l’existència d’un important sector dels liberals lleidatans partidari de les idees dels demòcrates i dels republicans, i que estava molt molest amb el govern d’Espartero pels seus intents d’aturar la revolució. Des d’aquest periòdic es va defensar la llibertat “il·limitada” de premsa, de consciència, d’ensenyament, de reunió, de creences religioses i d’associació; i es feien referències a un somni que “nos exortaba á trabajar en pró de la union Ibérica bajo la base federal”⁷¹. A l’últim número del diari són significatives les crítiques decidides a Isabel II, malgrat admetre que la majoria del país encara no estava prou disposada a lluitar per un govern republicà, i s’acabà avisant que caldria “salvar al pais de la época infausta que se le prepara. En el interin permanezcamos arma al brazo [...] los amantes de las libertades y derechos del pueblo”⁷². També es va mencionar un full repartit a Madrid que pronosticava la unió d’Espanya i Portugal, i el canvi de dinastia⁷³: el cert és que la idea que la millor alternativa a Isabel II era el rei Pedro de Portugal s’havia fet bastant popular des de l’any anterior, però cap partit s’hi va comprometre del tot, i els més conservadors la van acabar refusant per l’oposició de França i d’Anglaterra i per les revoltes populars de 1854⁷⁴.

---

⁷⁰ *Eco del Segre* núm.18, 21 d’agost de 1854, p.1.

⁷¹ *Eco del Segre* núm.13, 15 d’agost de 1854, p.1; núm.20, 23 d’agost de 1854, p.2; i núm.21, 24 d’agost de 1854, pp.1-2.

⁷² *Eco del Segre* núm.27, 31 d’agost de 1854, pp.1-2. En un sentit similar, Ribot y Fontseré també va reclamar que els republicans tinguessin paciència fins aconseguir el suficient suport popular: “Pero por lo mismo que la república nos es tan querida, por lo mismo que nuestro corazon nos dice que se irá apoderando poco á poco del porvenir del mundo, no queremos comprometer su triunfo acelerando con poca premeditacion su advenimiento. Deseamos que no se establezca en terrenos poco dispuestos á recibirla, que venga naturalmente [...] Antes que república tengamos republicanos si no queremos desacreditarla” (RIBOT Y FONTSERÉ, A.: *La revolución de...*, p.126).

⁷³ *Eco del Segre* núm.27, 31 d’agost de 1854, p.4.

⁷⁴ KIERNAN, V.G.: *La revolución de...*, pp.46-47 i 82; i MARTOS, C.: *La revolución de...*, p.216.

Però aquest periòdic lleidatà també mostra els límits de la voluntat revolucionària d'aquells grups més o menys radicals, però respectuosos amb la propietat i recelosos de l'actitud d'alguns sectors populars: “cuando los derechos se elevan en cantidad y calidad mas allá del límite que la razon y las condiciones sociales aconsejan [...] la anarquia se entroniza por todas partes y su terminacion es el despotismo de uno ó el de muchos [...] Tan absurda como es la teoria de los hombres necesarios, tan absurda, tan perjudicial es la de la igualdad absoluta. Igualdad ante la ley; la ley, y nada mas que la ley, es la verdad reguladora de los derechos y de los deberes [...] El talento, el trabajo, la virtud, he aqui las verdaderas diferencias sociales”⁷⁵.

Les crítiques des del diari van arribar també a d'altres progressistes lleidatans i a la nova Diputació provincial constituïda el 21 d'agost que, a causa de la impossibilitat de reunir tots els diputats de 1843, va recórrer a alguns de 1841 i 1842 (a diferència d'altres províncies on ràpidament es convocaren eleccions per a reemplaçar les baixes)⁷⁶. L'*Eco* va denunciar que finalment dels vuit diputats provincials necessaris solament s'hi haguessin presentat quatre (Joan Benosa per Viella, Jaume Nadal per Lleida, Josep Vila de Berart per Balaguer i Francesc Soldevila per Tremp), dels quals els tres primers no tenien dret a exercir el càrrec en ser empleats públics de nomenament reial, segons l'opinió del periòdic. Jaume Nadal va respondre les acusacions i, després de lamentar que s'utilitzessin contra ell els mateixos arguments que “los moderados y absolutistas para combatir mi eleccion para el mismo cargo en el año 1847”, va recordar la seva trajectòria política i que “nunca he abandonado el puesto que el partido progresista me ha designado en la azarosa década del moderantismo”, i va acabar lamentant que “en los primeros momentos del triunfo del partido liberal aparezca la discordia entre nuestras filas; deploro amargamente que antes de principiar la lucha de

---

⁷⁵ *Eco del Segre* núm.1, 1 d'agost de 1854, p.1.

los partidos, ya el nuestro dé el triste y repetido ejemplo de destrozarse por pasiones mezquinas”⁷⁷.

Tant a Lleida com a tot Espanya, l’evolució política va continuar d’una forma ben diferent al que esperaven molts progressistes i demòcrates. De ben segur que la majoria de la població de la ciutat devia sentir-se enganyada pel ràpid restabliment de l’impost de consums i dels drets de portes que, a pesar que havia estat ordenat pel Reial decret de l’1 d’agost, solament va començar a aplicar-se a Lleida a partir de la dissolució de la Junta governativa (i que per a fer-se efectiu l’Ajuntament va haver de demanar l’ajuda dels soldats)⁷⁸. L’expatriació de Maria Cristina, quan el liberalisme radical volia que se la sotmetés a judici, va augmentar les divisions dintre dels liberals i el governador Francesc Jover va haver de fer una crida a la unitat: “no os dejeis alucinar por nuestros enemigos que tratan de desunirnos; tened presentes las maquinaciones que se pusieron en juego en 1843”⁷⁹. Mentre que a Madrid es produí el 28 d’agost un intent de revolta que acabà amb prop de cent detinguts (i el dia següent el govern ordenà la dissolució de totes les societats i reunions polítiques d’Espanya⁸⁰), a Lleida el governador aconseguí evitar els incidents i poc després la ciutat va rebre el títol de “muy liberal” per la seva participació en l’èxit de la revolta de 1854⁸¹.

---

⁷⁶ BOPL núm.102, 25 d’agost de 1854, pp.1-2; i URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: “La revolución de...”, p.277.

⁷⁷ *Eco del Segre* núm.24, 28 d’agost de 1854, p.4.

⁷⁸ Comunicació al comandant general de la província del 22 d’agost, a l’APL caixa núm.1483, carpeta de secretaria general-correspondència 1854. Sobre la relació entre l’impost de consums i la revolta de 1854, vegeu especialment MARTÍN NIÑO, J.: “1854: Una fecha en...”; i VILLOTA GIL-ESCOÍN, P.de: “Los consumos y la revolución de 1854”, *Hacienda pública española* núm.113, Madrid, 1988, pp.199-222.

⁷⁹ BOPL extraordinari, 1 de setembre de 1854. L’aversió popular contra Maria Cristina es reflectia també en el text dels fulletons i romanços que es repartien aleshores, amb comentaris d’aquesta mena: “Cansada ya de sufrir / la España toda fulmina, / sus rayos contra Cristina / que aun la quiere oprimir. // Ella piensa resistir, / junto con la camarilla, / mas el Leon de Castilla / de su letargo despierta, / que la España grita alerta / con la Polaca pandilla” (*Acontecimientos de la última revolución de Madrid. A les Héroes del Pronunciamiento de Julio en la inmortal Villa de Madrid; á los inclitos defensores de la Libertad Española dignos sucesores del dos de mayo, cuya heroicidad sin igual, proclamará la fama en lenguas de Oro para enseñar á los pueblos oprimidos como sabe el pueblo Español sacudir el yugo de los tiranos que le oprimen*, Imp. de J.Tauló, Barcelona, 1854; a l’Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, romanços-departament de gràfics, carpeta de romanços històrics: 1842-1862).

⁸⁰ *Gaceta de Madrid* núm.606, 30 d’agost de 1854, p.1.

⁸¹ BOPL núm.123, 13 d’octubre de 1854, p.1.

En balanç, els esdeveniments de Lleida són un exemple de com els pronunciaments originats a partir del 14 de juliol van ser la conseqüència de la confluència de conspiracions organitzades per grups progressistes amb unes autoritats militars que inicialment volien evitar la radicalització de les protestes: “De ahí que no pueda darse de la revolución de 1854 una interpretación rigurosamente dicotómica, según la cual a una fase estrictamente militar sucedería otra exclusivamente civil. A diferencia de Madrid [...] en las provincias el ejército, por su intervención directa o por su mera pasividad, ha contribuido fuertemente a inclinar la balanza del lado de los insurrectos. Revolución del pueblo en Madrid, revolución del pueblo con el ejército en las provincias”⁸².

El pronunciament a Lleida no va ser fruit de la capacitat encoratjadora del manifest de Manzanares (a pesar de l'ús que se'n va fer), sinó simplement es va aprofitar el suport del conservador capità general de Catalunya als pronunciats per a realitzar una revolta que anés més enllà del que ell tenia previst. L'element civil progressista de seguida va aconseguir la direcció del moviment i, en assumir unes noves responsabilitats, llavors també es van explicitar més clarament les divisions ideològiques que existien en el seu interior. Cal destacar especialment la presència d'un important grup de liberals propers als demòcrates i republicans, que no van gaudir del suport de les autoritats ni van ser capaços d'impulsar cap protesta popular, i que finalment van veure frustrades les seves expectatives. En canvi, els moderats que havien controlat les institucions durant la dècada anterior van ser expulsats del poder i no van tenir cap participació significativa en tota la revolta de 1854.

---

⁸² LECUYER, M.C.: “Los pronunciamientos de...”, pp.185-186.

Malgrat les divisions internes i el seu retard en organitzar els comitès electorals⁸³, els progressistes i demòcrates lleidatans van passar a dominar completament la política local i provincial, i el següent octubre a la circumscripció provincial van guanyar clarament les eleccions de diputats a les Corts constituents amb una candidatura unitària formada per Pascual Madoz, Miquel Ferrer i Garcés, Josep Ignasi Llorens i Ignacio Gurrea (també escollit per Madrid, i que a Lleida va ser substituït per Manuel Fuster Arnaldo). A diferència de les candidatures d'unió liberal d'altres províncies, que reflectien l'aliança entre Espartero i O'Donnell i que integraven moderats i progressistes, a Lleida els moderats en van quedar completament marginats i no van presentar cap candidat, mentre que els simpatitzants dels demòcrates podien sentir-se representats per Llorens i Ferrer i Garcés. En definitiva, la província va fer cas a les exhortacions del governador civil quan reclamava poc abans de les eleccions “unios sin rivalidad cuantos perteneceis al gran partido liberal [...] no olvideis que la Nacion puede aun ser otra vez entregada al despotismo, y entonces vuestra seria la culpa”⁸⁴, tot i que la participació no va ser gaire destacada: van votar 4.808 dels 10.455 electors inscrits.

Però el malestar per l'excessiu conservadorisme del govern va romandre durant tot el Bienni progressista. El novembre de 1854 el governador va demanar a tots els alcaldes de la província que es preocupessin especialment del manteniment de l'ordre públic davant els rumors preocupants que circulaven i les possibles reaccions als acords de les Corts constituents⁸⁵. I l'abril de 1855, Josep Ignasi Alió⁸⁶ va expressar clarament

---

⁸³ A Lleida es va denunciar: “Hoy no existe aun comité alguno electoral, mañana habrá necesidad de formarlo de repente ó dejar la direccion de las elecciones, y el dominio del campo electoral, á la diputacion provincial” (*Eco del Segre* núm.26, 30 d'agost de 1854, p.1).

⁸⁴ BOPL núm.115, 25 de setembre de 1854, p.1.

⁸⁵ BOPL núm.134, 8 de novembre de 1854, p.1.

⁸⁶ Josep Ignasi Alió, advocat resident primer a Fraga i després a Lleida, també havia estat vocal de la Diputació l'any 1842, acabà simpatitzant amb els republicans i segurament el 1865 va participar activament en una reunió del partit democràtic de Lleida (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*,

aquest desengany en una exposició presentada a la Diputació en què proposava que s'informés a les Corts que els habitants de la província volien “secundar todo lo que tienda al mayor ensanche de la libertad legal dentro el circulo del orden, y con proteccion marcada á la Milicia”, ja que l'evolució política dels anteriors mesos no havia estat satisfactòria, havia desanimat els liberals lleidatans, i per culpa d'un govern poc enèrgic “ha empezado á cundir demasiado en las provincias, sin esceptuar á la que tenemos el honor de representar, de que si sigue el actual orden de cosas [...] se nos viene encima una reaccion igual, ó mas dolorosa que la del cuarenta y tres y quizá una restauracion absolutista”. Els diputats provincials decidiren ajornar la discussió de la proposta, encara que van deixar constància de la seva satisfacció per la iniciativa d'Alió⁸⁷.

VII.2.- ELS PROGRESSISTES EN EL GOVERN DE LA CIUTAT

VII.2.1.- Un canvi en la gestió municipal

L'acció dels ajuntaments lleidatans durant el Bienni, en comparació amb alguns consistoris anteriors, sembla mostrar una major preocupació pels interessos de les classes populars. Una actitud i un cert radicalisme que es va anar consolidant de forma paral·lela a l'elecció de nous regidors, alguns dels quals declaradament demòcrates i republicans, i que provocà la completa expulsió dels moderats de les institucions locals: el procés es refermà amb la votació de l'1 d'octubre de 1854 per part de compromissaris, que escolliren els substituïts dels regidors nomenats per la Junta⁸⁸; i especialment a partir de les eleccions del gener de 1855, que permeteren constituir

---

apèndix p.V; LLADONOSA, M.(dir.): *Biografies de lleidatans...*, p.112; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.646; i *El Ilerdense* núm.18, 5 de novembre de 1865, p.3).

⁸⁷ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 14 d'abril.

⁸⁸ Els elegits foren Ramon Soldevila (alcalde primer), Manuel Tubau (alcalde segon, poc després substituït per Martí Castells), Domènec Bigorra (síndic), Joan Baptista Romeu, Marià Gigó, Leopold Bellmunt, Domènec Agulló i Joaquim Gort.

definitivament un ajuntament elegit íntegrament pels compromissaris i per tant amb una major legitimat, i on els demòcrates aconseguiren controlar les alcaldies i una part important de les regidories⁸⁹. Cal recordar que el desembre de 1854 s'havien celebrat unes altres eleccions en què les alcaldies havien anat a parar a persones gens radicals, però que van haver de ser anul·lades a causa de modificacions legislatives, i d'això els grans beneficiats foren els demòcrates que aprofitaren perfectament la segona oportunitat que se'ls presentà. Malgrat això, de forma semblant al que havia passat durant la Dècada moderada, alguns regidors no van assumir de forma adequada les obligacions del seu càrrec, i s'acordaren multes de 20 rals per als que faltessin sense motiu a les reunions i de 30 rals per a les absències en les funcions públiques⁹⁰.

Mentre s'enfortia el predomini progressista, l'abril de 1855 els regidors van repassar el comportament dels empleats municipals i discutiren si calia acomiadar els que no complien suficientment amb els seus deures (a pesar de la militància progressista de molts d'ells): en algun cas tan destacat com el del secretari Salvador Fuster, ben actiu en el pronunciament de 1854, se l'amonestà oficialment perquè fos més eficient en la tramitació dels afers que tenia encomanats⁹¹. I també hi ha constància de la persistència d'acusacions de caràcter polític, com quan Josep Farran manifestà que havia sentit dir que el porter Ramon Gosé havia pronunciat insults i "espressions antiliberales", i reclamà reemplaçar-lo en el seu lloc de treball⁹².

La substitució dels empleats municipals va ser un procés lent i en part impulsat per les demandes de persones que volien ocupar les seves places. El juny de 1855, gairebé un any després del pronunciament, els regidors encara van discutir 29

---

⁸⁹ El nou Ajuntament, que va prendre possessió el 28 de gener, va estar format per Ramon Castejón (alcalde primer), Martí Castells (alcalde segon), Camil Boix, Francesc Sol i Saureu, Jaume Reñé, Sebastià Gaspar, Joan Baptista Romeu, Ramon Freixinet, Gaspar Grau, Pere Mies major, Leopold Bellmunt (procurador síndic, substituït el juny per Bonaventura Lamarca), Josep Pinós, Francesc Soldevila, Antoni Araujo (substituït el març per Marià Gigó), Baptista Tarragó i Ramon Canal.

⁹⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions del 18 d'agost i del 15 de setembre.

⁹¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 10 d'abril.

sol·licituds per a cobrir possibles vacants, i en alguns casos aconseguiren l'acomiadament d'empleats, com els dos enterraments, a causa de la seva “conducta y antecedentes politicos”⁹³. De vegades els interessos personals passaven per damunt d'altres consideracions: així, per 7 vots contra 6 els regidors van triar com a nou secretari a Leopold Bellmunt a proposta de l'alcalde Ramon Castejón, a pesar que Bellmunt ja era síndic de l'Ajuntament i presentà la sol·licitud fora de termini, mentre que a Josep Hostalrich no li va valer de res haver complert estrictament tots els tràmits⁹⁴. En canvi, el governador civil no reeixí del tot en la seva pretensió d'impedir que la plaça de comptador d'hipoteques anés a parar a Marià Arnaldo, que havia estat desterrat de la ciutat entre 1837 i 1843 per la seva col·laboració amb el carlisme⁹⁵.

Tot i algun incident, el “partido liberal” a Lleida va continuar unit durant aquells anys, i els regidors aprofitaren una reunió del partit al teatre de la ciutat per a proposar un manifest de suport a Pascual Madoz, aleshores ministre d'Hisenda⁹⁶. Aquest suport devia ser ben sincer, si recordem que Madoz havia estat escollit diputat a Corts per Lleida i que tenia una llarga trajectòria política vinculada amb la província, però també és cert que amb el seu nou càrrec ministerial podia afavorir els interessos lleidatans (molt més del que ja havia fet en anys anteriors des del Congrés de diputats o amb els seus contactes amb l'administració): així, dotze dies després l'Ajuntament aprofità per a demanar-li “se digne inclinar el ánimo de S.M. paraque se consignent á favor del vestuario de la Milicia Nacional las dos mensualidades de Contribucion de consumos y derechos de puertas que estan pendientes de pago”⁹⁷.

---

⁹² *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 19 de maig.

⁹³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 3 de juny.

⁹⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 23 de maig.

⁹⁵ ACA, secció Reial Audiència, expedient núm.104 de 1856, caixa 329.

⁹⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 29 de gener.

⁹⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 10 de febrer.

El progressisme lleidatà va utilitzar les institucions per a propagar les seves idees polítiques, homenatjar alguns companys morts i per introduir nous motius de celebració. Per exemple, el consistori municipal va participar en el projecte d'un monument al cementiri en honor a Francesc Jover i Josep Castel, morts l'any 1854 per culpa del còlera (projecte que es deixà de banda en acabar el Bienni progressista i no s'enllestí fins 1861)⁹⁸; i també el 1854 els progressistes van netejar i il·luminar la làpida que designava com a “plaça de la Constitució” a la popularment coneguda com a plaça de Sant Joan⁹⁹. Els demòcrates divulgaren els seus ideals amb més llibertat que els anys anteriors, i a Lleida es publicà l'any 1855 la primera edició el conegut llibre de Fernando Garrido *La República democrática, federal universal. Nociones elementales de los principios democráticos, dedicadas á las clases productoras* (a pesar que es presentà una acusació contra el llibre, de la qual en sortí absolt per unanimitat pel jurat de Lleida)¹⁰⁰. També aquell any Josep Ignasi Alió, antic catedràtic de la Universitat de Cervera i membre de la Diputació provincial, va publicar *La Humanidad mejorada en su posicion social por reformas radicales en lo político, económico y científico, é idea de un Gobierno lo mas barato posible, ó de grandes economías*, un llibret que com veurem en un capítol posterior proposava alguns canvis ben sorprenents, com l'ús d'un sorteig per a designar els diputats i el poder executiu, i que la *Gaceta de Madrid* opinà amb raó que “tiende a la democracia”¹⁰¹.

---

⁹⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 24 de juliol. Un Reial decret de l'octubre de 1854 ordenà col·locar una làpida al saló de sessions de la Diputació de Lleida en honor a Francesc Jover, la qual cosa el govern va haver de tornar a recordar l'any 1857 (*Gaceta de Madrid* núm.644, 7 d'octubre de 1854, p.3; i BOPL núm.40, 3 d'abril de 1857, p.1). En canvi, gràcies a l'accés al poder de progressistes i partidaris de la Unió liberal, el novembre de 1861 se celebrà la cerimònia de trasllat de les restes mortals de Jover i Castel cap al monument (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1861*, sessió del 5 de novembre de 1861).

⁹⁹ PLEYAN DE PORTA, J.: *Guía-Cicerone de...*, p.50.

¹⁰⁰ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació al governador civil del 25 d'agost. Va constar la sentència absolutòria a la segona edició publicada a Madrid el 1856 (BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.1*, p.196).

¹⁰¹ *Gaceta de Madrid* núm.923, 13 de juliol de 1855, p.2.

El 27 de febrer de 1855 l'Ajuntament organitzà unes festes públiques per a commemorar l'aniversari d'Espartero, que continuava sent un personatge molt admirat malgrat el seu comportament onze anys enrera i a qui es considerava la garantia del manteniment dels progressistes en el poder. L'Ajuntament opinà que “el hombre y lustre que simboliza los principios del partido progresista, merece que no pasen desapercibidos sus dias”, i els actes que es van preparar van voler simbolitzar la identificació d'Espartero amb els grups populars i un culte gairebé religiós a la seva persona: repartiment de sopa a la plaça, sorteig de lots de 200 rals cadascun entre els més pobres, exposició d'un retrat d'Espartero sobre un entaulat a la plaça de la Paeria (que se sol·licità que fos custodiat per una guàrdia d'honor militar), i il·luminació i col·locació de domassos als balcons¹⁰².

El canvi en comparació amb la Dècada moderada es reflectí en algunes iniciatives municipals, com quan el gener de 1855 l'Ajuntament (en sessió pública oberta a tots els veïns) va decidir substituir l'arbitri sobre el vi forà per un impost sobre cada porc que se sacrificués a la ciutat, en creure que el nou arbitri seria “mas productivo y menos gravoso á los vecinos de esta Ciudad en general”¹⁰³. I poc temps més tard estudià establir tres punts públics de venda de carn per aturar l'augment del preu d'aquest producte, i la construcció d'un nou escorxador fora de les muralles (que substituís al que llavors estava en funcionament, considerat com un perill per a la salut)¹⁰⁴. La preocupació per la millora dels espais públics es tornà a constatar el juliol de 1856, quan els regidors van encarregar un projecte urgent de reforma del teatre de la ciutat, que consideraven “impropio de la cultura de una capital de Provincia”¹⁰⁵.

---

¹⁰² L'any següent a Reus per a commemorar l'aniversari d'Espartero, en paraules d'un coetani, “los dos batallons de nacionales [...] descubriren lo retrato del Duc de la Victòria que estava a Casa de la Vila, a modo de capella” (TORNÉ I BARRERA, F.: *Llibreta per recor de algunes coses més notòries (Reus 1838-1883)*, Tarragona, 1981, p.31).

¹⁰³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 14 de gener.

¹⁰⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 31 de març.

¹⁰⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 9 de juliol.

En les propostes municipals relacionades amb el servei militar es comprovà l'interès per algunes de les preocupacions de la majoria de la població i la voluntat de buscar-hi solucions. El març de 1855 l'Ajuntament organitzà reunions en tots els barris per a discutir la possibilitat de fer front a la quinta per mitjà d'una redempció general en metàl·lic, i que els fons per a la compra dels substituïts i les altres despeses s'obtinguessin d'una contribució en què tots els veïns paguessin en funció de la seva riquesa. Finalment els representants dels barris i l'Ajuntament acordaren impulsar una associació encarregada d'aquestes substitucions, amb la voluntat que hi participessin el major nombre possible de veïns¹⁰⁶. La primera entitat que contribuï a la iniciativa fou la Societat de socors mutus de la ciutat, d'acord amb “las aspiraciones que en pro de las clases pobres no puede menos de ecsistir en todo hombre generoso y liberal”¹⁰⁷. Però no sembla que aquella iniciativa acabés reeixint, perquè el maig següent l'Ajuntament acordà donar 80 rals a cadascun dels sis joves als quals havia tocat anar al servei militar i que no podien pagar la substitució, d'acord amb una tradició que s'havia seguit des de feia molts anys¹⁰⁸.

Un altre dels principals desitjos populars era la supressió de l'impost de consums i, igual que succeí en molts altres municipis, l'Ajuntament s'hi solidaritzà en enviar a les Corts constituents una petició perquè es deixés de cobrar, i perquè el previsible dèficit públic es cobrés amb noves contribucions sobre els articles de luxe i les grans fortunes. A partir de l'1 de gener de 1855 es van eliminar els impostos de consums i drets de portes en la part que percebia l'Estat (encara que es va permetre que els ajuntaments i diputacions continuessin cobrant els recàrrecs que tenien autoritzats), una decisió en què va pesar més la pressió popular que la reflexió governamental, tal com

---

¹⁰⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions del mes de març.

¹⁰⁷ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació del 13 de març.

¹⁰⁸ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació de l'Ajuntament a la Junta d'electes del 3 de maig.

mostra l'acta de la sessió del Consell de ministres on la majoria afirmà que “el orden público está gravemente amenazado en varias provincias si este impuesto no desaparece en realidad; que no es prudente apelar a la fuerza para vencer una resistencia que aparecería fundada en una de las exigencias más patentes de la revolución”¹⁰⁹. I el març següent van cessar a Lleida els vigilants de les portes¹¹⁰.

Però l'administració d'Hisenda igualment reclamà a l'Ajuntament els deutes pendents per l'encapçalament de consums i dret de portes dels mesos d'octubre, novembre i desembre de 1854, i no acceptà cap de les excuses: els esdeveniments de juliol que paralitzaren la recaptació, els efectes del còlera dels mesos de setembre i octubre, les despeses de la Milícia Nacional, etc¹¹¹. L'administració es mostrà inflexible, i recordà que l'Ajuntament no havia deixat de cobrar aquelles contribucions. Tot i l'ajuda de Pascual Madoz, el consistori lleidatà no aconseguí que se li perdonés aquell trimestre, i un any més tard l'administració d'Hisenda va amenaçar directament els regidors si no cobrava els deutes pendents en un termini de 15 dies¹¹².

Aquest no va ser l'únic problema amb l'administració d'Hisenda, que tornà a ser protagonista en voler cobrar els deutes que els contribuents de la ciutat tenien pendents i, com ja acostumava a passar els anys anteriors, no va trobar en l'Ajuntament la col·laboració desitjada. Quan l'administrador demanà dos guardes municipals que l'ajudessin a efectuar el cobrament va avisar que volia que complissin “ecsactamente con dicho auxilio sin alegar excusas y pretestos como lo han echo en otra epoca”, però

¹⁰⁹ MORAL RUIZ, J.del: *Gasto público y expansión económica en España, 1845-1865: Hacienda y Política Económica de la España de “moderados” y “progresistas”*, Madrid, 1979, p.152.

¹¹⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 7 de març.

¹¹¹ Problemes ben semblants es van patir a Sabadell, la qual cosa mostra la rigidesa de l'administració estatal (RANZATO, G.: *La aventura de...*, pp.103-104).

¹¹² *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 6 de febrer. APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1854; i secretaria general-correspondència 1855, comunicació del 28 de desembre. APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació al Congrés del 26 de desembre.

l'Ajuntament contestà que solament li podia cedir un guarda perquè tots els altres estaven ocupats¹¹³.

L'Ajuntament de Lleida tampoc no es va estar de criticar decisions del govern, si creia que perjudicaven el país o es podien interpretar com l'incompliment de les promeses de 1854. Quan a l'estiu de 1855 el govern presentà un projecte de llei que plantejava un augment de contribucions i la implantació d'arbitris sobre consums, tant l'Ajuntament com la Diputació trameteren a les Corts exposicions contràries a una proposta que havia causat molt malestar entre els contribuents, i els regidors acordaren enviar còpies de la seva exposició a les altres capitals de província per a demanar el seu suport¹¹⁴. Però a l'hora de recaptar els recàrrecs provincials i la part corresponent a una posterior derrama general aprovada pel govern, els regidors no van ser gaire coherents i tornaren a preferir arbitris sobre articles de consum en lloc d'un repartiment veïnal (igual que en el seu moment van fer els moderats), en argumentar que era molt difícil preparar un repartiment amb tan poc temps i entre una població nombrosa¹¹⁵.

També hi hagué propostes de canvis que afectaven la imatge exterior de la institució i pretenien adequar-la als nous temps. El gener de 1855 s'aprovà que en els actes públics en què hi hagués d'assistir l'Ajuntament en corporació els regidors deixessin d'utilitzar el barret i l'espasa, i solament es possessin el distintiu de la banda i “el traje que acostumbran á usar, pero siempre con la mayor decencia que cree inutil encargar”. Els següents mesos hi hagué nous acords i crítiques de l'alcalde a la falta d'uniformitat en els vestits dels regidors a les funcions públiques, i el desembre de 1855 es decidí que en aquesta mena d'actes els regidors utilitzessin “pantalon y casaca negros, sombrero redondo y espada, no siendo permitido el sombrero apuntado por estar

---

¹¹³ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicacions del 2 i 4 de juliol, i del 14 d'agost.

¹¹⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions del 26 i 27 de juny, i del 4 de juliol; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 30 de juny.

en desuso en todas las capitales no solo de las Provincias de Cataluña si que tambien á las demas de la Nacion”¹¹⁶.

L'alcalde Ramon Castejón inicià una política moralitzadora, i per atacar els jocs prohibits que eren prou difosos a la ciutat va ordenar la inspecció de tots els cafès, en considerar que aquells jocs eren “un delito de tan funesta trascendencia, espanto de las familias, terror de las Esposas, perdicion de la fortuna de los hijos y remordimiento tardío”¹¹⁷. La inspecció de novembre de 1855 no trobà cap senyal de jocs prohibits, però sí algunes persones que incomplien la legislació al cafè de Manuel Pereña.

En l'administració i activitat municipal, com veurem durant aquest capítol, l'Ajuntament no va destacar per la seva bona organització. Això es va fer evident en la preparació de les eleccions municipals que s'havien de celebrar d'acord amb la legislació progressista, però que la reacció moderada de 1856 impedí finalment de dur a terme. La mateixa comissió encarregada de confeccionar les llistes electorals va admetre que el seu treball era defectuós a causa del poc temps de què havia disposat i de la complexitat de les dades fiscals, i que confiava que tots els problemes es poguessin solucionar durant el termini de reclamacions¹¹⁸. I en el nou Ajuntament nomenat l'agost de 1856 amb presència de moderats i progressistes, tot i la decisió majoritària de continuar normalment amb els tràmits electorals, el regidor moderat Francesc Pocurull denuncià que s'havien incomplert els terminis oficials i que Lleida havia de tenir aproximadament 1.500 electors en lloc dels 656 inscrits a les llistes provisionals, i en conseqüència “la Corporacion cesante ha coartado el sufragio de una manera incalificable cuando la ley tiende á que sea muy extenso”¹¹⁹. Els moderats foren els més actius en les reclamacions durant tot el procés, i els que més criticaren una restricció del

---

¹¹⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 25 de juny.

¹¹⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions del 30 de gener, 24 de març i del 12 de desembre.

¹¹⁷ APL caixa núm.1418, alcaldia-bans, edictes, crides 1855, esborrany del 18 de novembre.

¹¹⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió de l'1 d'agost.

cens que consideraven inacceptable. En canvi, mentre que els progressistes eren els màxims beneficiats amb una ampliació dels electors que inclogués les classes mitges, comerciants i artesans, el seu comportament demostra el temor a una ampliació de l'electorat cap a les classes populars de la ciutat, enfront les quals tenien una gran desconfiança del seu comportament o de la seva manipulació.

Potser a causa de la joventut de l'alcalde Ramon Castejón, que no arribava als 30 anys d'edat, sovint l'Ajuntament no va saber assumir els conflictes i les crítiques, i massa vegades va presentar la dimissió, sense que mai li fos acceptada. Per exemple, el juliol de 1855 l'alcalde es va enfrontar amb el comandant general que volia embargar 30 carros per a les tropes, i que li va dir "que en nada entendia de bagages, que marchase la tropa sin los carros, y que aquí se verá el poco patriotismo del Alcalde, cosa que la haría presente al Gobierno de S.M.". De forma semblant a d'altres situacions produïdes durant el Bienni, Ramon Castejón es va considerar desautoritzat mentre el comandant no retirés aquelles paraules i no dubtà a presentar la dimissió a la Diputació¹²⁰.

S'ha de tenir present que els conflictes de Barcelona, la reaparició de la guerrilla carlina i els abusos del capità general de Catalunya també afectaven la Catalunya occidental, malgrat que a Lleida no va tenir cap repercussió la vaga general de l'estiu de 1855 que es produí a les principals ciutats industrials catalanes. Per tant, al Ponent català les relacions dels civils amb les autoritats militars també foren una font de conflictes.

El juny de 1855 el governador militar de Lleida va remarcar la seva voluntat d'"afianzar la paz que felizmente reina en esta Provincia", i avisà que qualsevol persona que fes circular notícies no oficials sobre l'aparició o el nombre dels insurrectes carlins seria jutjada pel Consell de guerra com a "sedicioso" i que tothom que no fos milicià

---

¹¹⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 8 d'agost.

havia de lliurar les armes que posseís¹²¹. Decisions semblants per part de les autoritats militars agreujaven la tensió dins la ciutat, reflectida en la detenció d'un ciutadà per "un grito subversivo que dió en el salon del Bayle"¹²² o en alguns consells de guerra: les autoritats locals i provincials van haver d'intercedir amb el capità general per evitar l'execució a Lleida de diverses persones procedents de la revolta carlina del Baix Aragó¹²³. El setembre de 1855 la situació arribà a ser prou crítica com perquè en una reunió extraordinària de la Diputació s'admetés que el govern no havia subministrat les armes necessàries per als milicians, que les partides atemorien a bona part de la província i "el desaliento crece de día en día y la confianza en el Gobierno disminuye á medida que se les vé enseñorearse del pais que se hará muy en breve tributario suyo sino se adopta un pronto y eficaz remedio"¹²⁴.

A pesar que el gener de 1856 les autoritats lleidatanes consideraren que havia desaparegut el perill carlí i prepararen un homenatge al comandant general de la província¹²⁵, l'estat d'excepció continuà i convertí l'Exèrcit en un veritable poder superior¹²⁶. La vigilància de les activitats polítiques per part de les autoritats estatals va ser constant i el governador civil va prohibir que s'establís a Lleida una seu de l'associació barcelonina *Círculo de la Union*, una decisió que va rebre l'aprovació del Consell de Ministres que va tenir en compte, en paraules del ministre de Governació,

---

¹²⁰ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació al governador civil del 9 de juliol de 1855.

¹²¹ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, ban del 6 de juny; i BOPL núm.69, 8 de juny de 1855, pp.1-2.

¹²² APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del Govern militar del 7 de febrer.

¹²³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions del 9 i 16 de juny.

¹²⁴ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 9 de setembre.

¹²⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 12 de gener.

¹²⁶ Per exemple, el maig de 1856 el govern militar recordà que havia d'atorgar un permís previ per a qualsevol desplaçament de la Milícia fora de la ciutat (APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del 26 de maig).

“los peligros y las consecuencias de permitir semejantes sociedades para discutir asuntos politicos”¹²⁷.

VII.2.2.- La Milícia Nacional

L'organització de la Milícia Nacional va constituir un factor destacat en la politització de la població i una causa de conflictes en algunes localitats. Això no afectava solament les ciutats, i en molts pobles també s'organitzà aquest cos armat amb un nombre considerable d'integrants ja que a finals de 1854, d'acord amb la Llei aleshores vigent del 29 de juny de 1822 i amb algunes reials ordres posteriors, estaven obligats a allistar-se tots els homes de 18 a 50 anys que tinguessin alguna propietat, rendes o una altra forma de subsistència assegurada, i que políticament fossin de confiança¹²⁸. I l'any 1855 tenim constància que existia la Milícia tant a poblacions relativament grans de més de 2.000 habitants com Balaguer (amb 436 milicians), Aitona (amb 184), Seròs (amb 180) i Alcarràs (amb 131); com en poblacions molt més petites com Sorpe, Unarre, Jou-Son, Escaló, Massalcoreig, Montcortès o Cava (encara que sovint un mateix batalló reunia milicians de diverses localitats)¹²⁹. A mitjan 1855 a la província de Lleida i sobre una població total d'uns 300.000 habitants, estaven comptabilitzats oficialment 5.261 milicians que significativament sols tenien 1.364 fusells¹³⁰.

En municipis amb una presència important de carlins la formació de la Milícia era més complicada: a Sant Martí de Maldà se'n van expulsar moltes persones “por su

¹²⁷ *Actas del Consejo de Ministros. Tom X: Isabel II (1843-1844 y 1854-1855). Primera República española (1873 y 1874)*, Madrid, 1996, acta del 6 de febrer de 1855, p.205.

¹²⁸ BOPL núm.103, 28 d'agost de 1854, p.1. Textualment, s'havia d'allistar qualsevol espanyol “desde la edad de 18 años hasta la edad de 50 cumplidos, que este avencidado, tenga propiedad, rentas, industria ú otro modo de subsistir á juicio de los Ayuntamientos respectivos, ó sea hijo del que tenga alguna de estas circunstancias”, encara que n'estaven exempts els que “por sus ideas ó conducta política de afeccion al bando rebelde no inspiren completa confianza”, “los que se hallen física y notoriamente imposibilitados”, els ordenats “in-sacris”, els individus de l'Exèrcit permanent i alguns càrrecs públics (BOPL núm.112, 16 de setembre de 1854).

¹²⁹ AHDL, signatura C644.

¹³⁰ URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: *La Revolución de...*, pp.446-447.

desafeccion” i les dues companyies que existien es van reduir a una¹³¹; i en diversos pobles es produïren problemes semblants als denunciats a Sanauja, a on la Diputació va enviar dos representants per investigar si realment havien entrat a la seva Milícia “sugetos conocidamente desafectos al sistema liberal i algunos de los cuales habian pertenecido á las filas carlistas cosa que tienen en gran consternacion y peligro á los liberales de aquel pueblo”¹³². Sovint aquestes dificultats no feien més que reflectir els conflictes polítics i socials previs existents en el món rural.

Quant a la ciutat de Lleida, poques setmanes després de reconstituir-se la Milícia Nacional ja es començà a encarregar de patrullar per a mantenir l'ordre, vigilar la casa consistorial, assistir a funcions cíviques i substituir en determinats casos les tropes militars. També durant l'agost de 1854 començaren les suspicàcies sobre la fidelitat liberal d'alguns milicians, la qual cosa comportà que es volgués expulsar del cos a l'arquitecte Agapit Lamarca¹³³. Finalment va continuar dins la Milícia, però l'any 1855 va tornar a defensar-se dels rumors sobre una possible expulsió definitiva “suponiéndole contrario ó desleal a la situacion creada con el alzamiento de julio”; Lamarca va haver de recordar “los graves compromisos contrahidos en todos tiempos en favor de las libertades patrias por la familia Lamarca” i que ell mateix “ha empleado sus juveniles

¹³¹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 9 de gener.

¹³² *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 12 de gener.

¹³³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 23 d'agost. Agapit Lamarca havia estat tinent de la Milícia l'any 1838 i arquitecte municipal durant la Dècada moderada, i mentre exercia aquest càrrec va rebre diversos avisos per la seva poca aplicació en la feina; el mes d'abril de 1855 l'Ajuntament li acceptà la dimissió com a arquitecte municipal, però pocs mesos més tard va tornar a ocupar el càrrec fins que va dimitir el novembre de 1858, encara que durant els anys 60 el tornà a exercir; l'agost de 1863 formava part del comitè electoral democràtic de Lleida, i a la Diputació sorgida el novembre de 1872 va ser representant d'Alcarràs com a liberal progressista però no republicà; l'any 1861 figurava en la novena posició en la llista de majors contribuents per propietat rural i pecuària de la província, i també fou president de la Coral Artesana; quant a la seva obra artística, destaca el frontis cara al riu de l'edifici de la Paeria de Lleida, la Maternitat, l'escorxador, i la reforma de plaça major d'Agramunt (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.93, 245, 247 i 326; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1853*, sessió del 4 de maig; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 16 de juny; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessions del 10 i 20 de novembre; ACD sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864 - Lleida, lligall 48 n.2; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; APL caixa núm.1611, administració-cultura, carpeta d'expedients i documents de cultura 1865, llistat del 13 de març de 1866; LLADONOSA, M. (dir.): *Biografies de lleidatans...*, pp.183-186; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.732, 746-750).

años defendiendo tan caros objetos sellandolos con sangre en el campo de batalla”¹³⁴. El seu comportament polític no devia ser gens clar, perquè quan el juliol de 1855 va ser escollit de nou arquitecte municipal alguns regidors van demanar que s’esbrinés si Agapit Lamarca havia menyspreat públicament el partit liberal, i si havia participat en alguns tractes de favor durant les obres de la presa de Pinyana¹³⁵.

Formar part de la Milícia podia comportar beneficis en el tracte de les institucions, o com a mínim no ser marginat, però aquest fet provocava que s’estenguessin dubtes sobre el passat polític de persones que volien ingressar-hi tal vegada sols per motivacions materials. Un cas que va tenir repercussió es produí el juliol de 1855, quan el síndic Bonaventura Lamarca va denunciar que a la ciutat hi havia gent que l’acusava de protegir individus que pretenien entrar dins la Milícia Nacional a pesar de “serles desfavorables sus antecedentes políticos”, i es queixà que “ha llegado tristemente una epoca en que las opiniones ajenas se discuten, se comentan y se juzgan voluntariosamente en el ardor de las pasiones ciegas”. En conseqüència va presentar la dimissió, que no fou acceptada pels regidors que consideraren que no es podia dubtar de la seva fidelitat política¹³⁶.

En l’allistament dels milicians una comissió especial s’encarregà de comprovar que les persones inscrites fossin políticament de confiança¹³⁷. Però de vegades els mecanismes de control no s’aplicaven com estava previst, i els regidors van haver de recordar als comandants que l’ingrés dels nous milicians havia de ser aprovat per l’Ajuntament¹³⁸. Tot i les dificultats la Milícia Nacional de Lleida va ser un cos quantitativament important i, segons els comptes d’en Quintí Casals, el maig de 1855

¹³⁴ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, carta del 24 de març.

¹³⁵ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessió del 21 de juliol.

¹³⁶ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessió del 4 de juliol; i APL caixa núm.1593, milícies i quintes-expedients de quintes i documents de milícies, carpeta de cossos de seguretat-Milícia Nacional 1855, carta del 5 de juliol.

¹³⁷ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 2 de setembre; i APL caixa núm.1418, alcaldia-bans, edictes, crides 1855, ofici del 5 de gener.

tenia un total de 743 ciutadans al seu servei, amb un clar predomini d'artesans i de comerciants, i una escassa presència de pagesos (un fet especialment destacable en una població majoritàriament agrària com Lleida i que també es detecta en altres ciutats, i que es pot explicar tant per motius d'adscripció ideològica com també per impediments laborals)¹³⁹.

En diversos moments la Milícia es va haver d'encarregar del “servei de plaça” perquè la guarnició militar a la ciutat havia disminuït considerablement, i arribà a desfilar conjuntament amb l'Exèrcit¹⁴⁰. Llavors es va mostrar més evident un dels problemes habituals que arrossegà durant el Bienni progressista: la falta d'equipament.

L'Ajuntament va fer esforços per a dotar adequadament la Milícia, com destinar-hi 60.000 dels 80.000 rals que havien sobrat dels previstos per a fer front a l'epidèmia de còlera de 1854¹⁴¹. Però aquesta decisió va provocar les protestes de contribuents que reclamaven que se suprimeixin els impostos creats a causa del còlera, en lloc d'aprofitar-los per a la Milícia (opinió que va rebre el suport del síndic)¹⁴²; i d'alguns propietaris que preferien destinar aquests diners a un objectiu que devien considerar més pràctic, com la reparació de la presa de Pinyana. La contundent resposta de l'Ajuntament va mostrar que era conscient de la injustícia del sistema contributiu, i va reflectir perfectament que els progressistes consideraven la Milícia com una garantia imprescindible per a mantenir el poder: recordà que havien estat les classes populars les que més havien patit els perjudicis dels arbitris imposats, que era hora que la “clase acomodada se nivelase en las prestaciones con la trabajadora”, i que segons els regidors “el atender á la Milicia Nacional era un objeto muy preferente y tan necesario en razon á

---

¹³⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 14 de juliol.

¹³⁹ CASALS, Q.: “Milicia Nacional, liberalismo...”, pp.144-148.

¹⁴⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 18 d'octubre; *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 10 d'octubre; i APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, comunicació del governador militar del 26 d'abril.

¹⁴¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessió del 30 d'octubre.

las circunstancias politicas como necesario era hacer frente y combatir la enfermedad que ha cesado”¹⁴³. Finalment una reunió dels regidors amb majors contribuents va ratificar per unanimitat la decisió inicial de l’Ajuntament, tot i mencionar expressament que la reparació de la presa era la necessitat més urgent després de la Milícia¹⁴⁴. Amb tot això no n’hi hagué prou, com tampoc amb alguns arbitris acordats per a costejar el vestuari dels milicians ni amb una contribució voluntària amb paperetes distribuïdes entre el veïnat¹⁴⁵.

Per a finançar la compra d’instruments per a la banda de música militar de la Milícia Nacional, es va haver de recórrer a una subscripció entre els oficials, a proposar arbitris sobre el gel i l’oli, i fins i tot a organitzar dotze balls a la plaça¹⁴⁶. A l’abril de 1855 Miquel Ferrer va demanar que s’augmentés el personal de la banda de música del seu batalló, perquè solament hi quedaven dues cornetes “y dos cornetas tocando solos al frente de un Batallon de 600 plazas son una cosa hasta ridicula”¹⁴⁷. I el següent mes de juny es demanà que els milicians que poguessin es costegessin els pantalons d’estiu del seu uniforme¹⁴⁸.

Les quantitats de diners que es necessitaven eren importants, com ho demostra que les despeses previstes per a l’equipament i vestuari dels milicians durant els primers quatre mesos de 1855 sumessin 105.050 rals¹⁴⁹. I a finals de 1855 l’Ajuntament es queixà per totes les despeses a què havia hagut de fer front per a les provisions de les 800

---

¹⁴² APL caixa núm.1425, comissions informatives-expedients comissions, carpeta d’òrgans de govern-comissions informatives 1854, informe del 28 de novembre.

¹⁴³ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 6 de novembre.

¹⁴⁴ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 17 de novembre.

¹⁴⁵ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 13 de desembre.

¹⁴⁶ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessions del 24 de març i del 29 d’abril; i APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació a la Diputació del 4 de gener.

¹⁴⁷ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, comunicació del 13 d’abril. A la secció de cavalleria la situació no era gaire millor, i el gener anterior solament tenia un trompeta per als seus 41 allistats (APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació a la Diputació del 25 de gener).

¹⁴⁸ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessió del 2 de juny.

places de milicians de totes les armes, la recomposició de més de 500 fusells que havia rebut en mal estat, el vestuari i altres equipaments, i les obres dels quarters¹⁵⁰.

Malgrat els problemes financers, la Milícia s'anà consolidant i des del maig de 1855 al març de 1856 sembla que es van produir 77 nous alistaments¹⁵¹. Però això no significava necessàriament una major implicació dels milicians en la persecució dels carlins o en el manteniment de l'ordre públic, sobretot perquè molts d'ells no es podien permetre en algunes èpoques de l'any deixar la seva feina. Inicialment força persones no mostraren cap interès en participar en l'activitat ordinària de la institució i posteriorment, en reacció a l'obligatorietat del servei, foren relativament habituals les peticions d'individus que reclamaven ser separats per motius de salut, edat, feina incompatible amb les exigències de la Milícia, etc. Un exemple de les dificultats que tenien algunes persones ens el dona el paleta Josep Calvet, que sol·licità la baixa perquè sovint havia de faltar al servei a causa de la seva feina i havia de llogar un company perquè el substituís, la qual cosa li costava cada vegada entre 6 i 8 rals¹⁵².

Les autoritats superiors estatals no acostumaven a confiar excessivament en unes milícies que podien esdevenir un mitjà de pressió popular i un perill per a l'estabilitat política, com es comprovà en diversos avalots a Espanya el desembre de 1854 i el primer trimestre de 1855, mostra de la contradicció entre el govern i les expectatives revolucionàries de molts que li havien donat suport. En una ciutat com Tarragona, en què bona part de l'Ajuntament estava integrat dins el sector més conservador del progressisme, els enfrontaments amb la Milícia van acabar amb la substitució de la

---

¹⁴⁹ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, informe del 29 d'abril. Les despeses totals per als últims mesos de 1854 i tot l'any 1855 foren de 180.000 rals (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió de l'1 de desembre)

¹⁵⁰ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, comunicació a l'administrador d'Hisenda del 23 de desembre.

¹⁵¹ APL caixa núm.1594, administració-milícies i quintes, carpeta de cossos de seguretat-Milícia Nacional 1855, document sense data.

¹⁵² APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, carta del 15 de juny.

majoria dels regidors¹⁵³. I a Barcelona les autoritats civils i militars van retardar el màxim possible l'organització de la Milícia, i van intervenir en les eleccions dels seus comandaments per evitar que anessin a parar a mans de radicals i demòcrates¹⁵⁴. Un reflex de tot plegat foren els impediments que posà el Ministeri de la Governació a l'armament dels milicians i l'aprovació d'una llei que els prohibí deliberar sobre assumptes polítics¹⁵⁵.

La desconfiança governamental era especialment perjudicial a Lleida en uns mesos en què la revolta carlina afectava moltes comarques, i la Diputació hagué de reclamar al govern més mitjans: “La Milicia nacional [...] se halla imposibilitada de todo punto de hacer cosa alguna en defensa de las libertades pátrias, porque carecen absolutamente de armas con que defender sus casas y batir al enemigo si se presenta, pues por mas que se han pedido varias veces diez mil fusiles para su armamento, no se ha podido conseguir la entrega de ninguno de ellos, si se esceptuan unos pocos que en estado de recomposicion se han recibido de los almacenes de esta plaza”¹⁵⁶.

Aquesta reticència tenia la seva lògica. A la ciutat de Lleida la Milícia contenia una important presència del liberalisme més radical i popular, i alguns dels seus integrants van voler abusar de la seva posició; per tant, l'Ajuntament acordà prendre mesures per evitar “excesos cometidos [...] previniendo que se castigará severamente

¹⁵³ BUIGUES, J.C.: *El Bienni Progressista...*, pp.129-132.

¹⁵⁴ BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.1*, pp.519-525.

¹⁵⁵ BOPL suplement, 8 de gener de 1855; URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: “La milicia como instrumento de presión política en el bienio progresista”, *Hispania* núm.147, Madrid, 1981, pp.17-46. Vegeu l'estudi d'una d'aquestes revoltes a JIMÉNEZ GUERRERO, J.: *Los sucesos de diciembre de 1854 en Málaga*, Màlaga, 1994.

¹⁵⁶ BOPL núm.68, 6 de juny de 1855, p.3. En resposta, pocs dies més tard el governador civil va fer publicar una Reial ordre del 31 de maig que afirmava que “Siendo muchas las reclamaciones de armamento para la Milicia Nacional que están sin haberse satisfecho todavía por no poder el Gobierno de S.M. atender á todas ellas con la urgencia que quisiera hacerlo á causa de hallarse agotadas las existencias de las Maestranzas y no estar el número grande de los pedidos en proporcion de los productos de la recomposicion y fabricacion de nuevas armas [...] se ha servido mandar que todo el armamento que la Direccion de Artillería vaya poniendo á disposicion de este Ministerio como útil y corriente, se distribuya en primer lugar á las Milicias Voluntarias de los pueblos que se ofrezcan espontáneamente á tomar las armas contra los rebeldes” (BOPL núm.78, 29 de juny de 1855, p.1). I el següent mes de setembre, davant

cuantas infracciones se noten”¹⁵⁷. No és estrany que en aquells anys circulés a Lleida un fulletó que imitava la redacció d’una llei sobre l’organització de la Milícia i que posava en boca dels seus responsables frases com “La mayoría de los que componen la actual Milicia Nacional son enemigos del orden y de los ordenados, y capaces de cometer una barbaridad”, o normes que impedién ser milicians “los que sepan manejar el fusil con soltura” o “los aficionados á leer periódicos”¹⁵⁸. Quan Salvador Fuster va ser escollit primer comandant va redactar un escrit dirigit als milicians en què pràcticament l’únic tema tractat fou el manteniment de l’ordre i de la jerarquia: “Acabo de dejar el arma de caballeria, esa fuerza celebrada por su subordinacion y fraternidad: y duro, muy duro me seria tropezar con contrarios sentimientos en medio de mis nuevos camaradas. Sea la ley penal un cuaderno inútil por no haber escesos que reprimir [...] aparto de mi la idea de que pueda llegar una ocasion sola de verme obligado á restablecer con el castigo el imperio de la subordinacion”¹⁵⁹.

Podem sospitar que l’excessiu radicalisme d’alguns milicians i la disputa pel control d’algunes competències portaren alguns diputats provincials a desconfiar també tant de l’Ajuntament de Lleida com de la Milícia de la ciutat: sembla que la Diputació va ser més reticent a fer aportacions econòmiques a la Milícia i, per exemple, es va resistir a atorgar els 40.000 rals en reintegrament que l’Ajuntament li demanà amb insistència a finals de 1854 i a permetre el cobrament de la contribució de 5 a 50 rals als que no fossin milicians¹⁶⁰. I Dídac Joaquim Ballester es va desdir del seu compromís de cedir a la Milícia el seu sou com a secretari de la Diputació, la qual cosa provocà la

---

la revifalla de la guerrilla carlina, el govern aprovà una tramesa especial d’armament a les milícies de Lleida, Tarragona i Girona (BOPL núm.111, 14 de setembre de 1855, pp.1-2).

¹⁵⁷ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessió del 14 d’agost.

¹⁵⁸ *Proyectos de Ley para la organización de la Milicia Nacional*, sense data (Institut d’Estudis Ilerdencs-Arxiu, Llegat Tarragó Pleyán).

¹⁵⁹ Comunicació sense data a l’APL caixa núm.1594, administració-milícies i quintes, cossos de seguretat-Milícia Nacional 1855.

¹⁶⁰ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 6 de desembre; i APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, carta de l’Ajuntament del 16 d’abril.

protesta municipal que li recordà que “el que ofrece ó cede una cosa está obligado al cumplimiento de ella”¹⁶¹.

El que acabà d'agreujar l'enfrontament amb l'Ajuntament va ser la decisió de la Diputació d'entregar directament als comandants de la Milícia les quantitats previstes en el seu pressupost, sense el coneixement ni el vistiplau del govern municipal. Molts regidors consideraren que aquesta actitud era inadmissible i els desprestigiava, i van recordar a la Diputació “que los Ayuntamientos son los Gefes natos de la Milicia Nacional de sus respectivas poblaciones y como tales administradores de los fondos aplicados por cualquier concepto á las atenciones de la fuerza ciudadana, y que la entrega directa de ellos á los Comandantes infunde una desconfianza que hace decaer el prestigio y fuerza moral que tanto necesitan las Corporaciones Municipales”; l'assumpte els semblava prou greu com perquè majoritàriament avisessin que, si la Diputació no canviava d'actitud, dimitirien dels seus càrrecs “para que los ocupan otras personas que merezcan la aceptacion del cuerpo Superior Provincial”¹⁶². Malgrat els intents del governador civil per a fer de mitjancer la tensió no va disminuir, i fins i tot l'Ajuntament va consultar advocats per a saber si podia demandar judicialment a Dídac Joaquim Ballester en reclamació del seu sou¹⁶³. Finalment se solucionà el principal problema, i el novembre de 1855 la Diputació informà que posaria a disposició de l'Ajuntament les quantitats consignades per a la Milícia de la ciutat¹⁶⁴.

---

¹⁶¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 6 d'octubre; i APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació a la Diputació del 15 d'octubre. En el seu moment, la carta de Ballester en què es comprometé a cedir el seu sou i afirmà “mi acendrado cariño hacia una institucion que es la verdadera garantía de las libertades pátrias”, es publicà al BOPL núm.103, 28 d'agost de 1854, p.1.

¹⁶² Els regidors Martí Castells, Francesc Sol i Ramon Freixinet van dissentir d'aquest acord, i opinaren que abans de dimitir l'Ajuntament havia d'intentar aconseguir el suport del Ministeri de la Governació i de les Corts (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 10 d'octubre; APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, exposició a la Diputació del 12 d'octubre).

¹⁶³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 24 d'octubre.

¹⁶⁴ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 18 de novembre; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 24 de novembre.

El juny de 1855 l'Ajuntament va admetre que amb els arbitris no n'hi hauria prou per a les despeses de la Milícia, i va recórrer a la contribució de 5 a 50 rals mensuals que haurien de pagar els veïns que, tot i estar dins l'edat reglamentària i no tenir cap motiu d'exempció, no prestessin servei dins la institució¹⁶⁵. Aquesta quota va ser anul·lada per un Reial decret del 3 de juny de 1855 i reimplantada tres dies següents, però en altres ciutats mai no es va recaptar¹⁶⁶. En canvi, la decisió ferma de cobrar-la per part de l'Ajuntament de Lleida, amb una voluntat que sovint semblà venjativa contra determinades persones properes al moderantisme, acabaria provocant un conflicte que afectà tota la ciutat.

La corporació municipal va rebre un gran nombre de sol·licituds d'exempció d'aquesta contribució o de persones que demanaven que se'ls rebaixés la quota mensual assignada per l'Ajuntament, moltes de les quals foren admeses. I la situació s'acabà de complicar quan diversos clergues es van afegir a les queixes¹⁶⁷. Mentre les protestes es multiplicaven, l'Ajuntament contribuí a augmentar la tensió en avisar el novembre de 1855 als deutors de la contribució que, si no pagaven en un termini de tres dies, “sin otro aviso serán apremiados con arreglo á las intrucciones vigentes”¹⁶⁸. Diversos veïns van acudir a la Diputació, però així tampoc no aconseguiren els seus objectius i el desembre l'Ajuntament va tornar a amenaçar amb un últim termini de tres dies per efectuar els pagaments, ja que solament havia cobrat una quarta part del total previst¹⁶⁹. El problema amb què es topà fou la resistència general a aquesta contribució però, a pesar de les consideracions de Bonaventura Lamarca que demanava més respecte al clergat (“á los individuos del Clero que se hallan sujetos á dicha contribucion no se les

---

¹⁶⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 4 de juny.

¹⁶⁶ ZURITA, R.: *Revolución y burguesía...*, p.111. El mateix Reial decret també va suspendre l'allistament forçós a la Milícia (*Gaceta de Madrid* núm.884, 4 de juny de 1855, p.1).

¹⁶⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 7 de novembre; i APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació a la Diputació de l'11 de novembre.

¹⁶⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 28 de novembre.

han guardado las consideraciones encargadas [...] aunque se rebajaron las cuotas a los individuos del Clero que lo solicitaron debia ser mayor la rebaja”), els regidors acordaren procedir igualment al cobrament coactiu dels deutes¹⁷⁰. Moltes persones van considerar que la decisió ferma de recaptar aquest impost era una veritable represàlia política, però a d’altres les va convèncer per ingressar a la Milícia a canvi de lliurar-se de la contribució (malgrat que en algun cas es dubtés sobre si calia acceptar-ho¹⁷¹). Tot reflectia la violència dels enfrontaments polítics a la ciutat, i els ressentiments acumulats en els anys anteriors de domini moderat.

Determinats grups es van resistir a pagar fins al final i les queixes es van difondre per tot Espanya. El març de 1856 el periòdic madrileny *El Diario Español* va publicar una carta procedent de Lleida, sense signar, que exposava l’opinió de molts moderats: després de recordar que les Corts constituents no havien acordat res sobre la contribució “conocida por todos por la de desafectos”, afirmava que Lleida era l’única població catalana on s’exigia i que “todos los compelidos al pago se han resistido *pasivamente* con la ley en la mano; y en esta disposicion, ha ordenado el cuerpo municipal á sus agentes, que á todo trance y sin consideracion alguna, se procediera á ejecutar á los desobedientes. En estos momentos arde Lérida de coraje, al presenciar las vejaciones escandalosas, los allanamientos de morada sin *formalidad* alguna, y las detenciones ó arrestos arbitrarios que se ejercen para atemorizar á los contribuyentes [...] se arrebatan los aperos de labranza á un infeliz bracero, la cama única al artesano, y hasta se ha decretado el arresto á un contribuyente, para allanar más a mansalva su

---

¹⁶⁹ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessions de l’1 i del 19 de desembre; i APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació al Congrés del 26 de desembre.

¹⁷⁰ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessió del 29 de desembre.

¹⁷¹ Per exemple, quan la majoria dels regidors va acceptar la petició de Josep Gasull d’ingressar a la Milícia i deixar de pagar la contribució, el president es va abstenir “por no tener conocimiento de las ideas liberales del que espone” i Martí Castells s’hi va oposar “para evitar abrir la puerta á otros que pudieran reunir las cualidades morales del esponente” (*Llibre d’actes de l’Ajuntament 1856*, sessió del 21 d’abril).

morada”¹⁷². L’alcalde segon Martí Castells va proposar denunciar l’autor de la carta a la Justícia, i els regidors decidiren consultar-ho amb la Diputació¹⁷³.

Pocs dies més tard el moderat Ramon de Casanoves va renunciar a emetre un informe que li havia demanat l’Ajuntament. Considerà que no podia col·laborar de cap manera amb el govern municipal en considerar “que V.E. me tiene por desafecto sin serlo al sistema de Gobierno representativo, mandandome ejecutar en los bienes muebles para hacer efectivo el pago de contribucion de Milicia Nacional”. Els regidors li van recordar que solament es limitaven a aplicar la llei després que menyspreés els avisos previs i que seguís “con esto una conducta enteramente igual á la que parece se han propuesto eternos y encarnizados enemigos de la libertad y del Gobierno que nos rige”¹⁷⁴.

A més a més, encara que les autoritats municipals insistissin en què la contribució no era cap càstig i solament complien la llei, a l’hora de decidir la quantitat a pagar sí que influïen circumstàncies polítiques. El mateix Ajuntament ho va admetre, quan afirmà que Joan Fuster no tenia cap raó de queixar-se perquè, encara que hagués de pagar l’impost, tenia assignada la quota mínima en premi pels seus serveis passats i pels que llavors feia el seu fill, tot i que “por su fortuna debia designarsele una cantidad mucho mayor”¹⁷⁵.

A pesar de totes les queixes anteriors, la recaptació fou molt difícil i el maig de 1856 l’Ajuntament es decidí a fer el que calgués per a cobrar els deutes pendents. L’acord municipal, pres per majoria absoluta, és prou contundent: “que se exija sin consideracion de ninguna clase todas las cuotas mensuales vencidas y devengadas hasta

---

¹⁷² *Diario Español. Politico y literario* núm.1154, Madrid, 12 de març de 1856, p.1.

¹⁷³ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1856*, sessió del 22 de març.

¹⁷⁴ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, cartes de l’1 i del 8 d’abril; i *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1856*, sessió del 2 d’abril.

¹⁷⁵ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació a la Diputació del 29 de gener.

el mes de abril inclusive, apremiando y ejecutando á los contribuyentes morosos en los términos que la ley autoriza”¹⁷⁶. El balanç del recaptat va ser de 8.772 rals per als mesos d’octubre, novembre i desembre de 1855, i de 3.976 rals per a la primera meitat de 1856; però a més a més, diverses persones van ser embargades¹⁷⁷.

Simultàniament, la inflexibilitat de l’alcalde Ramon Castejón i de la majoria dels regidors també provocà enfrontaments amb les pròpies bases socials del progressisme lleidatà, representades pels milicians. Els integrants de la Milícia estaven convençuts que mereixien un tracte de favor, i alguns lluien el seu uniforme encara que no estiguessin de servei o no fos un dia festiu¹⁷⁸. En conseqüència, es van indignar en saber que l’Ajuntament els volia obligar a complir el servei de la prestació personal a principis de 1856. Davant la desobediència dels afectats, es preparà un manifest dirigit a la població i s’intentà que els comandants convencessin els implicats. Però molts van creure que no es tenia prou respecte per a persones que contribuïen al manteniment del règim polític, i un individu políticament compromès com Eusebi Freixa va dimitir del càrrec d’oficial de secretaria de l’Ajuntament pel seu disgust en observar “que se dan ordenes indistintamente para ejecutar los bienes de los que no cumplen con la prestacion personal pertenezcan ó no á la Benemérita Milicia Ciudadana” (igual que també dimitiren dos agutzils d’alcaldia)¹⁷⁹.

La Milícia constituïa un òrgan de difícil control i que amenaçava amb la possibilitat d’insubordinar-se contra els poders polítics. Quan l’Ajuntament envià una comunicació als comandants, els d’Artilleria i Cavalleria no es van molestar ni a contestar, i el d’Infanteria ho va fer amb paraules respectuoses però significatives:

¹⁷⁶ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1856*, sessió del 16 de maig.

¹⁷⁷ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, informe del 20 de desembre.

¹⁷⁸ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1855*, sessió de l’1 de juny.

¹⁷⁹ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1856*, sessió del 18 de febrer; i APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, cartes de dimissió dels agutzils del 18 i 19 de febrer. Eusebi Freixa l’any 1857 es va unir a una acció armada produïda a Fraga contra les tropes del govern moderat, però aquell

després de comprometre's a intentar convèncer als milicians que havien de complir amb la prestació personal, va proposar que es consultés a la Diputació si es podia alleugerir aquell servei i va recordar que la Milícia de Lleida “rechaza y condena toda idea de resistencia criminal”. Davant del silenci de dos comandants i de les paraules del que havia contestat, l'Ajuntament va tornar a presentar per unanimitat la dimissió a la Diputació “al objeto de evitar las consecuencias que pudieran surgir de la diversa opinion alimentada por los Nacionales de la que sustenta S.E. dispuesta á cumplir la ley si se vé en la necesidad de continuar al frente de los negocios Comunales”¹⁸⁰.

Segurament els regidors devien pensar que el compliment estricte de la legislació, tal com ells l'entenien, comportava forçosament un enfrontament amb els milicians, i retractar-se suposava una humiliació i una pèrdua de legitimitat. La Diputació va promoure una reunió per aconseguir una solució i el propi governador es dirigí als oficials per a destacar “el triste estado á que pueden conducir al partido liberal esas pequeñeces que nada significan”¹⁸¹, però davant del seu escàs èxit el 25 de febrer els regidors tornaren a dimitir en creure que amb un canvi en el poder municipal “podrá desempeñar la Autoridad municipal las personas que con el mismo celo que los dimitentes, creen poderse prescindir de los términos de la ley, sin faltar á la justicia ni á la conveniencia social”¹⁸², i que “los cargos lejos de desaparecer se habian aumentado”¹⁸³. A pesar de la seva insistència, la Diputació els va mantenir en el càrrec.

L'elecció dels comandaments de la Milícia també era un moment problemàtic, amb denúncies per intents de compra de vots en altres municipis¹⁸⁴. En canvi a Lleida algunes dificultats van provenir de la poca participació dels milicians: per exemple el

---

mateix any va ser pres, desterrat a les Illes Balears i a continuació a Saragossa (RODRÍGUEZ-SOLÍS, E.: *Historia del partido... Vol.II*, p.549).

¹⁸⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 23 de febrer.

¹⁸¹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1856*, sessió del 24 de febrer.

¹⁸² APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1856, comunicació a la Diputació del 25 de febrer.

¹⁸³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 25 de febrer.

febrer de 1855 es realitzà l'elecció dels caps de la companyia de veterans tot i no haver-hi quòrum, en considerar gairebé impossible aconseguir una major concurrència; i el següent setembre es repetiren problemes similars, que provocaren l'anul·lació d'algunes eleccions per part de la Diputació¹⁸⁵. Però en comparació amb altres casos que coneixem, donen la impressió d'haver-se produït en un context de relativa tranquil·litat i escassos enfrontaments (tal vegada perquè el "partit liberal" de Lleida havia evitat la seva escissió). I al capdavant de les companyies s'hi van situar dirigents progressistes destacats de la ciutat com Ramon de Porqued, Marià Reixach, Josep Antoni Ribé, Miquel Ferrer i Garcés, Josep Soldevila, Ignasi Sol, Josep Sol, Marià Gigó, Ramon Castejón, Carles Mostany, Francesc Soldevila, Camil Boix, Manuel Tubau, Ramon Pedrol, Andreu Oms, Anastasi Poch, Martí Castells o Manuel Fuster Arnaldo¹⁸⁶.

VII.2.3.- Les relacions amb l'Església

Arran del pronunciament de 1854, a la ciutat d'Osca i a 38 parròquies d'aquella província pertanyents al Bisbat de Lleida es van produir atacs a clergues, "cuando se les arrebató á la fuerza y hasta con amenazas de muerte los luceros, escrituras, censales, bulas y otros documentos interesantes de sus Iglesias para quemarlos, como se hizo, en las plazas públicas"¹⁸⁷. A Lleida la situació fou molt més tranquil·la, l'Ajuntament va intentar mantenir amb l'Església la correcta relació dels anys anteriors i va continuar assistint a actes religiosos com la proclamació de la Butlla de la Santa Croada, o les funcions religioses celebrades durant tres dies en motiu de la definició dogmàtica de la Immaculada Concepció de Maria¹⁸⁸. En contrast, alguns colons i censataris van voler sortir beneficiats econòmicament del canvi polític: les administracions diocesanes dels

---

¹⁸⁴ ZURITA, R.: *Revolución y burguesía...*, pp.102-110.

¹⁸⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions de l'11 de febrer i del setembre.

¹⁸⁶ APL caixa núm.1594, administració-milícies i quintes, carpeta de cossos de seguretat-Milícia Nacional 1855; AHDL, signatura C644, registre 21.385; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions del 2, 9, 19 i 23 de setembre.

¹⁸⁷ BEOL núm.35, 28 de setembre de 1854, p.292; i núm.89, 10 de juliol de 1856, pp.179-185.

bisbats de Lleida i de la Seu d'Urgell es van queixar que en diverses poblacions de la província es resistien a pagar-los i reclamaren la col·laboració de les autoritats civils¹⁸⁹.

Els progressistes lleidatans eren conscients que la majoria dels eclesiàstics de la ciutat eren favorables als projectes polítics més conservadors, representats pels moderats i pels carlistes, i sovint expressaven aquestes reticències. Quan el febrer de 1855 es van començar a preparar els tradicionals sermons de Quaresma, costejats per l'Ajuntament, l'alcalde considerà convenient recordar “la necesidad de que estos Sermones se pronuncien por un eclesiastico ilustrado y que esté identificado con los principios constitucionales y de libertad”¹⁹⁰. Un objectiu semblant va tenir una Reial ordre que acabà provocant (junt amb altres factors com la llei de pressupostos, la discussió constitucional, la represa de la desamortització o la prohibició als bisbes d'atorgar ordes sagrats) el trencament de relacions diplomàtiques del Vaticà amb Espanya el juliol de 1855¹⁹¹.

A Lleida també es mostrà el malestar de la jerarquia eclesiàstica per les decisions governamentals, amb protestes contra la possibilitat que fossin venuts determinats oratoris i capelles (especialment pels seus efectes econòmics i patrimonials), i fins i tot algunes parròquies amenaçaren en suprimir misses¹⁹².

---

¹⁸⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions del 3 i 17 de febrer, i del 14 d'abril; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 16 de gener.

¹⁸⁹ BOPL núm.134, 8 de novembre de 1854, pp.2-3.

¹⁹⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 21 de febrer.

¹⁹¹ Vegeu NÚÑEZ MUÑOZ, M.F. i DÍAZ DE CERIO, F.: *El Bienio Progresista...*; i JIMÉNEZ-RIDRUEJO, J.: “Aproximación a las relaciones económicas entre la Iglesia y el Estado en el bienio progresista. Un estudio presupuestario y del hecho desamortizador”, dins LA PARRA, E. i PRADELLS, J. (ed.): *Iglesia, Sociedad y Estado en España, Francia e Italia (ss.XVIII al XX)*, Alacant, 1991, pp.139-152. Ja l'agost de 1854 el govern havia recordat als bisbes que no permetria “bajo ningun pretexto, ni por ninguna persona por considerada que sea, se viole la libertad que tienen los españoles de emitir sus ideas por medio de la imprenta”, i que en les seves pastorals no havien de mencionar “libros, folletos y periódicos, tanto porque no se empañe la reputacion de los escritores, como para evitar interpretaciones siniestras de las intenciones de los mismos Prelados” (*Gaceta de Madrid* núm.596, 20 d'agost de 1854, p.1).

¹⁹² ADL, secció Uriz n.33, comunicació del governador del 24 de març de 1856; i ADL, secció Uriz n.14-correspondència a Sant Llorenç, cartes del governador civil del 9 i de l'11 d'agost. Davant la resistència a informar de totes les finques i crèdits per part dels administradors de moltes ermites, santuaris, confraries i altres fundacions, el governador els arribà a amenaçar d'aplicar-los la legislació vigent (BOPL núm.144, 30 de novembre de 1855, p.2).

Determinats acords municipals, com el d'aprofitar la desamortització per a demanar la cessió de l'oratori de Sant Jaume amb la intenció d'eixamplar el carrer major, segurament devien agreujar els problemes¹⁹³. Persones amb sinceres conviccions religioses temien pel futur del catolicisme, i la Diputació va trobar necessari redactar un manifest per a desmentir una possible persecució contra la religió en les reformes del sistema educatiu¹⁹⁴.

El major conflicte es produí arran de la supressió de la tradició del rosari. Sembla que la Junta provincial de 1854 ja ho havia decidit en el seu moment¹⁹⁵, però el maig de 1855 l'Ajuntament va tornar a prohibir el rosari que s'acostumava a celebrar els diumenges a primera hora del matí fora de l'església de Sant Andreu "por graves consideraciones de orden publico"¹⁹⁶, segurament per por que en una societat enfrontada algunes actituds religioses s'interpretessin com una provocació, o que sectors radicals causessin incidents (a part d'alguns veïns que consideraven la processó una molèstia innecessària). I el següent mes d'agost, "a fin de que quede á cubierto nuestra responsabilidad como encargados inmediatos de la conservacion del orden público y de precaver desmanes y conflictos lamentables", l'alcalde va impedir que s'inclogués el rosari dins les pregàries públiques religioses preparades per a demanar el final de l'epidèmia de còlera (tot i que l'any anterior en motiu del còlera sí s'havia celebrat)¹⁹⁷. Aquest fet era fàcilment manipulable, si tenim en compte que en aquells moments el bisbe de Lleida ja presentava el còlera com un càstig diví causat pels menyspreus que patia l'Església¹⁹⁸.

¹⁹³ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 16 de maig.

¹⁹⁴ BOPL suplement al núm.63, 25 de maig de 1855.

¹⁹⁵ LLADONOSA, J.: *El Roser: un capítulo de la historia de Lérida*, Lleida, 1947, p.70.

¹⁹⁶ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, comunicació del 6 d'agost.

¹⁹⁷ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, comunicació de l'11 d'agost.

¹⁹⁸ "Las blasfemias, las profanaciones del lugar santo y la transgresion de los dias del Señor, tienen irritado á su divina Magestad, que en su misericordia nos avisa de los terribles tormentos con que se vengará del pecador en el dia de su eterna justicia" (BEOL núm.57, 17 de juliol de 1855, pp.121-123).

S'organitzà una mobilització social a la ciutat, i prop de quatre-cents quaranta homes i dones van signar una petició perquè l'Ajuntament permetés que sortís la processó del rosari¹⁹⁹. El pànic causat per l'epidèmia i el malestar contra algunes actituds dels regidors van incitar una protesta que tenia un significat polític evident: “la enfermedad es tan misteriosa para la ciencia médica como lo fuera á su aparicion en el año pasado [...] En esto pues quien no reconoce la mano de Dios, y el azote de su Justicia? [...] anhelan con fervorosa ansia que se restablezca la antiguisima y piadosa práctica de rezar en procesion el Santisimo Rosario por las calles al amanecer de los Domingos. El año pasado [...] tan pronto como se restablecio aquella cristiana práctica, disminuyeron notablemente los estragos del cólera, hasta desaparecer muy en breve: ¿Quien podrá ahora pues arrancar de los corazones de los esponentes la viva esperanza de conseguir igual beneficio en el año actual?”.

Entre els signants hi eren alguns dels principals dirigents del moderantisme lleidatà com Josep de Gomar, Francesc Cercós, Francesc Fontanals, Felip Hortet, Joan Mestre, Domènec Tey, Ramon Coll, Joan J.Morante, Francesc Bellet, Francesc Albareda, Jaume Campmany, Marià Arajol, Tomàs Mostany, Francesc Cercós, Joan Domingo, Francesc Pocurull, etc; mentre que els progressistes són gairebé del tot absents, tret d'alguns casos puntuals com Pere Tasquer o Josep Arrufat. Així, comprovem que els grups més conservadors i propers a determinades jerarquies eclesiàstiques conservaven la seva influència social, malgrat la seva marginació política, i que les creences religioses eren un factor molt destacat en la convivència ciutadana. Però aquesta mobilització i recollida d'assignatures serví de ben poc, i la resposta dels regidors es limità a no acceptar la petició²⁰⁰.

---

¹⁹⁹ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, manifest i llistat de signatures del 22 d'agost.

VII.2.4.- La desamortització

Ja abans del Bienni, feia temps que es discutia la possibilitat d'una desamortització dels béns municipals. El 1851 el govern havia dirigit una enquesta a tots els municipis espanyols, i dels 2.000 que van contestar solament 20 es van mostrar favorables a la desamortització (encara que d'aquests 20 municipis solament 6 tenien béns per a vendre)²⁰¹; i aleshores la Diputació de Lleida també es declarà contrària a la venda dels propis, encara que va mencionar que si es dugués a terme els beneficis s'haurien de destinar a la construcció del Canal d'Urgell²⁰². Els ajuntaments podien imaginar-se fàcilment que serien els més perjudicats per una possible desamortització, i que en alguns casos els podria ocasionar la ruïna financera o haver de sobrecarregar els veïns amb repartiments veïnals.

Com ha explicat Jacinto Bonales, al sud de la província de Lleida l'ús dels comunals per a pastures arrendables o per al manteniment del servei de carnisseries havia romàs com una activitat important, i per tant era un territori que es podia veure bastant afectat; però en aprovar-se la llei de desamortització el maig de 1855, el major problema que va tenir l'administració central per aplicar-la va ser la manca d'informació²⁰³. La nova llei volia millorar la situació de les finances estatals, promoure el desenvolupament econòmic i l'augment de la productivitat de l'agricultura espanyola, i menyspreà els seus possibles efectes negatius.

Inicialment l'Ajuntament de Lleida va haver de preparar un llistat de tots els béns propis que posseïa, i una comissió especial considerà que segons la llei havien de continuar en propietat de l'Ajuntament algunes propietats urbanes i rústiques destinades al servei públic, entre les quals destaquen la pròpia casa consistorial, les escoles de la

---

²⁰⁰ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 29 d'agost.

²⁰¹ PAREDES, J.(coord.): *Historia contemporánea de España (siglo XIX)*, Barcelona, 1998, p.212.

²⁰² *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessió del 4 d'abril de 1851.

Trinitat i de la Concepció, el cementiri, l'almodí (ocupat com a dipòsit dels grans que els forasters no podien vendre al mercat), les tres cases carnisseries (tot i que aleshores no estaven dedicades a la venda de carn, calia conservar-les perquè l'Ajuntament pogués utilitzar-les en el cas que els proveïdors augmentessin excessivament el preu de la carn), els edificis del teatre i dels Caputxins (destinat a la presó), la casa del jardiner, la Panera (usada com a quarter), l'escorxador, el pont i algunes terres ermes d'aprofitament comunal (necessàries per a la ramaderia²⁰⁴); mentre que els pous de gel eren un cas dubtós, però es podia reclamar la seva excepció²⁰⁵. En canvi, els edificis inclosos en la desamortització van ser la fonda de la plaça de Sant Lluís (ràpidament venuda a Ramon Queralt, que n'havia estat l'arrendatari els anys anteriors²⁰⁶), sis cases dins la ciutat, i els dos molins fariners de Cervià i de Vilanoveta²⁰⁷.

A l'hora d'estudiar a què s'havien de destinar els fons procedents de les vendes de propis, l'Ajuntament sol·licità oficialment l'opinió de la Societat Econòmica d'Amics del País, de les juntes provincials d'agricultura i de sequiatge, i de persones de diversa trajectòria política²⁰⁸. Malgrat que algun individu es va resistir a col·laborar en haver-se sentit castigat per les seves idees polítiques conservadores, i que d'altres van

---

²⁰³ BONALES, J.: *Les muntanyes en venda. La desamortització de terres comunals a la Conca de Tremp, 1855-1931*, Lleida, 1999; i BONALES, J.: *La desamortitzación de...*

²⁰⁴ Un informe del 14 de març de 1854 explicà: "Como la agricultura de este distrito carece principalmente de abonos por necesitarlos en gran cuantia por ser en su mayor estension huerta, los montes y dehasas comunes pueden servir de auxilio para fomentar la ganaderia que puede proporcionar abonos [...] Si bien ahora no existe la ganaderia en este distrito á escepcion de los ganados del abasto, podrian servir de auxilio para promover aquella industria agricola los montes y dehasas de aprovechamiento comun y proporcionar de esta manera abonos siguiendose de aqui que la enagenacion de aquellos puede influir á que quede estacionada la agricultura".

²⁰⁵ APL caixa núm.1428, secretaria general-expedients del secretari, carpeta de secretaria general-expedients 1854; i APL caixa núm.1520, patrimoni, 1855-antecedentes de los bienes del común sugetos a la desamortización.

²⁰⁶ APL caixa núm.1663, hisenda-finançament i fiscalitat, carpeta de rendes i exaccions 1853, llistat de l'11 de desembre de 1852.

²⁰⁷ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, informe del 18 de març.

²⁰⁸ Les persones a qui es va recórrer foren Manuel Fuster Arnaldo, Miquel Ferrer, Jaume Nadal, Pere Miró, Joan Mestre, Francesc González, Francesc Martorell, Josep Soldevila, Joan Griñó, Ramon de Casanoves, Ramon Miquel, Josep Hostalrich, Josep Maria Canalda, Domènec Bigorra, Pere Pérez, Josep Mensa, Ramon Mestres, Francesc Bonet, Josep Pifarré i Ramon Botet (*Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 14 d'agost).

treballar amb massa lentitud, els dotze informes rebuts són interessants i mostren les idees econòmiques i socials que circulaven a la ciutat²⁰⁹.

Al principi la legislació proposà tres opcions per als diners recaptats a les vendes: comprar títols de deute públic, construir obres públiques d'utilitat, o impulsar bancs agrícoles. I l'opció que va obtenir més suport va ser la del banc agrícola, considerada majoritàriament com la manera més segura d'invertir els capitals i d'obtenir interessos, i que a més aconseguia beneficiar l'agricultura local i evitar els abusos de la usura. Hi van estar d'acord la Societat Econòmica d'Amics del País i, amb algunes matisacions, Francesc Maria Martorell, Ramon Miquel, Ramon Botet, Pere Miró, Joan Griñó, Josep Pifarré i Ramon Mestres i Segarra (encara que molts d'ells consideraren que una part important dels diners o dels seus interessos també s'havia de destinar a les obres més necessàries com la reconstrucció de les preses que proporcionaven aigua a l'horta, el trasllat de l'escorxador, l'edificació d'un nou dipòsit d'aigua per a la ciutat i de la presó, etc.). La Junta de sequiatge, d'acord amb els interessos que defensava, va insistir especialment en la importància de les preses però també va proposar que una part dels diners es destinessin al banc agrícola i una altra part a la millora dels camins veïnals.

Tot plegat va reflectir la consciència generalitzada que un dels problemes més greus que patia l'agricultura lleidatana era la dificultat que tenien els pagesos per obtenir capitals, i que calia buscar-hi solucions després dels fracassos de projectes anteriors. Una consciència que sembla particularment perceptible entre algunes persones molt vinculades al moderantisme lleidatà, com Martorell, Miquel, Griñó i Pifarré (però també en algú amb una significada trajectòria progressista com Mestres i Segarra).

---

²⁰⁹ APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, carpeta de venda de propis-correspondència 1855.

D'altra banda, crida l'atenció que en les respostes de tres destacats dirigents progressistes com Jaume Nadal, Martí Castells i Manuel Fuster Arnaldo es mencionessin sobretot obres de millora de la ciutat, i només fessin constar el banc agrícola d'una forma més marginal (o ni tan sols això, com en el cas de Castells). El seu pla d'obres era amplíssim i demostra les inquietuds de molts liberals lleidatans davant d'una ciutat que no els satisfieia, i una voluntat de dotar-la d'uns serveis de més qualitat que anys més tard confirmaria Manuel Fuster Arnaldo des de l'alcaldia. Creien que les reformes urbanes i en els edificis públics eren imprescindibles per a posar Lleida a l'alçada d'altres capitals de província, i més prioritàries que un banc agrícola que podria tenir uns efectes més generals però tal vegada més modestos en un termini immediat. Els seus interessos anaven en el sentit de construir una ciutat moderna i ambiciosa, encara que pel camí s'oblidessin de les preocupacions de la majoria dels pagesos (grup dins el qual, d'altra banda, la influència dels moderats era especialment important).

Significativament ningú no va defensar invertir en títols de deute públic. La Societat Econòmica avisà profèticament de les dificultats que hi hauria per a cobrar-ne els interessos, i va argumentar d'una forma prou convincent que la pròpia desamortització s'havia aprovat "teniendo en cuenta, no tanto el beneficio de las mismas, como el levantar el credito público. Esto significa mucho, pues quiere decir [...] que el día que la nación necesite para salvarse desconocer parte de su deuda, y hacer el sacrificio de algunos de sus acreedores, los municipios, á no dudarlos, seran las primeras victimas".

Aquestes previsions pessimistes es van complir quan finalment es va preveure que el 20% dels diners obtinguts amb les vendes anés a parar a l'Estat i el 80% als municipis en títols de deute amb un 3% d'interès. Tal com es temia, l'Estat mai no va

complir adequadament amb les seves obligacions i les finances municipals es quedaren sense els ingressos regulars promesos.

Però en realitat la desamortització s'aplicà amb interrupcions i de forma molt lenta, i la classificació general de 1859 optà pel manteniment de l'espai públic a la zona pirinenca de la província, mentre que els partits judicials de Balaguer i Lleida van tenir una alta possibilitat de privatització²¹⁰. La liquidació preparada l'any 1858 d'acord amb els béns venuts (la fonda de Sant Lluís, una casa i diversos censals) calculà que a l'Ajuntament li pertocava una renda anual d'11.223 rals²¹¹. I no va ser fins 1861 que l'administració estatal va voler vendre 1.125 jornals de terres ermes d'aprofitament comunal, la qual cosa va provocar la resposta contundent de l'Ajuntament, que va defensar que aquelles terres estaven eximides per llei i destinades a pastures (una resposta encara més justificada perquè, segons les dades de 1855, la resta de propietats municipals no arribaven a sumar 100 jornals)²¹².

VII.2.5.- El còlera

Els brots epidèmics de còlera van ser un de les principals perills sanitaris que patí la població durant el segle XIX i constitueixen un aspecte a tenir molt present en l'estudi d'aquells anys²¹³. El que afectà Espanya durant el Bienni progressista s'inicià a l'Indostan el 1842 i arribà a Galícia el novembre de 1853.

Conscient del perill que s'apropava, a principis de 1854 el govern ordenà que tots els ajuntaments anessin preparant pressupostos addicionals²¹⁴, però les limitacions dels coneixements mèdics de l'època eren un greu inconvenient: aleshores s'acostumava a creure que el còlera asiàtic es transmetia per l'aire a grans distàncies, quan en realitat

---

²¹⁰ BONALES, J.: *La desamortización de...*, pp.175-177.

²¹¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1858*, sessió del 20 de novembre.

²¹² APL caixa núm.1429, secretaria general-expedients de secretari 1861, comunicació del 12 de setembre.

²¹³ Vegeu algunes reflexions a SERRALLONGA, J.: "Epidemias e historia social. Apuntes sobre el còlera en España, 1833-1865", *Historia Social* núm.24, València, 1996, pp.7-21.

²¹⁴ BÓPL suplement al núm.18, 10 de febrer de 1854.

ho fa a través de l'aigua mitjançant l'aparell digestiu i la seva activitat es veu afavorida per les temperatures elevades (i, lògicament, també per un sistema defectuós de clavegueres o per la poca netedat d'aliments com fruites i verdures)²¹⁵.

Poques setmanes després del triomf del pronunciament de 1854 van arribar a Lleida notícies que el còlera afectava els habitants de Barcelona, i les noves autoritats van haver de preparar-se i acordar mesures higièniques com evitar que els excrements dels cavalls de l'Exèrcit s'amunteguessin al carrer, la planificació de diversos hospitals provisionals i l'aprovació d'un pressupost de 176.000 rals per a socors domiciliaris²¹⁶. L'opció dels cordons sanitaris estava expressament prohibida, com s'encarregà de recordar el governador civil de Lleida Francesc Jover, encara que a la pràctica va ser difícil d'evitar tant a Lleida²¹⁷ com en altres poblacions²¹⁸.

L'epidèmia va arribar a Lleida a principis de setembre de 1854: la nit dels dies 3 al 4 aparegueren els primers casos, el dia 8 dos metges s'hagueren d'instal·lar a l'Ajuntament per atendre els malalts, i el 12 el Bisbe va permetre pregàries i el jutge de primera instància va cedir la tercera part del seu sou per als malalts pobres²¹⁹. Tot seguit la Junta de sanitat provincial aprovà la creació de metges de districte per atendre gratuïtament els pobres “toda vez que la invacion del cólera ya no deja duda aunque en

²¹⁵ URQUIJO Y GOITIA, J.R. de: *La Revolución de...*, pp.403-414.

²¹⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessions del 24 i 30 d'agost; i APL caixa núm.1557, sanitat-expedients i documents de sanitat, carpeta d'epidèmies i contagis-prevencions i quarentenes 1854, comunicació del 14 d'agost.

²¹⁷ En paraules d'un manifest del governador dirigit a tots els alcaldes de la província: “Las providencias que adoptan los Ayuntamientos de algunos pueblos de esta provincia estableciendo cordones sanitarios, impidiendo el libre tránsito de los viajeros y negando al desgraciado todo auxilio y amparo, son tan reprobables é inhumanitarias como inoportunas é ineficaces [...] la infeccion del aire es la que perjudica la salud, y no el roce con las personas no atacadas de dicho mal” (BOPL núm.104, 30 d'agost de 1854, p.1).

²¹⁸ Per exemple, des de Huelva es va escriure: “sólo por haberse cundido particularmente la existencia de 5 ó 6 casos en aquella capital que desgraciadamente habían venido en aumento considerable, se habían comunicado completamente con ella todos los pueblos, hasta el extremo de rechazar violenta y tenazmente a los recaudadores” (Citat a URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: “Las contradicciones polífticas...”, p.272).

²¹⁹ BEOL núm.35, 28 de setembre de 1854, p.296; i *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1854*, sessions del 5, 8 i 12 de setembre.

intensidad no se deje sentir extraordinariamente”²²⁰. Aquest primer brot epidèmic va ser relativament breu: el 14 d’octubre la Junta declarà que la malaltia havia perdut el caràcter epidèmic, i el 22 hi hagué un tedèum i diverses celebracions²²¹. Però va tenir una gran virulència, incrementada per les males condicions higièniques de la ciutat: anys més tard Luis Marlés de Cusa afirmà que a la ciutat van emmalaltir 1.086 persones de les quals moriren 800 (encara que ell mateix desconfià de les xifres corresponents als nens, amb solament 143 infectats i 57 morts)²²². Segons aquestes xifres va perdre la vida al voltant del 4% de la població, i entre les morts van destacar la del governador civil Francesc Jover, i la del mossèn d’Almatret i director de l’Institut de segon ensenyament de Lleida Josep Castel²²³. Aquestes defuncions impactaren particularment en les comarques lleidatanes, i suposaren un fort contrast amb les acusacions que existien en altres ciutats contra professionals i autoritats que fugien de les zones afectades per la malaltia. El desembre de 1855 Pascual Madoz va intervenir expressament en una sessió de les Corts per a demanar que es concedís una pensió a la família de Francesc Jover, que havia quedat en una situació econòmica molt delicada després que els seus quatre fills també perdessin la mare²²⁴.

---

²²⁰ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessió del 14 de setembre.

²²¹ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1854*, sessions del 14 i 21 d’octubre; i BOPL núm.127, 23 d’octubre de 1854, p.1.

²²² MARLÉS DE CUSA, L.: *Estudio médico topográfico...*, p.30. En canvi, a la *Gaceta de Madrid* s’informà que durant tot l’episodi hi hagué 600 defuncions (*Gaceta de Madrid* núm.668, 31 d’octubre de 1854, p.3). Per la seva banda, el *Boletín Eclesiástico del Obispado de Lérida* notificà que entre el 7 de setembre i el 20 d’octubre van morir, per tota classe de malalties, 176 nens i 404 adults (BEOL núm.38, 19 d’octubre de 1854, p.316). Més tard l’Ajuntament, en demanar la condonació d’uns deutes amb Hisenda, afirmà interessadament que l’epidèmia “atacò á mas de la mitad de sus moradores” (APL caixa núm.1483, secretaria general-correspondència 1855, comunicació del 23 de desembre).

²²³ Francesc Jover ja ha estat presentat anteriorment. Josep Castel havia nascut a la localitat aragonesa de Binaced l’any 1780, havia estudiat al Seminari conciliar de Lleida i a la Universitat de Cervera, i va obtenir la plaça de rector d’Almatret; el 1836 va ser escollit diputat a Corts per la província de Lleida, encara que es produïren protestes que al·legaven que no posseïa prou propietats ni rendes, i a causa del seu nou càrrec va haver de deixar la Diputació; llavors a les Corts habitualment va donar suport als progressistes; també va ser president de la Societat Econòmica d’Amics del País i un dels fundadors de l’Institut de segon ensenyament (CASALS, Q.: *La Lleida dels progressistes...*, pp.410-413; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.215 i 225-226; i LLADONOSA, M.(dir.): *Biografies de lleidatans...*, p.216).

²²⁴ DSC, sessió del 18 de desembre de 1855, pp.9208-9209.

Aquest episodi de còlera també va tenir repercussions importants en altres ciutats: per exemple a Reus, tot i que va ser més breu, entre el 18 i el 30 de setembre infectà 2.239 persones de les quals moriren 357, sobre una població total de prop de 28.000 habitants²²⁵; a Mataró morí un 8'2% de la població (1.077 defuncions)²²⁶; a Barcelona, segons dades de Cerdà, entre l'1 d'agost i el 9 d'octubre van morir 6.429 persones en una ciutat que devia vorejar els 170.000 habitants (91'8 morts al dia, quan en condicions normals la mitjana era de 14'6)²²⁷; i a Alacant les 1.938 víctimes van suposar gairebé el 10% de la població de la ciutat²²⁸.

El següent estiu el còlera va rebrotar, i el 23 de juny de 1855 el governador de Lleida decidí que es tornessin a aplicar les mesures sanitàries “para cortar si es posible y si no para aplacar los estragos del colera-morbo declarado en la casa de la caridad de esta Capital”²²⁹. A principis de juliol es va admetre l'existència de la malaltia a Fraga i es detectaren casos a Seròs i Alcarràs, i també van aparèixer a Lleida alguns malalts sospitosos²³⁰, però no va ser fins el 21 de juliol que es declarà oficialment que la ciutat estava envaïda pel còlera²³¹. Aquest episodi fou més prolongat (la ciutat no es declarà oficialment lliure del còlera fins el 26 de setembre²³²) encara que l'Ajuntament informà que les conseqüències resultaren menys importants: els infectats foren 644 i els morts 199²³³. En canvi, a la província d'Osca va tenir pitjors efectes, i en una població tan

---

²²⁵ ARNAVAT, A.: *Moviments socials a Reus, 1808-1874. Dels motins populars al sindicalisme obrer*, Reus, 1992, p.105.

²²⁶ COSTA, F.: *Mataró liberal 1820-1856. La ciutat dels burgesos i els proletaris*, Mataró, 1985, p.38.

²²⁷ BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.1*, p.500.

²²⁸ ZURITA, R.: *Revolución y burguesía...*, p.96.

²²⁹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 23 de juny.

²³⁰ BEOL núm.56, 10 de juliol de 1855, p.117; i núm.57, 17 de juliol de 1855, pp.125-127.

²³¹ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 21 de juliol.

²³² *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 26 de setembre; i APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1855, comunicació al Congrés del 26 de desembre.

²³³ MARLÉS DE CUSA, L.: *Estudio médico topográfico...*, p.30.

propera com Fraga (amb uns 7.000 habitants) van morir 238 persones fins al 12 d'agost²³⁴.

En definitiva, els efectes del còlera durant el Bienni progressista van ser prou dramàtics, tot i que Catalunya fou una de les zones menys castigades. Segons el Ministeri de Governació, entre 1853 i 1856 hi hagué a tot Espanya 829.189 afectats per la malaltia i 236.744 morts, i la distribució de les víctimes fou molt desigual: amb l'escepticisme amb què ens hem de prendre aquests percentatges, mentre que a la Rioja, Navarra, Biscaia, Terol i Guadalajara va morir més del 4% dels habitants, a Catalunya, Galícia i algunes províncies castellanés el percentatge fou inferior a l'1%²³⁵. Però hem de saber que aquestes dades oficials són inferiors a les reals i que, com hem pogut comprovar, contrasten amb les xifres més versemblants obtingudes en alguns estudis locals²³⁶. El còlera, també a Lleida, constituí una veritable tragèdia enfront a la qual ningú no va poder sentir-se protegit, i mostrà les insuficiències dels poders públics en la neteja i la higiene de les ciutats.

VII.3.- EL RETORN DELS MODERATS AL PODER: 1856

El govern d'Espartero fou erosionat progressivament per disputes internes, per conflictes d'ordre públic i pel malestar creat per l'incompliment de les promeses de 1854. Les revoltes produïdes entre 1855 i 1856 són innumerables, sovint amb la participació de milicians: per exemple, les diverses protestes populars produïdes a Saragossa (amb molts elements relacionats com la defensa d'usos comunals, l'acció

²³⁴ COSTA FLORENCIA, J.: *La ciudad de Fraga y su partido judicial durante el reinado de Isabel II (1833-1868)*, Osca, 1994, p.104.

²³⁵ NADAL, J.: *La población española (Siglos XVI a XX)*, Ariel, Barcelona, 1988, pp.148-149.

²³⁶ Per contra, a Tarragona la incidència de la malaltia va ser particularment baixa, tal vegada per les bones condicions higièniques i pel comportament de les autoritats: no hi ha notícia de cap víctima durant l'estiu de 1854, i a l'estiu de 1855 solament moriren 13 persones (BUIGUES, J.C.: *El Bienni Progressista...*, pp.112-113). La ciutat de Madrid tampoc no resultà particularment afectada i el nombre de morts pel còlera entre 1854 i 1856 fou de 7.144, la gran majoria produïts l'any 1855, sobre un població d'uns 260.000 habitants (URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: *La Revolución de...*, pp.426-427).

dels demòcrates, les queixes per la manca de feina i la carestia del pa); els enfrontaments d'octubre de 1855 a Màlaga, Granada, Sevilla, Écija, Jerez, Terol, Albacete, València, Valladolid i Palència, que es van estendre a d'altres municipis d'Andalusia, Extremadura, País Basc i Catalunya; i el motí de l'abril de 1856 a València que inicialment es dirigí contra les quintes però que acabà esdevenint una protesta contra la política conservadora del govern (i que també repercutí a Alzira i Cartagena)²³⁷.

A Barcelona la situació fou particularment tensa, amb unes organitzacions obreres que patiren la política extremament repressiva del capità general Juan Zapatero, amb moments molt crítics com els viscuts a mitjan 1855: després de la prohibició de les associacions obreres, l'execució del dirigent obrer Josep Barceló, la declaració d'estat d'excepció i l'anul·lació dels acords sobre salaris i condicions de treball, entre el 2 i l'11 de juliol es produí una vaga general a Barcelona i a d'altres localitats industrials²³⁸. L'acabament de la vaga no significà el final de les protestes obreres ni de la reacció militar, ja que centenars de persones van ser enviades fora de la Península.

Les noves revoltes a Castella del juny de 1856 compartiren l'exigència de l'abaratiment del preu del pa i contribuïren decisivament al final del Bienni

---

²³⁷ Per exemple, vegeu URQUIJO Y GOITIA, J.R.de: "Los sucesos del 7 de enero de 1856 en las Cortes", *Trienio* núm.1, Madrid, 1983, pp.69-92; BLASCO, R.: "Els avalots del 1856 a València", dins *Revoltsats i famolencs*, València, 1980, pp.13-56; MOLINER PRADA, A.: "Informes del archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores sobre la crisis de 1856. Crisis social y conflictividad durante el Bienio Progresista", *Trienio* núm.28, Madrid, 1996, pp.143-172; KIERNAN, V.G.: *La revolución de...*, pp.231-245; AZAGRA, J.: *El bienio progresista...*, pp.231-248; PINILLA, V.: *Conflictividad social y...*, pp.110-205; i AZAGRA, J.: "El motín de la Milicia en Valencia el 6 de abril de 1856", *Hispania* núm.127, Madrid, 1974, pp.443-462.

²³⁸ Vegeu especialment BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.2*, pp.7-322. També es pot consultar REVENTÓS, M.: *Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX*, Barcelona, 1987 (1ª edició de 1925), pp.101-116; OLIVERÓ, R.: *La primera vaga general a Barcelona i les seves repercussions a Vic, Tàrraga*, 1935; VILÀ, J.M.: *Els primers moviments socials a Catalunya*, Barcelona, 1972, pp.206-222; i TUÑÓN DE LARA, M.: *El movimiento obrero en la Historia de España (1832-1936). Vol.I: 1832-1899*, Madrid-Barcelona, 1977, pp.108-120.

progressista²³⁹. Com a conseqüència d'aquells esdeveniments esclatà la crisi dins el govern quan Leopoldo O'Donnell s'enfrontà amb el ministre de Governació Patricio de la Escosura. Isabel II aprofità l'incident per a mostrar el seu suport a O'Donnell i la seva inquietud per algunes actituds governamentals que considerava massa radicals, Espartero se solidaritzà amb Escosura i va presentar la dimissió del govern el 14 de juliol de 1856. El gran beneficiat de la crisi va ser O'Donnell, qui aconseguí accedir al poder i fer reviure els objectius més conservadors dels primers militars pronunciats de 1854.

Immediatament sectors progressistes i demòcrates van reaccionar. A Madrid es va reunir en sessió permanent un grup de diputats per a refusar el canvi de govern i es mobilitzà la Milícia Nacional, però Espartero i bastants de progressistes abandonaren el moviment popular per por del seu radicalisme. I va tornar a destacar Saragossa, amb una junta suprema que es negà a reconèixer el nou govern, però poc després a tot Espanya pràcticament sols subsistia la rebel·lió aragonesa i els seus dirigents optaren per la rendició l'1 d'agost²⁴⁰.

També es produïren revoltes a localitats catalanes: a Reus els regidors i milicians es van declarar contraris al nou govern, i després d'un tiroteig l'Exèrcit ocupà tota la ciutat²⁴¹; i a Girona s'organitzà un pronunciament, encara que el 27 de juliol el mariscal La Rocha acabà amb la insurrecció sense trobar cap resistència i només a l'Empordà es produí una topada violenta²⁴². Els esdeveniments més greus es visqueren a Barcelona, on l'Exèrcit actuà contundentment en els combats succeïts entre el 18 i el 22 de juliol: el capità d'Estat Major Ramón Aguirre, tot i responsabilitzar dels incidents a la difusió

---

²³⁹ REBOREDO OLIVENZA, J.D.: "El motín del pan en 1856 en Castilla la Vieja", dins MARCOS MARTÍNEZ, P. et al.: *Crisis demográfica y tensiones sociales en la Castilla del siglo XIX*, Valladolid, 1987, pp.117-204.

²⁴⁰ PINILLA, V.: *Conflictividad social y...*, pp.206-226.

²⁴¹ ANGUERA, P.: *Comportament polític i...*, p.125; i TORNÉ I BARRERA, F.: *Llibreta per recor...*, pp.31-32.

d'idees socialistes i republicanes entre els obrers, va admetre que en total moriren 64 militars i 403 dels revoltats (encara que a aquestes xifres caldria afegir-hi els morts a Gràcia i a les rodalies de Barcelona, i els cadàvers enterrats durant els combats als afores de la ciutat)²⁴³. A la capital de Catalunya la repressió portada a terme pel capità general va ser molt contundent contra les organitzacions obreres, acusades de ser les principals responsables dels avalots, encara que concedí l'indult de la pena de mort a tots els implicats en els esdeveniments que no fossin “gefes, directores, ó hayan cometido [...] asesinatos en individuos del ejército”²⁴⁴.

Amb el canvi de govern era lògic témer l'esclat d'alguna revolta o protesta a Lleida, malgrat que les perspectives econòmiques semblaven favorables: un informe municipal de principis de juny havia afirmat que la collita es presentava satisfactòria i que no hi havia cap motiu d'alarma²⁴⁵. Però ja abans les autoritats militars s'havien posat en alerta i el 30 de maig Juan Zapatero havia exigit al governador civil de Lleida la dissolució de totes les comissions i reunions de caràcter polític, amb unes paraules que mostren clarament el seu objectiu repressor i la subordinació del poder civil: “O estas reuniones nada significan, y en tal caso son inútiles, o significan algo, y entonces son peligrosas. En cualquiera de estas supuestas, no pueden consentirse [...] en último resultado á la anarquía es á lo que puede conducir la creación de tales asociaciones [...] no debiendo V.S. permitir por ningún título y bajo su propia responsabilidad, la existencia en la Provincia de su cargo, de ninguna sociedad política deliberante”²⁴⁶.

---

²⁴² BOPL extraordinari, 24 de juliol de 1856; i PUIGDEVALL, N. et al.: *Història de la Diputació de Girona*, Girona, 1990, p.109.

²⁴³ AGUIRRE, R.: *Relacion de los sucesos de Barcelona, en julio de 1856*, Madrid, 1856, p.22. El nombre de morts fou especialment alt a causa de l'actitud del capità general Juan Zapatero, qui ordenà que els detinguts amb les armes a la mà fossin executats immediatament (BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan... Vol.2*, pp.499-500).

²⁴⁴ BOPL núm.101, 28 de juliol de 1867, p.1.

²⁴⁵ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1856, informe del 7 de juny.

²⁴⁶ APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1856, comunicació a l'alcalde del 2 de juny.

Segurament gràcies a la reacció militar, a Lleida es va mantenir completament l'ordre públic, tot i que a mitjan juliol el desplegament de l'Exèrcit a la ciutat sense cap avís provocà el malestar dels regidors, ja que indicava “á no dudarlo sérios peligos y temores de ser alterada la tranquilidad pública”²⁴⁷. Finalment no succeí cap incident, i l'Ajuntament va donar les gràcies al comandant general “en nombre del vecindario por el buen comportamiento que han observado las tropas de la guarnicion de esta Plaza en las azarasas circunstancias que se han atravesado”²⁴⁸.

I com era previsible, una Reial ordre del 17 de juliol cessà el governador civil Andrés Gómez, substituït pel comandant general de la província José García de Paredes, que concentrà els poders civil i militar fins el mes de setembre; i d'acord amb les instruccions del capità general de Catalunya, ordenà a tots els alcaldes que arrestessin i investiguessin la procedència de qualsevol persona que arribés a la seva localitat sense la cèdula de veïnatge²⁴⁹. Eren un motiu d'especial inquietud la presència d'un grup d'uns 300 o 400 amotinats de Barcelona que volien unir-se als progressistes de Saragossa, i els esforços de l'Exèrcit no pogueren impedir que en la seva fugida travessessin la província de Lleida i arribessin a l'Aragó per Torres de Segre (encara que a Mequinensa van rebre la notícia que la revolta de Saragossa havia fracassat i negociaren la seva rendició)²⁵⁰.

En tot cas, la preocupació del comandant general fou evident quan el 14 d'agost avisà tots els alcaldes i empleats públics que l'informessin de “cualquier suceso que ocurra en los respectivos distritos y tienda à debilitar el principio de autoridad, à estraviar la opinion con doctrinas aventuradas y à agitar los partidos politicos [...] me

²⁴⁷ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicacions del mes de juliol.

²⁴⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 24 de juliol; i APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del 25 de juliol.

²⁴⁹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1856*, sessió del 22 de juliol; BOPL núm.107, 8 d'agost de 1856, p.3; i BOPL núm.120, 8 de setembre de 1856, p.3.

propongo llevar à cabo la obra de restauracion moral y legal, obra fàcil en esta provincia”²⁵¹. Les següents setmanes es va mantenir l’alerta, i es prohibí a tot Catalunya la possessió de qualsevol arma de foc o blanca que no fos d’ús domèstic o de caça²⁵².

Alguns liberals progressistes lleidatans de ben segur que podien acollir amb certes esperances el canvi polític i la possible consolidació d’un govern relativament reformista com el que representava Leopoldo O’Donnell, que servia per aturar el que consideraven “excessos revolucionaris” (així, l’executiu va instaurar la Constitució de 1845 però hi introduí una acta addicional amb reformes prou importants com l’establiment del jurat per als delictes d’imprensa i de certes garanties contra les persecucions polítiques). Un exemple va ser l’actitud dels diputats provincials Josep Vila de Berart, Jaume Nadal, Pere Miró i Marc Sansa, que van comunicar al governador civil i militar “la mas sincera adhesion por parte de este cuerpo provincial al Gobierno de S.M.”²⁵³. Però ni tan sols aquesta declaració els serví per a conservar els seus càrrecs.

Era notori que certes institucions eren massa radicals per als temps que s’apropaven i la Milícia fou la primera que ho patí directament, desarmada sense incidents en la seva major part el 28 de juliol i suprimida definitivament a tot Espanya pel Reial decret del 15 d’agost²⁵⁴, encara el comandant general de Lleida va tenir dificultats per a recollir tot l’armament i fins i tot reclamà una indemnització econòmica

---

²⁵⁰ BENET, J. i MARTÍ, C.: *Barcelona a mitjan...* Vol.2, pp.507-510; *Gaceta de Madrid* núm.1309, 4 d’agost de 1856, p.3; *Diario de Barcelona* núm.214, 1 d’agost de 1856, p.6259; i núm.219, 6 d’agost de 1856, p.6394.

²⁵¹ BOPL núm.110, 15 d’agost de 1856, pp.1-2.

²⁵² BOPL núm.118, 3 de setembre de 1856, p.2.

²⁵³ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1856*, sessió del 5 d’agost.

²⁵⁴ *Llibre d’actes de l’Ajuntament 1856*, sessió del 31 de juliol; *Diario de Barcelona* núm.214, 1 d’agost de 1856, p.6259; BOPL núm.115, 27 d’agost de 1856, pp.1-3; i *Actes de la Diputació provincial 1856*, sessió del 26 d’agost. El 6 d’agost el Govern militar ordenà el desarmament de la secció de cavalleria i de la companyia de veterans de la Milícia (APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del 6 d’agost). En el decret governamental que va dissoldre la Milícia a Espanya s’hi afirmà significativament: “Porque la Milicia constaba de elementos heterogéneos que servían de órgano a intereses distintos y contrapuestos; y porque entre ellos era dominador y absorbente el elemento del proletariado, el más temible por su audacia y por su triste docilidad a la voz de pérfidos consejos” (PÉREZ GARZÓN, J.S.: *Milicia nacional y revolución burguesa. El prototipo madrileño 1808-1874*, Madrid, 1978, pp.489-490).

a l'alcalde²⁵⁵. Tot seguit el governador de Lleida va aprofitar els poders excepcionals de què disposava per a dissoldre el 7 d'agost la Diputació i l'Ajuntament de Lleida (el primer a ser destituït en tota la província, encara que durant les següents quatre setmanes s'hi afegiren gairebé més de vint municipis)²⁵⁶. No va fer més que complir una circular del Ministeri de Governació del 26 de juliol, en què ordenà que els capitans i comandants generals suprimissin les diputacions i ajuntaments que s'haguessin rebel·lat contra el govern, i que també apliquessin la mateixa mesura en altres casos si ho consideraven necessari per "razones imperiosas de orden público"²⁵⁷. La voluntat de l'autoritat superior era disminuir les tensions polítiques i cercar uns "administradors" provisionals del poder polític local fins que no se celebressin noves eleccions i s'aclarís la situació política a Madrid: "La Provincia y la Capital necesitan para su prosperidad y el desarrollo de su riqueza fuerzas vivificadoras, no gastadas en luchas estériles [...] Su responsabilidad, arraigo y amor al orden garantizan el resultado de esfuerzos nobles que harán seguramente para establecer, única mision de su encargo, una recta, justa y acertada administracion"²⁵⁸.

Els regidors de Lleida i els diputats provincials van acceptar l'ordre sense cap resistència, i els nous Ajuntament i Diputació provisionals nomenats per l'autoritat militar van ser una mena d'assaig d'Unió liberal, amb la presència de persones de trajectòria progressista i moderada (encara que van ser els primers els que ocuparen les alcaldies)²⁵⁹. Fou clara la voluntat de no fer fora de les institucions els progressistes: no

---

²⁵⁵ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, carpeta de citacions als deutors a fons municipals, comunicacions dels mesos d'agost i setembre.

²⁵⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 7 d'agost; *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1856*, sessions del 22 i del 28 d'agost, i de l'1 i del 4 de setembre; i *Diario de Barcelona* núm.224, 11 d'agost de 1856, p.6549.

²⁵⁷ BOPL núm.111, 18 d'agost de 1856, p.6.

²⁵⁸ BOPL núm.107, 8 d'agost de 1856, p.2.

²⁵⁹ El nou Ajuntament va estar compost pels progressistes Francesc Benet (alcalde primer), Domènec Bigorra (alcalde segon), Ramon Mestres, Josep Sol, Josep Antoni Morlius, Joaquim Garrell, Joaquim Gort, Joan Biguera, Bonaventura Lamarca i Josep Pinós; i pels moderats Domènec de Gomar, Josep Mensa, Domènec Tey, Francesc Pcurull i Felip, Francesc Maria Martorell i Ignasi Carreras. Poc després

s'acceptà la dimissió de Dídac Joaquim Ballester del càrrec de secretari de la Diputació, ni la de Salvador Maluquer de vocal provincial en diverses juntes²⁶⁰.

Per tant el governador de Lleida va interpretar correctament els desitjos governamentals d'evitar la preponderància de cap partit polític a les noves corporacions, a diferència del que succeí en altres províncies on es va voler recuperar el predomini moderat (la qual cosa obligà el ministre de Governació a anul·lar la restauració que s'havia imposat en alguns municipis dels ajuntaments cessats arran del pronunciament de 1854, i a recordar que “dentro del pensamiento político que se propone realizar el Gobierno caben todas las opiniones compatibles con el sistema de instituciones monárquico-constitucionales que nos rige”)²⁶¹. A principis de setembre el govern va fer un pas endavant en aquesta línia de reconciliació en reemplaçar els militars que exercien el càrrec de governador civil en diverses províncies (a Lleida el governador militar José García de Paredes deixà el càrrec en mans del secretari Gabriel Ortiz²⁶²), i en obligar a destituir totes les corporacions en què com a mínim les dues terceres parts dels seus components ja hi hagués estat present just abans de la revolta de 1854²⁶³.

Com que el nou Ajuntament de Lleida complia els requisits exigits pel govern, va poder gestionar algunes de les mesures decretades per acabar amb nuclis de radicalisme, com en cedir temporalment al comandant general l'edifici que havia estat quarter general de la Milícia Nacional i recordar-li que estava destinat per a l'escola pública d'adults²⁶⁴.

Francesc Benet va renunciar a l'alcaldia i fou substituït per Domènec Bigorra, i va ser nomenat nou regidor Pere de Temple. La nova Diputació va estar formada per Josep Soldevila, Ramon Balcells, Ramon Llobet, Josep Maria Albiñá, Raimundo Codoñet, Ramon Sostres, Miquel Utrillo y Riu, i Josep Forga.

²⁶⁰ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1856*, sessió del 16 d'agost.

²⁶¹ BOPL núm.111, 18 d'agost de 1856, pp.5-6.

²⁶² BOPL núm.120, 8 de setembre de 1856, p.3.

²⁶³ BOPL núm.125, 15 de setembre de 1856, pp.1-2.

²⁶⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessió del 27 de setembre.

Els regidors es van haver d'encarregar d'esmenar les llistes electorals que havia deixat l'anterior Ajuntament, prou mal confeccionades com perquè moderats i progressistes presentessin multitud de sol·licituds (uns esforços que a la fi no serviren de res, perquè en canviar la legislació aquelles llistes mai no s'utilitzaren). Els més actius foren els moderats que, després de sol·licitar sense èxit la nul·litat del procés, van exigir la inclusió d'unes 500 persones. Però alguns progressistes també demanaven la inclusió de més de 100 persones, i fins i tot es reclamaren sense èxit que fossin excloses de les llistes les que tinguessin pendent de pagar la contribució de la Milícia Nacional. En acabar el període de reclamacions, el balanç de les decisions municipals (que no es decantaren clarament per cap dels dos grups polítics) va significar la inclusió de 346 veïns als 875 que havien servit de base a l'anterior corporació per a formar les primeres llistes d'electors, dels quals tres quartes parts havien de tenir dret a votar²⁶⁵.

L'acord no va satisfer gens a alguns moderats com Joan Mestre i Joan Griñó, que argumentaren que el nombre real de contribuents de la ciutat era de 2.046 i per tant el d'electors havia de ser 1.534, molt superior al decidit per les autoritats municipals acusades de preparar unes llistes que "limitan y cohartan el sufragio de una manera que seguramente no tendrá ejemplo en la Nacion"²⁶⁶. L'objectiu dels moderats devia ser aconseguir que votessin més integrants del grup de petits propietaris agraris i jornalers que segurament els eren relativament favorables, o de sectors sobre els quals podien influir directament.

Tot aquest esforç va ser inútil i poc després va ser clar que el poder tornaria igualment a mans dels moderats: l'octubre es formà un nou govern encapçalat per Ramón María Narváez (la causa més immediata fou l'oposició d'Isabel II a continuar la desamortització), es va anul·lar l'acta addicional a la Constitució de 1845, i es van

---

²⁶⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1855*, sessions de l'agost.

restablir plenament les lleis de 1845 sobre ajuntaments, diputacions i consells provincials. Els més conservadors van recuperar posicions privilegiades, i sembla que alguns moderats com Bravo Murillo, González Bravo o Salamanca van intentar aproximacions i pactes amb els dirigents carlistes²⁶⁷.

A Lleida el nou Consell provincial es va formar amb tres regidors moderats (Domènec de Gomar, Francesc Pocerull i Francesc Martorell) i una altra persona de la mateixa tendència política (Joan Griñó²⁶⁸). A principis d'octubre també va prendre possessió el nou governador civil Joaquín Alonso i en el seu manifest de presentació deixà ben clar que els temps havien canviat: “vengo á encaminar los ánimos, fatigados de ardientes contiendas politicas [...] vengo á colocar en la conveniente altura el maltratado principio de autoridad, base y sosten de toda sociedad bien organizada; á inculcar á los pueblos el espíritu de órden y de buena administracion de que los alejaron recientes y deplorables perturbaciones”²⁶⁹. Això no devia ser gens fàcil d'aconseguir, perquè unes setmanes més tard es van escampar rumors sobre nous impostos, anul·lació de vendes de béns nacionals i aparició de partides carlistes, i el governador civil va acordar amb les autoritats militars usar plenament les atribucions permeses per l'estat de setge vigent a la província, tot i que declarés que “juzgo incapaces de inspirar semejante proceder á todos y cada uno de los partidos políticos que tienen una verdadera representacion en esta Capital como en algunos otros pueblos importantes de la provincia”²⁷⁰.

---

²⁶⁶ APL caixa núm.1624, eleccions-expedients, carpeta d'eleccions municipals 1856, exposició del 18 d'agost.

²⁶⁷ KIERNAN, V.G.: *La revolución de...*, pp.278-279.

²⁶⁸ Joan Griñó era advocat, tenia 39 anys, i l'any 1851 va voler impedir que Jaume Nadal fos proclamat diputat a Corts amb l'argument que no complia totes les exigències legals (APL caixa núm.1608, secretaria general-estadístiques, qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol; i ACD sèrie de documentació electoral, expedient d'eleccions de 1851, lligall 31 núm.9, acta del districte de Lleida del 12 de maig).

²⁶⁹ BOPL núm.133, 6 d'octubre de 1856, p.1.

²⁷⁰ BOPL núm.149, 10 de novembre de 1856, pp.1-2.

Aleshores els regidors devien veure clarament que els quedava molt poc temps de permanència en els seus càrrecs o que no tenia sentit continuar quan la conjuntura política havia canviat completament, com es comprova en la seva escassa assistència a les reunions durant el novembre. La premonició es va complir i el 20 de novembre el governador civil decidí imposar un nou consistori, format per sis dels regidors nomenats l'agost anterior i completat majoritàriament amb moderats que ja havien format part de l'Ajuntament entre 1844 i 1854, i que significà per al moderantisme la recuperació de les alcaldies²⁷¹. És significatiu que el governador civil reclamés que es tornessin als seus propietaris els béns embargats per al pagament de la contribució de la Milícia Nacional, i que a més a més l'Ajuntament reintegrés els diners recaptats per la mateixa contribució²⁷². Les crítiques del governador al comportament partidista i venjatiu de l'anterior Ajuntament van ser contundents: “todo pudo sacrificarse ante el espíritu de partido [...] Los repetidos embargos y ejecuciones que han sufrido algunos vecinos de esta poblacion, las faltas cometidas por los comisionados en la traba de muebles y otros efectos para el pago de la citada contribucion y el apoyo tácito de la autoridad local, han sido otros tantos abusos que el buen sentido rechaza”²⁷³.

Com era habitual, aquest canvi polític provocà ràpidament el cessament d'empleats municipals, i a principis de desembre l'alcalde Pere de Temple destituí quatre guàrdies municipals, tres vigilants nocturns, dos enterramorts, el jardiner i l'aposenador²⁷⁴. El temor per l'ordre públic a la ciutat es palesà quan l'alcalde demanà l'ajuda dels regidors “para prevenir cualquier desorden ó desman que pueda cometerse”,

---

²⁷¹ A partir del 22 de novembre van formar l'Ajuntament Joan Mestre i Tudela (alcalde), Antoni Novell (tinent primer), Joaquim Mestres (tinent segon), Josep Antoni Morlius, Pere de Temple, Josep Sol, Josep Mensa, Domènec Tey, Ignasi Carreras, Eugeni de Mier, Pere Fontseré, Josep Pifarré, Francesc Montané, Joan Domingo, Pau Ferrer i Josep Gort; Joan Mestre va ser substituït en l'alcaldia per Pere de Temple, i a principis de desembre Pau Ferrer i Josep Gort per Francesc Cercós i Jaume Campmany.

²⁷² *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessions del 17 i 20 de desembre.

²⁷³ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del 16 de desembre.

²⁷⁴ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 3 de desembre.

especialment els dies festius i les vigílies²⁷⁵. La imatge exterior de la institució també es va modificar, i l'Ajuntament acordà recuperar el seu anterior vestit oficial en els actes públics, “frach negro, sombrero de tres picos y espada ceñida”, després d'una votació que acabà empatada i que decidí el vot de qualitat del president²⁷⁶.

La recuperació del poder local per part dels moderats es consolidà a les eleccions municipals de febrer de 1857 d'una manera contundent, enfront del retraïment progressista. Aleshores s'impulsà una renovació més profunda dels empleats municipals d'una forma sistemàtica, que contemplà que en primer lloc es fessin fora tots els que per ocupar la seva plaça haguessin provocat la destitució de qui hi treballava abans de 1854²⁷⁷. Alguns referents simbòlics de la ciutat també canviaren i, d'acord amb una Reial ordre i a proposta del regidor Francesc Fontanals, s'acordà restituir el nom de plaça de Sant Francesc a l'espai que l'any 1854 havia passat a anomenar-se plaça de la Llibertat²⁷⁸. En definitiva, es tractà d'esborrar els rastres deixats per l'administració progressista i tornar a temps anteriors com si res no hagués passat.

VII.4.- CONCLUSIONS

El març de 1856 el corresponal a Lleida de la *Gaceta de Madrid* va dibuixar una imatge idíl·lica de la província, tranquil·la i fidel al govern, amb una perfecta coordinació de les autoritats civils i militars, una Església prudent i molts projectes impulsats per les administracions: “Las Autoridades funcionan libremente apoyadas por la Milicia Nacional de todas armas. El ejército en perfecta armonía con los poderes públicos, en completa armonía con el vecindario. La potestad eclesiástica prudente en sus actos y muy mirada en sus acuerdos [...] En todos los pueblos se proyectan mejoras,

---

²⁷⁵ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 10 de desembre.

²⁷⁶ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 6 de desembre.

²⁷⁷ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 14 de març.

²⁷⁸ *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1856*, sessió del 28 de març.

ya sea traslacion de cementerios, construcciones de puentes y fuentes públicas y reparaciones de caminos vecinales [...] Los impuestos se recaudan bien sin lastimar al contribuyente y con toda la consideracion que merece el que atienda á las cargas del Estado”²⁷⁹.

Evidentment, la realitat era ben diferent d’aquesta estampa de gairebé completa unanimitat, escrita sobretot amb l’objectiu de replicar les crítiques que es publicaven en determinats periòdics madrilenys. Tot i estar lluny dels nivells de conflictivitat d’altres municipis de Catalunya, les tensions i ressentiments dins la societat lleidatana van ser elements de molta importància durant el Bienni progressista, i no solament provenien dels grups més conservadors que havien estat expulsats de les institucions. A la ciutat de Lleida la gestió municipal va estar massa farcida de problemes i d’intents de dimissió com per aconseguir millores destacables a la ciutat: solament cal recordar les disputes amb la Milícia Nacional i la Diputació, la tensió amb l’Església o alguns grups catòlics, els abusos de les autoritats militars, el rebrot de la guerra carlina o els resultats tràgics del còlera. És cert que hi hagué iniciatives sensibles a les preocupacions de la majoria de la població (com les quintes i els consums), i d’altres que reflectien un projecte alternatiu de ciutat que la pretenia fer progressar urbanísticament i en higiene. Però les autoritats progressistes lleidatanes no disposaren ni de prou temps ni dels suficients recursos, i en alguns casos mostraren massa inexperiència o deficiències en la seva capacitat de gestió (en part, reflex de la pròpia joventut d’una nova generació política), i per tant les seves intencions quedaren frustrades. Tot plegat exposa les limitacions del progressisme en moltes ciutats mitjanes i la capacitat d’oposició de les opcions més conservadores.

Entre els “vencedors” de 1854 existien diferències de projecte polític. El tòpic que sovint havia assimilat aquella revolta amb una fase superior de la revolució burgesa

---

²⁷⁹ *Gaceta de Madrid* núm.1155, 3 de març de 1856, pp.3-4.

que pretenia aconseguir un sistema democràtic, o que presentava la Milícia Nacional com un simple instrument al servei dels burgesos en lluita contra les restes feudals, és ben difícil de sostenir²⁸⁰; encara que tampoc no pretenc negar la importància sobre l'economia d'algunes de les innovacions legislatives aprovades en aquells dos anys com la llei de ferrocarrils, la desamortització de Madoz i les lleis sobre entitats financeres. Grups burgesos urbans es podien identificar amb el progressisme, però durant el Bienni també van confiar en Espartero sectors socials ben diversos alguns dels quals van quedar del tot decebuts. La Milícia acollia projectes polítics i socials variats i sovint constituïa una font de conflictes, a més de contribuir a reforçar les adscripcions ideològiques dels ciutadans. És a dir, les tensions polítiques no es limitaven a l'elit econòmica i social, sinó que afectaven d'una manera o altra la resta de la població.

A Lleida el grup de liberals que va controlar la política local durant el Bienni va estar format bàsicament per propietaris i professionals liberals, que volien un canvi polític en l'àmbit estatal però alguns no desitjaven una rebel·lió que pogués posar en perill la seva posició social. Es tractava de consolidar l'ordre burgès d'una manera que fos més capaç d'integrar la població en el règim, donés majors llibertats polítiques i garanties individuals, impulsés el desenvolupament econòmic i pogués millorar les condicions de vida de la ciutadania. Igual que en la majoria de ciutats, hi ha indicis del temor de molts progressistes lleidatans al comportament dels sectors populars: les reticències a usar políticament l'instrument de la revolta, tant el 1854 com el 1856, es poden interpretar com un signe de pragmatisme o de debilitat dins el conjunt de la població; una interpretació que es veu reforçada pel fet que el 1854 no es reclamés la

---

²⁸⁰ Confronteu amb les reflexions, tot i algunes matisacions importants, de PINILLA, V.: *Conflictividad social y...*, pp.16-17; PÉREZ GARZÓN, J.S.: *Milicia nacional y...*; i AZAGRA, J.: *El bienio progresista...*, p.60.

instauració immediata del sufragi universal masculí²⁸¹, i que durant el Bienni l'Ajuntament es resistís a confeccionar un cens electoral massa ampli per als seus interessos (més identificats amb classes mitjanes, professionals liberals, menestrals i comerciants).

Dins el progressisme lleidatà també hi estaven inclosos demòcrates i sectors radicals, amb objectius més agosarats, i que estaven aconseguint un major suport social i una influència molt destacada dins les institucions polítiques (com ho confirmà la presència del republicà Ramon Castejón al capdavant de l'Ajuntament de Lleida, o l'elecció de Miquel Ferrer i Garcés com a diputat a Corts). Molts d'aquests donaren la impressió de buscar la venjança sobre els moderats i expressaren la seva decepció per l'evolució conservadora del govern espanyol.

Finalment es comprovà que per a determinats grups dominants espanyols el govern progressista fou útil per evitar la radicalització de les protestes de 1854, al preu de marginalitzar les aspiracions d'una part important de la població. Però les disputes que es produïen en l'àmbit general espanyol eren capaces de canalitzar localment uns enfrontaments entre grups que tenien uns projectes ben diferents, i que també arrossegaven unes clientele desitjoses d'aprofitar-se de les institucions en benefici propi. L'experiència progressista no va reeixir, i en conseqüència a partir de 1856 van tenir una nova oportunitat de governar tant grups molt reaccionaris com conservadors atemorits per la revolució però conscients dels errors comesos durant la Dècada moderada, i que com Andrés Borrego donaven suport a l'escola política "que consultando la historia y las costumbres del país, aspira á hermanarlas con el espíritu del siglo, y propende al *gobierno de los menos y de los mejores* en beneficio de los *mas*; al

---

²⁸¹ L'any 1854 solament reclamaren el sufragi universal masculí tres juntes a tot Espanya: la d'Osca, la del Sud de Madrid i la de Miranda de Castañar (MOLINER PRADA, A.: *Revolución burguesa y...*, p.294).

gobierno de la aristocracia *natural*, de las superioridades morales, intelectuales, históricas e industriales”²⁸².

---

²⁸² BORREGO, A.: *Lo que ha...*, p.40.

VIII.- LA DIPUTACIÓ I EL CONSELL PROVINCIAL

“Lejos de ser invasora y prepotente, era en lo general indolente. Nunca llegaba a celebrar las veinte sesiones de cada reunión, tenía escasa iniciativa, y el presupuesto provincial que es el trabajo más importante, lo hacíamos la Diputación y yo de común acuerdo [...] El mayor o único conflicto que me produjo, y fue repetidas veces, es la dificultad de reunir número suficiente de diputados para celebrar sesión. La mayor parte de ellos vivían en los pueblos, y para reunirlos me costaba oficios, cartas y súplicas de amistad. El que redactó la ley de diputaciones de 1845 no habría sido de seguro ni Gobernador ni diputado”¹.

VIII.1.- FUNCIONS DE LES INSTITUCIONS PROVINCIALS

VIII.1.1.- La Diputació²

VIII.1.1.1.- El model moderat

La llei moderada del gener de 1845, vigent fins 1854 i entre 1856 i 1863, va concedir a les diputacions bàsicament feines de deliberació i assessorament, mentre que la representació i el control de la província passaren al governador civil. No van estar previstes funcions executives, com a molt podien trametre exposicions a la Reina mitjançant el governador, la major part de les seves decisions estaven supervisades per autoritats superiors, els seus pressupostos havien de ser aprovats pel governador, i tenien prohibit debatre sobre “assumptes polítics”. Ni tan sols en les obres públiques eren respectades les prioritats marcades per les diputacions, tal com va expressar la Diputació de Girona en denunciar el tracte de favor rebut per la de Barcelona³. A més a més, les diputacions s’acostumaven a reunir solament en períodes anuals de vint dies cadascun, per convocatòria del govern, encara que les sessions podien ser suspeses o

¹ GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Málaga...*, p.999.

² Per a més informació de la legislació sobre diputacions fins 1868, es pot consultar SANTANA MOLINA, M.: *La Diputación Provincial en la España decimonónica*, Madrid, 1989; CARBALLEIRA RIVERA, M.T. i MÍGUEZ MACHO, L.: *A provincia a través da Historia*, Santiago de Compostel·la, 1997, pp.92-124; CASTRO, C.de: *La revolución liberal...*; POSADA, A.: *Evolución legislativa del...*, pp.191-269; i FERNÁNDEZ, T.R. i SANTAMARÍA, J.A.: *Legislación administrativa española...*, pp.703-724, 763-769 i 792-828.

³ En una acta de la Diputació de Girona de 1853 hi consta el següent escrit: “La ninguna intervención que la legislación vigente concede a las Diputaciones provinciales en la ejecución de las obras, lo cual llega al extremo de no ser siquiera consultadas sobre la elección y preferencia de las líneas. Solo así puede explicarse que de cinco millones invertidos en esta provincia en carreteras provinciales, dos y medio de ellos se hayan empleado más bien que en fomentar sus verdaderos intereses en sacrificarlos a los de la vecina y prepotente provincia de Barcelona” (PUIGDEVALL, N. et al.: *Història de la...*, p.96).

prorrogades en qualsevol moment pel governador civil (el personal del qual era l'encarregat de la instrucció dels expedients). Per aprovar acords calia la presència de més de la meitat dels diputats, normalment reunits a porta tancada.

Per tant, les tasques que les diputacions havien tingut abans de control sobre les competències municipals (pressupostos, eleccions, propis, etc.) van desaparèixer. Les úniques competències en què es mantingueren jeràrquicament superiors als ajuntaments foren en el repartiment entre els municipis de les contribucions i dels soldats destinats al servei militar, que estaven encarregades de confeccionar per les lleis de 1845 i de 1863.

Aquestes molt importants atribucions relacionades amb les contribucions i les quintes, junt amb la capacitat d'intervenció en la planificació i finançament d'obres públiques, beneficència i educació, han fet pensar sovint que devien continuar sent institucions políticament molt destacades. Però la realitat era ben diferent: les eleccions de diputats provincials eren normalment les que tenien una menor participació, per a les autoritats governamentals també eren secundàries, i de vegades en alguns partit judicials es donà el cas que no es presentà cap elector i ni tan sols es va poder constituir la mesa electoral. I els diputats provincials de Barcelona demostraren ser molt conscients d'aquesta situació quan el 1860 enviaren una petició a les Corts en què van admetre que calia “hacer desaparecer la indiferencia con que hoy se atiende á las elecciones de Diputados provinciales [...] nacida esta indiferencia del desprestigio en que han caído las Diputaciones por efecto de los principios de la ley de 1845 [...] la remocion de estas causas, fácil de conseguir restituyendo á las Diputaciones provinciales el carácter propio de la institución, produciría mejores resultados que un remedio bastardo y que pudiera llegar á convertir unas Corporaciones populares en Corporaciones del Gobierno”⁴. De vegades els governadors havien de convèncer els diputats que assistissin a les reunions,

---

⁴ RIQUER, B.de (a cura de): *Epistolari polític de...*, pp.579-580.

sobretot si la seva residència estava allunyada de la capital de la província, encara que rarament recorrien a multar els que no haguessin fet cas dels seus avisos.

El misteri sobre per què se'ls donava tan poca importància a les diputacions quan tenien competències tan importants en les contribucions i el servei militar s'aclareix quan s'estudia detalladament la seva activitat: aquestes institucions no tenien estadístiques pròpies, i en l'aprovació dels repartiments els diputats provincials normalment s'havien de limitar a donar el vistiplau a les dades presentades per l'administració estatal, encara que tothom sabés que estaven farcides d'errors. Pel que fa a les contribucions, a la pràctica es va seguir el que s'havia regulat abans de 1845, quan els diputats solament havien d'aprovar i intervenir en el repartiment prèviament elaborat pels funcionaris de l'administració d'Hisenda (fins i tot algunes reials ordres i circulars, com una de 1846, modificaren la legislació en determinats moments perquè oficialment es tornés a reglamentar així)⁵.

Aquests fragments d'un article d'un periòdic lleidatà són demostratius d'una situació que tothom tenia assumida: “Todo el mundo sabe que á las Diputaciones se las congrega indefectiblemente para que desempeñen el importante cometido de *examinar, aprobar ó rectificar* el repartimiento entre los pueblos de la provincia, de la cuota cargada á la misma por inmuebles cultivo y ganaderia. Es verdad que hasta la fecha nadie ha hecho moralmente responsables á las Diputaciones de este importante trabajo rentístico [...] El dia del combate preséntase ante la Diputacion el administrador de Hacienda pública, ó persona que el delega, armado de todas armas [...] no teniendo datos propios que oponer á los datos de la Administracion, el mas inteligente se vería en calzas prietas para arriesgar la objecion mas lijera [...] Sin embargo en algunos casos la Diputacion introduce ligeras modificaciones, que la Administracion admite por evitar

---

⁵ SANTANA MOLINA, M.: *La Diputación Provincial...*, p.262; FERNÁNDEZ, T.R. i SANTAMARÍA, J.A.: *Legislación administrativa española...*, p.710; i CASTRO, C.de: *La revolución liberal...*, p.191.

polémicas y dilaciones; pues de advertir que cuando esto sucede apremia ya la publicacion del repartimiento”⁶. L’escàs nombre de dies en què es reunien encara dificultava més l’actuació dels diputats provincials, i de vegades no els quedava més remei que trametre una protesta oficial al govern contra el repartiment confeccionat⁷. I les reiterades peticions perquè es disminuís la quota general assignada a la província per la contribució territorial tampoc no obtingueren l’èxit esperat, ni tan sols amb l’exposició que es dirigí a la Reina el 1858⁸: per tant, en els anys següents esdevingué un fet habitual que amb l’aprovació dels repartiments s’inclogués una protesta.

La mateixa Diputació de Lleida l’any 1861 tornà a manifestar que no s’havia fet cas de les seves al·legacions d’anys anteriors, i reclamà a l’administració d’Hisenda les dades detallades dels amillaments de cada municipi “y los motivos en que se haya fundado la Administracion para alterar dicha riqueza, caso que esto haya tenido lugar en algun pueblo, puesto que sin un conocimiento exacto de estos datos es de todo punto imposible que la Diputacion conozca las verdaderas causas que motivan la desigualdad que á primera vista se nota entre unos pueblos y otros en el repartimiento que acaba de aprobar”⁹. El 1864 va mencionar que hi havia una contradicció entre la nova llei de 1863 que atorgava a les diputacions el dret a repartir entre els municipis les contribucions estatals i a demanar a l’administració totes les dades necessàries, i una Reial ordre que considerava anul·lada però que igualment es va aplicar i que

---

⁶ *Aquí Estoy* núm.25 - 2ª època, 29 de maig de 1860, pp.1-2.

⁷ Així ho va fer el diputat per Cervera Gerònim Durán l’any 1851 (APL caixa núm.1479, secretaria general-correspondència 1851, carta del 19 d’octubre).

⁸ En l’exposició, els arguments de la Diputació van quedar ben clars: “cuando practicamente sabe que hoy la [riqueza] de esta provincia está gravada en un 17% por termino medio, cuando para consignar esta riqueza ha visto con sentimiento que habia servido por base de ella el añadir un 10% justo cabal de riqueza imponible á todos los pueblos sin distincion, seria faltar á lo que debe á sus administrados y á sus mismos intereses, si no protestase solemnemente, si no evocara la atencion del Gobierno de V.M. sobre tan notable variacion [...] en los años 1855 y 1856 en que el propietario vendió sus cereales á 70 reales y sus caldos á 60, habiendo continua peticion de ellos en el mercado, pagaba la provincia por el concepto territorial en el primero 4.557,000 reales, y en el segundo 5.316,500; hoy que los vinos están a 32 reales carga, contribuye esta provincia por la razon territorial con 6.144,300 reales” (BOPL núm.147, 6 de desembre de 1858, p.3).

⁹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1861*, sessió del 5 de novembre.

encarregava aquesta feina a l'administració d'Hisenda (i solament deixava en mans de les diputacions la seva aprovació); finalment va decidir donar el vistiplau solament perquè no s'havia presentat cap reclamació oficial per part dels municipis i per evitar un conflicte amb el govern¹⁰. Com sempre els veritables problemes provenien de la manca de dades fiables tal com mostra l'acta de l'any següent quan, davant els documents tramesos per l'administració la Diputació, consta que “atendida la imposibilidad de procurarse esta corporacion datos mas exactos que los que poseen para el equitativo repartimiento de dicha contribucion, á causa de carecer todavia de la verdadera estadística de la riqueza territorial, acordó [...] hacer el reparto de la contribucion espresado sobre las bases [...] sin que por ello se entienda que la riqueza actual imponible ha de servir de base para el año inmediato si hubiese datos suficientes para apreciarla mas exactamente”¹¹.

Queixes semblants es produïren en altres províncies, també amb protestes oficials dels diputats provincials per irregularitats en les dades, i en alguns casos s'arribà a tornar el repartiment sense haver estat examinat a causa de l'escàs temps concedit o certs diputats votaren en contra d'una quota que perjudicava el partit judicial que representaven¹². Però tot això no serví per acabar amb un costum que menyspreava la representació provincial. El governador civil de Màlaga entre 1857 i 1863 ho explicà amb sinceritat: “Sabido es que marcado el cupo a la provincia, incumbe a la Diputación provincial hacer el reparto entre los pueblos; pero como dada la base de riqueza

---

¹⁰ “Esta contradiccion encierra la nulidad de la mas preciosa garantia que la ley actual concede á estos Cuerpos porque los reduce al triste estado en que se hallaban [...] de tener que aprobar como mera fórmula un trabajo cuya base les era desconocida y cuya exactitud les era imposible garantir porque en el corto tiempo que se hallan generalmente las Diputaciones no les era posible verificar su comprobacion con los datos en que se apoyaban [...] en su concepto solo como medio de no crear un conflicto y de no privar al Gobierno de los recursos necesarios y hacer efectivas las rentas del Estado con la debida regularidad puede aprobarse por esta sola vez el repartimiento de la contribucion tal como se ha presentado sin que se entienda que la riqueza imponible que figura en el mismo se considere base consentida por la Diputacion [...] reservándose el derecho de acudir al Gobierno por inmiscuirse en sus atribuciones” (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1864*, sessió del 13 de maig).

¹¹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1865*, sessió del 27 d'abril.

imponible no cabe discrecionalidad y está reducido a una operación aritmética, lo que se hace es que la Administración de Hacienda presente el proyecto de reparto y la Diputación lo apruebe. Nunca tuve contrariedad grave en esto, pero sí algunas dificultades de los diputados, que siempre pretendían o quejarse del cupo provincial, o de la situación angustiosa de algunos pueblos determinados. Mas como toda la queja de agravio, tanto provincial como municipal, debe ir acompañada de una minuciosa y complicada justificación, siempre se desistió, y la Diputación me aprobó los repartimientos sin dificultad”. A més a més, l’administració d’Hisenda acostumava a paraitzar la gestió dels pocs recursos municipals amb l’excusa del poc personal¹³.

Els pressupostos de la Diputació també estigueren estrictament regulats per la llei de 1845: era el governador civil qui preparava el pressupost anual que, després de ser votat per la Diputació, es presentava al govern perquè l’aprovés. Normalment les principals fonts d’ingressos eren les derrames i impostos repartits entre els municipis, i la seva recaptació s’acostumava a fer mitjançant els mateixos empleats de la Hisenda estatal (la qual cosa reforçava més la subordinació de les diputacions)¹⁴; i el progressiu augment de les despeses obligatòries provincials, de vegades per a finançar la burocràcia creada pel govern, va fer cada vegada més difícil el seu finançament. La consciència d’aquests problemes va portar a les reformes aprovades a partir de 1862, que intentaren racionalitzar els mecanismes centralitzadors i aclarir l’organització de les finances. Però els governs continuaren amb la voluntat de restringir les competències i l’autonomia financera de les diputacions, la qual cosa impedí que aquestes institucions poguessin impulsar veritablement el desenvolupament de les seves províncies o representar eficaçment els seus interessos.

---

¹² CARANTOÑA, F. i PUENTE, G. (dir.): *Historia de la Diputación de León. Vol.I*, Lleó, 1995, p.99; i DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, pp.395-396.

¹³ GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Málaga...*, p.555.

¹⁴ SANTANA MOLINA, M.: *La Diputación Provincial...*, pp.251-252.

Cal destacar les reformes legals dels governs de la Unió liberal, però fou sobretot la llei de setembre de 1863 aprovada pel govern del marquès de Miraflores la que amplià el marge d'autonomia de les diputacions, els encarregà proposar ternes al govern per al nomenament d'empleats pagats de fons provincials que tinguessin un sou superior a 6.000 rals, va permetre que les diputacions escollissin un president entre els seus diputats perquè exercís aquest càrrec quan el governador (que continuava sent-ne el president nat) no pogués fer-ho, o exigí que hagués votat la majoria absoluta dels electors per a considerar vàlides les eleccions de diputats provincials; i va ser especialment important la concessió a les diputacions d'una major capacitat d'iniciativa per impulsar la construcció de carreteres provincials. Malgrat aquesta descentralització administrativa, la nova legislació va continuar inspirada en la de 1845 i no varià substancialment la seva característica més important: la subordinació de les diputacions al govern, desconfiat davant la possibilitat d'uns poders locals i provincials que poguessin escapar a la seva vigilància i esdevenir instruments d'oposició política. En conseqüència, fins i tot grups conservadors catalans es queixaren per la ineficàcia d'un model que perjudicava els seus interessos socials. Com va argumentar la Diputació de Barcelona l'any 1860, amb el requeriment de la participació de la majoria absoluta d'electors no n'hi havia prou perquè hi hagués més interès per les Diputacions (més aviat solament servia per a carregar el calendari de més eleccions), i el que calia fer era dotar-les de més competències i alliberar-les de la tutela governamental. Implícitament suggeria la reunificació de les províncies catalanes, proposta en què sis anys més tard tornaren a insistir set diputats a Corts catalans (i que encara que la possibilitat que la província de Lleida se suprimís acostumava a provocar l'oposició dels seus sectors dirigents, també fou signada pel diputat escollit per Lleida Ramon de Siscar)¹⁵.

---

¹⁵ RIQUER, B.de (a cura de): *Epistolari polític de...*, pp.60-62; i RISQUES, M.: *El Govern Civil...*, pp.397-405.

Però les temoroses reformes de 1863 foren considerades excessives per alguns moderats que denunciaren que grups “revolucionaris” se n’havien aprofitat per acaparar poder, i l’any 1866 el govern presidit per Narváez aprovà un Reial decret que reforçà els mecanismes centralitzadors i de control, i facilità que el govern pogués suspendre o dissoldre les diputacions. Aquest fragment de la introducció del Reial decret és prou il·lustratiu: “Es asimismo indispensable para los fines de nuestro plan gubernativo, no solo que se renueven por completo las Diputaciones de provincia, sino tambien que su accion quede en lo futuro encerrada dentro de los límites que nunca debió traspasar y que mientras los propósitos y aspiraciones de ciertas parcialidades no se modifiquen y la aptitud de los pueblos no se perfeccione, será preciso mantener y fortificar á toda costa”¹⁶.

El poc dinamisme de les diputacions provincials, fet que sembla generalitzat a tot Espanya, es confirma en l’estudi concret de la Diputació de Lleida de 1845 a 1854 i de 1856 a 1868. Ja fa anys Josep Lladonosa ho va remarcar explícitament, en afirmar que a partir de 1845 la Diputació “a penas sí da fe de vida” i que de la lectura dels butlletins oficials “se aprecia la escasa actividad de los diputados. Su función se reduce a las gestiones administrativas más simples; revisión de quintos, confeccionar cupos de soldados, recaudar arbitrios y manejar sin disponer del presupuesto provincial”¹⁷.

El balanç és força encertat, la qual cosa és lògica d’acord amb les moltes restriccions legals que tenia l’acció de les diputacions espanyoles. El breu període de reunions ja era prou inconvenient per si sol, encara que durant els mesos en què no es convocava la Diputació es podia contrarestar amb una comissió restringida de diputats provincials a la qual se li encarregava que despatxés tots els assumptes “cuya urgencia reclame pronta terminacion, y para cuyo despacho no sea legalmente necesaria la

---

¹⁶ FERNÁNDEZ, T.R. i SANTAMARÍA, J.A.: *Legislación administrativa española...*, p.820.

¹⁷ LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.191 i 231.

completa reunion del Cuerpo provincial”¹⁸. I en funció de quins assumptes hagués de tractar, es podia reunir conjuntament amb el Consell provincial.

En ocasions el govern convocava reunions de totes les diputacions espanyoles amb l'únic objectiu que enllestissin el nou repartiment dels contingents destinats al servei militar, feina que es podia acabar amb deu dies i aleshores esperar bastants de mesos fins a la següent reunió. La importància de les activitats relacionades amb les quintes es reflecteix amb el pragmatisme del governador l'any 1851 quan, malgrat que a la primera reunió no s'havia aconseguit l'assistència de la majoria dels diputats, igualment es decidí a declarar legítimament constituïda la Diputació perquè pogués anar preparant el repartiment¹⁹. És clar que de vegades el clima i l'orografia dels Pirineus eren un inconvenient gairebé insuperable, especialment per al diputat de la Vall d'Aran quan durant l'hivern la via d'accés a Espanya quedava tallada²⁰.

És important assenyalar que, de vegades, les diputacions podien arribar al límit legalment permès per a defensar els interessos dels habitants de la província. Així va passar quan la Diputació de Lleida s'adherí a la iniciativa de la de Tarragona de sol·licitar al ministre de Governació la supressió de l'impost dels mossos d'esquadra que pagaven totes les províncies catalanes²¹, o quan va expressar el seu acord amb la petició dels diputats catalans a Corts perquè el govern trobés una solució favorable a Catalunya en relació als deutes pendents de les quintes de 1846, 1847 i 1848²². En moments en què la crisi econòmica i l'atur amenaçaven, com en els anys 1866 i 1867, la Diputació podia ser un vehicle per a manifestar el descontentament per la passivitat governamental i per a demanar inversions en carreteres, encara que els resultats de les

---

¹⁸ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessió del 7 d'abril de 1851.

¹⁹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessió del 3 de juliol de 1851.

²⁰ El novembre de 1851 el diputat de Viella Antoni Blanch i el de Sort Josep Forga es van excusar de no poder assistir a les reunions per les dificultats que hi havia “de atravesar el puerto” (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessió del 19 de novembre de 1851).

²¹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessió del 18 de març de 1850; *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1868*, sessió del 19 de febrer.

seves exposicions no fossin precisament els desitjats²³. I també servia com a defensora dels interessos dels pobles petits davant d'algunes decisions governamentals massa estrictes i més interessades en recaptar diners que en millorar l'estructura administrativa: un exemple ben clar fou la petició al govern perquè perdonés totes les multes per infraccions de la llei sobre ús de paper segellat (obligatori per a les actes dels ajuntaments), i que fos més comprensiu amb les limitacions d'unes administracions locals mal dotades i amb personal inexpert²⁴.

Aquesta representativitat alguns cops era potenciada per la pròpia administració estatal, quan sol·licità als diputats la seva opinió sobre assumptes tan importants com la desamortització dels béns municipals²⁵, o quan el 1866 els demanà explicacions sobre les denúncies d'un diputat del Congrés que acusà els empleats de duanes i consums de la província de “pandillage desenfrenado y asquerosa corrupcion”²⁶. Una de les ocasions en què el govern tractà d'una forma més evident a les diputacions com a organismes representatius dignes de consideració (encara que estigués provocada per la problemàtica particular que patia Catalunya en ordre públic) fou quan l'any 1852 una Reial ordre demanà que els governadors nomenessin comissionats de les diputacions catalanes per a proposar al capità general les millores més necessàries a les seves respectives províncies. Aleshores es discutiren els punts redactats pels diputats provincials Ramon Miquel i Josep Antoni Alós, d'acord amb les instruccions de Ramon Maria de Sullá. Aquestes peticions són una mostra dels limitats interessos d'aquests moderats lleidatans que demanaren amb ben poc realisme el trasllat de la Universitat de Barcelona a Cervera, que aprofitaren per a recordar sol·licituds pendents de resolució (la

---

²² *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessió del 20 d'abril de 1852.

²³ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1866*, sessió del 3 de febrer; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1867*, sessió del 2 de novembre.

²⁴ BOPL núm.50, 25 d'abril de 1860, p.4.

²⁵ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessió del 4 d'abril de 1851.

²⁶ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1866*, sessió de l'1 de juny.

condonació de deutes de les quintes, l'enviament d'un enginyer que inspeccionés els treballs de les carreteres de muntanya, la plantació d'arbres a les ribes del riu Segre, la no aplicació a Catalunya de les regles d'herència del projecte de codi civil i el poder pagar del pressupost provincial les subhastes del servei de bagatges), i que solament van fer referència a dos projectes ambiciosos per al desenvolupament de la província, i cap dels dos no era precisament una novetat: promoure la construcció del Canal d'Urgell i demanar que la línia de ferrocarril de Barcelona a Saragossa passés per Lleida²⁷. És a dir, es mostraren incapaços de presentar noves propostes ambicioses quan se'ls havia donat l'oportunitat de confeccionar un pla general d'inversions en el territori que pogués disminuir les insuficiències del seu desenvolupament.

La precarietat institucional de la Diputació de Lleida es reflectí a més a més en unes condicions materials lamentables. L'estiu de 1865 havien caigut sostres de l'antiga església-convent de Sant Francesc on s'allotjaven les oficines del Consell provincial i de la Diputació des de 1842, la qual cosa portà als diputats provincials a aprovar diverses obres urgents a realitzar abans que comencessin les pluges de la tardor, i a admetre que "la Diputacion carece absolutamente de lo mas indispensable para celebrar como corresponde á la Corporacion sus reuniones, que los Señores Diputados no tienen ni aun siquiera una habitacion amueblada y que es necesario lo esté con la decencia conveniente y decorosa"²⁸. Dos anys i mig més tard, a causa de la manca de recursos i de la lentitud dels tràmits burocràtics que imposava l'estructura administrativa espanyola, les oficines estaven en un local de lloguer del carrer Major mentre que la volta del saló de reunions del primer edifici amenaçava de caure imminentment²⁹. Les

---

²⁷ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessions del 17 i 18 de juny de 1852.

²⁸ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1865*, sessió del 16 d'agost. Dos anys abans els diputats ja s'havien queixat perquè la Diputació no tenia "un local decoroso para celebrar sus sesiones y colocar las Dependencias provinciales" i perquè l'expedient instruït el 1860 per a la reconstrucció de l'edifici per ubicar-hi oficines de l'administració estatal no havia tingut resultat (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1863*, sessió del 2 de juliol).

²⁹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1867*, sessió del 5 de desembre.

obres a Sant Francesc van durar prop de tres anys fins que es va poder tornar a utilitzar l'edifici amb normalitat³⁰.

VIII.1.1.2.- Un parèntesi: el Bienni progressista

Entre 1843 i 1868 les diputacions solament van recuperar la seva importància durant el Bienni progressista, quan es va reimplantar la legislació de 1823 i els decrets vigents fins 1843. Això va servir per a descentralitzar l'estructura administrativa i política, encara que aquella legislació ja no agradés a molts progressistes i es veié obstaculitzada pel manteniment d'altres disposicions centralitzadores³¹.

La Diputació durant aquells dos anys va ser considerada com una institució jeràrquicament superior sobre els poders polítics locals, va assumir moltes funcions de control dels ajuntaments que anteriorment tenia el governador i una major autonomia a l'hora d'organitzar el seu període de sessions. La reinstaurada llei de 1823 atorgà a les diputacions competències tan importants com l'aprovació dels pressupostos i el control dels comptes municipals; l'autorització als ajuntaments de nous arbitris, repartiments veïnals, vendes i permutes de propis; o la resolució dels recursos presentats en les eleccions municipals. És a dir, van obtenir una major consideració com a entitats representatives, amb més capacitat de defensar els interessos provincials i de prendre iniciatives favorables al desenvolupament, però a la vegada els ajuntaments quedaren subordinats a la seva tutela.

En l'estudi de la Diputació de Lleida he pogut comprovar com es beneficià de l'assumpció de moltes noves competències que fins aleshores havia tingut el Consell provincial. A part de dictaminar sobre els expedients de les quintes o sol·licituds d'exempció d'individus que havien estat escollits regidors (generalment aprovades), o de donar el vistiplau a les eleccions locals, va intervenir contínuament en conflictes

³⁰ LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...* Vol.I, pp.265-266.

³¹ SANTANA MOLINA, M.: *La Diputación Provincial...*, pp.131-137.

locals sense estalviar-se les crítiques als alcaldes. I si els diputats opinaven que els interessos dels ciutadans sortien massa perjudicats podien obstaculitzar alguns impostos, com van fer amb els recàrrecs aprovats a la ciutat de Lleida sobre determinats productes “atendida la importancia y el consumo que tienen en esta poblacion dichos artículos [...] propone imponer sobre los mismos á tipos que no afecten tanto al consumidor”³².

Assumptes més quotidians van ser debatuts a instància dels diputats dels partits judicials afectats, la qual cosa mostra com es podien aprofitar els canals de representativitat que oferia el règim liberal. Així, es va fer ressò de preocupacions com l'itinerari del correu a les comarques de muntanya³³, la demanda de construcció de més camins veïnals (tant per a millorar les comunicacions com per a donar feina a la població) o les sol·licituds de creació d'ajuntaments propis per part de pobles que n'havien tingut fins 1843³⁴. També va haver de supervisar l'organització de les milícies, vigilar perquè en alguns pobles no acabessin controlades per antics carlins, i quan va caldre els diputats no s'estigueren d'enviar comissionats per a supervisar l'allistament i elecció dels comandaments³⁵. I a la ciutat de Lleida, com hem explicat en un capítol anterior, les queixes perquè la Diputació havia lliurat diners directament a la Milícia sense passar pel municipi provocà una col·lisió de competències i que l'Ajuntament amenacés amb presentar la dimissió.

Com a representant de la província la Diputació va haver de comprometre's políticament i en la defensa de determinats interessos econòmics. En relació a un projecte de reforma dels aranzels que havia provocat la protesta de la Diputació de Barcelona, la de Lleida va optar per una posició intermitja representativa de les

---

³² APL caixa núm.1484, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del 10 de setembre.

³³ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 27 de març.

³⁴ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 4 de desembre.

contradiccions dels progressistes lleidatans en aquest tema, que anaven des de la crítica més directa a l'excessiva protecció de la indústria catalana a la implicació directa en aquells negocis d'alguns dels seus dirigents, i va acordar "levantar su voz á la Asamblea pidiéndole que al tratar esta cuestion se digne adoptar en los aranceles aquellas reformas que sean susceptibles de mejorar la condicion del consumidor sin matar la industria nacional que con nada puede fomentarse tanto como por medio de una competencia bien entendida"³⁶. I pel que fa a la desamortització, la seva opció fou el manteniment de l'espai comunal i la protecció dels interessos dels individus que ja n'eren arrendataris³⁷.

Les esperances frustrades per l'evolució política del govern progressista es van mostrar d'una manera evident quan el diputat Josep Ignasi Alió presentà una proposició per a demanar una actitud més enèrgica de les autoritats estatals en la defensa de les llibertats i de la revolució, que obtingué una rebuda favorable dels altres diputats encara que van ajornar-ne la discussió³⁸. Com també reaccionaren davant la possibilitat que la insurrecció carlina s'estengués i demanaren la creació a la província d'una batalló de cossos francs que ajudés l'Exèrcit a reprimir-la³⁹, o protestaren contra el projecte de restabliment dels impostos de portes i de consums⁴⁰. I en saber-se que les propostes per a la nova llei de diputacions els volien treure competències i subordinar-les al governador, ràpidament s'adheriren a la queixa que havia presentat a les Corts la Diputació de Pontevedra⁴¹.

Si afegim que aquells dos anys van ser propicis per a les reclamacions polítiques i socials, que de vegades treien a la llum disputes que s'arrossegaven de feia anys, és lògic que les actes de la Diputació mostrin un món de conflictivitat rural i de

---

³⁵ Vegeu alguns exemples a les *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessions del 12 i del 27 de gener.

³⁶ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 13 de març.

³⁷ BONALES, J.: *La desamortización de...*, pp.496-497.

³⁸ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 14 d'abril.

³⁹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 2 de juny.

⁴⁰ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 30 de juny.

dinàmiques polítiques de petites poblacions que en el futur caldrà investigar amb deteniment, però que segurament ens dibuixarà una imatge ben diferent al tòpic d'una societat rural completament desmobilitzada i subordinada a xarxes caciquils. Trobem des de protestes per arrendaments de propis fins actituds d'alcaldes contràries a la llei i als principis liberals implantats a Espanya, com quan el d'Oliana prohibí que els veïns del municipi anessin a coure el pa en cap altre forn que no fos el del comú (la Diputació li va haver de recordar la importància del “sagrado derecho de propiedad” i la llibertat de tots els veïns per a coure el pa on més els convingués)⁴². Però els diputats intentaren evitar les condemnes judicials, i normalment optaren per recomanar al governador que no concedís les autoritzacions demanades pels jutges per a procedir contra els alcaldes.

VIII.1.2.- El Consell provincial

Independents de les diputacions, el 1845 els moderats establiren a cada província un Consell provincial, una mena de tribunal administratiu de primera instància i a la vegada òrgan consultiu de les autoritats que assumí competències que anteriorment havien correspost a les diputacions. Les seves atribucions eren destacades i, com a tribunal, decidia sobre qüestions tan importants com l'aprofitament de béns comunals, impostos municipals i provincials, contractes amb l'administració o recursos contra obres públiques⁴³.

La llei de 1845 va regular que la presidència de la institució estigués reservada al cap polític i que els vocals dels consells provincials, de 3 a 5, fossin escollits directament pel govern (per a reemplaçar les absències de consellers també hi havia la possibilitat de nomenar un nombre igual de supernumeraris, que podien assistir a les

---

⁴¹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 26 de novembre.

⁴² *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 10 de gener.

⁴³ La creació dels consells provincials es va inspirar directament amb els “Conseils de Préfecture” francesos, una altra prova de l'estima que tenien els moderats espanyols pel model centralista francès (CAJAL VALERO, A.: *El Gobernador Civil...*, p.83). Vegeu les lleis d'organització dels Consells provincials a FERNÁNDEZ, T.R. i SANTAMARÍA, J.A.: *Legislación administrativa española...*, pp.153-154, 156-161 i 177-179.

reunions sense veu ni vot, excepte quan entressin en exercici). A diferència dels diputats provincials, la feina dels consellers era recompensada amb un sou de 8.000 a 12.000 rals anuals.

Per tant, i malgrat no tenir cap caràcter representatiu (o potser precisament per això), els consells provincials foren molt més actius que les diputacions, i a causa de la importància de les seves funcions el govern sempre procurà que li fossin políticament propers. Així, quan el juliol de 1845 es publicà el nomenament del Consell provincial de Lleida⁴⁴, els designats foren els moderats Antoni Benet de Queraltó (vicepresident), Antoni Porta i Fàbregas⁴⁵, Joaquim Mensa, i Domènec de Gomar (supernumerari), però Mensa no va aparèixer ni sembla que prengué possessió i Gomar devia obtenir la seva plaça de conseller. Aquest fou el Consell fins 1854, amb les úniques variacions del nomenament de nous consellers supernumeraris: l'octubre de 1848 li va correspondre a Marià Josep Arajol⁴⁶, i el juny de 1854 també obtingué el mateix càrrec l'aleshores alcalde de Lleida Francesc Maria Martorell⁴⁷.

Durant el Bienni progressista el Consell provincial va ser suprimit i algunes de les seves atribucions van ser recuperades per les diputacions, d'acord amb els principis tradicionalment mantinguts pels progressistes. Però aquella experiència política fou breu, i un Reial decret d'octubre de 1856 restablí tota la legislació moderada. El nou Consell provincial de Lleida va estar format únicament per moderats: Joan Griñó, Domènec de Gomar (vicepresident), i Francesc Pocurull i Felip; i el supernumerari Francesc Maria Martorell i Salat. Cal destacar especialment que els tres últims quan van

---

⁴⁴ *Gaceta de Madrid* núm.3948, 6 de juliol de 1845, p.1.

⁴⁵ Antoni Porta, advocat, havia estat diputat provincial l'agost de 1844 amb una edat de 60 anys (BOPL núm.96, 13 d'agost de 1844; i APL caixa núm.1608, secretaria general-estadístiques, qüestionaris 1844, llistat de l'11 de juliol).

⁴⁶ *Actes del Consell provincial de Lleida 1849*, sessió del 14 de febrer.

⁴⁷ *Actes del Consell provincial de Lleida 1854*, sessió del 12 de juliol.

ser nomenats eren regidors a l'Ajuntament de Lleida, càrrec al qual van haver de renunciar⁴⁸.

Com era previsible, l'accés al poder del govern de la Unió liberal de Leopoldo O'Donnell va comportar el nomenament d'un nou Consell que va prendre possessió el 28 de gener de 1859 i que va estar format per Ramon Miquel i Morlius (vicepresident), Francesc Benet i Jaume Nadal (vocals), i Josep Maria Canalda i Pere Aixalá (supernumeraris). És a dir, persones com Miquel que malgrat ser moderat havia donat suport al candidat governamental a les eleccions a Corts que s'acabaven de celebrar, igual que havien fet Francesc Benet i Jaume Nadal (tots dos de trajectòria progressista); en canvi, Josep Maria Canalda s'havia caracteritzat per la seva clara identificació amb els moderats, i Pere Aixalá amb els progressistes⁴⁹. Per tant, es va fer evident l'objectiu governamental de buscar un equilibri entre els dos grups polítics que fins aleshores havien protagonitzat els enfrontaments polítics a Lleida, i premiar especialment els que s'havien adherit el projecte representat per la Unió liberal.

L'any 1860 hi hagué diverses modificacions, i Ramon Miquel i Francesc Benet van ser reemplaçats a les reunions per Ramon Soldevila (vinculat amb els progressistes però que donà suport a la Unió liberal) i Josep Ferrerons (militant de la Unió liberal), qui a partir de l'1 de març de 1862 fou substituït al seu torn per Casimir Nuet⁵⁰. Van continuar com a supernumeraris Pere Aixalá i Josep Maria Canalda, i Jaume Nadal esdevingué el vicepresident.

---

⁴⁸ APL caixa núm.1485, secretaria general-correspondència 1856, comunicació del governador civil del 12 de novembre.

⁴⁹ Havia format part de la Junta revolucionària constituïda a Lleida arran del pronunciament de 1854; els anys 1867 i 1877 constava com a notari (MERELO, J.: *Guía geográfica, administrativa...*, p.98; i PLEYAN DE PORTA, J.: *Guía-Cicerone de...*, p.174).

⁵⁰ Casimir Nuet, advocat, més tard fou vocal de la Junta revolucionària de 1868, amb la Monarquia d'Amadeu I estigué present a la Diputació mentre el seu germà Jaume era alcalde de Lleida -tots dos eren els caps del partit amadeïsta a Lleida-, i el novembre de 1874 fou nomenat governador de Zamora (APL caixa núm.1664, hisenda-finançament i fiscalitat, rendes i exaccions-contribució industrial 1865, llista d'advocats; BOPL extraordinari de l'1 de novembre de 1868 [la data és errònia, en realitat és de l'1

El 1863 es tornà a demostrar que els canvis en el partit dominant al govern de Madrid acabaven repercutint sobre el Consell provincial. Així, segurament com a conseqüència del final del govern de la Unió liberal, a partir del 3 de setembre el Consell de Lleida passà a estar format per Ramon Maria de Sullá (vicepresident), Francesc Maria Martorell, i Casimir Nuet; i Domènec Bigorra i Ramon Balcells com a supernumeraris. Per tant, els moderats recuperaren més presència dins la institució, malgrat les reials ordres del desembre de 1863 que van cessar Casimir Nuet i acceptaren la dimissió de Ramon Maria de Sullá (substituïts pels supernumeraris, mentre que la presidència passà a Francesc Maria Martorell).

Paral·lelament, la llei del 25 de setembre de 1863 va regular que els nous consellers provincials que haguessin d'omplir places vacants fossin triats pel govern entre les ternes proposades per les diputacions provincials. Com a norma general va indicar que en les províncies amb menys de 300.000 habitants hi hagués tres consellers, en les de més habitants cinc, i el seu sou augmentà fins a 16.000 rals anuals a Madrid i 12.000 a les altres províncies. El governador va poder continuar presidint les reunions sempre que volgués, però el govern havia de triar un conseller perquè exercís normalment les funcions de president. Els consellers estaven obligats a residir a la capital provincial, d'on no podien marxar sense el permís del governador, i en molts assumptes administratius continuava sent preceptiu el seu informe, encara que no fos vinculant.

No va ser fins a l'abril de 1865 que el govern designà com a nous consellers Ramon Balcells i Pere de Temple (cessat posteriorment per una Reial ordre del març de 1866), mentre que Francesc Maria Martorell continuà en la presidència del Consell i Domènec Bigorra com a supernumerari. El retorn al poder de la Unió liberal a partir del

---

d'octubre]; LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.764 i 770; LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...* Vol.I, pp.218, 223, 243 i 248; i MESTRE, J. (dir.): *Diccionari d'Història de...*, p.743).

juny de 1865 devia tenir alguna influència en el cessament d'un moderat com Temple, i en els nomenaments del maig de 1866 de persones que havien estat properes al progressisme: Ramon Soldevila com a vocal, i Bartomeu Llinás⁵¹ i Venceslau Fuster com a supernumeraris. És clar que aquests nomenaments s'havien fet entre les ternes escollides per la Diputació, on els progressistes i els simpatitzants amb la Unió liberal havien aconseguit en les anteriors eleccions una presència destacada⁵².

Igualment el posterior accés al govern de Narváez el juliol de 1866 deu estar relacionat amb el cessament de Ramon Soldevila acordat un mes després, substituït significativament pel mateix Pere de Temple l'octubre d'aquell any. Per tant, el Consell provincial que estigué en actiu fins al revolució de 1868 va estar format per Francesc Maria Martorell (president), Ramon Balcells i Pere de Temple (vocals), i Domènec Bigorra, Bartomeu Llinás i Venceslau Fuster (supernumeraris). Com la major part dels anys estudiats, els moderats havien recuperat el control del Consell, malgrat la certa obertura que representà en la dècada de 1860 l'entrada d'algunes persones que no estaven directament vinculades amb el moderantisme.

L'interès pel Consell provincial era causat per la importància de la seva activitat, la qual queda confirmada per la lectura de les actes de les seves reunions. Freqüentment s'encarregava d'informar sobre les protestes presentades per alguns electors, l'aprovació o anul·lació de les eleccions als ajuntaments i a la Diputació, la confecció de les llistes electorals i deliberació sobre les sol·licituds d'inclusió i exclusió, etc. És difícil exagerar la utilitat d'aquestes competències, encara que sovint la decisió final fos exclusiva del

---

⁵¹ Bartomeu Llinás era un propietari resident a Lleida, que havia actuat com a intermediari en subhastes de terres comunals a la Conca de Tremp, i el maig de 1855 havia estat sotstinent de la Milícia de Lleida; segons Josep Lladonosa, a finals del segle XIX va ser diputat provincial conservador escollit per la Poble de Segur (BONALES, J.: *La desamortización de...*, p.457; AHDL, signatura C644, registre 21.385; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.777).

⁵² En la votació de les ternes els resultats foren sempre els mateixos, amb tres candidats empatats a 6 vots i també 6 vots en blanc: per a consellers de número Ramon Soldevila, Francesc Benet i Casimir Nuet; per al primer supernumerari Venceslau Fuster, Josep Maria Canalda i Josep Antoni Morlius; i per al segon

governador civil, i en podem donar uns quants exemples: la reunió de 1847 en què el cap polític d'acord amb el Consell utilitzà arguments legals per a prohibir que els progressistes Jaume Nadal i Salvador Maluquer fossin diputats provincials, i per endarrerir l'accés a la Diputació de Manuel Fuster Arnaldo⁵³; aquell mateix any el Consell trobà arguments legals per a permetre la inclusió a les llistes electorals de la ciutat de Lleida de més eclesiàstics del correcte⁵⁴; la molt discutible decisió de 1863 d'aprovar l'expulsió del progressista Camil Boix del càrrec de primer tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Lleida (un acord revocat més tard per una Reial ordre de 1864)⁵⁵; el vistiplau a la irregular divisió de la ciutat de Lleida en districtes per a les eleccions municipals⁵⁶; o l'informe favorable a autoritzar al jutge de primera instància per a processar el regidor moderat de Lleida Ramon Ignasi Gali⁵⁷. Van sovintejar peticions de jutges que reclamaven processar alcaldes i regidors de tota mena de municipis (acusats de detencions il·legals, abusos de poder, etc.), i l'actitud tan col·laboradora que mostrà amb aquell regidor de Lleida no fou precisament la més habitual.

El que ocupà més temps als consellers, i amb diferència, foren els treballs relacionats amb el servei militar (amb reunions en què de vegades s'hi afegien representants del comandant general): l'estudi de les declaracions i reclamacions dels joves que intentaven lliurar-se d'aquella càrrega, la revisió del repartiment dels soldats que corresponien a cada municipi, l'aprovació de les actes dels sortejos de les quintes, la resolució dels conflictes provocats per alguns substitucions o reconeixements mèdics sospitosos, etc. En algun moment sembla que la feina els va estar a punt de desbordar,

---

supernumerari Ramon Roca, Frederic Galicia i Bartomeu Llinás (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1866*, sessió del 12 d'abril).

⁵³ *Actes del Consell provincial de Lleida 1847*, sessions del 6 i del 16 de setembre; i *Actes del Consell provincial de Lleida 1848*, sessió del 10 de març.

⁵⁴ *Actes del Consell provincial de Lleida 1847*, sessió del 14 d'octubre; i *Actes del Consell provincial 1851*, sessió del 10 d'octubre.

⁵⁵ *Actes del Consell provincial de Lleida 1863*, sessió del 18 de setembre.

⁵⁶ *Actes del Consell provincial de Lleida 1845-1846*, sessió del 31 d'octubre de 1845; o *Actes del Consell provincial de Lleida 1847*, sessió del 31 d'octubre.

com quan el maig de 1868 van cridar al supernumerari Batomeu Llinás perquè assistís a les reunions per ajudar a fer front al “cúmulo de trabajo que se origina con las operaciones de la quinta”⁵⁸. Fins i tot les actes del Consell provincial d’alguns anys s’enquadraren en dos volums diferents, un dels quals dedicat íntegrament a les resolucions relacionades amb el servei militar.

De vegades es trobaven amb situacions veritablement complicades de resoldre, com el cas de Sant Martí de Maldà on calia cobrir una plaça de soldat i els joves s’anaven escapant a mesura que els tocava; la resolució del Consell fou contundent, en proposar al governador “lo oportuno que seria para evitar tal escandalo, que dispusiese la detencion previa de los siguientes que hayan de ser llamados, á menos que las familias les afianzen; que se reclame la captura de los ya ausentes, y que se oficie al Alcalde ordenandole continúe sin interrupcion haciendo sucesivas declaraciones hasta la entrega del soldado”⁵⁹. I no van tenir cap inconvenient en autoritzar els processament de l’Ajuntament i del secretari d’Odèn per haver falsificat les actes del sorteig de soldats de 1856⁶⁰. La importància de les seves resolucions i la poca credibilitat de les institucions públiques expliquen que determinades persones fessin un bon negoci quan s’oferien per intercedir davant els consellers a canvi de diners; la reacció del Consell consistí en advertir a tothom “que no se dejen sorprender por los que les ofrecen una influencia que nadie tiene, seguros de que los fallos del consejo se fundaran tan solo en la mas estricta aplicacion de la ley [...] sometiendo á la accion de los tribunales á los que abusando de la buena fe y credulidad de las gentes para explotarlas en provecho propio, comprometen el credito de la autoridad con sentidas promesas y reprobados manejos”⁶¹.

---

⁵⁷ *Actes del Consell provincial de Lleida 1851*, sessió del 31 de juliol.

⁵⁸ *Actes del Consell provincial de Lleida 1868*, sessió del 12 de maig.

⁵⁹ *Actes del Consell provincial de Lleida 1858*, sessió del 27 d’agost.

⁶⁰ *Actes del Consell provincial de Lleida 1859*, sessió del 26 de febrer.

⁶¹ *Actes del Consell provincial de Lleida 1860*, sessió del 2 de gener.

Altres assumptes destacats que es tractaren a les reunions del Consell foren reformes administratives com les relacionades amb el servei de bagatges i d'allotjaments militars, conflictes amb la interpretació de les lleis entre autoritats militars i civils, sol·licituds d'exempció de càrrecs municipals, expedients de pressupostos i comptes municipals, discussions sobre obres públiques, aprovació de bans municipals del bon govern, etc. Eren habituals dictàmens relacionats amb temes de tanta importància econòmica i social com l'arrendament del pont de Lleida⁶², o conflictes entre pobles per pastures i comunals.

Els seus dictàmens podien tenir un gran repercussió en petits municipis, que recorrien al Consell provincial per a denunciar situacions que consideraven injustes (no solament relacionades amb conflictes electorals) o per a solucionar problemes importants de gestió, com quan informà favorablement la petició presentada per l'alcalde de Castellnou de Seana per a ser rellevat del càrrec “por cuanto la imposibilidad de escribir le obliga à confiar á manos estrañas la firma de documentos importantes [...] pues el Consejo comprende que es bastante duro para un funcionario de aquella clase confiar su firma à una persona estraña”⁶³.

VIII.2.- LES ELECCIONS A LA DIPUTACIÓ

VIII.2.1.- La legislació

La Llei d'organització de les diputacions provincials de 1845 va indicar que aquestes institucions estarien constituïdes pel cap polític, l'intendent (aquests dos càrrecs van quedar unificats a partir de 1850 en una nova autoritat, el governador civil) i un diputat per cada partit judicial de la província, encara que la llei considerà aquests districtes electorals com a interins fins que el govern aprovés una nova divisió que mai

⁶² *Actes del Consell provincial de Lleida 1851*, sessió de l'11 de març.

⁶³ *Actes del Consell provincial de Lleida 1853*, sessió del 17 de febrer.

no es va dur a terme. En el cas que els partits d'una província no arribessin a nou, els de major població havien de nomenar dos diputats fins arribar als nou diputats necessaris. Normalment la votació del diputat sols es podia efectuar al cap de partit, però si un partit judicial era extens o tenia massa electors, el cap polític el podia dividir en seccions electorals i assenyalar com a caps de secció els municipis on més fàcilment es pogués anar a votar, divisió que havia de ser aprovada pel govern. Durant tot el segle XIX els elegits no van poder renunciar a ser diputats si no tenien una raó justificada, i en el càrrec no cobraven cap sou.

Per a ser diputat provincial calia ser home major de 25 anys, tenir una renda anual procedent de béns propis que no baixés de 8.000 rals o pagar 500 rals de contribucions directes, i portar almenys dos anys de veïnatge a la província o tenir-hi propietats per les quals es paguessin 1.000 rals de contribucions directes (exigències menors a les demanades per a ser diputat a Corts, encara que la llei va preveure que en els partits on no hi hagués 20 persones que complissin els requisits econòmics s'aconseguís aquesta xifra d'elegibles afegint-hi els majors contribuents). Els electors eren els mateixos que escollien els diputats a Corts i per tant s'usaven les mateixes llistes electorals: segons la legislació electoral de 1846, vigent la major part d'aquells anys, foren els homes menors de 25 anys domiciliats en el districte que paguessin anualment 400 rals de contribució directa, o solament 200 quan tinguessin determinades capacitats.

Cada dos anys s'havien de renovar la meitat dels diputats provincials. Aquesta elecció es feia per reial convocatòria quan era general per a tot Espanya, i per ordre del governador quan era parcial. Les eleccions duraven tres dies, des de les nou del matí a les dues, i teòricament es garantia el secret del vot encara que la papereta s'havia

d'omplir a la vista de la mesa electoral (igual que en les eleccions municipals i de diputats a Corts).

Sis dies després d'haver acabat les votacions a les seccions electorals s'havia de fer l'escrutini general davant de l'Ajuntament del cap del partit judicial. El candidat guanyador era el que hagués obtingut major nombre de vots, sense que fos necessària la majoria absoluta. El governador, després d'haver escoltat l'opinió del Consell provincial, era l'encarregat de decidir si els diputats electes complien les condicions exigides per la llei i de fer-ne els nomenaments, però les seves resolucions podien ser apel·lades al govern.

Els partits judicials de la província de Lleida eren els de la capital, Balaguer, Cervera, la Seu d'Urgell, Solsona, Sort, Tremp i Viella; els set primers partits van ser dividits en dues seccions, i van ser designats caps de secció les Borges Blanques (per al partit de Lleida), Agramunt (per al de Balaguer), Bellpuig (per al de Cervera), Bellver (per al de la Seu d'Urgell), Sanauja (per al de Solsona), Esterri d'Àneu (per al de Sort) i el Pont de Suert (per al de Tremp). Per a completar el total de nou diputats provincials necessaris el partit judicial de Lleida havia d'escollir dos diputats, en ser el més poblat, mentre que els altres partits sols n'elegien un.

Les desigualtats entre els partits judicials, tant en població com en nombre d'electors, eren molt marcades: el 1847, al partit de Lleida hi havia 410 persones amb dret a vot del total de 7.535 veïns (el 5'4%); al de Balaguer, eren 359 els votants i 4.250 els veïns (8'4%); al de Cervera, 275 i 4.101 respectivament (6'7%); al de la Seu d'Urgell, 104 i 3.119 (3'3%); al de Solsona, 248 i 2.035 (12'1%); al de Sort, 78 i 1.679 (4'6%); al de Tremp, 85 i 2.280 (3'7%); i al de Viella, 30 i 1.136 (2'6%). Així, gràcies a

la llei de 1845, els 30 votants de Viella tenien la mateixa representació que els 359 de Balaguer⁶⁴.

La posterior llei de setembre de 1863 va mantenir que els districtes electorals fossin els partits judicials, però afegí que en els partits que tinguessin més de 30.000 habitants s'hi elegissin dos diputats provincials. Va regular que el càrrec de diputat durés quatre anys, i que les diputacions renovessin la meitat dels seus integrants cada dos anys, igual que l'anterior llei de 1845. Mentre que els electors van continuar sent els mateixos que a les eleccions a Corts, els requisits per a ser diputat provincial experimentaren petites modificacions que no canviaren substancialment el seu caràcter restringit: ser home major de 25 anys, residir o ser veí de la província des de fa dos anys i tenir-hi una renda anual procedent de béns propis no menor de 6.000 rals o pagar per contribució directa una quota que no baixés de 600 rals, o si no hi residia almenys disposar a la província de propietats per les quals es paguin 1.000 rals de contribució directa. També va protegir millor el secret del vot, en permetre als electors poder portar escrita en paper comú la papereta que havien de lliurar al president de la mesa, sense haver d'omplir-la davant seu. Però la principal novetat fou l'exigència que hagués participat la majoria absoluta dels electors d'un partit judicial per a considerar vàlides les eleccions, i en cas contrari calia fer-ne unes de noves en un termini de vint dies (el resultat de les quals seria el definitiu fos quina fos la participació). Els vencedors eren els candidats que haguessin obtingut major nombre de vots.

A la província de Lleida la nova llei significà que els partits de Lleida, Balaguer, Cervera, la Seu d'Urgell i Tremp tinguessin dos diputats cadascun, i que els de Sort, Viella i Solsona es quedessin amb un diputat. També hi hagué algunes modificacions en

---

⁶⁴ BOPL extraordinari núm.96, 9 de juliol de 1847. Percentatges semblants hi havia al partit judicial de Barcelona, on els electors del cens de 1847 eren l'1'9% dels habitants i el 8'7% dels veïns (LAPORTE, A. i VENTURA, A. (dir.): *Eleccions de diputats provincials a Barcelona, 1812-1923*, Barcelona, 1987, p.12).

els caps de districte: al partit de Solsona, Sanauja va ser substituïda per Ponts; al de Lleida, Borges Blanques per Juneda; i al de Sort, Esterri d'Àneu per Tírvia⁶⁵.

Les reformes de 1863 que pretenien donar una major representativitat a les diputacions van ser contestades pel Reial decret d'octubre de 1866, que modificà la llei en un sentit clarament conservador, i deixà d'exigir la participació de la majoria absoluta dels electors per a considerar vàlida una elecció. També cal mencionar la importància de la nova llei electoral de juliol de 1865, que rebaixà les condicions i amplià substancialment el nombre d'electors (a tot Espanya de 139.000 a 415.000⁶⁶), encara que ja no serví per acabar amb la deslegitimació dels últims anys del règim ni amb el retraïment progressista.

---

⁶⁵ BOPL núm.136, 13 de novembre de 1863, pp.2-3.

⁶⁶ ARTOLA, M. (dir.): *Enciclopedia de Historia de España. Vol.6: Cronología. Mapas. Estadísticas*, Madrid, 1993, p.737.

PARTITS JUDICIALS DE LA PROVÍNCIA DE LLEIDA

FONTS: BOPL extraordinari núm. 96, 9 de juliol de 1847
BOPL núm. 136, 13 de novembre de 1863

VIII.2.2.- Resultats electorals

Les eleccions de diputats provincials foren les que normalment van provocar menys interès entre l'electorat i les autoritats governamentals, com ho reflecteix aquest text escrit per qui va ser governador de Zamora entre 1853 i 1854 en què explicà que havia renunciat a intervenir en unes eleccions a la Diputació “tanto por no gastar los recursos que necesitaba conservar para las futuras elecciones a Cortes, como porque el Gobierno nada me había prevenido sobre las de diputados provinciales, sin duda por ser insignificante, según la ley que entonces regía, el que un diputado provincial fuese amigo o enemigo del Gobierno”⁶⁷. I pocs anys més tard el governador de Lleó es va lamentar que la recuperació de la llei de 1845 i el desencant per la política “ha hecho que se extraviara la opinión de los electores considerando de poca importancia el cargo de Diputado provincial”⁶⁸.

Existeixen moltes referències sobre l'escassa participació en aquestes eleccions a diferents províncies, de vegades fins arribar al punt de no presentar-se a votar cap elector d'algun districte: a Barcelona el percentatge de participació freqüentment era menor del 10%, i com a màxim se situà entre el 40% i el 50%⁶⁹; a Alacant va ser del 29% el 1847 i del 47'5% el 1850⁷⁰; a les Canàries els percentatges sovint encara foren més baixos, sobretot fins l'any 1852⁷¹; mentre que a València la participació va ser superior, habitualment entre el 40% i el 55%⁷².

Però tampoc no podem oblidar que, a pesar de les escasses competències de què disposaven, les diputacions podien ser molt útils per a defensar els interessos econòmics de determinats grups i això podia afectar el transcurs de les eleccions. Les societats

---

⁶⁷ GUEROLA, A.: *Memoria de mi administración en la provincia de Zamora...*, p.137.

⁶⁸ CARANTOÑA, F. i PUENTE, G. (dir.): *Historia de la... Vol.I*, p.92.

⁶⁹ LAPORTE, A. i VENTURA, A. (dir.): *Elecciones de diputados...*, p.13.

⁷⁰ DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, pp.137 i 141.

⁷¹ GALVÁN, E.: *El origen de la Autonomía Canaria. Historia de una Diputación Provincial (1813-1925)*, Madrid, 1995, pp.213-219.

vinculades a la construcció d'obres públiques, especialment de línies de ferrocarril, podien treure un gran profit si eren capaços d'obtenir resolucions favorables per part d'una diputació. Per exemple, fou la defensa de negocis particulars el que va estar en joc a les eleccions de 1863 a Vigo, com va admetre el president de la mesa electoral en una carta dirigida al governador: “V. comprenderá muy bien que la elección de diputados provinciales es de vida o muerte para Elduayen y sus compañeros de ferrocarril, porque además de querer hacer en la línea las variaciones que les sugiere su negocio particular, para lo cual les es indispensable el apoyo de los Diputados provinciales de ella y Ayuntamientos, los precisan de su devoción para que les anticipen fondos, y les hagan las cosas que V. sabe mejor que yo”⁷³.

Com comprovarem tot seguit en la província de Lleida, és fàcil trobar a les províncies exemples d'irregularitats en el procés electoral (signe que continuava existint un interès de determinats grups pel control de les diputacions), però en una quantitat i importància molt inferior al de les altres eleccions: anul·lació d'eleccions o obstrucció de presa de possessió del càrrec amb excuses diverses (especialment la falta de compliment de tots els requisits legals per part del vencedor), pressions sobre els electors (fins a l'extrem de les eleccions a Tuy l'any 1863, en què diversos electors van ser tancats perquè no poguessin votar), manipulació d'actes, retards a l'hora d'anunciar el lloc de les votacions, etc.⁷⁴

---

⁷² SANZ, V.: “Elecciones, partidos y políticos en la Valencia decimonónica”, dins CHUST, M. (coord.): *Historia de la Diputación de Valencia*, València, 1995, pp.489 i 499.

⁷³ TABOADA, P.: *Las elites y el poder político. Elecciones provinciales en Pontevedra (1836-1923)*, Pontevedra, 1987, pp.35-37. Vegeu un altre exemple de confluència d'interessos privats i eleccions provincials a ESTRADA SÁNCHEZ, M.: “Delimitación territorial y poder político: la Diputación provincial de Santander durante la configuración del Estado liberal”, dins *I Encuentro de Historia de Cantabria. Actas del encuentro celebrado en Santander los días 16 a 19 de diciembre de 1996. Tom II*, Santander, 1999, p.1006.

⁷⁴ Per exemple, vegeu DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, pp.131-145; TABOADA, P.: *Las elites y...*, pp.29-37; o LAGUNA, A. i MARTÍNEZ GALLEGU, F.A.: “Moderados, progresistas y unionistas (1844-1868)”, dins CHUST, M. (coord.): *Historia de la...*, pp.171-172.

L'estudi de les eleccions de diputats provincials a la província de Lleida és complicat a causa de la manca de documentació i sovint amb prou feines s'esbrina les persones que foren escollides, problema especialment agreujat per la pèrdua de les actes de la Diputació de Lleida de diversos anys: 1843-1849, 1853-1854 i 1857-1859⁷⁵. Però tot i això, es poden recopilar informacions prou interessants.

El juny de 1847 el govern espanyol va decretar que es renovessin les diputacions en la seva totalitat en les eleccions dels dies 18, 19 i 20 de juliol⁷⁶. Al partit judicial de Lleida els dos diputats escollits van ser els progressistes Jaume Nadal i Manuel Fuster Arnaldo⁷⁷, però el cap polític i el Consell provincial van impedir que el primer pogués ser diputat provincial amb diversos estrictes arguments legals, que també van servir per a retardar la presa de possessió de Manuel Fuster Arnaldo fins el març de 1848 (entre els signants de la reclamació contra els escollits figurà el mateix secretari interí del

---

⁷⁵ Inconvenients semblants es mencionen en altres estudis, com per exemple a LAPORTE, A. i VENTURA, A. (dir.): *Eleccions de diputats...*, p.10.

⁷⁶ BOPL extraordinari núm.97, 10 de juliol de 1847.

⁷⁷ Manuel Fuster Arnaldo ja ha estat presentat anteriorment. Jaume Nadal, nascut a Lleida el 1804 i mort el 1872, metge, i un dels fundadors de l'Institut de segon ensenyament de Lleida -de què fou director i on ocupà la càtedra d'història natural-, el seu pare havia estat un il·lustrat afrancesat i igual que la seva mare va morir el 1809; va estudiar al Seminari de Lleida, després a la Facultat de Medicina de Saragossa i a Barcelona; va ser milicià entre 1820 i 1823 i a partir de 1834, i aleshores ja era un dels principals dirigents del progressisme lleidatà; formà part de la Junta d'armament i de defensa de 1836, fou regidor el 1837, alcalde segon el 1839, membre de la Junta provisional governativa pronunciada el setembre de 1840, diputat provincial entre 1841 i 1843, diputat a Corts pel districte de Lleida elegit el maig de 1851, diputat provincial entre 1854 i 1856, gràcies als governs de la Unió liberal va ser vocal del Consell provincial entre 1859 i 1863, i en qualitat de vicepresident d'aquesta institució ocupà interinament alguns cops el càrrec de governador civil, participà activament en la revolta de 1868 i fou vicepresident de la junta revolucionària; entre 1834 i 1844 comprà terres desamortitzades, a partir de 1845 estigué entre els vint majors contribuents de la ciutat, el 1851 també posseïa importants propietats en pobles de la província de Terol com Camarillas i Alcorisa -algunes heretades de la seva difunta esposa-, i el 1861 fou el divuitè major contribuent per propietat rural i pecuària de la província; va ser director de la Societat Econòmica d'Amics del País, soci corresponsal de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de Saragossa, i va obtenir la creu de la Reial Orde Americana d'Isabel la Catòlica i la de Carles III (PELEGRÍ TORNÉ, B.: *Lleida en la...*, pp.26-27; CASALS, Q.: *La Lleida dels...*, pp.335 i 413-416, i apèndix pp.CVIII, CXVIII i CXXIII; LLADONOSA, M.: *Carlins i liberals...*, pp.119, 206, 213 i 224; LLADONOSA, J.: *Naixement de Lleida...*, p.33; SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.678; LLADONOSA, M. (dir.): *Biografies de lleidatans...*, pp.215-217; *Eco del Segre* núms.18 i 24, 21 i 28 d'agost de 1854; ACD, sèrie de documentació electoral, expedient d'eleccions de 1851-Lleida, lligall 31 n.9; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; i BOPL extraordinari de l'1 de novembre de 1868, encara que la data impresa és errònia i la correcta és l'1 d'octubre)

Consell provincial, Francesc González)⁷⁸. A Solsona va vèncer el molt destacat dirigent progressista Salvador Maluquer, encara que en aquestes eleccions destaca el fet que no es presentés cap votant a la ciutat de Solsona, on hi tenien molta força les tendències ideològiques més conservadores, i en conseqüència els resultats finals van ser els mateixos que els de la secció de Sanauja; però el Consell provincial tampoc no va acceptar l'acta de Maluquer amb una altra excusa legal ben sospitosa⁷⁹. A Balaguer va acabar sent diputat provincial Ramon Balcells, segurament simpatitzant dels moderats, tot i les irregularitats electorals denunciades (un secretari escrutador va afirmar que la meitat dels 201 vots que aconseguí Balcells eren falsos)⁸⁰; a Sort, el progressista Josep Forga⁸¹; a Viella, Antoni Blanch; i a la Seu d'Urgell el progressista Josep Albiñà⁸². També van ser presents a la Diputació Josep Castejón (primer republicà històric de Lleida) i Gerònim Durán per Cervera⁸³. En balanç, l'any 1847 els progressistes demostraren el seu interès en ser presents a la Diputació i aconseguiren victòries

---

⁷⁸ Contra Jaume Nadal s'objectà que no podia accedir al càrrec perquè cobrava part dels seus sous de fons municipals i provincials, com a catedràtic de l'Institut i metge de la Casa Inclusa i del Sant Hospital de malalts pobres; i contra Manuel Fuster Arnaldo s'argumentà que no pagava 500 rals de contribució directa i que tenia deutes pendents amb la Hisenda estatal (*Actes del Consell provincial 1847*, sessions del 30 de juliol, 11 d'agost, 6 i 27 de setembre; i *Actes del Consell provincial 1848*, sessió del 4 de març).

⁷⁹ Segons el Consell provincial, el que pagava Salvador Maluquer de contribució era de béns de la seva esposa difunta dels quals sols era usufructuari (*Actes del Consell provincial 1847*, sessió del 16 de setembre; i *Actes del Consell provincial 1848*, sessió del 10 de març).

⁸⁰ *Actes del Consell provincial 1847*, sessió del 16 d'agost. Ramon Balcells va tornar a ser escollit diputat provincial pel partit de Balaguer el febrer de 1854, va desaparèixer de la institució durant el Bienni progressista i tornà a ser-hi present en representació de Balaguer a partir de l'agost de 1856 diverses vegades fins 1863; aquell any fou nomenat vocal supernumerari del Consell provincial, i va formar-hi part com a conseller vocal des de 1865 fins 1868.

⁸¹ Josep Forga havia estat milicià i diputat provincial a finals dels anys 30, es beneficià de la desamortització de Mendizábal en adquirir 20 jornals de terra al terme de la Seu d'Urgell, fou vocal de la junta de 1843 i tornà a formar part de la Diputació l'any 1851, més endavant seria diputat provincial per Viella durant el Bienni progressista i de nou a partir de 1869 (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputació... Vol.1*, pp.68, 230, 233, 239, 243, 305 i 319; i SOLSONA, C.: *La desamortització eclesiàstica...*, p.663).

⁸² Anys més tard, al Congrés dels diputats, Pascual Madoz el qualificà com amic seu i destacà que s'havia enfrontat amb el candidat del govern moderat Juan Gaya per a les eleccions a Corts; Albiñà tornà a ser designat diputat provincial el 1852 i el 1856, i també fou vicepresident de la Junta revolucionària de la Seu d'Urgell l'any 1868 (DSC, sessió del 9 de març de 1853; i BOPL núm.121, 9 d'octubre de 1868, p.2).

⁸³ *Actes de la Diputació provisional de Lleida 1850-1852*, sessions del mes d'abril de 1850, quan aquests dos darrers hi participen sense haver de prendre possessió dels càrrecs com a nous diputats; i l'octubre de 1851 Gerònim Durán es presentà com a diputat pel partit de Cervera (APL caixa núm.1479, secretaria general-correspondència 1851). Ell mateix el març de 1855 era veí de Cervera i el comissionat director de l'empresa del servei de bagatges de la província de Lleida (BOPL núm.30, 9 de març de 1855, p.2).

electorals, mostra que continuaven gaudint del suport d'una part molt destacada de l'electorat arreu de la província malgrat la repressió que alguns havien patit (i de vegades afavorits per la passivitat dels moderats, com a Solsona). La reacció dels moderats consistí en recórrer a l'ajuda del Consell provincial, que va buscar tots els obstacles legals possibles per impedir que hi hagués tants diputats progressistes.

L'abril de 1849 el govern regulà que a partir d'aleshores cada mes de febrer dels anys parells es renovarien la meitat dels diputats provincials, triats per sorteig el primer any d'aplicació d'aquesta normativa⁸⁴. Així, es van celebrar eleccions els dies 25, 26 i 27 de febrer de 1850, per a triar dos diputats que ocupessin les vacants deixades per Jaume Nadal i Salvador Maluquer⁸⁵, i per a substituir els diputats Manuel Fuster, Ramon Balcells i Antoni Blanch. Els escollits van ser els moderats Domènec de Dalmau (pel partit de Lleida)⁸⁶, Ramon de Casanoves (pel de Solsona), Ramon Miquel (pel de Lleida) i Josep Antoni Alós (pel de Balaguer)⁸⁷; i un altre cop Antoni Blanch (pel de Viella)⁸⁸. Durant el 1851 també va estar present a la Diputació Domènec de Dalmases⁸⁹. Per tant, els moderats aconseguiren recuperar una presència important dins la institució

---

⁸⁴ BOPL núm.55, 25 d'abril de 1849, p.3.

⁸⁵ Comunicació del governador de la província a l'alcalde de Lleida, del 9 de febrer de 1850, a l'APL caixa núm.1542, secretaria general-correspondència 1850, eleccions.

⁸⁶ Domènec de Dalmau l'any 1857 fou escollit diputat a Corts pel districte de Lleida; tenia propietats a Cambrils i Montbrió, i fou un dels socis de primera classe de l'Acadèmia Bibliogràfica Mariana (ACD sèrie de documentació electoral, expedient d'eleccions de 1857-Lleida, lligall 40 n.26; i *Anales de la Academia Bibliográfico-Mariana*, any 1, p.154).

⁸⁷ Josep Antoni Alós, advocat i propietari de Balaguer, dotzè de la llista de 1861 dels majors contribuents per propietat rural i pecuària de la província, havia estat diputat provincial el 1844, escollit diputat a Corts el setembre de 1844 i el desembre d'aquell any va renunciar a aquell càrrec igual que la resta del grup reaccionari dels vilumistes; va morir el 30 de juliol de 1863 (*Gaceta de Madrid* núm.3628, 20 d'agost de 1844, p.4; BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3; i *Anales de la Academia Bibliográfico-Mariana*, any 1, p.160).

⁸⁸ *Actes del Consell provincial 1850*, sessió del 12 de març de 1850; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessions del mes d'abril de 1850.

⁸⁹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessions del març, juliol i novembre de 1851. Domènec de Dalmases era advocat i membre d'una casa noble de la ciutat de Lleida, setantè major contribuent de Lleida el 1851 i seixanta-quatrè el 1853 (CASALS, Q.: *Canvi economic i...*, p.105).

provincial, en haver preparat adequadament les eleccions i tal vegada també a causa d'un possible retraïment dels progressistes, com succeí en moltes altres províncies⁹⁰.

De l'1 i al 3 de març de 1852 es van elegir l'altra meitat dels diputats que calia renovar⁹¹, i els escollits foren: Manuel Coma pel partit de Cervera, segurament simpatitzant dels progressistes⁹²; Ramon Maria de Sullá pel de Tremp, integrant d'una família noble trempolina de tradició molt conservadora⁹³; Josep Miró pel de Sort⁹⁴; i el progressista Josep Albiñá reelegit pel de la Seu d'Urgell, encara que no va assistir a les reunions dels següents mesos. Per tant, gràcies als diputats que continuaven del bienni anterior, es consolidà la preeminència moderada a la Diputació de Lleida, amb la qual cosa quedava desactivada qualsevol possibilitat d'utilitzar-la amb finalitats polítiques d'oposició al govern.

Entre el 26 i el 28 de febrer de 1854 es van votar els cinc diputats provincials que tocava elegir⁹⁵, i els escollits van ser Joaquim de Gomar i Miquel Ferrer pel partit de Lleida, Ramon Balcells pel de Balaguer, Josep Antoni Morlius pel de Solsona, i Felip Blanch pel de Viella⁹⁶. Crida l'atenció l'accés a la Diputació de Ferrer i Morlius, dos progressistes que ja hem presentat anteriorment, juntament amb la presència de l'excalcalde moderat de Lleida Joaquim de Gomar, mentre que Ramon Balcells

---

⁹⁰ Segons els periòdics de Barcelona i de Madrid, en general hi va haver molt poca participació electoral, el partit progressista va decidir no disputar les eleccions i la majoria dels diputats provincials arreu d'Espanya van ser moderats (*Diario de Barcelona* núms.60, 61 i 64; 1, 2 i 5 de març de 1850).

⁹¹ BOPL núm.24, 11 de febrer de 1852, p.1; *Diario de Barcelona* núm.74, 14 de març de 1852, p.1524; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1850-1852*, sessions de l'abril, juny, octubre i novembre de 1852.

⁹² Havia format part de la Diputació de majoria progressista constituïda el novembre de 1843.

⁹³ Ramon Maria de Sullá va tornar a ser diputat provincial a partir de 1858, fins que el 1865 es convocaren noves eleccions a causa de la seva mort; prèviament havia renunciat al nomenament de vicepresident del Consell provincial, produït el 1863 (HERRERO MEDIAVILLA, V. (ed.): *Índice Biográfico de...*; *Actes del Consell provincial 1863*, sessió del 3 de setembre; i BOPL núm.70, 12 de juny de 1865, p.1).

⁹⁴ Tal vegada és el mateix Josep Miró i Carrera, hisendat i ramader d'Esterrí d'Àneu escollit diputat provincial per Sort el 1836, i que Josep Lladonosa qualificà com a home moderat i addicte al nou règim liberal (LLADONOSA, J.: *Història de Lleida... Vol.II*, p.714; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.63).

⁹⁵ BOPL núm.16, 6 de febrer de 1854, p.1.

⁹⁶ *Actes del Consell provincial 1854*, sessions del 24 i 28 de març, i del 4 d'abril.

recuperava el seu districte de Balaguer. És a dir, de forma semblant al que havíem comprovat en l'Ajuntament de Lleida, a la Diputació els progressistes també podien aconseguir resultats destacats gràcies a la seva reorganització i sobretot a saber aprofitar les opcions de participació política que els va permetre el règim moderat.

Amb el pronunciament de 1854 aquesta Diputació va ser abolida i en principi s'havia de substituir per la que estava vigent l'any 1843, però com que no es van poder reunir tots aquells diputats es va recórrer a alguns de 1841 i 1842 per a completar-la. Així, els diputats durant el Bienni van ser Josep Vila de Berart (diputat per Balaguer), Francesc Soldevila (per Tremp), Jaume Nadal (per Lleida), Joan Benosa (per Viella), Jaume Viadera (per Sort), Ramon Castejón (per la Seu d'Urgell), Josep Ignasi Alió i Salvador Maluquer. Però durant aquells dos anys es produïren alguns canvis: Josep Forga accedí a finals de 1854 a la Diputació en representació de Viella, el febrer de 1855 Jaume Viadera renuncià al càrrec i fou substituït per Pere Miró (que ja havia estat diputat pel mateix partit de Sort el 1840), i el març del mateix any se celebraren eleccions al partit de la Seu d'Urgell per a substituir Ramon Castejón i el vencedor fou el comandant retirat Marc Sansa i Marsellach⁹⁷. Així, en aquells dos anys la Diputació va estar formada únicament per progressistes i demòcrates⁹⁸.

---

⁹⁷ BOPL núm.102, 25 d'agost de 1854; BOPL suplement, 20 de setembre de 1854; BOPL suplement, 27 d'octubre de 1854; BOPL núm.9, 19 de gener de 1855, p.2; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessions del 9 de gener, 16 de febrer, 14 i 31 de març.

⁹⁸ Solament ens queden per presentar Joan Benosa, Pere Miró i Marc Sansa. Joan Benosa, hisendat de Canejan, l'any 1836 havia estat nomenat governador de la Vall d'Aran, on lluità contra els carlistes, i llavors també fou el representant d'aquell partit judicial a la Diputació provincial i repetí el 1841 (LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.230, 714 i 736; VIOLA GONZÁLEZ, R.: "Actividades de la Junta de Armamento y Defensa de Lérida (1836-1837) (primera parte)", *Ilerda* núm.XXXV, Lleida, 1974, p.106; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.57 i 63). Pere Miró també havia format part de la Junta provisional governativa del setembre de 1840, i quan el 1855 tornà a la Diputació va escriure una carta oficial als ajuntaments del partit judicial de Sort en què es presentà com a "hijo de ese país" i va afirmar clarament les seves conviccions progressistes: "que entre las íntimas convicciones con que están arraigados en mi corazon los sentimientos de libertad, de tolerancia y de progreso, no lo está menos la persuacion de que la libertad y la tolerancia no pueden consolidarse sin el órden público [...] y sin una confianza tal como se merece, en el ilustre Duque de la Victoria [...] Mis deseos políticos son que marchemos adelante, tan adelante como las circunstancias y el estado de nuestra civilizacion permitan"; el 1861 estigué situat en el quaranta-vuitè lloc en la llista de majors contribuents per propietat rural i pecuària de la província (LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.716; BOPL núm.35, 21 de març de 1855, p.3; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3). Marc Sansa va ser recomanat per

L'hegemonia progressista a la Diputació acabà gairebé a la vegada que el govern d'Espartero, com hem explicat en el capítol anterior. Els nous diputats provincials interins a partir del 7 d'agost, nomenats pel governador militar⁹⁹, van representar l'equilibri entre moderats i progressistes que pretenien les autoritats superiors: hi hagué representants d'adscripció clarament progressista com Josep Soldevila per Lleida, Josep Albiñá per la Seu d'Urgell, o Josep Forga per Viella; persones que podem suposar properes al moderantisme com Ramon Balcells per Balaguer, Ramon Llobet per Cervera, o Ramon Sostres per Sort (membre d'una família conservadora molt important); fins a casos com el de Raimundo Codoñet, diputat per Solsona, el moderantisme del qual no li impedí col·laborar en alguna ocasió amb els progressistes, o el de Miquel Utrillo i Riu, diputat per Tremp, del qual no en sabem res¹⁰⁰.

Amb les eleccions generals del juny de 1858 els moderats de Lleida aconseguiren una presència majoritària a la Diputació¹⁰¹. És destacable la circular que el juny de 1858 envià Posada Herrera a tots els governadors, en què va demanar a les autoritats que respectessin estrictament la legalitat electoral, va haver d'insistir en la importància d'aquelles eleccions a causa de l'escàs entusiasme amb què s'acostumaven a observar i va prometre que a partir d'aleshores el govern tindria molt en compte les propostes de les diputacions: "Las luchas ardientes á que dan ocasion otra clase de elecciones donde entran por mucho las pasiones políticas; la memoria de la parte que en

---

la Diputació, poc després de ser elegit, per al càrrec de sotsinspector de la Milícia Nacional de la província (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1855*, sessió del 4 de desembre).

⁹⁹ BOPL núm.107, 8 d'agost de 1856, pp.1-2.

¹⁰⁰ Podem explicar poques coses de les persones que encara no havien aparegut. Ramon Llobet va deixar el càrrec el 1860 i tornà a ser diputat provincial per Cervera el 1867, per la qual cosa és probable que simpatitzés amb els moderats. Raimundo Codoñet residia a la ciutat de Barcelona, la qual cosa fou aprofitada per la Diputació per a nomenar-lo vocal de la Junta delegada de carreteres; Pascual Madoz explicà en un discurs de Codoñet era moderat, encara que a les eleccions de febrer de 1853 s'uní als progressistes en resposta a les intencions reaccionàries del govern (*Actes de la Diputació provincial de Lleida 1856*, sessió del 22 d'agost; i DSC, sessió del 9 de març de 1853).

¹⁰¹ Dels següents diputats, podem afegir que Felip Portolés tornà a ser diputat provincial per Viella entre 1867 i 1868, i un altre cop a finals del segle XIX amb una adscripció política conservadora (LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, p.777); i que Antoni Aguilar -de vegades també consta

ellas ha cabido en determinados periodos á las Diputaciones provinciales; el recuerdo de las variadas y completas facultades de que estuvieron revestidas [...] son causa de que al presente no se dé á estas Corporaciones la verdadera significacion que en si tienen [...] y se mire con indiferencia la eleccion de los individuos que deben componerlas. Importa mucho rectificar en este punto la opinion [...] sino pueden ni deben hoy las Diputaciones ejercer accion política ni actos de gobierno, tienen en la ley actual, y dentro de la esfera económica y administrativa, los medios suficientes para ejercer un poderoso y saludable influjo en el fomento y desarrollo del bien estar y la riqueza pública [...] sin que se entienda por eso que el Gobierno haya de abandonar toda intervencion en este punto ni que V.S. renuncia à esclarecer la opinion”¹⁰². Per tant, aprofità per a demanar als governadors que intentessin convèncer els electors que escollissin persones lleials a Isabel II i a la Constitució vigent, amb una actitud que és un directe precedent de l'intervencionisme electoral que posteriorment portaria a terme el mateix Posada Herrera a les eleccions a Corts.

A partir d'algunes notícies i indicis, suposem que la Diputació sorgida de les eleccions de 1858¹⁰³ estava formada pels diputats Ramon Balcells (per Balaguer), Josep Soldevila (per Lleida), Ramon Llobet (per Cervera), Ramon Sostres (per Sort), Felip Portolés (per Viella), Ramon Maria de Sullá (per Tremp), Raimundo Codoñet (per Solsona), Antoni de Moner (per la Seu d'Urgell), i Ramon Miquel (per Lleida)¹⁰⁴; és a dir, repetiren en el càrrec cinc dels diputats de l'agost de 1856, dels quals solament Soldevila tenia significació progressista, i a més foren reemplaçats els progressistes Forga i Albiñá que havien estat presents el 1856. Però hi hagué diversos canvis: al moderat Ramon Miquel el febrer de 1859 se li va admetre la dimissió, atesa la

---

com a Josep Antoni- es va mantenir com a diputat per Solsona fins 1868, i un altre cop el febrer de 1871 (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación...* Vol.I, p.245).

¹⁰² BOPL núm.69, 9 de juny de 1858, pp.2-3.

¹⁰³ BOPL núm.65, 31 de maig de 1858, p.1.

incompatibilitat que existia amb el seu càrrec de vicepresident del Consell provincial¹⁰⁵, i en les eleccions parcials celebrades fou escollit per a substituir-lo Josep Ferrerons i Escolà¹⁰⁶; i a Solsona també va caldre celebrar eleccions parcials el juny de 1859 per a reemplaçar Raimundo Codoñet, que havia renunciat al càrrec en no poder demostrar que complia les condicions que exigia la llei¹⁰⁷, i que acabà sent reemplaçat per Antoni Aguilar (així, el govern de la Unió liberal demostrà que també podia utilitzar la legislació per a fer fora un diputat que devien considerar massa conservador).

D'acord amb la legislació, el febrer de 1860 es decretà la renovació de la meitat dels membres de les diputacions, i a Lleida per sorteig va correspondre deixar el càrrec a Ramon Llobet, Ramon Sostres, Felip Portolés i Josep Ferrerons; substituïts a partir de l'1 d'abril per Marià Miralles (per Cervera), Dídac Joaquim Ballester (per Sort), i Jaume Nuet (per Lleida), mentre que a les actes i acords publicats no he trobat cap menció del representant del partit de Viella¹⁰⁸. Com a mínim, l'elecció de Ballester i de Nuet significà la victòria de persones de passat progressista que aleshores donaven suport al govern de la Unió liberal i que aconseguien accedir a les institucions polítiques, de forma semblant al que havíem comprovat en estudiar l'Ajuntament de Lleida¹⁰⁹. El propi governador s'implicà en les votacions i va escriure a l'alcalde de Lleida Manuel Fuster per exposar-li ben clarament les seves preferències: “Aun que estas elecciones no

---

¹⁰⁴ Algunes referències al BOPL núm.147, 6 de desembre de 1858, p.3.

¹⁰⁵ BOPL núm.17, 9 de febrer de 1859, p.1.

¹⁰⁶ Josep Ferrerons entrà al Consell provincial el 1860, i a les eleccions de diputats provincials de finals de 1865 fou escollit pel partit de Lleida i aleshores es va escriure que era “adicto á la política de la Union liberal”; el 1861 era el dinovè major contribuent per propietat rural i pecuària de la província *El Ilerdense* núm.22, 19 de novembre de 1865, p.2; i BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3).

¹⁰⁷ BOPL núm.67, 6 de juny de 1859, p.1.

¹⁰⁸ BOPL núm.21, 17 de febrer de 1860; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1860*, sessió de l'1 d'abril.

¹⁰⁹ Jaume Nuet, nascut el 1831 i mort el 1902, terratinent d'Alcarràs, fou un dels progressistes que el 1858 donà suport al candidat del govern de la Unió liberal Pedro Abades a les eleccions a Corts; posteriorment tant ell com el seu germà Casimir foren els caps del partit amadeista de Lleida, el 1871 fou diputat pel districte de Lleida, Amadeu I li atorgà el títol de Comte de Torregrossa i també fou escollit alcalde de Lleida; Jaume Nuet en l'època de la Restauració es va mantenir activament en la política en presidir la Diputació provincial i ser diputat a Corts el 1881 i el 1891 (LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*,

tienen hoy un caracter político [...] es indispensable sin embargo que los pueblos esten representados por hombres que á su conducta intachable, aptitud y celo por los intereses materiales de la provincia, reunan la circunstancia de militar dentro de las condiciones del sistema constitucional. Para esto nadie mejor que V. en union de las personas influyentes de este partido judicial pueden inculcar en el ánimo de los electores tan legitimos deseos”¹¹⁰. Els desitjos del governador es van fer realitat, i fou significatiu del canvi produït que l’octubre de 1860 els diputats provincials presents a les reunions poguessin aprovar la col·locació al saló de sessions de la Diputació dels noms de Josep Castel i Francesc Jover, progressistes morts el 1854 a causa del còlera, i que el 1861 s’acabessin els treballs de construcció del seu monument funerari¹¹¹.

Les eleccions de febrer de 1862 per a renovar els altres cinc diputats provincials solament significaren la consolidació de determinades representacions dels partits judicials, en ser reelegits Ramon Balcells per Balaguer, Josep Soldevila per Lleida, Ramon Maria de Sullá per Tremp i Antoni Aguilar per Solsona; l’únic canvi es produí a la Seu d’Urgell, on Antoni de Moner (pràcticament absent en totes les reunions de la Diputació dels anys anteriors) va ser substituït pel moderat Francesc Maria Martorell¹¹².

L’aprovació de la llei de setembre de 1863 va comportar la dissolució de les anteriors diputacions i la celebració el 22 i 23 de novembre d’eleccions generals de tots els diputats provincials¹¹³. I en aquest cas podem entrar en més detalls, gràcies a què els resultats electorals es van publicar al *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*¹¹⁴,

---

pp.763-766; LLADONOSA, J: *Historia de la Diputación... Vol.I*, p.218; MIR, C.: *Lleida (1890-1936). Caciquisme...*, p.53; i MESTRE I CAMPI, J.(dir.): *Diccionari d’Història de...*, p.743).

¹¹⁰ APL caixa núm.1489, secretaria general-correspondència 1860, carta del 18 de febrer.

¹¹¹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1860*, sessió del 8 d’octubre; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1861*, sessió del 5 de novembre.

¹¹² *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1862*, sessió de l’1 d’abril.

¹¹³ BOPL núm.127, 23 d’octubre de 1863, p.1; i *Gaceta de Madrid* núm.294, 21 d’octubre de 1863, p.1.

¹¹⁴ BOPL núm.140, 23 de novembre de 1863, p.2; núm.141, 25 de novembre de 1863, p.4; 27 de novembre de 1863, pp.2-3; núm.143, 30 de novembre de 1863, pp.3-4; núm.144, 2 de desembre de 1863, p.3; núm.146, 7 de desembre de 1863, pp.1-2; i núm.160, 8 de gener de 1864, pp.1-2. Vegeu també *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1864*, sessions de l’1 de gener i del 18 de febrer.

encara que caldria aprofundir en la recerca per entendre les especificitats de cada partit judicial i les claus explicatives d'algunes candidatures.

Al partit judicial de Lleida la victòria se la va endur la candidatura progressista-unionista formada per Jaume Nuet i Josep Soldevila, encara que el més destacable és que aquest triomf va ser possible gràcies als resultats de la secció de la ciutat de Lleida, que compensaren la victòria del moderat Domènec de Gomar a la secció de Juneda¹¹⁵. Al partit de Balaguer el resultat també sembla favorable als progressistes, en ser escollits diputats Antoni Mestres i Francesc Borrás, amb molta diferència sobre els altres dos candidats¹¹⁶. En canvi, i malgrat que els progressistes havien aconseguit un suport important a Tremp en altres eleccions, el partit judicial se'l va continuar resistint i hi van vèncer ajustadament els moderats Ramon Maria de Sullá i Josep Antoni Mir¹¹⁷; i a Cervera Joaquim Maria de Nuix Baró de Perpinyà i Alexandre Baqueró (que tot seguit van respondre a la qualificació de “reaccionarios” d'un periòdic)¹¹⁸. A la Seu d'Urgell la victòria moderada es produí a les eleccions de 19 i 20 de desembre, després que a les primeres no s'hagués aconseguit la participació de la majoria absoluta dels electors, i aleshores foren escollits nous diputats de Guillem Serret i Joan Gigó, que van guanyar dues persones tan destacades a la política lleidatana con Dídac Joaquim

¹¹⁵ En tot el partit judicial Jaume Nuet obtingué 310 vots, Josep Soldevila 306, Joaquim Garrell 305 i Domènec de Gomar 293; en canvi, a la secció de Juneda Domènec de Gomar aconseguí 106 vots, Joaquim Garrell 103, Jaume Nuet 97 i Josep Soldevila 94.

¹¹⁶ Antoni Mestres va tenir 263 vots, Francesc Borrás 258, Josep Vila de Abril 107, i Enric Miró 91. A la secció d'Agramunt la victòria encara va ser més clara: 134 vots per a Antoni Mestres, 129 per a Francesc Borrás, 6 per a Enric Miró i 5 per a Josep Vila de Abril.

¹¹⁷ Josep Antoni Mir obtingué 141 vots i Ramon Maria de Sullá 137; els progressistes Ramon Castejón i Ramon Codina es van quedar amb 112 i 111 vots respectivament. Fins poc temps abans de les votacions es creia que solament es presentaria la candidatura de Castejón i Codina, i el corresponsal del *Diario de Barcelona* va opinar que els moderats tenien poques oportunitats de vèncer perquè molts electors ja estaven compromesos; i just després destacà que havien participat la gran majoria dels electors del partit (*Diario de Barcelona* núm.318, 14 de novembre de 1863, p.10368; i núm.331, 27 de novembre de 1863, p.10843).

¹¹⁸ Joaquim Maria de Nuix va tenir 251 vots, Alexandre Baqueró 234, Josep Solsona 144 i Ramon Roca 135 (els dos últims a penes aconseguiren vots a la secció de Bellpuig -solament 18 i 26 respectivament-, mentre que Nuix en va tenir 108 i Baqueró 101). Vegeu la resposta dels dos escollits al *Diario de Barcelona* núm.332, 28 de novembre de 1863, p.10866.

Ballester i Ramon Castejón¹¹⁹. Als altres tres partits judicials solament s'hi presentà una única candidatura: el moderat Domènec de Gomar a Viella, Joan Sala i Ferrer a Sort, i Antoni Aguilar a Solsona (encara que en aquest partit també va caldre celebrar segones eleccions el desembre)¹²⁰. El president de la Diputació va ser Domènec de Gomar fins al 10 d'octubre de 1865, quan renuncià a ser diputat i fou substituït en la presidència per Josep Soldevila.

Però sobre les eleccions de la Seu d'Urgell es presentaren protestes perquè no s'havia deixat prou temps per a celebrar les segones eleccions, s'havia pressionat els electors i Guillem Serret no figurava a les llistes electorals, i en contra de l'opinió de la Diputació¹²¹ una Reial ordre del març de 1864 les anul·là, i en perjudici dels moderats els nous vencedors de les següents votacions del 17 i 18 d'abril foren Dídac Joaquim Ballester i Ramon Castejón¹²². Les protestes dels progressistes contra l'acta de Tremp no van tenir tanta sort, tot i que denunciaren que Josep Antoni Mir no complia els requisits legals i que les llistes electorals tenien algunes equivocacions¹²³.

Del que en sabem dels tretze diputats provincials de Lleida, la composició de la Diputació reflectí la presència dels moderats i progressistes arreu de la província, i la seva especial importància en determinats districtes (per exemple, els progressistes a Lleida i la Seu d'Urgell), però també la permanència de certes persones en representació dels seus districtes per damunt de les conjuntures polítiques generals i el perjudici que havia representat per als progressistes i unionistes la fi del govern d'O'Donnell el març de 1863¹²⁴.

¹¹⁹ Guillem Serret va tenir 121 vots, Joan Gigó 118, Dídac Joaquim Ballester 107 i Ramon Castejón 84.

¹²⁰ Joan Sala va aconseguir 201 vots, Domènec de Gomar 26, i al desembre Antoni Aguilar 145.

¹²¹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1864*, sessions de l'1 i del 4 de gener.

¹²² El resultat fou: Dídac Joaquim Ballester, 135 vots; Ramon Castejón, 130; Guillem Serret, 126; i Joan Gigó, 114 (BOPL núm.209, 2 de maig de 1864, pp.2-3).

¹²³ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1864*, sessions de l'1 de gener i del 3 d'abril.

¹²⁴ El diputat Antoni Mestres és possible que es tracti d'Antoni Mestres i Cendrós, que l'agost de 1863 formà part del comitè electoral democràtic de Lleida, i que el 30 de novembre de 1866 constava que ja era mort (ACD, sèrie de documentació electoral, eleccions de 1863 i 1864 - Lleida, lligall 48 n.2; i APL caixa

Durant l'any 1865 es produïren diverses incidències, com la renúncia de Domènec de Gomar i la no admissió del demòcrata Martí Castells com a vencedor de l'elecció al partit de Tremp dels dies 9 i 10 de juliol, celebrada a causa de la mort de Ramon Maria de Sullá (l'argument de la Diputació fou que Martí Castells era metge director de l'establiment de Caldes de Boí i en conseqüència exercia una funció pública sota la dependència del govern, encara que fos durant poc temps a l'any)¹²⁵. A la primera convocatòria a Tremp, per als dies 18 i 19 de juny, no s'havia pogut ni constituir la mesa electoral a causa de l'absència d'electors¹²⁶, igual que va passar al districte de la Seu d'Urgell on finalment al novembre d'aquell any fou escollit Josep Moles en substitució del difunt Dídac Joaquim Ballester¹²⁷. També llavors Marià Miralles reemplaçà el difunt Joaquim Maria de Nuix després de vèncer en les corresponents eleccions a Cervera, en què igual que havia ocorregut a la Seu d'Urgell no es presentà cap altre candidat¹²⁸.

L'octubre de 1865 se sortejaren quines persones els corresponia legalment deixar de ser diputats, i els escollits foren Domènec de Gomar per Viella, Josep Soldevila per Lleida, Josep Antoni Mir per Tremp, Ramon Maria de Sullá per Tremp, Antoni Aguilar per Solsona i Joan Sala per Sort¹²⁹. Però les primeres eleccions de

---

núm.1625, administració-eleccions, expedients eleccions 1867). Francesc Borrás el 1865 era el novè de la llista dels majors contribuents per propietat rural i pecuària de la província, i el febrer de 1871 fou proclamat diputat provincial electe per Alguaire (BOPL núm.151, 1 de novembre de 1865, p.3; i LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputació... Vol.I*, p.244). Joaquim Maria de Nuix el 1856 encara tenia un expedient pendent de resolució en què sol·licitava indemnització dels delmes que rebia en alguns pobles de la província de Lleida; també va ser el president de la primera junta directiva de la sotsdelegació de l'IACSI a Cervera, creada el 1861, i a la revista de la institució publicà articles on divulgà la situació agrícola de la comarca (BOPL núm.107, 8 d'agost de 1856, p.2; i RAMON, J.M.: *El sindicalisme agrari a la Segarra (1890-1936)*, Lleida, 1999, pp.87-88). Alexandre Baqueró va continuar sent diputat provincial fins 1868, i el 17 de febrer de 1871 fou proclamat diputat provincial electe per Guissona (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputació... Vol.I*, p.245).

¹²⁵ BOPL núm.90, 12 de juny de 1865, p.1; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1865*, sessions del 10 i 11 d'octubre.

¹²⁶ BOPL núm.77, 28 de juny de 1865, p.1.

¹²⁷ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1865*, sessió del 10 de desembre.

¹²⁸ BOPL núm.140, 22 de novembre de 1865, pp.1-2; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1866*, sessions del mes de febrer. Vegeu els resultats dels dies 17, 18 i 19 de novembre al BOPL núm.140, 22 de novembre de 1865, pp.1-3.

¹²⁹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1865*, sessió de l'11 d'octubre.

novembre no van ser vàlides per falta d'electors¹³⁰, fins a l'extrem que al partit de Viella no hi participà cap elector i a Tremp tampoc no es va poder constituir la mesa¹³¹, i en les segones (també amb escassa participació) aconseguiren ser nomenats diputats Josep Ferrerons per Lleida, Francesc Soldevila per Tremp, Antoni Aguilar per Solsona i Camil Boix per Sort (els quals, a part del cas excepcional de permanència continuada d'Antoni Aguilar, representaren el triomf d'antics progressistes i partidaris de la Unió liberal, aleshores al govern¹³²; encara que cal destacar que entre aquests quatre solament Ferrerons hagué de vèncer un candidat adversari)¹³³. Amb les altres dues places hi hagué problemes perquè Marià Lladós, elegit per Tremp, renuncià al càrrec per estar legalment incapacitat en ser dipositari de l'Ajuntament de Salàs¹³⁴; i a Viella es van haver de tornar a convocar les eleccions (segurament a causa de l'abstencionisme general) i el gener el vencedor fou Manuel Arró, que patí problemes d'incompatibilitats que li impediren ser diputat en ser registrador de la propietat¹³⁵. Continuaren dins la Diputació Antoni Mestres i Francesc Borrás per Balaguer, Alexandre Baqueró per Cervera, Jaume Nuet per Lleida, Ramon Castejón per la Seu d'Urgell (escollit president l'1 de febrer de 1866), Josep Moles per la Seu d'Urgell, i Marià Miralles per Cervera.

---

¹³⁰ El periòdic *El Ilerdense* va informar: "Tan escasa ha sido la animacion que ha reinado en las elecciones para diputados provinciales, que únicamente pudo constituirse la mesa de Lérida á la que concurrieron diez ó doce electores" (*El Ilerdense* núm.18, 5 de novembre de 1865, p.2; una altra referència al número 19, 9 de novembre de 1865, p.2). En aquelles eleccions no es van utilitzar les llistes d'electors a Corts que s'estaven preparant d'acord amb la nova legislació electoral del juliol de 1865, sinó les anteriors confeccionades segons les lleis moderades (*Gaceta de Madrid* núm.272, 29 de setembre de 1865, p.1).

¹³¹ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1866*, sessió del 29 de maig; i *Diario de Barcelona* núm.311, 7 de novembre de 1865, p.10744. El corresponsal a Cardona del *Diario de Barcelona* va escriure: "Nadie diria que hemos estado de elecciones, atendido el poco interés que ha habido en acudir á las urnas. El retraimiento no puede haber sido mas completo, porque se asegura que ni un solo elector de esta ha ido a depositar su sufragio á la cabeza de partido" (*Diario de Barcelona* núm.314, 10 de novembre de 1865, p.10822).

¹³² *El Ilerdense* núm.23, 23 de novembre de 1865, p.2; i *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1866*, sessions de l'1 i del 7 de febrer.

¹³³ Vegeu les referències de les votacions dels dies 17, 18 i 19 de novembre al BOPL núm.159, 20 de novembre de 1865, p.3; i BOPL núm.140, 22 de novembre de 1865, pp.1-3. El contrincant de Josep Ferrerons fou Francesc Benet.

¹³⁴ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1866*, sessió del 10 d'abril; i BOPL núm.68, 4 de juny de 1866, p.1.

El retorn al poder dels moderats comportà l'aprovació del Reial decret del 21 d'octubre de 1866, que retallà les competències de les diputacions i ordenà una nova elecció general dels diputats provincials¹³⁶. Com a resultat de les eleccions, la Diputació de 1867 va estar formada per Domènec de Gomar (escollit president) i Joan Gigó per Lleida, Josep Bañeres Gordell i Francesc Rubies Monner per Balaguer, Ramon Llobet i Alexandre Baqueró per Cervera, Josep Moles i Josep de Rubies per la Seu d'Urgell, Antoni Aguilar per Solsona, Francesc Soldevila i Josep Rey i Rey per Tremp, Pompeu Sostres per Sort, i Felip Portolés per Viella. Per tant, la Diputació reflectí el domini moderat a Espanya i hi estigueren presents destacats conservadors lleidatans i alguns personatges que feia anys que representaven el seu districte, mentre que l'únic amb una trajectòria política progressista important fou Francesc Soldevila¹³⁷. Aleshores el progressisme majoritàriament havia abandonat l'opció de participar en la política institucional i alguns dels seus integrants patien directament la repressió moderada, i en tots els partits judicials menys el de Viella únicament es presentaren els candidats vencedors¹³⁸.

VIII.3.- ALGUNES REFLEXIONS SOBRE LA POLÍTICA PROVINCIAL

La imatge que ens ha ofert la Diputació de Lleida entre 1845 i 1868 (amb l'excepció del Bienni progressista), com un organisme poc actiu i amb escassa capacitat de transmetre iniciatives socials, resulta confirmada en estudis efectuats en altres

---

¹³⁵ *El Ilerdense* núm.44, 4 de febrer de 1866, p.2; BOPL núm.2, 3 de gener de 1866, p.2; i BOPL núm.14, 31 de gener de 1866, pp.2-3.

¹³⁶ BOPL núm.135, 5 de novembre de 1866, p1; i *Gaceta de Madrid* núm.295, 22 d'octubre de 1866, pp.1-2.

¹³⁷ Podem afegir algunes informacions noves d'alguns diputats. Josep Bañeres era d'Almenar, conservador i monàrquic, presidí la Diputació el 1871 i el 1872, i tornà a ser diputat provincial després de 1875 (LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación... Vol.I*, pp.247-248; i LLADONOSA, J.: *Història de Lleida. Vol.II*, pp.743, 765 i 777). Josep de Rubies també fou escollit diputat a Corts per la província de Lleida a les eleccions de març de 1867, de ben segur com a candidat oficial del govern moderat, encara que sembla que no jurà el càrrec ni va prendre possessió; el 1861 era el vuitè de la llista de major contribuents per propietat rural i pecuària de la província (BOPL núm.143, 25 de novembre de 1861, p.3).

províncies: és el que Josep Maria Fradera ha qualificat com a “institució políticament frustrada”¹³⁹. Per part del govern hi hagué la voluntat de buidar les diputacions de contingut polític i representatiu, i d’encomanar serveis estatals sense dotar-les dels recursos suficients. Els efectes negatius de la centralització foren un dels desencadenants perquè és qüestionés cada vegada més seriosament la pròpia divisió provincial de Catalunya¹⁴⁰.

Però les diputacions tampoc no eren organismes completament morts. Destacaven les seves intervencions en obres públiques i ensenyament, i en la tramitació d’expedients sobre conflictes municipals o relacionats amb el servei militar. De vegades quan es produïa algun problema important en un partit judicial, era el seu diputat qui assumia la responsabilitat de defensar els interessos dels seus electors o s’encarregava personalment de resoldre el conflicte. També podien mobilitzar-se i lluitar activament mitjançant exposicions al govern, encara que rarament fossin efectives. I a mesura que van anar augmentant els seus recursos i les seves competències en obres públiques, sobretot a la dècada de 1860, van afavorir l’articulació d’una xarxa de carreteres en l’àmbit provincial¹⁴¹.

---

¹³⁸ BOPL núm.147, 3 de desembre de 1866, pp.2-4; i BOPL núm.151, 12 de desembre de 1866, p.3. A Viella Felip Portolés s’enfrontà amb Joan España.

¹³⁹ Per exemple, vegeu FRADERA, J.M.: “Entre progressistes i moderats: la Diputació de 1840 a 1868”, dins RIQUER, B.de (dir.): *Història de la Diputació... Vol.I*, pp.104-141; BERMEJO, F. i DELGADO, J.M.: *La administración provincial...*, pp.166-174; CARANTOÑA, F. i PUENTE, G. (dir.): *Historia de la... Vol.I*, pp.83-116; i ORDUÑA, E.: *Evolución histórica de la Diputación Provincial de Segovia (1833-1990)*, Segòvia, 1991. I en un altre llibre s’ha afirmat que la Diputació provincial de Canàries “se mueve a lo largo de todo este período en una permanente languidez, con continuos informes de menos trascendencia evacuados para el jefe político y con extensísimas sesiones dedicadas al repartimiento de las quintas y examen de los que reclaman exención [...] queda la constatación de la imagen lastimosa que ofrecen las Diputaciones provinciales en esta etapa” (GALVÁN, E.: *El origen de la...*, pp.90-91).

¹⁴⁰ Segons Jesús Burgueño al principi la divisió va ser acceptada sense massa reticències, encara que també és cert que la pròpia comissió de Corts de 1821 havia estat conscient de les queixes que es podrien provocar si es fraccionaven els antics territoris de la Corona d’Aragó (BURGUEÑO, J.: *De la vegueria a la província. La formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*, Barcelona, 1995, pp.203-206; i MORELL OCAÑA, L.: “Un precedente: Jefe político y Diputaciones Provinciales en la Constitución de 1812”, dins PÉREZ OLEA, M. et al: *El Gobernador civil en la política y en la Administración de la España contemporánea*, Madrid, 1997, p.143).

¹⁴¹ REQUENA, M. (coord.): *Historia de la...*, pp.136-139.

Per tant valia la pena investigar en quines mans estava la Diputació perquè, a pesar de la insistència del govern a extreure oficialment qualsevol significació política a les eleccions provincials, igualment podien reflectir les disputes polítiques existents. A diferència del que succeí a Barcelona, on entre 1847 i 1857 la Diputació va estar totalment dominada pels més conservadors i solament s'hi interessaren els progressistes a partir de 1858 (amb prou èxit com per poder superar els moderats)¹⁴², a Lleida la presència de representants de les diverses opcions polítiques fou habitual en tot el període, encara que els més afavorits fossin els que comptessin amb el suport governamental. Tal com havíem observat a l'Ajuntament de Lleida, la política de retraïment progressista dels anys 60 solament afectava les eleccions a Corts però no les institucions locals i provincials.

No dona la sensació que per als seus integrants la Diputació fos una gran plataforma de promoció política, però sí de consolidació de posicions de domini en alguns districtes o del prestigi adquirit per altres vies. Lògicament, d'acord amb la llei, els diputats havien de tenir una posició econòmica benestant, però molts no s'ajusten el tòpic del terratinent rural que controla unes comarques i en té la representació en exclusiva. Ben al contrari, de vegades els electors d'alguns partits consideraven més pràctic elegir individus residents a la ciutat de Lleida, tot i que sovint tinguessin propietats o familiars en el partit, en qui poguessin delegar la seva representació amb la seguretat que podrien assistir a les reunions i utilitzar els seus contactes personals (a part de simbolitzar molt millor el suport a un determinat grup polític, com els exemples de Dídac Joaquim Ballester o Francesc Maria Martorell). Encara que en aquests casos sempre és difícil de discernir, a manca de més investigacions, en quina mesura aquestes persones s'aprofitaven amb finalitats estrictament polítiques del poc interès que despertaven les eleccions provincials per entrar a la Diputació, i en quina mesura eren

---

¹⁴² LAPORTE, A. i VENTURA, A.(dir.): *Eleccions de diputats...*, pp.14-15 i 22-24.

els electors dels districtes els que preferien buscar algú de la ciutat de Lleida perquè defensés els seus interessos i els mantingués informats (la qual cosa explicaria que Domènec de Gomar pogués haver representat tant el partit de Lleida com el de Viella). El que sembla clar és que aquests comportaments mostraven la progressiva integració política que s'havia produït a la província, àmbit acceptat en què els diversos grups s'havien anat coordinant, de vegades forçats per circumstàncies com pronunciaments, juntes revolucionàries o eleccions a Corts.

A causa de la varietat de resultats i de conjuntures polítiques generals, de la manca de dades sobre les eleccions provincials, de la importància dels factors personals, de la influència de les autoritats i de l'escassa participació electoral, és difícil establir clares tendències generals en els districtes. Tal vegada es pot afirmar que van ser més favorables als progressistes a Lleida i la Seu d'Urgell, però aquestes informacions s'han de prendre amb molta precaució per a no induir-nos a errors: així, els moderats van representar en moltes ocasions el partit judicial de Tremp i aquest fet el podríem interpretar erròniament com una prova del conservadorisme dels seus electors, quan en canvi sabem que el progressista Pascual Madoz hi va aconseguir moltes vegades l'acta de diputats a Corts i que a l'Ajuntament de Tremp la presència progressista va ser molt important (fins i tot van conservar-hi l'alcaldia entre 1856 i 1860)¹⁴³.

A més a més, de vegades el que existia era la continuïtat durant bastants d'anys d'alguna persona concreta en representació d'un districte: alguns exemples molt significatius són els d'Antoni Aguilar a Solsona, Josep Soldevila a Lleida, Ramon Balcells a Balaguer, o Ramon Maria de Sullá a Tremp. Aquest procés de relativa estabilització de determinades figures també s'ha detectat en altres províncies¹⁴⁴, i potser es podria relacionar amb la consolidació del règim liberal, el desprestigi de les

---

¹⁴³ ARMENGOL, J.: *L'Ajuntament de Tremp entre 1868 i 1931: continuïtat electoral i predomini republicà*, tesi de llicenciatura, Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pp.82 i 157.

diputacions i la relativa cohesió social de certes comarques (amb dinàmiques socials i polítiques ben específiques).

I dins d'alguns districtes s'observen resultats ben diferents en cada secció en què estaven dividits, com si cadascuna tingués el seu propi candidat a defensar (fet que algun cop també succeïa a les eleccions de diputats a Corts)¹⁴⁵. De ben segur que un estudi més detallat d'aquestes rivalitats locals ens aportaria interessants elements de reflexió sobre adscripcions polítiques i lleialtats personals en el món rural, sempre que no optéssim a priori per la tesi de la no-politització i de la passivitat de la població, una interpretació cada vegada més difícil de defensar tant a Espanya com a França¹⁴⁶. El millor seria investigar l'evolució de zones específiques i la influència del context econòmic i geogràfic, l'estructura de la propietat, mobilitzacions de les classes populars, les iniciatives sorgides de les pròpies comunitats, o la rebuda dels discursos i debats generals.

Per les referències que de moment disposem, una part important dels habitants dels pobles lleidatans experimentà un procés de politització, encara que fos amb ritmes i característiques propis, que s'expressava tant a les eleccions municipals (tal com es comprova a les actes del Consell provincial, existiren força denúncies per falsificacions, manipulació de les llistes, constitució irregular de les meses, etc.) com en les guerres carlistes o en pressions que podia exercir la població sobre els ajuntaments per canals no oficials. Com hem observat en el capítol dedicat al Bienni progressista, en moltes

---

¹⁴⁴ TABOADA, P.: *Las elites y...*, pp.29-31.

¹⁴⁵ Un fenomen similar també es produeix a Alacant (DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la...*, p.137).

¹⁴⁶ Sobre França, vegeu PÉCOUT, G.: "La politisation des paysans au XIXe siècle. Réflexions sur l'histoire politique des campagnes françaises", *Histoire et sociétés rurales* núm.2, Caen, 1994, pp.91-125; PÉCOUT, G.: "Como se escribe la historia de la politización rural. Reflexiones a partir del estudio del campo francés en el siglo XIX", *Historia Social* núm.29, València, 1997, pp.73-87; i McPHEE, P.: *The Politics of Rural Life: Political Mobilization in the French Countryside, 1846-1852*, Oxford, 1992. Vegeu també, per exemple, MILLAN, J.: "Campesinado y cambio..."; MILLAN, J.: "La herencia política de la revolución liberal en la sociedad agraria española", *Colloque La politisation des campagnes européennes au XIXe siècle*, Roma, febrer de 1997 (text donat per l'autor); i ESTRADA SÁNCHEZ, M.: *La lucha por...*

localitats la divisió entre liberals i absolutistes era prou vigent i es va fer evident en la constitució de les milícies nacionals, quan va caldre decidir qui s'acceptava en el cos i qui es refusava. Significativament, l'agost de 1856 el comandant general de la província no solament va dissoldre l'Ajuntament de Lleida sinó també els de municipis molt més petits com Vilaller, Isona, Alguaire, Albesa, Cabanabona, Bellcaire, Menàrguens, Granyena, etc.; senyal que els seus dirigents no estaven dedicats simplement a la gestió municipal i que tenien una adscripció política que preocupava a les autoritats superiors¹⁴⁷. Ja fa anys Josep Lladonosa va assenyalar exemples de les diferents opcions polítiques dels pobles, tal vegada relacionades amb tradicions mobilitzadores anteriors: important suport als carlins a Maials, la Granadella, Llardecans i Talarn; adscripció liberal d'Almatret i Torregrossa¹⁴⁸.

En determinats llocs es mantenia el costum de reunir un consell de tots els habitants per actuar coordinadament en relació a problemes que afectessin la comunitat, i que podia expressar enfrontaments socials i polítics molt intensos: és a dir, les reunions del comú no eren una pràctica de l'Antic Règim anacrònica, sinó que continuava tenint una utilitat ben evident. Existia una confrontació entre una tradició comunitària i una legislació liberal individualista que atorgava a l'Ajuntament el poder i la representació de la localitat. El propi Pascual Madoz va escriure en el seu *Diccionario* que els costums de la província de Lleida “en la parte municipal han sido y son estremadamente democráticas. Lo mismo en tiempos antiguos que en los modernos, cualquiera que haya sido el principio de eleccion concejil, nunca se han atrevido los ayunt. á resolver cuestiones de interés general, sin contar con un crecido número de

---

¹⁴⁷ *Actes de la Diputació provincial de Lleida 1856*, sessions de l'agost i del setembre.

¹⁴⁸ LLADONOSA, J.: *La primera guerra...*, pp.17, 23 i 26.

personas influyentes en los pueblos grandes, y con todos los cabezas de familia en los de mediano y corto vecindario”¹⁴⁹.

Un bon exemple és el del poble de Corroncui, on tots els seus habitants es reunien els dies festius abans i després de la missa davant de l'església, a pesar de les queixes del sacerdot que segurament ja devia suposar que en podia acabar sortint perjudicat. Així succeí l'any 1865 quan els veïns del poble “des del mas grande asta el mas pequeño” van escriure al bisbe per a demanar que obligués al capellà a complir els seus deures pastorals, però en la mateixa carta van aprofitar per a mostrar els elements socials de la seva protesta, tot i el seu escàs domini de la llengua espanyola: denunciaren que el capellà s'havia aprofitat de ser “de una casa que cuando les parese faboresen a los pobres para tener mas riqueza y por esta razon siempre anecho todo lo que les a parecido”, confessaren que “siempre emos callado por miedo de los suyos [...] los demas del pueblo emos tenido deaser siempre laboluntat desuermano y del cura solo por que sostiene los pobres cuando le parece para serse mas rico”, i acabaren demanant al bisbe “no use de pasialidad porque ellos sean mas ricos que nosotros en todo pero nos estraño porque se llebaron todo el mejor de la iglesia encasa del señor cura”¹⁵⁰.

És particularment interessant el cas de la Vall d'Aran on, a més del freqüent desinterès dels electors per la Diputació, sembla existir de vegades un veritable boicot a les institucions polítiques espanyoles. Així, el gener de 1866 un periòdic lleidatà va mostrar la seva esperança que els aranesos “comprendiendo mejor sus intereses, habrán salido de un retrainiento que únicamente á ellos podia perjudicar”¹⁵¹.

¹⁴⁹ MADOZ, P.: *El Principat de...* Vol.2, p.42.

¹⁵⁰ ADL, secció Uriz n.5, comunicació del 4 d'abril de 1865. En canvi, l'agost de 1863 el capellà en denunciar “la costumbre lamentable” de les reunions de tots els veïns al davant de l'església i l'esquellotada que s'havia fet durant el casament d'un vidu, havia explicat que no volia celebrar-hi més oficis fins que “las principales personas del mismo den una correspondiente satisfaccion a las injurias irrogadas al Altisimo en su Santo Templo” (ADL, secció Puigllat n.11, carta del 2 d'agost).

¹⁵¹ *El Ilerdense* núm.42, 28 de gener de 1866, pp.1-2.

A part de les especificitats amb què els problemes generals afectaven a la Vall d'Aran, a causa d'unes característiques geogràfiques que facilitaven més l'accés a França que a Espanya (per exemple, s'arribà a denunciar que en molts pobles tots els joves compresos en el sorteig del servei militar havien fugit a França¹⁵²), s'hi va estendre el malestar pel comportament de l'Estat espanyol insensible a les preocupacions dels seus habitants. Fins i tot va aparèixer el rumor que els pobles de la Vall estudiaven annexionar-se a França, rumor que va ser desmentit per Josep Forga però que ell mateix en les explicacions posteriors va demostrar que de raons per a fer-ho no en faltaven: feia anys que els aranesos havien sol·licitat al govern les obres necessàries per a comunicar-la amb Espanya, el permís per a construir un túnel pagat per la Vall i on es cobraria un dret de pas, i la importació de França de productes de primera necessitat durant l'hivern. Els aranesos no havien obtingut res d'aquestes peticions, i segons Forga aquesta era la causa “por la que en el país hay un descontento general, tal que, de desestimarse lo que los araneses ván á solicitar, unicamente á las Córtes, relativo á que se nos ponga en facil y espedita comunicacion con el resto de la Nacion y se permita en el entretanto, la libre introduccion ó importacion de cereales, vino y demàs necesario durante la incomunicacion [...] fàcil serà que la idea de segregacion de España y anexion à Francia, como lo estuvo de 1812 á 1814, tome cuerpo en el país [...] Puestos en comunicacion con España, ó agregados á la Francia, seríamos ricos, y ahora somos pobres”¹⁵³. Tot plegat és una mostra dels efectes que podia tenir el funcionament ineficaç de l'Estat espanyol per l'esquema excessivament centralitzador, per la manca de recursos, i per l'escassa capacitat dinamitzadora i representativa de les institucions polítiques. L'exemple de les diputacions provincials ha resultat prou il·lustratiu.

---

¹⁵² *El Ilerdense* núm.57, 1 de juliol de 1866, p.2.

¹⁵³ *El Ilerdense* núm.14, 22 d'octubre de 1865, pp.2-3.

